

НАВЧАЛЬНИЙ КУРС
«ЗАХИСТ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ
ТА МОЛОДІ ГРУП РИЗИКУ»

МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

УДК 342.726-053.2(477+100)(094)
ББК 67.9(4Укр.)400.7+67.9(0)400.7
М58

Упорядниця: **Ганна Янова**

Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту прав дитини / Г. Янова. – К. :
М58 ПП «Видавництво «Сучасний письменник», 2015 – 704 с.
ISBN 978-966-8620-20-1

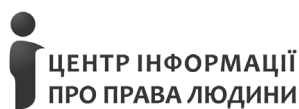
Збірка є частиною посібника навчального курсу: «Захист та забезпечення прав дітей та молоді груп ризику».

До збірки включені основні документи Організації Об'єднаних Націй, документи Ради Європи та національні законодавчі акти у сфері захисту прав дитини.

Видання підготовлене для потреб навчального курсу «Захист та забезпечення прав дітей та молоді груп ризику», в рамках проекту **«Права та здоров'я уразливих груп населення: заповнюючи прогалини»**, який реалізовує ГО «Центр інформації про права людини» за підтримки Міжнародного благодійного фонду «СНІД Фонд Схід-Захід» (*AIDS Foundation East-West – AFEW-Україна*) у співпраці з Міжнародною школою прав людини і громадських дій та Освітнім домом прав людини – Чернігів. Проект реалізується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Королівства Нідерланди.

УДК 342.726-053.2(477+100)(094)
ББК 67.9(4Укр.)400.7+67.9(0)400.7

Усі права захищені

Ministry of Foreign Affairs of the
Netherlands

ISBN 978-966-8620-20-1

© Центр інформації про права людини, 2015
© МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід»
(AIDS Foundation East-West – AFEW-Україна), 2015
© Ганна Янова, 2015

Зміст

I. ДОКУМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ	7
а. Документи, які мають рекомендаційний характер	8
Декларація прав дитини.	8
Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів	10
Загальна декларація прав людини	11
Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх Організації Об'єднаних Націй (Єр-Ріядські керівні принципи)	16
Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями	23
Мінімальні стандартні правила стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила)	41
Мінімальні стандартні правила, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила)	48
Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі	67
б. Документи, обов'язкові для виконання	79
Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці N 182.	79
Конвенція про захист цивільного населення під час війни.	82
Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.	121
Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року.	170
Конвенція про права дитини.	177
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах	191
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.	195
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.	209
Римський статут Міжнародного кримінального суду.	216
II. ДОКУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ	277
а. Документи, які мають рекомендаційний характер	278
Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей	278
Резолюція (77) 33 про поміщення дітей під опіку	289
Резолюція 1215 (2000) про кампанію проти вербування дітей у солдати та їх участь у збройних конфліктах	293

Резолюція 1291 (2002) про міжнародне викрадення дітей одним з батьків	295
Резолюція 1307 (2002) про сексуальну експлуатацію дітей: повна нетерпимість . .	296
Резолюція 1468 (2005) про примусові шлюби і дитячі шлюби	298
Резолюція 1530 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань	300
Резолюція 1714 (2010) про дітей, які стають свідками насильства в сім'ї	303
Рекомендація № R (79) 17 про захист дітей від жорстокого поводження (англійською мовою)	305
Рекомендація № R (82) 2 про виплату аліментів (англійською мовою)	309
Рекомендація № R (83) 13 про роль середньої школи в підготовці молоді до життя .	310
Рекомендація № R (85) 4 про насильство в сім'ї	313
Рекомендація N R (87) 20 про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх . . .	315
Рекомендація № R (88) 6 про соціальну реакцію на злочинність серед неповнолітніх з сімей мігрантів (англійською мовою).	318
Рекомендація № R (90) 2 про соціальні заходи щодо насильства в сім'ї (англійською мовою)	320
Рекомендація № R (91) 9 про невідкладні заходи у справах сім'ї	325
Рекомендація N R (91) 11 стосовно експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та неповнолітніми	327
Рекомендація № R (94) 14 про узгоджену та комплексну політику щодо сім'ї (англійською мовою)	331
Рекомендація № R (95) 16 про молодь та спорт (англійською мовою)	333
Рекомендація № R (2000) 4 про освіту дітей рома/циган в Європі (англійською мовою)	336
Рекомендація 1443 (2000) про міжнародне усиновлення: дотримання прав дитини	339
Рекомендація 1532 (2001) про динамічну соціальну політику щодо дітей і підлітків у містечках та містах(англійською мовою)	341
Рекомендація 1601 (2003) про покращення долі дітей, залишених у спеціалізованих дитячих закладах	343
Рекомендація N Rec (2003) 20 про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх	345
Рекомендація 1639 (2003) про посередництво в сімейних спорах та гендерну рівність	349
Рекомендація 1686 (2004) про мобільність населення та право на возз'єднання сім'ї	351
Рекомендація Rec (2005) 5 про права дітей, що мешкають у спеціалізованих дитячих закладах	353
Рекомендація Rec (2005) 9 про захист свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям	357
Рекомендація 1703 (2005) про захист і надання допомоги дітям – шукачам притулку, розлученим з батьками	361

Рекомендація Rec (2006) 2 щодо Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил	364
Рекомендація Rec (2006) 13 щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань з пояснювальною запискою.	385
Рекомендація 1778 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань.	401
Рекомендація CM / Rec (2008) щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопоршників, які підлягають призначенню санкцій або заходів	402
Рекомендація 1905 (2010) щодо дітей, які стають свідками насильства в сім'ї	421
в. Документи, обов'язкові для виконання	423
Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми	423
Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню	431
Європейська конвенція про здійснення прав дітей	437
Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута)	443
Європейська соціальна хартія (переглянута)	451
Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства	472
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод	489
Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. . . .	502
Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї	503
Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари	505
Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод . . .	507
Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод . .	510
Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин	512
Конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми	514
Конвенція про контакт з дітьми	530
 III. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	 539
Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»	540
Закон України «Про охорону дитинства»	553
Закон України «Про соціальні послуги»	570
Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»	578

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»	586
Кодекс України про адміністративні правопорушення (витяг).	593
Конституція України (витяг)	597
Кримінальний кодекс України (витяг)	604
Кримінально-процесуальний кодекс України (витяг)	608
Наказ «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення»	613
Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини».	618
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах»	643
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»	647
Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації»	684
Постанова Кабінету Міністрів України «Про підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення».	697
Розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006–2016 роки»»	699

ДОКУМЕНТИ

Організації Об'єднаних Націй

а Документи, які мають рекомендаційний характер

Декларація прав дитини

* Резолюція 1386 (XIV) Генеральної Ассамблеї ООН от 20 ноября 1959 г.

Преамбула

Принимая во внимание, что народы Объединенных Наций вновь утвердили в Уставе (995_010) свою веру в основные права человека и в достоинство и ценность человеческой личности и преисполнены решимости содействовать социальному прогрессу и улучшению условий жизни при большей свободе,

принимая во внимание, что Организация Объединенных Наций во Всеобщей декларации прав человека (995_015) провозгласила, что каждый человек должен обладать всеми указанными в ней правами и свободами, без какого бы то ни было различия по таким признакам, как раса, цвет кожи, пол, язык, религия, политические и иные убеждения, национальное или социальное происхождение, имущественное положение, рождение или иное обстоятельство,

принимая во внимание, что ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая надлежащую правовую защиту, как до, так и после рождения,

принимая во внимание, что необходимость в такой специальной охране была указана в Женевской декларации прав ребенка 1924 года и признана во Всеобщей декларации прав человека, а также в уставах специализированных учреждений и международных организаций занимающихся вопросами благополучия детей,

принимая во внимание, что человечество обязано давать ребенку лучшее, что оно имеет,

Генеральная Ассамблея провозглашает настоящую Декларацию прав ребенка с целью обеспечить детям счастливое детство и пользование, на их собственное благо и на благо общества, правами и свободами, которые здесь предусмотрены, и призывает родителей, мужчин и женщин как отдельных лиц, а также добровольные организации, местные власти и национальные правительства к тому чтобы они признали и старались соблюдать эти права путем законодательных и других мер, постепенно принимаемых в соответствии со следующими принципами:

Принцип 1

Ребенку должны принадлежать все указанные в настоящей Декларации права. Эти права должны признаваться за всеми детьми без всяких исключений и без различия или дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, рождения или иного обстоятельства, касающегося самого ребенка или его семьи.

Принцип 2

Ребенку законом и другими средствами должна быть обеспечена специальная защита и предоставлены возможности и благоприятные условия, которые позволяли бы ему развиваться физически, умственно, нравственно, духовно и в социальном отношении здоровым и нормальным путем и в условиях свободы и достоинства. При издании с этой целью законов главным соображением должно быть наилучшее обеспечение интересов ребенка.

Принцип 3

Ребенку должно принадлежать с его рождения право на имя и гражданство.

Принцип 4

Ребенок должен пользоваться благами социального обеспечения. Ему должно принадлежать право на здоровый рост и развитие; с этой целью специальный уход и охрана должны быть обеспечены как ему, так и его матери, включая дородовый и послеродовый уход. Ребенку должно принадлежать право на надлежащее питание, жилище, развлечения и медицинское обслуживание.

Принцип 5

Ребенку, который является неполноценным в физическом, психическом или социальном отношении, должны обеспечиваться специальный режим, образование и заботы, необходимые ввиду его особого состояния.

Принцип 6

Ребенок для полного и гармоничного развития его личности нуждается в любви и понимании. Он должен, когда это возможно, расти на попечении и под ответственностью своих родителей и во всяком случае в атмосфере любви и моральной и материальной обеспеченности; малолетний ребенок не должен, кроме тех случаев, когда имеются исключительные обстоятельства, быть разлучаем со своей матерью. На обществе и на органах публичной власти должна лежать обязанность осуществлять особую заботу о детях, не имеющих семьи, и о детях, не имеющих достаточных средств к существованию. Желательно, чтобы многодетным семьям предоставлялись государственные или иные пособия на содержание детей.

Принцип 7

Ребенок имеет право на получение образования, которое должно быть бесплатным и обязательным, по крайней мере на начальных стадиях. Ему должно даваться образование, которое способствовало бы его общему культурному развитию и благодаря которому он мог бы, на основе равенства возможностей, развить свои способности и личное суждение, а также сознание моральной и социальной ответственности и стать полезным членом общества.

Наилучшее обеспечение интересов ребенка должно быть руководящим принципом для тех, на ком лежит ответственность за его образование и обучение; эта ответственность лежит прежде всего на его родителях.

Ребенку должна быть обеспечена полная возможность игр и развлечений, которые были бы направлены на цели, преследуемые образованием; общество и органы публичной власти должны прилагать усилия к тому, чтобы способствовать осуществлению указанного права.

Принцип 8

Ребенок должен при всех обстоятельствах быть среди тех, кто первым получает защиту и помощь.

Принцип 9

Ребенок должен быть защищен от всех форм небрежного отношения, жестокости и эксплуатации. Он не должен быть объектом торговли в какой бы то ни было форме.

Ребенок не должен приниматься на работу до достижения надлежащего возрастного минимума; ему ни в коем случае не должны поручаться или разрешаться работа или занятие, которые были бы вредны для его здоровья или образования или препятствовали его физическому, умственному или нравственному развитию.

Принцип 10

Ребенок должен ограждаться от практики, которая может поощрять расовую, религиозную или какую-либо иную форму дискриминации. Он должен воспитываться в духе взаимопонимания, терпимости, дружбы между народами, мира и всеобщего братства, а также в полном сознании, что его энергия и способности должны посвящаться служению на пользу других людей.

Декларация про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів

Провозглашена резолюцией 3318 (XXIX) Генеральной Ассамблеи
от 14 декабря 1974 года

Генеральная Ассамблея,
рассмотрев рекомендацию Экономического и Социального Совета, содержащуюся в его резолюции 1861 (LVI) от 16 мая 1974 года,

выражая свою глубокую озабоченность по поводу страданий женщин и детей, принадлежащих к гражданскому населению, которые в периоды чрезвычайных обстоятельств и вооруженных конфликтов в борьбе за мир, самоопределение, национальное освобождение и независимость слишком часто являются жертвами бесчеловечных актов и в результате этого испытывают тяжелые страдания,

зная о страдании женщин и детей во многих районах мира, особенно в тех районах, которые подвергаются подавлению, агрессии, колониализму, расизму, иноземному господству и иностранному угнетению,

будучи глубоко обеспокоена тем фактом, что, несмотря на всеобщее и безоговорочное осуждение, многие народы по-прежнему находятся под ярмом колониализма, расизма, иноземного и иностранного господства, жестоко подавляющих национально-освободительные движения, наносящих тяжелые потери и причиняющих неисчислимые страдания населению, находящемуся под их господством, включая женщин и детей,

выражая глубокое сожаление в связи с тем, что основные свободы и достоинство человеческой личности по-прежнему подвергаются серьезным нарушениям, и тем, что державы, осуществляющие колониальное и расистское иностранное господство, по-прежнему нарушают международное гуманитарное право,

ссылаясь на соответствующие положения, содержащиеся в актах международного гуманитарного права, касающихся защиты женщин и детей в военное и мирное время,

ссылаясь в числе других важных документов на свои резолюции 2444 (XXIII) от 19 декабря 1963 года, 2597 (XXIV) от 16 декабря 1969 года, 2674 (XXV) от 9 декабря 1970 года по вопросу об уважении прав человека и основных принципах защиты гражданского населения в период вооруженных конфликтов, а также на резолюцию 1515 (XLVIII) Экономического и Социального Совета от 28 мая 1970 года, в которой содержится просьба к Генеральной Ассамблее рассмотреть возможность составления проекта декларации о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и во время войны,

сознавая свою ответственность за судьбу подрастающего поколения и за судьбу матерей, которые играют важную роль в обществе, в семье и, особенно, в воспитании детей,

учитывая необходимость предоставить особую защиту женщинам и детям, относящимся к гражданскому населению,

торжественно провозглашает настоящую Декларацию о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов и призывает все государства-члены Организации строго соблюдать эту декларацию:

1. Нападения на гражданское население и бомбардировки его, причиняющие неисчислимые страдания, особенно женщинам и детям, которые составляют наиболее уязвимую часть населения, запрещаются, и такие действия подлежат осуждению.

2. Использование химического и бактериологического оружия в ходе военных операций представляет собой одно из наиболее вопиющих нарушений Женевского протокола 1925 года (995_198), Женевских конвенций 1949 года (995_151), (995_152), (995_153), (995_154) и принципов международного гуманитарного права и вызывает тяжелые потери среди гражданского населения, включая незащищенных женщин и детей, и подлежит решительному осуждению.

3. Все государства должны полностью выполнять свои обязательства в соответствии с Женевским протоколом 1925 года и Женевскими конвенциями 1949 года, а также другими актами международного права, касающимися уважения прав человека в период вооруженных конфликтов, которые предоставляют важные гарантии для защиты женщин и детей.

4. Государства, участвующие в вооруженных конфликтах, в военных операциях на иностранных территориях или в военных операциях на территориях, все еще находящихся под колониальным господством, должны принимать все усилия для того, чтобы уберечь женщин и детей от разрушительных последствий войны. Должны быть предприняты все необходимые шаги, с тем чтобы добиться запрещения таких мер, как преследование, пытки, карательные меры, унижительное обращение и насилие, в частности против той части гражданского населения, которую составляют женщины и дети.

5. Все формы репрессий и жестокого, бесчеловечного обращения с женщинами и детьми, включая заключение в тюрьмы, пытки, расстрелы, массовые аресты, коллективные наказания, разрушение жилищ и насильственное изгнание с мест жительства, совершаемые воюющими сторонами в ходе военных операций или на оккупированных территориях, считаются преступными.

6. Женщины и дети, принадлежащие к гражданскому населению и оказавшиеся в условиях чрезвычайных обстоятельств и вооруженных конфликтов в борьбе за мир, самоопределение, национальное освобождение и независимость или проживающие на оккупированных территориях, не должны лишаться крова, пищи, медицинской помощи или других неотъемлемых прав в соответствии с положениями Всеобщей Декларации прав человека (995_015), Международного пакта о гражданских и политических правах (995_043), Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах (995_042), Декларации прав ребенка или других актов международного права.

Загальна декларація прав людини

Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III)
Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року

Неофіційний переклад

Преамбула

Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру: і

беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе

прагнення людей; і беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення; і

беручи до уваги, що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; і

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті (995_010) свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі; і

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод; і

беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання;

Генеральна Асамблея проголошує цю Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією.

Стаття 1

Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Стаття 2

Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 3

Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

Стаття 4

Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

Стаття 5

Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

Стаття 6

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7

Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якої б то не було підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8

Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Стаття 9

Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Стаття 10

Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 11

1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту.

2. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину.

Стаття 12

Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Стаття 13

1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави.

2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну.

Стаття 14

Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком.

Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 15

1. Кожна людина має право на громадянство.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Стаття 16

1. Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання.

2. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються.
3. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави.

Стаття 17

1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими.
2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Стаття 18

Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 20

1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій.
2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Стаття 21

1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.
2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.
3. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Стаття 22

Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Стаття 23

1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.
2. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.
3. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.
4. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів.

Стаття 24

Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

Стаття 25

1. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

2. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом.

Стаття 26

1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Стаття 27

1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.

2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Стаття 28

Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

Стаття 29

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 30

Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.

Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх Організації Об'єднаних Націй (Ер-Ріядські керівні принципи)

Приняты и провозглашены резолюцией 45/112
Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1990 года

I. Основополагающие принципы

1. Предупреждение преступности среди несовершеннолетних является важнейшим аспектом предупреждения преступности в обществе. Участвуя в законной, социально полезной деятельности и вырабатывая гуманистический взгляд на общество и жизнь, молодежь может быть воспитана на принципах, не допускающих преступную деятельность.

2. Для того чтобы предупреждение преступности среди несовершеннолетних было эффективным, необходимы усилия всего общества в целом в целях обеспечения гармоничного развития подростков при уважении к их личности и поощрении ее развития с раннего детства.

3. Для целей толкования настоящих Руководящих принципов должна проводиться ориентация на нужды детей. Молодые люди должны играть активную роль в обществе и быть его полноценными участниками и не должны рассматриваться лишь как объекты для подготовки к жизни в обществе или контроля.

4. При осуществлении настоящих Руководящих принципов в соответствии с национальными правовыми системами в центре внимания любой программы предупреждения преступности должно быть обеспечение благосостояния молодежи с раннего детства.

5. Следует признать необходимость и важность осуществления прогрессивной политики предупреждения преступности среди несовершеннолетних, а также необходимость и важность систематического изучения и выработки мер. При этом следует избегать криминализации и наказания ребенка за поведение, не причиняющее серьезного ущерба развитию самого ребенка или вреда другим. Такая политика и меры должны предусматривать:

а) обеспечение возможностей, в частности возможностей в области получения образования, для удовлетворения различных потребностей молодежи и создания системы поддержки, обеспечивающей развитие личности всех молодых людей, и особенно тех, кто явно находится под угрозой или в социально опасном положении и нуждается в особой заботе и защите;

б) специальные теории предупреждения преступности среди молодежи и подходы к этому вопросу, основанные на использовании законов, процессов, учреждений, средств и системы услуг, направленных на сокращение причин необходимости и возможности совершения правонарушений или ограничение условий, ведущих к этому;

с) вмешательство официальных органов, которое должно осуществляться в первую очередь с учетом общих интересов несовершеннолетнего и на основе беспристрастного и справедливого подхода;

д) обеспечение благополучия, развития, прав и интересов всех молодых людей;

е) учет того, что поступки молодых людей или поведение, которое не соответствует общим социальным нормам и ценностям, во многих случаях связаны с процессом взросления и роста и что, как правило, по мере взросления поведение большинства индивидов самопроизвольно изменяется;

ф) осознание того, что, по преобладающему мнению экспертов, определение молодого человека как «нарушителя», «правонарушителя» или «начинающего правонарушителя» во многих случаях способствует развитию устойчивого стереотипа нежелательного поведения у молодых людей.

6. Для предупреждения преступности среди несовершеннолетних, особенно в тех местах, где еще не создано никаких учреждений, необходимо разрабатывать общинные службы и программы. Официальные учреждения социального контроля должны использоваться лишь в крайних случаях.

II. Сфера применения Руководящих принципов

7. Настоящие Руководящие принципы истолковываются и применяются в широких рамках Всеобщей декларации прав человека (995_015), Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах (995_042), Международного пакта о гражданских и политических правах (995_043), Декларации прав ребенка (995_384) и Конвенции о правах ребенка (995_021) и в контексте Минимальных стандартных правил Организации Объединенных Наций, касающихся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинских правил) (995_211), а также других документов и норм, касающихся прав, интересов и благополучия всех детей и молодежи.

8. Настоящие Руководящие принципы применяются также в контексте экономических, социальных и культурных условий, существующих в каждом государстве-члене.

III. Общие направления предупреждения

9. Всеобъемлющие планы предупреждения должны быть приняты на всех уровнях управления и включать следующее:

а) углубленный анализ проблем и перечни программ, услуг, учреждений и имеющихся ресурсов;

б) четко определенные обязанности компетентных организаций, учреждений и сотрудников, участвующих в деятельности по предупреждению;

в) механизмы для надлежащей координации деятельности правительственных и неправительственных учреждений в области предупреждения преступности;

г) политику, программы и стратегии на основе прогнозирования, которые должны находиться под постоянным контролем и подвергаться тщательному анализу в ходе их осуществления;

е) методы эффективного снижения возможности совершения правонарушений несовершеннолетними;

ф) участие общины в рамках широкого круга услуг и программ;

г) тесное междисциплинарное сотрудничество между национальными, государственными, провинциальными и местными органами управления с участием частного сектора, представителей обслуживаемой общины, а также учреждений, занимающихся вопросами труда, ухода за детьми, образования, социальными вопросами, правоприменительных и судебных учреждений в принятии совместных мер по предупреждению преступности среди несовершеннолетних и молодежи;

д) участие молодежи в процессе реализации политики в области предупреждения преступности среди молодежи, в том числе ориентацию на использование возможностей общины, самопомощь молодежи и программы компенсации и помощи потерпевшим;

и) наличие квалифицированного персонала на всех уровнях.

IV. Процессы подготовки к жизни в обществе

10. Следует уделять особое внимание политике предупреждения, способствующей успешной подготовке к жизни в обществе и интеграции всех детей и молодых людей, особенно через семью, общину, лиц аналогичной возрастной группы, школу, профессионально-техническую подготовку, трудовую деятельность, а также через добровольные организации. Должное внимание следует уделять развитию личности детей и молодых людей; при этом к ним следует относиться как к равноправным партнерам в процессах подготовки к жизни в обществе и интеграции.

А. Семья

11. Каждое общество должно придавать первостепенное значение потребностям и благополучию семьи и всех ее членов.

12. Поскольку семья является основной ячейкой, ответственной за первичную подготовку детей к жизни в обществе, правительственным и общественным учреждениям следует прилагать усилия для сохранения целостности семьи, в том числе расширенной семьи. Общество обязано оказывать семье помощь в обеспечении ухода за детьми и их защиты и в укреплении их физического и психического здоровья. Должны быть предусмотрены надлежащие меры, в том числе уход за детьми в дневное время.

13. Правительствам следует вырабатывать политику, способствующую воспитанию детей в условиях стабильной и благополучной семьи. Семьям, нуждающимся в помощи для преодоления внутренней нестабильности или конфликтных ситуаций, должны предоставляться необходимые услуги.

14. Когда в семье нет стабильности и благополучия, когда усилия общества по оказанию родителям помощи в этой связи не имеют успеха и когда нельзя рассчитывать, что эту роль выполнит расширенная семья, необходимо рассматривать возможность использования альтернативных мест проживания, в том числе передачу детей на воспитание в учреждения или в другие семьи для усыновления. Условия проживания в таких местах должны быть в максимально возможной степени приближены к условиям стабильной и благополучной семьи и в то же время должны создавать у детей ощущение постоянной заботы, что позволит избежать возникновения проблем, связанных с «переселением» из одного места в другое.

15. Особое внимание следует уделять детям из семей, испытывающих проблемы, связанные со стремительными и несбалансированными экономическими, социальными и культурными изменениями, особенно детям из семей коренного населения, мигрантов и беженцев. Поскольку такие изменения могут нарушить способность семьи обеспечивать воспитание и развитие детей в традиционных формах, что часто происходит в результате конфликта роли и культур, необходимо создавать новые и конструктивные в социальном отношении условия для подготовки детей к жизни в обществе.

16. Следует принимать меры и разрабатывать программы, чтобы обеспечить семьям возможность получать информацию о роли и обязанностях родителей в отношении развития ребенка и ухода за ним, содействуя тем самым формированию позитивных взаимоотношений между родителями и детьми, информируя родителей о проблемах, волнующих детей и молодых людей, и способствуя вовлечению молодежи в жизнь семьи и деятельность общин.

17. Правительствам следует принимать меры по содействию укреплению единства и гармонии в семье и препятствовать отделению детей от их родителей, за исключением тех случаев, когда обстоятельства, негативным образом влияющие на благополучие и будущее ребенка, не оставляют иного разумного выбора.

18. Важно уделять особое внимание функции подготовки к жизни в обществе, которую выполняет семья и расширенная семья; важно также признавать будущую роль, обязанности, участие и партнерство молодых людей в жизни общества.

19. При обеспечении права ребенка на надлежащую подготовку к жизни в обществе правительствам и другим учреждениям следует полагаться не только на имеющиеся общественные и правовые учреждения, но и предусматривать и допускать принятие нетрадиционных мер, если традиционные учреждения и обычаи утрачивают свою действенность.

В. Образование

20. Правительства обязаны обеспечивать всем молодым людям доступ к государственной системе образования.

21. Системам образования, помимо учебной и профессионально-технической подготовки, следует уделять особое внимание таким вопросам, как:

а) привитию уважения к основным ценностям и воспитанию уважения к культурной самобытности самого ребенка и его взглядам, к общественным ценностям страны, в которой ребенок проживает, культурам, отличающимся от культуры собственного общества, и к правам человека и основным свободам;

б) содействию развитию личности, таланта, умственных и физических способностей молодых людей в максимально возможной степени;

в) вовлечению молодых людей в процесс образования в качестве его активных и подлинных участников, а не простых объектов;

г) осуществлению мероприятий, направленных на формирование чувства связи со школой и обществом и принадлежности к ним;

е) развитию у молодых людей чувства понимания и уважения к различным взглядам и мнениям, а также культурным и другим различиям;

ф) предоставлению информации и консультаций по вопросам выбора профессии, возможностей в плане занятости и профессионального роста;

г) оказанию моральной поддержки молодым людям и недопущению психологического давления;

h) недопущению суровых дисциплинарных мер, особенно телесных наказаний.

22. Системы образования должны стремиться работать вместе с родителями, местными общественными организациями и учреждениями, которые занимаются вопросами молодежи.

23. Молодых людей и их семьи следует информировать о законодательстве, об их правах и обязанностях в соответствии с законом, а также о системе общечеловеческих ценностей, включая международно-правовые документы Организации Объединенных Наций.

24. Системы образования должны уделять особое внимание молодым людям, которые входят в группы социального риска. Необходимо разработать и в полной мере использовать специализированные программы профилактического характера, а также учебные материалы, учебные программы, методику и соответствующие средства.

25. Необходимо уделять особое внимание всеобъемлющей политике и стратегиям, направленным на предотвращение того, чтобы молодые люди злоупотребляли алкоголем, наркотиками и другими веществами. Следует обучать учителей и других специалистов, а также оснащать их необходимым оборудованием, с тем чтобы они могли предотвращать и решать эти проблемы. Студенты должны иметь доступ к информации о применении и злоупотреблении наркотиками, в том числе алкоголем.

26. Школы должны выполнять роль базовых и справочных центров для предоставления медицинской, консультативной и другой помощи молодым людям, в частности тем из них, кто в ней особенно нуждается и стал жертвой жестокого отношения, лишен внимания и подвергается преследованиям и эксплуатации.

27. Посредством разнообразных учебных программ необходимо привлекать внимание преподавателей и других взрослых, а также учащихся к проблемам, потребностям и взглядам молодых людей, особенно тех из них, которые относятся к группам, находящимся в менее благополучном или менее благоприятном положении, а также к этническим или другим меньшинствам и группам с низким доходом.

28. Школам следует стремиться обеспечивать наиболее высокий профессиональный и образовательный уровень и содействовать его росту путем совершенствования учебных программ, методов и концепций обучения, подбора и подготовки квалифицированных преподавателей. Следует обеспечивать регулярный контроль и оценку результатов деятельности соответствующих профессиональных организаций и органов.

29. Совместно с общественными группами школам следует планировать, разрабатывать и осуществлять интересующие молодых людей мероприятия за рамками учебной программы.

30. Следует оказывать специальную помощь детям и молодым людям, которым трудно соблюдать правила посещения школ, а также тем, кто бросает школу.

31. Школы должны применять честные и справедливые порядки и правила; представители учащихся должны участвовать в выработке школьных порядков, включая вопросы дисциплины и принятия решений.

С. Община

32. Следует создавать или укреплять уже имеющиеся общинные службы и программы, учитывающие потребности, проблемы, интересы и заботы молодых людей и предоставляющие им и их семьям надлежащие рекомендации и консультации.

33. Общины должны предоставлять молодежи широкую поддержку на местном уровне или укреплять ее, в том числе в рамках общинных центров, клубов отдыха, и предоставлять услуги для решения особых проблем детей, находящихся в социально опасном положении. При оказании такой помощи необходимо соблюдать права этих детей.

34. Необходимо создавать специальные службы, отвечающие за предоставление надлежащего жилья молодым людям, лишенным возможности дальнейшего проживания у себя дома или не имеющим домашнего очага.

35. Следует обеспечить широкий круг услуг и мер помощи для преодоления трудностей, с которыми сталкиваются молодые люди в период взросления. Такие услуги должны включать программы специального лечения молодых наркоманов, в которых основное внимание должно уделяться уходу, консультированию и терапевтической помощи.

36. Правительства и другие учреждения должны оказывать финансовую и другую поддержку добровольным организациям, предоставляющим услуги молодежи.

37. Следует создавать и укреплять на местном уровне молодежные организации, которые должны в полной мере участвовать в управлении делами общин. Этим организациям следует поощрять осуществление молодежью коллективных и добровольных проектов, особенно проектов, направленных на оказание помощи нуждающимся в ней молодым людям.

38. Правительственным учреждениям следует нести особую ответственность за оказание помощи бездомным или беспризорным детям и предоставлять им необходимые услуги; молодым людям необходимо предоставлять информацию о местных службах, жилье и возможностях получения работы, а также о других видах помощи.

39. Следует создавать представляющий особый интерес для молодежи широкий комплекс служб и средств организации досуга и обеспечить свободный доступ к получению таких услуг.

D. Средства массовой информации

40. Следует поощрять средства массовой информации обеспечивать доступ молодым людям к информации и материалам из самых различных национальных и международных источников.

41. Следует поощрять средства массовой информации отражать позитивную роль молодежи в обществе.

42. Следует поощрять распространение средствами массовой информации данных о наличии в обществе соответствующих услуг и возможностей для молодежи.

43. Следует поощрять средства массовой информации в целом и телевидение и кинематографию в частности свести к минимуму показ материалов, связанных с порнографией, наркотиками и насилием, и изображать насилие и эксплуатацию негативно, а также особенно избегать показа детей, женщин и личных отношений в унижающей достоинство форме и пропагандировать принципы равноправия.

44. Средства массовой информации должны сознавать свою огромную общественную роль и ответственность, а также то влияние, которое они порой оказывают, распространяя информацию о злоупотреблении молодежью наркотиками и алкоголем. Они должны использовать свои возможности для предупреждения злоупотребления наркотиками, передавая соответствующую информацию на основе сбалансированного подхода. Следует

способствовать проведению эффективных кампаний по распространению информации о вреде наркотиков на всех уровнях.

V. Социальная политика

45. Правительственные учреждения должны уделять первоочередное внимание планам и программам для молодежи и предоставлять соответствующий объем финансовых средств, услуги, помещения и персонал для обеспечения надлежащего медицинского обслуживания, охраны психического здоровья, питания, жилья и оказания других соответствующих услуг, в том числе в области предупреждения злоупотребления наркотиками и алкоголем и лечения, обеспечивая, чтобы молодежь получала выделяемые на эти цели средства и использовала их в своих интересах.

46. Помещение молодых лиц в воспитательно-исправительные учреждения следует осуществлять в качестве крайней меры и на минимально необходимый срок, причем первостепенное значение имеют интересы подростка. Следует строго определять критерии, разрешающие официальное вмешательство такого типа, и ограничить их следующими ситуациями:

а) когда ребенку или подростку нанесен физический ущерб в результате намеренных действий родителей или опекунов;

б) когда ребенок или подросток явился объектом сексуальных, физических или моральных злоупотреблений со стороны родителей или опекунов;

с) когда ребенок или подросток оставлен без внимания, брошен или эксплуатируется родителями или опекунами;

д) когда ребенку или подростку в результате действий родителей или опекунов грозит опасность физического или морального характера;

е) когда поведение ребенка или подростка создало серьезную физическую или психологическую угрозу для него, а родители, организации, сам несовершеннолетний, а также общинные службы, базирующиеся вне места его жительства, не могут устранить эту угрозу, не прибегая к помещению в воспитательно-исправительное учреждение.

47. Правительственные учреждения должны обеспечивать для молодежи возможность либо продолжить очное обучение за счет государства, когда родители или опекуны не способны содержать молодых людей, либо получить трудовые навыки.

48. Планирование и разработку программ предупреждения преступности среди молодежи следует осуществлять на основе надежных научных исследований и периодически подвергать контролю, оценке и корректировке.

49. Среди специалистов и общественности в целом следует распространять научную информацию о том, какого рода поведение или ситуация могут привести к физической или психологической виктимизации молодых людей, нанесению им ущерба, а также к их эксплуатации.

50. В целом участие во всех планах и программах должно носить добровольный характер. Молодежь сама должна участвовать в составлении, разработке и осуществлении таких программ.

51. Правительствам следует приступить или продолжить исследование, развитие и осуществление политики, мер и стратегий в рамках системы уголовного правосудия и вне их в целях предупреждения насилия в семье в отношении молодых людей и затрагивающего их и обеспечить справедливое обращение с жертвами этого насилия в семье.

VI. Законодательство и отправление правосудия в отношении несовершеннолетних

52. Правительствам следует принимать специальные законы и процедуры для содействия осуществлению и защите прав и благополучия всей молодежи и обеспечивать их соблюдение.

53. Следует принять и обеспечить соблюдение законодательства, запрещающего жестокое обращение с детьми и молодыми людьми и их эксплуатацию, а также использование их как орудия в преступной деятельности.

54. Никакой ребенок или молодой человек не должен подвергаться грубым или унижающим достоинство наказаниям в семье, в школе или в других учреждениях.

55. Следует разработать законодательство, ограничивающее и контролирующее доступ детей и молодежи ко всем видам оружия, и обеспечить соблюдение такого законодательства.

56. В целях предотвращения дальнейшего подрыва репутации, виктимизации и криминализации молодых лиц следует принять законодательство, предусматривающее, что действия, не рассматриваемые в качестве правонарушения и не влекущие за собой наказания в случае их совершения взрослыми, не должны рассматриваться в качестве правонарушения и не должны влечь за собой наказания в случае совершения их молодыми лицами.

57. Следует рассмотреть вопрос об учреждении поста омбудсмена или аналогичного независимого органа для молодых лиц, который обеспечивал бы соблюдение статуса прав и интересов молодых людей и квалифицированное обращение к имеющимся службам. Омбудсмен или другой установленный орган контролировал бы также осуществление Эр-Риядских руководящих принципов, Пекинских правил (995_211) и Правил, касающихся защиты несовершеннолетних, лишенных свободы (995_205). Омбудсмен или другой орган через регулярные интервалы времени публиковал бы доклад о достигнутом прогрессе и трудностях, которые встретились в процессе осуществления этих международно-правовых документов. Следует также создать службы защиты интересов детей.

58. Сотрудники правоохранительных органов и другие соответствующие работники, независимо от пола, должны быть готовы учитывать в своей работе особые потребности молодежи, а также знать и использовать в максимально возможной степени программы и имеющиеся службы помощи, чтобы не допускать столкновения несовершеннолетних с системой правосудия.

59. Следует принять и строго соблюдать законодательство для защиты молодежи и детей от наркомании и торговцев наркотиками.

VII. Исследования, разработка политики и координация

60. Следует предпринимать усилия и создавать надлежащие механизмы для поощрения как на многодисциплинарной, так и на междисциплинарной основе, взаимодействия и координации деятельности экономических, социальных, учебно-воспитательных и медицинских организаций и служб, системы правосудия, молодежных и общественных организаций, учреждений, занимающихся вопросами развития, и других соответствующих учреждений.

61. На национальном, региональном и международном уровнях следует активизировать обмен информацией, опытом и знаниями, которые были накоплены при осуществлении проектов, программ, практических мероприятий и инициатив, связанных с преступностью среди молодежи, предупреждением преступности и правосудием в отношении несовершеннолетних.

62. Следует проводить работу по дальнейшему развитию и укреплению регионально-го и международного сотрудничества по вопросам преступности среди молодежи, предупреждения преступности и правосудия в отношении несовершеннолетних с участием практических работников, экспертов и лиц, ответственных за принятие решений.

63. Все правительства, система Организации Объединенных Наций и другие заинтересованные организации должны активно поддерживать научно-техническое сотрудничество по практическим и программным вопросам, особенно при подготовке кадров и осуществлении экспериментальных и показательных проектов, а также по конкретным проблемам, касающимся предупреждения преступности среди молодежи и правонарушений среди несовершеннолетних.

64. Следует поощрять сотрудничество при проведении научных исследований, касающихся эффективных путей предупреждения преступности среди молодежи и правонарушений среди несовершеннолетних, а также обеспечивать широкое распространение и оценку результатов таких исследований.

65. Соответствующим органам, институтам, учреждениям и подразделениям Организации Объединенных Наций следует тесно сотрудничать и координировать деятельность по различным вопросам, касающимся детей, правосудия в отношении несовершеннолетних и предупреждения преступности среди молодежи и правонарушений среди несовершеннолетних.

66. На основе настоящих Руководящих принципов Секретариат Организации Объединенных Наций совместно с заинтересованными учреждениями должен играть активную роль в проведении исследований, осуществлении научного сотрудничества, разработке вариантов политики и в обзоре и контроле их осуществления и должен служить источником надежной информации об эффективных путях предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних.

Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями

ООН; Правила, Міжнародний документ від 30.08.1955

Вступ

Ідея розробки універсальних норм, які стосуються поведження з в'язнями, вперше була висунута Міжнародною кримінальною і пенітенціарною комісією, що підготувала збірник правил, які були схвалені Лігою Націй у 1934 році. В 1951 році Комісію було розпущено, після того як провідну роль у міжнародній діяльності, що проводилась до того часу Комісією, стала відігравати Організація Об'єднаних Націй. Однак, перш ніж передати свої функції Організації Об'єднаних Націй, Комісія переглянула текст правил, які мали бути представлені першому Конгресові Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поведження з в'язнями, що відбувся в Женеві 1955 року. 30 серпня Конгрес одноставно затвердив нові правила і рекомендував Економічній і Соціальній Раді схвалити їх.

Після додаткового обговорення Рада схвалила Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями [резолуція 663 СІ (XXIV) (995_992) від 31 липня 1957 року], затверджені першим Конгресом. Правила відображають загальний принцип і практику поведження з в'язнями. Це є мінімальні умови, що розглядаються Організацією Об'єднаних Націй як прийнятні, і як такі, що покликані також забезпечувати захист в'язнів від поганого поведження, особливо в тому, що стосується підтримання дисципліни і застосування заходів щодо наведення порядку в пенітенціарних установах. У першій частині цієї брошури наводиться текст Мінімальних стандартних правил.

Схваливши Правила, Рада рекомендувала урядам прихильно поставитись до їх прийняття і застосування в пенітенціарних і виправних установах. Вона також рекомендувала їм повідомляти Генерального секретаря кожних п'ять років про хід застосування цих Правил.

Генеральна Асамблея також рекомендувала державам-членам докладати всіх можливих зусиль для забезпечення впровадження Правил в їхні пенітенціарні та виправні установи і брати їх до уваги при розробці своїх національних законодавств.

Генеральний секретар публікує в «Міжнародному огляді політики в галузі кримінального права», виданнях Yearbook on Human Rights, Crime Prevention and Criminal Justice Newsletter та інших документах Організації Об'єднаних Націй будь-яку інформацію, що надсилають уряди про виконання цих рекомендацій. Він також уповноважений просити держави і різноманітні міжурядові і неурядові (громадські) організації надсилати додаткові відомості.

За рекомендацією п'ятого Конгресу Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності та поводження з в'язнями, що відбувся в 1975 році, Економічна і Соціальна Рада (резолюція 1993(LX) від 12 травня 1976 року) просила свій Комітет для попередження злочинності і боротьби з нею вивчити сферу застосування Мінімальних стандартних правил – по суті, питання про те, які категорії осіб, що підлягають затриманню, охоплені Правилами, – і сформулювати комплекс процедур для їх здійснення, тобто подати рекомендації про те, як слід забезпечувати гласність і дотримання цих Правил в національному пенітенціарному праві, в тому числі про процедури представлення доповідей Організації Об'єднаних Націй з питань про їх застосування.

Пізніше Комітет рекомендував розширити сферу застосування деяких положень, аби забезпечити захист осіб, які були заарештовані чи ув'язнені без пред'явлення звинувачення. Відповідно до цього Рада (резолюція 2076(LXII) від 13 травня 1977 року) схвалила правило 95 для включення в Мінімальні стандартні правила. По суті, цим новим правилом передбачається, що особам, які заарештовані й поміщені до в'язниці без пред'явлення звинувачення, надається той же захист, що й особам, які перебувають під арештом або очікують судового розслідування, а також засудженим особам; при цьому до них не будуть неправомірно застосовуватись будь-які виправні заходи.

Комітет завершив розробку остаточного тексту процедур виконання Мінімальних стандартних правил і представив його Економічній і Соціальній Раді в 1984 році. 25 травня цього ж року (резолюція 1984/47) Рада схвалила процедури ефективного виконання Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями і запропонувала державам-членам враховувати їх у процесі виконання Правил і в своїх періодичних доповідях, які подаються Організації Об'єднаних Націй. Рада просила Генерального секретаря надавати допомогу урядам, на їх прохання, у виконанні цих Правил відповідно до нових процедур. Ці 13 процедур викладені в Додатку до брошури.

Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями

Попередні зауваження

1. Правила, наведені нижче, не мають на меті детально описати взірцеву систему пенітенціарних установ, а призначені лише для того, щоб на основі загальноновизнаних досягнень сучасної думки і з урахуванням найзадовільніших у наш час систем викласти те, що звичайно вважається правильним з принципового і практичного поглядів у галузі поводження з в'язнями та в управлінні установами.

2. З огляду на розмаїття юридичних, соціальних, економічних і географічних умов зрозуміло, що не всі правила можна застосувати повсюди і водночас. Вони повинні, однак, покликати до життя постійне прагнення до подолання практичних труднощів, що стоять на шляху до їх здійснення, оскільки загалом відбивають ті мінімальні умови, котрі Організація Об'єднаних Націй вважає прийнятними.

3. З іншого боку, вони охоплюють поле діяльності, де громадська думка постійно йде вперед. Вони не мають на меті перешкоджати проведенню експериментів і введенню нової практики, які були б сумісні з викладеними в них принципами і спрямовані на досягнення окресленої в них мети.

4. 1) Частина I Правил стосується загального керівництва установами і може бути застосована до всіх категорій в'язнів, незалежно від того, чи перебувають останні в ув'язненні за кримінальною чи цивільною справою чи тільки під слідством або ж засуджені, включно з в'язнями, що є предметом «заходів безпеки» або виправних заходів, призначених суддею.

2) В частині II викладаються правила, які застосовуються до особливих категорій, про які мовиться в кожному розділі. Однак правила, що фігурують у розділі A і стосуються засуджених в'язнів, слід однаковою мірою застосувати й до категорії осіб, про які йде мова в розділах B, C і D, при умові, що вони не суперечать правилам, розробленим для цих категорій, і поліпшують становище останніх.

5. 1) Правила не мають на меті регламентувати управління такими установами для неповнолітніх, як заклад Борстала чи виправні будинки. Все ж частина I може знайти застосування і в цих установах.

2) До категорії неповнолітніх слід зарахувати принаймні всіх тих молодих в'язнів, які підлягають компетенції судів для неповнолітніх злочинців. Як правило, таких молодих людей не варто засуджувати до тюремного ув'язнення.

Частина I Загальні правила

Основний принцип

6. 1) Нижченаведені правила слід застосовувати неупереджено. Дискримінація за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, сімейного становища або соціального стану неприпустима.

2) З іншого боку, треба поважати релігійні переконання та моральні засади в'язнів, які належать до тих чи інших груп населення.

Реєстр

7. 1) В усіх місцях ув'язнення треба мати реєстр у вигляді журналу з пронумерованими сторінками, куди повинні заноситися щодо кожного в'язня такі дані:

- a) відомості про його особу;
  - b) причини, за якими його ув'язнено, і найменування урядового органу, який прийняв рішення про його ув'язнення;
  - c) день і година його прибуття, а також виходу з місця ув'язнення.
- 2) Нікого не можна приймати до в'язниці без офіційного наказу про ув'язнення, подробиці якого попередньо заносяться в реєстр.

Поділ на категорії

8. Різні категорії в'язнів утримуються в різних закладах або в різних частинах одного й того ж закладу, з урахуванням їхньої статі, віку, попередньої судимості, юридичних причин їх ув'язнення та нормативно визначеного характеру поведінки з ними. Таким чином:

- a) чоловіків та жінок треба по можливості утримувати в різних закладах;
- b) якщо ж чоловіки та жінки утримуються в одному і тому ж закладі, то жінок слід розміщувати в абсолютно окремих приміщеннях;
- c) незасуджених в'язнів треба розміщувати окремо від засуджених;
- d) осіб, засуджених за невиконання боргових зобов'язань, та інших в'язнів, засуджених по цивільних справах, слід розміщувати окремо від осіб, які здійснили кримінальний злочин;
- e) неповнолітніх правопорушників треба утримувати окремо від дорослих.

Приміщення

9. 1) Там, де в'язні ночують у камерах або кімнатах, кожен з них повинен мати окрему камеру або кімнату. Якщо ж з особливих причин, таких, як тимчасове перевантаження тюрми, центральному в'язничному управлінню доводиться відмовитися від цього правила, все одно розміщувати двох в'язнів в одній і тій же камері або кімнаті є небажаним.

2) Там, де є загальні камери, в'язнів, яких в них розміщують, треба ретельно відбирати, аби переконатися, що вони здатні жити разом у таких умовах. Ночами слід здійснювати постійний нагляд, сумісний з характером закладу.

10. Всі приміщення, якими користуються в'язні, особливо спальні, повинні відповідати всім санітарним вимогам, причому належну увагу слід звертати на кліматичні умови, особливо на кубатуру цих приміщень, на мінімальну площу їх, на освітлення, опалення і вентиляцію.

11. В приміщеннях, де живуть і працюють в'язні:

а) вікна повинні мати достатні розміри для того, щоб в'язні могли читати і працювати при денному світлі, і повинні бути сконструйовані так, щоб забезпечувати доступ свіжого повітря, незалежно від того, є чи немає штучної системи вентиляції;

б) штучне освітлення повинне бути достатнім для того, щоб в'язні могли читати і працювати без шкоди для зору.

12. Санітарні вузли повинні бути достатні для того, щоб кожен в'язень міг задовольнити свої природні потреби, коли йому це потрібно, в умовах чистоти і пристойності.

13. Кількість лазень і душових повинна бути достатньою для того, щоб кожен в'язень міг і був зобов'язаний купатися або приймати душ при температурі, яка підходить для даного клімату, і так часто, як цього вимагають умови загальної гігієни, з урахуванням пори року і географічного району, але в будь-якому випадку хоча б раз на тиждень у помірному кліматі.

14. Всі частини закладу, якими в'язні користуються регулярно, повинні завжди утримуватися в належному порядку і суворій чистоті.

Особиста гігієна

15. Від в'язнів слід вимагати, щоб вони утримували себе в чистоті. Для цього їх треба забезпечувати водою і туалетним приладдям, необхідним для підтримання чистоти і здоров'я.

16. Для того щоб в'язні могли зберігати зовнішній вигляд, сумісний з їхньою людською гідністю, їм треба давати можливість дбати про свою зачіску і бороду, дозволяючи чоловікам регулярно голитися.

Одяг і спальні приладдя

17. 1) В'язням, які не мають права носити цивільний одяг, слід видавати обмундирування, яке відповідає даному клімату і дозволяє підтримувати їхнє здоров'я в задовільному стані. Цей одяг не повинен мати ні образливого, ні принизливого вигляду.

2) Одяг повинен утримуватися в чистоті й порядку. Прання і видачу свіжої білизни слід забезпечувати відповідно до вимог гігієни.

3) У виняткових випадках, коли в'язень покидає заклад з дозволу властей, йому слід дати змогу переодягтися у власний одяг або інший, який не привертає увагу.

18. Якщо в'язням дозволено носити цивільний одяг, то в момент їх ув'язнення слід вжити заходів, щоб він був чистий і придатний для носіння.

19. Кожному в'язневі слід забезпечити окреме ліжко відповідно до національних чи місцевих норм, забезпечене окремими постільними речами, які повинні бути чистими в момент видачі їх, підтримуватися в порядку і мінятися досить часто, аби забезпечувати їхню чистоту.

Харчування

20. 1) Тюремне управління мусить у визначені години забезпечувати кожного в'язня їжею, достатньо калорійною для підтримання його здоров'я і сил. Вона повинна мати добру якість, бути добре приготовленою і поданою.

2) Кожен в'язень повинен мати питну воду, коли відчуватиме в ній потребу.

Фізичні вправи і спорт

21. 1) Усі в'язні, не зайняті роботою на свіжому повітрі, мають право щоденно, принаймні годину, займатися фізичними вправами на вулиці, якщо дозволяє погода.

2) Неповнолітнім та іншим в'язням приблизно одного віку, що мають відповідний фізичний стан, слід забезпечити фізичне тренування і можливість ігор під час вправ. Для того треба мати необхідні майданчики і спортивне обладнання.

Медичне обслуговування

22. 1) Усі заклади повинні мати у своєму розпорядженні принаймні одного кваліфікованого медичного працівника, досвідченого в галузі психіатрії. Медичне обслуговування слід організувати в тісному зв'язку з місцевими або державними органами охорони здоров'я.

Воно повинно охоплювати психіатричні діагностичні служби і там, де це потрібно, лікування психічно хворих в'язнів.

2) Хворих в'язнів, які потребують послуг спеціаліста, слід переводити до особливих закладів або ж у цивільні лікарні. Тюремні лікарні повинні мати обладнання, установки і ліки, необхідні для належного медичного догляду за хворими та для їх лікування, а також достатньо кваліфікований персонал.

3) Кожен в'язень повинен мати можливість користуватися послугами кваліфікованого зубного лікаря.

23. 1) Жіночі установи повинні мати особливі приміщення для догляду за вагітними жінками і породіллями. Там, де це можливо, слід потурбуватися про те, щоб пологи відбувалися не в тюремному, а в цивільному госпіталі. Якщо ж дитина народилася у в'язниці, про цю обставину не слід згадувати в метричному свідоцтві.

2) Там, де матерям-в'язням дозволено залишати немовлят коло себе, треба передбачити створення ясел, де працював би кваліфікований персонал. Туди слід поміщати дітей у періоди, коли матері не матимуть можливості піклуватися про них.

24. Кожен в'язень підлягає медичному оглядові, коли його приймають, а також пізніше, в міру потреби, з тим щоб установити, чи не хворий він фізично або розумово; вжити необхідних заходів; ізолювати в'язнів, коли можна запідозрити, що вони хворі на яку-небудь інфекційну або заразну хворобу; виявити фізичні або розумові вади, які можуть перешкодити їхньому перевихованню; визначати, яка є фізична здатність їх до праці.

25. 1) Про фізичне і психічне здоров'я в'язнів зобов'язаний піклуватися лікар, який повинен щодня приймати або відвідувати всіх хворих, всіх, хто скаржиться на хворобу, а також тих, на кого була звернута його особлива увага.

2) Щоразу, коли лікар вважає, що фізична або розумова рівновага в'язня була порушена чи загрожує бути порушеною в результаті його ув'язнення або у зв'язку з якимись умовами ув'язнення, він доповідає про це директорові.

26. 1) Лікар зобов'язаний регулярно здійснювати інспекцію і доповідати директорові з таких питань:

- a) кількість, якість приготування і умови роздавання їжі;
- b) гігієна і чистота установи та осіб, які там утримуються;
- c) санітарія, опалення, освітлення й вентиляція установи;
- d) придатність і чистота одягу та постелі в'язнів;
- e) дотримання правил, що стосуються фізкультури і спорту, в тих випадках, коли це не покладено на спеціалізований персонал.

2) Директор зобов'язаний брати до уваги доповіді і поради, що подає йому лікар відповідно до правил 25 (2) і 26, і, якщо він згоден з рекомендаціями останнього, повинен негайно вжити заходів для втілення їх у життя; якщо ж ці рекомендації виходять за межі його компетенції або якщо він з ними не згоден, то він мусить негайно подати до вищих органів як свою власну доповідь, так і рекомендації лікаря.

Дисципліна і покарання

27. Дисципліни і порядку слід дотримуватися твердо, вводячи, однак, тільки ті обмеження, які потрібні для забезпечення надійного нагляду і дотримання належних правил спільного життя в установі.

28. 1) В'язнів не слід карати в дисциплінарному порядку роботою по обслуговуванню самої закладу.

2) Однак це правило не повинно перешкоджати належному функціонуванню системи самоуправління, при якій відповідальність за певні види соціальної, виховної або спортивної діяльності покладається на самих в'язнів, які працюють під наглядом у складі груп, створених з метою їх перевиховання.

29. Завжди повинні визначатися законом або ж розпорядженням компетентної адміністративної влади такі фактори:

- a) поведінка, що складає дисциплінарну провину;

- b) вид і тривалість покарання, якому може бути підданий в'язень;
- c) орган, що має право накладати покарання.

30. 1) Покарання можна накладати тільки відповідно до такого закону чи такого розпорядження, причому жоден в'язень не повинен піддаватися повторному покаранню за одну і ту саму провину.

2) Жоден в'язень не може бути підданий покаранню, не будучи попередньо поінформованим про провину, яка ставиться йому в вину, і не отримавши належної можливості висловитися на своє виправдання. Компетентна влада повинна кожному такого роду справу ретельно розглядати.

3) Там, де це необхідно і може бути здійснено, в'язневі слід надавати можливість виступати на свій захист через перекладача.

31. Тілесні покарання, ув'язнення в темній камері й жорстокі, нелюдські або принизливі для людської гідності види покарання не можна допускати як покарання за дисциплінарні провини.

32. 1) Покарання, що передбачають суворе ув'язнення або зменшення харчування, можна накладати лише після огляду в'язня лікарем, який мусить письмово підтвердити, що в'язень здатен перенести таке покарання.

2) Це саме стосується й інших видів покарання, що можуть нанести покараному фізичну або психологічну шкоду. Такі покарання ні в якому разі не повинні суперечити положенням правила 31 або відхилятися від них.

3) Лікар повинен щодня відвідувати в'язнів, які підлягають таким покаранням, і доводити свою думку до відома директора, якщо він вважає за необхідне перервати або змінити покарання з огляду на фізичний або психічний стан в'язня.

Засоби вгамовування

33. Для покарання ніколи не слід користуватися такими засобами вгамовування, як наручники, кайдани, гамівні сорочки або ланцюги. Крім того, кайданами і ланцюгами взагалі не можна користуватися як засобами втихомирення. Іншими названими засобами можна користуватися тільки в таких випадках:

a) для запобігання втечі під час транспортування, при умові, що в'язні звільняються від пут, як тільки вони стануть перед судом або адміністративними органами;

b) з причин медичного характеру або за вказівкою лікаря;

c) за наказом директора, якщо інші засоби виявляються неефективними, коли треба завадити в'язневі нанести шкоду собі або іншим чи матеріальну шкоду; в таких випадках директор зобов'язаний негайно проконсультуватися з лікарем і подати звіт вищим адміністративним органам.

34. Методи і способи застосування засобів угамування визначаються центральним тюремним управлінням. Ці засоби не можна застосовувати довше, ніж це необхідно.

Інформування в'язнів і подання ними скарг

35. 1) У момент прийняття до в'язниці кожному в'язневі слід надати письмову інформацію про правила поведінки з в'язнями його категорії, дисциплінарні вимоги установи, а також дозволені способи одержання інформації подання скарг, як і про всі інші питання, що дає йому змогу усвідомити його права й обов'язки та пристосуватися до умов життя в установі.

2) Неграмотних в'язнів слід інформувати усно.

36. 1) Кожен в'язень повинен мати можливість звертатися в будні до директора чи уповноваженого ним співробітника з заявами чи скаргами.

2) Під час інспекції в'язні повинні бути в змозі звернутися, коли це можливо, з заявами і скаргами до тюремних інспекторів. Вони повинні мати право говорити з інспектором чи якимось іншим працівником інспекції за відсутності директора чи інших працівників установи.

3) Кожен в'язень повинен мати можливість звертатися до органів центрального тюремного управління, судової влади чи інших компетентних органів із заявами чи скаргами, зміст яких не повинен цензуруватися, але які повинні бути викладені у відповідній формі і передані передбачуваними каналами.

4) Такі заяви повинні розглядатися терміново і відповідати на них слід без затримки, за винятком заяв чи скарг, які мають поверховий або безпредметний характер.

Контакти із зовнішнім світом

37. В'язням треба давати можливість спілкуватися через регулярні проміжки часу і під належним наглядом з їхніми сім'ями або друзями, що мають бездоганну репутацію, як шляхом листування, так і безпосередньо, в ході відвідин.

38. 1) Іноземним громадянам, які перебувають в ув'язненні, слід забезпечити розумну можливість підтримувати зв'язок з дипломатичними і консульськими представниками їхньої країни.

2) В'язні, котрі є громадянами країн, що не мають дипломатичного або консульського представництва в даній державі, а також біженці та особи без громадянства повинні мати можливість підтримувати зв'язок з дипломатичними представниками держави, яка взяла на себе захист їхніх інтересів, або ж із будь-яким національним чи міжнародним органом, що займається їхнім захистом.

39. До відома в'язнів слід регулярно доводити найважливіші новини, дозволяючи їм читати газети, журнали або особливі в'язничні видання, слухати радіо й бути присутніми на лекціях, або ж з допомогою будь-яких інших засобів, що допускаються і контролюються органами адміністрації.

Книги

40. Кожний заклад повинен мати бібліотеку, доступну для всіх категорій в'язнів, яка б мала книги як розважального, так і загальноосвітнього характеру. Всіх в'язнів слід заохочувати до користування бібліотекою.

Релігія

41. 1) У заклади, де є досить велика кількість в'язнів, що належать до однієї конфесії, слід призначати кваліфікованого служителя даного культу або дозволяти йому відправляти там відповідні обряди. Якщо є можливість, а кількість таких в'язнів значна, такого служителя треба призначати на певний час.

2) Кваліфікований служитель культу, який призначається або допускається в заклад на основі пункту 1, повинен мати можливість регулярно проводити релігійні обряди та у відведений для цього час періодично відвідувати наодинці в'язнів, які належать до його конфесії, для бесід на релігійні теми.

3) В'язнів не можна позбавляти можливості доступу до кваліфікованих представників будь-якої конфесії. З другого боку, якщо в'язень протестує проти відвідування його служителями культу, до його побажань треба ставитися з повною повагою.

42. У межах досяжного кожен в'язень повинен мати можливість задовольняти свої релігійні потреби, беручи участь у релігійних обрядах у стінах закладу і маючи в своєму розпорядженні релігійні писання, властиві його віросповіданню.

Зберігання майна в'язнів

43. 1) Гроші, цінні предмети, одяг та інше майно, яке згідно з діючими в закладі правилами в'язень не має права тримати при собі, здаються при його прийнятті на зберігання. Перелік цього майна підписується в'язнем. Треба вжити заходів для того, щоб воно зберігалось у надійних умовах.

2) При звільненні в'язня із закладу все майно і гроші, що йому належали, підлягають поверненню, за винятком сум, які йому було дозволено витратити, речей, які йому було дозволено відправити за межі установи або ж одягу, який було визнано за необхідне знищити з санітарних міркувань. В'язень розписується в отриманні належних йому грошей і речей.

3) Це саме стосується всіх коштів і речей, які одержав в'язень за час його перебування в закладі.

4) Якщо в'язень має при собі ліки чи медикаменти, рішення про те, як з ними вчинити, приймає лікар.

Повідомлення про смерть, хворобу, переведення та інше

44. 1) У разі смерті, серйозного захворювання чи серйозного поранення в'язня або ж у разі його переведення до закладу для психічнохворих директор негайно повідомляє про це його дружину чи чоловіка, якщо вони є, його найближчого родича і в усякому разі особу, названу раніше самим в'язнем.

2) В'язням слід негайно повідомляти про смерть чи серйозну хворобу будь-кого з їхніх близьких родичів. У разі критичного захворювання близького родича в'язневі треба дозволити, якщо є можливість, відвідати його під охороною чи самостійно.

3) Кожен в'язень повинен мати право негайно інформувати членів своєї сім'ї про своє ув'язнення або переведення в інший заклад.

Переміщення в'язнів

45. 1) Коли в'язні направляються до місця їх ув'язнення або переводяться з одного місця в інше, їх треба максимальною мірою приховувати від сторонніх поглядів і вживати всіх заходів до того, щоб захистити їх від образ, проявів цікавості та будь-якого розголосу.

2) Перевезення в'язнів в умовах недостатньої вентиляції або освітлення чи в будь-яких інших фізично занадто тяжких умовах слід заборонити.

3) В'язні перевозяться за рахунок управління, причому транспортування їх повинно здійснюватися в однакових для всіх умовах.

Персонал установ

46. 1) Органи тюремного управління повинні піклуватися про ретельний відбір персоналу всіх категорій, оскільки добра робота в'язничних установ залежить від добросовісності, гуманності, компетентності і особистих якостей цих співробітників.

2) В'язнична адміністрація повинна постійно прищеплювати своїм працівникам та громадськості думку про те, що вона виконує роботу великого суспільного значення. Для підсилення цього переконання вона повинна використовувати можливості суспільної інформації.

3) Для досягнення вищевказаної мети співробітників в'язничної адміністрації слід призначати на повний робочий час як спеціалізованих працівників тюремного управління, які мають статус державних службовців і переконання, що їхня посада буде збережена за ними при умові їхньої доброї поведінки, ефективності їхньої праці та фізичної здатності виконувати покладені на них завдання. Їхня заробітна платня повинна встановлюватися з таким розрахунком, щоби приваблювати і втримувати на цій роботі тих чоловіків і жінок, які здатні займатися нею. Беручи до уваги винятково тяжкі умови цієї роботи, таким людям слід забезпечувати відповідні пільги й умови для праці.

47. 1) Цей персонал повинен бути достатньо освіченим і розвинутим.

2) Перед прийняттям на роботу працівника треба готувати до виконання загальних і конкретних обов'язків, після чого від нього слід вимагати здачі екзаменів у теоретичному і практичному аспектах.

3) Після прийняття на роботу і в ході їхньої подальшої діяльності ці працівники повинні підтримувати і підвищувати свою кваліфікацію, проходячи без відриву від роботи курси підготовки, що організуються у відповідні проміжки часу.

48. Усі працівники місць ув'язнення повинні так себе поводити і так виконувати свої обов'язки, щоб бути прикладом для в'язнів і завоювати їхню повагу.

49. 1) У міру можливості ці штати повинні включати достатню кількість спеціалістів, таких, як психіатри, психологи, соціальні працівники, вчителі та викладачі ремісничих дисциплін.

2) Соціальних працівників, учителів та викладачів ремісничих дисциплін треба призначати як постійних співробітників, не нехтуючи, однак, і роботою осіб, що працюють неповний робочий день, а також добровільних співробітників.

50. 1) На посаду директорів установ треба призначати осіб, достатньо кваліфікованих в силу їх характеру, адміністративних здібностей, підготовки й досвіду.

2) Директор повинен присвячувати весь свій час виконанню покладених на нього обов'язків, працюючи на повну робочу ставку.

3) Він повинен проживати або на території довіреного йому закладу або дуже близько від нього.

4) Коли один і той самий директор очолює управління двома або кількома закладами, він зобов'язаний відвідувати кожен з них в досить короткі проміжки часу. Керівництво кожним з цих закладів слід покласти на відповідального співробітника, який проживає на місці.

51. 1) Директор, його заступник і більшість співробітників закладу повинні знати мову, якою говорять більшість в'язнів, або мову, яка зрозуміла більшості в'язнів.

2) Там, де це необхідно, треба користуватися послугами перекладача.

52. 1) У закладах, розміри яких дозволяють працю одного або кількох лікарів на повній ставці, хоча б один із них повинен проживати в самому закладі або дуже близько від нього.

2) Інші заклади повинен відвідувати лікар щодня, причому він повинен проживати на досить близькій відстані, щоб його можна було негайно викликати в критичній ситуації.

53. 1) У закладах, де утримуються як чоловіки, так і жінки, жіноче відділення повинно знаходитися під керівництвом відповідального співробітника жіночої статі, в руках якої повинні знаходитися всі ключі, що відчиняють доступ до відділення.

2) Співробітники чоловічої статі допускаються в жіноче відділення лише в супроводі співробітників жіночої статі.

3) Піклування про жінок, що перебувають в ув'язненні, і нагляд за ними слід покласти тільки на співробітників жіночої статі. Це не повинно, однак, заважати співробітникам чоловічої статі, зокрема лікарям та вчителям, виконувати свої професійні обов'язки в жіночих закладах або у відведених для жінок відділеннях інших закладів.

54. 1) У своїх стосунках з в'язнями персонал закладів має право вдаватися до насильства тільки для самозахисту або при спробі втечі, а також у випадку активної або пасивної протидії наказам, що ґрунтуються на чинних законах чи правилах. Співробітники, які змушені були вдатися до насильства, повинні захищатися в межах необхідного і негайно повідомляти про інциденти такого роду директорів закладу.

2) Співробітникам в'язниць слід забезпечувати особливу фізичну підготовку, яка дозволить їм приборкувати агресивні наміри в'язнів.

3) Співробітники, які виконують свої функції в безпосередньому контакті з в'язнями, повинні носити зброю лише у виняткових випадках. Крім того, право носити зброю повинні мати тільки співробітники, які дістали відповідну підготовку.

Інспекція

55. Пенітенціарні заклади і служби повинні підлягати регулярній інспекції з боку кваліфікованих і досвідчених інспекторів, яких призначає компетентна влада. Інспектори повинні, зокрема, переконатися в тому, що місця ув'язнення працюють відповідно до чинних законів і приписів і що їхня робота відповідає завданням, поставленим перед пенітенціарними і виправними службами.

Частина II

Правила, що застосовуються до особливих категорій

А. Засуджені в'язні

Основні принципи

56. Викладені нижче керівні принципи відбивають дух, в якому слід керувати пенітенціарними закладами, і мету, до здійснення якої ці заклади повинні прагнути, виходячи з попереднього зауваження 1 даного тексту.

57. Ув'язнення та інші заходи, які ізолюють правопорушника від навколишнього світу, завдають йому страждань уже тому, що вони відбирають у нього право на самовизначення,

оскільки позбавляють свободи. Тому, крім випадків, коли сегрегація (відокремлення) видається виправданою або коли цього вимагає дисципліна, в'язнична система не повинна поглиблювати страждань, що впливають з такого становища.

58. Метою і виправданням присуду до ув'язнення або взагалі до позбавлення свободи є в кінцевому підсумку захист суспільства і попередження злочинів, що загрожують йому. Цієї мети можна досягти лише тоді, коли після відбуття терміну ув'язнення і повернення до нормального життя в суспільстві правопорушник виявляється не тільки готовим, а й здатним підкоритися закону та забезпечити своє існування.

59. Для цього установа мусить використовувати всі виправні, виховні, моральні і духовні сили і види допомоги, якими вона володіє і які вважає придатними, застосовуючи їх з урахуванням потреб перевиховання кожного в'язня.

60. 1) Режим, прийнятий в закладі, повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на свободі, що вбиває у в'язня почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності.

2) Бажано, щоб перед завершенням терміну покарання вживались заходи до поступового повернення в'язнів до життя в суспільстві. Цієї мети можна досягти, враховуючи особливості кожного правопорушника, вводячи особливий режим для звільнених або в самому закладі, або в якомусь іншому закладі чи звільнюючи в'язнів на іспитовий термін, протягом якого вони все ж лишаться під наглядом, при умові, що такий нагляд не покладається на міліцію і поєднується з ефективною соціальною допомогою.

61. У спілкуванні з в'язнями слід підкреслювати не їхню ізоляцію від суспільства, а ту обставину, що вони продовжують лишатися його членами. Тому треба всюди, де це можливо, заохочувати громадські організації до співробітництва з персоналом закладів з метою повернення в'язнів до життя в суспільстві. При кожному закладі повинні бути соціальні працівники, які піклувалися б про підтримування і зміцнення бажаних стосунків в'язня з його сім'єю та соціальними організаціями, що могли б зберегти за собою максимум сумісних із законом і умовами вироку прав у галузі їхніх громадянських інтересів та інших соціальних пільг.

62. Медичні заклади повинні виявляти всі фізичні і психічні захворювання або вади, які могли б перешкодити перевихованню в'язня, і піклуватися про вилікування їх. Для цього заклади повинні мати можливість забезпечувати необхідне медичне, хірургічне та психіатричне обслуговування.

63. 1) Втілення в життя цих принципів потребує індивідуального підходу до в'язнів, а відповідно і наявності гнучкої системи класифікації їх по групах; тому бажано, щоб такі групи розміщувались в окремих закладах, які підходять для роботи з кожною з груп.

2) У цих закладах не обов'язково вживати однакових заходів безпеки для кожної групи. Бажано навіть градувати суворість цих заходів залежно від групи. Найсприятливіші умови перевиховання ретельно вибраних в'язнів існують у відкритих закладах, де основний акцент робиться не на фізичних засобах попередження втеч, а на самодисципліні.

3) Бажано, щоб число в'язнів у закладі було не занадто великим для того, щоб можна було застосувати індивідуальний підхід. У деяких країнах прийнято, що контингент такого роду закладів не повинен перевищувати 500 осіб. У відкритих закладах треба утримувати якнайменше в'язнів.

4) З іншого боку, в'язниці повинні мати достатні розміри для того, щоб у них можна було забезпечити потрібні можливості й обслуговування.

64. Обов'язки суспільства не припиняються з виходом в'язня на волю. Тому необхідно мати державні або приватні органи, здатні виявляти дійове піклування про в'язнів, які звільняються, борючись із їхніми упередженнями та забобонами, жертвами яких вони є, і допомагаючи їм знову включитися в життя суспільства.

Поводження з в'язнями

65. У поведженні з особами, засудженими до тюремного ув'язнення чи іншої подібної міри покарання, треба прагнути, враховуючи тривалість терміну, який вони відбувають, при-

щеплювати їм бажання підкорятися законам і забезпечувати своє існування після звільнення. Поводження з ними повинно зміцнювати в них відчуття власної гідності та усвідомлення своєї відповідальності.

66. 1) З цієї метою треба вжити всіх придатних засобів, включаючи релігійне обслуговування в країнах, де це можливо, навчання, професійну підготовку та орієнтацію, вивчення конкретних соціальних випадків, консультації щодо працевлаштування, фізичне виховання і зміцнення характеру. Причому треба враховувати індивідуальні потреби в'язня, його соціальне минуле, історію його злочину, його фізичні й розумові здібності та можливості, його темперамент, тривалість терміну його ув'язнення і його можливості після звільнення.

2) Щодо кожного в'язня, засудженого на досить тривалий термін, директор мусить отримати якомога швидше вичерпні відомості з питань, перерахованих у попередньому пункті. Ці відомості повинні завжди містити в собі звіт лікаря, по можливості досвідченого в психіатрії, про фізичний і психічний стан в'язня.

3) Ці звіти та інші документи, що стосуються в'язня, повинні бути підшиті до його особистої справи. Справу треба доповнювати новими свідченнями і зберігати так, щоб відповідальні працівники могли в разі необхідності звертатися до неї.

Класифікація та індивідуалізація

67. Метою класифікації є:

- a) відокремлення ув'язнених від тих, хто в силу свого злочинного минулого або негативних рис характеру може погано на них впливати;
- b) розподіл ув'язнених на категорії, що полегшувало б роботу з ними, спрямовану на повернення їх до життя в суспільстві.

68. Роботу з різними категоріями в'язнів слід вести по можливості в різних закладах або різних відділеннях одного й того ж закладу.

69. У найкоротший термін після прийняття кожного в'язня і на основі вивчення його характеру треба розробити програму роботи з ним, виходячи при цьому з його індивідуальних потреб, здібностей і нахилів.

Пільги

70. У кожному закладі треба мати систему пільг і розробляти різні методи поведіння з різними категоріями в'язнів, щоб заохотити їх до доброї поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання і домагатися їхньої співпраці в цьому.

Праця

71. 1) Праця в'язня не повинна завдавати йому страждань.

2) Усі засуджені в'язні повинні працювати відповідно до їхніх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем.

3) На в'язнів слід покладати корисну роботу, достатню для того, щоб заповнити нормальний робочий день.

4) Робота, якою забезпечуються в'язні, повинна бути такою, щоб підвищувати або давати їм кваліфікацію, що дозволила б їм зайнятися чесною працею після звільнення.

5) В'язнів, які здатні мати з цього користь, особливо неповнолітніх, треба навчати корисних ремесел.

6) В'язні повинні мати можливість виконувати роботу за своїм вибором, якщо це сумісно з правильним вибором ремесла і вимогами управління та дисципліни в закладі.

72. 1) Організація і методи роботи в закладах повинні максимально наближатися до тих, що прийняті за стінами закладів, щоб в'язні привчилися таким чином до умов праці на волі.

2) Однак інтереси в'язнів і їхню професійну підготовку не варто підкоряти міркуванням про отримання прибутку від в'язничного виробництва.

73. 1) Керівництво промисловим і сільськогосподарським виробництвом в закладах найкраще покладати на саме тюремне управління, а не на приватних підрядників.

2) В'язні, що виконують роботу, яка не контролюється закладом, повинні перебувати під постійним наглядом співробітників останнього. Крім випадків, коли в'язні виконують роботи для інших державних закладів, роботодавці мусять виплачувати закладу повні ставки заробітної плати, що належить за відповідну роботу, з урахуванням продуктивності праці в'язнів.

74. 1) Правила, що стосуються безпеки праці та охорони здоров'я вільних робітників, повинні застосовуватися і в закладах.

2) У разі каліцтва на виробництві або професійних захворювань треба виплачувати компенсацію. Умови цієї компенсації мають бути не менш сприятливими, ніж умови компенсації, передбачені законом для вільних робітників.

75. 1) Максимальна тривалість робочого дня чи тижня встановлюється законом або на основі адміністративних постанов, з урахуванням місцевих правил і звичаїв для умов праці вільних робітників.

2) Робочий час треба розподіляти таким чином, щоб в'язні мали принаймні один день відпочинку на тиждень, а також час для навчання та інших видів діяльності, що необхідні для їхнього перевиховання.

76. 1) За свою працю в'язні повинні отримувати справедливу винагороду в рамках певної системи.

2) Відповідно до цієї системи в'язні повинні мати можливість витратити в крайньому разі частину зароблених ними коштів на придбання дозволених предметів особистого вжитку і посилати частину свого заробітку сім'ї.

3) Ця система повинна також передбачати, що частина зароблених в'язнем грошей лишається на збереженні адміністрації, яка передає йому ці заощадження в момент його звільнення.

Освіта і відпочинок

77. 1) В'язням, що здатні мати з цього користь, слід забезпечувати можливість подальшої освіти, включно з релігійним вихованням у країнах, де таке допускається. Навчання неграмотних і молоді слід вважати обов'язковим, і органи тюремного управління повинні звертати на це особливу увагу.

2) Навчання в'язнів слід, наскільки це можливо, пов'язувати з діючою в країні системою освіти, з тим, щоб звільнені в'язні могли вчитися далі без утруднень.

78. В усіх установах в'язням треба забезпечувати можливості відпочинку і культурної діяльності в інтересах їхнього фізичного і психічного здоров'я.

Стосунки із зовнішнім світом і опіка після звільнення

79. Особливу увагу треба приділяти підтриманню і зміцненню зв'язків між в'язнем та його сім'єю, коли вони бажані і служать інтересам обох сторін.

80. З самого початку відбування терміну покарання слід думати про майбутнє, яке чекає в'язня після його звільнення. Тому треба допомагати йому підтримувати і зміцнювати зв'язки з особами та установами, що знаходяться за стінами закладу, які здатні захистити інтереси його сім'ї і сприяти включенню його в життя суспільства після звільнення.

81. 1) Державні або інші органи та установи, що допомагають звільненим в'язням знаходити своє місце в суспільстві, повинні там, де це можливо і необхідно, піклуватися про те, щоб такі в'язні отримували необхідні документи і свідоцтва, знаходили придатне житло і роботу, мали придатний і достатній для даного клімату і пори року одяг, володіли засобами, достатніми для переїзду на місце призначення і для життя протягом періоду, що настає після звільнення.

2) Акредитовані представники таких установ повинні мати можливість відвідувати в'язничні заклади і осіб, що там ув'язнені. З ними треба консультуватися про перспективи подальшого життя в'язнів із самого початку терміну їхнього ув'язнення.

3) Бажано, щоб робота таких установ централізувалася або координувалася в межах можливого, з тим, щоб забезпечувати максимально ефективне використання їх роботи.

В. Душевнохворі та розумововідсталі в'язні

82. 1) Особи, визнані душевнохворими, не підлягають тюремному ув'язненню. Тому слід вживати заходів для якнайшвидшого переведення їх у заклади для душевнохворих.

2) В'язнів, які страждають іншими психічними захворюваннями чи мають подібні вади, треба брати під нагляд і лікувати в спеціальних закладах під керівництвом лікарів.

3) За час перебування їх у в'язниці такі в'язні повинні знаходитися під особливим лікарським наглядом.

4) Медичні та психіатричні служби, що працюють у пенітенціарних закладах, повинні забезпечувати психічне лікування всіх в'язнів, що потребують його.

83. У співробітництві з компетентними закладами бажано вживати необхідних заходів, щоб забезпечувати психіатричний догляд за звільненими в'язнями, а також соціально-психіатричну опіку над ними.

С. Особи, що перебувають під арештом або чекають суду

84. 1) Особи, що були заарештовані чи перебувають в ув'язненні за звинуваченням у кримінальному злочині й утримуються або в відділеннях міліції, або у в'язниці, але ще не викликані в суд і не засуджені, називаються далі в Правилах «в'язнями, що перебувають під слідством».

2) В'язні, що перебувають під слідством, вважаються невинними, і з ними слід обходитися відповідно.

3) При умові дотримання законоположень, що стосуються свободи особистості чи передбачають процедуру поводження з в'язнями, що перебувають під слідством, до цих в'язнів слід застосовувати особливий режим, основні правила якого подано нижче.

85. 1) В'язнів, які перебувають під слідством, слід утримувати окремо від засуджених.

2) Молодих в'язнів, які перебувають під слідством, слід утримувати окремо від дорослих і загалом в окремих закладах.

86. На ніч в'язнів, які перебувають під слідством, слід розміщувати поодиноці в окремих приміщеннях, враховуючи, однак, місцеві особливості, що пояснюються кліматичними умовами.

87. Коли це не порушує прийнятого в закладі порядку, в'язням, які перебувають під слідством, можна дозволити, якщо вони того бажають, одержувати їжу зі сторони, за їхній власний рахунок, або через органи в'язничної адміністрації, або членів їхньої сім'ї чи друзів. В іншому випадку харчування в'язня забезпечується адміністрацією.

88. 1) В'язні, що перебувають під слідством, мають право носити цивільний одяг, за умови, що він утримується в чистоті і має пристойний вигляд.

2) Якщо в'язень, який перебуває під слідством, носить в'язничне обмундирування, то воно повинно відрізнятися від обмундирування засуджених.

89. В'язням, які перебувають під слідством, завжди треба надавати можливість працювати. Однак працювати вони не зобов'язані. Якщо такий в'язень вирішує попрацювати, його робота повинна оплачуватися.

90. Усі в'язні, які перебувають під слідством, повинні мати можливість придбати на власні кошти або за рахунок третіх осіб книги, газети, письмове приладдя та інші предмети, що дає їм змогу проводити час із користю, за умови, що ці речі сумісні з інтересами правосуддя, вимогами безпеки і нормальним ходом життя в закладі.

91. В'язням, які перебувають під слідством, дозволяється користуватися під час перебування їх у в'язниці послугами їхнього власного лікаря або стоматолога, якщо їхнє прохання про це видається виправданим і якщо вони сплатили пов'язані з цим видатки.

92. В'язні, які перебувають під слідством, повинні мати можливість негайно інформувати сім'ю про факт їхнього затримання, а також користуватися розумною можливістю спілкування з родичами і друзями, підпадаючи при цьому тільки під ті обмеження і нагляд, що необхідні для належного виконання правосуддя, дотримання вимог безпеки і забезпечення нормальної роботи закладу.

93. З метою свого захисту в'язні, які перебувають під слідством, повинні мати право звертатися там, де це можливо, до безплатної юридичної консультації, приймати в ув'язненні юридичного радника (адвоката), який взяв на себе їх захист, підготовлювати і передавати йому конфіденційні інструкції. З цією метою на їхню вимогу треба надавати в їхнє розпорядження письмове приладдя. Побачення в'язня з його юридичним радником повинні відбуватися на очах, але за межами слуху міліцейських або в'язничних органів.

Д. Ув'язнені по цивільних справах

94. У країнах, де закон дозволяє ув'язнення за невиконання боргових зобов'язань або ж згідно з розпорядженням суду за будь-які інші цивільні справи, ув'язнюваних в такому випадку осіб не слід піддавати більш суровому поводженню, ніж це потрібно для надійного нагляду і підтримання належного порядку. Поводження з особами такого роду повинно бути не менш м'яким, ніж поводження з в'язнями, які перебувають під слідством, з тою хіба різницею, що їхня праця може бути обов'язковою.

Е. Особи, заарештовані або поміщені у в'язницю без пред'явлення звинувачення

95. Без шкоди для положень статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (995_043) особам, заарештованим або поміщеним до в'язниці без пред'явлення звинувачення, надається той самий захист, що й особам за частинами I і II, розділ С. Відповідні положення розділу А частини II також застосовуються в тому разі, коли застосування їх може принести користь цій особливій групі осіб, яких помістили під варту, за умови, що не будуть вживатися заходи, при яких розумілося б, що методи виправлення чи перевиховання можуть застосовуватися щодо осіб, не засуджених за будь-який кримінальний злочин.

Додаток

Процедури ефективного виконання мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями

Процедура 1

Усі держави, де норми захисту всіх осіб, які підлягали будь-якій формі затримання або тюремного ув'язнення, не відповідають Мінімальним стандартним правилам поводження з в'язнями, приймають ці правила.

Коментар

У своїй резолюції 2858 (XXVL) від 20 грудня 1971 року Генеральна Асамблея звернула увагу держав-членів на Мінімальні стандартні правила і рекомендувала суворо дотримуватися їх при управлінні пенітенціарними та виправними закладами, а також доброзичливо розглянути питання про введення їх в національне законодавство. Норми деяких держав можуть бути більш прогресивними, ніж ці Правила, тому таким державам не пропонується приймати їх. У випадку, коли держави вважають за необхідне узгодити ці Правила із своєю правовою системою й адаптувати їх до своєї культури, основна увага надається суті, а не букві цих Правил.

Процедура 2

Мінімальні стандартні правила втілюються в національне законодавство та інші положення з урахуванням, якщо це необхідно, їх адаптації до чинних законів і культури, але без шкоди для духу і мети цих Правил.

Коментар

Цією процедурою підкреслюється необхідність втілення Правил в національне законодавство і положення, що тим самим охоплює також деякі аспекти процедури 1.

Процедура 3

Мінімальні стандартні правила надаються в розпорядження всіх осіб, зокрема в розпорядження посадових осіб, що займаються підтриманням правопорядку, і персоналу виправних закладів для того, щоб вони могли застосувати і виконувати їх у системі карного правосуддя.

Коментар

Цією процедурою підкреслюється, що ці правила, а також національні статuti і положення, що стосуються виконання цих Правил, мають бути надані в розпорядження осіб, які займаються їх виконанням, зокрема в розпорядження посадових осіб, що зайняті підтриманням правопорядку, і персоналу виправних закладів. Ефективне виконання цих Правил могло б також передбачати організацію навчальних курсів центральним органом, що відповідає за діяльність виправних закладів. Питання розповсюдження процедур обговорюється в процедурах 7-9.

Процедура 4

Мінімальні стандартні правила, втілені в національному законодавстві та в інших положеннях, доводяться також до відома і роз'яснюються серед усіх в'язнів і всіх затриманих осіб при їх прийнятті до відповідних закладів і в період їхнього ув'язнення.

Коментар

Для досягнення цілей Мінімальних стандартних правил необхідно ознайомити з ними, а також із статутами і положеннями, що стосуються їх виконання, в'язнів і всіх затриманих осіб (правило 95), щоб сприяти більшій поінформованості про те, що ці правила визначають мінімальні умови, визнані прийнятними Організацією Об'єднаних Націй. Таким чином ця процедура доповнює положення процедури 3.

Положення, аналогічне тому, щоб знайомити з цими Правилами осіб, для захисту яких вони створені, вже визначене в чотирьох Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року, де в статті 47 першої Конвенції (995_151), статті 48 – другої (995_152), статті 127 – третьої (995_153), статті 144 – четвертої Конвенції (995_154) ідентично мовиться:

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються як в мирний, так і в воєнний час якомога більше поширювати текст цих Конвенцій в країнах і, зокрема, включити вивчення їх у навчальні програми військової і, якщо можливо, цивільної освіти, з тим, щоб з її засадами було ознайомлено все населення в цілому і, зокрема, збройні сили, що воюють, санітарний персонал та священнослужителі».

Процедура 5

Держави будуть інформувати Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй один раз на п'ять років у формі відповідей на питання анкети, яку направлятиме до них Генеральний секретар, про масштаби здійснення заходів і досягнутий прогрес в плані застосування Мінімальних стандартних правил, а також про наявні фактори і труднощі, що впливають на їх застосування. Така анкета має бути підготовлена відповідно до особливої схеми, бути вибірковою і обмежуватися спеціально дібраними питаннями, щоб забезпечувати глибокий огляд і дослідження окреслених проблем. Генеральний секретар, беручи до уваги доповіді урядів, а також іншу відповідну інформацію, доступну в межах системи Організації Об'єднаних Націй, буде здійснювати підготовку окремих періодичних доповідей, що стосуються застосування Мінімальних стандартних правил. Для підготовки цих звітів Генеральний секретар може також здійснювати співробітництво зі спеціалізованими установами та іншими відповідними міжурядовими та неурядовими організаціями, що мають консультативний статус при Економічній і Соціальній Раді. Генеральний секретар буде передавати згадані доповіді на розгляд Комітету з профілактики злочинності й боротьби з нею, з тим щоб останній вдавався до відповідних дій.

Коментар

Слід нагадати, що в своїй резолюції 663 С (XXIV) від 31 липня 1957 року Економічна і Соціальна Рада рекомендувала кожні п'ять років інформувати Генерального секретаря про заходи щодо застосування Мінімальних стандартних правил, а також уповноважила Генерального секретаря здійснити кроки для опублікування, якщо це доцільно, такої інформації і просити, при необхідності, додаткову інформацію. В Організації Об'єднаних Націй давно склалася практика здійснення співробітництва між спеціалізованими установами і відповідними міжурядовими і неурядовими організаціями. При підготовці своєї окремої доповіді про заходи, вжиті в зв'язку з застосуванням Мінімальних стандартних правил, Генеральний секретар буде брати до уваги, зокрема, інформацію, що є в розпорядженні тих органів Організації Об'єднаних Націй, що займаються питаннями прав людини: Комісії з прав людини, Підкомісії з профілактики дискримінації і захисту меншин, Комітету прав людини, що діє відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (995_043), і Комітету ліквідації расової дискримінації. Може бути також узята до уваги робота, пов'язана із застосуванням конвенції про заборону тортур, яка буде прийнята в майбутньому, а також будь-яка інформація, що може бути зібрана завдяки роботі, що проводить Генеральна Асамблея для підготовки збірника законів, спрямованих на захист в'язнів та осіб, що перебувають під вартою.

Процедура 6

Відповідно до положення про передачу інформації, що згадувалося раніше, в процедурі 5, держави передають Генеральному секретареві:

а) копії або витяги з усіх законодавчих положень, правил і адміністративних норм про застосування Мінімальних стандартних правил до осіб, які перебувають в ув'язненні, а також до місць та умов ув'язнення;

б) будь-які дані та матеріали описового характеру про програми поведінки з правопорушниками, про персонал, який працює у виправних закладах, і кількість осіб, що були в будь-якій формі ув'язнені, а також статистичні матеріали, якщо такі є;

с) будь-яку іншу відповідну інформацію про застосування Правил, а також дані про можливі труднощі при їх здійсненні.

Коментар

Ці вимоги впливають як із резолюції 663 С (XXIV) Економічної і Соціальної Ради так і з рекомендацій конгресів Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності і поведінки з правопорушниками. Хоча запропоновані тут види інформації не були особливо застережені, видається доцільним збирати таку інформацію, щоб допомогти державам-членам подолати труднощі використовуючи обмін досвідом. Навіть більше, спрямування запитів для одержання такої інформації подібне до існуючої тепер періодичної системи доповідей з питань прав людини, створеної згідно з резолюцією 624 (XXII) Економічної і Соціальної Ради від 1 серпня 1956 року.

Процедура 7

Генеральний секретар розповсюджує Мінімальні стандартні правила і ці процедури застосування на якомога більшій кількості мов і забезпечує доступ до них усіх держав, зацікавлених міжурядових і неурядових організацій, з тим щоб добитися максимально широкого розповсюдження Правил і процедур їх застосування.

Коментар

Необхідність якнайширшого розповсюдження Мінімальних стандартних правил очевидна. Для забезпечення більш ефективного розповсюдження і застосування Правил є важливим здійснювати тісне співробітництво зі всіма відповідними міжурядовими і неурядовими організаціями. Тому секретаріат повинен підтримувати тісні контакти з такими організаціями і надавати в їхнє розпорядження відповідні дані та інформацію. Він повинен та-

кож заохочувати розповсюдження цими організаціями інформації про стандартні правила і процедури їх застосування.

Процедура 8

Генеральний секретар розповсюджує свої доповіді, що стосуються застосування Правил, включно з коротким аналітичним викладом періодичних оглядів, з доповідями Комітету профілактики злочинності та боротьби з нею, з доповідями, підготовленими для конгресів Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності та поводження з правопорушниками, а також з доповідями конгресів, науковими публікаціями й іншою, що стосується справи, документацією, що час від часу може виявлятися необхідною для сприяння застосуванню Мінімальних стандартних правил.

Коментар

Ця процедура відображає прийняту в даний час практику поширення таких доповідей, що входять в число документів, які направляються зацікавленим органам Організації Об'єднаних Націй як видання Організації Об'єднаних Націй або статті в Щорічнику з прав людини і Міжнародному огляді кримінальної політики, Інформаційному бюлетні з попередження злочинності та карного правосуддя, як і будь-які інші відповідні видання.

Процедура 9

Генеральний секретар забезпечує якнайширше звертання до тексту Мінімальних стандартних правил і його використання в усіх відповідних програмах Організації Об'єднаних Націй, включно з діяльністю, спрямованою на здійснення технічного співробітництва.

Коментар

Необхідно забезпечити таке становище, при якому всі відповідні органи Організації Об'єднаних Націй включали б у свою документацію Правила та процедури застосування їх або посилались би на них, що сприяло б більшому поширенню правил та ознайомленню з ними спеціалізованих установ, урядів, міжурядових та неурядових організацій і широкої громадськості і сприяло б також прихильності Економічної і Соціальної Ради та Генеральної Асамблеї до справи застосування їх.

Те, наскільки Правила зроблять практичний вплив на адміністрацію виправних закладів, залежить великою мірою від тих заходів, які будуть вжиті для їхнього використання в місцевій законодавчій і адміністративній діяльності. Правила мають бути відомі і зрозумілі широкому колу людей – як спеціалістів, так і неспеціалістів – в усьому світі. Тому існує гостра необхідність у великій гласності в будь-якій формі, що може бути досягнуто завдяки частим посиланням на Правила та проведенням кампаній по інформуванню громадськості.

Процедура 10

У межах своїх програм технічного співробітництва й розвитку Організація Об'єднаних Націй:

- a) надає допомогу урядам, на їх прохання, у створенні та зміцненні всеохоплюючих та гуманних виправних систем;
- b) надає урядам, за їх проханням, послуги експертів і регіональних та міжрегіональних радників з питань профілактики злочинності та карного правосуддя.
- c) сприяє організації регіональних і національних семінарів та інших нарад на професійному й непрофесійному рівнях з метою сприяння поширенню Мінімальних стандартних правил і процедур застосування їх;
- d) розширює значну підтримку регіональним дослідницьким і навчальним інститутам у галузі попередження злочинності та карного правосуддя, пов'язаним з Організацією Об'єднаних Націй.

Регіональні дослідницькі й навчальні інститути Організації Об'єднаних Націй в галузі попередження злочинності й карного правосуддя в співробітництві з національними інсти-

тутами розробляють на основі Мінімальних стандартних правил і процедур їх застосування навчальні плани й посібники, які можуть використовуватися на всіх рівнях для навчальних програм з кримінального правосуддя, а також для спеціалізованих курсів з прав людини та інших суміжних питань.

Коментар

Ця процедура покликана забезпечити використання програм технічної допомоги Організації Об'єднаних Націй і навчальних заходів регіональних інститутів Організації Об'єднаних Націй як непрямих засобів застосування Мінімальних стандартних правил і процедур їх застосування. Окрім регулярних навчальних курсів для персоналу виправних закладів, навчальних інструкцій і т. ін., зокрема на рівні директивних органів, треба передбачити консультації спеціалістів з питань, висунутих державами-членами, включаючи систему надання послуг експертів зацікавленим державам. Наявність цієї системи надання послуг особливо виправдовується метою застосування Правил відповідно до їх духу і з урахуванням соціально-економічного ладу країн, що звертаються за такою допомогою.

Процедура 11

Комітет профілактики злочинності та боротьби з нею Організації Об'єднаних Націй:

- а) регулярно проводить перегляд Мінімальних стандартних правил з метою розробки нових норм, стандартів і процедур, що застосовуються для поводження з особами, позбавленими волі;
- б) здійснює контроль за виконанням процедур застосування Правил, в тому числі подає періодичні доповіді згідно з процедурою 5.

Коментар

Оскільки основна інформація, зібрана в ході періодичних обстежень, а також місії технічної допомоги, буде подаватися Комітету профілактики злочинності та боротьби з нею, питання забезпечення ефективності Правил в удосконаленні практики виправної роботи лишається у відданні Комітету, в рекомендаціях якого будуть визначатися майбутні напрями застосування Правил і процедур їх виконання. Тому Комітету слід чітко визначити існуючі хиби або причини їх у застосуванні Правил, зокрема на основі контактів з судовими органами та міністерствами юстиції зацікавлених країн з метою розробки відповідних заходів для їх усунення.

Процедура 12

Комітет профілактики злочинності та боротьби з нею надає належну допомогу Генеральній Асамблеї, Економічній і Соціальній Раді та будь-яким іншим органам Організації Об'єднаних Націй, що займаються питаннями прав людини, при підготовці рекомендацій по доповідях спеціальних комісій для проведення обстеження щодо питань, пов'язаних із застосуванням і виконанням Мінімальних стандартних правил.

Коментар

Оскільки Комітет профілактики злочинності і боротьби з нею є органом, що проводить огляд виконання Мінімальних стандартних правил, він повинен також надавати допомогу органам, що згадані вище.

Процедура 13

Ніщо в цих процедурах застосування Правил не повинно тлумачитися, як таке, що включає застосування будь-яких інших заходів чи засобів правового захисту, що надаються згідно з міжнародним правом або встановлені іншими органами й установами Організації Об'єднаних Націй для усунення випадків порушення прав людини, включаючи процедуру, що стосується систематичних грубих порушень прав людини, викладену в резолюції 1503 (XLVIII) Економічної і Соціальної Ради від 27 травня 1970 року (995_287), процедуру роз-

гляду повідомлення, викладену у Факультативному протоколі до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (995_086), і процедуру розгляду повідомлень, викладену в Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (995_105).

Коментар

Оскільки Мінімальні стандартні правила лише частково стосуються конкретних питань із прав людини, ці процедури не виключають будь-якої можливості усунення випадків різних порушень таких прав відповідно до існуючих міжнародних чи регіональних стандартів і норм.

Мінімальні стандартні правила стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила)

Прийняті 14.12.1990 Резолюцією 45/110 Генеральною Ассамблеєю ООН

I. Общие принципы

1. Основополагающие цели

1.1. Настоящие Минимальные стандартные правила содержат свод основных принципов для содействия исполнению мер, не связанных с тюремным заключением, а также минимальные гарантии для лиц, к которым применяются альтернативы тюремному заключению.

1.2. Правила имеют целью обеспечить более активное участие общественности в осуществлении правосудия по уголовным делам, особенно в обращении с правонарушителями, а также содействовать развитию у правонарушителей чувства ответственности перед обществом.

1.3. Правила применяются с учетом политических, экономических, социальных и культурных условий каждой страны, а также целей и задач ее системы уголовного правосудия.

1.4. В процессе применения Правил государства-члены стремятся обеспечивать надлежащее соотношение между правилами отдельных правонарушителей, правами жертв и интересами общества в отношении общественной безопасности и предупреждения преступности.

1.5. Государства-члены разрабатывают меры, не связанные с тюремным заключением, в рамках своих правовых систем с целью обеспечения других возможностей, сокращая тем самым применение тюремного заключения, и с целью рационализации политики в области уголовного правосудия с учетом необходимости соблюдения прав человека, требований социальной справедливости и потребностей правонарушителя в отношении возвращения к нормальной жизни в обществе.

2. Сфера применения мер, не связанных с тюремным заключением

2.1. Соответствующие положения настоящих Правил применяются ко всем лицам, в отношении которых осуществляется судебное преследование, суд или исполнение приговора, на всех этапах отправления уголовного правосудия. Для целей настоящих Правил такие лица именуется «правонарушителями», независимо от того, являются ли они подозреваемыми, обвиняемыми или осужденными.

2.2. Правила применяются без какой-либо дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, возраста, языка, религии, политических или других убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, места рождения или иного статуса.

2.3. В целях обеспечения большей гибкости в соответствии с характером и степенью тяжести правонарушения, личностью и биографией правонарушителя, а также с интересами защиты общества и во избежание неоправданного применения тюремного заключения система уголовного правосудия должна предусматривать широкий выбор мер, не связанных с тюремным заключением, от досудебных до послесудебных мер. Число и виды мер, не связанных с тюремным заключением, должны определяться таким образом, чтобы оставалась возможной последовательность приговоров.

2.4. Следует поощрять разработку новых мер, не связанных с тюремным заключением, и внимательно следить за этим процессом, а также систематически оценивать практику их применения.

2.5. Следует изучать возможности принятия мер к правонарушителям силами обществу, избегая, насколько это возможно, проведения формального разбирательства или суда, в соответствии с правовыми гарантиями и законом.

2.6. Не связанные с тюремным заключением меры следует применять в соответствии с принципом минимального вмешательства.

2.7. Применение мер, не связанных с тюремным заключением, должно идти по пути депенализации и декриминализации и не должно затруднять или замедлять усилия, прилагаемые в этом направлении.

3. Правовые гарантии

3.1. Принятие, определение и применение мер, не связанных с тюремным заключением, предусматривается законом.

3.2. Выбор меры, не связанной с тюремным заключением, основывается на оценке установленных критериев в отношении как характера и степени тяжести правонарушения, так и личности, биографии правонарушителя, целей приговора и прав жертв.

3.3. Судебный или другой компетентный независимый орган осуществляет свое дискреционное право на всех стадиях разбирательства путем обеспечения полной подотчетности и исключительно в соответствии с законом.

3.4. Не связанные с тюремным заключением меры, которые накладывают какое-либо обязательство на правонарушителя и которые применяются до формального разбирательства или суда или вместо них, требуют согласия правонарушителя.

3.5. Решения о назначении не связанных с тюремным заключением мер повторно рассматриваются судебным или другим компетентным независимым органом по заявлению правонарушителя.

3.6. Правонарушитель имеет право подать запрос или жалобу в судебный или другой компетентный независимый орган по вопросам, затрагивающим его или ее личные права в процессе применения мер, не связанных с тюремным заключением.

3.7. Обеспечивается надлежащий механизм защиты и, если это возможно, удовлетворения любой жалобы в связи с несоблюдением международно признанных прав человека.

3.8. Не связанные с тюремным заключением меры исключают проведение медицинских или психологических экспериментов над правонарушителем или неоправданный риск причинения ему физической или душевной травмы.

3.9. На всех стадиях обеспечивается уважение человеческого достоинства правонарушителя, к которому применяются не связанные с тюремным заключением меры.

3.10. В ходе применения не связанных с тюремным заключением мер права правонарушителя не ограничиваются в большей степени, чем это санкционировано компетентным органом, вынесшим первоначальное решение.

3.11. В процессе применения не связанных с тюремным заключением мер уважается право правонарушителя на личную жизнь, а также право на личную жизнь семьи правонарушителя.

3.12. Личное досьє на правонарушителя ведеться строго конфіденційно і закрито для третіх сторін. Доступ к досьє обмежується особами, безпосередньо займаючись розглядом справи правонарушителя або іншими належним чином уповноваженими особами.

4. Оговорка

4.1. Ніщо в наведених Правилах не трактується як перешкоджає застосуванню Мінімальних стандартних правил звернення з ув'язненими (995_212), Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, стосуються відправлення правосуддя в стосовно неповнолітніх (Пекинські правила) (995_211), Зводу принципів захисту всіх осіб, підлягають затриманню або тюремному ув'язненню в якій би то ні було формі (995_206), або будь-яких інших документів або стандартів в області прав людини, визнаних міжнародною спільнотою і стосуються звернення з правонарушителями і захисту основних прав людини.

II. Стадія попереднього розслідування

5. Положення о попередньому розслідуванні

5.1. В належних випадках і коли це узгодиться з правовою системою, поліцію, прокуратуру або інші установи, займаючіся кримінальними справами, слід наділяти правом звільняти правонарушителя від відповідальності, якщо, по їхньому переконанню, немає потреби порушувати справу в інтересах захисту суспільства, попередження злочинності або забезпечення виконання закону і прав жертв. В інтересах прийняття рішення о доцільності звільнення від відповідальності або визначення процедури розслідування розробляється звод установлених критеріїв в межах кожної правової системи. В випадку незначних правонарушень прокурор, коли це доцільно, може призначити підходящі заходи, не пов'язані з тюремним ув'язненням.

6. Уникнення попереднього ув'язнення під стражу

6.1. Попереднє ув'язнення під стражу використовується в судовому процесі по кримінальним справам як крайня заходи при умові належного врахування інтересів розслідування передбачуваного правонарушення і захисту суспільства і жертви.

6.2. Альтернативи попередньому ув'язненню під стражу застосовуються як можна раніше. Попереднє ув'язнення під стражу триває не довше, ніж необхідно для досягнення цілей, вказаних в правилі 5.1, і застосовується гуманно і з повагою до гідності людини.

6.3. Правонарушитель має право подавати апеляцію в судовий або інший компетентний незалежний орган в випадках застосування попереднього ув'язнення під стражу.

III. Стадія суду і винесення вироку

7. Доклади о соціальному розслідуванні

7.1. Якщо існує можливість складання звітів о соціальному розслідуванні, судовий орган може скористатися звітом, підготовленим компетентним уповноваженим посадовою особою або установою. Звіт повинен містити соціальну інформацію о правонарушитель, який має стосування до характеру правонарушень, скоюваних даним особою, і до його поточних правонарушень. Він повинен також містити інформацію і рекомендації, які мають стосування до процедури винесення вироку. Звіт складається на основі фактичного, об'єктивного і неупередженого матеріалу, а висновки формулюються в чітких висловлюваннях.

8. Положения о вынесении приговора

8.1. Судебный орган, имея в своем распоряжении выбор не связанных с тюремным заключением мер, должен при вынесении своего решения принимать во внимание потребности правонарушителя с точки зрения его возвращения к нормальной жизни в обществе, интересы защиты общества и интересы жертвы, с которой в надлежащих случаях следует консультироваться.

8.2. Органы, выносящие приговоры, могут предусматривать по делам следующие санкции:

- a) устные санкции, такие, как замечание, порицание и предупреждение;
- b) условное освобождение от ответственности;
- c) поражение в гражданских правах;
- d) экономические санкции и денежные наказания, такие, как разовые штрафы и поденные штрафы;
- e) конфискация или постановление о лишении права собственности на имущество;
- f) возвращение имущества жертве или постановление о компенсации;
- g) условное наказание или наказание с отсрочкой;
- h) условное освобождение из заключения и судебный надзор;
- i) постановление о выполнении общественно полезных работ;
- j) направление в исправительное учреждение с обязательным ежедневным присутствием;
- k) домашний арест;
- l) любой другой вид обращения, не связанный с тюремным заключением;
- n) какое-либо сочетание перечисленных выше мер.

IV. Стадия после вынесения приговора

9. Положения, действующие после вынесения приговора

9.1. Компетентный орган располагает широким выбором альтернативных мер, принимаемых после вынесения приговора, в целях отказа от тюремного заключения и оказания помощи правонарушителям для их быстрого возвращения к нормальной жизни в обществе.

9.2. Положения, действующие после вынесения приговора, могут включать следующие санкции:

- a) отпуск и помещение в исправительные учреждения полутюремного типа;
- b) освобождение в связи с работой или учебой;
- c) различные формы освобождения под честное слово;
- d) сокращение срока;
- e) помилование.

9.3. Решение о мерах, принимаемых после вынесения приговора, за исключением помилования, рассматривается судебным или другим компетентным независимым органом по ходатайству правонарушителя.

9.4. Любой вид освобождения из заключения для реализации программы, не связанной с тюремным заключением, рассматривается как можно раньше.

V. Осуществление мер, не связанных с тюремным заключением

10. Надзор

10.1. Цель надзора состоит в том, чтобы сократить рецидивы правонарушений и содействовать такому включению правонарушителя в жизнь общества, который свел бы к минимуму вероятность повторного совершения преступлений.

10.2. Если какая-либо не связанная с тюремным заключением мера предусматривает надзор, то он осуществляется компетентным органом в соответствии с конкретными условиями, предусмотренными законом.

10.3. В рамках конкретной меры, не связанной с тюремным заключением, следует определять для каждого отдельного случая наиболее приемлемый вид надзора и обраще-

ния, который был бы нацелен на то, чтобы помочь правонарушителю работать над собой с учетом характера совершенного им/ею правонарушения. Порядок надзора и обращения следует периодически пересматривать и при необходимости корректировать.

10.4. Правонарушителям должна, в случае необходимости, оказываться психологическая, социальная и материальная помощь и должны предоставляться возможности для укрепления связей с обществом и для облегчения их возвращения к нормальной жизни в обществе.

11. Срок действия

11.1. Срок действия меры, не связанной с тюремным заключением, не превышает срока, установленного компетентным органом в соответствии с законом.

11.2. Может предусматриваться досрочное прекращение действия применяемой меры, если она оказала благоприятное воздействие на правонарушителя.

12. Условия

12.1. Если компетентный орган определяет условия, которые должны соблюдаться правонарушителем, то он должен учитывать как интересы общества, так и интересы и права правонарушителя и жертвы.

12.2. Условия, подлежащие выполнению, должны быть практическими, точными и по возможности малочисленными и должны быть направлены на уменьшение вероятности возвращения правонарушителя к уголовной деятельности и повышение вероятности возвращения правонарушителя к нормальной жизни в обществе, с учетом интересов жертвы.

12.3. На начальном этапе применения меры, не связанной с тюремным заключением, правонарушителю в устной или письменной форме дается разъяснение условий, регулирующих применение данной меры, включая обязанности и права правонарушителя.

12.4. В зависимости от достигнутых правонарушителем результатов условия могут изменяться компетентным органом в соответствии с положениями, установленными законом.

13. Режим обращения

13.1. В рамках конкретной меры, не связанной с тюремным заключением, в целях более эффективного удовлетворения потребностей правонарушителей в соответствующих случаях должны разрабатываться различные методы, такие, как индивидуальная работа, групповая терапия, программы по месту жительства и особое обращение с различными категориями правонарушителей.

13.2. Обращение обеспечивается профессиональными работниками, имеющими надлежащую подготовку и практический опыт.

13.3. При принятии решения о необходимости соответствующего обращения прилагаются усилия для ознакомления с биографией, личностью, наклонностями, уровнем умственного развития, системой ценностей и особенно с обстоятельствами, которые привели к совершению правонарушения.

13.4. Компетентный орган может привлекать общественность и системы общественной поддержки к применению мер, не связанных с тюремным заключением.

13.5. Число находящихся на рассмотрении дел по возможности поддерживается на поддающемся контролю уровне для обеспечения эффективного выполнения программ, связанных с обращением с правонарушителями.

13.6. Компетентный орган заводит и ведет дело по каждому правонарушителю.

14. Дисциплина и нарушение условий

14.1. При нарушении условий, подлежащих соблюдению правонарушителем, мера, не связанная с тюремным заключением, может быть изменена или отменена.

14.2. Решение об изменении или отмене не связанной с тюремным заключением меры принимает компетентный орган, причем только после тщательного рассмотрения фактов, представленных как сотрудником, осуществляющим надзор, так и правонарушителем.

14.3. Если мера, не связанная с тюремным заключением, окажется неэффективной, то это не должно автоматически приводить к применению меры, связанной с тюремным заключением.

14.4. В случае изменения или отмены данной меры, не связанной с тюремным заключением, компетентный орган стремится установить подходящую альтернативную меру, не связанную с тюремным заключением. Наказание в виде тюремного заключения может полагаться только при отсутствии других подходящих альтернативных мер.

14.5. Санкция на арест и содержание правонарушителя под надзором в случаях нарушения условий предусматривается законом.

14.6. В случае изменения или отмены меры, не связанной с тюремным заключением, правонарушитель имеет право подавать апелляцию в судебный или другой компетентный независимый орган.

VI. Персонал

15. Набор персонала

15.1. При наборе персонала не допускается какая-либо дискриминация по признаку расы, цвета кожи, пола, возраста, языка, религии, политических или других убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, места рождения или иного статуса. Политика набора персонала должна учитывать национальную политику квотного набора и отражать разнообразие правонарушителей, подлежащих надзору.

15.2. Лица, назначаемые для применения не связанных с тюремным заключением мер, должны обладать соответствующими личными качествами и по возможности надлежащей профессиональной подготовкой и практическим опытом. Такие требования должны быть четко определены.

15.3. Для набора и удержания квалифицированного профессионального персонала необходимо обеспечивать соответствующее служебное положение, надлежащие оклады и льготы, соответствующие характеру работы, и предоставлять широкие возможности для профессионального роста и продвижения по службе.

16. Подготовка кадров

16.1. Цель профессиональной подготовки заключается в том, чтобы разъяснить персоналу его обязанности в отношении возвращения правонарушителя к нормальной жизни в обществе, обеспечения прав правонарушителя и защиты общества. Подготовка также должна способствовать пониманию персоналом необходимости осуществлять сотрудничество и координировать деятельность с соответствующим учреждениями.

16.2. До поступления на службу персонал проходит подготовку, включающую инструктаж о характере мер, не связанных с тюремным заключением, о целях надзора и различных способах применения не связанных с тюремным заключением мер.

16.3. После поступления на службу персонал поддерживает и совершенствует свои знания и профессиональные навыки путем прохождения подготовки без отрыва от службы и на курсах повышения квалификации. Для этой цели обеспечиваются необходимые условия.

VII. Добровольцы и другие общественные возможности

17. Участие общественности

17.1. Следует поощрять участие общественности, поскольку в нем заложены большие возможности и поскольку оно является одним из важнейших факторов укрепления связей

между правонарушителями, в отношении которых приняты меры, не связанные с тюремным заключением, и их семьями и обществом. Оно должно дополнять усилия органов уголовного правосудия.

17.2. Участие общественности следует рассматривать как предоставляемую членам общества возможность внести свой вклад в дело защиты интересов общества.

18. Общественное сознание и сотрудничество

18.1. Следует поощрять государственные учреждения, частный сектор и общественность к оказанию поддержки добровольным организациям, содействующим применению не связанных с тюремным заключением мер.

18.2. Следует регулярно проводить конференции, семинары, симпозиумы и другие мероприятия, чтобы содействовать осознанию общественностью необходимости ее участия в деле применения не связанных с тюремным заключением мер.

18.3. Необходимо использовать все средства массовой информации, с тем чтобы содействовать выработке у общественности конструктивного подхода, способствующего проведению мероприятий по обеспечению более широкого применения не связанного с тюремным заключением обращения с правонарушителями и их возвращению к нормальной жизни в обществе.

18.4. Следует прилагать все усилия к тому, чтобы разъяснять общественности, что она играет важную роль в применении не связанных с тюремным заключением мер.

19. Добровольцы

19.1. Добровольцы тщательно подбираются и принимаются на работу с учетом их склонностей и интереса к данной работе. Они проходят должную подготовку для выполнения их конкретных обязанностей, и им предоставляется возможность обращаться за помощью и советом к компетентному органу и получать у него консультации.

19.2. Добровольцы должны поощрять правонарушителей и их семьи к установлению конструктивных связей с обществом и более широких контактов, предоставляя им консультации и другие необходимые формы помощи в соответствии со своими возможностями и потребностями правонарушителей.

19.3. Добровольцы страхуются против несчастного случая, телесного повреждения и общественной ответственности при выполнении своих обязанностей. Им возмещаются дозволенные расходы, которые они несут при выполнении своей работы. Они получают общественное признание за те услуги, которые они оказывают обществу в интересах его благосостояния.

VIII. Исследования, планирование, разработка и оценка политики

20. Исследования и планирование

20.1. В качестве неотъемлемого элемента процесса планирования должны предприниматься усилия, для того чтобы вовлечь как государственные, так и частные организации в процесс проведения и стимулирования исследований в области обращения с правонарушителями, не связанного с тюремным заключением.

20.2. Исследования по проблемам, стоящим перед клиентами, практиками, обществом и руководителями, должны проводиться на регулярной основе.

20.3. Механизмы проведения исследований и сбора информации должны включаться в систему уголовного правосудия для сбора и анализа данных и статистических показателей о применении к правонарушителям режима, не связанного с тюремным заключением.

21. Разработка политики и программ

21.1. Программы не связанных с тюремным заключением мер должны систематически планироваться и осуществляться в качестве неотъемлемой части системы уголовного правосудия в рамках процесса национального развития.

21.2. Следует проводить регулярные оценки с целью более эффективного применения не связанных с тюремным заключением мер.

21.3. Необходимо проводить периодические обзоры для оценки задач, практики применения и эффективности мер, не связанных с тюремным заключением.

22. Связь с соответствующими учреждениями и мероприятиями

22.1. На различных уровнях должны создаваться соответствующие механизмы для содействия установлению связей между службами, которым поручено применение не связанных с тюремным заключением мер, другими органами системы уголовного правосудия, учреждениями социального развития и обеспечения – как правительственными, так и неправительственными – в таких областях, как здравоохранение, жилищное строительство, образование и занятость, а также средства массовой информации.

23. Международное сотрудничество

23.1. Прилагаются усилия по развитию научного сотрудничества между странами в области применения непенициарного режима. Следует активизировать исследования, подготовку кадров, техническую помощь и обмен информацией между государствами-членами о мерах, не связанных с тюремным заключением, через институты Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями в тесном сотрудничестве с Отделением по предупреждению преступности и уголовному правосудию Центра по социальному развитию и гуманитарным вопросам Секретариата Организации Объединенных Наций.

23.2. Следует продолжать проведение сравнительных исследований и согласование законодательных положений в целях расширения диапазона возможных непенициарных мер и содействия их применению через национальные границы в соответствии с Типовым договором о передаче надзора за правонарушителями, которые были условно осуждены или условно освобождены (995_567).

Мінімальні стандартні правила, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх(Пекінські правила)

ООН; Правила, Міжнародний документ від 29.11.1985

Часть первая. Общие принципы

1. Основные цели

1.1. Государства-участники должны стремиться, в соответствии со своими общими интересами, способствовать благополучию несовершеннолетнего и его или ее семьи.

1.2. Государства-члены должны стремиться к созданию условий, позволяющих обеспечить содержательную жизнь подростка в обществе, которая, в тот период жизни, когда она или он наиболее склонны к неправильному поведению, будет благоприятствовать процессу развития личности и получения образования, в максимальной степени свободному от возможности совершения преступлений и правонарушений.

1.3. Следует уделять достаточное внимание осуществлению позитивных мер, предполагающих полную мобилизацию всех возможных ресурсов, включая семью, добровольцев и

другие группы общества, а также школы и другие общественные институты, с целью содействия благополучию подростка, с тем чтобы сократить необходимость вмешательства со стороны закона, и эффективного, справедливого и гуманного обращения с подростком, находящимся в конфликте с законом.

1.4. Правосудие в отношении несовершеннолетних должно являться составной частью процесса национального развития каждой страны в рамках всестороннего обеспечения социальной справедливости для всех несовершеннолетних, одновременно содействуя таким образом защите молодежи и поддержанию мирного порядка в обществе.

1.5. Настоящие Правила будут осуществляться в контексте экономических, социальных и культурных условий, существующих в каждом государстве-члене.

1.6. Следует систематически развивать и координировать службы правосудия в отношении несовершеннолетних в целях повышения и поддержания на должном уровне квалификации персонала этих служб, включая их методы, подходы и отношение.

Комментарий

Эти широкие основные цели касаются всеобъемлющей социальной политики в целом и направлены на оказание максимального содействия обеспечению благополучия несовершеннолетних, что сведет до минимума необходимость вмешательства со стороны системы правосудия в отношении несовершеннолетних и, в свою очередь, уменьшит ущерб, который может быть нанесен каким-либо вмешательством вообще. Такие меры заботы в отношении молодежи, принимаемые до совершения правонарушений, являются основным содержанием политики, направленной на устранение необходимости применения настоящих Правил.

В правилах 1.1-1.3 указано на важную роль, которую будет играть конструктивная социальная политика в отношении несовершеннолетних, в частности в предотвращении преступлений и правонарушений, совершаемых несовершеннолетними. В правиле 1.4 правосудие в отношении несовершеннолетних определяется как составная часть системы обеспечения социальной справедливости для несовершеннолетних, а в правиле 1.6 указывается на необходимость постоянного совершенствования системы правосудия в отношении несовершеннолетних, принимая одновременно меры для разработки прогрессивной социальной политики в отношении несовершеннолетних в целом и учитывая необходимость постоянного улучшения работы персонала этой системы.

Цель правила 1.5 заключается в том, чтобы отразить существующие в государствах-членах условия, от которых могут зависеть формы применения конкретных правил; эти формы неизбежно будут отличаться от форм, применяемых другими государствами.

2. Сфера применения Правил и используемые определения

2.1. Следующие Минимальные стандартные правила применяются к несовершеннолетним правонарушителям беспристрастно, без каких бы то ни было различий в отношении, например, расы, цвета кожи, пола, языка, вероисповедания, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения.

2.2. Для целей настоящих Правил государства-члены применяют следующие определения таким образом, чтобы это отвечало их соответствующим правовым системам и концепциям:

а) несовершеннолетним является ребенок или молодой человек, который в рамках существующей правовой системы может быть привлечен за правонарушение к ответственности в такой форме, которая отличается от формы ответственности, применимой к взрослому;

б) правонарушением является любой проступок (действие или бездействие), наказуемый по закону в рамках существующей правовой системы;

с) несовершеннолетним правонарушителем является ребенок или молодой человек, который подозревается в совершении правонарушения или, как установлено, совершил его.

2.3. В рамках каждой национальной юрисдикции следует предпринять усилия для принятия комплекса законов, правил и положений, которые относятся непосредственно к несовершеннолетним правонарушителям и учреждениям и органам, в функции которых входит отправление правосудия в отношении несовершеннолетних и которые призваны:

- а) удовлетворять различные потребности несовершеннолетних правонарушителей, защищая при этом их основные права;
- б) удовлетворять потребности общества;
- с) проводить в жизнь следующие правила неукоснительно и беспристрастно.

Комментарий

Минимальные стандартные правила специально сформулированы таким образом, чтобы они могли применяться в рамках различных правовых систем и в то же время устанавливать некоторые минимальные стандарты в обращении с несовершеннолетними правонарушителями при любом существующем определении несовершеннолетнего и при любой системе обращения с несовершеннолетним правонарушителем. Правила во всех случаях должны применяться беспристрастно и без каких-либо различий.

Поэтому в правиле 2.1 подчеркивается важность применения Правил беспристрастно и без каких бы то ни было различий. Это правило следует формулировать в принципе 2 Декларации прав ребенка*.

В правиле 2.2 дано определение понятий «несовершеннолетний» и «правонарушение» в качестве компонентов понятия «несовершеннолетний правонарушитель», являющегося основным предметом настоящих Минимальных стандартных правил (см., однако, также правила 3 и 4). Следует отметить что возрастные пределы будут зависеть и будут прямо представлены в зависимости от положений каждой правовой системы, тем самым полностью учитывая экономические, социальные, политические, культурные и правовые системы государств-членов. Поэтому понятие «несовершеннолетний» охватывает широкий возрастной диапазон от 7 до 18 лет или старше. Столь широкий диапазон представляется неизбежным ввиду значения настоящих Минимальных стандартных правил.

В правиле 2.3 говорится о необходимости разработки конкретного национального законодательства, направленного на оптимальное воплощение в жизнь настоящих Минимальных стандартных правил как в законодательстве, так и на практике.

3. Расширение сферы применения Правил

3.1. Соответствующие положения Правил применяются не только к несовершеннолетним правонарушителям, но и к несовершеннолетним, которые могут быть привлечены к ответственности за любой конкретный поступок, не наказуемый в случае его совершения взрослым.

3.2. Следует прилагать усилия для распространения действия принципов, изложенных в Правилах, на всех несовершеннолетних, в отношении которых принимаются меры по социальному обеспечению и установлению опеки.

3.3. Следует прилагать также усилия для распространения действия принципов, изложенных в Правилах, на молодых совершеннолетних правонарушителей.

Комментарий

В правиле 3 предусматривается распространение действия средств защиты, предусмотренных в Минимальных стандартных правилах, касающихся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних, на следующие случаи:

а) предусмотренные в различных национальных правовых системах так называемые «статусные нарушения», когда круг действий, рассматриваемых в качестве правонарушений для, шире, чем для взрослых (например, прогулы, плохое поведение в школе и в семье, посядание несовершеннолетних влечение в нетрезвом состоянии в общественных местах и т.д.) (правило 3.1);

б) принятие мер по социальному обеспечению несовершеннолетних и установлению опеки (правило 3.2);

с) процедури обращения с молодыми совершеннолетними правонарушителями в зависимости, несомненно, от конкретного возрастного предела (правило 3.3).

Представляется оправданным распространение Правил на эти три категории. Правило 3.1 предусматривает минимальные гарантии в этих областях, а правило 3.2 рассматривается в качестве желательного шага в направлении более справедливого, равноправного и гуманного правосудия для всех несовершеннолетних, находящихся в конфликте с законом.

4. Возраст уголовной ответственности

4.1. В правовых системах, в которых признается понятие возраста уголовной ответственности для несовершеннолетних, нижний предел такого возраста не должен устанавливаться на слишком низком возрастном уровне, учитывая аспекты эмоциональной, духовной и интеллектуальной зрелости.

Комментарий

Минимальные пределы возраста уголовной ответственности весьма различны в зависимости от исторических и культурных особенностей. Использование современного подхода заключается в определении способности ребенка перенести связанные с уголовной ответственностью моральные и психологические аспекты, то есть в определении возможности привлечения ребенка, в силу индивидуальных особенностей его или ее восприятия и понимания, к ответственности за явно антиобщественное поведение. Если возрастной предел уголовной ответственности установлен на слишком низком уровне или вообще не установлен, понятие ответственности становится бессмысленным. В целом существует связь между понятием ответственности за правонарушение или преступное поведение и другими социальными правами и обязанностями (такими, как семейное положение, гражданское совершеннолетие и т.д.). Поэтому следует приложить усилия для установления разумного низшего возрастного предела, который мог бы применяться в международном масштабе.

5. Цели правосудия в отношении несовершеннолетних

5.1. Система правосудия в отношении несовершеннолетних направлена в первую очередь на обеспечение благополучия несовершеннолетнего и обеспечение того, чтобы любые меры воздействия на несовершеннолетних правонарушителей были всегда соизмеримы как с особенностями личности правонарушителя, так и с обстоятельствами правонарушения.

Комментарий

В правиле 5 отражены две важнейшие цели отправления правосудия в отношении несовершеннолетних. Первой целью является содействие благополучию несовершеннолетнего. Это – главная цель тех правовых систем, в которых делами несовершеннолетних правонарушителей занимаются суды по семейным делам или административные власти, но в то же время благополучию несовершеннолетнего должно уделяться особое внимание и в тех правовых системах, которые придерживаются модели уголовного преследования, что поможет избежать чисто карательных санкций. (См. также правило 14).

Второй целью является соблюдение «принципа соразмерности». Этот принцип широко известен как средство ограничения использования карательных санкций, выражающихся в основном в использовании принципа воздаяния по заслугам в соответствии с тяжестью правонарушения. Реакция на действия молодых правонарушителей должна основываться на учете не только тяжести правонарушения, но и особенностей личности. Индивидуальные особенности правонарушителя (например, социальный статус, положение в семье, ущерб, нанесенный правонарушителем, и прочие факторы, связанные с личностью правонарушителя) должны оказывать влияние на соразмерность ответных действий (например, принятие во внимание желания правонарушителя компенсировать ущерб, нанесенный жертве, или ее или его желание вести полноценную и полезную жизнь).

Аналогично, ответные действия, направленные на обеспечение благополучия молодого правонарушителя, могут выходить за рамки необходимого я тем самым наносить ущерб

основным правам конкретного молодого человека, как это наблюдается в некоторых системах правосудия в отношении несовершеннолетних. В этом случае следует также обеспечить соразмерность ответных действий с учетом особенностей обстоятельств правонарушения и личности правонарушителя, а также жертвы.

По сути, в правиле 5 предусматриваются всего лишь справедливые ответные действия на любое конкретное правонарушение или преступление, совершаемое несовершеннолетним. Многообразие аспектов, которые сочетает в себе это правило, может способствовать применению двух подходов: новые и новаторские виды ответных действий столь же желательны, как и меры предосторожности в отношении любого неоправданного расширения сети официального социального контроля над несовершеннолетними.

6. Объем дискреционных полномочий

6.1. Ввиду различных особых потребностей несовершеннолетних, а также многообразия имеющихся мер, следует предусмотреть соответствующий объем дискреционных полномочий на всех этапах судебного разбирательства и на различных уровнях отправления правосудия в отношении несовершеннолетних, в том числе при расследовании, рассмотрении дела в суде, вынесении судебного решения и осуществлении контроля за выполнением судебных решений.

6.2. Вместе с тем следует прилагать усилия для обеспечения соответствующей отчетности на всех этапах и уровнях при осуществлении любых дискреционных правомочий.

6.3. Лица, использующие дискреционные полномочия, должны обладать соответствующей квалификацией или подготовкой для их благоразумного применения в соответствии со своими функциями и полномочиями.

Комментарий

В правилах 6.1, 6.2 и 6.3 охватывается несколько важных аспектов эффективного, справедливого и гуманного отправления правосудия в отношении несовершеннолетних: необходимость разрешить применение дискреционных полномочий на всех основных уровнях отправления правосудия, с тем чтобы принимающие решения лица могли действовать в зависимости от каждого конкретного случая; и необходимость предусмотреть меры контроля и противодействия для предотвращения случаев неправильного использования дискреционных полномочий и для защиты прав молодого правонарушителя. Подотчетность и профессионализм являются наиболее важными средствами ограничения широкого использования дискреционных полномочий. Таким образом, в данном случае подчеркивается значение профессиональных навыков и подготовки как ценных средств обеспечения благоразумного использования дискреционных полномочий в делах несовершеннолетних правонарушителей. (См. также правила 1.6 и 2.2). В этом контексте подчеркивается значение разработки конкретных руководящих принципов использования дискреционных полномочий и обеспечения систем пересмотра дел, апелляций и т. п., с тем чтобы обеспечить проверку решений и подотчетность. Подобные механизмы конкретно не оговариваются ввиду определенных трудностей, связанных с их включением в международные Минимальные стандартные правила, в которых невозможно учесть все различия в системах правосудия.

7. Права несовершеннолетних

7.1. Основные процессуальные гарантии, такие, как презумпция невиновности, право быть поставленным в известность о предъявленном обвинении, право на отказ давать показания, право иметь адвоката, право на присутствие родителей или опекуна, право на очную ставку со свидетелями и их перекрестный допрос и право на апелляцию в вышестоящую инстанцию должны быть гарантированы на всех этапах судебного разбирательства.

Комментарий

В правиле 7.1 подчеркиваются некоторые важные аспекты, которые являются существенными элементами справедливого и беспристрастного суда и признаны на междуна-

родном уровне в существующих документах о правах человека. (См. также правило 14.) Положение о презумпции невиновности, например, содержится также в статье 11 Всеобщей декларации прав человека (995_015) и в статье 14.2 Международного пакта о гражданских и политических правах (995_043).

В правиле 14 и далее настоящих Минимальных стандартных правил конкретно определяются вопросы, которые являются важными, в частности, при рассмотрении в суде дел несовершеннолетних, а в правиле 7.1 в общем виде подтверждаются самые основные процессуальные гарантии.

8. Обеспечение конфиденциальности

8.1. Право несовершеннолетнего на конфиденциальность должно уважаться на всех этапах, чтобы избежать причинения ей или ему вреда из-за ненужной гласности или из-за ущерба репутации.

8.2. В принципе не должна публиковаться никакая информация, которая может привести к указанию на личность несовершеннолетнего правонарушителя.

Комментарий

В правиле 8 подчеркивается важность обеспечения права несовершеннолетнего на конфиденциальность. Молодежь особенно болезненно реагирует на нанесение ущерба репутации. Результаты криминологических исследований по вопросу о нанесении ущерба репутации свидетельствуют об отрицательных последствиях (различного рода), связанных с постоянным применением по отношению к молодым лицам таких определений, как «правонарушитель» или «преступник».

В правиле 8 подчеркивается важность обеспечения права несовершеннолетнего от негативных последствий опубликования в средствах массовой информации сообщений об их делах (например, имена подозреваемых или осужденных молодых правонарушителей). Интересы личности следует защищать и гарантировать, по крайней мере в принципе. (Общие положения, содержащиеся в правиле 8, конкретизируются далее в правиле 21.)

9. Защитительная оговорка

9.1. Ничто в настоящих Правилах не должно толковаться как исключаящее применение Минимальных стандартных правил обращения с заключенными, принятых Организацией Объединенных Наций* (995_212), и других документов и стандартов в отношении прав человека, которые признаны международным сообществом и касаются защиты молодых лиц и заботы о них.

Комментарий

Правило 9 предназначено для устранения любого недопонимания при толковании и превращении в жизнь настоящих Правил в соответствии с принципами, содержащимися в соответствующих существующих или разрабатываемых международных документах и стандартах о правах человека, таких как Всеобщая декларация прав человека (995_015), Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (995_042) и Международный пакт о гражданских и политических правах (995_043). Декларация прав ребенка* и проект конвенции о правах ребенка**. Следует учитывать, что применение настоящих Правил не наносит ущерба никаким аналогичным международным документам, которые могут содержать положения имеющие более широкую сферу применения***. (См. также правило 27.)

Часть вторая.

Расследование и судебное разбирательство

10. Первоначальный контакт

10.1. При задержании несовершеннолетнего ее или его родители или опекун немедленно ставятся в известность о таком задержании, а в случае невозможности такого не-

медленного уведомления, родители или опекун ставятся в известность позднее в кратчайшие возможные сроки.

10.2. Судья или другое компетентное должностное лицо или орган незамедлительно рассматривают вопрос об освобождении.

10.3. Контакты между органами по обеспечению правопорядка и несовершеннолетним правонарушителем осуществляются таким образом, чтобы уважать правовой статус несовершеннолетнего, содействовать благополучию несовершеннолетнего и избегать причинения ей или ему ущерба, с должным учетом обстоятельств дела.

Комментарий

Правило 10.1 в принципе содержится в правиле 92 Минимальных стандартных правил обращения с заключенными* (995_212).

Вопрос об освобождении (правило 10.2) рассматривается незамедлительно судьей или другим компетентным должностным лицом. Под последним понимается любое лицо или учреждение в самом широком смысле этого понятия, включая органы общины или полицейские власти, имеющие полномочия на освобождение арестованного лица. (См. также Международный пакт о гражданских и политических правах (995_043), статья 9.3.)

Правило 10.3 касается некоторых основных аспектов процедуры и поведения полицейских и других должностных лиц по обеспечению правопорядка в уголовных делах несовершеннолетних. Выражение «избегать причинения ущерба», по общему признанию, является весьма гибкой формулировкой и охватывает многие стороны возможных действий (например, грубые формы словесного обращения, физическое насилие, осуждение окружающих). Уже само участие в процессах правосудия в отношении несовершеннолетних может «причинять ущерб» несовершеннолетним, поэтому термин «избегать причинения ущерба» следует толковать широко как причинение прежде всего наименьшего ущерба несовершеннолетним, а также любого дополнительного или излишнего ущерба. Это особенно важно при первоначальном контакте с органами по обеспечению правопорядка, который может оказать весьма значительное влияние на отношение несовершеннолетнего к государству и обществу. Кроме того, успех любого дальнейшего вмешательства во многом зависит от подобных первоначальных контактов. При этом весьма важное значение имеет сострадание и мягкий, но требовательный подход.

11. Прекращение дела

11.1. При рассмотрении дел несовершеннолетних правонарушителей следует по возможности не прибегать к официальному разбору дела компетентным органом власти, указанным в правиле 14.1, ниже.

11.2. Полиция, прокуратура или другие органы, ведущие дела несовершеннолетних, должны быть уполномочены принимать решения по таким делам, по своему усмотрению, без проведения официального слушания дела, согласно критериям, установленным для этой цели в соответствующей правовой системе, а также согласно принципам, содержащимся в настоящих Правилах.

11.3. Любое прекращение дела, связанное с его передачей в соответствующие общинные или другие службы, требует согласия несовершеннолетнего или его или ее родителей или опекуна, при условии, что такое решение о передаче дела подлежит пересмотру компетентным органом власти на основании заявления.

11.4. В целях содействия обеспечению дискреционного характера рассмотрения дел несовершеннолетних необходимо предусмотреть такие программы в рамках общины, как осуществление временного надзора и руководства, реституция и компенсация потерпевшим.

Комментарий

Прекращение дела, в том числе изъятие его из ведения уголовного правосудия и часто передача вспомогательным службам общины, обычно практикуется на официальной и неофициальной основе во многих правовых системах. Эта практика позволяет ограничить

негативные последствия процедуры отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (например, клеймо судимости и приговора). Во многих случаях наилучшие результаты дает невмешательство со стороны компетентных органов власти. Таким образом, прекращение дела в самом начале без передачи его альтернативным (социальным) службам может дать оптимальный результат. Это особенно касается дел, не связанных с серьезным нарушением, и когда семья, школа или другие институты, осуществляющие неофициальный социальный контроль, уже приняли или намерены принять надлежащие конструктивные меры воздействия.

Как указывается в правиле 11.2, прекращение дела может быть осуществлено на любом этапе принятия решения – полицией, прокуратурой или другими учреждениями, например, судами, трибуналами, советами или комиссиями. Оно может быть осуществлено одним, несколькими или всеми органами власти, в соответствии с правилами и политикой соответствующих систем и с настоящими Правилами. Прекращение дела не должно ограничиваться лишь мелкими делами, и поэтому оно может быть важным средством.

В правиле 11.3 подчеркивается важное значение обязательного согласия несовершеннолетнего нарушителя (или его родителей, или опекуна) на рекомендованную форму прекращения дела. (Без такого согласия прекращение дела с передачей его службам общины противоречило бы Конвенции об упразднении принудительного труда*.) Однако такое согласие не должно восприниматься как нечто неоспоримое, поскольку оно может иногда быть дано несовершеннолетним в состоянии отчаяния. В правиле подчеркивается, что следует свести к минимуму возможность принуждения и запугивания на всех уровнях процесса прекращения дела. Несовершеннолетние не должны чувствовать, что на них оказывается давление (например, чтобы избежать судебного процесса), или подвергаться давлению с целью получения согласия на ту или иную форму прекращения дела. Поэтому предлагается разработать положение об объективной оценке уместности вынесения решений, касающихся молодых правонарушителей, «компетентным органом власти на основании заявления» («компетентный орган власти» может быть иным, нежели тот, о котором говорится в правиле 14).

В правиле 11.4 рекомендуется положение, содержащее эффективные альтернативы отправлению правосудия в отношении несовершеннолетних в форме прекращения дела с передачей его в общину. Особенно рекомендуются программы, в которых предусматривается урегулирование посредством реституции потерпевшему и принятия мер с целью исключения в будущем нарушений закона посредством осуществления временного надзора и руководства. С учетом конкретных обстоятельств прекращение дела было бы уместным даже в случае совершения более серьезных правонарушений (например, первое правонарушение, деяние, совершенное под давлением приятелей и т.д.).

12. Специализация полиции

12.1. Для выполнения своих функций наилучшим образом служащие полиции, которые часто или исключительно занимаются несовершеннолетними или которые главным образом занимаются предупреждением преступности несовершеннолетних, должны пройти специальный инструктаж и подготовку. Для этой цели в крупных городах должны быть созданы специальные подразделения полиции.

Комментарий

В правиле 12 обращается внимание на необходимость специальной подготовки всех должностных лиц по обеспечению правопорядка, участвующих в отправлении правосудия в отношении несовершеннолетних. Поскольку полиция является для несовершеннолетних первым контактом с системой правосудия, крайне важно, чтобы она действовала квалифицированно и должным образом.

Хотя связь между урбанизацией и преступностью, несомненно, является сложной, рост преступности несовершеннолетних связывается с ростом крупных городов, в частности, с их быстрым и непланируемым ростом. Поэтому специализированные подразделе-

ления полиции являются необходимыми не только для обеспечения соблюдения конкретных принципов, изложенных в настоящем документе (например, правило 1.6), но в более общем плане для обеспечения эффективного предупреждения преступности несовершеннолетних и борьбы с ней, а также улучшения обращения с несовершеннолетними правонарушителями.

13. Содержание под стражей до суда

13.1. Содержание под стражей до суда применяется лишь в качестве крайней меры и в течение кратчайшего периода времени.

13.2. Содержание под стражей до суда по возможности заменяется другими альтернативными мерами, такими, как постоянный надзор, активная воспитательная работа или помещение в семью или в воспитательное заведение или дом.

13.3. Несовершеннолетние, содержащиеся под стражей до суда, пользуются всеми правами и гарантиями Минимальных стандартных правил обращения с заключенными, принятых Организацией Объединенных Наций* (995_212).

13.4. Несовершеннолетние, содержащиеся под стражей до суда, должны содержаться отдельно от взрослых, а также в специальном учреждении или в специальном отделении учреждения, где содержатся также и взрослые.

13.5. Во время пребывания под стражей несовершеннолетним должен обеспечиваться уход, защита и вся необходимая индивидуальная помощь – социальная, психологическая, медицинская, физическая, а также помощь в области образования и профессиональной подготовки, – которые им могут потребоваться ввиду их возраста, пола и личности.

Комментарий

Нельзя недооценивать опасности «уголовного влияния» на несовершеннолетних, содержащихся под стражей до суда. Поэтому важно подчеркнуть необходимость применения альтернативных мер. В связи с этим в правиле 13.1 поощряется разработка новых и новаторских мер, с тем чтобы избежать такого содержания под стражей до суда в интересах благополучия несовершеннолетнего.

Несовершеннолетним, содержащимся под стражей до суда, должны предоставляться все права и гарантии, предусмотренные Минимальными стандартными правилами обращения с заключенными (995_212), а также Международным пактом о гражданских и политических правах (995_043), в частности в статье 9 и пунктах 2b и 3 статьи 10.

Правило 13.4 не препятствует принятию государствами иных мер против отрицательного влияния взрослых правонарушителей, которые по крайней мере столь же эффективны, как и меры, упомянутые в данном правиле.

Различные виды помощи, которые могут потребоваться, перечислены с тем, чтобы привлечь внимание к широкому кругу особых потребностей молодых людей, содержащихся под стражей (например, юношей или девушек, наркоманов, алкоголиков, умственно больных, психологически травмированных, например в связи с арестом, и т.п.). Различные физические и психологические особенности молодых людей, содержащихся под стражей, могут служить основанием для классификации мер, на основании которых некоторые молодые люди содержатся под стражей до суда отдельно, что дает возможность избежать нанесения им ущерба и успешнее оказать необходимую помощь.

Шестой Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями в своей резолюции 4* о стандартах правосудия в отношении несовершеннолетних указал, что Правила, в частности, должны отражать основной принцип, заключающийся в том, что содержание под стражей до суда должно использоваться лишь в качестве крайней меры, что несовершеннолетних правонарушителей нельзя содержать в учреждении, где они могут подвергаться отрицательному влиянию со стороны взрослых лиц, находящихся под арестом, и что следует постоянно учитывать потребности, характерные для их уровня развития.

Часть третья.

Вынесение судебного решения и выбор мер воздействия

14. Компетентный орган власти для вынесения судебного решения

14.1. Если дело несовершеннолетнего правонарушителя не было прекращено (согласно правилу 11), ею или им занимается компетентный орган власти (суд, трибунал, совет, комиссия и т.д.) в соответствии с принципами справедливого и беспристрастного суда.

14.2. Судебное разбирательство должно отвечать интересам несовершеннолетнего и осуществляться в атмосфере понимания, что позволит несовершеннолетнему участвовать в нем и свободно излагать свою точку зрения.

Комментарий

Трудно дать определение компетентного органа или лица, в котором бы универсально описывался орган власти, выносящий судебное решение. Под компетентным органом власти подразумеваются и те лица, которые руководят судом или трибуналом (один судья или несколько членов), включая судей-профессионалов и лиц, не являющихся юристами, а также административные комиссии (например, в шотландской и скандинавской системах) или другие менее официальные органы общин и учреждения судебного характера, занимающиеся разрешением конфликтов.

Процедура обращения с несовершеннолетними правонарушителями должна в любом случае следовать минимальным стандартам, которые применимы почти повсеместно ко всем обвиняемым в соответствии с процедурой, известной как «надлежащая законная процедура». В соответствии с надлежащей процедурой, понятие «справедливый и беспристрастный суд» включает такие основные гарантии, как презумпция невиновности, представление и изучение доказательств, общеправовая защита, право на отказ давать показания, право на последнее слово во время слушания дела, право на апелляцию и т.д. (см. также правило 7.1).

15. Адвокат, родители и опекуны

15.1. В ходе всего судебного разбирательства несовершеннолетний имеет право быть представленным его или ее адвокатом или право на обращение за бесплатной правовой помощью, если предоставление такой помощи предусмотрено в этой стране законодательством.

15.2. Родители или опекун имеют право участвовать в судебном разбирательстве, и компетентный орган власти может потребовать их присутствия в интересах несовершеннолетнего. Однако компетентный орган власти может отказать им в таком участии, если имеются основания полагать, что это необходимо в интересах несовершеннолетнего.

Комментарий

В правиле 15.1 используется терминология, аналогичная терминологии правила 93 Минимальных стандартных правил обращения с заключенными* (995_212). Если положение об адвокате и бесплатной правовой помощи необходимо для обеспечения несовершеннолетнему правовой помощи, то право родителей или опекуна на участие, как указывается в правиле 15.2, следует рассматривать как оказание общей психологической и эмоциональной поддержки несовершеннолетнему, как функцию, которая должна выполняться в течение всего разбирательства.

Для компетентных органов власти, которые стремятся надлежащим образом рассмотреть дело видимо было бы полезным, в частности, сотрудничество со стороны юридических представителей несовершеннолетнего (или какого-либо другого помощника, которому несовершеннолетний может верить и действительно верит). Это положение может утратить свое значение в том случае, когда присутствие родителей или опекунов при слушании дела оказывает отрицательное влияние, например, если они проявляют враж-

дебное отношение к несовершеннолетнему; поэтому должна быть предусмотрена возможность отказа им в таком участии.

16. Доклады о результатах социального обследования

16.1. Во всех случаях, за исключением мелких правонарушений, до вынесения компетентным органом власти окончательного решения, предшествующего приговору, необходимо тщательно изучить окружение и условия, в которых живет несовершеннолетний, или обстоятельства, при которых было совершено правонарушение, с тем чтобы содействовать вынесению компетентным органом власти разумного судебного решения по делу.

Комментарий

Доклады о результатах социального обследования (социальные заключения или доклады до вынесения приговора) оказывают незаменимую помощь в большинстве случаев, связанных с судебным разбирательством дел несовершеннолетних. Компетентные органы должны знать о соответствующих фактах, касающихся несовершеннолетнего, например, о социальном и семейном окружении несовершеннолетнего, его учебе в школе, воспитании и т.д. Для этой цели в некоторых судебных системах используются специальные социальные службы или сотрудники, выполняющие эти функции для судов или комиссий. Эти функции могут выполняться другими сотрудниками, в том числе должностными лицами системы probation. Поэтому в данном правиле указывается на необходимость соответствующих социальных служб для квалифицированной подготовки докладов о результатах социального обследования.

17. Руководящие принципы вынесения судебного решения и выбор мер воздействия

17.1. При выборе мер воздействия компетентный орган должен руководствоваться следующими принципами:

а) меры воздействия всегда должны быть соизмеримы не только с обстоятельствами и тяжестью правонарушения, но и с положением и потребностями несовершеннолетнего, а также с потребностями общества;

б) решения об ограничении личной свободы несовершеннолетнего должны приниматься только после тщательного рассмотрения вопроса и ограничение должно быть по возможности сведено до минимума;

с) несовершеннолетнего правонарушителя не следует лишать личной свободы, если только он не признан виновным в совершении серьезного деяния с применением насилия против другого лица или в неоднократном совершении других серьезных правонарушений, а также в отсутствие другой соответствующей меры воздействия;

д) при рассмотрении дела несовершеннолетнего вопрос о его или ее благополучии должен служить определяющим фактором.

17.2. Ни за какое преступление, совершенное несовершеннолетним, смертный приговор не выносится.

17.3. Несовершеннолетние не подвергаются телесным наказаниям.

17.4. Компетентный орган власти должен иметь право в любой момент прекратить судебное разбирательство.

Комментарий

Главная трудность в разработке руководящих принципов для вынесения судебного решения в отношении молодых людей проистекает из неразрешенных противоречий философского характера между:

а) перевоспитанием и воздаянием по заслугам;

б) помощью и пресечением и наказанием;

с) мерой воздействия с учетом исключительных обстоятельств конкретного дела и мерой воздействия в интересах защиты общества в целом;

д) общим предупреждением и индивидуальным наказанием.

Противоречие между этими подходами четче проявляется в отношении дел несовершеннолетних, чем в отношении дел взрослых. В силу разнообразия причин и следствий, являющихся отличительной чертой дел несовершеннолетних, между этими альтернативами возникает сложная взаимозависимость.

Минимальные стандартные правила отправления правосудия в отношении несовершеннолетних не предписывают применение какого-либо подхода, а скорее указывают на подход, в наибольшей степени отвечающий международно признанным принципам. Поэтому основные положения, изложенные в правиле 17.1, в частности в подпунктах а) и с), следует воспринимать главным образом как практические руководящие принципы, которые должны служить общей отправной точкой; при учете их соответствующими органами (см. также правило 5) они могли бы в значительной степени способствовать обеспечению защиты основных прав несовершеннолетних правонарушителей, в особенности основных прав на развитие личности и образование. В подпункте b) правила 17.1 указывается, что подход, имеющий чисто карающий характер, является неприемлемым, если в делах взрослых и также, возможно, в случае серьезных правонарушений несовершеннолетних заслуженное наказание и карающие санкции могут рассматриваться как в определенной степени обоснованные, то в делах несовершеннолетних над такими соображениями должны всегда преобладать интересы обеспечения благополучия и будущего молодых людей.

Согласуясь с резолюцией 8 шестого Конгресса Организации Объединенных Наций*, подпункт b) правила 17.1 способствует максимально широкому применению альтернатив заключению, учитывая необходимость удовлетворения конкретных потребностей молодежи. Поэтому следует полностью использовать весь диапазон существующих альтернативных мер и разрабатывать новые альтернативные меры с учетом требований безопасности общества. Максимально широко должна применяться система пробации путем вынесения условных приговоров, отсрочки их исполнения, постановлений советов и других видов решений.

Подпункт с) правила 17.1 отвечает одному из руководящих принципов резолюции 4 шестого Конгресса*, направленного на то, чтобы избегать заключения несовершеннолетних в тюрьму, за исключением тех случаев, когда нет другой соответствующей меры, которая обеспечивала бы безопасность общества.

Положение о запрещении смертной казни в правиле 17.2 отвечает статье 6.5 Международного пакта о гражданских и политических правах (995_043).

Положение о запрещении телесных наказаний отвечает статье 7 Международного пакта о гражданских и политических правах и Декларации о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания* (995_084), а также Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (995_085)** и проекту конвенции о правах ребенка***.

Право на прекращение в любой момент судебного разбирательства (правило 17.4) является отличительной чертой, присущей практике обращения с несовершеннолетними правонарушителями в отличие от взрослых. В любое время компетентному органу власти могут стать известны обстоятельства, которые позволят считать полное прекращение вмешательства наилучшим решением по делу.

18. Различные меры воздействия

18.1. В целях обеспечения большей гибкости и во избежание по возможности заключения в исправительные учреждения компетентный орган власти должен располагать при разрешении дела широким комплексом мер воздействия. Такими мерами, которые могут осуществляться в сочетании друг с другом, являются:

- a) постановления об опеке, руководстве и надзоре;
- b) пробация;
- c) постановления о работе на благо общины;
- d) финансовые наказания, компенсация и реституция;

- e) постановления о принятии промежуточных и других мер;
- f) постановления об участии в групповой психотерапии и других подобных мероприятиях;
- g) постановления, касающиеся передачи на воспитание, места проживания или других воспитательных мер;
- h) другие соответствующие постановления.

18.2. Ни один несовершеннолетний не может быть изъят из-под надзора родителей, частично или полностью, если это не оправдано обстоятельствами ее или его дела.

Комментарий

В правиле 18.2 делается попытка перечислить некоторые важные меры воздействия и санкции, которые успешно применяются в различных правовых системах. В целом они перспективны и заслуживают применения и дальнейшего развития. В этом правиле не указываются какие-либо требования в отношении персонала, поскольку соответствующего персонала может не быть в некоторых регионах; в этих регионах можно разрабатывать и применять меры, для осуществления которых требуется меньше персонала.

Для примеров, указанных в правиле 18.1, общим является, прежде всего, опора на общину как на инструмент эффективного осуществления альтернативных решений. Перевоспитание с привлечением общины представляет собой традиционную меру, которая включает в себе многие аспекты. В связи с этим соответствующим властям следует поощрять предоставление общинами своих услуг.

В правиле 18.2 указывается на важную роль семьи, которая, в соответствии со статьей 10.1 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах (995_042), является «естественной и основной ячейкой общества». В рамках семьи родители имеют не только право, но и обязаны обеспечить уход и надзор за своими детьми. Поэтому в соответствии с правилом 18.2 разлучение детей и родителей является крайней мерой. К ней можно прибегать лишь в тех случаях, когда факты дела оправдывают этот серьезный шаг (например, жестокое обращение с детьми).

19. Минимальное использование мер, предусматривающих заключение в исправительные учреждения

19.1. Помещение несовершеннолетнего в какое-либо исправительное учреждение всегда должно быть крайней мерой, применяемой в течение минимального необходимого срока.

Комментарий

Прогрессивная криминология выступает за предпочтительное использование мер, не предусматривающих содержания в исправительных учреждениях. Установлено, что в лучшем случае имеется незначительная разница в результатах, достигнутых посредством содержания в исправительных учреждениях по сравнению с результатами, достигнутыми без применения этой меры. Многочисленные неблагоприятные последствия для личности, которые, по-видимому, являются неизбежными при любом помещении в исправительное учреждение, совершенно очевидно не могут быть компенсированы исправительной работой. Это особенно справедливо в отношении несовершеннолетних, которые подвержены отрицательным влияниям. Кроме того, негативные последствия, связанные не только с лишением свободы, но и с изоляцией от общества, сказываются на несовершеннолетнем в большей степени, чем на взрослом, поскольку они затрагивают несовершеннолетнего на начальной стадии его развития.

Цель правила 19 заключается в ограничении содержания в исправительных учреждениях в двух отношениях: количественном («крайняя мера») и временном («минимального срока»). В правиле 19 отражен один из руководящих принципов резолюции 4 шестого Конгресса Организации Объединенных Наций 63: несовершеннолетний нарушитель не должен заключаться в тюрьму, за исключением тех случаев, когда не имеется других соответствующих мер. Поэтому в данном правиле содержится призыв к тому, чтобы в тех

случаях, когда несовершеннолетний должен быть помещен в исправительное учреждение, лишение свободы должно быть ограничено минимально необходимым сроком и при этом должны быть осуществлены специальные организационные мероприятия по содержанию несовершеннолетнего и учтены различные типы правонарушителей, правонарушений и учреждений. Фактически, предпочтение должно отдаваться «открытым» учреждениям перед «закрытыми». Кроме того, все учреждения должны быть исправительного или образовательного типа, а не тюремного.

20. Устранение ненужных задержек

20.1. Любое дело несовершеннолетнего с самого начала следует вести быстро, не допуская каких-либо ненужных задержек.

Комментарий

Быстрое осуществление официального судопроизводства по делам несовершеннолетних является первоочередной задачей. В противном случае все положительное, что могло бы быть достигнуто в ходе разбирательства и вынесения решения, может оказаться под угрозой. Со временем несовершеннолетнему будет все труднее, а иногда и невозможно логически и психологически увязать процедуру судебного разбирательства и вынесение решения с самим правонарушением.

21. Протоколы

21.1. Материалы дел несовершеннолетних правонарушителей должны храниться строго конфиденциально и не должны передаваться третьим лицам. Доступ к таким материалам должен быть ограничен кругом лиц, непосредственно занимающимся разбором данного дела, или других лиц, имеющих соответствующие полномочия.

21.2. Материалы дел несовершеннолетних правонарушителей не должны использоваться при разборе дел взрослых правонарушителей в последующих случаях, связанных с тем же правонарушителем.

Комментарий

В этом правиле делается попытка установить равновесие между конфликтующими интересами в связи с протоколами или материалами дел, а именно: интересами органов полиции, прокуратуры и других органов с целью совершенствования выполнения функций надзора и интересами несовершеннолетнего правонарушителя (см. также правило 8). Выражение «другие лица, имеющие соответствующие полномочия» обычно подразумевает, среди прочих лиц, исследователей.

22. Необходимость профессионализма и подготовки

22.1. Для обеспечения и поддержания необходимой профессиональной компетентности всего персонала, занимающегося делами несовершеннолетних, следует использовать профессиональную подготовку, обучение в процессе работы, курсы переподготовки и другие соответствующие виды обучения.

22.2. Персонал органов правосудия по делам несовершеннолетних должен подбираться с учетом различных категорий несовершеннолетних, которые вступают в контакт с системой правосудия по делам несовершеннолетних. Следует приложить усилия для обеспечения справедливого представительства женщин и национальных меньшинств в органах правосудия по делам несовершеннолетних.

Комментарий

Лица, в компетенцию которых входит принятие решения в отношении несовершеннолетних, могут иметь самую различную квалификацию (магистры в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии и в регионах, находящиеся под влиянием системы общего права; судьи, имеющие юридическое образование, в странах, используя

щих римское право, и в регионах, на которые распространяется их влияние; выборные или назначаемые лица, не являющиеся профессионалами-юристами, или юристы в других странах, члены общинных советов и т.д.). Все эти лица должны иметь минимальную подготовку в области права, социологии, психологии, криминологии и наук о поведении. Это требование имеет столь же важное значение, как и организационная специализация и независимость компетентного органа власти.

Вряд ли возможно требовать от работников социального сектора и должностных лиц системы пробации профессиональной специализации в качестве предварительного условия для передачи им любых функций в отношении несовершеннолетних правонарушителей. Поэтому профессиональный инструктаж в ходе их работы является минимальной необходимой квалификацией.

Профессиональная квалификация является необходимым элементом для обеспечения беспристрастного и эффективного отправления правосудия в отношении несовершеннолетних. Поэтому необходимо улучшить набор, продвижение и профессиональную подготовку персонала и обеспечить его необходимыми средствами, которые позволяли бы ему соответствующим образом выполнять свои функции. В целях достижения беспристрастности при отправлении правосудия в отношении несовершеннолетних следует избегать любой дискриминации на политической, социальной, половой, расовой, религиозной, культурной или любой другой основе в отношении отбора, назначения и продвижения персонала в системе правосудия по делам несовершеннолетних. Такова была рекомендация шестого Конгресса. Кроме того, шестой Конгресс призвал государства-члены обеспечить справедливое и равноправное положение женщин-сотрудников в системе уголовного правосудия и рекомендовал принять специальные меры для набора, подготовки и содействия продвижению женщин-сотрудников в системе правосудия отношении несовершеннолетних*.

Часть четвертая.

Обращение с правонарушителями вне исправительных учреждений

23. Эффективное исполнение решения

23.1. Необходимо предусмотреть соответствующие положения об исполнении постановлений компетентного органа, указанного в правиле 14.1 выше, самим этим органом или каким-либо другим органом, в зависимости от обстоятельств.

23.2. Такие положения должны включать право компетентного органа периодически вносить, по мере необходимости, изменения в постановления при условии, что характер таких изменений будет определяться в соответствии с принципами, содержащимися в этих Правилах.

Комментарий

Решение по делам несовершеннолетних, в большей степени чем по делам взрослых, может оказать влияние на жизнь правонарушителя в течение длительного периода времени. Поэтому важное значение имеет надзор за исполнением решения со стороны компетентного органа власти или независимого органа (комиссии по делам поручительства, службы системы пробации, учреждения социального обеспечения молодежи и других), полномочия которого аналогичны полномочиям компетентного органа власти, принявшего первоначальное решение по делу. С этой целью в некоторых странах учреждена должность *juge de l'exécution des peines*.

Состав, полномочия и функции этого органа власти должны носить гибкий характер; в правиле 23 дано их общее описание, с тем чтобы обеспечить их широкую приемлемость.

24. Предоставление необходимой помощи

24.1. Следует прилагать усилия для предоставления несовершеннолетним на всех этапах судебного разбирательства необходимой помощи, такой как обеспечение жильем, получение образования или профессиональной подготовки, трудоустройство или любая другая помощь, которая может оказаться полезной и практичной, в целях содействия процессу перевоспитания.

Комментарий

Содействие благополучию несовершеннолетних имеет первостепенное значение. Поэтому в правиле 24 подчеркивается важность создания необходимых условий и предоставления услуг и другой необходимой помощи для обеспечения интересов несовершеннолетних в течение всего процесса перевоспитания.

25. Мобилизация добровольцев и других общинных служб

25.1. Следует привлекать добровольцев, добровольные организации, местные учреждения и другие общинные службы, с тем чтобы они внесли свой действенный вклад в перевоспитание несовершеннолетних в рамках общины и, насколько это возможно, в рамках семьи.

Комментарий

Это правило отражает необходимость ориентации всей работы с несовершеннолетними правонарушителями на перевоспитание. Для эффективного выполнения указаний компетентных органов власти сотрудничество с общиной имеет исключительно важное значение. В частности, добровольцы и добровольные службы оказывают чрезвычайно ценные услуги, однако в настоящее время их возможности используются недостаточно. В некоторых случаях значительную помощь могут оказывать бывшие правонарушители (в том числе бывшие наркоманы).

Правило 25 строится на принципах, которые изложены в правилах 1.1-1.6, и аналогично соответствующим положениям Международного пакта о гражданских и политических правах (995_043).

Часть пятая.

Обращение с правонарушителями в исправительных учреждениях

26. Цели обращения с правонарушителями в исправительных учреждениях

26.1. Целью воспитательной работы с несовершеннолетними, содержащимися в исправительных учреждениях, является обеспечение опеки, защиты, образования и профессиональной подготовки с целью оказания им помощи для выполнения социально-полезной и плодотворной роли в обществе.

26.2. Несовершеннолетним в исправительных учреждениях должен обеспечиваться уход, защита и вся необходимая помощь – социальная, психологическая, медицинская, физическая, а также помощь в области образования и профессиональной подготовки – которые им могут потребоваться с учетом их возраста, пола и личности, а также интересов их полноценного развития.

26.3. Несовершеннолетние в исправительных учреждениях должны содержаться отдельно от взрослых, а также в специальном исправительном учреждении или в специальном отделении исправительного учреждения, где содержатся также и взрослые.

26.4. Молодым женщинам-правонарушителям, помещенным в исправительное учреждение, должно уделяться особое внимание с учетом их личных нужд и проблем. Им должен обеспечиваться такой же уход, защита, помощь, обращение и профессиональная подготовка, как и молодым мужчинам-правонарушителям. Следует обеспечить справедливое обращение с ними.

26.5. В интересах благополучия несовершеннолетних, помещенных в исправительные учреждения, их родители или опекуны должны иметь право посещать их.

26.6. Необходимо поощрять межминистерское и межведомственное сотрудничество с целью обеспечения соответствующей академической или, по возможности, профессиональной подготовки находящихся в исправительных учреждениях несовершеннолетних, с тем чтобы после их выхода из исправительного учреждения они имели полноценное образование.

Комментарий

Цели обращения с правонарушителями в исправительных учреждениях, сформулированные в правилах 26.1 и 26.2, должны быть приемлемы для любой системы и культуры.

Однако они не были достигнуты повсеместно, и в связи с этим предстоит еще очень большая работа.

В частности, оказание медицинской и психологической помощи имеет исключительно важное значение для помещенных в исправительные учреждения наркоманов, агрессивных и психически больных молодых людей.

Необходимо избегать отрицательного влияния взрослых правонарушителей и охранять благополучие несовершеннолетних в условиях исправительного учреждения; как предусмотрено в правиле 26.3, что соответствует одному из основных руководящих принципов этих Правил, как он изложен шестым Конгрессом в его резолюции 4*. Это правило не препятствует принятию государствами иных мер против отрицательного влияния взрослых правонарушителей, которые по крайней мере столь же эффективны, как и меры, упомянутые в данном правиле. (См. также правило 13.4.)

Правило 26.4 связано с тем обстоятельством, что женщинам-правонарушителям, как отмечалось на шестом Конгрессе, уделяется обычно меньше внимания, чем мужчинам. В частности, в резолюции 9 шестого Конгресса* содержится призыв к справедливому обращению с женщинами-правонарушителями на каждом этапе процесса уголовного правосудия, а также к рассмотрению с особым вниманием их конкретных проблем и нужд в период лишения свободы. Кроме того, это правило должно рассматриваться в свете Каракасской декларации шестого Конгресса, которая, в частности, призывает к равноправному обращению при отправлении уголовного правосудия**, и в свете Декларации о ликвидации дискриминации в отношении женщин*** и Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин**** (995_207).

** См. резолюцию 35/171.

*** Резолюция 2263 (XXII).

**** Резолюция 34/80.

Право посещения заключенных (правило 26.5) вытекает из положений правил 7.1, 10.1, 15.2 и 18.2. Межминистерское и межведомственное сотрудничество (правило 26.6) имеет особо важное значение для общего повышения качества обращения с правонарушителями в исправительных учреждениях и их профессионального обучения.

27. Применение Минимальных стандартных правил обращения с заключенными, принятых Организацией Объединенных Наций

27.1. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными (995_212) и соответствующие рекомендации используются по мере их применимости к обращению с несовершеннолетними правонарушителями в исправительных учреждениях, включая тех, которые находятся под стражей в ожидании судебного решения.

27.2. Необходимо прилагать усилия для возможно более полного выполнения соответствующих принципов, изложенных в Минимальных стандартных правилах обращения с заключенными, в целях удовлетворения различных нужд несовершеннолетних с учетом их возраста, пола и личности.

Комментарий

Минимальные стандартные правила обращения с заключенными явились одним из первых документов Организации Объединенных Наций. По всеобщему признанию, их воздействие ощущается во всем мире. Хотя до сих пор имеются страны, в которых их осуществление остается пожеланием, а не фактом, эти Минимальные стандартные правила продолжают являться важным фактором гуманного и справедливого использования исправительных учреждений.

В Минимальных стандартных правилах обращения с заключенными отражены некоторые основные обращения с несовершеннолетними правонарушителями в исправительных учреждениях (помещения и их оборудование, спальные принадлежности, одежда, рассмотрение заявлений и жалоб, контакты с внешним миром, питание, медицинское об-

служивание, отправление религиозных обрядов, разбивка по возрастным категориям, требования к персоналу, труд и т.д.), а также положения, касающиеся наказаний, дисциплины и средств усмирения опасных правонарушителей. Было бы нецелесообразно изменять эти Минимальные стандартные правила обращения с заключенными, чтобы отразить особые характерные черты исправительных учреждений для несовершеннолетних правонарушителей в сфере действия Минимальных стандартных правил, касающихся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних.

В правиле 27 изложены необходимые требования в отношении несовершеннолетних, находящихся в исправительных учреждениях (правило 27.1), а также об удовлетворении их различных конкретных нужд с учетом их возраста, пола и личности (правило 27.2). Поэтому цели и содержание данного правила в некоторых отношениях совпадают с соответствующими положениями Минимальных стандартных правил обращения с заключенными.

28. Регулярное применение условного освобождения на ранних этапах

28.1. Условное освобождение из исправительного учреждения применяется соответствующими организациями в возможно более широких масштабах и в возможно более ранние сроки.

28.2. Несовершеннолетние, условно освобожденные из исправительного учреждения, получают помощь и находятся под надзором соответствующего органа и должны получать поддержку со стороны общины.

Комментарий

Право принимать решение об условном освобождении может быть предоставлено компетентному органу власти, указанному в правиле 14.1, или какому-либо другому органу власти. Поэтому в данном случае целесообразно использовать определение «соответствующий», нежели «компетентный» орган власти.

Если позволяют обстоятельства, следует отдать предпочтение условному освобождению, не заставляя молодого правонарушителя полностью отбывать свой срок. При наличии данных, свидетельствующих об удовлетворительном ходе перевоспитания, даже нарушители, которые считались опасными в момент их помещения в исправительное учреждение, могут быть, если позволяют обстоятельства, освобождены условно. Подобно установлению испытательного срока, такое освобождение может быть обусловлено выполнением условий, поставленных соответствующими органами на срок, указанный в решении, например условия «хорошего поведения» правонарушителя, участия в общинных мероприятиях, проживании в исправительных учреждениях с ослабленным режимом и т.д.

В случае условного освобождения правонарушителей из исправительного учреждения необходимо предусмотреть помощь и надзор со стороны должностного лица системы пробации или другого должностного лица (в частности в странах, где система пробации еще не применяется), а также поощрять оказание поддержки со стороны общины.

29. Промежуточные формы работы

29.1. Следует прилагать усилия для использования промежуточных форм работы, таких как исправительные учреждения с ослабленным режимом, воспитательные дома, центры дневной подготовки и другие аналогичные им соответствующие формы, которые могут способствовать надлежащей реинтеграции несовершеннолетних в жизнь общества.

Комментарий

Не следует недооценивать важность опеки после освобождения из исправительного учреждения. В данном правиле особо указывается на необходимость создания сети учреждений промежуточного типа.

В этом правиле подчеркивается также необходимость создания разнообразных учреждений и служб, рассчитанных на удовлетворение различных нужд молодых правонаруши-

телей, возвращающихся в общество, и обеспечения руководства и структурной поддержки как важной меры для их успешной реинтеграции в жизнь общества.

Часть шестая.

Исследования, планирование, разработка и оценка политики

30. Исследования как основа планирования, разработки и оценки политики

30.1. Следует прилагать усилия для организации и поощрения необходимой исследовательской работы, являющейся основой эффективного планирования и разработки политики.

30.2. Следует прилагать усилия для периодического обзора и оценки тенденций, проблем и причин правонарушений и преступности среди несовершеннолетних, а также различных конкретных нужд несовершеннолетних, находящихся в заключении.

30.3. Следует прилагать усилия для создания механизма регулярных оценочных исследований в рамках системы отправления правосудия в отношении несовершеннолетних и для сбора и анализа соответствующих данных и информации в целях надлежащей оценки и последующего совершенствования и реформы системы отправления правосудия.

30.4. Предоставление услуг при отправлении правосудия в отношении несовершеннолетних следует систематически планировать и осуществлять в качестве неотъемлемой части мероприятий по национальному развитию.

Комментарий

Использование исследований как основы для рациональной политики в области правосудия в отношении несовершеннолетних широко признается в качестве важного механизма для поддержания соответствия практики уровню научных достижений и постоянно-го развития и совершенствования системы правосудия в отношении несовершеннолетних. Взаимная обратная связь между исследовательской работой и политикой имеет особо важное значение в области правосудия в отношении несовершеннолетних. В условиях быстрых и часто радикальных изменений в стиле жизни молодежи, а также формах и масштабах преступности несовершеннолетних, реакция общества и правосудия на правонарушения и преступность со стороны несовершеннолетних быстро становится устаревшей и неадекватной.

Поэтому в правиле 30 указаны стандарты для включения исследовательской деятельности в процесс разработки политики и ее применения при отправлении правосудия в отношении несовершеннолетних. В данном правиле особое внимание обращается на необходимость регулярных обзоров и оценки существующих программ и мер, а также планирования в более широком контексте общих задач развития.

Постоянная оценка нужд несовершеннолетних, а также тенденций и проблем правонарушений среди несовершеннолетних является предварительным условием для улучшения методов разработки соответствующей политики и надлежащих мер вмешательства как на официальном, так и неофициальном уровнях. В этом контексте ответственные учреждения должны оказывать содействие исследованиям, осуществляемым независимыми лицами и организациями, и видимо было бы целесообразно получать и учитывать мнение самих несовершеннолетних, и не только тех, которые вступают в контакт с системой правосудия.

В процессе планирования на первый план, в частности, должна выдвигаться задача создания более эффективной и справедливой системы обеспечения необходимых услуг. В этих целях должен проводиться комплексный и регулярный анализ разнообразных конкретных нужд и проблем несовершеннолетних и выявление первоочередных задач. В этой связи необходимо также координировать использование имеющихся ресурсов, в том числе альтернатив и общественной поддержки, которые способствовали бы разработке конкретных процедур для осуществления и контроля над результатами разработанных программ.

Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі

ООН; Правила, Міжнародний документ від 14.12.1990

I. Основные цели

1. Система правосудия в отношении несовершеннолетних должна защищать их права и безопасность и содействовать их хорошему физическому и умственному состоянию. Тюремное заключение должно применяться лишь как крайняя мера.

2. Несовершеннолетние должны лишаться своей свободы в соответствии с принципами и процедурами, установленными в настоящих Правилах и в Минимальных стандартных правилах Организации Объединенных Наций, касающихся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинских правилах») (995_211). Лишение несовершеннолетнего свободы должно применяться в качестве крайней меры воздействия и в течение минимального необходимого периода времени. Оно должно ограничиваться исключительными случаями для выполнения приговора суда после осуждения за наиболее опасные виды правонарушений и с должным учетом сопутствующих условий и обстоятельств. Срок наказания должен определяться судебным органом, не исключая возможности его или ее досрочного освобождения.

3. Цель Правил состоит в том, чтобы установить минимальные стандарты, принятые Организацией Объединенных Наций для защиты несовершеннолетних, лишённых свободы в какой бы то ни было форме, в соответствии с правами человека и основными свободами и с целью противодействовать неблагоприятным последствиям всех видов заключения и способствовать вовлечению в жизнь общества.

4. Настоящие Правила должны применяться беспристрастно, без какой бы то ни было дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, возраста, языка, вероисповедания, национальности, политических или иных убеждений, культурных взглядов или практики, имущественного, сословного или семейного положения, этнического или социального происхождения и нетрудоспособности. Необходимо обеспечивать уважение религиозных и культурных взглядов, практики и моральных принципов несовершеннолетнего.

5. Настоящие Правила предназначены для того, чтобы служить в качестве удобных справочных норм и обеспечивать поддержку и руководство для специалистов, занимающихся управлением исправительными учреждениями для несовершеннолетних.

6. Следует обеспечить свободный доступ персонала исправительных учреждений для несовершеннолетних к настоящим Правилам на их национальных языках. Несовершеннолетние, не владеющие свободно языком, на котором говорит персонал исправительного учреждения, должны, когда это необходимо, в частности во время медицинских осмотров и разбирательств дисциплинарных нарушений, иметь право на бесплатные услуги переводчика.

7. Государства должны в соответствующих случаях включать настоящие Правила в свое законодательство или вносить в него соответствующие поправки и обеспечивать эффективные средства защиты от их нарушения, включая выплату компенсации в случае нанесения несовершеннолетнему повреждений. Государствам следует также контролировать применение настоящих Правил.

8. Компетентные власти должны постоянно стремиться обеспечить понимание общественностью того, что забота о несовершеннолетних, заключенных в исправительные учреждения, и их подготовка к возвращению в общество являются социальной деятельностью большой важности, и с этой целью следует предпринять активные шаги по поощрению свободных контактов между несовершеннолетними и жителями местной общины.

9. Ничто в настоящих Правилах не должно истолковываться как препятствие для применения соответствующих признанных международным сообществом документов и норм Организации Объединенных Наций в области прав человека, которые способствуют защите прав несовершеннолетних, детей и всех молодых людей и заботы о них.

10. Если в ходе практического применения каких-либо конкретных правил, содержащихся в разделах II-V, включительно, возникает какая-либо коллизия с правилами, содержащимися в настоящем разделе, преобладающим требованием считается соблюдение правил, изложенных в настоящем разделе.

II. Сфера действий правил и их применение

11. Для целей настоящих Правил используются следующие определения:

а) несовершеннолетним является любое лицо в возрасте до 18 лет. Возрастной предел, до достижения которого должно быть запрещено лишение ребенка свободы, определяется законом;

б) лишение свободы означает любую форму задержания или тюремного заключения какого-либо лица или его помещение в государственное или частное исправительное учреждение, которое несовершеннолетнему не разрешается покидать по собственному желанию на основании решения любого судебного, административного или другого государственного органа.

12. Лишение свободы должно осуществляться в условиях и обстоятельствах, обеспечивающих соблюдение прав человека несовершеннолетних. Следует гарантировать осуществление в интересах несовершеннолетних, содержащихся в исправительных учреждениях, эффективных мероприятий и программ, которые послужили бы тому, чтобы поддержать их здоровье и самоуважение, воспитывать у них чувство ответственности и поощрять формирование таких взглядов и навыков, которые помогли бы им развивать свои возможности в качестве членов общества.

13. Несовершеннолетним, лишенным свободы, нельзя отказывать в силу их статуса в гражданских, экономических, политических, социальных или культурных правах, которыми они обладают в соответствии с внутригосударственным или международным правом и осуществление которых совместимо с лишением свободы.

14. Защита индивидуальных прав несовершеннолетних с уделением особого внимания законности мер по задержанию должна обеспечиваться компетентной судебной властью, а цели вовлечения в социальную жизнь общества должны обеспечиваться путем регулярных инспекций и других средств контроля, которые осуществляются в соответствии с международными нормами, внутригосударственными законами и постановлениями должным образом созданным органом, уполномоченным посещать несовершеннолетних и не входящим в состав администрации исправительного учреждения.

15. Настоящие Правила применяются ко всем видам и формам исправительных учреждений, в которых содержатся несовершеннолетние, лишенные свободы. Разделы I, II, IV и V настоящих Правил применяются ко всем местам содержания под стражей и исправительным учреждениям, в которых содержатся несовершеннолетние, а раздел III применяется только к несовершеннолетним, находящимся под арестом или ожиданием суда.

16. Настоящие Правила применяются в контексте экономических, социальных и культурных условий каждого государства-участника.

III. Несовершеннолетние, находящиеся под арестом или в ожидании суда

17. Несовершеннолетние, находящиеся под арестом или в ожидании суда (дело которых не рассматривалось), считаются невиновными и должны иметь соответствующее обращение. Необходимо избегать, насколько это возможно, содержания под стражей до суда и прибегать к нему только в исключительных случаях. В связи с этим следует всячески

стремиться к применению альтернативных мер. В тех случаях, когда такая мера, как превентивное содержание под стражей, все же применяется, суды по делам несовершеннолетних и следственные органы должны уделять первоочередное внимание максимально быстрому рассмотрению дел, с тем чтобы период содержания под арестом был как можно менее продолжительным. Несовершеннолетние, дела которых еще не рассматривались в суде, должны содержаться отдельно от уже осужденных несовершеннолетних.

18. Условия, в которых содержатся под стражей несовершеннолетние, дела которых еще не были рассмотрены в суде, должны соответствовать указанным ниже нормам, а также другим конкретным положениям, которые необходимы и уместны, учитывая презумпцию невиновности, продолжительность такого содержания, правовой статус несовершеннолетнего и особенности дела. К ним относятся следующие положения (хотя этот список ими не ограничивается):

а) несовершеннолетние должны иметь право на юридические консультации и иметь возможность обращаться с просьбой о предоставлении бесплатной юридической помощи в тех случаях, когда такая помощь может быть предоставлена, а также регулярно общаться со своим адвокатом. При таком общении должны обеспечиваться невмешательство в личную жизнь и конфиденциальность;

б) когда это возможно, несовершеннолетним должны предоставляться возможности продолжать заниматься оплачиваемым трудом или продолжать свою учебу или профессиональную подготовку, но не следует требовать от них этого. Их труд, учеба или профессиональная подготовка не должны приводить к продлению срока содержания под стражей;

с) несовершеннолетним должно быть разрешено получать и иметь при себе предметы, предназначенные для досуга и отдыха, если это не противоречит интересам отправления правосудия.

IV. Управление исправительными учреждениями для несовершеннолетних

A. Отчеты

19. Все отчеты, включая материалы дела, результаты медицинских обследований и протоколы разбирательств дисциплинарных нарушений, а также все прочие документы, касающиеся формы и содержания воспитания, должны храниться в регулярно пополняемом новыми данными конфиденциальном личном деле, которое доступно только для уполномоченных лиц и которое классифицируется таким образом, чтобы обеспечивалась легкость его понимания. Когда это возможно, каждый несовершеннолетний должен иметь право оспорить любой отраженный в его деле факт или мнение, с тем чтобы можно было исправить неточные, необоснованные или несправедливые утверждения. Для осуществления этого права предусматриваются процедуры, допускающие ознакомление несовершеннолетнего или соответствующей независимой третьей стороны с этими материалами дела по их просьбе. По освобождению дела несовершеннолетних опечатываются и в установленное время уничтожаются.

20. Ни один несовершеннолетний не должен приниматься в исправительное учреждение без юридически действительного постановления судебной, административной или другой государственной власти. Данные о таком постановлении должны незамедлительно вноситься в регистр. Ни один несовершеннолетний не должен содержаться в исправительном учреждении, в котором такого регистра не имеется.

B. Помещение в исправительное учреждение, регистрация, перемещение и перевод

21. В каждом учреждении, где содержатся несовершеннолетние, в отношении каждого принятого несовершеннолетнего должны вестись полные и точные записи, включающие следующую информацию:

- а) информация о личности несовершеннолетнего;
- б) факт и причины заключения и основания для этого;

с) день и час помещения, перевода и освобождения;
 d) данные об уведомлении родителей или опекунов о каждом случае помещения, перевода или освобождения несовершеннолетнего, находившегося на их попечении во время заключения;

е) данные об известных проблемах физического и психического здоровья, включая злоупотребление наркотиками и алкоголем.

22. Информация, касающаяся помещения, места нахождения, перевода и освобождения, должна незамедлительно предоставляться родителям, опекунам или ближайшему родственнику соответствующего несовершеннолетнего.

23. В кратчайший срок после приема должны подготавливаться и предоставляться администрации полные отчеты и соответствующая информация о положении и условиях содержания каждого несовершеннолетнего.

24. После помещения в исправительное учреждение, все несовершеннолетние должны получать экземпляр правил поведения в этом учреждении и письменное описание их прав и обязанностей на доступном им языке вместе с адресом органов, правомочных получать жалобы, а также адресом государственных или частных учреждений или организаций, оказывающих юридическую помощь. Для тех несовершеннолетних, которые являются неграмотными или не могут читать на соответствующем языке, такая информация доводится до сведения в форме, обеспечивающей ее полное понимание.

25. Всем несовершеннолетним разъясняются правила, регулирующие внутренний распорядок исправительного учреждения, цели и методы предоставляемого ухода, дисциплинарные требования и процедуры, иные разрешенные способы получения информации и подачи жалоб, а также все другие необходимые вопросы, позволяющие им в полной мере понять свои права и обязанности в период содержания в исправительном учреждении.

26. Перевозка несовершеннолетних должна осуществляться за счет администрации в транспортных средствах с обеспечением необходимой вентиляции и освещенности, в условиях, ни в какой форме не причиняющим им трудностей и не унижающих их достоинство. Несовершеннолетние не должны переводиться произвольно из одного учреждения в другое.

С. Классификация и распределение

27. В кратчайший срок с момента поступления с каждым несовершеннолетним должно проводиться собеседование и должен подготавливаться психологический и социальный отчет, в котором определяются любые факторы, имеющие отношение к конкретному виду и уровню ухода и конкретной программе, которая требуется для данного несовершеннолетнего. Этот отчет наряду с докладом, подготовленным медицинским работником, который провел обследование несовершеннолетнего по его поступлению, направляется директору для определения наиболее подходящего места для данного несовершеннолетнего в рамках учреждения, а также конкретного вида и уровня ухода и конкретной программы, которых следует придерживаться. Когда требуются специальные меры реабилитационного характера и когда это позволяют сроки пребывания в исправительном учреждении, квалифицированный персонал учреждения должен подготовить в письменном виде индивидуальный план мероприятий, конкретно указав их цели, сроки и средства, этапы и задержки, которые должны быть учтены в ходе мероприятий, направленных на достижение этих целей.

28. Несовершеннолетние должны содержаться только в условиях, которые полностью учитывают их особые потребности, статус и особые требования в соответствии с их возрастом, индивидуальностью, полом и видом правонарушения, а также психическим и физическим состоянием и которые максимально защищают их от вредного влияния и попадания в опасные ситуации. Основным критерием разделения несовершеннолетних, лишенных свободы, на различные категории должно быть обеспечение такого вида ухода, который в наибольшей степени отвечает особым потребностям отдельных лиц и обеспечивает защиту их физической, психической и моральной целостности и благополучия.

29. Во всех исправительных учреждениях несовершеннолетние должны содержаться отдельно от взрослых, если только они не являются членами одной семьи. В контролируемых условиях несовершеннолетние могут совместно с тщательно отобранными взрослыми участвовать в специальной программе, оказывающей благоприятное воздействие на этих несовершеннолетних.

30. Следует создавать открытые исправительные учреждения для несовершеннолетних. Открытые исправительные учреждения представляют собой учреждения, в которых меры безопасности отсутствуют или ограничены. Число лиц, находящихся в каждом из таких учреждений, должно быть как можно меньшим. Число несовершеннолетних, содержащихся в закрытых исправительных учреждениях, должно быть небольшим, чтобы можно было применять индивидуальный подход в воспитании. Исправительные учреждения для несовершеннолетних должны быть децентрализованными и иметь размеры, облегчающие контакты между несовершеннолетними и их семьями. Следует создавать небольшие исправительные учреждения, являющиеся составной частью социальной, экономической и культурной среды общины.

D. Условия пребывания и размещение

31. Лишенные свободы несовершеннолетние имеют право на условия и услуги, отвечающие всем требованиям санитарии, гигиены и уважения достоинства человека.

32. Исправительные учреждения для несовершеннолетних и условия в них должны соответствовать цели перевоспитания пребывающих в них несовершеннолетних при уделении должного внимания потребности несовершеннолетних в уединении, эмоциональным стимулам, возможностям общения со сверстниками и участием в занятиях спортом, физкультурой и проведении досуга. Планировка и конструкция помещений, предназначенных для несовершеннолетних, должны сводить к минимуму возможность возникновения пожара и обеспечивать безопасную эвакуацию из помещений. Для обеспечения безопасности несовершеннолетних устанавливается эффективная пожарная сигнализация и отрабатываются действия на случай пожара. Исправительные учреждения не должны располагаться в районах, известных как опасные для здоровья или связанные с другими рисками.

33. Спальные помещения, как правило, должны состоять из нескольких комнат для небольших групп или отдельных комнат из одного человека в зависимости от местных стандартов. Во время, предусмотренное для сна, производится регулярное ненавязчивое наблюдение за всеми спальными помещениями, в том числе за индивидуальными комнатами и комнатами для групп, с целью обеспечения защиты каждого несовершеннолетнего. Каждый несовершеннолетний в соответствии с местными или национальными нормами должен обеспечиваться необходимыми постельными принадлежностями, которые должны выдаваться чистыми, поддерживаться в должном порядке и меняться достаточно часто, чтобы обеспечивалась их чистота.

34. Санитарные узлы должны размещаться таким образом и в такой степени соответствовать установленным нормам, чтобы каждый несовершеннолетний мог в любой момент справлять свои естественные потребности в уединении, чистоте и пристойных условиях.

35. Возможность иметь личные вещи является одним из основных элементов права на личную жизнь и имеет важнейшее значение для психологического благополучия несовершеннолетнего. Необходимо полностью признавать и уважать право каждого несовершеннолетнего иметь личные вещи и соответствующие условия для хранения этих вещей. Те личные вещи, которые несовершеннолетний не хочет оставлять у себя или которые конфискуются, должны помещаться на хранение в надежное место. Их перечень подписывается несовершеннолетним. Следует принимать меры для сохранения их в хорошем состоянии. Все такие вещи и деньги возвращаются несовершеннолетнему при освобождении, за исключением тех случаев, когда ему было разрешено израсходовать эти деньги или выслать эти вещи за пределы исправительного учреждения. Если обнаруживается, что несовершеннолетний получает или имеет какие-то лекарственные препараты, вопрос о том, что следует с ними делать, решает медицинский работник.

36. Насколько это возможно, несовершеннолетние должны иметь право пользоваться своей собственной одеждой. Исправительные учреждения должны обеспечивать, чтобы у каждого несовершеннолетнего была своя одежда, соответствующая климатическим и санитарно-гигиеническим условиям и ни в коем случае не унижающая и не оскорбляющая его достоинство. Несовершеннолетним, выводимым из исправительного учреждения или отпускаемым из него для любых целей, должно быть разрешено носить свою собственную одежду.

37. Исправительное учреждение должно обеспечить, чтобы каждый несовершеннолетний в обычное время принятия пищи получал должным образом подготовленную и поданную пищу, качество и количество которой отвечает диетическим и санитарно-гигиеническим нормам с учетом, насколько это возможно, его религиозных и культурных требований. Каждый несовершеннолетний должен обеспечиваться чистой питьевой водой в любое время.

Е. Образование, профессиональная подготовка и трудовая деятельность

38. Каждый несовершеннолетний в возрасте обязательного школьного обучения имеет право на получение образования, соответствующего его потребностям и способностям и имеющего целью подготовить его к возвращению в общество. Такое образование должно по возможности обеспечиваться за пределами исправительного учреждения в школах общины, и в любом случае преподавание должно осуществляться квалифицированными преподавателями по программам, увязанным с системой образования соответствующей страны, с тем чтобы после освобождения несовершеннолетние могли беспрепятственно продолжить свое образование. Администрации исправительных учреждений следует уделять особое внимание образованию несовершеннолетних иностранного происхождения или несовершеннолетних, имеющих особые культурные или этнические потребности. Несовершеннолетние, которые являются неграмотными или испытывают особые трудности при обучении, имеют право на специальное образование.

39. Несовершеннолетним, вышедшим из возраста обязательного школьного обучения и желающим продолжать свое образование, следует предоставлять такую возможность и поощрять их к этому, при этом следует делать все возможное для обеспечения им досуга к соответствующим программам обучения.

40. В дипломах или свидетельствах об образовании, выдаваемых несовершеннолетним, находившимся в исправительных учреждениях, не следует делать каких-либо пометок о том, что данный несовершеннолетний находился в исправительном учреждении.

41. Каждое исправительное учреждение должно обеспечивать доступ к библиотеке, имеющей в своем фонде соответствующий подбор как учебных, так и развлекательных книг и периодических изданий, предназначенных для несовершеннолетних; несовершеннолетние должны иметь полную возможность пользоваться этими книгами и поощряться к этому.

42. Каждый несовершеннолетний должен иметь право на получение профессионального образования по специальностям, которые могут пригодиться для его будущего трудоустройства.

43. В пределах, позволяющих сделать соответствующий выбор профессии, и с учетом требований администрации исправительного учреждения несовершеннолетним должна предоставляться возможность выбирать виды работ, которые они желают выполнять.

44. Все национальные и международные охранные нормы, применяемые в отношении детского труда и молодых рабочих, должны применяться в отношении несовершеннолетних, находящихся в условиях лишения свободы.

45. Всегда, когда это осуществимо, несовершеннолетним должна предоставляться возможность для выполнения оплачиваемой работы, по возможности в рамках местной общины, в дополнение к профессиональной подготовке, осуществляемой в целях улучшения перспектив их подходящего трудоустройства по возвращении в свою общину. Вид такой работы должен позволять осуществлять соответствующую подготовку несовершеннолетне-

го к профессиональной деятельности после освобождения. Организация и методы работы, предоставляемой в исправительных учреждениях, должны, насколько это возможно, соответствовать организации и методам аналогичных видов работ в общине, с тем чтобы несовершеннолетние могли подготовиться к условиям нормальной трудовой деятельности.

46. Каждый выполняющий работу несовершеннолетний должен иметь право на справедливое вознаграждение. Интересы несовершеннолетних и их профессиональной подготовки не должны ставиться в подчинение целям извлечения прибыли данным исправительным учреждением или какой-либо третьей стороной. Часть заработка несовершеннолетнего, как правило, должна откладываться в виде сбережений, которые вручаются ему при освобождении. Несовершеннолетний должен иметь право пользоваться остающейся частью для покупки товаров для собственного потребления или для возмещения ущерба жертвам совершенного им правонарушения или же посылать эти средства своей семье или другим лицам за пределами исправительного учреждения.

Ф. Отдых

47. Каждый несовершеннолетний должен иметь право на достаточное свободное время для ежедневных физических упражнений, причем если позволяют погодные условия, то на открытом воздухе, и в течение этого времени, как правило, следует обеспечивать занятия соответствующими оздоровительными или физическими упражнениями. Для этих мероприятий надлежит обеспечивать соответствующие помещения, принадлежности и оборудование. Каждый несовершеннолетний должен иметь дополнительное время для ежедневного досуга, часть которого следует отводить по желанию несовершеннолетнего на занятия искусством и ремеслами. Исправительному учреждению следует обеспечивать, чтобы каждый несовершеннолетний был физически способен участвовать в предлагаемых ему программах физической подготовки. Для несовершеннолетних, нуждающихся в лечебной физкультуре и терапии, обеспечивается соответствующий курс под медицинским надзором.

Г. Религия

48. Каждому несовершеннолетнему следует разрешать удовлетворять свои потребности, связанные с религиозной и духовной жизнью, в частности посещать службы и собрания, проводящиеся в данном исправительном учреждении, или же участвовать в службах в соответствии с обрядами его религии, а также пользоваться необходимыми книгами или предметами религиозного культа и обучения в соответствии со своим вероисповеданием. Если в исправительном учреждении содержится достаточное число несовершеннолетних, исповедующих какую-либо определенную религию, то следует назначать или допускать в него одного или нескольких служителей культа этой религии для проведения регулярных служб и посещения несовершеннолетних по их просьбе в конфиденциальной обстановке в религиозных целях. Каждый несовершеннолетний должен иметь право на встречу с квалифицированным представителем любой религии по своему выбору, а также право не участвовать в религиозных службах и свободно отказываться от религиозного обучения, религиозных наставлений или проповеди.

Н. Медицинское обслуживание

49. Каждому несовершеннолетнему предоставляется соответствующее медицинское обслуживание, как профилактическое, так и лечебное, включая стоматологическое, офтальмологическое и психиатрическое медицинское обслуживание, а также фармацевтические препараты и специальную диету в соответствии с медицинскими показаниями. Все вышеуказанные виды медицинского обслуживания, по возможности, предоставляются несовершеннолетним, находящимся в исправительных учреждениях, через соответствующие учреждения и службы здравоохранения, имеющиеся в общине, в которой находится данное исправительное учреждение, с тем чтобы не допустить их унижения и способствовать развитию у них чувства самоуважения и их вовлечению в жизнь общества.

50. Каждый несовершеннолетний имеет право быть осмотренным врачом сразу же после поступления в исправительное учреждение с целью регистрации любых признаков предыдущего плохого обращения и определения любых физических или психических отклонений, которые требуют наблюдения у врача.

51. Медицинские услуги, предоставляемые несовершеннолетним, должны иметь целью выявить и излечить любое физическое или психическое заболевание, наркоманию или иное отклонение, которое может препятствовать вовлечению несовершеннолетнего в жизнь общества. Каждое исправительное учреждение для несовершеннолетних должно иметь непосредственный доступ к медицинским средствам и оборудованию, соответствующим числу и потребностям содержащихся в них лиц, а также персонал, обученный оказывать профилактический уход и неотложную медицинскую помощь. Каждый несовершеннолетний, который болен, жалуется на заболевание или проявляет симптомы физических или психических затруднений, должен быть немедленно осмотрен медицинским работником.

52. Любой медицинский работник, имеющий основания считать, что физическое или психическое состояние несовершеннолетнего ухудшилось или ухудшится в результате продолжения заключения, голодовки или каких-либо условий заключения, должен немедленно сообщить об этом директору соответствующего исправительного учреждения и независимым властям, ответственным за обеспечение благополучия несовершеннолетнего.

53. Несовершеннолетний, страдающий психическим заболеванием, должен проходить лечение в специализированном учреждении под независимым медицинским контролем. По согласованию с соответствующими органами следует принимать меры по обеспечению, в случае необходимости, продолжения психиатрического лечения после освобождения.

54. Исправительные учреждения для несовершеннолетних должны осуществлять программы по предупреждению злоупотребления наркотиками и реабилитации наркоманов под управлением квалифицированных сотрудников. Эти программы должны учитывать возраст, пол и другие особенности несовершеннолетних, а для несовершеннолетних наркоманов и алкоголиков должны создаваться службы детоксификации, укомплектованные подготовленным персоналом.

55. Лекарственные препараты должны применяться лишь для необходимого медицинского лечения и, по мере возможности, после получения согласия несовершеннолетнего, ознакомленного со связанными с этим обстоятельствами. Они, в частности, никогда не должны применяться в целях незаконного получения информации или признания, в качестве наказания или средства сдерживания несовершеннолетнего. На несовершеннолетних никогда не должны испытываться лекарственные препараты и методы лечения. Применение любого лекарственного средства должно всегда санкционироваться и осуществляться квалифицированным медицинским персоналом.

I. Уведомление о заболевании, ранении и смерти

56. Семья или опекун несовершеннолетнего или любое другое лицо, указанное несовершеннолетним, имеют право быть информированными о состоянии здоровья несовершеннолетнего по их просьбе и в случае любых серьезных изменений состояния здоровья несовершеннолетнего. Директор исправительного учреждения должен немедленно уведомлять семью или опекуна соответствующего несовершеннолетнего или другое указанное лицо о смерти, о заболевании, требующем перевода несовершеннолетнего в медицинское учреждение, расположенное вне исправительного учреждения, или об условиях, обуславливающих необходимость лечения в клинике на территории исправительного учреждения в течение более 48 часов. Уведомление также должно быть направлено консульским властям государства, гражданином которого является иностранец – несовершеннолетний преступник.

57. В случае смерти несовершеннолетнего в период лишения свободы ближайший родственник должен иметь право ознакомиться со свидетельством о смерти, осмотреть тело и определить вид захоронения. После смерти несовершеннолетнего, последовавшей в период заключения, должно проводиться независимое расследование причин смерти, отчет о котором предоставляется для ознакомления ближайшему родственнику. Такое рассле-

дование должно проводиться также в течение шести месяцев со дня освобождения, если есть основания полагать, что причины смерти имеют отношение к периоду заключения.

58. Несовершеннолетний в кратчайшие сроки должен быть информирован о смерти, серьезном заболевании или ранении любого ближайшего члена семьи и должен иметь право присутствовать на похоронах скончавшегося родственника или посетить тяжело больного родственника.

Ж. Расширение круга общения

59. Следует использовать все средства для обеспечения должной связи несовершеннолетних с внешним миром, что является неотъемлемой частью права на справедливое и гуманное обращение и имеет важнейшее значение для подготовки несовершеннолетних к возвращению в общество. Несовершеннолетним следует разрешать общаться с их семьями, друзьями и другими лицами или представителями имеющих надежную репутацию организаций, покидать исправительное учреждение для посещения дома и встречи с семьей и получать специальные разрешения на выход за пределы исправительного учреждения для учебы, профессиональной подготовки и других важных целей. В том случае, когда несовершеннолетний отбывает наказание, время, проведенное вне исправительного учреждения, засчитывается в срок заключения.

60. Каждый несовершеннолетний должен иметь право на регулярные и частые свидания, в принципе раз в неделю и не менее раза в месяц, в условиях, учитывающих потребность несовершеннолетнего в уединении, контактах и неограниченном общении со своей семьей и защитником.

61. Каждый несовершеннолетний имеет право на переписку или телефонную связь с каким-либо лицом по своему выбору при отсутствии правовых ограничений и получать необходимую ему помощь для фактического осуществления этого права. Каждый несовершеннолетний должен иметь право получать корреспонденцию.

62. Несовершеннолетним следует предоставлять возможность регулярно получать информацию о событиях в мире, читать газеты, журналы и другие издания, иметь доступ к радио- и телевизионным программам и кинофильмам, а также встречаться с представителями любых узаконенных клубов или организаций, к которым они проявляют интерес.

К. Ограничения, касающиеся физического сдерживания и применения силы.

63. Запрещается использование средств физического сдерживания и применение силы для каких бы то ни было целей, за исключением указанных в правиле 64, ниже.

64. Средства физического сдерживания и применения силы могут использоваться лишь в исключительных случаях, когда все другие меры контроля исчерпаны и не дали результата, и лишь в той форме, как это непосредственно разрешается и обусловлено законом и постановлениями. Они не должны носить характер унижения или глумления и должны использоваться в ограниченном объеме и только в течение минимального необходимого периода времени. По приказу главы администрации к таким средствам можно прибегать в целях недопущения причинения несовершеннолетним ущерба самому себе, другим лицам или серьезного ущерба имуществу. В таких случаях директор должен незамедлительно проконсультироваться с медицинским и другим соответствующим персоналом и доложить об этом вышестоящему административному органу.

65. В любом исправительном учреждении для несовершеннолетних ношение и применение оружия персоналом должно быть запрещено.

Л. Дисциплинарный режим

66. Все дисциплинарные меры и процедуры должны обеспечивать интересы безопасности и сохранения порядка и соответствовать задачам сохранения неотъемлемого достоинства несовершеннолетних и основной цели содержания в исправительном учреждении, а именно привитию чувства справедливости, самоуважения и уважения основных прав каждого человека.

67. Все дисциплинарные меры, представляющие собой жестокое, негуманное или унижающее человеческое достоинство обращение, включая телесные наказания, помещение в карцер, строгое или одиночное заключение или любое наказание, которое может нанести ущерб физическому или психическому здоровью несовершеннолетнего, должны быть строго запрещены. Сокращение питания, ограничение или лишение контактов с семьей в каких бы то ни было целях должны быть запрещены. Труд всегда должен рассматриваться как способ воспитания и как средство внушения несовершеннолетнему самоуважения при подготовке его к возвращению в общество и не должен применяться в качестве дисциплинарной меры. Ни один несовершеннолетний не должен наказываться за одно и то же дисциплинарное нарушение более одного раза. Коллективные наказания должны быть запрещены.

68. В положениях и инструкциях, принимаемых компетентными административными органами, должны – при полном учете основных особенностей, потребностей и прав несовершеннолетних – устанавливаться нормы, касающиеся таких аспектов, как:

- a) поведение, представляющее собой дисциплинарное нарушение;
- b) вид и продолжительность дисциплинарных санкций, которые могут налагаться;
- c) инстанции, уполномоченные налагать такие санкции;
- d) инстанции, уполномоченные рассматривать жалобы.

69. Доклады о плохом поведении должны немедленно представляться компетентным властям, которые должны безотлагательно принимать по ним решение. Компетентные власти должны тщательно изучать каждый представленный на их рассмотрение случай.

70. Дисциплинарные санкции в отношении несовершеннолетних могут применяться лишь в строгом соответствии с положениями действующего закона или постановлений. Санкции в отношении какого-либо несовершеннолетнего могут применяться лишь после того, как он был информирован о предполагаемом его нарушении в совершенно понятной для него форме и при условии предоставления ему надлежащей возможности для защиты, включая право на подачу апелляции в компетентный беспристрастный орган. Протоколы всех разбирательств дисциплинарных нарушений должны сохраняться.

71. Ни один несовершеннолетний не должен выполнять функции, связанные с поддержанием дисциплины, за исключением тех, которые связаны с осуществлением контроля за конкретной деятельностью в социальной области, в области образования и спорта или в рамках программ самоуправления.

М. Инспекция и рассмотрение жалоб

72. Квалифицированные инспекторы или аналогичные им должным образом назначенные должностные лица, не принадлежащие к администрации учреждения, должны наделяться правом проведения инспекций на регулярной основе и незапланированных инспекций по собственной инициативе и при выполнении этих функций пользоваться полными гарантиями независимости. Инспекторы должны иметь неограниченный доступ ко всем лицам, работающим в любом учреждении, где несовершеннолетние лишены или могут быть лишены свободы, ко всем несовершеннолетним и ко всем документам таких учреждений.

73. Квалифицированный медицинский персонал, приданный орган инспекции или государственной службе здравоохранения, должен принимать участие в инспекциях, давая оценку соблюдению норм, касающихся физического окружения, гигиены, условий содержания, питания, физического воспитания и медицинского обслуживания, а также любому другому аспекту работы учреждения, влияющему на физическое и психическое состояние несовершеннолетних. Каждый несовершеннолетний должен иметь право беседовать наедине с любым инспектором.

74. После завершения инспекции инспектор должен представить отчет о выводах. В отчет должна включаться оценка соблюдения исправительным учреждением настоящих правил и соответствующих положений национального законодательства и рекомендации в отношении любых мер, которые, как считается, необходимы для обеспечения их выпол-

нения. Любые факты, установленные инспектором, который свидетельствует о нарушении юридических положений, касающихся прав несовершеннолетних или порядка деятельности исправительного учреждения для несовершеннолетних, должны сообщаться в компетентные органы для проведения расследования и судебного разбирательства.

75. Каждый несовершеннолетний должен иметь возможность обращаться с просьбой или с жалобой к директору исправительного учреждения или его уполномоченному представителю.

76. Каждый несовершеннолетний должен иметь право обращаться с просьбой или жалобой, содержание которых не может быть изменено цензурой, к центральной администрации, в судебный орган или к другим соответствующим властям через установленные каналы и быть незамедлительно информированным об их решении.

77. Следует принять меры по созданию независимой службы (омбудсмана) для получения и расследования жалоб несовершеннолетних, лишенных свободы, и содействия их справедливому урегулированию.

78. Каждый несовершеннолетний должен иметь право обращаться при подаче жалобы с просьбой об оказании помощи, когда это возможно, со стороны членов семьи, юристов, консультантов, групп по оказанию гуманитарной помощи и других лиц. Неграмотным несовершеннолетним должна оказываться помощь в тех случаях, когда они нуждаются в услугах государственных или частных учреждений и организаций, предоставляющих юридическую консультацию или имеющих право на рассмотрение жалоб.

N. Возвращение в общество

79. На всех несовершеннолетних должны распространяться мероприятия по оказанию им помощи при возвращении в общество, к семейной жизни, по их обучению или трудоустройству после освобождения. С этой целью должны разрабатываться процедуры, включая досрочное освобождение, и организовываться специальные курсы.

80. Компетентные власти должны предоставлять или обеспечивать услуги с целью оказания помощи несовершеннолетним для вовлечения их вновь в жизнь общества и борьбы с предубеждениями в отношении таких несовершеннолетних. Эти услуги должны, насколько это возможно, обеспечивать, чтобы несовершеннолетнему были предоставлены надлежащее жилье, работа, одежда и достаточные средства для проживания после освобождения, с тем чтобы содействовать успешной реинтеграции. С представителями учреждений, предоставляющих такие услуги, должны проводиться консультации, и они должны иметь доступ к содержащимся в исправительном учреждении несовершеннолетним с целью оказания им помощи в их возвращении в общество.

V. Персонал

81. Персонал должен быть квалифицированным, и в его состав должно входить достаточное число таких специалистов, как воспитатели, инструкторы производственного обучения, работники социальных служб, психиатры и психологи. Эти и другие специалисты должны, как правило, наниматься на постоянной основе. Это не должно исключать использование специалистов, занятых неполный рабочий день или работающих на добровольной основе, в тех случаях, когда это целесообразно и полезно с точки зрения объема той помощи и уровня той подготовки, которые они могут обеспечить. Исправительные учреждения должны использовать все исправительные, воспитательные, моральные, духовные и другие возможности и формы помощи, которые представляются целесообразными и имеются в общине, и стремиться применять их с учетом индивидуальных потребностей и проблем несовершеннолетних.

82. Администрация должна обеспечивать тщательный подбор и найм сотрудников всех уровней и профессий, поскольку надлежащее управление исправительными учреждениями зависит от их честности, гуманности, способности работать с несовершеннолетними, профессиональных навыков, а также личной пригодности к такой работе.

83. Для достижения вышеуказанных целей персонал должен приниматься на работу в качестве профессиональных сотрудников с надлежащим вознаграждением, чтобы привлечь и сохранить на работе подходящих мужчин и женщин. Следует постоянно поощрять персонал исправительных учреждений для несовершеннолетних к гуманному, добросовестному и эффективному выполнению своих обязанностей, к тому, чтобы их поведение служило образцом для несовершеннолетних и положительно ориентировало их на будущее.

84. Администрация должна устанавливать такие формы организации и управления, которые облегчают общение между различными категориями персонала в каждом исправительном учреждении с целью обеспечения сотрудничества между различными службами по наблюдению за несовершеннолетними, а также между персоналом и администрацией, с тем чтобы персонал, находящийся в непосредственном контакте с несовершеннолетними, имел возможность работать в условиях, благоприятствующих эффективному выполнению им своих обязанностей.

85. Персонал должен получать такую подготовку, которая позволяла бы ему эффективно выполнять свои обязанности, включая, в частности, подготовку в области детской психологии, благополучие ребенка и ознакомление с международными нормами в области прав человека и прав ребенка, в том числе с настоящими Правилами. Персонал должен поддерживать и совершенствовать свои знания и профессиональные навыки путем посещения курсов профессиональной подготовки без отрыва от работы, которые должны организовываться через надлежащие периоды времени в течение всей его профессиональной деятельности.

86. Директор исправительного учреждения должен иметь квалификацию, соответствующую возложенной на него задаче с точки зрения административных способностей, надлежащей подготовки и опыта, и должен выполнять свои обязанности в течение полного рабочего дня.

87. При выполнении своих обязанностей персонал исправительных учреждений должен уважать и охранять человеческое достоинство и основные права всех несовершеннолетних следующим образом:

а) ни один сотрудник исправительных учреждений не может применять, провоцировать или допускать какие-либо пытки или любое иное жестокое, бесчеловечное или унижающее достоинство обращение или наказание ни под каким предлогом и ни при каких обстоятельствах;

б) весь персонал должен решительно выступать против любых актов коррупции и бороться с ними, незамедлительно сообщая о них компетентным властям;

с) весь персонал должен соблюдать настоящие Правила. Сотрудники, имеющие основания полагать, что имело или может иметь место серьезное нарушение настоящих Правил, должны сообщать об этом в вышестоящие инстанции или органы, уполномоченные рассматривать и устранять недостатки;

д) весь персонал должен обеспечивать полную охрану физического и психического здоровья несовершеннолетних, включая защиту от физических, сексуальных злоупотреблений и эксплуатации и издевательств над психикой человека, и принимать, когда это требуется, немедленные меры для обеспечения медицинского наблюдения;

е) весь персонал должен уважать право несовершеннолетнего на личную жизнь и, в частности, сохранять конфиденциальный характер всех сведений, касающихся несовершеннолетних или их семей, полученных при выполнении его профессиональных функций;

ф) весь персонал должен стремиться свести к минимуму различия между жизнью внутри исправительного учреждения и вне его, которые могут сказаться на должном уважении к достоинству несовершеннолетних как людей.

b Документи, обов'язкові для ВИКОНАННЯ

Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці N 182

Статус Конвенції див. (993_453)

*(Рекомендацію до Конвенції додатково див. в документі
(993_119) від 17.06.1999)*

(Конвенцію ратифіковано Законом N 2022-III (2022-14) від 05.10.2000)

Генеральна конференція Міжнародної організації праці, яка скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці і зібралася 1 червня 1999 року на свою 87-у сесію, вважаючи за необхідне прийняти нові акти для заборони та ліквідації найгірших форм дитячої праці як головний пріоритет для національних та міжнародних дій, включаючи міжнародне співробітництво та міжнародну допомогу, які доповнювали б Конвенцію (993_054) та Рекомендацію 1973 року про мінімальний вік (993_077) доступу до зайнятості, які залишаються основоположними актами з дитячої праці,

вважаючи, що ефективна ліквідація найгірших форм дитячої праці вимагає негайних та всебічних дій, під час яких беруться до уваги важливість безплатної базової освіти та необхідність звільнення дітей від будь-якої такої роботи, а також їхня реабілітація та соціальна інтеграція, враховуючи при цьому потреби їхніх сімей,

нагадуючи про резолюцію стосовно ліквідації дитячої праці, ухвалену Міжнародною конференцією праці на її 83-ій сесії в 1996 році,

визнаючи, що дитяча праця великою мірою спричинена бідністю та що довгострокове вирішення цього питання залежить від усталеного економічного зростання, яке веде до соціального прогресу, зокрема до ліквідації бідності та до загальної освіти,

нагадуючи про Конвенцію про права дитини (995_021), прийнятую Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 року,

нагадуючи про Декларацію МОП про основоположні принципи та права у сфері праці та механізм її реалізації, ухвалену Міжнародною конференцією праці на її 86-ій сесії у 1998 році,

нагадуючи, що деякі з найгірших форм дитячої праці охоплені іншими міжнародними актами, зокрема Конвенцією про примусову працю, 1930 року (993_136), та Додатковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, 1956 року (995_160),

постановивши ухвалити низку пропозицій стосовно дитячої праці, що є четвертим пунктом порядку денного сесії,

вирішивши надати цим пропозиціям форми міжнародної конвенції,

ухвалює цього сімнадцятого дня червня місяця тисяча дев'ятсот дев'яносто дев'ятого року наступну конвенцію, яка може називатися Конвенцією про найгірші форми дитячої праці, 1999 року.

Стаття 1

Кожна держава-член, яка ратифікує цю Конвенцію, негайно вживає ефективних заходів щодо забезпечення в терміновому порядку заборони та ліквідації найгірших форм дитячої праці.

Стаття 2

В цілях цієї Конвенції термін «дитина» застосовується до всіх осіб віком до 18 років.

Стаття 3

В цілях цієї Конвенції термін «найгірші форми дитячої праці» включає:

а) усі форми рабства або практику, подібну до рабства, як наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

б) використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав;

с) використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності, зокрема, для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах;

д) роботу, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей.

Стаття 4

1. Національне законодавство або компетентний орган визначають після консультацій із заінтересованими організаціями роботодавців і трудящих, види робіт, зазначені в пункті d) статті 3, беручи до уваги відповідні міжнародні норми, зокрема положення пунктів 3 та 4 Рекомендацій про найгірші форми дитячої праці, 1999 року (993_119).

2. Компетентний орган після консультації із заінтересованими організаціями роботодавців і трудящих виявляють місця здійснення визначених таким чином видів робіт.

3. Перелік видів робіт, визначених згідно з пунктом 1 цієї статті, повинен періодично перевірятися та, якщо необхідно, переглядатися після консультацій із заінтересованими організаціями роботодавців і трудящих.

Стаття 5

Кожна держава-член після консультацій з організаціями роботодавців і трудящих створює чи визначає відповідні механізми контролю за впровадженням положень, які втілюють у життя цю Конвенцію.

Стаття 6

1. Кожна держава-член розробляє та здійснює програми дій по ліквідації, у пріоритетному порядку, найгірших форм дитячої праці.

2. Такі програми дій розробляються та здійснюються після консультацій з відповідними урядовими відомствами та організаціями роботодавців і трудящих, беручи до уваги, в разі необхідності, думки інших заінтересованих груп.

Стаття 7

1. Кожна держава-член вживає всіх необхідних заходів для забезпечення ефективного застосування та дотримання положень, які втілюють в життя цю Конвенцію, в тому числі шляхом введення та застосування кримінальних або, залежно від обставин, інших санкцій.

2. Кожна держава-член, враховуючи важливість освіти у справі ліквідації дитячої праці, вживає в установлені строки заходи, спрямовані на:

а) недопущення залучення дітей до найгірших форм дитячої праці;

б) надання необхідної та належної прямої допомоги для припинення заняття дітей найгіршими формами дитячої праці та для їхньої реабілітації і соціальної інтеграції;

с) надання всім дітям звільненим від найгірших форм дитячої праці доступу до безплатної початкової освіти, та, в разі можливості та необхідності до професійно-технічної підготовки;

д) виявлення дітей, які знаходяться в особливо важкому стані, та допомога таким дітям;

е) врахування особливостей становища дівчат.

3. Кожна держава-член призначає компетентний орган, відповідальний за застосування положень, які втілюють у життя цю Конвенцію.

Стаття 8

Держави-члени вживають необхідних заходів з метою надання допомоги одна одній у втіленні в життя положень цієї Конвенції шляхом більш широкій міжнародній співпраці та/або допомоги, включаючи підтримку соціально-економічного розвитку, програм боротьби з бідністю та загальної освіти.

Стаття 9

Офіційні грамоти про ратифікацію цієї Конвенції направляються Генеральному директору Міжнародного бюро праці для реєстрації.

Стаття 10

1. Ця Конвенція є чинною тільки для тих держав-членів Міжнародної організації праці, чий ратифікаційні грамоти зареєстровані Генеральним директором Міжнародного бюро праці.

2. Вона набуває чинності через 12 місяців після дати реєстрації Генеральним директором ратифікаційних грамот двох держав-членів.

3. Згодом ця Конвенція набуває чинності для кожної держави-члена через 12 місяців після дати реєстрації її ратифікаційної грамоти.

Стаття 11

1. Будь-яка держава-член, яка ратифікувала цю Конвенцію, може після закінчення десятирічного періоду від дати, коли вона початково набула чинності, денонсувати її, направивши документ про денонсацію Генеральному директору Міжнародного бюро праці для реєстрації. Така денонсація набуває чинності через рік після дати її реєстрації.

2. Для кожної держави-члена, яка ратифікувала цю Конвенцію та в річний термін після закінчення згаданого у попередньому пункті десятирічного періоду не скористувалась правом на денонсацію, передбаченим у цій статті, Конвенція залишатиметься чинною на наступні десять років і згодом вона зможе денонсувати цю конвенцію після закінчення кожного десятирічного періоду в порядку, передбаченому в цій статті.

Стаття 12

1. Генеральний директор Міжнародного бюро праці сповіщає всіх членів Міжнародної організації праці про реєстрацію всіх ратифікаційних грамот та документів про денонсацію, направлених йому членами Організації.

2. Сповіщаючи членів Організації про реєстрацію отриманої ним другої ратифікаційної грамоти, Генеральний директор звертає їхню увагу на дату набуття чинності цієї Конвенцією.

Стаття 13

Генеральний директор Міжнародного бюро праці направляє Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй для реєстрації відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй (995_010) повні відомості про всі ратифікаційні грамоти та документи про денонсацію, зареєстровані Генеральним директором відповідно до положень попередніх статей.

Стаття 14

У тих випадках, коли Адміністративна рада Міжнародного бюро праці вважає це за необхідне, вона подає Генеральній конференції доповідь про застосування цієї Конвенції та розглядає доцільність внесення до порядку денного конференції питання про її цілковитий чи частковий перегляд.

Стаття 15

1. Якщо Конференція ухвалить нову конвенцію, яка повністю чи частково переглядає цю Конвенцію, та якщо у новій конвенції не буде передбачено іншого, то:

а) ратифікація будь-якою державою-членом нової переглянутої конвенції спричиняє автоматичну негайну денонсацію цієї конвенції, незалежно від положень вищенаведеної статті 11, за умови, що нова переглянута конвенція набула чинності;

б) від дня набуття чинності новою переглянутою конвенцією цю Конвенцію закрито для ратифікації державами-членами.

2. Ця Конвенція залишається у всякому разі чинною за формою та змістом для тих держав-членів, які її ратифікували, але не ратифікували нову переглянуту конвенцію.

Стаття 16

Англійський та французький тексти цієї Конвенції мають однакову силу.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни

{Додатково див. Статус Конвенції}

{Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954}

{Див. Додатковий протокол I від 08.06.1977}

{Див. Додатковий протокол II від 08.06.1977}

{Див. Додатковий протокол III від 08.12.2005}

{Про зняття застережень і здійснення заяви див. Закон № 3413-IV від 08.02.2006}

Дата підписання:

12.08.1949

Дата набрання чинності:

21.10.1950

Дата ратифікації Української РСР:

03.07.1954

Дата набрання чинності для України:

03.01.1955

Офіційний переклад

Уповноважені, які підписалися нижче, Урядів, представлених на Дипломатичній конференції, що проходила в Женеві з 21 квітня до 12 серпня 1949 року, з метою створення Конвенції про захист цивільного населення під час війни, **домовилися про таке:**

Частина I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися та забезпечувати дотримання цієї Конвенції за всіх обставин.

Стаття 2

На додаток до положень, які втілюються в мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни.

Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив.

Хоча одна з держав, які перебувають у конфлікті, може не бути учасницею цієї Конвенції, держави, які є її учасницями, залишаються зобов'язаними нею у своїх взаємовідносинах. Крім того, вони зобов'язані Конвенцією стосовно зазначеної держави, якщо остання приймає та застосовує її положення.

Стаття 3

У разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру й виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення:

1. З особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто *hors de combat** унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поведяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії.

* *Hors de combat* – той, що вийшов з ладу (фр.). – Прим.пер.

Із цієї метою є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб:

- a) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;
- b) захоплення заручників;
- c) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;
- d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

2. Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу.

Безстороння гуманітарна організація, така, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам конфлікту.

Крім того, сторони конфлікту повинні шляхом укладення спеціальних угод докладати зусиль з метою введення в дію всіх або частини інших положень цієї Конвенції.

Застосування попередніх положень не впливає на правовий статус сторін конфлікту.

Стаття 4

Особами, що перебувають під захистом цієї Конвенції, є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є.

Громадяни держави, не зобов'язаної цією Конвенцією, під її захистом не перебувають. Громадяни нейтральної держави, які опиняються на території воюючої держави, та громадяни союзної з воюючою державою не вважаються особами, що перебувають під захистом, тоді, коли держава, громадянами якої вони є, має нормальне дипломатичне представництво в державі, під владою якої вони є.

Проте положення частини II є ширшими в застосуванні, визначеному в статті 13.

Особи, що перебувають під захистом Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, або Женевської конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року, або Женевської конвенції про поводження з військово-в'язками від 12 серпня 1949 року, не розглядаються як особи, що перебувають під її захистом.

Стаття 5

У випадках, коли на території сторони конфлікту остання пересвідчилася в тому, що окрему особу, що перебуває під захистом, насправді підозрюють у тому, що вона займається діяльністю, ворожою для безпеки держави, або що її залучено до такої діяльності, така окрема особа не має права заявляти про права й переваги, що надає ця Конвенція, через те, що вони, якби виконувалися на користь такої особи, були б такими, що завдають шкоди безпеці такої держави.

Якщо на окупованій території окрему особу, що перебуває під захистом Конвенції, затримано як шпигуна чи диверсанта або як підозрюваного на законній підставі в діяльності, що загрожує безпеці окупаційної держави, у тих випадках, коли цього вимагають настійні міркування воєнної безпеки, ця особа може бути позбавленою прав на зв'язок, які надаються цією Конвенцією.

У кожному із цих випадків такі особи, однак, користуватимуться гуманним поводженням і в разі судового переслідування не позбавлятимуться своїх прав на справедливий і нормальний суд, передбачений цією Конвенцією. Їм будуть також цілком надані в якомога коротший строк, сумісний з безпекою держави або, у відповідному випадку, окупаційної держави, права та переваги, які надаються особі, що перебуває під захистом, відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 6

Ця Конвенція повинна застосовуватися з самого початку будь-якого конфлікту або окупації, зазначених у статті 2.

На території сторін конфлікту застосування Конвенції припиняється після загального припинення бойових дій.

На окупованій території застосування цієї Конвенції припиняється через рік після загального припинення бойових дій, але окупаційна держава, настільки, наскільки вона виконує функції уряду на цій території, буде пов'язана на строк окупації положеннями таких статей цієї Конвенції: 1 – 12, 27, 29 – 34, 47, 49, 51 – 53, 59, 61 – 77 та 143.

Особи, що перебувають під захистом, звільнення, репатріація або влаштування яких відбудуться після цих строків, будуть протягом зазначеного часу перебувати під захистом цієї Конвенції.

Стаття 7

Крім угод, спеціально передбачених у статтях 11, 14, 15, 17, 36, 108, 109, 132, 133 та 149 Високі Договірні Сторони зможуть укладати інші спеціальні угоди з будь-якого питання, що його вони вважали б за доцільне врегулювати окремо. Жодна спеціальна угода не повинна погіршувати становища осіб, які перебувають під захистом, установленим цією Конвенцією, або обмежувати прав, які вона їм надає.

Особи, які перебувають під захистом, продовжують користуватися привілеями цих угод протягом усього часу застосування до них Конвенції, крім випадків спеціального включення інших умов до зазначених вище або пізніше укладених угод, а також крім випадків, коли та чи та сторона конфлікту надасть їм сприятливі умови.

Стаття 8

Особи, які перебувають під захистом, за жодних обставин не можуть відмовлятися, частково або цілком від прав, які їм забезпечують ця Конвенція та спеціальні угоди, згадані в попередній статті, якщо такі є.

Стаття 9

Ця Конвенція застосовується за сприяння та під контролем держав-покровительок, на які покладено охорону інтересів сторін конфлікту. Для цього держави-покровительки можуть призначати крім свого дипломатичного або консульського персоналу делегатів з-поміж своїх громадян або громадян інших нейтральних держав. Названі делегати повинні бути погоджені державою, у якій їм належить виконувати свої обов'язки.

Сторони конфлікту якомога більше сприяють виконанню завдань представників чи делегатів держав-покровительок.

Представники чи делегати держав-покровительок за жодних обставин не повинні виходити за межі своєї місії, яку визначено цією конвенцією.

Вони повинні, зокрема, брати до уваги нагальні потреби безпеки держави, у якій вони виконують свої обов'язки.

Стаття 10

Положення цієї Конвенції не перешкоджають гуманітарній діяльності, яку Міжнародний комітет Червоного Хреста чи будь-яка інша безстороння гуманітарна організація, за згодою заінтересованих сторін конфлікту, можуть здійснювати для захисту цивільних осіб та надання їм допомоги.

Стаття 11

Високі Договірні Сторони можуть будь-коли домовитися доручити міжнародній організації, яка дає всі гарантії безсторонності й дієвості, виконання обов'язків, що покладаються цією Конвенцією на державу-покровительку.

Коли особи, які перебувають під захистом цієї Конвенції, не мають користі або перестали мати користь від діяльності держави-покровительки або організації, передбаченої у викладеному вище абзаці першому, тоді держава, яка затримує, звертається з проханням до нейтральної держави або такої організації взяти на себе функції, що виконуються відповідно до цієї Конвенції державою-покровителькою, визначеною сторонами конфлікту.

Якщо про захист не можна домовитися відповідним чином, то держава, яка затримує, звертається з проханням надати або приймає пропозицію, з урахуванням положень цієї статті, надати послуги гуманітарної організації, наприклад Міжнародного комітету Червоного Хреста, з узяття на себе виконання гуманітарних функцій, що виконуються державами-покровительками відповідно до цієї Конвенції.

Будь-яка нейтральна держава чи будь-яка організація, яку запросила заінтересована держава або яка сама пропонує свої послуги для цих цілей, повинна діяти з почуттям відповідальності стосовно сторони конфлікту, від якої залежать особи, що перебувають під захистом цієї Конвенції, та повинна надати достатні гарантії того, що вона може взяти на себе відповідні функції та виконувати їх безсторонньо.

Попередні положення не можуть частково скасовуватися спеціальними угодами між державами, одна з яких є обмеженою, навіть тимчасово, у своїх можливостях вільно вести переговори через воєнні події, особливо у випадках, коли всю або значну частину території зазначеної держави окуповано.

Кожного разу, коли в цій Конвенції згадується держава-покровителька, таке згадування стосується й організацій, які заміщають її в розумінні цієї статті.

Положення цієї статті поширюються на випадки та адаптуються до випадків, пов'язаних з громадянами нейтральної держави, які перебувають на окупованій території або які опиняються на території воюючої держави, у якій держава, громадянами якої вони є, не має нормального дипломатичного представництва.

Стаття 12

Держави-покровительки у випадках, коли вони вважатимуть це за потрібне в інтересах осіб, що перебувають під захистом, зокрема в разі розбіжності між сторонами конфлікту з приводу застосування або тлумачення положень цієї Конвенції, надаватимуть свої добрі послуги з метою врегулювання розбіжності.

З цією метою кожна з держав-покровительок може, або на прохання однієї зі сторін, або з власної ініціативи, запропонувати сторонам конфлікту скликати нараду їхніх представників, зокрема властей, відповідальних за осіб, що перебувають під захистом, можливо, на нейтральній, належним чином вибраній території. Сторони конфлікту повинні розглянути такі пропозиції. Держави-покровительки можуть, у разі необхідності, запропонувати для схвалення сторонами конфлікту особу, яка належить до нейтральної держави або яку делегував Міжнародний комітет Червоного Хреста, яку буде запрошено взяти участь у такій нараді.

Частина II

ЗАГАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ВІД ДЕЯКИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Стаття 13

Положення частини II стосуються всього населення країн, які перебувають у конфлікті, без будь-якої дискримінації за ознакою, зокрема, раси, національності, релігійних або політичних переконань, і спрямовані на полегшення страждань, спричинених війною.

Стаття 14

У мирний час Високі Договірні Сторони, а після початку бойових дій і сторони конфлікту можуть створювати на своїй території, а в разі необхідності й на окупованих територіях санітарні та безпечні зони та місцевості, організовані в такий спосіб, який дає змогу оберігати від наслідків війни поранених, хворих та осіб похилого віку, дітей до п'ятнадцяти років, вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років.

З початком та протягом бойових дій, заінтересовані сторони можуть укласти угоди про взаємне визнання створених ними зон та місцевостей. Із цією метою вони можуть використовувати положення проекту угоди, що додається до цієї Конвенції, з такими змінами, які вони можуть уважати необхідними.

Державам-покровителькам та Міжнародному комітету Червоного Хреста пропонується надавати добрі послуги для полегшення створення та визнання цих санітарних і безпечних зон та місцевостей.

Стаття 15

Будь-яка сторона конфлікту може звернутися безпосередньо або за посередництвом нейтральної держави чи якоїсь гуманітарної організації до протилежної сторони з пропозицією про створення в районах, де відбуваються бойові дії, нейтралізованих зон, призначених для захисту від наслідків війни таких осіб, без різниці:

- а) поранених та хворих комбатантів або некомбатантів;
- б) цивільних осіб, які не беруть участі в бойових діях та, перебуваючи в зонах, не виконують жодної роботи воєнного характеру.

Коли відповідні сторони доходять згоди стосовно географічного положення нейтралізованої зони, керівництва нею, постачання продуктів харчування до неї та здійснення

контролю над нею, представники сторін конфлікту укладають й підписують письмову угоду. Угода встановлює початок і тривалість нейтралізації зони.

Стаття 16

Поранені та хворі, а також інваліди та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливим шануванням.

Настільки, наскільки дозволяють воєнні фактори, які необхідно враховувати, кожна сторона конфлікту сприяє заходам, ужитим для розшуку вбитих та поранених, з метою надання допомоги особам, які зазнали корабельної аварії, та іншим особам, що наражаються на серйозну небезпеку, а також з метою захисту їх від пограбування та поганого поводження.

Стаття 17

Сторони конфлікту намагаються укласти місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породілей та про пропуск служителів культу всіх віросповідань, медичного персоналу та санітарного майна на їхньому шляху до таких зон.

Стаття 18

Цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом.

Держави, які є сторонами конфлікту, забезпечують усі цивільні лікарні свідоцтвами, які підтверджують, що вони є цивільними лікарнями та що будівлі, які вони займають, не використовуються для жодних цілей, які могли б позбавити ці лікарні захисту відповідно до статті 19.

Цивільні лікарні позначаються емблемою, передбаченою в статті 38 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, але тільки якщо на це є дозвіл держави.

Сторони конфлікту намагаються, наскільки на це дозволяють воєнні фактори, які необхідно брати до уваги, уживати необхідних заходів для того, щоб зробити розпізнавальні емблеми, якими позначаються цивільні лікарні, чітко помітними сухопутним, повітряним та морським силам супротивника для усунення можливості будь-якої ворожої дії.

З огляду на небезпеки, яким лікарні можуть піддаватися через свою близькість до воєнних об'єктів, рекомендується розташовувати такі лікарні якнайдалі від таких об'єктів.

Стаття 19

Захист, на який мають право цивільні лікарні, не може припинитися, якщо вони використовуються, крім виконання гуманітарних обов'язків, для вчинення дій, шкідливих для супротивника. Захист, однак, може бути припинено лише після відповідного попередження, у якому в усіх відповідних випадках встановлено обґрунтований строк, і після того, як таке попередження залишилося без уваги.

Те, що в цих лікарнях лікуються поранені та хворі із числа особового складу збройних сил, або наявність стрілецької зброї та боєприпасів, вилучених у таких комбатантів, але ще не зданих відповідним службам, не вважається діями, шкідливими для супротивника.

Стаття 20

Особи, які займаються регулярно й виключно обслуговуванням та адмініструванням цивільних лікарень, у тому числі персонал, призначений для пошуку, підбирання, транспортування та лікування поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, користуються повагою та перебувають під захистом.

На окупованих територіях та в зонах бойових дій зазначений вище персонал розпізнається за допомогою посвідчення особи, що підтверджує його статус, з фотокарткою власника та рельєфною печаткою відповідального органу, а також за допомогою проштемпельованої водостійкої пов'язки, яку він носить на лівій руці під час виконання ним службових обов'язків. Ця пов'язка видається державою й має емблему, передбачену в статті 38 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року.

Інший персонал, зайнятий обслуговуванням та адмініструванням цивільних лікарень, має право на повагу й захист, а також на носіння пов'язки, передбаченої в умовах, установлених у цій статті, відповідно до них під час виконання ним таких обов'язків. У посвідченні особи зазначаються обов'язки, для виконання яких його найнято.

Адміністрація кожної лікарні завжди надає компетентним національним або окупаційним органам влади оновлений список такого персоналу.

Стаття 21

Колони автомобілів або санітарні поїзди на суші чи на спеціально оснащених суднах на морі, які перевозять поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, користуються повагою та захищаються так само, як і лікарні, передбачені в статті 18, і позначаються, за згодою держави, демонстрацією відмітної емблеми, передбаченої в статті 38 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року.

Стаття 22

Літальні апарати, призначені виключно для транспортування поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей або для транспортування медичного персоналу й санітарного майна, не можуть бути атаковані, натомість користуються повагою, коли вони летять на висоті, в час та за маршрутами, які спеціально погоджені всіма заінтересованими сторонами конфлікту.

Вони можуть бути позначені відмітною емблемою, передбаченою в статті 38 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року.

Якщо не погоджено інше, то польоти над ворожою територією або територією, окупованою супротивником, забороняються.

Такі літальні апарати повинні виконувати кожну вимогу приземлитися. У разі приземлення на вимогу літальний апарат зі своїми пасажирями може продовжувати свій політ після огляду, якщо такий є.

Стаття 23

Кожна Висока Договірна Сторона дозволяє вільне пропускання всіх посилок з медикаментами та санітарними матеріалами, а також предметами, необхідними для виконання релігійних обрядів, які призначаються виключно для цивільного населення іншої Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця остання є ворожою. Вона також дозволяє вільне пропускання всіх посилок з найважливішими продуктами харчування, одягом і тонізуючими засобами, призначеними для дітей, молодших 15 років, вагітних жінок та породілей.

Зобов'язання Високої Договірної Сторони забезпечувати вільний пропуск усіх посилок, зазначених у попередньому абзаці, виконується за умови, що ця Сторона може пересвідчитися в тому, що немає причин боятися:

- а) що посилки можуть потрапити не за призначенням, або
- б) що контроль може бути неефективним, або

с) що посилки можуть очевидно сприяти успіху воєнних зусиль або економіки супротивника, будучи заміною товарів, які в іншому разі супротивник повинен був би забезпечити чи виробити, або вивільняючи сировину, матеріали і робочу силу, необхідні для виробництва таких товарів.

Держава, яка дозволяє пропускання посилок, зазначених в абзаці першому цієї статті, може поставити умовою такого дозволу, щоб розподіл їх адресатам виконувався під контролем на місці доставки з боку держав-покровительок.

Пересилання таких посилок здійснюватиметься, і держава, яка дозволяє їхнє вільне пропускання, повинна мати право встановлювати технічні умови, за яких воно дозволяється.

Стаття 24

Сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями.

Сторони конфлікту сприятимуть прийманню цих дітей нейтральною країною на час конфлікту за згодою держави-покровительки, якщо така є, та коли гарантується додержання принципів, викладених в абзаці першому.

Крім того, вони намагатимуться вжити необхідних заходів для того, щоб особу усіх дітей до 12 років можна було встановити завдяки спеціальним медальйонам або якимось інакше.

Стаття 25

Кожна особа, яка знаходиться на території однієї зі сторін конфлікту або на окупованій нею території, зможе повідомляти членам своєї сім'ї, де б вони не були, а також отримувати від них відомості суто сімейного характеру. Ця кореспонденція повинна пересилатися швидко й без невиправданого зволікання.

Якщо внаслідок обставин, що склалися, обмін сімейною кореспонденцією звичайною поштою ускладнений або неможливий, заінтересовані сторони конфлікту повинні звернутися до нейтрального посередника, такого як, наприклад, Центральне агентство, зазначене в статті 140, для того, щоб визначити разом з ним, як найліпше забезпечити виконання ними своїх зобов'язань, зокрема з допомогою національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця).

Якщо сторони конфлікту визнають за доцільне обмежити сімейне листування, такі обмеження можуть полягати лише у вимозі обов'язкового використання стандартних формулярів, на яких можна написати 25 слів будь-якого тексту, та обмежити листування до одного разу на місяць.

Стаття 26

Кожна зі сторін конфлікту повинна полегшувати пошуки, які здійснюють члени розлучених війною сімей з метою встановлення контакту, та, наскільки це можливо, об'єднання. Вона, зокрема, повинна підтримувати діяльність організацій, які присвячують себе цій справі, коли вони визнані цією стороною та поважають заходи безпеки, яких вона вживає.

Частина III

СТАТУС ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАХИСТОМ, ТА ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

Розділ I

ПОЛОЖЕННЯ, СПІЛЬНІ ДЛЯ ТЕРИТОРІЙ СТОРІН КОНФЛІКТУ ТА ДЛЯ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Стаття 27

Особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу.

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.

З урахуванням положень стосовно здоров'я, віку та статі, сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, має право поводитися з усіма ними однаково, без жодної дискримінації, зокрема стосовно раси, релігії або політичних переконань.

Проте сторони конфлікту повинні застосовувати до осіб, що перебувають під захистом, таких заходів контролю чи безпеки, які будуть визнані за необхідні під час ведення війни.

Стаття 28

Присутність будь-якої особи, яка перебуває під захистом, у будь-яких пунктах чи районах не може бути використана для захисту цих місць від воєнних операцій.

Стаття 29

Сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, відповідає за поведження своїх представників із цими особами, причому це не знімає особистої відповідальності з таких представників.

Стаття 30

Особам, що перебувають під захистом, будуть надані всі можливості звертатися до держав-покровительок, до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до Національного товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) країни, у якій перебувають, а також до будь-якої іншої організації, яка зможе надати їм допомогу.

Власті сприятимуть цим організаціям в межах, які дозволяють умови війни або вимоги безпеки.

Крім візитів делегатів держав-покровительок та Міжнародного комітету Червоного Хреста, передбачених статтею 143, держави, під владою яких є особи, що перебувають під захистом, або окупаційні держави сприятимуть, у міру можливого, відвідуванню представниками інших організацій, метою яких є надання духовної або матеріальної допомоги, осіб, що перебувають під захистом.

Стаття 31

Жодний примус фізичного чи морального порядку не може застосовуватися до осіб, які перебувають під захистом, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей.

Стаття 32

Високі Договірні Сторони спеціально дають згоду на те, що їм забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше брутальне поведження з боку як цивільних, так і військових властей.

Стаття 33

Жодну особу, що перебуває під захистом, не може бути покарано за правопорушення, якого вона не вчинила особисто. Колективні покарання, так само як і будь-які залякування чи терор, забороняються.

Пограбування забороняються.

Репресалії стосовно осіб, які перебувають під захистом, та їхнього майна забороняються.

Стаття 34

Захоплення заручників забороняється.

Розділ II ІНОЗЕМЦІ НА ТЕРИТОРІЇ ОДНІЄЇ ЗІ СТОРІН КОНФЛІКТУ

Стаття 35

Будь-яка особа, що перебуває під захистом, яка захотіла би залишити територію на початку чи під час конфлікту, матиме право це зробити, якщо її виїзд не суперечить національним інтересам держави. Розгляд заяв про виїзд повинен відбуватися за встановленою процедурою, і рішення повинно прийматися у якомога скоріше. Ті особи, які отримають дозвіл на виїзд, зможуть забезпечити себе необхідними для поїздки грошима та взяти з собою, в розумних межах, достатню кількість речей та предметів особистого вжитку.

Особи, яким буде відмовлено в дозволі залишити територію, мають право на розгляд цієї відмови в найкоротший строк відповідним судом або адміністративним органом, призначеним для цього державою, яка затримує.

Якщо таке клопотання було подано, представники держави-покровительки зможуть, коли це дозволяють міркування безпеки, або коли заінтересовані особи не виступають проти, отримати повідомлення про причини відмови стосовно будь-якого клопотання про дозвіл залишити територію, та повідомлення, якомога скоріше, прізвищ усіх осіб, яким було відмовлено у такому дозволі.

Стаття 36

Для виїздів, дозволених відповідно до попередньої статті, повинні бути створені задовільні умови з погляду безпеки, гігієни здоров'я та харчування. Усі пов'язані із цим витрати від пункту виїзду з території держави, яка затримує, повинна взяти на себе країна, до якої вони виїжджають, або у разі перебування у нейтральній країні, держава, громадяни якої користуються такою можливістю. Практичні умови таких переміщень визначатимуть, у разі необхідності, спеціальні угоди між заінтересованими державами.

Зазначене вище не стосується спеціальних угод, які можуть укласти сторони конфлікту стосовно обміну та репатріації їхніх громадян, що опинилися під владою супротивника.

Стаття 37

До осіб, що перебувають під захистом, які відбувають попереднє ув'язнення або покарання у місцях позбавлення волі, слід ставитися гуманно протягом періоду їхнього ув'язнення.

Після звільнення вони мають право звернутися з проханням залишити територію згідно з попередніми статтями.

Стаття 38

За винятком особливих заходів, передбачених цією Конвенцією, зокрема статтями 27 та 41, становище осіб, що перебувають під захистом, в цілому продовжуватиме регулюватися положеннями про статус іноземців у мирний час. У будь-якому разі їм надаватимуться такі права:

1) вони матимуть змогу отримувати індивідуальну або колективну допомогу, що їм надсилатиметься.

2) вони матимуть право на медичну допомогу та лікування в лікарні такою настільки, наскільки й громадяни держави, на території якої вони перебувають, якщо цього вимагає стан їхнього здоров'я.

3) вони матимуть право сповідувати свою релігію та отримувати духовну підтримку від служителів їхньої віри.

4) якщо вони перебувають на території, що є особливо небезпечною у зв'язку з веденням воєнних дій, вони матимуть право залишити цей регіон, так само як і громадяни держави, на території якої вони перебувають.

5) діти віком до п'ятнадцяти років, вагітні жінки та матері дітей віком до семи років матимуть право скористатися перевагами настільки, наскільки й громадяни держави, на території якої вони перебувають.

Стаття 39

Особи, що перебувають під захистом, які внаслідок воєнних дій втратили свій заробіток, повинні бути забезпечені можливістю отримати оплачувану роботу. З міркувань безпеки та враховуючи положення статті 40, така можливість повинна бути забезпечена на такому самому рівні, як і для громадян держави, на території якої перебувають ці особи.

Якщо державою – стороною конфлікту здійснюється контроль над особами, що перебувають під захистом, який призводить до неспроможності останніх забезпечити свою життєдіяльність, і, особливо, якщо таким особам з міркувань безпеки відмовляють у наданні оплачуваної роботи на задовільних для них умовах, згадана вище держава повинна забезпечити їх та осіб, яких вони утримують засобами для існування.

У будь-якому разі, особи, що перебувають під захистом, мають право отримувати грошову допомогу від країни, громадянами якої вони є, від держави-покровительки або від організації з надання підтримки, зазначених у статті 30.

Стаття 40

Особи, що перебувають під захистом, можуть бути зайняті на примусових роботах виключно настільки, наскільки й громадяни держави – сторони конфлікту, на території якої вони перебувають.

Якщо особи, що перебувають під захистом, є громадянами держави-супротивниці, їх можна залучати лише до таких видів примусових робіт, виконання яких є необхідним для забезпечення продуктів харчування, житла, одягу, транспорту та здоров'я людей і які не є безпосередньо пов'язаними з проведенням воєнних операцій.

У випадках, зазначених у двох попередніх абзацах, особи, що перебувають під захистом, залучені до примусових робіт прирівнюються у правах до громадян цієї держави стосовно умов та гарантій праці, зокрема це стосується зарплатні, тривалості робочого дня, одягу та обладнання, попередньої підготовки та компенсації за нещасні випадки на виробництві та хвороби.

У разі порушення згаданих вище положень, особам, що перебувають під захистом, дозволяється скористатися своїм правом на оскарження згідно зі статтею 30.

Стаття 41

Якщо держава, під владою якої можуть бути особи, що перебувають під захистом, визнає заходи контролю, згадані у цій Конвенції, недостатніми, то вона, однак, не зможе вживати заходів, жорсткіших, ніж примусове поселення на певній території або інтернування згідно з положеннями статей 42 та 43.

Під час застосування положень абзацу другого статті 39 стосовно осіб, від яких вимагається залишити їхнє постійне місце проживання у зв'язку з рішенням про переселення їх на іншу визначену територію, держава, яка затримує, повинна максимально точно дотримуватись вимог стосовно забезпечення їхнього добробуту, зазначених у розділі IV частини III цієї Конвенції.

Стаття 42

Розпорядження стосовно інтернування або примусового виселення осіб, що перебувають під захистом, може бути видане лише тоді, коли це є абсолютно необхідним для забезпечення безпеки держави, яка затримує.

Якщо будь-яка особа через представників держави-покровительки добровільно звертається з проханням про її інтернування і якщо це є необхідним через її особисте становище, особу буде інтерновано державою, під владу якої вона є.

Стаття 43

Будь-яка особа, що перебуває під захистом, яку було інтерновано або примусово поселено на визначеній території, матиме право на перегляд цього рішення у найкоротший строк відповідним судом або адміністративним органом, призначеним з цією метою державою. Якщо рішення про інтернування або примусове поселення на визначеній території залишається чинним, суд або адміністративний орган повинен періодично, принаймні двічі на рік переглядати справу цієї особи, щоб вносити сприятливі зміни до попереднього рішення, якщо це дозволяють обставини.

Якщо особи, що перебувають під захистом, не заперечують, держава, яка затримує, повинна в найкоротший строк повідомляти державі-покровительці прізвища всіх осіб, що перебувають під захистом, яких було інтерновано або примусово поселено на визначених територіях, або прізвища осіб, яких було звільнено з місць інтернування або примусового поселення. Державу-покровительку слід також у найкоротший строк повідомляти про рішення судів та органів згаданих в абзаці першому цієї статті, дотримуючись таких самих умов.

Стаття 44

Застосовуючи заходи контролю, зазначені в цій Конвенції, держава, яка затримує, не повинна вороже поводитися з біженцями, які фактично не перебувають під захистом жодного уряду, лише на підставі їхньої юридичної належності до держави-супротивниці.

Стаття 45

Особи, що перебувають під захистом, не можуть бути передані державі, яка не є учасницею Конвенції.

Це положення не може перешкоджати репатріації осіб, що перебувають під захистом, або їхньому поверненню до країни їхнього проживання після закінчення воєнних дій.

Особи, що перебувають під захистом, можуть бути передані державою, яка затримує, лише державі, яка є учасницею цієї Конвенції, і лише тоді, коли держава, яка затримує, упевниться в бажанні та спроможності цієї держави виконувати положення Конвенції. Якщо за таких умов передача осіб, що перебувають під захистом, відбулась, відповідальність за виконання положень Конвенції покладається на державу, яка погодилась їх прийняти протягом періоду, на який вони будуть їй довірені. Однак, якщо ця держава не дотримається положень Конвенції стосовно будь-якого важливого питання, держава, яка здійснила передачу осіб, що перебувають під захистом, повинна після письмового повідомлення держави-покровительки вжити ефективних заходів, щоб виправити ситуацію або повинна звернутися з вимогою про повернення осіб, що перебувають під захистом. Така вимога повинна бути задоволена.

Особу, що перебуває під захистом, за будь-яких обставин не може бути передано країні, де існує можливість її переслідування за політичні чи релігійні переконання.

Положення цієї статті не є перешкодою для видачі осіб, що перебувають під захистом, яких звинувачують у порушенні кримінального законодавства на підставі угод, укладених до початку воєнних дій.

Стаття 46

Обмежувальні заходи, яких ужито стосовно осіб, що перебувають під захистом, будуть скасовані у найкоротший строк після припинення воєнних дій, якщо цього не було зроблено раніше.

Обмежувальні заходи, яких ужито стосовно майна осіб, що перебувають під захистом, будуть скасовані у найкоротший строк після припинення воєнних дій відповідно до законодавства держави, яка затримує.

Розділ III ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ

Стаття 47

Особи, що перебувають під захистом, які знаходяться на окупованій території не будуть у жодному разі та жодним чином позбавлені переваг цієї Конвенції у зв'язку з будь-якими змінами, запровадженими стосовно керівних установ чи управління цією територією внаслідок її окупації, або у зв'язку з будь-якою угодою, укладеною між властями окупованої території та властями окупаційної держави, або у зв'язку з анексією окупаційною державою всієї або частини окупованої території.

Стаття 48

Особи, що перебувають під захистом, які не є громадянами держави, територію якої окуповано можуть скористатися правом залишити цю територію за умови дотримання положень, передбачених статтею 35 і рішення пов'язані з цим повинні прийматися згідно з процедурою, яку встановить окупаційна держава відповідно до зазначеної статті.

Стаття 49

Забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні.

Однак окупаційна держава може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру. Проведення таких евакуацій не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Особи, яких було евакуйовано в такий спосіб, повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території.

Окупаційна держава, що здійснює таке переміщення або евакуацію повинна в межах своїх можливостей максимально забезпечити розміщення осіб, що перебувають під захистом, у належних приміщеннях, а також забезпечити щоб власне переміщення відбувалось у задовільних умовах з погляду санітарії, здоров'я, безпеки та харчування, а також те, що члени однієї сім'ї не будуть розлучені.

Одразу після здійснення переміщень або евакуації, про них слід повідомити державі-покровительці.

Окупаційна держава не повинна затримувати осіб, що перебувають під захистом, на території, що є особливо небезпечною у зв'язку з веденням воєнних дій, за винятком випадків, коли це є необхідним для забезпечення безпеки населення або у зв'язку з особливо вагомими причинами військового характеру.

Окупаційна держава не повинна здійснювати переміщення або депортації частини свого громадянського населення на територію, яку вона окупує.

Стаття 50

Окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту.

Окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Вона за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій.

Якщо місцеві установи виявляться неспроможними забезпечити утримання та освіти дітей, окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії.

Спеціальний відділ бюро, створеного згідно зі статтею 136 повинен вживати всіх необхідних заходів для встановлення особи дітей, якщо існують сумніви стосовно їхньої особи. Дані про їхніх батьків та інших близьких родичів, якими вони володітимуть необхідно також реєструвати.

Окупаційна держава не повинна перешкоджати реалізації будь-яких преференційних заходів стосовно надання харчування, медичної допомоги та забезпечення захисту постраждалих внаслідок війни, реалізація яких була затверджена до початку окупації з метою сприяння дітям віком до 15 років, вагітним жінкам та матерям дітей віком до 7 років.

Стаття 51

Окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах.

Окупаційна держава може залучати до примусових робіт лише осіб, що перебувають під захистом, яким виповнилося 18 років, і лише до такої роботи, яка є необхідною для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами. Особи, що перебувають під захистом, не можуть бути примушені виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях. Окупаційна держава не може вимагати від осіб, що перебувають під захистом, застосовувати силу для забезпечення безпеки приміщень, де вони виконують доручену їм роботу.

Робота повинна виконуватись лише в межах окупованої території, на якій знаходяться ці особи. Кожна така особа, наскільки це дозволяють обставини, повинна бути залишена на своєму звичайному місці роботи. Робота повинна належним чином оплачуватись та відповідати фізичним та інтелектуальним можливостям робітників. Дія чинного в окупованій країні законодавства, яким регулюються умови та гарантії праці, зокрема що стосується зарплатні, робочих годин, обладнання, попередньої підготовки та компенсації за виробничі травми та хвороби поширюватиметься на осіб, що перебувають під захистом, залучених до роботи зазначеної в цій статті.

У жодному разі примусове залучення до праці не повинно передбачати участі робітників в організаціях військового або напіввійськового характеру.

Стаття 52

Жодний контракт, угода чи положення не можуть обмежувати права робітника добровільного чи недобровільного, де б він не знаходився, звертатися до представників держави-покровительки з проханням про її покровительство.

Будь-які заходи, що мають на меті спричинити безробіття чи обмежити можливості працевлаштування для робітників окупованої території, щоб примусити їх працювати на окупаційну державу, забороняються.

Стаття 53

Будь-яке знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських

установ чи соціальних або кооперативних організацій забороняється, за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій.

Стаття 54

Окупаційній державі забороняється змінювати статус посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті.

Ця заборона не становить перешкоди для виконання абзацу другого статті 51. Вона не впливає на право окупаційної держави звільняти посадових осіб з посад, які вони обіймають.

Стаття 55

Окупаційна держава зобов'язана за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо.

Окупаційна держава може реквізувати харчові та інші припаси, а також медичні матеріали, що знаходяться на окупованій території виключно для потреб окупаційних сил та співробітників адміністрації і лише враховуючи потреби громадянського населення. За умов дотримання положень інших міжнародних конвенцій, окупаційна держава повинна вжити заходів для забезпечення справедливої компенсації будь-якої реквізиції.

Держава-покровителька має право будь-коли здійснити перевірку стану постачання продуктів харчування та медичних матеріалів на окупованій території, за винятком випадків, коли діють тимчасові обмеження, спричинені особливо важливими воєнними потребами.

Стаття 56

Окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів та в співробітництві з державними та місцевими органами влади забезпечувати та підтримувати діяльність медичних та лікарняних установ, а також забезпечити та підтримувати на окупованій території умови задовільні з погляду охорони здоров'я та санітарії, зокрема, вдаючись до вживання та проведення профілактичних та запобіжних заходів, необхідних для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемій. Медичному персоналу усіх категорій буде дозволено виконувати свої обов'язки.

При створенні нових лікарень на окупованій території за відсутності тут компетентних органів, окупаційна влада повинна, якщо це необхідно, офіційно визнати ці лікарні згідно зі статтею 18. За подібних обставин окупаційна влада повинна також офіційно визнати медичний персонал та транспортні засоби відповідно до положень статей 20 та 21.

Ухвалюючи рішення про проведення заходів з охорони здоров'я та забезпечення задовільних санітарних умов та під час реалізації цих заходів окупаційна держава повинна враховувати моральні та етичні вимоги населення окупованої території.

Стаття 57

Окупаційна держава може реквізувати громадські лікарні лише тимчасово і лише в разі нагальної потреби в лікуванні поранених та хворих військовослужбовців за умови, що своєчасно буде вжито належних заходів стосовно забезпечення догляду та лікування пацієнтів, що знаходяться у цих лікарнях, а також для забезпечення потреби громадянського населення у лікарняному догляді.

Майно та запаси громадських лікарень не можуть бути реквізовані доти, доки вони є необхідними для потреб громадянського населення.

Стаття 58

Окупаційна держава повинна дозволити релігійним служителям надавати духовну підтримку їхнім одновітцям.

Окупаційна держава також прийматиме посилки, у яких містяться книжки та предмети, необхідні для задоволення релігійних потреб, та сприятиме їхньому розповсюдженню на окупованій території.

Стаття 59

Якщо усе або частина населення окупованої території отримують недостатній обсяг постачань, окупаційна держава повинна погодитись вжити заходів, спрямованих на надання підтримки цьому населенню і повинна сприяти реалізації цих заходів усіма наявними у неї засобами.

Така допомога може надходити як з боку держав, так і з боку незалежних гуманітарних організацій, таких, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, і повинна, зокрема, передбачати забезпечення посилками, що містять продукти харчування, медичні матеріали та одяг.

Усі Договірні Сторони повинні дозволити вільне перевезення таких посилок та забезпечити їхню охорону.

Держава, яка надає право на вільне ввезення посилок на територію, окуповану супротивною стороною, повинна, однак, мати право на огляд посилок та контроль за їхнім перевезенням відповідно до визначеного строку та маршруту, і за сприяння держави-покровительки пересвідчитись, що ці посилки використовуватимуться для надання допомоги населенню, яке її потребує, а не в інтересах окупаційної держави.

Стаття 60

Вантажі допомоги жодним чином не позбавляють окупаційну державу зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до статей 55, 56 та 59. Окупаційна держава не повинна в жодному разі змінювати призначення цих вантажів, за винятком випадків, коли в цьому є особлива потреба, в інтересах населення окупованої території та за згодою держави-покровительки.

Стаття 61

Розповсюдження вантажів допомоги, зазначених у попередніх статтях повинно здійснюватись за сприяння та під контролем держави-покровительки. Цей обов'язок може бути передано нейтральній державі, Міжнародному комітету Червоного Хреста чи будь-якій іншій незалежній гуманітарній організації за згодою окупаційної держави та держави-покровительки.

Такі вантажі допомоги звільняються від усіх видів оплат, податків та митних зборів, за винятком випадків, коли це необхідно в інтересах економіки цієї території.

Усі сторони контракту повинні докладати всіх зусиль, щоб дозволити безоплатне перевезення та транспортування вантажів допомоги, що направляються на окуповані території.

Стаття 62

Коли це не суперечить особливим вимогам безпеки, особи, що перебувають під захистом, зможуть також отримувати допомогу, що надсилається їм особисто.

Стаття 63

За умов дотримання тимчасових та виняткових заходів, які запроваджуються окупаційною державою з особливо важливих міркувань безпеки:

а) визнані національні Товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) матимуть змогу продовжувати свою діяльність, яка відповідає принципам Червоного Хреста, визначеним на міжнародних конференціях організації Червоного Хреста.

Іншим організаціям з надання допомоги буде дозволено продовжувати їхню гуманітарну діяльність за таких самих умов;

б) Окупаційна держава не має права вимагати будь-якої зміни персоналу чи структури цих організацій, що може негативно позначитись на згаданій вище діяльності.

Таким самим принципам повинна відповідати діяльність персоналу чи спеціальних організацій невійськового характеру, які вже існують або можуть бути засновані з метою забезпечення умов життя громадянського населення шляхом сприяння функціонуванню основних служб громадського користування, розподілення допомоги та організації рятувальних операцій.

Стаття 64

Кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції. Враховуючи згадане вище, та з огляду на необхідність забезпечення ефективного судочинства, суди окупованої території продовжуватимуть виконувати свої функції стосовно розгляду правопорушень, визначених цим законодавством.

Окупаційна держава, однак, може поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції, підтримання ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також об'єктів та комунікаційних ліній, які ними використовуються.

Стаття 65

Положення про кримінальну відповідальність, які ухвалюються окупаційною державою можуть набирати чинності лише після того, як їх опубліковано та доведено до відома населення їхньою рідною мовою. Ці положення не повинні мати зворотної сили.

Стаття 66

У разі порушення положень про кримінальну відповідальність, ухвалених окупаційною державою на підставі абзацу другого статті 64, окупаційна держава може передавати обвинувачених своїм неполітичним військовим судам, які належним чином організовані за умови їхнього розташування на окупованій території. Апеляційні суди повинні функціонувати переважно на території окупованої держави.

Стаття 67

Суди повинні діяти лише відповідно до тих законодавчих положень, які були чинними до моменту скоєння правопорушення і які відповідають загальним принципам права, зокрема принципу відповідності покарання правопорушенню.

Стаття 68

Якщо особи, що перебувають під захистом, скоюють правопорушення з метою завдання шкоди виключно окупаційній державі і якщо це правопорушення не є замахом на життя чи фізичну недоторканість представників особового складу окупаційних військ чи адміністрації, не становить серйозної колективної загрози й не завдає великої шкоди майну окупаційних військ або адміністрації чи об'єктам, які ними використовуються, то такі особи підлягають інтернуванню або ув'язненню, за умови, що строк цього інтернування або ув'язнення є відповідним ступеню важкості скоєного ними правопорушення. Крім того, інтернування або ув'язнення повинні бути єдиними видами покарання, що передбачають позбавлення волі, які застосовуватимуться до осіб, що перебувають під захистом, у разі скоєння ними

згаданих вище правопорушень. Суди, дія яких передбачена статтею 66 цієї Конвенції мають право на власний розсуд замінити ув'язнення інтернуванням на той самий строк.

Положення про кримінальну відповідальність, ухвалені окупаційною державою згідно зі статтями 64 та 65 можуть передбачати покарання осіб, що перебувають під захистом, через смертну кару лише у разі визнання їх винними у шпіонажі, здійсненні серйозних актів диверсії проти військових об'єктів окупаційної держави або скоєнні умисних правопорушень, які призвели до смерті однієї чи більше осіб, та за умови, що законодавство окупованої території, яке було чинним до початку окупації передбачало покарання через смертну кару за скоєння таких злочинів.

Смертний вирок особі, що перебуває під захистом, може бути призначений лише тоді, коли суд приділив особливу увагу тому, що обвинувачений не є громадянином окупаційної держави, а отже, – не є пов'язаним з нею жодними зобов'язаннями вірності.

У жодному разі смертної кари не може бути призначено особі, що перебуває під захистом, яка на момент скоєння злочину не досягла 18-річного віку.

Стаття 69

У всіх випадках строк попереднього ув'язнення буде зараховуватися до будь-якого строку тюремного ув'язнення, до якого було засуджено особу, що перебуває під захистом.

Стаття 70

Окупаційна держава не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом, за вчинки або переконання скоєні або виражені ними до початку окупації або протягом періоду її тимчасового припинення, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни.

Арешт, переслідування, висунення обвинувачень та депортація за межі окупованої території громадян окупаційної держави, які до початку конфлікту шукали притулок на окупованій території можуть здійснюватись лише в разі скоєння ними злочину після початку воєнних дій, або за кримінальні злочини, скоєні до початку воєнних дій, за які згідно із законодавством окупованої держави передбачалась би видача злочинця у мирний період.

Стаття 71

Компетентні судові органи окупаційної держави не мають права виносити будь-якого вироку без розгляду справи відповідно до встановленого процесуального порядку.

Особам, проти яких висунуто обвинувачення з боку окупаційної держави, слід негайно повідомити про це в письмовій формі, зрозумілою для них мовою з викладом усіх подробиць обвинувачення, яке проти неї висувається та притягнути її до судової відповідальності у найкоротший строк. Державі-покровительці повинно бути повідомлено про будь-яке переслідування, розпочате окупаційною державою проти особи, що перебуває під захистом, у зв'язку із скоєнням ними злочинів, за які передбачається покарання через смертний вирок або ув'язнення на строк понад два роки; окупаційна держава повинна мати змогу будь-коли отримувати інформацію про стан проведення таких переслідувань. Крім того, держава-покровителька матиме право отримати на її вимогу усі дані про ці судові справи або інші переслідування, розпочаті окупаційною державою проти особи, що перебуває під захистом.

Повідомлення державі-покровительці, як це передбачено в абзаці другому цієї статті, повинно бути надіслане негайно й у будь-якому разі держава-покровителька повинна отримати його за три тижні до початку першого слухання справи. Слухання справи не може розпочатись, якщо до його початку не було надано доказів про повне виконання положень цієї статті. Це повідомлення повинно містити такі дані:

- а) дані про особу обвинуваченого;
- б) місце перебування або ув'язнення;
- с) детальна інформація про висунуті обвинувачення (із зазначенням постанов про кримінальну відповідальність, на яких базується обвинувачення);

- d) найменування суду, де буде проходити слухання справи;
- e) місце та дата першого слухання.

Стаття 72

Обвинувачені мають право надати докази, необхідні для їхнього захисту, зокрема викликати до суду свідків. Вони повинні мати право на допомогу кваліфікованого правозахисника за власним вибором, який повинен мати змогу вільно відвідувати обвинуваченого та повинен бути забезпечений усіма необхідними засобами для підготовки захисту.

Якщо обвинувачений не обирає захисника сам, то держава-покровителька може йому його надати. Коли проти особи висувається обвинувачення у скоєнні серйозного злочину і за відсутності держави-покровительки, окупаційна держава за згодою обвинуваченого повинна надати йому захисника.

Обвинуваченому повинні бути надані послуги перекладача як під час попереднього розслідування, так і під час слухання справи в суді, за винятком випадків, коли обвинувачений добровільно відмовляється від таких послуг. Вони мають право у будь-який момент відмовитися від послуг перекладача або попросити його замінити.

Стаття 73

Засуджений має право на подання апеляції у порядку визначеному законодавством згідно з яким діє суд. Він повинен бути цілком поінформований про своє право на подання апеляції або оскарження, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

Кримінально-процесуальна процедура, передбачена цим розділом, повинна застосовуватись, наскільки це можливо, до процедури оскарження. Якщо в законодавстві, відповідно до якого діє суд, немає положень, якими регулюється процедура оскарження, засуджений матиме право на оскарження вироку у відповідних органах окупаційної держави.

Стаття 74

Представники держави-покровительки мають право бути присутніми на будь-якому засіданні суду, де розглядається справа особи, що перебуває під захистом, окрім виняткових випадків, коли слухання проходитиме за зачиненими дверима в інтересах безпеки окупаційної держави, про що вона повинна повідомити державі-покровительці. Повідомлення про місце та дату проведення слухання повинно бути надіслане державі-покровительці.

Про всі вироки, якими передбачається смертна кара або ув'язнення строком понад два роки, слід у найкоротший строк повідомляти державі-покровительці із зазначенням підстав, на яких було винесено вирок. У повідомленні повинно міститись посилання на повідомлення, зроблене відповідно до статті 71, а в разі винесення вироку, яким передбачається ув'язнення, також бути зазначене місце відбування строку ув'язнення. Записи про інші вироки, крім тих, які зазначено вище, повинні зберігатись у суді та надаватись для перегляду представникам держави-покровительки. Строк, установлений для подання оскарження в разі винесення вироку, яким передбачається смертна кара або ув'язнення строком на два роки й більше не повинен розпочинатися доти, доки держава-покровителька не отримає повідомлення про винесення вироку.

Стаття 75

У жодному разі людина, що була засуджена до смертної кари, не повинна бути позбавлена права звертатися з проханням про помилування.

Жодного смертного вироку не буде виконано до завершення шестимісячного періоду з моменту, коли держава-покровителька отримає повідомлення про остаточне рішення суду, що підтверджує смертну кару чи рішення про відмову стосовно помилування.

В окремих випадках, коли через надзвичайні обставини виникає підготовлена загроза для безпеки чи для збройних сил окупаційної держави, шестимісячний період до виконання вироку про смертну кару може бути зменшено. Державі-покровительці буде завжди повідомлено про таке скорочення строку, та вона завжди буде мати достатньо часу та можливість звернутися з пропонуванням до компетентних окупаційних органів.

Стаття 76

Особи, що перебувають під захистом, що обвинувачі в скоєнні злочину, повинні знаходитися в окупованій країні, а в разі засудження повинні там само відбувати строк покарання. Вони повинні бути, якщо це можливо, відділені від інших ув'язнених, причому для них повинно бути встановлено санітарний та харчовий режими, що є достатніми для підтримання їхнього здоров'я та відповідають режимам в'язниць окупованої країни.

Вони повинні отримувати таку медичну допомогу, яку вимагає стан їхнього здоров'я.

Їм буде дозволено користуватись духовною підтримкою, яка б могла їм допомогти.

Жінки будуть утримуватись в окремих приміщеннях та за ними будуть наглядати безпосередньо жінки.

Буде взято до уваги запровадження спеціального режиму для неповнолітніх.

Особи, що перебувають під захистом і є в'язнями, будуть мати право отримувати візити від делегатів держави-покровительки та Міжнародного комітету Червоного Хреста, згідно з положеннями статті 143.

Такі особи мають право отримувати, принаймні, одну посилку з предметами допомоги на місяць.

Стаття 77

Особи, що перебувають під захистом, які були обвинувачені або визнані судом винними та які знаходяться на окупованій території, після закінчення строку окупації повинні бути передані відповідним органам на визволеній території разом з заведеними на них справами.

Стаття 78

Якщо окупаційна держава через причини збереження безпеки визнає необхідним вжити заходів стосовно осіб, що перебувають під захистом, найбільше, що вона може застосувати – це змушено поселити їх у визначеному місці чи інтернувати.

Рішення стосовно вимушеного переселення чи інтернування повинні бути ухвалені згідно з нормативною процедурою, яка повинна бути визначена окупаційною державою згідно з положеннями цієї Конвенції. Ця процедура повинна передбачати право на апеляцію з боку заінтересованих сторін. Рішення стосовно апеляції будуть прийматися в якомога швидші строки.

Якщо рішення залишатимуться в силі, вони стануть предметом періодичного перегляду, по можливості через кожні шість місяців компетентними органами, що створює держава.

Особи, що перебувають під захистом, яких вимушено переселяють, а отже змушують покинути місця їхнього проживання, будуть користуватися всіма перевагами, що згадані в статті 39 цієї Конвенції.

Розділ IV

ПРАВИЛА, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПОВОДЖЕННЯ З ІНТЕРНОВАНИМИ

Глава I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 79

Сторони конфлікту можуть інтернувати осіб, що перебувають під захистом, лише згідно з положеннями статей 41, 42, 43, 68 та 78.

Стаття 80

Інтерновані цілком зберігають свою громадянську правоспроможність і можуть її використовувати настільки, наскільки це дозволяє статус інтернованого.

Стаття 81

Сторони конфлікту, до яких будуть інтерновані особи, що перебувають під захистом, зобов'язані забезпечити безоплатне утримання цих осіб та медичну допомогу, якої потребує стан їхнього здоров'я.

Жодних вирахувань із грошової допомоги, заробітних плат чи виплат інтернованим не повинно бути використано для цілей виплат зазначених вище витрат.

Держава, яка затримує, повинна забезпечувати підтримку всіх утриманців інтернованих, якщо ці утриманці не мають достатніх засобів існування чи неспроможні забезпечити свою життєдіяльність.

Стаття 82

Держава, яка затримує, буде, наскільки це можливо, розселяти інтернованих відповідно до їхньої національності, мови та звичаїв. Інтерновані, що є громадянами однієї й тієї самої країни, не будуть поселені окремо лише через мовну різницю.

Протягом усього періоду інтернування члени однієї сім'ї, особливо батьки та діти будуть проживати разом, за винятком випадків, коли через стан здоров'я, місце роботи чи застосування положень глави IX цього розділу розлучення буде необхідним і матиме тимчасовий характер. Інтерновані мають право вимагати, щоб їхні діти, які залишились на свободі без опіки батьків, були інтерновані разом з ними.

Завжди, коли це можливо, члени інтернованої сім'ї повинні жити в одному приміщенні, але окремо від інших інтернованих; їм повинні бути надані необхідні умови для сімейного життя.

Глава II МІСЦЯ ІНТЕРНУВАННЯ

Стаття 83

Держава, яка затримує, не створює місць інтернування в районах, де особливо є небезпеки війни.

Держава, яка затримує, передасть всю необхідну інформацію стосовно географічного розташування місць, де знаходяться інтерновані ворожим державам за допомогою держав-покровительок.

Кожного разу, коли це дозволяють міркування військового порядку, табори для інтернованих, повинні бути позначені літерами ІС таким чином, щоб протягом дня їх чітко було видно з повітря. Хоча заінтересовані держави можуть домовитися про інший спосіб позначення. Жодне інше місце окрім табору для інтернованих не може бути позначено таким самим чином.

Стаття 84

Інтерновані повинні бути поселені окремо від полонених та осіб, позбавлених волі по іншим причинам та мати окремі органи управління.

Стаття 85

Держава, яка затримує, повинна вжити всіх можливих та необхідних заходів з метою забезпечення особам, що перебувають під захистом, з самого початку їхнього інтернування поселен-

ня в будівлях чи інших приміщеннях, що забезпечують повну гарантію задоволення гігієнічних потреб та потреб здоров'я, забезпечують надійний захист від суворих кліматичних умов та наслідків війни. У жодному разі місця поселення інтернованих не повинні знаходитися в екологічно небезпечних зонах, або в місцях з несприятливими для інтернованих кліматичними умовами. В тих випадках, коли особи, що перебувають під захистом, тимчасово інтерновані до екологічно небезпечного місця, або до місця з небезпечними для здоров'я кліматичними умовами, вони повинні бути переселені до місця з ліпшими умовами, як тільки це стане можливим.

Приміщення повинні бути цілком захищені від вологості, належним чином опалюватися та мати освітлення, особливо в години сутінок. Приміщення для сну повинні бути достатньо просторими і добре провітрюватися, інтерновані повинні мати постільні речі та достатню кількість ковдр, з урахуванням кліматичних умов, віку, статі та стану здоров'я інтернованих.

Інтерновані будуть користуватись, незалежно від годин доби, санітарними зручностями, що відповідають санітарним вимогам і чистота яких постійно підтримується. Вони будуть забезпечені необхідною кількістю води та мила для щоденного туалету та прання особистої білизни; їм також будуть забезпечені прилади та можливості для досягнення цих цілей. Крім того, вони повинні мати можливість приймати душ чи ванну. Їм потрібно надавати час, необхідний для прання та прибирання приміщень.

В тих випадках, коли як виняток як тимчасовий захід необхідно поселити інтернованих жінок, що не є членами однієї сім'ї, в одному приміщенні з інтернованими чоловіками, їм обов'язково необхідно надати окремі місця для сну та санітарні установки.

Стаття 86

Держава, яка затримує, повинна забезпечити інтернованих необхідним приміщенням для проведення релігійних обрядів, незалежно від їхнього віросповідання.

Стаття 87

Щоб інтерновані мали змогу купити продовольчі товари та предмети повсякденного користування, що можуть поліпшити їхнє життя і побут, зокрема мило й тютюнові вироби, за цінами, не вищими, ніж ті, що існують на місцевих ринках, в місцях, де проживають інтерновані, повинні бути встановлені ларьки, за винятком місць, де існують інші можливості задоволення таких потреб.

Прибутки від продаж у ларьках буде направлено до фонду матеріальної підтримки, який повинно бути створено в кожному місці інтернування, та буде використано на користь інтернованих, що знаходяться в цій місцевості. Комітет з питань інтернованих, створення якого передбачено статтею 102, має право здійснювати перевірку ведення справ в ларьках та використання коштів фонду.

У разі закриття місця інтернування, кошти фонду матеріальної підтримки будуть направлені в інший фонд, створений в місці інтернування людей такої самої національності, або, коли такого місця не існує, до центрального фонду матеріальної підтримки що діє на користь усіх інтернованих, які залишаються під владою держави, яка затримує.

У разі загального визволення зазначені вище кошти залишаються державі, де перебували інтерновані, якщо між державами не існує іншої угоди.

Стаття 88

З метою забезпечення необхідного захисту в місцях інтернувань, де існує загроза повітряних нападів та інших проявів воєнних дій, належним чином та в достатній кількості повинні бути побудовані захисні споруди. Під час тривоги інтерновані можуть вільно якомога швидше скористуватись захисними спорудами, за винятком тих, хто залишився захищати місця проживання від небезпеки, що виникла. Усі заходи з метою захисту населення будуть спрямовані й на захист інтернованих.

Усі місця інтернувань повинні бути обладнані протипожежними приладами безпеки.

Глава III ХАРЧУВАННЯ ТА ОДЯГ

Стаття 89

Щоденний харчовий раціон інтернованих повинен бути достатнім по кількості, якості та різноманіттю, щоб забезпечити нормальний стан здоров'я та запобігання явищам, пов'язаним з недостатнім харчуванням. Треба враховувати звичний для інтернованих режим харчування.

Крім того, інтернованим повинна надаватися можливість самим готувати їжу з додаткових харчів, які вони мають.

Інтерновані будуть забезпечені необхідною кількістю питної води. Повинно бути дозволено паління тютюнових виробів.

Інтерновані, що працюють, будуть отримувати додаткові харчі залежно від об'єму роботи, яку вони виконують.

Вагітні, жінки, що годують дітей груддю та діти до п'ятнадцяти років повинні отримувати додаткові харчі залежно від їхніх фізіологічних потреб.

Стаття 90

Після позбавлення волі інтернованим повинно бути надано можливість забезпечити себе необхідним одягом, взуттям та змінною білизною, а надалі можливість самозабезпечення речами, які вони потребують. Якщо інтерновані не мають необхідного одягу (потрібно враховувати кліматичні умови) і не мають можливості його дістати, держава, яка затримує, зобов'язана безоплатно забезпечити їм цей одяг.

Одяг, яким держава, яка затримує, забезпечить інтернованих, чи зовнішні позначки на ньому не повинні мати образливого характеру чи викликати насміхання.

Робітники отримують відповідні знаряддя праці, зокрема захисний одяг, якщо цього вимагає характер праці.

Глава IV ГІГІЄНА ТА МЕДИЧНА ДОПОМОГА

Стаття 91

В кожному місці інтернування буде створено відповідний лазарет під керівництвом кваліфікованого лікаря, де інтерновані зможуть отримати необхідну допомогу і де їм буде забезпечено необхідний режим харчування. Для тих, хто страждає на інфекційні та психічні хвороби будуть створені спеціальні ізолятори.

Інтернованих, серед яких є породіллі, особи, що страждають від серйозних захворювань, чи стан яких потребує спеціального лікування, хірургічного втручання або стаціонарного догляду, повинні прийняти будь-які медичні установи, де їм буде забезпечено необхідний догляд, що за якістю дорівнює догляду звичайного населення.

Медична допомога інтернованим буде переважно надаватися медичним персоналом тієї самої національності, що й інтерновані.

Інтернованим не можна заважати приходити на обстеження до медичних установ. Медичні органи влади держави, яка затримує, буде видавати на запит інтернованого офіційний медичний лист, у якому буде описано характер хвороби чи поранення та строки наданого лікування. Копію цього листа буде надіслано до Центрального агентства, передбаченого в статті 140.

Лікування, зокрема забезпечення необхідними приладами для підтримання здоров'я інтернованих, у тому числі зубними протезами та окулярами, повинно надаватися безоплатно.

Стаття 92

Медичний огляд інтернованих здійснюватиметься, принаймні, один раз на місяць. Метою таких оглядів буде, зокрема, перевірка загального стану здоров'я, харчування та гігієни

інтернованих та виявлення заразних хвороб, особливо венеричних, туберкульозу та малярії. Таки огляди включатимуть в себе, зокрема, перевірку ваги кожного інтернованого та щорічний рентген.

Глава V РЕЛІГІЯ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ТА ФІЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Стаття 93

Інтернованим буде надано повну свободу у виконанні релігійних обрядів, зокрема відвідування церемоній, що пов'язані з їхньою вірою, за умови, що вони не будуть порушувати правил дисципліни, визначених керівництвом інтернованих.

Виконувачам релігійних обрядів буде дозволено вільно виконувати свою місію серед єдиновірців. З цією метою держава, яка затримує, забезпечує їхній рівний розподіл між місцями інтернувань, де інтерновані розмовляють однією мовою та належать до однієї релігії. Якщо виникає проблема недостатньої кількості виконувачів релігійних обрядів, держава, яка затримує, надасть їм усі необхідні умови, зокрема транспортні засоби, щоб вони могли пересуватися з одного місця до іншого, вони також будуть мати право відвідувати інтернованих, що знаходяться в лікарні. Виконувачі релігійних обрядів будуть вести вільне листування стосовно релігійних культів з релігійними управліннями країни, де перебувають інтерновані, і, наскільки це можливо, з міжнародними релігійними організаціями, що належать до цієї самої віри. Норми цього листування не підпадають під статтю 107, але передбачені статтею 112.

Коли інтерновані не отримують необхідної духовної допомоги з боку виконувачів релігійних обрядів, або існує недостатня кількість останніх, місцеві релігійні органи цієї самої віри можуть призначати виконувачів релігійних обрядів релігії інтернованих, або, якщо це можливо з погляду релігії, виконувачів обрядів подібної релігії чи кваліфікованих в цих питаннях осіб, попередньо узгодивши кандидатів з владними представниками держави, яка затримує. Особа, що взяла на себе повноваження виконувача релігійних обрядів, користуватиметься всіма привілеями, що відповідають цій посаді. Призначені таким чином особи повинні дотримуватись усіх правил держави, яка затримує, установлених з метою підтримання дисципліни та безпеки.

Стаття 94

Держави, яка затримує, сприятиме інтелектуальній, освітній та спортивній діяльності, потребам у розважаннях серед інтернованих, а також залишати для них право вибору стосовно участі в подібних заходах. Вона повинна вжити всіх практичних заходів з метою забезпечення сприяння такій діяльності, зокрема шляхом надання відповідних приміщень.

Інтернованим будуть забезпечені можливості продовжувати навчання чи розпочати нове. повинно бути забезпечено можливість навчання дітей та підлітків. Вони будуть відвідувати школи в місцях інтернувань чи за їхніми межами.

Інтерновані будуть мати змогу займатися фізкультурою, спортом та грати в спортивні ігри на свіжому повітрі. З цією метою буде надано достатню кількість відкритої території в усіх місцях інтернування. Для дітей та підлітків також буде відведено спеціальні ділянки.

Стаття 95

Держави, яка затримує, може використовувати інтернованих як працівників лише за їхнім бажанням. Виконання роботи, яка була б примусовою для осіб, що перебувають під захистом та не є інтернованими, а отже означала порушення статті 40 чи 51 цієї Конвенції, та робота, що носить образливий чи принизливий характер, забороняється в будь-якому разі.

Після закінчення шеститижневого періоду роботи інтернований має право в будь-який момент припинити працювати, попередивши керівництво про таке рішення за вісім тижнів.

Ці положення не є перешкодою для держави, яка затримує, зобов'язувати інтернованих лікарів, дантистів та інший медичний персонал займатися їхньою професійною діяльністю на користь спів інтернованих, зобов'язувати інтернованих керувати та підтримувати місця інтернувань у належному стані та використовувати таких осіб у роботі на кухні та у виконанні іншої господарської діяльності, а також використовувати їх в діяльності, пов'язаній із захистом інтернованих від повітряних бомбардувань та інших небезпек війни. Хоча неможна інтернованого змушувати виконувати діяльність, на виконання якої він фізично не здатний згідно з діагнозом лікаря, призначеного адміністрацією.

Держава, яка затримує, бере на себе повну відповідальність за умови на робочому місці, медичну допомогу, виплату заробітних плат, страхування нещасних випадків та хвороб, пов'язаних з трудовою діяльністю. Умови праці та рівень компенсацій повинні відповідати нормам національного законодавства та існуючій практиці; у жодному разі вони не повинні бути гіршими, ніж ті, що існують у цьому регіоні. Рівень заробітної плати визначається на основі справедливих засад угоди між інтернованими та державою, яка затримує, і, якщо необхідно, й іншими роботодавцями окрім держави, яка затримує, причому угодою передбачається безоплатне утримання інтернованих та надання медичної допомоги, якої вимагає стан здоров'я інтернованих. Інтернованим, що призначені на постійне виконання робіт, зазначених в абзаці третьому цієї статті, буде виплачуватися заробітна плата, що справедливо відповідає їхній діяльності. Умови праці та рівень компенсацій за нещасні випадки та хвороби, пов'язані з професійною діяльністю, не повинні бути нижчими, ніж ті, що отримують працівники цього самого району, під час виконання суміжної діяльності.

Стаття 96

Вся команда працівників підпорядковується відповідному місцю інтернування. Компетентні органи влади держави, яка затримує, та коменданти місць інтернувань несуть відповідальність за виконання положень цієї Конвенції серед команд працівників. Комендант зобов'язаний вести список членів підпорядкованих йому робочих груп та повідомлювати про його склад делегатам держави, яка затримує, Міжнародного комітету Червоного Хреста та інших гуманітарних організацій, які можуть прибути з візитом до місць інтернувань.

Глава VI

ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ ТА ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ

Стаття 97

Інтернованим буде дозволено залишити при собі речі власного користування. Гроші, чеки, цінні папери тощо, коштовні речі можуть бути відібрані лише відповідно визначеній процедури. У такому разі інтернованим буде видано детальну розписку.

Грошові суми буде перераховано на особовий рахунок інтернованого відповідно статті 98; вони не можуть бути обміняні на іншу валюту, якщо цього не вимагає законодавство, що діє на території, де перебуває інтернований, чи власник сам не бажає цього.

Не можна забирати пам'ятні речі чи ті, що мають суб'єктивну цінність.

Обшук інтернованих жінок може здійснюватись лише жінками.

Після визволення чи репатріації, інтернованим буде повернено всі речі, грошові кошти в еквіваленті, що дорівнює сумі на їхньому особовому рахунку, відповідно статті 98, чи інші коштовності, які були відібрані під час інтернування, за винятком речей, які повинні залишитись на території держави, яка затримує, згідно із чинним законодавством. Якщо приватна річ інтернованого не була йому видана, він отримає детальну розписку.

Сімейні документи чи документи, що посвідчують особу, відбираються лише під розписку. У жодному разі інтернований не може залишитися без документа, що посвідчує особу. Коли інтернований не має такого документа, вони отримують спеціальні посвідчення, що видаються органами влади, які затримують.

Інтерновані можуть мати при собі визначену суму грошей готівкою чи у вигляді купонів, так щоб вони мали змогу зробити покупки.

Стаття 98

Всі інтерновані будуть отримувати виплати на придбання таких товарів як тютюн, туалетні речі тощо. Таки виплати можуть надаватись у вигляді кредитів чи купонів на покупки.

Крім того, інтерновані можуть отримувати матеріальну допомогу від держави-батьківщини, від держав-покровительок, від організацій, що можуть надати їм допомогу, чи від своїх сімей, а також прибуток від власності згідно із законодавством держави, яка затримує. Розмір матеріальної допомоги, що надходить з батьківщини, повинен бути рівним для кожної категорії інтернованих (інваліди, хворі, вагітні жінки тощо), і під час визначення розміру допомоги, що встановлює ця держава, та її розподілу державою, яка затримує, не повинно бути дискримінації інтернованих, що забороняється статтею 27 цієї Конвенції.

Державою, яка затримує, для кожного інтернованого повинен бути відкритий особовий рахунок, до якого будуть записуватись всі виплати, згадані в цій статті, заробітна плата, отримані грошові перекази. До його рахунка буде також внесено вираховані суми, які він міг би використати згідно із законодавством, що є чинним на території інтернування. Інтерновані матимуть усі можливості, сумісні з чинним законодавством на такій території для переказів коштів сім'ям та особам, що залежать від них матеріально. Вони можуть знімати з рахунка кошти, необхідні для забезпечення особистих потреб, в рамках визначених державою, яка затримує. Їм буде надано можливість будь-коли ознайомитися зі своїми рахунками та отримати їхні копії. Про стан рахунків на вимогу повідомляється державі-покровительці; рахунок переводиться разом з інтернованою особою.

Глава VII КЕРІВНИЦТВО ТА ДИСЦИПЛІНА

Стаття 99

Кожне місце інтернування буде підпорядковане відповідальному офіцеру з регуляторних військових сил чи регуляторної цивільної адміністрації держави, яка затримує. Офіцер, що керує місцем інтернування, повинен мати текст цієї Конвенції офіційною мовою чи офіційною мовою країни та відповідати за її виконання. Керуючий персонал повинен бути ознайомлений з положеннями цієї Конвенції та дотримуватись їхнього виконання.

Текст цієї Конвенції та угод, укладених на її підставі, буде розміщено в місцях інтернувань мовою, зрозумілою інтернованим, чи знаходитиметься в Комітеті інтернованих.

Інтерновані будуть інформовані про різноманітні правила, накази, повідомлення та публікації зрозумілою для них мовою.

Всі накази та команди, спрямовані на інтернованих, також повинні віддаватися зрозумілою для них мовою.

Стаття 100

Норми дисципліни в місцях інтернування повинні бути сумісними з принципами гуманності й ні за яких обставин не передбачати правил, які спричиняли б інтернованим фізичне напруження, що ставило б під загрозу їхнє здоров'я, чи передбачали фізичне чи моральне знущання. Позначення інтернованих шляхом татування чи інших знаків на тілі заборонено.

Зокрема, забороняється змушувати інтернованих довго стояти, постійно перевіряти їх за списком, карати фізичними та військовими вправами чи обмежувати доступ до харчування.

Стаття 101

Інтерновані мають право представляти органам влади, під юрисдикцією яких вони перебувають, будь-яку петицію стосовно умов інтернування, яким вони підлягають.

Вони також мають право подавати заяви без обмежень через Комітет інтернованих, або, якщо вони вважають це за необхідне, безпосередньо до представників держави-покровительки для того, щоб указати будь-які питання, які вони можуть оскаржити стосовно умов інтернування.

Такі петиції та скарги передаються негайно і без змін, і навіть якщо останні визнано безпідставними, вони не можуть бути приводом для будь-якого покарання.

Періодичні звіти про стан у місцях інтернування та стосовно потреб інтернованих можуть надсилатися Комітетами інтернованих до представників держав-покровительок.

Стаття 102

У кожному місці інтернування шляхом таємного голосування інтерновані вільно вибирають членів Комітету, уповноваженого представляти їх перед державою, яка затримує, та державою-покровителькою, Міжнародним комітетом Червоного Хреста та будь-якою іншою організацією, яка може допомогти їм. Члени Комітету мають право на переобрання.

Інтерновані, обрані таким чином, приступають до виконання своїх обов'язків після того, як їхнє обрання було схвалене органами влади, які здійснюють утримання під вартою. Причини будь-яких відмов або зміщень з посад передаються до заінтересованих держав-покровительок.

Стаття 103

Комітет інтернованих підтримує фізичний, духовний та інтелектуальний добробут інтернованих.

Якщо інтерновані вирішать, зокрема, організувати систему взаємодопомоги серед них, ця організація буде в межах компетенції цих Комітетів на додаток до спеціальних обов'язків, покладених на них відповідно до інших положень цієї Конвенції.

Стаття 104

Від членів Комітетів інтернованих не вимагається виконання іншої роботи, якщо виконання їхніх службових обов'язків вважається складнішим.

Члени Комітетів інтернованих можуть призначати серед інтернованих таких помічників, стосовно яких вони можуть зробити запит. Їм надаються всі матеріальні засоби, зокрема певна свобода пересування, потрібна для виконання їхніх обов'язків (відвідування робочих загонів, одержання постачання тощо).

Усі засоби також надаються членам Комітетів інтернованих для зв'язку поштою і телеграфом з органами влади, які здійснюють утримання під вартою, державами-покровительками, Комітетом інтернованих Червоного Хреста та їхніми делегатами, та з організаціями, які надають допомогу інтернованим. Члени комітету в робочих загонах матимуть схожі засоби для зв'язку з їхнім Комітетом інтернованих в головному місці інтернування. Такий зв'язок не обмежується й не вважається таким, що створює частину квоти, згаданої в статті 107.

Членам Комітетів інтернованих, яких переводять, надають обґрунтований час для того, щоб увести їхніх наступників у курс справ.

Глава VIII ВІДНОСИНИ ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ

Стаття 105

Відразу після інтернування осіб, які перебувають під захистом, держави, які затримують, повідомляють їм, державі, громадянами якої вони є, та їхній державі-покровительці про заходи, ужиті для виконання положень цієї глави. Держави, які затримують, також повідомляють заінтересованим Сторонам про будь-які подальші зміни в таких заходах.

Стаття 106

Як тільки його інтернують, або не пізніше, ніж через тиждень після його прибуття до місця інтернування, а також у випадках хвороби або переведення до іншого місця інтернування або до лікарні, кожному інтернованому надають змогу надіслати безпосередньо своїй сім'ї, з одного боку, та до Центрального агентства, передбаченого статтею 140, з іншого боку, листівку інтернування, схожу, якщо можливо, на зразок, який додається до цієї Конвенції, у якій повідомляє своїм рідним про затримання, свою адресу і стан здоров'я. Згадані листівки пересилаються якомога скоріше й не можуть затримуватися будь-яким чином.

Стаття 107

Інтернованим дозволяється надсилати й отримувати листи й листівки. Якщо держава, яка затримує, вважає за необхідне обмежити кількість листів і листівок, які надсилає кожний інтернований, згадана кількість не може бути меншою, ніж два листи й чотири листівки на місяць; вони пишуться та, щоб якомога точніше відповідати зразкам, які одаються до цієї Конвенції. Якщо на кореспонденцію, адресовану інтернованим, треба накласти обмеження, їх накладає держава, громадянами якої вони є, по можливості на запит держави, яка затримує. Такі листи й листівки повинні передаватися обґрунтованою депешею; вони не можуть затримуватися або утримуватися з дисциплінарних причин.

Інтерновані, які тривалий час перебували без новин або які не мають можливості отримувати новини від своїх рідних чи надавати їм новини звичайним поштовим шляхом, а також ті, хто знаходиться на значній відстані від дому, мають дозвіл надсилати телеграми, причому вони сплачують витрати у валюті в місці їхньої передачі. Також вони користуються перевагою цього положення у випадках, які визнаються терміновими.

Як правило, пошта інтернованих пишеться їхньою. Воюючі сторони можуть санкціонувати кореспонденцію іншими мовами.

Стаття 108

Інтернованим дозволяється отримувати, поштою чи будь-якими іншими засобами, індивідуальні пакунки чи спільні посилки, які містять певний харч, одяг, медикаменти, а також книжки та предмети побожного, освітнього та рекреаційного характеру, які можуть задовольнити їхні потреби. Такі посилки жодним чином не звільняють держави, яка затримує, від обов'язків, покладених на неї цією Конвенцією.

Якщо за воєнної необхідності кількість таких посилок обмежується, належне повідомлення про це надсилається державі-покровительці та Міжнародному комітетові Червоного Хреста, чи будь-якій іншій організації, яка надає допомогу інтернованим і відповідає за пересилку таких посилок.

Умови надсилання індивідуальних пакунків і спільних посилок, у разі необхідності, підлягають спеціальним угодам між заінтересованими державами, що в жодному разі не може затримувати отримання інтернованими поставок для надання допомоги. Пакунки з одягом і харчами не повинні містити книжок. Як правило, поставки медикаментів надсилаються в спільних пакунках.

Стаття 109

За відсутності спеціальних угод між воюючими сторонами стосовно умов отримання та розподілу спільних посилок допомоги, застосовуються правила стосовно спільної допомоги, які додаються до цієї Конвенції.

Спеціальні угоди, передбачені вище у тексті, у жодному разі не обмежують права Комітетів інтернованих отримати у володіння спільні посилки допомоги, надісланих для інтернованих, взяти на себе їхній розподіл і розпоряджатися ними в інтересах одержувачів.

Такі угоди також не обмежують права представників держав-покровительок, Міжнародного комітету Червоного Хреста, чи будь-якої іншої організації, яка надає допомогу інтернованим і відповідає за пересилку спільних посилок, на нагляд за їхнім розподілом серед одержувачів.

Стаття 110

Усі посилки з допомогою для інтернованих звільняються від імпортного мита, митних та інших зборів.

Усі речі, надіслані поштою, зокрема пакунки з допомогою, надіслані поштово-посилочною службою та грошові перекази, адресовані з інших країн інтернованим або відправлені ними через поштове відділення, безпосередньо або через Інформаційне бюро, передбачене в статті 136, і Центральне інформаційне агентство, передбачене в статті 140, звільняються від усіх поштових зборів як у країні походження, так і в країні одержання і транзитних країнах. Для цього, зокрема звільнення від зборів, передбачене Всесвітньою Поштовою Конвенцією від 1947 та угодами Всесвітнього Поштового Союзу на користь цивільних осіб – громадян ворожої країни, затриманих у таборах або цивільних в'язницях, поширюється на інших інтернованих осіб, що перебувають під захистом цієї Конвенції. Країни, які не підписали згаданих вище угод, зобов'язані гарантувати звільнення від витрат за таких самих обставин.

Вартість транспортування посилок з допомогою, які адресовані інтернованим і які з причин їхньої ваги чи будь-якої іншої причини не можуть бути надіслані через поштове відділення, сплачується державою, яка затримує, на всіх територіях, які є під її контролем. Інші держави – сторони цієї Конвенції сплачують витрати на транспорт на їхніх відповідних територіях.

Витрати, пов'язані з перевезенням таких посилок, які не охоплені положеннями попередніх абзаців, сплачуються відправниками.

Високі Договірні Сторони намагаються зменшити, наскільки це можливо, витрати на телеграми, надіслані інтернованими або адресовані їм.

Стаття 111

Якщо воєнні дії заважають заінтересованим державам виконувати їхні обов'язки по забезпеченню передачі пошти й посилок з допомогою, передбачених статтями 106, 107, 108 і 113, то заінтересовані держави-покровительки, Міжнародний комітет Червоного Хреста чи будь-яка інша організація, належним чином ухвалена воюючими сторонами, можуть взяти на себе передачу таких посилок підходящими засобами (залізниця, автотранспорт, судна або авіація тощо). Для цього Високі Договірні Сторони намагаються надати їм такий транспорт і дозволити його курсування, особливо гарантуючи необхідні охоронні перепустки.

Такий транспорт може також використовуватися для перевезення:

- а) кореспонденції, списків і звітів, обмін якими здійснюється між Центральним інформаційним агентством, зазначеним у статті 140, і Національним бюро, зазначеним у статті 136;
- б) кореспонденція та звіти, які стосуються інтернованих, якими держави-покровительки, Міжнародний комітет Червоного Хреста чи будь-яка інша організація, яка допомагає інтернованим, обмінюються або з їхніми делегатами, або з воюючими сторонами.

Ці положення жодним чином не заважають праву будь-якої воюючої сторони організувати інші засоби перевезення, якщо вона віддасть їм перевагу, та не перешкоджають наданню охоронних перепусток, згідно з взаємно погодженими умовами, для таких засобів перевезення.

Витрати, спричинені використанням таких засобів перевезення сплачують, пропорційно до важливості посилок, воюючими сторонами, на користь чиїх громадян вони надсилаються.

Стаття 112

Цензурування кореспонденції, яка адресована інтернованим або відправлена ними виконується якомога швидше.

Перевірка вантажів, адресованих інтернованим не проводиться за умов, які спричинять зіпсування товарів, які вони містять. Ця процедура виконується в присутності адресата, або одного з інтернованих, належним чином ним на те уповноваженого. Доставка інтернованим індивідуальних або спільних вантажів не затримується з приводу труднощів цензури.

Будь-яка заборона кореспонденції, накладена воюючими сторонами з воєнних або політичних міркувань є тимчасовою й її тривалість є якомога коротшою.

Стаття 113

Держави, які затримують, надають усі обґрунтовані засоби для передачі, через державу-покровительку або Центральне агентство, передбачене в статті 140, або яким-небудь іншим чином, заповітів, довіреностей, письмових повноважень чи будь-яких інших документів, адресованих інтернованим або відправлених ними.

У всіх випадках держави, які затримують, спрощують виконання та засвідчення в належній юридичній формі таких документів від імені інтернованих, зокрема дозволяючи їм отримати консультацію в юриста.

Стаття 114

Держава, яка затримує, надає інтернованим усі засоби для того, щоб вони мали змогу розпоряджатися своєю власністю, за умови, що це відповідає умовам інтернування та закону, який можна застосувати. Для цього згадана держава може надати їм дозвіл на виїзд з місця інтернування у крайніх випадках, і якщо дозволяють обставини.

Стаття 115

У всіх випадках, коли інтернований є учасником судового процесу в будь-якому суді, держава, яка затримує, якщо він робить про це запит, повідомляє суду про його затримання, забезпечує, щоб були вжиті всіх необхідних заходів для запобігання упередженості стосовно нього в суді з причини його інтернування, в тому, що стосується підготовки і ведення його справи або що стосується винесення будь-якого вироку в суді.

Стаття 116

Кожному інтернованому дозволяється приймати відвідувачів, особливо близьких родичів, регулярними інтервалами та якомога частіше.

Настільки, наскільки це можливо, інтернованим дозволяється відвідувати їхні домівки в крайніх випадках, особливо у випадках смерті або серйозної хвороби рідних.

Глава IX КАРНІ ТА ДИСЦИПЛІНАРНІ САНКЦІЇ

Стаття 117

За умови положень цієї глави, чинне законодавство території, на якій вони затримуються, буде продовжувати застосовуватися до інтернованих, які вчиняють правопорушення під час інтернування.

В загальному законодавстві, якщо правила або накази визнають дії, учинені інтернованими такими, що підлягають покаранню, тоді як ті самі дії не підлягають покаранню, якщо вчинені особами, які не є інтернованими, такі дії караються лише дисциплінарно.

Жодний інтернований не може бути покараним більше, ніж раз за один і той самий вчинок, або з того самого приводу.

Стаття 118

Суди й органи влади під час винесення вироків якомога більше беруть до уваги те, що підсудний не є громадянином держави, яка затримує. Вони вільні зменшити покарання,

приписане для цього правопорушення, у якому обвинувачується інтернований і не повинні для цього застосовувати мінімального приписаного вироку.

Ув'язнення в приміщенні без денного світла та в цілому всі форми жорстокості без винятків забороняються.

З інтернованими, які відбули дисциплінарні чи судові вироки, поводяться так само, як і з іншими інтернованими.

Тривалість превентивного затримання, яке пройшов інтернований, віднімається від будь-якого дисциплінарного або судового вироку з ув'язненням, на який він може бути засуджений.

Комітетам інтернованих повідомляється про всі судові процеси, які ведуться проти інтернованих, яких вони представляють і про їхній результат.

Стаття 119

Дисциплінарні стягнення, які застосовуються до інтернованих:

1) Штраф, який не перевищує 50 відсотків зарплатні, яку інтернований отримав би згідно з положеннями статті 95 за період не більше, ніж 30 днів.

2) Припинення привілеїв, які надаються поза межами поводження, обумовленого цією Конвенцією.

3) Додаткові фізичні роботи, які не перевищують двох годин на день, у зв'язку з обслуговуванням місця інтернування.

4) Ув'язнення.

У жодному разі дисциплінарні стягнення не можуть бути жорстокими, брутальними чи небезпечними для здоров'я інтернованих. Потрібно звертати увагу на вік інтернованого, стать і стан здоров'я.

Тривалість будь-якого окремого покарання в жодному разі не повинна перевищувати максимум 30 послідовних днів, навіть якщо інтернований відповідає за кілька порушень дисципліни, коли розбирають його справу, пов'язані ці порушення чи ні.

Стаття 120

Інтерновані, яких повторно затримано після того, як вони втекли чи під час спроби втечі, підлягають лише дисциплінарному стягненню стосовно цієї дії, навіть якщо це багаторазове правопорушення.

Незважаючи на абзац третій статті 118, інтерновані, покарані внаслідок втечі або спроби втекти, можуть підлягати спеціальному спостереженню, за умови, що таке спостереження не впливає на стан їхнього здоров'я, яке виконується в місці інтернування, і що воно не спричиняє скасування будь-яких охоронних свідоцтв, забезпечених цією Конвенцією.

Інтерновані, які допомагають і сприяють втечі або намагаються втекти, підлягають з цього приводу лише дисциплінарному стягненню.

Стаття 121

Втеча або спроба втекти, навіть якщо це неодноразове правопорушення, не вважається обтяжливою обставиною у випадках, коли інтернований обвинувачується в правопорушеннях, учинених під час його втечі.

Воюючі сторони забезпечують, щоб компетентні органи влади були толерантними у вирішенні чи повинне покарання, винесене за правопорушення, мати дисциплінарний або судовий характер, особливо стосовно дій, учинених у зв'язку з втечею, незважаючи на її успіх.

Стаття 122

Дії, які становлять правопорушення проти дисципліни розслідуються негайно. Це правило застосовується, зокрема у випадках втечі або спроби втекти. Повторно затримані інтерновані передаються до компетентних органів влади якомога швидше.

У разі правопорушень проти дисципліни, ув'язнення до суду зменшується до абсолютного мінімуму для всіх інтернованих і не перевищує чотирнадцять днів. Його тривалість у будь-якому разі віднімається від будь-якого вироку з ув'язненням.

Положення статей 124 и 125 застосовуються до інтернованих, які ув'язнені, очікуючи суду, за правопорушення проти дисципліни.

Стаття 123

Без шкоди для компетенції судових органів і вищих властей дисциплінарне стягнення може бути накладене лише комендантом місця інтернування або відповідальним чиновником або службовою особою, яка його замінює, або якій він передав свої дисциплінарні повноваження.

До того, як призначено будь-яке дисциплінарне стягнення, обвинуваченому інтернованому надають точні відомості стосовно правопорушень, у яких він обвинувачується, і надають можливість пояснити свою поведінку та захистити себе. Йому дозволяється зокрема викликати свідків і звернутися по допомогу, якщо це необхідно, до послуг компетентного перекладача. Рішення оголошується в присутності обвинуваченого та члена Комітету інтернованих.

Період, який минає між часом призначення дисциплінарного стягнення та його виконанням не перевищує одного місяця.

Коли інтернованому призначають подальше дисциплінарне стягнення, між виконанням будь-якого з двох покарань повинно минути, принаймні, три дні, якщо тривалість одного з цих покарань складає десять днів чи більше.

Облік дисциплінарних стягнень ведеться комендантом місця інтернування та є відкритим для перевірки представниками держави-покровительки.

Стаття 124

Інтернованих у жодному разі не переводять до виправних закладів (в'язниць, виправних будинків, каторжних тюрем тощо) для відбування там дисциплінарного стягнення.

Приміщення, у яких відбувають дисциплінарні стягнення, повинні відповідати санітарним вимогам; зокрема, в них повинно бути достатньо ліжок. Інтернованим, які відбувають покарання, надається можливість підтримувати себе в чистоті.

Інтерновані-жінки, які відбувають дисциплінарне стягнення, розміщуються в окремих приміщеннях від інтернованих-чоловіків і перебувають під безпосереднім наглядом жінок.

Стаття 125

Інтернованим, яким призначено дисциплінарне стягнення, дозволяється займатися фізичними вправами та залишатися на відкритому повітрі, принаймні, дві години щодня.

Їм дозволяється, якщо вони це просять, бути присутніми на щоденних медичних перевірках. Вони отримують увагу, якої потребує їхній стан здоров'я, і, якщо необхідно, переводяться в лазарет місця інтернування або лікарню.

Їм дозволяється читати й писати, а також відправляти й отримувати листи. Посилки і грошові перекази, однак, можуть утримуватися від них до закінчення їхнього покарання; такі вантажі на цей час надаються Комітету інтернованих, який передасть до лазарету товари, які містять посилки і які можуть зіпсуватися.

Жодний інтернований, якому призначили дисциплінарне стягнення, не може бути позбавлений переваги положень статей 107 і 143 цієї Конвенції.

Стаття 126

Положення статей 71 й 76 включно застосовуються за аналогією до судових процесів над інтернованими, які знаходяться на національній території держави, яка затримує.

Глава X ПЕРЕВЕДЕННЯ ІНТЕРНОВАНИХ

Стаття 127

Переведення інтернованих завжди виконується гуманно. Як правило, воно проводиться залізницею або іншими засобами перевезення та за умов, принаймні рівних тим умовам, які діють для сил держави, яка затримує, в їхніх змінах станції. Якщо як винятковий захід такі переведення повинні виконуватися пішки, вони можуть не відбутися, якщо здоров'я інтернованих знаходиться в поганому стані, і в будь-якому разі не можуть піддавати їх надмірному виснаженню.

Держава, яка затримує, надає інтернованим під час переведення питну воду та їжу в достатній кількості, якості й різноманітності для того, щоб підтримувати себе в доброму здоров'ї, а також необхідний одяг, притулок, що відповідає нормам, і необхідну медичну увагу. Держава, яка затримує, уживає всіх необхідних заходів застереження для забезпечення їхньої безпеки під час переведення, і створює перед їхнім від'їздом повний список усіх інтернованих, яких переводять.

Хворі, поранені або госпіталізовані інтерновані і породіллі не переводяться, якщо подорож буде серйозно шкідливою для них, крім випадків, коли цього категорично вимагає їхня безпека.

Якщо зона бойових дій підходить близько до місця інтернування, інтерновані в згаданому місці не переводяться, якщо їхнє переведення не може бути здійснене в адекватних умовах безпеки, або якщо вони наражаються на більший ризик, залишаючись на місці, ніж за умов переведення.

Під час ухвалення рішень стосовно переведення інтернованих держава, яка затримує, ураховує їхні інтереси, зокрема не робить нічого, що підвищує труднощі їхньої репатріації або повернення до їхніх домівок.

Стаття 128

У разі переведення інтернованим повідомляють про їхній від'їзд і про їхню нову поштову адресу. Такі повідомлення даються вчасно для того, щоб вони могли спакувати багаж та повідомити своїм близьким родичам.

Їм дозволяється брати з собою особисті речі, кореспонденцію і посилки, які їм прислали. Вага такого багажу може обмежуватися, якщо так вимагають умови переведення, але в жодному разі не повинна бути менше, ніж двадцять п'ять кілограмів на інтернованого.

Пошта і посилки, адресовані на їхнє колишнє місце інтернування, пересилаються їм без затримки.

Комендант місця інтернування вживає, погоджено з Комітетом інтернованих, будь-яких заходів, необхідних для забезпечення перевезення власності громади інтернованих і багажу, який інтерновані не можуть узяти з собою внаслідок обмежень, накладених на підставі абзацу другого.

Глава XI СМЕРТІ

Стаття 129

Заповіти інтернованих отримуються для зберігання відповідальними органами влади; і в разі смерті інтернованого його заповіт передається без затримки особі, яку він заздалегідь призначив.

Смерті інтернованих засвідчуються лікарем кожного разу, і свідоцтво про смерть складається, підтверджуючи причину смерті й умови за яких вона сталася.

Офіційний звіт про смерть, належним чином зареєстрований, складається відповідно до процедури, яка цього стосується, і яка чинна на території, де розташоване місце інтер-

нування, і належним чином засвідчена копія такого звіту передається без затримки державі-покровительці, а також до Центрального агентства, зазначеного в статті 140.

Стаття 130

Органи влади, які затримують, забезпечують, щоб інтерновані, які померли під час інтернування, були поховані з пошаною, і, якщо можливо, згідно з ритуалами релігії, до якої вони належали, і щоб їхні могили шанували, належним чином прибирали і позначалися так, щоб їх завжди можна було впізнати.

Померлих інтернованих ховають в індивідуальних могилах, крім випадків, коли обставини, яких неможливо уникнути, вимагають використання спільних могил. Тіла може бути піддано кремації лише з категоричних причин гігієни, відповідно до релігії померлого або згідно з його чітким побажанням на цю дію. У разі кремації її факт буде констатовано і причини надано в свідоцтві про смерть померлого. Попіл зберігається в цілості органами влади, які затримують, і передається якомога швидше близьким рідним на їхній запит.

Як тільки дозволять обставини, але не пізніше припинення воєнних дій, держава, яка затримує, пересилає списки могил померлих інтернованих державам, громадянами яких були померлі інтерновані, через Інформаційне бюро, обумовлене статтею 136. Такі списки містять усі особливості, необхідні для визначення померлих інтернованих, а також точне місцезнаходження їхніх могил.

Стаття 131

Кожна смерть або серйозна травма інтернованого, спричинена чи підозрювана як така, що була спричинена вартовим, ще одним інтернованим чи будь-якою іншою особою, а також будь-яка смерть, причина якою невідома, негайно супроводжується офіційним розслідуванням держави, яка затримує.

Повідомлення з цього приводу негайно надсилається державі-покровительці. Приймаються свідчення будь-яких свідків, і звіт, який містить такі свідчення готується та пересилається згаданій державі-покровительці.

Якщо розслідування визначає провину однієї чи більше осіб, держава, яка затримує, уживає всіх необхідних заходів із забезпечення покарання винної особи чи осіб.

Глава XII

ЗВІЛЬНЕННЯ, РЕПАТРІАЦІЯ ТА ПРИТУЛОК В НЕЙТРАЛЬНИХ КРАЇНАХ

Стаття 132

Кожна інтернована особа звільняється державою, під яка затримує, як тільки причини, що спричинили її інтернування, більше не існують.

Воюючі сторони, крім цього, намагаються під час воєнних дій укласти угоди про звільнення, репатріацію, повернення до місць проживання або притулку в нейтральній країні певних класів інтернованих, особливо дітей, вагітних жінок і матерів з немовлятами й маленькими дітьми, поранених і хворих та інтернованих, яких затримували тривалий час.

Стаття 133

Інтернування припиняється відразу ж, як це є можливим після припинення воєнних дій.

Інтернованих на території воюючої сторони, проти яких триває карний судовий процес за правопорушення, які не є виключно предметом дисциплінарних стягнень, може бути затримано до закриття такого судового процесу і, якщо цього вимагають обставини, до завершення покарання. Теж саме застосовується до інтернованих, яких було до цього засуджено на покарання з позбавленням волі.

За угодою між державою, яка затримує, та заінтересованими державами, після припинення воєнних дій або окупації територій можуть створюватися комітети для пошуку загублених інтернованих.

Стаття 134

Високі Договірні Сторони намагаються після припинення воєнних дій або окупації забезпечити повернення всіх інтернованих до їхнього останнього місця проживання чи спростити їхню репатріацію.

Стаття 135

Держава, яка затримує, несе витрати на повернення звільнених інтернованих до місць, де вони проживали, коли їх інтернували, або, якщо вона взяла їх під варту, коли вони подорожували транзитом чи у відкритому морі, витрати на завершення їхньої подорожі чи їхнє повернення до початку подорожі.

У випадках, коли держава, яка затримує, відмовляється дати дозвіл на проживання на її території звільненому інтернованому, який до цього мав тут постійне проживання, то така держава, яка затримує, сплачує витрати на репатріацію згаданого інтернованого. Якщо, однак, інтернований вирішує повернутися до своєї країни на власний ризик або згідно з наказом уряду держави, громадянином якої він є, держава, яка затримує, не повинна сплачувати витрат на його подорож з моменту його виїзду з її території. Держава, яка затримує, не повинна сплачувати витрат на репатріацію інтернованого, якого інтернували за власним бажанням.

Якщо інтернованих передають згідно зі статтею 45, держави, які здійснюють таку передачу й отримання погоджують суму витрат на згадане вище, яку сплачує кожна з них.

Згадане вище повинно бути без шкоди для особливих угод, які можуть укладатися між воюючими сторонами стосовно обміну та репатріації їхніх громадян, які знаходяться у ворожому полоні.

Розділ V ІНФОРМАЦІЙНЕ БЮРО ТА ЦЕНТРАЛЬНЕ АГЕНТСТВО

Стаття 136

Під час раптового початку війни й у всіх випадках окупації кожна воююча сторона зановує офіційне Інформаційне бюро, відповідальне за отримання та передачу інформації стосовно осіб, що перебувають під захистом, які знаходяться під її юрисдикцією.

Кожна воююча сторона за найкоротший період надає своєму Бюро відомості про будь-який захід, ужитий нею стосовно будь-яких осіб, що перебувають під захистом і тримаються в полоні більше, ніж два тижні, які підлягають призначеному місцю проживання або яких інтерновано. Вона, крім того, надсилає запит своїм різним відділам, які займаються такими справами, швидко надати згаданому вище Бюро відомості про всі зміни стосовно цих осіб, що перебувають під захистом, як, наприклад, стосовно передач, звільнень, репатріацій, втеч, направлення до лікарень, народження та смерті.

Стаття 137

Кожне національне Бюро негайно пересилає відомості стосовно осіб, що перебувають під захистом, найшвидшими засобами до держав, громадянами яких є особи, згадані вище, або до держав, на чій території вони проживали, через Центральне агентство, передбачене в статті 140. Такі Бюро також відповідають на всі запити, які можуть отримуватися стосовно осіб, що перебувають під захистом.

Інформаційні бюро передають відомості стосовно особи, яка перебуває під захистом, крім випадку, коли така передача може бути шкідливою для заінтересованої особи чи для

його (її) рідних. Навіть у такому разі ці відомості не можуть замовчуватися від Центрального агентства, яке, після того, як йому повідомили про обставини, уживатиме необхідних пересторог, зазначених у статті 140.

Увесь зв'язок у письмовій формі, здійснений будь-яким Бюро, повинен бути засвідчений підписом або печаткою.

Стаття 138

Відомості, отримані національним Бюро та передані ним, носять такий характер, щоб було можливо точно визначити особу, якій надається захист, і швидко повідомити її близьким родичам. Відомості стосовно кожної особи містять, принаймні, її прізвище, імена, місце та дату народження, національність, останнє місце проживання та характерні риси, ім'я батька і жіноче прізвище матері, дата, місце та природа дії, яка вживалася стосовно цієї особи, адресу, на яку може надсилатися кореспонденція для неї й ім'я та адреса особи, якій треба повідомити.

Також відомості стосовно стану здоров'я інтернованих, які серйозно хворі чи яких серйозно поранено, передаються регулярно та, якщо можливо, кожного тижня.

Стаття 139

Кожне національне Інформаційне бюро, крім того, є відповідальним за збирання всіх особистих цінних речей, залишених особами, яким надається захист, згаданим у статті 136, особливо тих, кого було репатрійовано чи звільнено, або тих, хто втік або помер; воно пересилає згадані цінні речі заінтересованим особам безпосередньо чи, якщо це необхідно, через Центральне агентство. Такі статті надсилаються Бюро в запечатаних пакетах, які супроводжуються документами, що надають повний звіт про тотожність особи, якій належали ці статті, та повним списком вмісту пакунку. Ведуться докладні реєстраційні записи про отримання й відправку всіх таких цінних речей.

Стаття 140

Центральне інформаційне агентство у справах осіб, що перебувають під захистом, зокрема інтернованих, створюється в нейтральній країні. Міжнародний комітет Червоного Хреста, якщо він вважає це необхідним, пропонує заінтересованим державам організувати таке агентство, яке може бути там самим агентством, яке передбачено в статті 123 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

Функція цього агентства полягає в збиранні всіх відомостей такого типу, що викладені у статті 136, які воно може отримати через офіційні чи приватні канали та передати їх якнайшвидше до країн походження чи проживання заінтересованих осіб, за винятком випадків, коли такі передачі можуть бути шкідливими для осіб, яких стосується ця інформація або для їхніх родичів. Воно повинно отримувати від воюючих сторін усе обґрунтоване устаткування, необхідне для здійснення таких передач.

Від Високих Договірних Сторін, і особливо тих чий громадяни отримують переваги від послуг Центрального агентства, вимагається надати згаданому Агентству фінансову допомогу, яку воно може попросити.

Згадане вище положення в жодному разі не трактується як такі, що обмежують гуманітарну діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста й Організацій з надання допомоги, описаних у статті 142.

Стаття 141

Національне інформаційне бюро та Центральне інформаційне агентство мають переваги безоплатного відправлення всієї пошти, також звільнення від митних зборів, обумовлені статтею 110, і крім того, наскільки це можливо, звільнення від плати за телеграф, принаймні, набагато зменшені тарифи.

Частина IV ВИКОНАННЯ КОНВЕНЦІЇ

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 142

За умови заходів, що держави, які затримують, можуть вважати необхідними для того, щоб забезпечити безпеку або виконати будь-яку іншу обґрунтовану потребу, представники релігійних організацій, організацій з надання допомоги чи будь-яких інших організацій, які надають допомогу особам, що перебувають під захистом, отримують від цих держав, самостійно або через їхніх належним чином на те вповноважених представників, усі засоби для відвідування осіб, яким надається захист, для роздачі припасів допомоги й матеріалу з будь-якого джерела, адресованих для освітніх, рекреаційних або релігійних цілей, або для надання їм допомоги в організації їхнього вільного часу в межах місць інтернування. Такі об'єднання й організації можуть розміщуватися на території держави, яка затримує, чи в будь-якій іншій країні, або вони можуть мати міжнародний характер.

Держава, яка затримує, може обмежити кількість об'єднань або організацій, чийм делегатам дозволяється здійснювати їхню діяльність на її території й під її наглядом, однак за умови, що таке обмеження не перешкоджає поставкам ефективної та адекватної допомоги всім особам, що перебувають під захистом.

Особлива позиція Міжнародного комітету Червоного Хреста з цього питання визнається й шанується повсякчасно.

Стаття 143

Представники чи делегати держав-покровительок мають дозвіл відвідувати всі місця, де знаходяться особи, яким надається захист, особливо місця інтернування, затримання чи роботи.

Вони мають доступ до всіх приміщень, у яких знаходяться особи, яким надається захист, і можуть проводити співбесіди з останніми без свідків, особисто або через перекладача.

Такі відвідування не можуть заборонятися, окрім з причин нагальної воєнної необхідності, і навіть тоді – лише як винятковий і тимчасовий захід. Їхня тривалість і частота не обмежуються.

Такі представники та делегати мають повну свободу вибирати місця, які вони хочуть відвідати. Держава, яка затримує, чи окупаційна держава, держава-покровителька та, коли виникає необхідність, держава походження осіб, яких відвідують, можуть погодити, щоб співвітчизникам інтернованих дозволялося брати участь у таких відвідуваннях.

Делегати Міжнародного комітету Червоного Хреста також користуються згаданими вище прерогативами. Призначення таких делегатів подається на схвалення до держави, яка управляє територіями, де вони будуть виконувати свої службові обов'язки.

Стаття 144

Високі Договірні Сторони зобов'язуються, як у мирний час, так і воєнний час, розповсюджувати текст цієї Конвенції якомога ширше в їхніх відповідних країнах, та, зокрема, додавати навчання про цю Конвенцію в їхні програми військового, та, якщо можливо, цивільного інструктування так, щоб принципи цієї Конвенції стали відомими всьому населенню.

Будь-які цивільні, військові, поліцейські чи інші органи влади, які в воєнний час беруть на себе зобов'язання стосовно осіб, що перебувають під захистом, повинні мати текст цієї Конвенції і бути спеціально проінструктованими стосовно її положень.

Стаття 145

Високі Договірні Сторони передають одна одній через Швейцарську Федеральну Раду та, під час воєнних дій, через держави-покровительки, офіційні переклади цієї Конвенції, а також закони й адміністративні правила, які вони можуть ухвалити для того, щоб забезпечити застосування цієї Конвенції.

Стаття 146

Високі Договірні Сторони зобов'язуються надати чинності будь-якому закону, необхідному для надання дієвих карних санкцій для осіб, які вчиняють, або наказують іншим учинити будь-яке серйозне порушення цієї Конвенції, визначеного в цій статті.

Кожна Висока Договірна Сторона зобов'язується розшукати осіб, яких обвинувачено у вчиненні або в наказі вчинити такі серйозні порушення, і представляють таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, перед своїми судами. Вона може також, якщо вона вважає це потрібним, і відповідно до положень свого законодавства, передати таких осіб для судового процесу іншій заінтересованій Високій Договірній Стороні за умови, що така Висока Договірна Сторона не має доказів, які давали б підстави для обвинувачення таких осіб.

Кожна Висока Договірна Сторона вживає заходів, необхідних для припинення всіх дій, які суперечать положенням цієї Конвенції, крім серйозних порушень визначених наступною статтею.

За будь-яких обставин обвинувачені особи користуються перевагами гарантій належного судового процесу та захисту, що надають не менше переваг, ніж ті, що обумовлені статтею 105, і ті, що випливають з Женевської конвенції про поведінку з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

Стаття 147

Серйозні порушення, про які йдеться в попередній статті, становлять такі порушення, що охоплюють такі дії, якщо їх здійснено проти осіб або власності, які перебувають під захистом цієї Конвенції: умисне вбивство, тортури або нелюдяне поводження, зокрема біологічні експерименти, які умисно спричинять великі страждання чи серйозні травми тілу чи здоров'ю, нелегальна депортація чи переведення або нелегальне ув'язнення особи, що перебуває під захистом, примушення особи, що перебуває під захистом, служити в збройних силах ворожої держави, або умисне відбирання в особи, що перебуває під захистом, прав на справедливий і офіційний судовий процес, рекомендований цією Конвенцією, захоплення полонених і широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно.

Стаття 148

Жодній Високій Договірній Стороні не дозволяється звільняти себе чи будь-яку іншу Високу Договірну Сторону від відповідальності, яку несе вона чи інша Висока Договірна Сторона за порушення, наведені в попередній статті.

Стаття 149

На запит воюючої сторони створюється розслідування у спосіб, який вирішується між заінтересованими Сторонами, стосовно будь-якого інкримінованого порушення цієї Конвенції.

Якщо не було досягнуто згоди стосовно процедури такого розслідування, Сторони повинні погодити вибір посередника, який винесе рішення стосовно процедури, якої треба дотримуватися.

Як тільки таке порушення було встановлено, воюючі сторони припиняють його і придиують з якомога меншою затримкою.

Розділ II ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 150

Ця Конвенція приймається англійською та французькою мовами. Обидва тексти є автентичними.

Швейцарська Федеральна Рада організовує офіційні переклади цієї Конвенції російською та іспанською мовами.

Стаття 151

Ця Конвенція, яка датована цим днем, відкрита для підписання до 12 лютого 1950 р., від імені держав, представлених на Конференції, що відкрилася в Женеві 21 квітня 1949 р.

Стаття 152

Ця Конвенція ратифікується якомога швидше, і ці ратифікаційні грамоти здаються на зберігання в Берн.

Записується реєстрація здачі на зберігання кожної ратифікаційної грамоти, і засвідчені копії цієї реєстрації передаються Швейцарською Федеральною Радою всім державам, від імені яких була підписана ця Конвенція, або про чиє приєднання було повідомлено.

Стаття 153

Ця Конвенція набирає чинності через шість місяців після того, як, принаймні, дві ратифікаційні грамоти здано на зберігання.

Відповідно до цього, вона набирає чинності для кожної Високої Договірної Сторони через шість місяців після здачі на зберігання ратифікаційної грамоти.

Стаття 154

У відносинах між державами, які зобов'язані Гаазькими конвенціями про закони та звичаї сухопутної війни як від 29 липня 1899, так і від 18 жовтня 1907, і які є сторонами цієї Конвенції, ця остання Конвенція є додатковою до розділів II й III Положень, доданих до згаданих вище Гаазьких конвенцій.

Стаття 155

З дати набрання нею чинності ця Конвенція є відкритою для приєднання будь-якої держави, від імені якої її було підписано.

Стаття 156

Про приєднання повідомляється в письмовій формі Швейцарській Федеральній Раді, і вони набирають чинності через шість місяців з дати, в яку їх було отримано.

Швейцарська Федеральна Рада передає ці приєднання всім державам, від імені яких було підписано цю Конвенцію або про чиє приєднання було повідомлено.

Стаття 157

Ситуації, обумовлені статтями 2 й 3, негайно надають сили ратифікаційним грамотам, зданим на зберігання, і приєднанням, про які було повідомлено воюючими сторонами до чи після початку воєнних дій або окупації. Швейцарська Федеральна Рада передає найшвидшим шляхом будь-які ратифікаційні грамоти чи документи про приєднання, отримані від воюючих сторін.

Стаття 158

Кожна з Високих Договірних Сторін може денонсувати цю Конвенцію.

Про таку денонсацію повідомляється письмово Швейцарській Федеральній Раді, яка передає її урядам Високих Договірних Сторін.

Денонсація набирає чинності через рік після того, як повідомлення про неї було надіслано Швейцарській Федеральній Раді. Однак денонсація, про яку було надіслане повідомлення тоді, коли держава, що здійснює цю денонсацію, веде воєнні дії, не набирає чинності доти, доки не буде укладено миру й доки не буде припинено операцій, пов'язаних зі звільненням, репатріацією та поновленням у суспільстві осіб, що перебувають під захистом цієї Конвенції.

Денонсація є чинною лише для держави, що денонсує. Вона жодним чином не порушує зобов'язань, які воюючі сторони зобов'язані виконати відповідно до принципів міжнародного права, оскільки вони є результатом звичаїв, установлених серед цивілізованих народів, законів гуманності й веління суспільної думки.

Стаття 159

Швейцарська Федеральна Рада реєструє цю Конвенцію в Секретаріаті Об'єднаних Націй. Швейцарська Федеральна Рада також повідомляє Секретаріатові Об'єднаних Націй про всі ратифікаційні грамоти, документи про приєднання та денонсацію, отримані нею, стосовно цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, передавши на зберігання їхні повні відповідні повноваження, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Женева дванадцятого серпня 1949 року англійською та французькою мовами. Оригінал Конвенції зберігається в архіві Швейцарської Конфедерації. Швейцарське Федеральне Консульство передає засвідчені копії документа кожній з держав, що підписали Конвенцію чи приєдналися до неї.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

(Протокол I), від 8 червня 1977 року

Статус Протокола див. (995_c23)

*(Протокол ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР
N 7960-XI (7960-11) від 18.08.89)*

*(Протокол I з поправками додатково див. у документі (995_911) від 30.11.93)
{Додатково див. Протокол (995_g74) від 08.12.2005}*

Дата підписання Україною: 12 грудня 1977 р.

Набуття чинності для України: 25 липня 1990 р.

Преамбула

Високі Договірні Сторони,
заявляючи про своє щире бажання бачити народи, що живуть у мирі,
нагадуючи, що кожна держава зобов'язана згідно із Статутом Організації Об'єднаних Націй (995_010) утримуватися в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-

яким державам, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями Організації Об'єднаних Націй,

вважаючи, однак, за необхідне підтвердити й розвинути положення, що передбачають захист жертв збройних конфліктів, та доповнити заходи, спрямовані на забезпечення більш ефективного їх застосування,

висловлюючи своє переконання в тому, що ніщо в цьому Протоколі або в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) не може бути витлумачене як таке, що узаконює чи санкціонує будь-який акт агресії або будь-яке інше застосування сили, несумісне із Статутом Організації Об'єднаних Націй (995_010),

підтверджуючи далі, що положення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) та цього Протоколу повинні за всіх обставин цілком застосовуватися до всіх осіб, які перебувають під захистом цих документів, без яких-небудь несприятливих відмінностей, що полягають у характері чи походженні збройного конфлікту або у причинах, що висуваються Сторонами в конфлікті чи приписуються їм,

погодилися про таке:

Частина I Загальні положення

Стаття 1. Загальні принципи і сфера застосування

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються додержувати цього Протоколу та забезпечувати його додержання за будь-яких обставин.

2. У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи й комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що впливають з усталених звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості.

3. Цей Протокол, що доповнює Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) про захист жертв війни, застосовується при ситуаціях, зазначених у статті 2, спільній для цих Конвенцій.

4. Ситуації, згадані в попередньому пункті, включають збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй (995_010) та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй (995_569).

Стаття 2. Визначення

Для цілей цього Протоколу:

а) «Перша конвенція», «Друга конвенція», «Третя конвенція» і «Четверта конвенція» означають відповідно: Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року (995_151); Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які потерпіли корабельну аварію на морі, від 12 серпня 1949 року (995_152); Женевську конвенцію про поведження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (995_153); Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (995_154); «Конвенції» означають чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни (995_151, 995_152, 995_153, 995_154);

б) вислів «норми міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів» означає норми, застосовувані в період збройних конфліктів, наведені в міжнародних угодах, учасницями яких є сторони, що перебувають у конфлікті, а також загально визнані принципи і норми міжнародного права, застосовувані до збройних конфліктів;

с) «Держава-покровителька» означає нейтральну державу або іншу державу, що не є стороною в конфлікті, яка була призначена стороною, що перебуває в конфлікті, і визнана супротивною стороною та яка погодилася здійснювати функції, що покладаються на Державу-покровительку згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) та цим Протоколом;

d) «субститут» означає організацію, яка виступає замість Держави-покровительки згідно зі статтею 5.

Стаття 3. Початок і припинення застосування

Без шкоди для положень, які застосовуються в будь-який час:

а) Конвенції (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цей Протокол застосовуються з початку будь-якої ситуації, згаданої у статті 1 цього Протоколу;

б) застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу на території сторін, що перебувають у конфлікті, припиняється із загальним припиненням воєнних дій, а на окупованій території – після припинення окупації. Винятком в обох випадках є особи, остаточне звільнення, репатріація чи влаштування яких відбудеться пізніше. Ці особи продовжують користуватися покровительством відповідних положень Конвенцій і цього Протоколу до моменту їх остаточного звільнення, репатріації чи влаштування.

Стаття 4. Правовий статус сторін, що перебувають у конфлікті

Застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу, а також укладання угод, передбачених цими документами, не торкаються правового статусу сторін, що перебувають у конфлікті. Ні окупація якої-небудь території, ні застосування Конвенцій і цього Протоколу не торкаються правового статусу цієї території.

Стаття 5. Призначення Держави-покровительки та її субститут

1. Зобов'язання сторін, що перебувають у конфлікті, полягають у тому, щоб з початку такого конфлікту забезпечити додержання й застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу шляхом застосування системи Держав-покровительок, включаючи, зокрема, їх призначення та визнання відповідно до нижченаведених пунктів. На Держави-покровительки покладається обов'язок охороняти інтереси сторін, що перебувають у конфлікті.

2. З моменту виникнення ситуації, згаданої у статті 1, кожна сторона, що перебуває в конфлікті, без затримки призначає Державу-покровительку з метою застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу, а також без затримки дозволяє діяльність Держави-покровительки, визнаної нею такою після призначення супротивною стороною.

3. Якщо Держава-покровителька не призначена чи не визнана з моменту виникнення ситуації, згаданої у статті 1, Міжнародний комітет Червоного Хреста, не зачіпаючи права будь-якої іншої неупередженої гуманітарної організації чинити так само, пропонує свої добрі послуги сторонам, що перебувають у конфлікті, з метою призначення без затримки Держави-покровительки за згодою сторін, що перебувають у конфлікті. З цією метою він може, зокрема, звернутися з проханням до кожної сторони подати йому список принаймні п'яти держав, які така сторона вважає прийнятними для того, щоб діяти як Держава-покровителька від її імені щодо супротивної сторони, та звернутися з проханням до кожної супротивної сторони, подати список принаймні п'яти держав, які вона вважатиме прийнятними як Держави-покровительки іншої сторони; такі списки повинні бути надіслані цьому Комітету протягом двох тижнів після одержання прохання; він зіставляє їх і запитує згоди будь-якої запропонованої держави, зазначеної у двох списках.

4. Якщо незважаючи на вищевикладене Держава-покровителька або не призначена або не діє, сторони, що перебувають у конфлікті, без затримки приймають пропозицію, яка

може бути зроблена Міжнародним комітетом Червоного Хреста чи будь-якою іншою організацією, що надає гарантії неупередженості та ефективності, діяти як субститут після відповідних консультацій з вищезгаданими сторонами та з урахуванням результатів цих консультацій. Діяльність такого субституту обумовлюється згодою сторін, що перебувають у конфлікті; сторони, що перебувають у конфлікті, докладають усіх зусиль для сприяння діяльності субституту при виконанні його завдань згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цим Протоколом.

5. Згідно зі статтею 4 призначення й визнання Держав-покровительок з метою застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу не торкаються правового статусу сторін, що перебувають у конфлікті, чи будь-якої території, включаючи окуповану територію.

6. Підтримання дипломатичних відносин між сторонами, що перебувають у конфлікті, або доручення третій державі захисту інтересів однієї із сторін та інтересів її громадян згідно з нормами міжнародного права, що стосуються дипломатичних зносин, не є перешкодою для призначення Держав-покровительок з метою застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу.

7. Кожного разу, коли в цьому Протоколі згадується Держава-покровителька, це стосується також субституту.

Стаття 6. Спеціально підготовлений персонал

1. Ще в мирний час Високі Договірні Сторони з допомогою національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) докладають зусиль для підготовки спеціального персоналу з метою сприяння застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) та цього Протоколу і, зокрема, діяльності Держав-покровительок.

2. Набір і підготовка такого персоналу є компетенцією держави.

3. Міжнародний комітет Червоного Хреста зберігатиме для представлення їх Високим Договірним Сторонам списки осіб, підготовлених таким чином, які Високі Договірні Сторони могли б скласти й надіслати йому з цією метою.

4. Умови використання цих осіб за межами національної території у кожному випадку є предметом спеціальних угод між заінтересованими сторонами.

Стаття 7. Наради

Депозитарій цього Протоколу на прохання однієї чи кількох Високих Договірних Сторін та за згодою більшості Високих Договірних Сторін скликає наради всіх зазначених Сторін з метою розгляду загальних проблем, які стосуються застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу.

Дата підписання Україною: 12 грудня 1977 р.

Набуття чинності для України: 25 липня 1990 р.

Частина II

Поранені, хворі і особи, які потерпіли корабельну аварію

Розділ I

Загальний захист

Стаття 8. Термінологія

Для цілей цього Протоколу:

а) «Поранені» і «хворі» означають як військовослужбовців, так і цивільних осіб, які внаслідок травми, хвороби або іншого фізичного чи психічного розладу або інвалідності потребують медичної допомоги чи догляду, та які утримуються від будь-яких ворожих дій.

Ці слова стосуються також породіль, новонароджених та інших осіб, які можуть потребувати в даний час медичної допомоги чи догляду, наприклад, вагітні жінки чи немічні, та які утримуються від будь-яких ворожих дій;

b) «кособи, які потерпіли корабельну аварію» означають як військовослужбовців, так і цивільних осіб, які зазнають небезпеки на морі чи в інших водах внаслідок нещастя, що сталося або з ними, або з судном чи літальним апаратом, що перевозив їх, та які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці особи продовжують вважатися такими, що потерпіли корабельну аварію, під час їх рятування і доти, доки вони не одержать іншого статусу згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цим Протоколом, за умови, що вони продовжують утримуватися від ворожих дій;

c) «медичний персонал» означає осіб, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для медичних цілей, перерахованих у пункті «е», для адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань або для роботи на санітарно-транспортних засобах та для адміністративно-технічного забезпечення. Такі призначення можуть бути або постійними, або тимчасовими. Цей термін включає:

c.1) медичний персонал сторони, що перебуває в конфлікті, як військовий, так і цивільний, включаючи персонал, зазначений в Першій (995_151) і Другій (995_152) конвенціях, та персонал, який придано організаціям цивільної оборони;

c.2) медичний персонал національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) та інших національних добровільних товариств допомоги, належним чином визнаних і уповноважених стороною, що перебуває в конфлікті;

c.3) медичний персонал медичних формувань або санітарно-транспортних засобів, зазначених у статті 9, пункт 2;

d) «духовний персонал» означає осіб, як військових, так і цивільних, як, наприклад, священників, що зайняті виключно виконанням своїх духовних функцій та придані:

d.1) збройним силам сторони, що перебуває в конфлікті;

d.2) медичним формуванням або санітарно-транспортним засобам сторони, що перебуває в конфлікті;

d.3) медичним формуванням або санітарно-транспортним засобам, зазначеним у статті 9, пункт 2;

d.4) організаціям цивільної оборони сторони, що перебуває в конфлікті.

Духовний персонал може бути приданий постійно або тимчасово, і на нього поширюються відповідні положення пункту k;

e) «медичні формування» означають установи та інші формування, як воєнні, так і цивільні, створені для медичних цілей, а саме: для розшуку, підбирання, транспортування, встановлення діагнозу чи лікування, включаючи надання першої допомоги, поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, а також для профілактики захворювань. Цей термін стосується, наприклад, госпіталів та інших подібних медичних центрів та інститутів, складів медичного майна та медико-фармацевтичних складів таких формувань. Медичні формування можуть бути стаціонарними або рухомими, постійними або тимчасовими;

f) «санітарне перевезення» означають перевезення сушею, водою чи повітрям поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, а також медичного і духовного персоналу, медичного обладнання й запасів, що перебувають під захистом Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу;

g) «санітарно-транспортні засоби» означають будь-які засоби перевезення, як воєнні, так і цивільні, постійні або тимчасові, що призначені виключно для санітарного перевезення й перебувають під контролем компетентного органу влади сторони, що перебуває в конфлікті;

h) «наземні санітарно-транспортні засоби» означають будь-які засоби санітарного перевезення сушею;

i) «санітарні судна і плаваючі засоби» означають будь-які засоби санітарного перевезення по воді;

ж) «санітарні літальні апарати» означають будь-які засоби санітарного перевезення в повітрі;

к) «постійними» є медичні формування, медичний персонал і санітарно-транспортні засоби, які призначаються виключно для медичних цілей на невизначений період часу. «Тимчасовими» є медичні формування, медичний персонал і санітарно-транспортні засоби, залучені виключно для медичних цілей на обмежені періоди часу протягом усього строку таких періодів. За відсутністю іншого спеціального визначення терміни «медичні формування», «медичний персонал» і «санітарно-транспортні засоби» стосуються як постійних, так і тимчасових категорій;

л) «розпізнавальна емблема» означає розпізнавальну емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця на білому тлі, коли вони використовуються для захисту медичних формувань і санітарно-транспортних засобів, медичного і духовного персоналу та устаткування або запасів;

м) «розпізнавальний сигнал» означає будь-який сигнал або повідомлення, які встановлені виключно для розпізнавання медичних формувань або санітарно-транспортних засобів згідно з главою III Додатка 1 до цього Протоколу.

Стаття 9. Сфера застосування

1. Ця частина, положення якої спрямовані на поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, застосовується до всіх осіб, яких торкається ситуація, зазначена у статті 1, без яких-небудь несприятливих відмінностей, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія чи віра, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, місце народження чи інший статус або будь-які інші аналогічні критерії.

2. Відповідні положення статей 27 і 32 Першої конвенції (995_151) застосовуються до постійних медичних формувань і санітарно-транспортних засобів (крім госпітальних суден, до яких застосовуються положення статті 25 Другої конвенції (995_152) та їх персоналу, наданих з гуманітарною метою стороні, що перебуває в конфлікті:

- а) нейтральною державою або іншою державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті;
- б) визнаним і уповноваженим товариством допомоги такої держави;
- в) неупередженою міжнародною гуманітарною організацією.

Стаття 10. Захист та догляд

1. Всі поранені, хворі й особи, які потерпіли корабельну аварію, незалежно від того, до якої сторони вони належать, користуються повагою та захистом.

2. За всіх обставин з ними поводяться гуманно і надають їм в максимально можливій мірі та в найкоротші строки медичну допомогу й догляд, яких вимагає їх стан. Між ними не робиться жодної різниці з яких би то не було міркувань, крім медичних.

Стаття 11. Захист окремих осіб

1. Фізичному і психічному стану здоров'я і недоторканності осіб, що перебувають під владою супротивної сторони, або інтернованих, затриманих чи яким-небудь іншим чином позбавлених свободи в результаті ситуації, зазначеної у статті 1, не повинно завдаватися шкоди шляхом якоїсь невинуватеної дії або бездіяльності. Відповідно забороняється піддавати осіб, зазначених у цій статті, жодній медичній процедурі, яка не вимагається за станом здоров'я зазначеної особи й не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються за аналогічних, з медичної точки зору, обставин до громадян сторони, що проводить цю процедуру, які не позбавлені свободи в якій би то не було формі.

- 2. Зокрема, забороняється піддавати таких осіб, навіть за їх згодою:
  - а) фізичним каліцтвам;

- б) медичним чи науковим експериментам;
- с) видаленню тканин чи органів для пересадки;
за винятком тих випадків, коли такі дії є виправданими згідно з умовами, передбаченими пунктом 1.

3. Винятки із заборони, що містяться в пункті 2 с, можуть бути зроблені тільки в разі здавання крові для переливання або шкіри для пересадки за умови, що це робиться добровільно, без жодного примусу чи спонукання й до того ж лише з лікувальною метою в умовах, що відповідають загальноновизнаним медичним нормам, та під контролем, спрямованим на благо як донора, так і реципієнта.

4. Будь-яка навмисна дія чи навмисна бездіяльність, що серйозно загрожують фізичному чи психічному стану або недоторканності будь-якої особи, яка перебуває під владою супротивної сторони, до котрої вона не належить, та які або порушують будь-яку із заборон, що містяться в пунктах 1 і 2, або не виконують вимог пункту 3, є серйозним порушенням цього Протоколу.

5. Особи, зазначені в пункті 1, мають право відмовитися від будь-якої хірургічної операції. У разі відмови медичний персонал повинен домагатися отримання письмової заяви, підписаної або підтвердженої пацієнтом.

6. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, повинна вести медичні записи при кожному здаванні крові для переливання або шкіри для пересадки особами, зазначеними в пункті 1, якщо таке здавання проводиться під відповідальність такої сторони. Крім того, кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне вести запис всіх медичних процедур, застосованих щодо будь-якої особи, інтернованої, затриманої або яким-небудь іншим чином позбавленої волі в результаті ситуації, зазначеної у статті 1. Такі записи повинні бути готові для надання в будь-який час Державі-покровительці для перевірки.

Стаття 12. Захист медичних формувань

1. Медичні формування в будь-який час користуються повагою й захистом і не можуть бути об'єктом нападу.

2. Пункт 1 застосовується до цивільних медичних формувань за умови, що вони:

- а) належать до однієї із сторін, що перебувають у конфлікті;
- б) визнані й уповноважені компетентними властями однією із сторін, що перебувають у конфлікті; або
- с) уповноважені згідно з пунктом 2 статті 9 цього Протоколу або статтею 27 Першої конвенції (995_151).

3. Сторонам, що перебувають у конфлікті, пропонується сповіщати одна одну про розміщення своїх стаціонарних медичних формувань. Відсутність таких оповіщень не звільняє будь-яку із сторін від обов'язку додержувати положень пункту 1.

4. Ні за яких обставин медичні формування не повинні використовуватися для спроб прикрити військові об'єкти від нападу. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують, якщо це можливо, таке розміщення своїх медичних формувань, за якого їх безпека не буде перебувати під загрозою при нападі на військові об'єкти.

Стаття 13. Припинення надання захисту цивільним медичним формуванням

1. Захист, на який мають право цивільні медичні формування, припиняється лише в тому разі, якщо вони використовуються, крім їхніх гуманітарних функцій, для вчинення дій, що завдають шкоди противнику. Надання захисту може, однак, бути припинено тільки після попередження із встановленням у відповідних випадках розумного строку й після того, як таке попередження не було взято до уваги.

2. Не розглядаються як дії, що завдають шкоди противнику:

- а) наявність у персоналу медичних формувань легкої особистої зброї для самооборони або для захисту поранених і хворих, якими вони опікуються;

- b) охорона медичних формувань караулами, вартовими та конвоем;
- c) наявність у медичних формуваннях стрілецької зброї і боєзапасів, відібраних у поранених та хворих і ще не зданих відповідним службам;
- d) перебування в медичних формуваннях військовослужбовців чи інших комбатантів з міркувань медичного характеру.

Стаття 14. Обмеження реквізиції цивільних медичних формувань

1. Окупуюча держава зобов'язана забезпечувати подальше задоволення медичних потреб цивільного населення на окупованій території.
2. Через це окупуюча держава не може реквізувати цивільні медичні формування, їх обладнання і матеріали або залучати в примусовому порядку до праці їх персонал, поки ці ресурси необхідні для забезпечення належного медичного обслуговування цивільного населення і для безперервного догляду за пораненими та хворими, які вже лікуються.
3. За умови, що загальне право, яке міститься в пункті 2, продовжує бути чинним, окупуюча держава може реквізувати згадані ресурси, додержуючи таких конкретних умов:
  - a) ці ресурси необхідні для надання належної і невідкладної медичної допомоги пораненим та хворим особам із складу збройних сил окупуючої держави або військовополоненим;
  - b) реквізиція триває тільки доти, доки існує така необхідність;
  - c) негайно слід вжити заходів для подальшого задоволення медичних потреб цивільного населення, поранених і хворих, що перебувають на лікуванні, яких торкається така реквізиція.

Стаття 15. Захист цивільного медичного і духовного персоналу

1. Цивільний медичний персонал користується повагою та захистом.
2. У разі необхідності в районі, де цивільні медичні служби порушені внаслідок бойових дій, цивільному медичному персоналу надається всіляка можлива допомога.
3. Окупуюча держава надає цивільному медичному персоналу на окупованих територіях всіляку допомогу з тим, щоб дати йому можливість виконувати свої гуманітарні функції найкращим чином. Окупуюча держава не може вимагати, щоб при виконанні своїх функцій цей персонал віддавав перевагу будь-якій особі, крім як з міркувань медичного характеру. Цей персонал не можна примушувати виконувати завдання, несумісні з його гуманітарною місією.
4. Цивільний медичний персонал має доступ у будь-яке місце, де його послуги є необхідними, за умови додержання таких заходів контролю й безпеки, які заінтересована сторона, що перебуває в конфлікті, може вважати за необхідні.
5. Цивільний духовний персонал користується повагою й захистом. Положення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу, що стосуються захисту й розпізнавання медичного персоналу, однаковою мірою застосовні до цих осіб.

Стаття 16. Загальний захист осіб, які виконують медичні функції

1. Ні за яких обставин жодна особа не може бути піддана покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції.
2. Осіб, які виконують медичні функції, не можна примушувати до вчинення дій чи виконання робіт на порушення норм медичної етики чи медичних норм, що відповідають інтересам поранених і хворих, або на порушення положень Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) чи цього Протоколу, а також до невиконання дій чи робіт, яких вимагають такі нормативи й положення.
3. Жодну особу, яка виконує медичні функції, не можна примушувати надавати кому б то не було з супротивної сторони чи з її власної сторони, за винятком випадків, передбачених законодавством останньої, якої-небудь інформації щодо хворих і поранених, про яких вона піклувалась чи піклується, якщо така інформація, на його думку, завдасть шкоди пацієнтам

або їхнім сім'ям. Однак повинні виконуватися обов'язкові медичні вимоги, коли йдеться про повідомлення щодо інфекційних хвороб.

Стаття 17. Роль цивільного населення й товариств допомоги

1. Цивільне населення ставиться з повагою до поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, навіть якщо вони належать до супротивної сторони, і не допускає щодо них актів насильства. Цивільному населенню й товариствам допомоги, таким як національні товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця), дозволяється, навіть з їх власної ініціативи, підбирати поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, та доглядати їх навіть на захопленій чи окупованій території. Ніхто не може зазнавати утисків, переслідування, засудження або покарання за такі гуманні дії.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть звертатися до цивільного населення або товариств допомоги, зазначених у пункті 1, з проханням підбирати поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, та доглядати їх, розшукувати мертвих і повідомляти про їх місцезнаходження; вони забезпечують захист і необхідне сприяння тим, хто відгукується на їх звернення. Якщо супротивна сторона встановлює чи відновлює контроль над територією, то ця сторона надає такий самий захист і сприяння доти, доки вони необхідні.

Стаття 18. Розпізнавання

1. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне забезпечити розпізнавання медичного і духовного персоналу, а також медичних формувань і санітарно-транспортних засобів.

2. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне також застосовувати і здійснювати методи процедури, які дають змогу розпізнати медичні формування та санітарно-транспортні засоби, що використовують розпізнавальну емблему і розпізнавальні сигнали.

3. На окупованій території та в районах, де йдуть чи можуть іти бої, цивільний медичний персонал і цивільний духовний персонал розпізнаються по розпізнавальних емблемах та посвідченнях осіб, що підтверджують їх статус.

4. За згодою компетентних властей медичні формування та санітарно-транспортні засоби позначаються емблемою. Судна і плавучі засоби, згадані у статті 22 цього Протоколу, позначаються згідно з положеннями Другої конвенції (995_152).

5. Крім розпізнавальної емблеми, сторона, що перебуває в конфлікті, може, відповідно до глави III Додатка 1 до цього Протоколу, дозволяти використання розпізнавальних сигналів для розпізнавання медичних формувань та санітарно-транспортних засобів. Як виняток в особливих випадках, передбачених у зазначеній вище главі, санітарно-транспортні засоби можуть користуватися розпізнавальними сигналами, не використовуючи розпізнавальної емблеми.

6. Застосування положень пунктів 1 – 5 цієї статті визначається главами I – III Додатка 1 до цього Протоколу. Сигнали, описані в главі III цього Додатка й призначені виключно для використання їх медичними формуваннями та санітарно-транспортними засобами, не повинні, за винятком випадків, зазначених у цій главі, використовуватися для якої-небудь іншої мети, крім як для розпізнавання тих медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, які зазначені в цій главі.

7. Положення цієї статті не дозволяють розширення застосування в мирний час розпізнавальної емблеми за межами того, що передбачено у статті 44 Першої конвенції (995_151).

8. Положення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу, що стосуються контролю над використанням розпізнавальної емблеми та запобігання і припинення зловживань нею, застосовуються й до розпізнавальних сигналів.

Стаття 19. Нейтральні держави та інші держави, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті

Нейтральні держави та інші держави, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, застосовують відповідні положення цього Протоколу щодо осіб, які користуються захистом

згідно з положеннями частини II цього Протоколу і які можуть бути прийняті або інтернавані в межах їх територій, а також щодо померлих осіб, які належать сторонам, що перебувають у конфлікті, і яких вони зможуть знайти.

Стаття 20. Заборона репресалій

Репресалії проти осіб і об'єктів, яким відповідно до цієї частини надається захист, заборонені.

Розділ II **Санітарні перевезення**

Стаття 21. Наземні санітарно-транспортні засоби

Наземні санітарно-транспортні засоби користуються такою самою повагою й захистом, як і рухомі медичні формування відповідно до Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу.

Стаття 22. Госпітальні судна та прибережні рятувальні плавучі засоби

1. Положення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), що стосуються:

- a) суден, зазначених у статтях 22, 24, 25 і 27 Другої конвенції (995_152);
- b) їх рятувальних шлюпок і невеликих суден;
- c) їх персоналу і команд; і

d) поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, що перебувають на борту, застосовуються також у випадках, коли ці судна перевозять цивільних поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, що не належать до жодної з категорій, зазначених у статті 13 Другої конвенції (995_152). Однак такі цивільні особи не підлягають передачі будь-якій стороні, яка не є їхньою стороною, або захопленню в полон на морі. Якщо вони опиняються під владою сторони, що перебуває в конфлікті і не є їх власною, вони підпадають під дію Четвертої конвенції (995_154) і цього Протоколу.

2. Передбачуваний Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) захист суден, зазначених у статті 25 Другої конвенції (995_152), поширюється на госпітальні судна, які надаються з гуманітарною метою стороні, що перебуває в конфлікті:

- a) нейтральною державою або іншою державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті; або
- b) неупередженою міжнародною гуманітарною організацією, якщо в обох випадках виконуються вимоги, викладені в цій статті.

3. Невеликі судна, зазначені у статті 22 Другої конвенції (995_152), користуються захистом, навіть якщо повідомлення, передбачене в цій статті, не було зроблене. Проте сторонам, що перебувають у конфлікті, пропонується інформувати одна одну про всі подробиці, що стосуються таких суден, які можуть полегшити їх упізнання й визначення.

Стаття 23. Інші санітарні судна та плавучі засоби

1. Санітарні судна та плавучі засоби, крім зазначених у статті 22 цього Протоколу та в статті 38 Другої конвенції (995_152), що перебувають або в морі, або в інших водах, користуються такою ж повагою й захистом, як і рухомі санітарні формування, згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цим Протоколом. Оскільки цей захист буде ефективним тільки в тому разі, якщо вони можуть бути впізнані й визначені як санітарні судна або плавучі засоби, такі судна повинні позначатися розпізнавальною емблемою і, наскільки це можливо, додержувати положень пункту 2 статті 43 Другої конвенції.

2. На судна та плавучі засоби, зазначені в пункті 1, також поширюються закони війни. Будь-яке воєнне судно, що перебуває на поверхні, яке в змозі негайно примусити їх до виконання своєї команди, може дати їм наказ зупинитися, покинути район чи взяти певний курс, і вони повинні підкоритися будь-якій такій команді. Такі судна та плавучі засоби не можуть жодним іншим чином відволікатися від виконання своєї санітарної місії доти, доки вони необхідні для поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію й перебувають на борту.

3. Захист, передбачений у пункті 1, припиняється тільки за умов, які викладені у статтях 34 і 35 Другої конвенції (995_152). Явна відмова підкоритися наказу, відданому згідно з пунктом 2, вважається дією, що завдає шкоди противнику згідно зі статтею 34 Другої конвенції.

4. Сторона, що перебуває в конфлікті, може повідомити будь-яку супротивну сторону якомога раніше, до відплиття, про назву, технічні дані, очікуваний час відплиття, курс і передбачувану швидкість санітарного судна або плавучого засобу, особливо щодо суден водотоннажністю 2000 брутто-тонн, і може подати відомості, які полегшать впізнання й визначення. Супротивна сторона підтверджує одержання таких відомостей.

5. Положення статті 37 Другої конвенції (995_152) застосовуються до медичного і духовного персоналу, який перебуває на таких судах та плавучих засобах.

6. Положення Другої конвенції (995_152) застосовуються до поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, зазначених у статті 13 Другої конвенції й у статті 44 цього Протоколу, що можуть перебувати на борту таких санітарних суден та плавучих засобів. Цивільні поранені, хворі та особи, які потерпіли корабельну аварію, але не належать до жодної з категорій, зазначених у статті 13 Другої конвенції, поки вони перебувають на морі, не підлягають ні передачі будь-якій стороні, яка не є їх власною, ні зніманню з таких суден або плавучих засобів. Однак, якщо вони опиняються під владою сторони, що перебуває в конфлікті, яка не є їх власною, вони підпадають під дію положень Четвертої конвенції (995_154) і цього Протоколу.

Стаття 24. Захист санітарних літальних апаратів

Санітарні літальні апарати користуються повагою й захистом відповідно до положень цієї частини.

Стаття 25. Санітарні літальні апарати в районах, що не контролюються супротивною стороною

В районах суші та в повітряному просторі над ними, фізичний контроль над якими здійснюється дружніми силами, або в районах моря та в повітряному просторі над ними, фізичний контроль над якими супротивною стороною не здійснюється, повага й захист санітарних літальних апаратів сторони, що перебуває в конфлікті, не залежать від будь-якої угоди з супротивною стороною. Проте сторона, що перебуває в конфлікті і використовує в цих районах санітарні літальні апарати, для більшої безпеки може повідомити супротивну сторону, як передбачено у статті 29, зокрема, коли такі літальні апарати здійснюють польоти в межах досяжності зброї класу «поверхня-повітря» супротивної сторони.

Стаття 26. Санітарні літальні апарати в зоні стикання або аналогічних зонах

1. У тих частинах зони стикання, фізичний контроль над якими здійснюється дружніми силами, та в тих районах, де фізичний контроль над будь-якими силами чітко не встановлено, а також у відповідному повітряному просторі над ними захист санітарних літальних апаратів може бути повністю дійсним лише на підставі попередньої угоди між компетентними властями сторін, що перебувають у конфлікті, як передбачено у статті 29. Хоча за відсутності такої угоди санітарні літальні апарати діють на свій власний ризик, але вони користуються повагою після того, як були розпізнані як такі.

2. «Зона стикання» означає будь-який район суші, в якому передові підрозділи супротивних сторін перебувають у стиканні один з одним, тобто в межах досяжності вогню прямою наводкою з землі.

Стаття 27. Санітарні літальні апарати в районах, що контролюються супротивною стороною

1. Санітарні літальні апарати сторони, що перебуває в конфлікті, продовжують користуватись захистом під час польотів над районами суші або моря, фізичний контроль над якими здійснюється супротивною стороною, за умови, що на здійснення таких польотів попередньо було одержано згоду компетентних властей цієї супротивної сторони.

2. Санітарний літальний апарат, що виконує політ над районом, фізичний контроль над яким здійснює супротивна сторона, при відсутності згоди, передбаченої пунктом 1, або при порушенні умов, за яких така згода була одержана, або внаслідок навігаційної помилки, або через надзвичайні обставини, що загрожують польоту, докладає всіх зусиль для свого розпізнання та для повідомлення супротивної сторони про такі обставини. Як тільки такий санітарний літальний апарат розпізнано супротивною стороною, ця сторона докладає всіх розумних зусиль з тим, щоб віддати наказ приземлитися або зробити посадку на воду, як це передбачено пунктом 1 статті 30, або вчинити інші заходи для охорони своїх інтересів, і в будь-якому разі перед тим, як нападати на літальний апарат, дати йому час для виконання наказу.

Стаття 28. Обмеження використання санітарних літальних апаратів

1. Сторонам, що перебувають у конфлікті, заборонено використовувати їхні санітарні літальні апарати з метою отримання будь-якої воєнної переваги над супротивною стороною. Присутність санітарних літальних апаратів не повинна використовуватися для забезпечення недоторканності воєнних об'єктів від нападу.

2. Санітарні літальні апарати не повинні використовуватися для збирання або передачі розвідувальних даних і не повинні нести на своєму борту жодного устаткування, призначеного для таких цілей. Їм заборонено транспортувати будь-яких осіб і вантажі, які не включені у визначення, що містяться в пункті е статті 8. Перевезення на борту особистих речей осіб, що перебувають на борту, або наявність устаткування, призначеного виключно для полегшення пілотування, зв'язку чи розпізнання, не вважаються забороненими.

3. Санітарні літальні апарати не повинні нести будь-якого іншого озброєння, крім стрілецької зброї і боєзапасів, знятих з поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, що перебувають на борту й ще не передані відповідній службі, та такої легкої особистої зброї, яка може бути необхідна медичному персоналу, що перебуває на борту, для самооборони й захисту поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію і знаходяться на його піклуванні.

4. При здійсненні польотів, згаданих у статтях 26 і 27, санітарні літальні апарати, за винятком випадків, передбачених попередньою угодою з супротивною стороною, не повинні використовуватися для розшуку поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію.

Стаття 29. Повідомлення й угоди, що стосуються санітарних літальних апаратів

1. Повідомлення відповідно до статті 25 або запити про попередню згоду відповідно до статей 26, 27, 28, пункт 4, та статті 31 містять дані про передбачувану кількість санітарних літальних апаратів, плани їх польотів і засоби розпізнання і розглядаються як підтвердження, що кожний політ здійснюватиметься відповідно до статті 28.

2. Сторона, що отримує повідомлення, яке надсилається згідно зі статтею 25, негайно підтверджує отримання такого повідомлення.

3. Сторона, що отримала запит про попередню згоду відповідно до статей 26, 27, 28, пункт 4, або статті 31, якомога швидше повідомляє запитувачу сторону:

а) про згоду на задоволення запиту;
б) про відхилення запиту; або
в) про розумні альтернативні пропозиції у відповідь на запит. Вона може також запропонувати заборонити та обмежити інші польоти в даному районі у відповідний час. Якщо сторона, що подає запит, приймає альтернативні пропозиції, вона повідомляє іншу сторону про свою згоду прийняти ці пропозиції.

4. Сторони вживають необхідних заходів для того, щоб забезпечити швидке повідомлення й укладання угод.

5. Сторони вживають також необхідних заходів з тим, щоб суть будь-якого такого повідомлення й угоди могла бути швидко доведена до відома відповідних військових частин, та інструктують такі частини про засоби розпізнавання, які будуть використані даним санітарним літальним апаратом.

Стаття 30. Приземлення й перевірка санітарних літальних апаратів

1. Санітарним літальним апаратам, що літають над районами, фізичний контроль над якими здійснюється супротивною стороною, а також над районами, фізичний контроль над якими чітко не встановлений, може бути наказано, залежно від випадку, приземлитися або зробити посадку на воду для проведення перевірки відповідно до нижченаведених пунктів. Санітарні літальні апарати повинні підкорятися будь-якому такому наказу.

2. У випадку приземлення або посадки на воду за наказом чи з інших причин літальний апарат може бути перевірений виключно з метою встановлення того, чи задовольняє він умовам, зазначеним у пунктах 3 і 4. Будь-яка така перевірка проводиться без затримок і за короткий строк. Сторона, що проводить перевірку не вимагає видалення поранених і хворих з борту літального апарата, за винятком випадків, коли їх видалення необхідне для перевірки. Сторона, що проводить перевірку в усіх випадках діє таким чином, щоб стан поранених і хворих не погіршувався в результаті перевірки чи видалення їх з борту літального апарата.

3. Якщо така перевірка покаже, що літальний апарат:

а) є санітарним літальним апаратом у значенні статті 8 пункт j;

б) не порушує умови, що передбачені в статті 28, і

в) не здійснює політ без попередньої угоди чи порушує її, коли така угода вимагається, то літальному апарату і тим особам, що перебували на його борту, які належали до супротивної сторони або до нейтральної чи іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, дозволяється продовжувати політ без затримки.

4. Якщо така перевірка покаже, що літальний апарат:

а) не є санітарним літальним апаратом у значенні статті 8 пункт j;

б) порушує умови, що передбачені в статті 28, або

в) здійснює політ без попередньої угоди чи порушує її, коли така угода вимагається, такий літальний апарат може бути затриманий. З усіма особами, що перебувають на борту літального апарата, поведуться згідно з відповідним положенням Конвенції і цього Протоколу. Будь-який затриманий літальний апарат, що був призначений для використання як постійний літальний апарат, може потім використовуватися тільки як санітарний літальний апарат.

Стаття 31. Нейтральні держави або інші держави, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті

1. Санітарні літальні апарати не повинні здійснювати польоти над територією нейтральної або іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, і не повинні робити посадки на ній крім посадки на підставі попередньо досягнутої угоди. Однак за наявності такої угоди вони користуються повагою протягом усього польоту, а також під час будь-якої проміжної посадки на такій території. Але вони повинні підкорятися будь-якому наказу приземлитися чи зробити посадку на воду, залежно від випадку.

2. Якщо санітарний літальний апарат здійснює політ над територією нейтральної держави або іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті за відсутності угоди чи відступає від його умов, у результаті навігаційної помилки або через надзвичайні обставини, що впливають на безпеку польоту, то він вживає всіх заходів для повідомлення про такий політ та для свого розпізнання. Як тільки такий санітарний літальний апарат розпізнано, ця держава докладає всіх розумних зусиль до того, щоб видати наказ приземлитися або зробити посадку на воду відповідно до пункту 1 статті 30, або вживає інших заходів для охорони своїх інтересів і, в будь-якому разі, надає літальному апарату час для виконання наказу, до того як вчинити напад на нього.

3. Якщо санітарний літальний апарат згідно з угодою або через об'єктивні обставини, зазначені в пункті 2, приземлиться або зробить посадку на воду за наказом чи з яких-небудь інших причин на території нейтральної держави або іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, цей літальний апарат піддається перевірці для встановлення того, чи є він санітарним літальним апаратом. Перевірка проводиться без затримки і в короткий час. Сторона, що проводить перевірку, не вимагає видалення з борту поранених і хворих сторони, що використовує літальний апарат, за винятком випадків, коли їх видалення не-обхідне для перевірки. Сторона, що проводить перевірку, в усіх випадках піклується, щоб стан поранених і хворих не погіршувався в результаті перевірки чи видалення їх з борту літального апарата. Якщо перевірка показує, що літальний апарат є санітарним літальним апаратом, то такому літальному апарату разом з особами, які перебувають на його борту, за винятком тих, хто повинен бути затриманий відповідно до норм міжнародного права, що застосовуються в період збройних конфліктів, дозволяється продовжити політ, і йому надаються необхідні умови для продовження польоту. Якщо перевіркою встановлено, що літальний апарат не є санітарним літальним апаратом, то він затримується, і з особами, що перебувають на його борту, поводяться згідно з пунктом 4.

4. За винятком знятих тимчасово, поранені, хворі й особи, які потерпіли корабельну аварію, зняті з санітарного літального апарата за згодою місцевих властей на території нейтральної держави або іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, за відсутності угоди іншого характеру між цими державами і сторонами, що перебувають у конфлікті, затримуються цією державою, коли цього вимагають норми міжнародного права, застосовувані в період збройних конфліктів, таким чином, щоб вони не змогли знову взяти участь у воєнних діях. Витрати, пов'язані з госпіталізацією та інтернуванням, несе держава, якій належать ці особи.

5. Нейтральні держави або інші держави, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, застосовують умови й обмеження щодо польоту над своєю територією або посадки на ній санітарних літальних апаратів на рівній основі з усіма сторонами, що перебувають у конфлікті.

Розділ III

Особи, що пропали безвісти, та померлі

Стаття 32. Загальний принцип

При застосуванні положень цього розділу Високі Договірні Сторони, сторони, що перебувають у конфлікті, та міжнародні гуманітарні організації, згадані в Конвенціях (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і в цьому Протоколі, у своїй діяльності насамперед виходять з права сімей знати про долю своїх родичів.

Стаття 33. Особи, які пропали безвісти

1. Як тільки дозволяють обставини і найпізніше після закінчення активних воєнних дій, кожна сторона, що перебуває в конфлікті, розшукує осіб, про які супротивна сторона повідомляє як про таких, що пропали безвісти. Ця супротивна сторона подає всі необхідні відомості про таких осіб з метою сприяння їх розшуку.

2. З метою сприяння збиранню відомостей відповідно до попереднього пункту кожна сторона, що перебуває в конфлікті, щодо осіб, які не будуть користуватися більш сприятливим ставленням згідно з Конвенцією і цим Протоколом:

а) реєструє відомості, як це передбачено статтею 138 Четвертої конвенції (995_154), про тих осіб, які були затримані, ув'язнені чи яким-небудь іншим чином позбавлені волі на строк, що перевищує два тижні, внаслідок воєнних дій чи окупації, або які померли під час такого затримання;

б) максимально можливо сприяє розшуку таких осіб та реєстрації відомостей про них, якщо вони померли за інших обставин внаслідок воєнних дій чи окупації, і, за необхідності, сама проводить розшук і реєстрацію.

3. Відомості про осіб, про яких згідно з пунктом 1 повідомлялося як про таких, що пропали безвісти, та запити щодо відомостей передаються або безпосередньо, або через Державу-покровительку, або через Центральне агентство Міжнародного комітету Червоного Хреста, або через національні товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця). Коли відомості передаються не через Міжнародний комітет Червоного Хреста і його Центральне довідкове агентство, кожна сторона, що перебуває в конфлікті, забезпечує надсилання таких відомостей також у Центральне довідкове агентство.

4. Сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть дійти згоди щодо створення команд для розшуку, впізнання й вивезення померлих із районів бойових дій, включаючи угоди, якщо це необхідно, про супроводження таких команд персоналом супротивної сторони при виконанні цих завдань у районах, що контролюються супротивною стороною. Персонал таких команд користується повагою й захистом при виконанні ним виключно таких обов'язків.

Стаття 34. Останки померлих

1. Останки осіб, які померли з причин, пов'язаних з окупацією, або в ув'язненні, що є наслідком окупації або воєнних дій, та осіб, котрі не є громадянами країни, в якій вони померли внаслідок воєнних дій, користуються повагою, і місця поховання таких осіб також користуються повагою, утримуються й позначаються, як це передбачено у статті 130 Четвертої конвенції (995_154), якщо останки таких осіб або місця їх поховання не користуються більш сприятливим ставленням згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) й цим Протоколом.

2. Як тільки дозволять обставини й відносини між супротивними сторонами, Високі Договірні Сторони, на території яких розміщені могили і, можливо, інші місця поховання останків осіб, померлих внаслідок воєнних дій під час окупації або ув'язнення, укладають угоди з метою:

а) сприяння доступу родичів померлих і представників офіційних служб реєстрації могил до місць поховання, а також визначення практичних заходів щодо забезпечення такого доступу;

б) постійного збереження й догляду за такими місцями поховання;

с) сприяння поверненню останків і особистого майна померлих на батьківщину на прохання цієї країни або, якщо ця країна не заперечує, на прохання близьких родичів померлих.

3. У разі відсутності угод, передбачених у пунктах 2 б і 2 с, і якщо країна, що є батьківщиною померлих, не згодна утримувати місця поховання за свій рахунок, Висока Договірна Сторона, на території якої є такі місця поховання, може запропонувати надати сприяння поверненню останків таких померлих на батьківщину. Коли така пропозиція не приймається, Висока Договірна Сторона після закінчення п'яти років з дати такої пропозиції і після належного повідомлення країни, що є батьківщиною померлих, може вжити заходів, передбачених у її власному законодавстві щодо кладовищ і могил.

4. Високій Договірній Стороні, на території якої розміщені місця поховання, зазначені в цій статті, дозволяється проводити ексгумацію тільки:

а) згідно з пунктами 2 б і 3; або

б) коли ексгумація викликана вищою громадською необхідністю, включаючи випадки, зумовлені медичною необхідністю й необхідністю проведення розслідування; у цьому разі Висока Договірна Сторона завжди з повагою ставиться до останків і повідомляє країну, що

є батьківщиною померлих, про свій намір провести ексгумацію, а також повідомляє подробиці про гадане місце перепоховання.

Частина III Методи та засоби ведення війни – статус комбатантів і військовополонених

Розділ I Методи та засоби ведення війни

Стаття 35. Основні норми

1. У разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим.

2. Заборонено застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань.

3. Заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу.

Стаття 36. Нові види зброї

При вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни Висока Договірна Сторона повинна визначити, чи підпадає їх застосування, за деяких або за всіх обставин, під заборони, що містяться в цьому Протоколі або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, застосовуваних до Високої Договірної Сторони.

Стаття 37. Заборона віроломства

1. Заборонено вбивати, завдавати поранення або брати в полон противника, вдаючись до віроломства. Віроломством вважаються дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри. Прикладами такого віроломства є дії:

а) симулювання наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції;

б) симулювання виходу із строю внаслідок поранення або хвороби;

с) симулювання володіння статусом цивільної особи або некомбатанта; і

д) симулювання володіння статусом, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу Організації Об'єднаних Націй, нейтральних держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті.

2. Воєнні хитрощі не заборонені. Такими хитрощами є дії, спрямовані на те, щоб призвести противника до помилки чи спонукати його діяти необачно, але які не порушують будь-яких норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів, і які не є віроломними, оскільки вони не обманюють довіри супротивної сторони щодо захисту, який надається цим правом. Прикладами хитрощів є такі дії: використання маскування, пасток, обманні операції та дезінформація.

Стаття 38. Визнані емблеми

1. Заборонено використовувати не за призначенням розпізнавальну емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця або інші емблеми, знаки та сигнали, передбачені Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цим Протоколом. Також заборонено навмисно зловживати під час збройних конфліктів іншими міжнародно визнаними захисними емблемами, знаками та сигналами, включаючи прапор перемир'я та захисну емблему культурних цінностей.

2. Заборонено використовувати розпізнавальну емблему Організації Об'єднаних Націй, крім як з дозволу цієї Організації.

Стаття 39. Національні емблеми

1. Заборонено використовувати у збройних конфліктах прапори, воєнні емблеми, військові відзнаки або формений одяг нейтральних держав чи інших держав, що не є сторонами, які перебувають у конфлікті.

2. Заборонено використовувати прапори, військові емблеми, військові відзнаки або формений одяг супротивних сторін під час нападу або для прикриття воєнних дій, сприяння цим діям, захисту або утруднення їх.

3. Ніщо в цій статті або пункті 1 д статті 37 не торкається існуючих, загальновизнаних норм міжнародного права, застосовуваних до шпигунства чи до використання прапорів під час збройних конфліктів на морі.

Стаття 40. Пощада

Заборонено віддавати наказ не залишати нікого в живих, погрожувати цим противнику або вести воєнні дії таким чином.

Стаття 41. Гарантії особам супротивної сторони, які вибули із строю

1. Заборонено нападати на особу, яку визнано чи яку за даних обставин належить визнати особою, яка вибула із строю.

2. Вибулою із строю вважається будь-яка особа, якщо вона:

- а) перебуває під владою супротивної сторони;
- б) ясно виражає намір здатися в полон; або
- в) непритомна чи яким-небудь іншим чином виведена із строю внаслідок поранення чи хвороби й тому не здатна оборонятися, за умови, що в будь-якому разі ця особа утримується від ворожих дій і не намагається втекти.

3. Якщо особи, які мають право на захист як військовополонені, підпадають під владу супротивної сторони при незвичайних умовах воєнних дій, за яких неможлива їхня евакуація, як це передбачено в частині I розділу III Третьої конвенції (995_153), то вони звільняються, а для їхньої безпеки належить вжити всіх можливих застережних заходів.

Стаття 42. Особи на борту літальних апаратів

1. Жодна особа, яка покидає на парашуті літальний апарат, що зазнає аварії, не зазнає нападу протягом свого спускання на землю.

2. Особі, яка покинула на парашуті літальний апарат, що зазнає аварії, після приземлення на території, що контролюється супротивною стороною, надається можливість здатися в полон до того, як вона стане об'єктом нападу, якщо не стає очевидним, що вона вчиняє ворожу дію.

3. Повітряно-десантні війська не підпадають під захист цієї статті.

Розділ II

Статус комбатантів і військовополонених

Стаття 43. Збройні сили

1. Збройні сили сторони, що перебуває в конфлікті, складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи властями, не визнаними супротивною стороною. Такі збройні сили підпорядко-

вані внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів.

2. Особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу, про який ідеться у статті 33 Третьої конвенції (995_153), є комбатантами, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях.

3. Щоразу, коли сторона, яка перебуває в конфлікті, включає у свої збройні сили напіввоєнну організацію або озброєну організацію, що забезпечує охорону порядку, вона повідомляє про це інші сторони, що перебувають у конфлікті.

Стаття 44. Комбатанти і військовополонені

1. Будь-який комбатант, як це визначено у статті 43, який потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим.

2. Хоча всі комбатанти зобов'язані додержувати норм міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, порушення цих норм не позбавляє комбатанта його права вважатися комбатантом або, якщо він підпадає під владу супротивної сторони, його права вважатися військовополоненим, за винятком випадків, передбачених у пунктах 3 і 4.

3. Для сприяння посиленню захисту цивільного населення від наслідків воєнних дій комбатанти зобов'язані відрізняти себе від цивільного населення в той час, коли вони беруть участь у нападі або у воєнній операції, що є підготовкою до нападу. Однак у зв'язку з тим, що під час збройних конфліктів бувають такі ситуації, коли через характер воєнних дій озброєний комбатант не може відрізнити себе від цивільного населення, він зберігає свій статус комбатанта за умови, що в таких ситуаціях він відкрито носить свою зброю:

а) під час кожного воєнного зіткнення, і

б) в той час, коли він перебуває на виду у противника в ході розгортання в бойові порядки, що передують початку нападу, в якому він повинен взяти участь.

Дії, що відповідають вимогам цього пункту, не розглядаються як віроломні в значенні статті 37, пункт 1 б.

4. Комбатант, який підпадає під владу супротивної сторони в той час, коли він не виконує вимог, викладених у другій фразі пункту 3, позбавляється права вважатися військовополоненим, проте йому надається захист, рівноцінний у всіх відношеннях тому, який надається військовополоненим згідно з Третьою конвенцією (995_153) і цим Протоколом. Такий захист включає захист, рівноцінний тому, який надається військовополоненим згідно з Третьою конвенцією, в разі якщо така особа передається до суду й несе покарання за будь-які правопорушення, які вона вчинила.

5. Будь-який комбатант, який потрапляє під владу супротивної сторони, якщо він не бере участі в нападі або у воєнній операції, що є підготовкою до нападу, не втрачає свого права вважатися комбатантом і військовополоненим через вчинені ним раніше дії.

6. Дана стаття не завдає шкоди праву будь-якої особи вважатися військовополоненим відповідно до статті 4 Третьої конвенції (995_153).

7. Дана стаття не має на меті змінити загальноприйнятну практику держав щодо носіння форменого одягу комбатантами, включеними до складу одягнених у форму озброєних підрозділів регулярних військ сторони, що перебуває в конфлікті.

8. На доповнення до категорій осіб, зазначених у статті 13 Першої (995_151) і Другої (995_152) конвенцій, всі особи із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, як це визначено у статті 43 цього Протоколу, мають право на захист згідно з цими Конвенціями, якщо вони поранені або хворі, або стосовно до Другої конвенції, якщо вони зазнали корабельної аварії на морі або в інших водах.

Стаття 45. Захист осіб, які беруть участь у воєнних діях

1. Особа, яка бере участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненою й тому користується захистом Третьої конвенції (995_153),

якщо вона претендує на статус військовополоненого, якщо видається, що вона має право на такий статус, або, якщо сторона, від якої вона залежить, вимагає для неї такого статусу шляхом повідомлення держави, що її затримує, або Держави-покровительки. У разі виникнення якогось сумніву в тому, чи має будь-яка така особа право на статус військовополоненого, вона продовжує зберігати такий статус і, отже, користуватися захистом Третьої конвенції і цього Протоколу доти, доки її статус не буде визначено компетентним судовим органом.

2. Якщо особа, яка потрапила під владу супротивної сторони, не затримується як військовополонена й підлягає суду цієї сторони за правопорушення, пов'язане з воєнними діями, вона має право на статус військовополоненого перед судовим органом і на винесення рішення з цього питання. У тих випадках, коли це можливо згідно із застосовуваною процедурою, це рішення виноситься до суду за правопорушення. Представники Держави-покровительки мають право бути присутніми на судовому розгляді, на якому виноситься рішення з цього питання, якщо тільки, як виняток, він не відбувається на закритому судовому засіданні в інтересах державної безпеки. У такому разі затримуюча держава відповідним чином повідомляє Державу-покровительку.

3. Будь-яка особа, що бере участь у воєнних діях, яка не має права на статус військовополоненого й не користується більш сприятливим ставленням згідно з Четвертою конвенцією (995_154), має право в усіх випадках на захист, передбачений статтею 75 цього Протоколу. На окупованій території будь-яка така особа, якщо тільки вона не затримана як шпигун, має також, незалежно від статті 5 Четвертої конвенції, право на зв'язок, що надається даною Конвенцією.

Стаття 46. Шпигуни

1. Незалежно від будь-якого іншого положення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цього Протоколу будь-яка особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка потрапляє під владу супротивної сторони в той час, коли вона займається шпигунством, не має права на статус військовополоненого, і з нею можуть поводитися як із шпигуном.

2. Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається зібрати інформацію на території, що контролюється супротивною стороною, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо, діючи таким чином, вона носить формений одяг своїх збройних сил.

3. Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка проживає на території, окупованій супротивною стороною, і яка від імені сторони, від котрої вона залежить, збирає або намагається збирати на цій території інформацію, що має воєнне значення, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо вона не діє обманним шляхом або навмисно не вдається до таємних методів. Понад те, така особа не втрачає свого права на статус військовополоненого, і з нею не можуть поводитися як із шпигуном, якщо тільки вона не захоплена в той час, коли займалась шпигунством.

4. Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка не проживає на території, окупованій супротивною стороною, і яка займається шпигунством на цій території, не втрачає свого права на статус військовополоненого, і з нею не можуть поводитися як із шпигуном, крім випадків, коли її захоплено до того, як вона знову приєдналася до збройних сил, до яких вона належить.

Стаття 47. Найманці

1. Найманець не має права на статус комбатанта або військовополоненого.

2. Найманець – це будь-яка особа, яка:

а) спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті;

- b) фактично бере безпосередню участь у воєнних діях;
- c) бере участь у воєнних діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони;
- d) не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває в конфлікті;
- e) не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті;
- f) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.

Частина IV Цивільне населення

Розділ I Загальний захист від наслідків воєнних дій

Глава I Основна норма і сфера застосування

Стаття 48. Основна норма

Для забезпечення поваги й захисту цивільного населення та цивільних об'єктів сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів.

Стаття 49. Визначення нападів та сфера застосування

1. «Напад» означає акти насильства щодо противника незалежно від того, здійснюються вони під час наступу чи під час оборони.
2. Положення цього Протоколу, що стосуються нападів, застосовуються до всіх нападів незалежно від того, на якій території вони здійснюються, включаючи національну територію, яка належить стороні, що перебуває в конфлікті, але є під контролем супротивної сторони.
3. Положення цього розділу застосовуються до будь-яких воєнних дій на суші, у повітрі або на морі, які можуть завдати шкоди цивільному населенню або цивільним об'єктам, що розміщені на суші. Вони також застосовуються до всіх нападів з моря або з повітря на об'єкти, що розміщені на суші, але не торкаються будь-яким чином норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів на морі або в повітрі.
4. Положення цього розділу доповнюють норми, що стосуються гуманітарного захисту, які містяться в Четвертій конвенції (995_154), зокрема в частині II цієї Конвенції, та в інших міжнародних угодах, обов'язкових для Високих Договірних Сторін, а також доповнюють інші норми міжнародного права, що стосуються захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів на суші, на морі або в повітрі від наслідків воєнних дій.

Глава II Цивільні особи й цивільне населення

Стаття 50. Визначення цивільних осіб і цивільного населення

1. Цивільною особою є будь-яка особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4 А, 1, 2, 3 та 6 Третьої конвенції (995_153) та у статті 43 цього Протоколу. У разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою.

2. Цивільне населення складається з усіх осіб, які є цивільними особами.
3. Присутність серед цивільного населення окремих осіб, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення його цивільного характеру.

Стаття 51. Захист цивільного населення

1. Цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями. З метою здійснення цього захисту, на доповнення до інших застосовуваних норм міжнародного права, за всіх обставин слід додержувати таких норм.

2. Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення.

3. Цивільні особи користуються захистом, передбаченим цим розділом, за винятком окремих випадків і на такий період, поки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях.

4. Напади невибіркового характеру заборонено. До нападу невибіркового характеру належать:

- а) напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти;
- б) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти; або
- в) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку поразяють воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх.

5. Серед інших належить вважати невибірковими такі види нападів:

а) напад шляхом бомбардування будь-якими методами або засобами, при якому як єдиний воєнний об'єкт розглядається ряд явно пов'язаних один з одним і розрізнюваних воєнних об'єктів, розміщених у місті, у селі чи в іншому районі, де сконцентровані цивільні особи або цивільні об'єкти; і

б) напад, котрий, як можна очікувати, попутно потягне за собою втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам, або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти.

6. Заборонено напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій.

7. Присутність або пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб не повинні використовуватись для захисту певних пунктів або районів від воєнних дій, зокрема у спробах захистити воєнні об'єкти від нападу або прикрити воєнні дії, сприяти чи перешкодити їм. Сторони, що перебувають у конфлікті, не повинні направляти пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб з метою спробувати захистити воєнні об'єкти від нападу чи прикрити воєнні операції.

8. Будь-яке порушення цих заборон не звільняє сторони, що перебувають у воєнному конфлікті, від їх правових зобов'язань щодо цивільного населення й цивільних осіб, у тому числі від зобов'язань вживати запобіжних заходів, передбачених у статті 57.

Глава III Цивільні об'єкти

Стаття 52. Загальний захист цивільних об'єктів

1. Цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій. Цивільними об'єктами є всі ті об'єкти, які не є воєнними об'єктами, як вони визначені в пункті 2.

2. Напади повинні суворо обмежуватися об'єктами. Що стосується об'єктів, то воєнні об'єкти обмежуються тими об'єктами, які через свій характер, розміщення, призначення або використання вносять ефективний вклад у воєнні дії і повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація яких за існуючих у даний момент обставин дає явну воєнну перевагу.

3. У разі сумніву в тому, чи не використовується об'єкт, який звичайно призначений для цивільних цілей, наприклад, місце відправлення культу, житловий будинок чи інші житлові будови або школа, для ефективної підтримки воєнних дій, передбачається, що такий об'єкт використовується в цивільних цілях.

Стаття 53. Захист культурних цінностей і місць відправлення культів

Без шкоди для положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року (995_157) та інших відповідних міжнародних документів заборонено:

- а) здійснювати будь-які ворожі акти, спрямовані проти історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культів, які є культурною або духовною спадщиною народів;
- б) використовувати такі об'єкти для підтримки воєнних зусиль;
- с) робити такі об'єкти об'єктами репресалій.

Стаття 54. Захист об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення

1. Заборонено вдаватися до голоду серед цивільного населення як методу ведення війни.

2. Заборонено піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для забезпечення питною водою й запаси останньої, а також іригаційні споруди спеціально з метою не допустити використання їх цивільним населенням або супротивною стороною як засобу підтримання існування, незалежно від мотивів, ніби з метою викликати голод серед цивільних осіб, примусити їх до виїзду або з якої-небудь іншої причини.

3. Заборони, передбачені в пункті 2, не застосовуються щодо таких об'єктів, зазначених у цьому пункті, які використовуються супротивною стороною:

- а) для підтримання виключно особового складу їх збройних сил; або
- б) якщо не для підтримання існування, то для прямої підтримки воєнних дій, за умови, однак, що проти цих об'єктів ні в якому разі не вдаються до дій, в результаті яких можна очікувати, що цивільне населення залишиться без достатньої кількості продовольства або води, що викличе серед нього голод, або примусить до виїзду.

4. Ці об'єкти не повинні ставати об'єктами репресалій.

5. Виходячи із визнання життєво важливих для будь-якої сторони, що перебуває в конфлікті, потреб в обороні своєї національної території від вторгнення, допускається відступ від заборон, передбачених у пункті 2, стороною, що перебуває в конфлікті, на такий контрольованій нею території, де цього вимагає постійна воєнна необхідність.

Стаття 55. Захист природного середовища

1. При веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення.

2. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено.

Стаття 56. Захист установок і споруд, що містять небезпечні сили

1. Установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, – не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил у таких установках або спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення.

2. Загальний захист від нападу, передбачений у пункті 1, припиняється:

а) щодо гребель і дамб тільки в тому разі, якщо вони використовуються яким-небудь чином, що різниться від їх нормального функціонування, та для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

б) щодо атомних електростанцій тільки в тому разі, якщо вони виробляють електроенергію для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

с) щодо інших воєнних об'єктів, розміщених у цих установках або спорудах чи поблизу них, тільки в тому разі, якщо вони використовуються для регулярної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку.

3. У всіх випадках цивільне населення й окремі цивільні особи продовжують користуватися правом на повний захист, що надається їм міжнародним правом, включаючи захист шляхом вжиття застережних заходів, передбачених у статті 57. Якщо захист припиняється і які-небудь з установок, споруд або воєнних об'єктів, зазначених у пункті 1, зазнають нападу, вживаються всі практичні запобіжні заходи, щоб уникнути звільнення небезпечних сил.

4. Заборонено робити об'єктом репресалій будь-які установки, споруди або воєнні об'єкти, зазначені в пункті 1.

5. Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні прагнути уникати розміщення будь-яких воєнних об'єктів поблизу установок або споруд, зазначених у пункті 1. Однак допускаються споруди, збудовані з єдиною метою оборони установок або споруд, що використовуються для захисту від нападу на установки і споруди, і самі вони не повинні ставати об'єктом нападу за умови, що вони не використовуються для ведення воєнних дій, за винятком оборонних дій, необхідних для відбиття нападу на установки або споруди, які користуються захистом, і що їх озброєння обмежується зброєю для відбиття нападу противника на установки і споруди, що користуються захистом.

6. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, закликаються укласти між собою інші угоди для забезпечення додаткового захисту об'єктів, що містять небезпечні сили.

7. Для того щоб полегшити розпізнавання об'єктів, які користуються захистом цієї статті, сторони, що перебувають у конфлікті, можуть позначати їх спеціальним знаком у вигляді групи яскраво-оранжевих кругів, розміщених на одній і тій самій осі, як зазначено у статті 16 Додатка 1 до цього Протоколу. Відсутність такої позначки жодним чином не звільняє жодну із сторін, що перебувають у конфлікті, від її зобов'язань, що покладаються цією статтею.

Глава IV Запобіжні заходи

Стаття 57. Запобіжні заходи при нападі

1. При проведенні воєнних операцій повинна постійно виявлятися турбота про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти.

2. Щодо нападів вживаються такі запобіжні заходи:

а) ті, хто планує напад або приймає рішення про його здійснення:

а.1) роблять все практично можливе, щоб пересвідчитися в тому, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами й не підлягають особливому захисту, а є воєнними об'єктами у значенні пункту 2 статті 52, і що згідно з положенням цього Протоколу напад на них не заборонено;

а.2) вживають усіх практично можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу з тим, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і випадкової шкоди цивільним об'єктам і, в усякому випадку, звести їх до мінімуму;

а.3) утримуються від прийняття рішень про здійснення будь-якого нападу, який, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається одержати;

б) напад відмінюється або зупиняється, якщо стає очевидним, що об'єкт не є воєнним, що він підлягає особливому захисту, або що напад, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається отримати;

с) робиться ефективно завчасне попередження про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, за винятком тих випадків, коли обставини цього не дозволяють.

3. Коли можливий вибір між кількома воєнними об'єктами для отримання рівноцінної воєнної переваги, обирається той об'єкт, напад на який, як можна очікувати, створить найменшу небезпеку для життя цивільних осіб та для цивільних об'єктів.

4. При проведенні воєнних операцій на морі або в повітрі кожна сторона, що перебуває в конфлікті, вживає, відповідно до своїх прав і обов'язків згідно з нормами міжнародного права, застосовними в період воєнних конфліктів, усіх розумних запобіжних заходів з тим, щоб уникнути втрат життя серед цивільного населення і шкоди цивільним об'єктам.

5. Жодне з положень цієї статті не може тлумачитися як таке, що дозволяє будь-які напади на цивільне населення, цивільних осіб або цивільні об'єкти.

Стаття 58. Запобіжні заходи щодо наслідків нападу

Сторони, що перебувають у конфлікті, максимально можливою мірою:

а) прагнуть без шкоди для статті 49 Четвертої конвенції (995_154) вивести цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти, що перебувають під їхнім контролем, із районів, розміщених поблизу воєнних об'єктів;

б) уникають розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поблизу них;

с) вживають інших необхідних запобіжних заходів щодо захисту цивільного населення й цивільних об'єктів, що перебувають під їхнім контролем, від небезпек, що виникають у результаті воєнних операцій.

Глава V

Місцевості й зони, що перебувають під особливим захистом

Стаття 59. Необоронювані місцевості

1. Сторонам, що перебувають у конфлікті, забороняється нападати на необоронювані місцевості якими б то не було засобами.

2. Відповідні власті сторони, що перебуває в конфлікті, можуть оголосити необоронюваною місцевістю будь-який населений пункт, розміщений у зоні зіткнення збройних сил або поблизу неї, відкритий для окупації супротивною стороною. Ця місцевість повинна відповідати таким умовам:

а) всі комбатанти, а також мобільні бойові засоби та мобільне воєнне спорядження мають бути евакуйовані;

b) стаціонарні воєнні установки або споруди не повинні використовуватися з ворожою метою;

c) ні власті, ні населення не повинні здійснювати ворожих дій;

d) не повинно чинитися жодних дій на підтримку воєнних операцій.

3. Присутність у цій місцевості осіб, які користуються особливим захистом згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) та цим Протоколом, і присутність поліцейських сил, що залишилися з єдиною метою підтримки законності й порядку, не суперечить умовам, викладеним у пункті 2.

4. Супротивній стороні робиться заява, передбачена в пункті 2, в якій якнайточніше подається визначення й опис межі необоронюваної місцевості. Сторона, що перебуває в конфлікті, до якої адресована така заява, підтверджує її отримання і ставиться до цієї місцевості як до необоронюваної місцевості, за винятком тих випадків, коли умов, передбачених пунктом 2, фактично не дотримано; у цьому разі вона негайно повідомляє про це сторону, що зробила заяву. Навіть у тому разі, коли умови, викладені в пункті 2, не дотримані, така місцевість продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями цього Протоколу та іншими нормами міжнародного права, застосованими в період збройних конфліктів.

5. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть погодитися на оголошення місцевостей необоронюваними, навіть якщо такі місцевості не відповідають умовам пункту 2. У такій угоді повинно даватися якомога точніше визначення й опис межі необоронюваної місцевості; за необхідності в ній можуть бути передбачені методи контролю.

6. Сторона, під контролем якої перебуває місцевість, що є предметом такої угоди, позначає її, наскільки це можливо, такими знаками, які можуть бути погоджені з іншою стороною і встановлюються там, де їх ясно видно, особливо по її периметру, на межах і на шосейних дорогах.

7. Місцевість втрачає свій статус необоронюваної місцевості, якщо вона перестає відповідати умовам, викладеним у пункті 2 або в угоді, згаданій у пункті 5. У такому разі ця місцевість продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями цього Протоколу та іншими нормами міжнародного права, застосованими в період збройних конфліктів.

Стаття 60. Демілітаризовані зони

1. Сторонам, що перебувають у конфлікті, заборонено поширювати свої воєнні операції на зони, яким вони за згодою надали статус демілітаризованих зон, якщо таке поширення суперечить положенням такої угоди.

2. Така угода має бути ясно визначеною й може бути укладена в усній чи письмовій формі, або безпосередньо, або через Держави-покровительки, або будь-яку безсторонню гуманітарну організацію, і може являти собою взаємні збіжні заяви. Угода може бути укладена в мирний час, а також після початку воєнних дій, і в ній повинні бути подані якомога точніші визначення й опис межі демілітаризованої зони та, за необхідності, встановлені методи контролю.

3. Предметом такої угоди звичайно є будь-яка зона, що відповідає таким умовам:

a) всі комбатанти, а також мобільні бойові засоби й мобільне воєнне спорядження повинні бути евакуйовані;

b) стаціонарні воєнні установки і споруди не повинні використовуватися у ворожих цілях;

c) ні власті, ні населення не повинні чинити ворожих дій; і

d) будь-яка діяльність, пов'язана з воєнними зусиллями, повинна бути припинена.

Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні дійти згоди про тлумачення, яке належить давати умовам, викладеним у підпункті d цієї статті, та про осіб, які повинні бути допущені в демілітаризовану зону, крім осіб, згаданих у пункті 4.

4. Присутність у цій зоні осіб, які користуються особливим захистом згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цим Протоколом, та поліцейських сил, залише-

них з єдиною метою підтримання законності та порядку, не суперечить умовам, викладеним у пункті 3 цієї статті.

5. Сторона, під контролем якої перебуває така зона, позначає її, наскільки це можливо, такими знаками, які можуть бути погоджені з іншою стороною і які встановлюються там, де їх ясно видно, зокрема по її периметру, на її межах і на шосейних дорогах.

6. Якщо воєнні дії наближаються до демілітаризованої зони і якщо сторони, що перебувають у конфлікті, дійшли такої згоди, жодна з них не може використовувати цю зону з метою, що має відношення до ведення воєнних дій, або в односторонньому порядку скасувати її статус.

7. Якщо одна із сторін, що перебувають у конфлікті, вчинить істотне порушення положень пунктів 3 і 6 цієї статті, інша сторона звільняється від своїх зобов'язань, передбачених угодою про надання цій зоні статусу демілітаризованої. У такому разі ця зона втрачає свій статус, але продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями цього Протоколу та іншими нормами міжнародного права, застосовними в період збройних конфліктів.

Глава VI Цивільна оборона

Стаття 61. Визначення і сфери застосування

Для мети даного Протоколу:

а) «цивільною обороною» є виконання деяких або всіх зазначених нижче гуманітарних завдань, спрямованих на те, щоб захистити цивільне населення від небезпек та допомогти йому усунути безпосередні наслідки воєнних дій або лиха, а також створити умови, необхідні для його виживання. Цими завданнями є:

- а.1) оповіщення;
- а.2) евакуація;
- а.3) надання сховищ та їх улаштування;
- а.4) вжиття заходів для світломаскування;
- а.5) рятувальні роботи;
- а.6) медичне обслуговування, включаючи першу допомогу, а також релігійна допомога;
- а.7) боротьба з пожежами;
- а.8) виявлення й позначення небезпечних районів;
- а.9) знезараження та інші подібні методи захисту;
- а.10) термінове надання притулку й постачання;
- а.11) термінова допомога у відновленні й підтриманні порядку в районах лиха;
- а.12) термінове відновлення роботи необхідних комунальних служб;
- а.13) термінове поховання трупів;
- а.14) допомога у збереженні об'єктів, украй необхідних для виживання;
- а.15) додаткова діяльність, необхідна для здійснення будь-якого з вищезазначених завдань, включаючи планування та організацію, але не обмежуючись ними;

б) «організація цивільної оборони» означає й установи та інші організаційні одиниці, які створені або уповноважені компетентними властями сторони, що перебуває в конфлікті, виконувати будь-яке із завдань, зазначених у підпункті а, і які призначені та використовуються виключно для виконання цих завдань;

в) «персонал організацій цивільної оборони» означає таких осіб, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для виконання завдань, зазначених у пункті а, у тому числі персонал, призначений компетентними властями сторони, що перебуває в конфлікті, суто для управління цими організаціями;

г) «матеріальна частина» організацій цивільної оборони означає обладнання, матеріали та транспортні засоби, використовувані цими організаціями для виконання завдань цивільної оборони, зазначених у пункті а.

Стаття 62. Загальний захист

1. Цивільні організації цивільної оборони та їх персонал користуються повагою й захистом згідно з положеннями цього Протоколу, особливо даного розділу. Вони мають право виконувати доручені їм завдання з цивільної оборони, за винятком випадків настійної воєнної необхідності.

2. Положення пункту 1 застосовуються також до цивільних осіб, які, хоча й не є членами цивільних організацій цивільної оборони, на заклик компетентних властей та під їх контролем виконують завдання цивільної оборони.

3. Стаття 52 цього Протоколу поширюється на будівлі й матеріальну частину, використовувані з метою цивільної оборони, а також на сховища, що надаються для цивільного населення. Об'єкти, використовувані з метою цивільної оборони, не можуть знищуватися або використовуватися не за їх прямим призначенням, крім як стороною, якій вони належать.

Стаття 63. Цивільна оборона на окупованих територіях

1. На окупованих територіях цивільні організації цивільної оборони отримують від властей сприяння, необхідне для здійснення їх завдань. За жодних обставин їх персонал не може бути примушений до діяльності, яка утруднювала б належне виконання цих завдань. Окупуюча держава не вносить жодних змін у структуру або персонал цих організацій, що могли б поставити під загрозу ефективне виконання цих завдань. Від цих організацій не вимагається надання пріоритету громадянам або інтересам цієї держави.

2. Окупуюча держава не повинна примушувати чи спонукати цивільні організації цивільної оборони виконувати їх завдання таким чином, щоб це згубно відбивалося на інтересах цивільного населення.

3. Окупуюча держава може роззброювати персонал цивільної оборони з міркувань безпеки.

4. Окупуюча держава не повинна ні змінювати прямого призначення будівель або матеріальної частини, що належать організаціям цивільної оборони або використовуються ними, ні реквізувати їх, якщо така зміна призначення або реквізиція завдають шкоди цивільному населенню.

5. За умови, що загальне положення, про яке йдеться в пункті 4, зберігається, окупуюча держава може реквізувати або міняти призначення цих ресурсів за наявності таких конкретних умов:

а) ці будівлі або матеріальна частина необхідні для інших потреб цивільного населення; і
б) реквізиція або зміна призначення проводяться тільки доти, доки існує така необхідність.

6. Окупуюча держава не повинна ні змінювати призначення, ні реквізувати сховища, призначені для використання цивільним населенням або необхідні для цього населення.

Стаття 64. Цивільні організації цивільної оборони нейтральних держав або інших держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, та міжнародні координуючі організації

1. Положення статей 62, 63, 65 і 66 застосовуються також до персоналу й матеріальної частини цивільних організацій і цивільної оборони нейтральних держав або інших держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, які виконують завдання цивільної оборони, зазначеної в статті 61, на території сторони, що перебуває в конфлікті за згодою й під контролем цієї сторони. Будь-яка заінтересована супротивна сторона повідомляє про таку допомогу якомога швидше. За жодних обставин ця діяльність не розглядається як втручання в конфлікт. Однак цю діяльність необхідно здійснювати з належним урахуванням інтересів безпеки заінтересованих сторін, що перебувають у конфлікті.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, які отримують допомогу, про яку йдеться в пункті 1, та Високі Договірні Сторони, що подають таку допомогу, повинні, якщо це

необхідно, сприяти міжнародній координації такої діяльності в галузі цивільної оборони. У таких випадках на відповідні міжнародні організації поширюються положення цієї глави.

3. На окупованих територіях окупуюча держава може забороняти або обмежувати діяльність цивільних організацій цивільної оборони нейтральних держав або інших держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, та міжнародних координуючих організацій лише в тому разі, якщо вона може забезпечити належне виконання завдань цивільної оборони своїми власними засобами або засобами, що є на окупованій території.

Стаття 65. Припинення надання захисту

1. Надання захисту, на який мають право цивільні організації цивільної оборони, їх персонал, будівлі, сховища й матеріальна частина, припиняється лише в тому разі, коли вони, крім своїх власних завдань, чинять дії, що завдають шкоди противнику, або використовуються для вчинення таких дій. Однак надання захисту може припинитися тільки після того, як було зроблено попередження, що встановлює кожного разу, коли це необхідно, розумний строк, і після того, як таке попередження не було взято до уваги.

2. Такі дії не вважаються діями, що завдають шкоди противнику в разі:

а) виконання завдань цивільної оборони під керівництвом або контролем військових властей;

б) співробітництва цивільного персоналу цивільної оборони з воєнним персоналом у виконанні завдань цивільної оборони або придання деякої кількості військовослужбовців цивільним організаціям цивільної оборони;

с) якщо виконання завдань цивільної оборони може водночас приносити користь жертвам з числа військових, зокрема тим, які вибули зі строю.

3. Носіння легкої особистої зброї цивільним персоналом цивільної оборони з метою підтримання порядку або самооборони також не вважається дією, що завдає шкоди противнику. Однак у районах на суші, де мають або, вірогідно, матимуть місце бої, сторони, що перебувають у конфлікті, вживають необхідних заходів з метою обмежити озброєння такою ручною зброєю, як пістолети або револьвери, щоб було легше відрізнити персонал цивільної оборони від комбатантів. Навіть, якщо персонал цивільної оборони носить інші види легкої особистої зброї у таких районах, він, проте, користується повагою й захистом, як тільки його розпізнано.

4. Формування цивільних організацій цивільної оборони на зразок військових і обов'язкова служба в них також не позбавляють їх захисту, що передбачений цією главою.

Стаття 66. Розпізнавання

1. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне вжити заходів для того, щоб її організації цивільної оборони, їх персонал, будівлі й матеріальна частина могли бути розпізнані в той час, коли вони призначені виключно для виконання завдань цивільної оборони. Таким самим чином належить забезпечити розпізнавання сховищ, призначених для цивільного населення.

2. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне також прийняти й застосовувати методи і процедури, що дають можливість розпізнавати цивільні сховища, а також персонал, будівлі та матеріальну частину цивільної оборони, на яких ставиться міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони.

3. На окупованих територіях і в районах, де йдуть або можуть іти бої, цивільний персонал цивільної оборони розпізнається за допомогою міжнародного розпізнавального знака цивільної оборони та посвідчення особи, що підтверджує її статус.

4. Міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони є рівнобічний голубий трикутник на оранжевому тлі, якщо він використовується для захисту організацій цивільної оборони, їх персоналу, будівель і матеріальної частини, а також цивільних сховищ.

5. Крім розпізнавального знака, сторони, що перебувають у конфлікті, можуть домовитися про використання розпізнавальних сигнальних знаків з метою розпізнавання цивільної оборони.

6. Застосування положень пунктів 1 – 4 цієї статті регламентується главою V Додатка 1 до цього Протоколу.

7. У мирний час розпізнавальним знаком, описаним у пункті 4, можна, за згодою компетентних державних властей, користуватися з метою розпізнавання цивільної оборони.

8. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, вживають необхідних заходів для забезпечення контролю над використанням міжнародного розпізнавального знака цивільної оборони та для запобігання і припинення будь-якого зловживання ним.

9. Розпізнавання медичного та духовного персоналу цивільної оборони, медичних формувань і санітарно-транспортних засобів також регламентується статтею 18.

Стаття 67. Особовий склад збройних сил і військові підрозділи, призначені в організації цивільної оборони

1. Особовий склад збройних сил і військові підрозділи, призначені в організації цивільної оборони, користуються повагою й захистом за умови, що:

а) такий особовий склад і такі військові підрозділи постійно призначені та займаються виключно виконанням завдань, зазначених у статті 61;

б) призначений таким чином цей особовий склад не виконує яких-небудь інших військових обов'язків під час конфлікту;

с) такий особовий склад чітко відрізняється від інших осіб, які входять до складу збройних сил, міжнародним розпізнавальним знаком, що носить на видному місці, й має бути настільки великим, наскільки це можливо, цей особовий склад забезпечується згаданим у главі V Додатка 1 до цього Протоколу посвідченням особи, що підтверджує його статус;

д) такий особовий склад і такі військові підрозділи озброєні тільки легкою особистою зброєю з метою підтримання порядку або для самооборони, Положення пункту 3 статті 65 також застосовуються в цьому разі;

е) такий особовий склад не бере безпосередньої участі у воєнних діях і не чинить або не використовується для вчинення, крім своїх завдань цивільної оборони, дій, що завдають шкоди супротивній стороні;

ф) такий особовий склад і такі військові підрозділи виконують свої завдання цивільної оборони тільки в межах національної території своєї сторони.

Недодержання умов, викладених вище в підпункті f, будь-якою особою, яка входить до складу збройних сил, що зв'язане умовами, передбаченими вище в підпунктах а і б, заборонено.

2. Особи, які входять до складу збройних сил і служать в організаціях цивільної оборони, якщо вони потрапляють під владу супротивної сторони, є військовополоненими. На окупованій території у випадку, коли в цьому виникне необхідність, вони можуть бути використані для виконання завдань цивільної оборони, але тільки в інтересах цивільного населення цієї території і за умови, що в разі небезпечності такої роботи вони погоджуються виконувати її добровільно.

3. Будівлі, велике обладнання та транспортні засоби військових підрозділів, призначені в організації цивільної оборони, повинні чітко позначатися міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони. Цей розпізнавальний знак має бути настільки великим, наскільки це можливо.

4. Матеріальна частина й будівлі військових підрозділів, призначених в організації цивільної оборони суто для завдань цивільної оборони, в разі, якщо вони потрапляють під владу супротивної сторони, продовжують підпорядковуватися законам війни. Вони не можуть використовуватись для інших цілей, крім як для цілей цивільної оборони, до тих пір, поки вони вимагаються для виконання завдань цивільної оборони, за винятком випадків настійної воєнної необхідності, якщо тільки заздалегідь не було вжито заходів для достатнього забезпечення потреб цивільного населення.

Розділ II

Допомога цивільному населенню

Стаття 68. Сфера застосування

Положення цього розділу застосовуються до цивільного населення, як воно визначене цим Протоколом, і є доповненням до статей 23, 55, 59, 60, 61 і 62 та до інших відповідних положень Четвертої конвенції (995_154).

Стаття 69. Основні потреби на окупованих територіях

1. На доповнення до перелічених у статті 55 Четвертої конвенції (995_154) обов'язків, що стосуються постачання продовольства і медикаментів, окупаюча держава, максимально можливою мірою використовує наявні в неї засоби і без будь-якої дискримінації, забезпечує також одягом, постільною білизною, засобами притулку та припасами, істотно важливими для виживання цивільного населення окупованої території, а також предметами, необхідними для відправлення релігійних обрядів.

2. Заходи щодо надання без істотної затримки допомоги цивільному населенню окупованих територій регулюються статтями 59, 60, 61, 62, 108, 109, 110 і 111 Четвертої конвенції (995_154), а також статтею 71 цього Протоколу.

Стаття 70. Операції з надання допомоги

1. Якщо цивільне населення будь-якої території, яка перебуває під контролем сторони, що бере участь у конфлікті, крім окупованої території, недостатньо забезпечується запасами, згаданими у статті 69, то проводяться операції з надання допомоги, які мають гуманітарний та беззастережний характер і здійснюються без будь-яких несприятливих особливостей за згодою між сторонами, заінтересованими в таких операціях щодо надання допомоги. Пропозиції щодо надання допомоги, що відповідають вищезазначеним умовам, не розглядаються як втручання у збройний конфлікт або як недружні акти. При розподілі поставок допомоги пріоритет надається таким особам, як діти, вагітні жінки, породіллі й годувальниці, які згідно з Четвертою конвенцією (995_154) або цим Протоколом користуються особливими пільгами та особливим захистом.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, і кожна Висока Договірна Сторона дозволяють швидке й безперешкодне перевезення всіх поставок, обладнання та персоналу для надання допомоги згідно з цим розділом, і сприяють йому, якщо навіть така допомога призначається для цивільного населення супротивної сторони.

3. Сторони, що перебувають у конфлікті, і кожна Висока Договірна Сторона, які дозволяють перевезення поставок, обладнання та персоналу з метою надання допомоги відповідно до пункту 2:

а) мають право на проведення технічних заходів, включаючи огляд, за умови виконання яких дозволено таке перевезення;

б) можуть обумовити такий дозвіл тим, щоб розподіл допомоги проводився на місці під контролем Держави-покровительки;

в) жодним чином не змінюють первісного призначення поставок допомоги й не затримують їх перевезення, за винятком випадків термінової необхідності в інтересах відповідного цивільного населення.

4. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист поставок допомоги і сприяють їх швидкому розподіленню.

5. Сторони, що перебувають у конфлікті, і кожна заінтересована Висока Договірна Сторона заохочують ефективну міжнародну координацію операцій з надання допомоги, зазначених у пункті 1, та сприяють їй.

Стаття 71. Персонал, який бере участь в операціях з надання допомоги

1. У разі потреби виділення персоналу для сприяння проведенню операцій з надання допомоги, особливо для транспортування й розподілу поставок допомоги, може складати частину цих операцій; на участь такого персоналу в операціях з надання допомоги має бути отримана згода сторони, на території якої він виконуватиме свої обов'язки.

2. Такий персонал користується повагою й захистом.

3. Кожна сторона, що отримує поставки допомоги, максимально практично можливою мірою допомагає згаданому в пункті 1 персоналу у виконанні його місії з надання допомоги. Тільки за настійної воєнної потреби діяльність такого персоналу та його пересування можуть бути тимчасово обмежені.

4. За жодних обставин персонал для проведення операцій з надання допомоги не повинен виходити за рамки своєї місії відповідно до цього Протоколу. Зокрема, він має брати до уваги вимоги безпеки сторони, на території якої виконує свої обов'язки. Діяльність будь-якої особи, що входить до складу даного персоналу, яка не додержує цих вимог, може бути припинена.

Розділ III

Поводження з особами, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті

Глава I

Сфера застосування й захист осіб та об'єктів

Стаття 72. Сфера застосування

Положення, що містяться в даному розділі, є доповненням до норм, що стосуються гуманітарного захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті, які містяться в Четвертій конвенції (995_154), зокрема її частинах I і III, а також до інших застосовуваних норм міжнародного права, щодо захисту основних прав людини в період міжнародних збройних конфліктів.

Стаття 73. Біженці й апатриди

Особи, які до початку воєнних дій розглядалися як апатриди або біженці згідно з відповідними міжнародними актами, прийнятими заінтересованими сторонами, або з національним законодавством держави, що надала притулок, чи держави проживання, є особами, які користуються захистом відповідно до смислу частин I і III Четвертої конвенції (995_154) за всіх обставин і без будь-якого несприятливого розрізнення.

Стаття 74. Возз'єднання роз'єднаних сімей

Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, будь-якими можливими шляхами сприяють возз'єднанню сімей, роз'єднаних внаслідок збройних конфліктів, і, зокрема, заохочують роботу гуманітарних організацій, що виконують це завдання, відповідно до положень Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу та згідно з їхніми відповідними правилами безпеки.

Стаття 75. Основні гарантії

1. Тією мірою, якою їх торкається ситуація, зазначена у статті 1 цього Протоколу, з особами, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті, і не користуються сприятливим ставленням згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або згідно з цим Протоколом, за всіх обставин поводяться гуманно, і вони, як мінімум, користу-

ються захистом, передбаченим у цій статті, без будь-якої несприятливої різниці, заснованої на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншого статусу або на яких-небудь інших подібних критеріях. Кожна сторона має з повагою ставитися до особи, честі, переконань та релігійних обрядів усіх таких осіб.

2. Заборонені й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи воєнних органів:

а) насильство над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб, зокрема:

а.1) вбивство;

а.2) катування всіх видів – фізичні чи психічні;

а.3) тілесні покарання;

а.4) каліцтво;

б) знуцання над людською гідністю, зокрема, принижуюче й образливе поведження, примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій його формі;

с) взяття заручників;

д) колективне покарання; і

е) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

3. Будь-яка особа, що піддається арешту, затриманню або інтернуванню за дії, пов'язані зі збройним конфліктом, має бути невідкладно проінформована зрозумілою їй мовою про причини вжиття таких заходів, за винятком випадків арешту або затримання за кримінальні правопорушення. Такі особи повинні бути звільнені у найкоротший строк і в будь-якому разі, як тільки обставини, що виправдовують арешт, затримання чи інтернування, стали недійсними.

4. Особі, визнаній винною у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного зі збройним конфліктом, не може бути винесено жодного вироку, і вона не може бути піддана жодному покаранню, крім як за постановою неупередженого й відповідним чином створеного суду, що додержує загальноновизнаних принципів звичайного судочинства, які включають таке:

а) процедура повинна передбачати, щоб обвинувачений був без затримки проінформований про деталі правопорушення, що ставиться йому за вину, й надавати звинуваченому до і під час суду всі необхідні права та засоби захисту;

б) жодна особа не може бути засуджена за правопорушення, крім як на підставі кримінальної відповідальності;

с) жодна особа не може бути звинувачена у вчиненні кримінального правопорушення або засуджена за нього на підставі будь-якої дії чи недоліку, які не є кримінальним правопорушенням згідно з нормами національного законодавства або міжнародного права, дія яких поширювалася на цю особу під час вчинення такої дії чи бездіяльності; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке було застосоване в той час, коли було вчинено це кримінальне правопорушення, якщо після вчинення правопорушення законом установлюється легше покарання, то дія цього закону поширюється й на даного правопорушника;

д) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, вважається невинним доти, доки його вина не буде доведена за законом;

е) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, має право на судовий розгляд у його присутності;

ф) жодна особа не може бути примушена до подання свідчень проти самої себе або визнання себе винною;

г) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, має право допитувати свідків, які дають свідчення проти нього, або вимагати, щоб свідки були допитані, а також право на виклик і допит свідків на його користь на тих самих умовах, що й для свідків, які дають свідчення проти нього;

h) жодна особа не може переслідуватися або каратися тією ж стороною за правопорушення, за яке згідно з тим самим законом і судовою процедурою даній особі раніше було винесено вирок, що виправдовує чи засуджує її;

і) кожний, хто є переслідуваним у судовому порядку за правопорушення, має право на те, щоб вирок суду було оголошено публічно; і

ж) при винесенні вироку засудженому має бути повідомлено про його право на оскарження в судовому чи іншому порядку, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

5. Жінки, свобода яких обмежується з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, утримуються в приміщеннях, відокремлених від приміщень для чоловіків. Вони перебувають під безпосереднім наглядом жінок. Однак у випадках, коли затримуються чи інтернуються сім'ї, їх, за можливості, розміщують в одному й тому самому місці й утримують як окремі сім'ї.

6. Особи, які піддаються арешту, затриманню чи інтернуванню з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, користуються захистом, передбаченим цією статтею, до їх остаточного звільнення, репатріації чи влаштування навіть після закінчення збройного конфлікту.

7. Щоб уникнути будь-якого сумніву щодо переслідування осіб, які звинувачуються у вчиненні воєнних злочинів або у злочинах проти людства, та суду над ними, застосовуються такі принципи:

а) особи, які звинувачуються в таких злочинах, повинні переслідуватися й передаватися до суду згідно із чинними нормами міжнародного права; і

б) будь-які особи, які не користуються сприятливим обходженням згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цим Протоколом, користуються обходженням, передбаченим цією статтею, незалежно від того, є чи не є злочини, в яких їх звинувачують, серйозним порушенням Конвенцій і цього Протоколу.

8. Жодне з положень цієї статті не може бути використане як таке, що обмежує будь-яке інше сприятливіше положення, що надає особам, про які йдеться в пункті 1, більший захист згідно з будь-якими застосовуваними нормами міжнародного права.

Глава II Заходи для захисту жінок і дітей

Стаття 76. Захист жінок

1. Жінки користуються особливою повагою і їм забезпечується захист, зокрема, від зґвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань.

2. Справи вагітних жінок і матерів малолітніх дітей, від яких такі діти залежать, які піддаються арешту, затриманню чи інтернуванню з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, розглядаються в першочерговому порядку.

3. Максимально можливою мірою сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть уникати винесення смертних вироків за правопорушення, пов'язані зі збройним конфліктом, щодо вагітних жінок або матерів малолітніх дітей, від яких такі діти залежать. Смертний вирок за такі правопорушення не виконується щодо таких жінок.

Стаття 77. Заходи для захисту дітей

1. Діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і, зокрема, сторони утримуються від вербування їх у свої збройні сили. При вербуванні із числа осіб, які досягли п'ятнадцятирічного віку, але яким ще не виповнилося вісімнадцяти років, сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть віддавати перевагу особам старшого віку.

3. Якщо, у виключних випадках, у супереч положенням пункту 2, діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, беруть безпосередню участь у воєнних діях і потрапляють під владу супротивної сторони, вони продовжують користуватися особливим захистом, що надається цією статтею, незалежно від того, є вони військовополоненими чи ні.

4. У разі арешту, затримання чи інтернування з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, діти утримуються в приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих, крім тих випадків, коли сім'ї розміщуються окремо, як це передбачено пунктом 5 статті 75.

5. Смертний вирок за правопорушення, пов'язане зі збройним конфліктом, не виконується щодо осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку на той час, коли це правопорушення було вчинено.

Стаття 78. Евакуація дітей

1. Жодна сторона, що перебуває в конфлікті, не вживає заходів щодо евакуації дітей, крім як своїх власних громадян в іноземну державу, за винятком випадків, коли йдеться про тимчасову евакуацію, необхідну з невідкладних причин, пов'язану зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, якщо вони не перебувають на окупованій території, з їх безпекою. У разі, коли можуть бути знайдені батьки чи законні опікуни, вимагається їхня письмова згода на таку евакуацію. Якщо такі особи не можуть бути знайдені, вимагається письмова згода на евакуацію від осіб, які за законом або звичаєм несуть головну відповідальність за опіку над дітьми. Будь-яка така евакуація проводиться під спостереженням Держави-покровительки за погодженням із заінтересованими сторонами, тобто стороною, що здійснює евакуацію, стороною, що приймає дітей, і будь-якими сторонами, громадяни яких евакуюються. У кожному випадку всі сторони, що перебувають у збройному конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів обережності з метою уникнути створення загрози для евакуації.

2. У всіх випадках здійснення евакуації згідно з пунктом 1 навчання кожної дитини, включаючи її релігійне й моральне виховання згідно з бажанням її батьків, здійснюється, поки вона перебуває в евакуації, максимально можливою мірою безперервно.

3. З метою полегшення повернення у свої сім'ї й у свою країну дітей, евакуйованих згідно з цією статтею, власті сторони, що здійснює евакуацію, і, коли це доцільно, власті приймаючої країни заповнюють на кожну дитину картку з фотографіями, яку вони надсилають у Центральне довідкове агентство Міжнародного комітету Червоного Хреста. У кожній картці міститься, якщо це можливо й не має наслідку ризик завдати шкоди дитині, така інформація:

- a) прізвище (прізвища) дитини;
- b) ім'я (імена) дитини;
- c) стать дитини;
- d) місце й дата народження (якщо дата народження невідома, приблизний вік);
- e) повне ім'я батька;
- f) повне ім'я і дівоче прізвище матері, якщо таке зберігається;
- g) найближчі родичі дитини;
- h) національність дитини;
- i) рідна мова дитини та будь-які інші мови, якими вона володіє;
- j) адреса сім'ї дитини;
- k) будь-який особистий номер дитини;
- l) стан здоров'я дитини;
- m) група крові дитини;
- n) розпізнавальні прикмети;
- o) дата й місце, де була знайдена дитина;
- p) дата виїзду дитини із своєї країни й назва місця, звідки вона виїхала;
- q) релігія дитини, якщо така є;
- г) у разі смерті дитини до її повернення – дата, місце й обставини смерті та місце її поховання.

Глава III Журналісти

Стаття 79. Заходи щодо захисту журналістів

1. Журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи у значенні пункту 1 статті 50.

2. Як такі вони користуються захистом згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) й цим Протоколом за умови, що вони не чинять дій, несумісних з їх статусом цивільних осіб, і без шкоди праву воєнних кореспондентів, акредитованих при збройних силах, на статус, передбачений статтею 4 а (4) Третьої конвенції (995_153).

3. Вони можуть отримувати посвідчення особи згідно зі зразком, що наводиться в Додатку 2 до цього Протоколу. Це посвідчення, що видається урядом держави, громадянином якої є журналіст, або на території якої він постійно проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює, підтверджує статус його пред'явника як журналіста.

Частина V Виконання Конвенцій і цього Протоколу

Розділ I Загальні поняття

Стаття 80. Заходи щодо виконання

1. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, без затримки вживають усіх необхідних заходів щодо виконання зобов'язань, які покладаються на них Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цим Протоколом.

2. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, видають накази й розпорядження з метою забезпечення додержання Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу та здійснюють контроль за їх виконанням.

Стаття 81. Діяльність Червоного Хреста та інших гуманітарних організацій

1. Сторони, що перебувають у конфлікті, надають Міжнародному комітету Червоного Хреста всі засоби в межах їх можливостей, які дають змогу йому виконувати гуманітарні функції, покладені на нього Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) та цим Протоколом з метою забезпечення захисту й допомоги жертвам конфліктів; Міжнародний комітет Червоного Хреста також може здійснювати будь-яку іншу гуманітарну діяльність на користь таких жертв за згодою заінтересованих сторін, що перебувають у конфлікті.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, надають своїм відповідним організаціям Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) засоби, необхідні для здійснення їх гуманітарної діяльності на користь жертв даного конфлікту, відповідно до положень Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу та основних принципів Червоного Хреста, сформульованих Міжнародними конференціями Червоного Хреста.

3. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, всіма можливими засобами сприяють наданню допомоги, яку організації Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) та Ліги товариств Червоного Хреста надають жертвам конфліктів відповідно до положень Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу та основних принципів Червоного Хреста, сформульованих Міжнародними конференціями Червоного Хреста.

4. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, надають, наскільки це можливо, засоби, подібні до тих, про які йдеться в пунктах 2 і 3, іншим гуманітарним організаціям, зазначеним у Конвенціях (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або в цьому Протоколі, які належним чином уповноважені відповідними сторонами, що перебувають у

конфлікті, та здійснюють свою гуманітарну діяльність відповідно до положень Конвенцій і цього Протоколу.

Стаття 82. Юридичні радники у збройних силах

Високі Договірні Сторони в будь-який час і сторони, що перебувають у конфлікті, в період збройного конфлікту забезпечують наявність юридичних радників, які могли б в разі необхідності давати поради командирам на відповідному рівні про застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу та відповідний інструктаж збройним силам з цього питання.

Стаття 83. Розповсюдження

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються як у мирний час, так і під час збройного конфлікту розповсюджувати якомога ширше Конвенції (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) та цей Протокол у своїх країнах і, зокрема, включати їх вивчення в програми воєнної підготовки та заохочувати їх вивчення цивільним населенням з тим, щоб ці документи могли стати відомими збройним силам і цивільному населенню.

2. Будь-які воєнні або цивільні власті, які під час збройних конфліктів беруть на себе відповідальність щодо застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу, повинні бути повністю ознайомлені з їх текстами.

Стаття 84. Правила застосування

Високі Договірні Сторони в якомога коротші строки надсилають одна одній через депозитарія і, в разі необхідності, за допомогою Держав-покровительок свої офіційні переклади цього Протоколу, а також закони й положення, які вони можуть прийняти для забезпечення його застосування.

Розділ II **Припинення порушень Конвенцій** **і цього Протоколу**

Стаття 85. Припинення порушень цього Протоколу

1. Положення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), що стосуються припинення порушень і серйозних порушень, доповнені цим розділом, застосовуються щодо припинення порушень і серйозних порушень цього Протоколу.

2. Дії, що характеризуються в Конвенціях (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) як серйозні порушення, є серйозними порушеннями цього Протоколу, якщо вони вчиняються проти осіб, які перебувають під владою супротивної сторони й користуються захистом статей 44, 45 і 73 цього Протоколу, або проти поранених, хворих та осіб, що потерпіли корабельну аварію, які належать до супротивної сторони й користуються захистом цього Протоколу, або проти медичного чи духовного персоналу, медичних формувань чи санітарно-транспортних засобів, що перебувають під контролем супротивної сторони й користуються захистом цього Протоколу.

3. На доповнення до серйозних порушень, визначених у статті 11, такі дії розглядаються як серйозні порушення цього Протоколу, коли вони вчиняються навмисне на порушення відповідних положень цього Протоколу і є причиною смерті або серйозного тілесного пошкодження чи шкоди здоров'ю:

- а) перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу;
- б) вчинення нападу невибіркового характеру, що торкається цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя,

поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам, як це визначено в пунктах а.2, а.3 статті 57;

с) вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам, як це визначено в пунктах а.2, а.3 статті 57;

д) перетворення не оборонних місцевостей і нейтральних зон на об'єкт нападу;

е) вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях;

ф) віроломне використання на порушення статті 37 розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця, або інших захисних знаків, визначених Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цим Протоколом.

4. На доповнення до серйозних порушень, зазначених у попередніх пунктах цієї статті та в Конвенціях (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), розглядаються як серйозні порушення цього Протоколу такі дії, коли вони здійснюються навмисне й на порушення Конвенцій або цього Протоколу:

а) переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі на порушення статті 49 Четвертої конвенції (995_154);

б) не виправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб;

с) застосування практики апартеїду інших негуманних і принижуючих дій, заснованих на расовій дискримінації, які зневажають гідність особи;

д) перетворення ясно розпізнаних історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів і яким спеціальною угодою, укладеною, наприклад, у рамках компетентної організації, надається особливий захист на об'єкт нападу, внаслідок чого вони зазнають великих руйнувань, коли немає свідчень про порушення супротивною стороною пункту b статті 53, і коли такі історичні пам'ятки, твори мистецтва та місця відправлення культу не розміщені поблизу воєнних об'єктів;

е) позбавлення особи, яка користується захистом Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або захистом, згаданим у пункті 2 цієї статті, права на неупереджене й нормальне судочинство.

5. Без шкоди для застосування Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу серйозні порушення цих документів розглядаються як воєнні злочини.

Стаття 86. Неприйняття заходів

1. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні перепиняти серйозні порушення та вживати необхідних заходів щодо перепинення всіх інших порушень Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цього Протоколу, які є результатом неприйняття заходів, що мають бути прийняті.

2. Той факт, що порушення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу було вчинене підлеглою особою, не звільняє її начальників від кримінальної або дисциплінарної відповідальності в разі, якщо вони знали, що мають у своєму розпорядженні інформацію, яка повинна була б надати їм можливість дійти висновку в обстановці, що існувала на той час, що така підлегла особа вчиняє або має намір вчинити подібне порушення, і якщо вони не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для відвернення або перепинення цього порушення.

Стаття 87. Обов'язки командирів

1. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати від воєнних командирів, оскільки це стосується осіб, які входять до складу підлеглих їм збройних сил, та інших підлеглих їм осіб, щоб вони не допускали порушень Конвенцій (995_151,

995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу і, в разі потреби, перепиняли ці порушення та повідомляли про це компетентні власті.

2. З метою запобігання порушенням і перепинення їх Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати, щоб особи, які входять до складу підлеглих їм збройних сил, були обізнані з обов'язками, що покладаються на них Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цим Протоколом.

3. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати від кожного командира, який знає про те, що його підлеглі чи інші особи, що перебувають під його контролем, мають намір вчинити або вчинили порушення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цього Протоколу, вжиття необхідних заходів щодо запобігання подібним порушенням Конвенцій або цього Протоколу і, за потреби, щодо порушення дисциплінарного чи кримінального переслідування проти тих, хто вчинив такі порушення.

Стаття 88. Взаємна допомога в питаннях кримінального переслідування

1. Високі Договірні Сторони максимально сприяють одна одній у зв'язку з кримінальним переслідуванням, що розпочинається в разі серйозних порушень Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу.

2. Без шкоди для прав і обов'язків, встановлених Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і пунктом 1 статті 85 цього Протоколу, і коли обставини це дозволяють, Високі Договірні Сторони співробітничать у тому, що стосується видачі. Вони належним чином враховують прохання держави, на території якої було вчинено дане правопорушення.

3. У всіх випадках застосовується законодавство Високої Договірної Сторони, що отримала прохання про видачу. Однак положення, наведені в попередніх пунктах, не торкаються зобов'язань, що випливають з положень будь-якої іншої двосторонньої або багатосторонньої угоди, яка повністю або частково визначає чи буде визначати надання взаємної допомоги в питаннях кримінального переслідування.

Стаття 89. Співробітництво

У випадках серйозних порушень Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цього Протоколу Високі Договірні Сторони зобов'язуються вживати заходів як спільно, так й індивідуально у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй і у відповідності зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (995_010).

Стаття 90. Міжнародна комісія із встановлення фактів

1. а) Засновується Міжнародна комісія із встановлення фактів (далі – Комісія) у складі п'ятнадцяти членів, які мають високі моральні якості й визнану неупередженість;

б) після того як не менше двадцяти Високих Договірних Сторін погодяться прийняти компетенцію Комісії згідно з пунктом 2, депозитарій скликає тоді, а згодом через кожні п'ять років, конференцію представників таких Високих Договірних Сторін з метою обрання членів Комісії. На конференції представники обирають членів Комісії шляхом таємного голосування зі списку осіб, до якого кожна з цих Високих Договірних Сторін може внести одну кандидатуру;

в) члени Комісії виступають як самостійні особи й виконують свої функції аж до обрання нових членів на наступній конференції;

г) під час виборів Високі Договірні Сторони стежать за тим, щоб кожна окрема особа, яку обирають у Комісію, мала необхідні якості й щоб у Комісії в цілому було забезпечене справедливе географічне представництво;

д) у разі виникнення непередбаченої вакансії сама Комісія заповнює цю вакансію, враховуючи належним чином положення попередніх пунктів;

е) депозитарій надає Комісії необхідну адміністративну допомогу у виконанні її функцій.

2. а) Високі Договірні Сторони можуть під час підписання, ратифікації або приєднання до Протоколу чи в будь-який інший наступний час заявити, що вони визнають *ipso facto* і без спеціальної угоди щодо будь-якої іншої Високої Договірної Сторони, яка бере на себе таке ж зобов'язання, компетенцію Комісії щодо розслідування заяв такої іншої сторони, як це дозволяється цією статтею;

б) вищезгадані заяви вручаються депозитарієві, який надсилає копії цих заяв Високим Договірним Сторонам;

с) Комісія компетентна:

i) розслідувати будь-які факти, котрі, як передбачається, є серйозним порушенням, як воно визначається Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цим Протоколом, або інше серйозне порушення Конвенцій і цього Протоколу;

ii) сприяти шляхом надання добрих послуг відновленню поваги до Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу;

д) в інших ситуаціях Комісія призначає розслідування на прохання сторони, що перебуває в конфлікті, тільки за згодою іншої заінтересованої сторони чи сторін;

е) з урахуванням визначених положень цього пункту положення статей 52, 53, 132 і 149 відповідно Першої (995_151), Другої (995_152), Третьої (995_153) і Четвертої (995_154) конвенцій, продовжують застосовуватися до будь-якого передбачуваного порушення Конвенцій і поширюються на будь-які передбачувані порушення цього Протоколу;

3. а) Якщо не буде досягнуто іншої угоди між заінтересованими сторонами, всі розслідування проводяться палатою у складі семи членів, що призначаються таким чином:

i) п'ять членів Комісії, які не є громадянами жодної із сторін, що перебувають у конфлікті, призначає голова Комісії на основі справедливого географічного представництва після консультацій зі сторонами, що перебувають у конфлікті;

ii) два спеціальні члени, які не є громадянами жодної сторони, що перебуває в конфлікті, призначаються по одному кожною із сторін;

б) після отримання прохання про проведення розслідування голова Комісії встановлює відповідний строк для заснування Палати. Якщо який-небудь спеціальний член не був призначений протягом встановленого строку, голова негайно призначає таких додаткових членів або членів Комісії, які можуть бути необхідні для укомплектування складу палати.

4. а) Палата, що засновується згідно з пунктом 3 для проведення розслідування, пропонує сторонам, що перебувають у конфлікті, сприяти їй та надавати докази. Палата може також шукати інші докази, які вона вважає за необхідні, та проводити розслідування становища на місці;

б) усі докази повністю доводяться до відома заінтересованих сторін, що мають право подавати Комісії зауваження щодо цих доказів;

с) кожна заінтересована сторона має право оспорювати такі докази.

5. а) Комісія подає заінтересованим сторонам доповідь про факти, встановлені палатою, з рекомендаціями, які вона вважає за необхідні;

б) якщо палата не має можливості отримати достатні докази для вироблення об'єктивних і безсторонніх висновків, то Комісія повідомляє причини, з яких вона не змогла це зробити;

с) Комісія не повідомляє публічно про свої висновки, якщо тільки всі сторони, що перебувають у конфлікті, не попросять Комісію це зробити.

6. Комісія встановлює власні правила процедури, включаючи правила, що стосуються головування в Комісії і головування в Палаті. Ці правила забезпечують виконання головою Комісії своїх функцій у будь-який час, а в разі проведення розслідування – виконання їх особою, яка не є громадянином якої-небудь зі сторін, що перебувають у конфлікті.

7. Адміністративні витрати Комісії покриваються за рахунок внесків Високих Договірних Сторін, які роблять заяви згідно з пунктом 2 та за рахунок добровільних внесків. Сторона або сторони, що перебувають у конфлікті, які звертаються з проханням про проведення розслідування, авансують необхідні кошти на покриття витрат Палати, які відшкодовуються їм стороною або сторонами, щодо яких зроблені такі заяви, в розмірі п'ятдесяти відсотків від

суми витрат палати. У разі подання Палаті зустрічних заяв сторін кожна сторона вносить аванс у розмірі п'ятдесяти відсотків необхідних коштів.

Стаття 91. Відповідальність

Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цього Протоколу, повинна відшкодувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил.

Частина VI Заключні положення

Стаття 92. Підписання

Цей Протокол буде відкритий для підписання учасниками Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) через шість місяців після підписання Заключного акта й буде залишатися відкритим протягом дванадцяти місяців.

Стаття 93. Ратифікація

Цей Протокол має бути ратифікований якомога швидше. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Швейцарській Федеральній Раді, депозитарієві Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154).

Стаття 94. Приєднання

Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якого учасника Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), що не підписав його. Документи про приєднання здаються на зберігання депозитарієві.

Стаття 95. Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності через шість місяців після здачі на зберігання двох ратифікаційних грамот або документів про приєднання.
2. Для кожного учасника Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), що ратифікує цей Протокол або приєднується до нього потім, він набуває чинності через шість місяців після здачі на зберігання таким учасником його ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 96. Договірні відносини після набуття чинності цим Протоколом

1. Якщо учасники Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) є також учасниками цього Протоколу, Конвенції застосовуються з доповненнями, внесеними до них цим Протоколом.
2. Якщо одна зі сторін, що перебувають у конфлікті, не зв'язана цим Протоколом, останній залишається обов'язковим для сторін-учасниць Протоколу в їх взаємовідносинах. Крім того, цей Протокол є обов'язковим для них щодо кожної зі сторін, не зв'язаних ним, якщо остання визнає й застосовує його положення.
3. Влада, що представляє народ, який веде боротьбу проти однієї з Високих Договірних Сторін у збройному конфлікті, типу, зазначеного в пункті 4 статті 1, може взяти на себе зобов'язання застосовувати Конвенції (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цей Протокол щодо такого конфлікту шляхом односторонньої заяви, адресованої депози-

тарієві. Така заява, після одержання її депозитарієм, буде мати щодо даного конфлікту таку дію:

а) Конвенції (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цей Протокол набувають чинності для зазначеної влади як сторони, що перебуває в конфлікті, негайно;

б) зазначена влада отримує ті самі права й бере на себе ті ж зобов'язання, як і права та зобов'язання, що були отримані і взяті на себе Високою Договірною Стороною Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цього Протоколу; і

с) Конвенції (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і цей Протокол є рівною мірою обов'язковими для всіх сторін, що перебувають у цьому конфлікті.

Стаття 97. Поправки

1. Будь-яка з Високих Договірних Сторін може запропонувати поправки до цього Протоколу. Текст запропонованої поправки надсилається депозитарієві, який після консультацій з усіма Високими Договірними Сторонами й Міжнародним Комітетом Червоного Хреста вирішує, чи належить скликати конференцію для розгляду запропонованої поправки або поправок.

2. Депозитарій запрошує на таку конференцію всі Високі Договірні Сторони, а також учасників Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), незалежно від того підписали чи не підписали вони цей Протокол.

Стаття 98. Перегляд Додатка 1

1. Не пізніше як через чотири роки після набуття чинності цим Протоколом, а потім через інтервали не менш чотирьох років Міжнародний Комітет Червоного Хреста консультується з Високими Договірними Сторонами щодо Додатка 1 до цього Протоколу і, якщо він вважатиме за необхідне, може запропонувати скликати нараду технічних експертів для перегляду Додатка 1 і внесення таких поправок до нього, які можуть бути бажаними. Якщо протягом шести місяців після повідомлення Високим Договірним Сторонам про пропозицію скликати таку нараду не надійдуть заперечення від однієї третини Високих Договірних Сторін, Міжнародний Комітет Червоного Хреста скликає таку нараду й запрошує також спостерігачів від відповідних міжнародних організацій. Така нарада також може бути скликана Міжнародним Комітетом Червоного Хреста в будь-який час на прохання однієї третини Високих Договірних Сторін.

2. Депозитарій скликає конференцію Високих Договірних Сторін і сторін-учасниць Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) для розгляду поправок, запропонованих нарадою технічних експертів, якщо після наради Міжнародний Комітет Червоного Хреста або одна третина Високих Договірних Сторін будуть просити про це.

3. Поправки до Додатка 1 можуть бути прийняті на такій конференції більшістю в дві третини голосів присутніх і голосуючих Високих Договірних Сторін.

4. Депозитарій повідомляє Високі Договірні Сторони і сторони-учасниці Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) про будь-яку поправку, прийняту таким чином. Поправка вважається прийнятою через один рік після такого повідомлення про неї, якщо протягом цього періоду на адресу депозитарію не надійдуть заяви про неприйняття поправки не менш ніж від однієї третини Високих Договірних Сторін.

5. Поправка, що вважається прийнятою згідно з пунктом 4, стає чинною для всіх Високих Договірних Сторін через три місяці після її прийняття, за винятком тих, які згідно з цим пунктом зробили заяви про її неприйняття. Будь-яка сторона, що робить таку заяву, може в будь-який час відкликати її, і поправка в такому разі стає чинною для цієї сторони через три місяці.

6. Депозитарій повідомляє Високі Договірні Сторони і сторони-учасниці Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) про набуття чинності будь-якою поправкою, про сторони, на які ця поправка поширюється, про дату й чинності щодо сторони, про заяви щодо неприйняття поправки, зроблені згідно з пунктом 4, та про відкликання таких заяв.

Стаття 99. Денонсація

1. У разі, якщо Висока Договірна Сторона денонсує цей Протокол, денонсація стає чинною лише через рік після отримання документа про денонсацію. Однак, якщо через рік сторона, що заявила про денонсацію, опиниться в одній із ситуацій, зазначених у статті 1, денонсація не набуває чинності до закінчення збройного конфлікту або окупації і в будь-якому разі доти, доки не будуть завершені операції, зв'язані з остаточним звільненням або репатріацією осіб, які користуються захистом Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цього Протоколу.

2. Повідомлення про денонсацію надсилається в письмовій формі депозитарієві, який розсилає його всім Високим Договірним Сторонам.

3. Денонсація має силу тільки щодо сторони, яка заявила про денонсацію.

4. Жодна денонсація згідно з пунктом 1 не торкається зобов'язань, уже взятих на себе у зв'язку зі збройним конфліктом відповідно до цього Протоколу стороною, що заявила про денонсацію, щодо будь-якої дії, вчиненої до набуття чинності такою денонсацією.

Стаття 100. Повідомлення

Депозитарій повідомляє Високі Договірні Сторони, а також учасників Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), незалежно від того, підписали чи не підписали вони цей Протокол:

- а) про підписи, поставлені під цим Протоколом, та про здачу на зберігання ратифікаційних грамот і документів про приєднання згідно зі статтями 93 і 94;
- б) про дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтею 95;
- в) про повідомлення й заяви, одержані згідно зі статтями 84, 90 і 97;
- г) про заяви, які одержано згідно з пунктом 3 статті 96 і які повідомляються якомога швидше; і
- е) про денонсацію згідно зі статтею 99.

Стаття 101. Реєстрація

1. Після набуття чинності цей Протокол надсилається депозитарієм Секретаріату Організації Об'єднаних Націй для реєстрації й опублікування відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй (995_010).

2. Депозитарій також повідомляє Секретаріат Організації Об'єднаних Націй про всі одержані ним ратифікаційні грамоти, документи про приєднання й заяви про денонсацію цього Протоколу.

Стаття 102. Автентичні тексти

Оригінал цього Протоколу, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є автентичні, здається на зберігання депозитарієві, який надсилає завірених копії усім учасникам Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154).

Додаток 1

Правила, що стосуються розпізнавання**Глава I****Посвідчення особи**

Стаття 1. Посвідчення особи для постійного цивільного медичного і духовного персоналу

1. Посвідчення особи для постійного медичного і духовного персоналу, про яке йдеться в пункті 3 статті 8 Протоколу, повинно:

- а) мати розпізнавальну емблему й такий розмір, що дає змогу носити його в кишені;

Лицьовий бік

(місце, залишене для назви країни і властей,
що видали посвідчення особи) |

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ

**ДЛЯ ПОСТІЙНОГО ЦИВІЛЬНОГО МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ
ТИМЧАСОВОГО ДУХОВНОГО**

Прізвище _____

Дата народження _____

особистий номер _____

Власник цього посвідчення перебуває під захистом Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), як

_____

_____

Дата видачі _____ N посвідчення _____

Підпис властей,
що видали посвідчення

Дійсне до _____

Зворотний бік

Зріст _____	Очі _____	Волосся _____
-------------	-----------	---------------

Інші особливі прикмети або дані:

_____

_____

ФОТОГРАФІЯ ВЛАСНИКА

Печатка	Підпис власника або відбиток його великого пальця, або одне й друге
---------	--

Рис. 1. Зразок посвідчення особи (формат 74 x 105 мм)

- b) бути, наскільки це можливо, міцним;
- c) бути написане національною або офіційною мовою (і може бути написане додатково іншими мовами);
- d) зазначати прізвище, дату народження (або, якщо немає дати, то вік на момент видачі посвідчення) та особистий номер власника, якщо такий є;
- e) зазначати, в якій якості власник має право на захист, що надається Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) і Протоколом;
- f) мати фотографію власника, а також його підпис або відбиток великого пальця, або одне й друге;
- g) мати печатку й підпис компетентного органу влади;
- h) зазначати дату видачі й дату закінчення строку дії посвідчення особи.

2. Посвідчення особи має бути однаковим на всій території кожної Високої Договірної Сторони й, за можливості, мати той самий вид для всіх сторін, що перебувають у конфлікті. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть користуватися зразком, складеним однією мовою й зображеним на рис. 1. З початку воєнних дій ці сторони надсилають одна одній зразок форми, яку вони використовують, якщо така форма різниться від зразка, зображеного на рис. 1. Посвідчення особи випикується, за можливості, у двох примірниках, один з яких зберігається у властей, що видали посвідчення і які мають здійснювати контроль за виданими ними посвідченнями.

3. За жодних обставин постійний цивільний медичний і духовний персонал не може бути позбавлений посвідчень особи. При втраті посвідчення особи його власник має право на одержання дублікату.

Стаття 2. Посвідчення особи для тимчасового цивільного медичного і духовного персоналу

1. Посвідчення особи для тимчасового цивільного медичного і духовного персоналу повинно, якщо це можливо, бути аналогічним посвідченню, передбаченому в статті 1 цих Правил. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть користуватися зразком, зображеним на рис. 1.

2. Коли обставини перешкоджають видачі тимчасовому цивільному медичному і духовному персоналу посвідчень особи, аналогічних до посвідчень особи, опис яких поданий у статті 1 цих Правил, такому персоналу може видаватися довідка, підписана компетентним органом влади, яка свідчить, що особі, якій вона видана, доручено виконувати обов'язки у складі тимчасового персоналу, та зазначає, якщо це можливо, строк такого призначення і право її власника носити розпізнавальну емблему. У довідці мають бути зазначені прізвище й дата народження власника (або, якщо цю дату неможливо встановити, вік на момент видачі довідки), виконувані ним функції та особистий номер, якщо такий є. Довідка повинна мати його підпис або відбиток його великого пальця, або одне й друге.

Глава II Розпізнавальна емблема

Стаття 3. Форма та особливості

1. Розпізнавальна емблема (червона на білому тлі) повинна бути настільки велика, наскільки це виправдано за даних обставин. Щодо форм хреста, півмісяця або лева і сонця Високі Договірні Сторони можуть керуватися зразками, наведеними на рис. 2.

2. Уночі або за обмеженої видимості розпізнавальна емблема може освітлюватись або бути такою, що світиться; вона може бути також зроблена з матеріалів, що дають змогу розрізнити її за допомогою технічних засобів виявлення.

Рис. 2. Розпізнавальні емблеми (червоні на білому тлі)
(відсутні в БД)

Стаття 4. Використання

1. Розпізнавальні емблеми, коли це можливо, наносяться на плоску поверхню або на прапори, видимі з усіх можливих напрямків і з можливо більшої відстані.

2. Залежно від указівок, одержаних від компетентних властей, медичний і духовний персонал, що виконує обов'язки на полі бою, повинен, за можливості, носити головний убір і одяг з розпізнавальною емблемою.

Глава III Розпізнавальні сигнали

Стаття 5. Необов'язкове використання

1. З урахуванням положень статті 6 цих Правил сигнали, зазначені в цій главі для виключного використання їх медичними формуваннями та санітарно-транспортними засобами, не повинні використовуватися з будь-якою іншою метою. Використання всіх сигналів, зазначених у цій главі, не є обов'язковим.

2. Тимчасові санітарні літальні апарати, які за браком часу або через свої технічні дані не можуть бути позначені розпізнавальною емблемою, використовують розпізнавальні сигнали, дозволені в цій главі. Однак кращим методом ефективного позначення й розпізнавання санітарних літальних апаратів є використання візуальних засобів у вигляді розпізнавальної емблеми або світлового сигналу, опис якого поданий у статті 6, або одночасно одного й другого засобу разом з іншими додатковими сигналами, описаними у статтях 7 і 8 цих Правил.

Стаття 6. Світловий сигнал

1. Світловий сигнал, що подається у вигляді спалахів голубого світла, встановлений для використання його санітарними літальними апаратами як сигнал для їх розпізнавання. Жодний інший літальний апарат не повинен використовувати цей сигнал. Рекомендований голубий колір створюється шляхом використання хроматичних координат:

межа зеленого кольору $y = 0,65 + 0,805 x$;
межа білого кольору $y = 0,400 - x$;
межа пурпурного кольору $x = 0,133 + 0,600 y$.

Рекомендована частота спалахів голубого світла – від 60 до 100 спалахів за хвилину.

2. Санітарний літальний апарат має бути споряджений необхідним освітлювальним устаткуванням з тим, щоб світловий сигнал було видно з якомога більшої кількості напрямків.

3. За відсутності спеціальної угоди, укладеної між сторонами, що перебувають у конфлікті, яка резервує право використання спалахів голубого світла для розпізнавання наземних санітарно-транспортних засобів, санітарних суден і плавучих засобів, використання таких сигналів іншими наземними транспортними засобами або судами не заборонено.

Стаття 7. Радіосигнал

1. Радіосигнал являє собою радіотелефонне або радіотелеграфне повідомлення, якому передують розпізнавальний сигнал пріоритету, який буде встановлений і схвалений Всесвітньою адміністративною конференцією з радіо Міжнародного союзу електрозв'язку. Сигнал пріоритету повинен передаватися три рази до сигналу виклику даного санітарно-транспортного засобу. Радіоповідомлення передається англійською мовою через відповідні інтервали на частоті або частотах, визначених згідно з пунктом 3. Використання

сигналу пріоритету дозволено виключно медичним формуванням і санітарно-транспортним засобам.

2. Радіоповідомлення, якому передуює розпізнавальний сигнал пріоритету, згаданий у пункті 1, має такі дані:

- a) сигнал виклику санітарно-транспортного засобу;
- b) місцеперебування санітарно-транспортного засобу;
- c) кількість і вид санітарно-транспортних засобів;
- d) передбачуваний маршрут;
- e) розрахунковий час перебування в дорозі та час відправлення і прибуття залежно від обставин;

f) будь-яка інша інформація, така як висота польоту, що знаходиться під наглядом радіочастоти, а також умовні мови, режими роботи і коди систем вторинного радіолокаційного розпізнавання.

3. Для полегшення передачі повідомлень, зазначених у пунктах 1 і 2, а також повідомлень, зазначених у статтях 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30 і 31 Протоколу, Високі Договірні Сторони, сторони, що перебувають у конфлікті, або одна із сторін, що перебувають у конфлікті, діючи погоджено або окремо, можуть згідно з таблицею розподілу частот Регламенту радіозв'язку, що є додатком до Міжнародної конвенції електрозв'язку (995_001), визначити й опублікувати національні частоти, якими вони будуть користуватися для передачі таких повідомлень. Ці частоти доводяться до відома Міжнародного союзу електрозв'язку відповідно до процедур, які мають бути схвалені Всесвітньою адміністративною конференцією по радіо.

Стаття 8. Електронне розпізнавання

1. Система вторинного радіолокаційного розпізнавання (СВРР), опис якої наводиться в додатку 10 (995_655) до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року (995_038), зі змінами, що вносяться час від часу, може застосовуватися для розпізнавання санітарного літального апарата і стеження за його курсом. Режим роботи й код СВРР, призначені для виключного використання їх санітарними літальними апаратами, визначаються Високими Договірними Сторонами, сторонами, що перебувають у конфлікті, або однією зі сторін, що перебувають у конфлікті, і діють погоджено або окремо, згідно з процедурами, які будуть рекомендовані Міжнародною організацією цивільної авіації.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть спеціальною угодою між ними встановити для використання ними подібну електронну систему для розпізнавання наземних санітарно-транспортних засобів, а також санітарних суден та плавучих засобів.

Глава IV **Зв'язок**

Стаття 9. Радіозв'язок

Сигнал пріоритету, передбачений у статті 7 цих Правил, може передувати відповідним радіоповідомленням медичних формувань і санітарно-транспортних засобів при використанні процедур, викладених у статтях 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30 і 31 Протоколу.

Стаття 10. Використання міжнародних кодів

Медичні формування та санітарно-транспортні засоби можуть також використовувати коди і сигнали, встановлені Міжнародним союзом електрозв'язку, Міжнародною організацією цивільної авіації та Міжурядовою морською консультативною організацією. У даному разі ці коди і сигнали використовуються відповідно до стандартів, практики та процедур, установлених цими організаціями.

Лицьовий бік

(місце, залишене для назви країни і властей,
що видали посвідчення особи) |

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ
для персоналу цивільної оборони

Прізвище _____

Дата народження (або вік) _____

особистий номер (якщо такий є) _____

Власник цього посвідчення перебуває під захистом Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), як

_____

_____

Дата видачі _____ N посвідчення _____

Підпис властей,
що видали посвідчення

Дійсне до _____

Зворотний бік

Зріст _____	Очі _____	Волосся _____
-------------	-----------	---------------

Інші особливі прикмети або дані: _____

_____

Наявність зброї _____

ФОТОГРАФІЯ ВЛАСНИКА

Печатка	Підпис власника або відбиток його великого пальця, або одне й друге
---------	--

Рис. 3. Зразок посвідчення особи для персоналу цивільної оборони (формат 74 x 105 мм)

Стаття 11. Інші засоби зв'язку

Коли двосторонній радіозв'язок неможливий, то можуть використовуватися сигнали, які передбачені Міжнародним кодом сигналів, схваленим Міжурядовою морською консультативною організацією, або містяться у відповідному додатку (995_655) до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року (995_038), зі змінами, що вносяться час від часу.

Стаття 12. Плани польоту

Угоди й повідомлення, що стосуються планів польоту, передбачені у статті 29 Протоколу, мають визнатися, наскільки це можливо, відповідно до процедур, встановлених Міжнародною організацією цивільної авіації.

Стаття 13. Сигнали і процедури для перехоплення санітарного літального апарата

Якщо літальний апарат-перехоплювач використовується для розпізнавання санітарного літального апарата, що перебуває в польоті, для того, щоб примусити його приземлитися згідно зі статтями 30 і 31 Протоколу, то процедури звичайного візуального перехоплення та радіоперехоплення, передбачені Додатком 2 (995_655) до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року (995_038), зі змінами, що вносяться час від часу, повинні застосовуватись перехоплювачем і санітарним літальним апаратом.

Глава V Цивільна оборона

Стаття 14. Посвідчення особи

1. Посвідчення особи для персоналу цивільної оборони, передбачене пунктом 3 статті 66 Протоколу, регламентується положеннями статті 1 цих Правил.

2. Посвідчення особи для персоналу цивільної оборони має бути аналогічним зразку, зображеному на рис. 3.

3. Якщо персоналу цивільної оборони дозволяється носити легку особисту зброю, у посвідченні особи має бути зроблено особистий запис про це.

Стаття 15. Міжнародний розпізнавальний знак

1. Міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони, передбаченим пунктом 4 статті 66 Протоколу, є голубий рівнобічний трикутник на оранжевому тлі, зображений на рис. 4.

Рис. 4. Голубий трикутник на оранжевому тлі
(відсутній в БД)

2. Рекомендується, щоб:

а) у разі, якщо трикутник зображений на прапорі, пов'язці або накидці, оранжевим тлом були прапор, пов'язка або накидка;

б) один з кутів трикутника був спрямований вертикально вгору;

с) жоден з кутів трикутника не торкався краю тла.

3. Міжнародний розпізнавальний знак має бути настільки великим за розмірами, наскільки цього вимагають обставини. Коли це можливо, він наноситься на плоску поверхню або на прапори, видимі з усіх можливих напрямків і з можливо більшої відстані. Відповідно

до інструкцій компетентних властей персонал цивільної оборони, коли це можливо, повинен носити головні убори й одяг з міжнародним розпізнавальним знаком. Уночі або за обмеженої видимості розпізнавальний знак може освітлюватися або бути таким, що світиться, він може також бути виготовлений з матеріалів, що дають змогу розрізнати його за допомогою технічних засобів виявлення.

Глава VI Установки і споруди, що містять небезпечні сили

Стаття 16. Міжнародний спеціальний знак

1. Міжнародним спеціальним знаком для установок і споруд, що містять небезпечні сили, як це передбачено пунктом 7 статті 56 Протоколу, є група трьох кіл яскраво оранжевого кольору, однакового розміру, розміщених на одній і тій самій осі, причому відстань між кожним з кіл має становити один радіус, згідно зі зразком, показаним на рис. 5.

Рис. 5. Міжнародний спеціальний знак для установок і споруд,
що містять небезпечні сили
(відсутній в БД)

2. Знак має бути настільки великим, наскільки цього вимагають дані обставини. При нанесенні на велику поверхню знак може бути повторений так часто, як цього потребують дані обставини. Коли це можливо, знак наноситься на плоску поверхню або на прапори таким чином, щоб його було видно з усіх можливих напрямків та з якомога більшої відстані.

3. На прапорі відстань між зовнішніми межами знака і прилеглими сторонами прапора дорівнює одному радіусу кола. Прапор повинен мати прямокутну форму і його тло має бути білого кольору.

4. Уночі або за обмеженої видимості знак може освітлюватися або бути таким, що світиться. Він може бути також виготовлений з матеріалів, що дають змогу розрізнати його за допомогою технічних засобів виявлення.

Додаток 2

Посвідчення журналіста, що перебуває в небезпечному відрядженні

(Посвідчення журналіста відсутнє в БД.)

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 18 серпня 1989 року N 7960-XI

Додаткові протоколи I та II до чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року ратифіковані з такою заявою:

«Українська Радянська Соціалістична Республіка, відповідно до пункту 2 статті 90 Протоколу I, визнає ipso facto і без спеціальної угоди відносно будь-якої іншої Високої Договірної Сторони, яка бере на себе таке ж зобов'язання, компетенцію Міжнародної комісії по встановленню фактів» («Відомості Верховної Ради Української РСР», 1989, N 35, ст. 624, 625).

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року

Статус Протокола див. (995_c23)

(Протокол ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР N 7960-XI (7960-11) від 18.08.89)

{Додатково див. Протокол (995_g74) від 08.12.2005 }

Дата підписання Україною: 12 грудня 1977 р.
Дата набуття чинності для України: 25 липня 1990 р.

Преамбула

Високі Договірні Сторони, нагадуючи, що гуманітарні принципи, викладені у статті 3, загальній для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), лежать в основі поваги до людської особистості в разі збройного конфлікту, що не має міжнародного характеру, нагадуючи, що міжнародні документи, які стосуються прав людини, надають основний захист людській особистості, підкреслюючи необхідність забезпечення ефективного захисту жертв таких збройних конфліктів, нагадуючи, що у випадках, не передбачених чинними правовими нормами, людська особистість залишається під захистом принципів гуманності й вимог суспільної свідомості, домовилися про таке:

Частина I

Сфера застосування цього Протоколу

Стаття 1. Основна сфера застосування

1. Цей Протокол розвиває й доповнює статтю 3, загальну для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), не змінюючи існуючих умов їх застосування, застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію статті 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) (995_199), і відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол.

2. Цей Протокол не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, оскільки вони не є збройними конфліктами.

Стаття 2. Сфера застосування щодо окремих осіб

1. Цей Протокол застосовується без будь-якої несприятливої різниці, заснованої на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, політичних чи інших

переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншого статусу або на яких-небудь інших подібних критеріях (далі іменується несприятливою різницею), до всіх осіб, яких торкається збройний конфлікт, як він визначений у статті 1.

2. Після закінчення збройного конфлікту всі особи, які були піддані позбавленню або обмеженню волі з причин, пов'язаних з таким конфліктом, а також ті особи, які піддаються позбавленню або обмеженню волі з тих же причин після конфлікту, користуються захистом, передбаченим статтями 5 і 6, до кінця періоду такого позбавлення або обмеження їх волі.

Стаття 3. Невтручання

1. Ніщо в цьому Протоколі не повинно тлумачитися як таке, що торкається суверенітету держави або обов'язку уряду всіма законними засобами підтримувати або відновлювати правопорядок у державі або захищати національну єдність і територіальну цілісність держави.

2. Ніщо в цьому Протоколі не повинно тлумачитися як виправдання прямого чи посереднього втручання з якої б то не було причини у збройний конфлікт або у внутрішні чи зовнішні справи Високої Договірної Сторони, на території якої відбувається цей конфлікт.

Частина II Гуманне поводження

Стаття 4. Основні гарантії

1. Усі особи, які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у воєнних діях, незалежно від того, обмежена їх свобода чи ні, мають право на повагу до своєї особистості, своєї честі, своїх переконань та своїх релігійних обрядів. За всіх обставин з ними поводяться гуманно й без будь-якої несприятливої різниці. Заборонено видавати наказ не залишати нікого в живих.

2. Без шкоди для загальних положень, зазначених вище, заборонено й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії щодо осіб, зазначених у пункті 1:

a) посягання на життя, здоров'я, фізичний і психічний стан осіб, зокрема, вбивство, а також таке жорстоке поводження, як катування, каліцтво чи будь-які форми тілесних покарань;

b) колективні покарання;

c) взяття заручників;

d) акти тероризму;

e) знущання над людською гідністю, зокрема, образливе поводження, згвалтування, примус до проституції або непристойне посягання у будь-якій формі;

f) рабство й работоргівля в усіх їх формах;

g) грабіж;

h) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

3. Дітям забезпечується необхідне піклування та допомога, зокрема:

a) вони отримують освіту, включаючи релігійне й моральне виховання, згідно з побажаннями їх батьків або, в разі відсутності батьків, тих осіб, які опікуються ними;

b) вживаються всі необхідні заходи для сприяння возз'єднанню роз'єднаних сімей;

c) діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях;

d) особливий захист, передбачений цією статтею щодо дітей, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, продовжує застосовуватися до них, якщо вони беруть безпосередню участь у воєнних діях, у супереч положенням підпункту c, і потраплять у полон.

Стаття 5. Особи, свобода яких обмежена

1. На доповнення до положень статті 4 щодо осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, інтерновані вони чи затримані, додержуються, як мінімум, таких положень:

- а) поведження з пораненими та хворими визначено положеннями статті 7;
- б) особи, зазначені в цьому пункті, такою ж мірою, як і місцеве цивільне населення, постачаються продовольством і питною водою, їм забезпечуються умови для збереження здоров'я і додержання гігієни, а також надається захист від суворих кліматичних умов і небезпек збройного конфлікту;
- с) їм дозволено отримувати допомогу в індивідуальному чи колективному порядку;
- д) їм дозволено відправляти свої релігійні обряди і, за наявності відповідних прохань та коли це доречно, отримувати духовну допомогу від осіб, таких як священники, що виконують релігійні функції;
- е) у разі залучення до роботи їх забезпечують умовами праці та захистом, аналогічними до тих, які надаються місцевому цивільному населенню.

2. Ті, хто несе відповідальність за інтернування чи затримання осіб, про яких ідеться в пункті 1, додержують, у межах своїх можливостей щодо цих осіб, таких положень:

- а) за винятком випадків спільного розміщення чоловіків і жінок, що складають одну сім'ю, жінки утримуються в приміщеннях, окремих від приміщень, що займають чоловіки, і перебувають під наглядом жінок;
- б) їм дозволено надсилати й отримувати листи та поштові листівки, кількість яких може бути обмежена компетентними властями, якщо вони вважатимуть це за необхідне;
- с) місця утримання інтернованих і затриманих осіб не повинні бути розміщені поблизу зони бойових дій. Особи, зазначені в пункті 1, мають бути евакуйовані, коли місця їх інтернування чи затримання зазнають прямої небезпеки в результаті збройного конфлікту, якщо їх евакуація може бути здійснена в досить безпечних умовах;
- д) вони користуються правом на медичне обслуговування;
- е) їх фізичному чи психічному здоров'ю й недоторканності не завдається шкоди шляхом якої-небудь невинуватної дії чи недоліку. Заборонено піддавати осіб, зазначених у цій статті, жодним медичним процедурам, необхідність в яких не викликана станом здоров'я відповідних осіб і які не відповідають загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються щодо вільних осіб за аналогічних з медичної точки зору обставин.

3. Особи, на яких не поширюються положення пункту 1, але свобода яких якимось чином обмежена з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, користуються гуманним поведженням згідно зі статтею 4 та пунктами 1 а, б, д і 2 б цієї статті.

4. Якщо приймається рішення про звільнення осіб, позбавлених волі, ті, хто приймає такі рішення, вживають необхідних заходів для забезпечення безпеки таких осіб.

Стаття 6. Кримінальне переслідування

1. Ця стаття застосовується до судового переслідування й покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройними конфліктами.

2. Жодне судове рішення не виноситься й жодне покарання не накладається щодо особи, визнаної винною у правопорушенні, крім як на підставі вироку суду, що забезпечує основні гарантії незалежності й неупередженості, зокрема:

- а) процедура має передбачати, щоб звинувачений був без затримки інформований про деталі правопорушення, що ставиться йому за вину, та надавати звинуваченому до і під час суду над ним усі необхідні права й засоби захисту;
- б) жодна особа не може бути засуджена за правопорушення, крім як на підставі особистої кримінальної відповідальності;
- с) жодна особа не може бути визнана винною у зв'язку з будь-якою дією чи бездіяльністю в будь-якому кримінальному правопорушенні, яке не було кримінальним правопорушен-

ням за законом під час його вчинення; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке було застосоване, коли було вчинено дане кримінальне правопорушення; якщо після вчинення правопорушення законом встановлено більш легке покарання, то дія цього закону поширюється й на даного правопорушника;

д) кожний, кому пред'явлено звинувачення у правопорушенні, вважається невинним доти, доки його вина не буде доведена згідно із законом;

е) кожний, кому пред'явлено звинувачення у правопорушенні, має право на судовий розгляд у його присутності;

ф) жодна особа не може бути примушена до подання свідчень проти самої себе чи до визнання себе винною.

3. Під час винесення вироку засудженому має бути повідомлено про його права на оскарження в судовому чи іншому порядку, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

4. Смертний вирок не виноситься особам, які на момент вчинення правопорушення не досягли вісімнадцятирічного віку, та не виконується щодо вагітних жінок і матерів, які мають малолітніх дітей.

5. Під час припинення воєнних дій органи, що перебувають при владі, прагнуть надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті, та особам, позбавленим волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, були вони інтерновані чи затримані.

Частина III

Поранені, хворі та особи, які зазнали корабельної аварії

Стаття 7. Захист і догляд

1. Усі поранені, хворі та особи, які зазнали корабельної аварії, незалежно від того, чи брали вони участь у збройному конфлікті, користуються повагою й захистом.

2. За всіх обставин з ними поводяться гуманно й надають їм максимально можливою мірою та в найкоротші строки медичну допомогу та догляд, яких вимагає їх стан. Між ними не робиться жодної різниці з яких би то не було міркувань, крім медичних.

Стаття 8. Пошук

У всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, невідкладно вживаються всі можливі заходи для того, щоб розшукати й підібрати поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, та захистити їх від пограбування й поганого поводження, забезпечити їм необхідний догляд, а також для того, щоб розшукати померлих і запобігти їх пограбуванню та належним чином їх поховати.

Стаття 9. Захист медичного і духовного персоналу

1. Медичний і духовний персонал користується повагою та захистом, і йому надається вся можлива допомога для виконання ним своїх обов'язків. Він не повинен примушуватись до виконання завдань, не сумісних з його гуманітарною місією.

2. Не можна вимагати, щоб при виконанні своїх функцій медичний персонал віддавав перевагу якій-небудь особі, крім як з міркувань медичного характеру.

Стаття 10. Особливий захист осіб, які виконують медичні функції

1. Ні за яких обставин жодна особа не може піддаватися покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції.

2. Особи, які виконують медичні функції, не можуть примушуватись до вчинення дій або виконання робіт на порушення норм медичної етики та інших медичних норм, що служать інтересам поранених і хворих, або на порушення положень цього Протоколу, а також до виконання дій, що вимагаються такими нормами й положеннями.

3. З урахуванням національного законодавства необхідно поважати професійні зобов'язання осіб, які виконують медичні функції, пов'язані з інформацією, яку вони можуть одержати про поранених і хворих, що перебувають під їх піклуванням.

4. З урахуванням національного законодавства жодна особа, яка виконує медичні функції, жодним чином не може бути піддана покаранню за відмову надати інформацію або за неподання інформації щодо поранених і хворих, які перебували чи перебувають під її піклуванням.

Стаття 11. Захист медичних формувань і санітарно-транспортних засобів

1. Медичні формування та санітарно-транспортні засоби в будь-який час користуються повагою й захистом і не можуть бути об'єктом нападу.

2. Захист, на який мають право медичні формування та санітарно-транспортні засоби, припиняється лише в тому разі, якщо вони використовуються для вчинення ворожих дій, що виходять за рамки їх гуманітарних функцій. Однак надання захисту може бути припинене тільки після попередження зі встановленням, якщо це вимагається, розумного строку й після того, як таке попередження не було взяте до уваги.

Стаття 12. Розпізнавальна емблема

Під контролем відповідних компетентних властей передбачено носіння або розміщення на видному місці розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця на білому тлі медичним або духовним персоналом, медичними формуваннями й санітарно-транспортними засобами. Емблема користується повагою за всіх обставин. Вона не повинна використовуватися не за призначенням.

Частина IV **Цивільне населення**

Стаття 13. Захист цивільного населення

1. Цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями. З метою здійснення цього захисту за всіх обставин додержують таких норм.

2. Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу. Забороняються акти насильства або погрози насильством, що мають на меті тероризувати цивільне населення.

3. Цивільні особи користуються захистом, передбаченим цією статтею, за винятком окремих випадків і на такий період, поки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях.

Стаття 14. Захист об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення

Заборонено використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення воєнних дій. Тому заборонено піддавати нападу, знищувати, вивозити чи приводити в непридатний стан об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, а саме: запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди, що забезпечують питною водою, запаси останньої, а також іригаційні споруди.

Стаття 15. Захист установок і споруд, що містять небезпечні сили

Установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції – не повинні бути об'єктом нападу навіть у тих випадках, коли вони є воєнними

об'єктами, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і призвести до тяжких втрат серед цивільного населення.

Стаття 16. Захист культурних цінностей та місць відправлення культу

Без шкоди для положень Гаазької конвенції від 14 травня 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (995_157) заборонено чинити будь-які ворожі акти, спрямовані проти тих історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які становлять культурну або духовну спадщину народів, та використовувати їх для підтримки воєнних зусиль.

Стаття 17. Заборона примусового переміщення цивільних осіб

1. Не повинні віддаватися розпорядження про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, якщо необхідність у цьому не викликана вимогами забезпечення безпеки зазначених цивільних осіб або настійними причинами воєнного характеру. За необхідності здійснення таких переміщень вживаються всі необхідні заходи щодо умов приймання цивільного населення, задовільних з точки зору забезпечення пристановища, гігієни, здоров'я, безпеки та харчування.

2. Цивільні особи не можуть бути примушені покидати власну територію з причин, пов'язаних з конфліктом.

Стаття 18. Товариства допомоги й операції щодо надання допомоги

1. Товариства допомоги, що розміщені на території Високої Договірної Сторони, такі як організація Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця), можуть пропонувати послуги з метою виконання своїх традиційних функцій щодо жертв збройного конфлікту. Цивільне населення може, навіть за власною ініціативою, підбирати поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, та доглядати за ними.

2. Якщо цивільне населення зазнає надзвичайних бідувань через недостатнє забезпечення запасами, істотно важливими для його виживання, такими як продовольство й медичні матеріали, то за згодою заінтересованої Високої Договірної Сторони проводяться операції з надання допомоги цивільному населенню, яка має виключно гуманітарний і неупереджений характер і здійснюється за будь-якої несприятливої різниці.

Частина V Заключні положення

Стаття 19. Розповсюдження

Цей Протокол має бути якомога ширше розповсюдженим.

Стаття 20. Підписання

Цей Протокол буде відкритий для підписання учасниками Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) через шість місяців після підписання Заключного акта й буде залишатися відкритим протягом дванадцяти місяців.

Стаття 21. Ратифікація

Цей Протокол повинен бути ратифікований якомога швидше. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Швейцарській Федеральній Раді, депозитарію Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154).

Стаття 22. Приєднання

Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якого учасника Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), що не підписав його. Документи про приєднання здаються на зберігання депозитарію Конвенцій.

Стаття 23. Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності через шість місяців після здачі на зберігання двох ратифікаційних грамот або документів про приєднання.

2. Для кожного учасника Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), що ратифікує цей Протокол або приєднується до нього потім, він набуває чинності через шість місяців після здачі на зберігання таким учасником його ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 24. Поправки

1. Будь-яка з Високих Договірних Сторін може запропонувати поправки до цього Протоколу. Текст будь-якої запропонованої поправки надсилається депозитарію, який після консультацій з усіма Високими Договірними Сторонами і Міжнародним Комітетом Червоного Хреста вирішує, чи належить скликати конференцію для розгляду запропонованої поправки або поправок.

2. Депозитарій запрошує на таку конференцію всі Високі Договірні Сторони, а також учасників Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) незалежно від того, підписали чи не підписали вони цей Протокол.

Стаття 25. Денонсація

1. У разі, якщо Висока Договірна Сторона денонсує цей Протокол, денонсація стає чинною лише через шість місяців після одержання документа про денонсацію. Однак, якщо через шість місяців сторона, що заявила про денонсацію, опиниться в ситуації, зазначеній у статті 1, денонсація не набуває чинності до закінчення збройного конфлікту. Особи, які позбавляються волі або воля яких обмежена з причин, пов'язаних з цим конфліктом, проте продовжують користуватися покровительством положень цього Протоколу до їх остаточного звільнення.

2. Повідомлення про денонсацію надсилається в письмовій формі депозитарієві, який розсилає його всім Високим Договірним Сторонам.

Стаття 26. Повідомлення

Депозитарій повідомляє Високі Договірні Сторони, а також учасників Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), незалежно від того, підписали чи не підписали вони цей Протокол, про:

- а) підписи, поставлені під цим Протоколом, та про здачу на зберігання ратифікаційних грамот і документів про приєднання згідно зі статтями 21 і 22;
- б) дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтею 23; і
- с) повідомлення й заяви, одержані згідно зі статтею 24.

Стаття 27. Реєстрація

1. Після набуття чинності депозитарій надсилає цей Протокол Секретаріату Організації Об'єднаних Націй для реєстрації й опублікування відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй (995_010).

2. Депозитарій також повідомляє Секретаріат Організації Об'єднаних Націй про всі одержані ним ратифікаційні грамоти й документи про приєднання до цього Протоколу.

Стаття 28. Автентичні тексти

Оригінал цього Протоколу, англійський, арабський, іспанський, російський і французький тексти якого є автентичні, здається на зберігання депозитарієві, який надсилає його завірених копії усім учасникам Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154)

Конвенція про права дитини

(20 листопада 1989 року)

(редакція зі змінами,

схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН

від 21 грудня 1995 року)

{Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 }

{Додатково див. Факультативний протокол від 01.01.2000}

{Додатково див. Статус Конвенції}

Офіційний переклад

Преамбула

Держави-учасниці цієї Конвенції,

вважаючи, що згідно з принципами, проголошеними в Статуті Організації Об'єднаних Націй, визнання властивої гідності, рівних і невід'ємних прав усіх членів суспільства є основою забезпечення свободи, справедливості і миру на землі,

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи та сповнені рішучості сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі,

визнаючи, що Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини проголосила і погодилась з тим, що кожна людина має володіти всіма зазначеними у них правами і свободами без якої б то не було різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження або інші обставини,

нагадуючи, що Організація Об'єднаних Націй в Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування і допомогу,

впевнені в тому, що сім'я як основному осередку суспільства і природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння, з тим щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства,

визнаючи, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння,

вважаючи, що дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і особливо в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності,

беручи до уваги, що необхідність у такому особливому захисті дитини була передбачена в Женевській декларації прав дитини 1924 року і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, та визнана в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, в статтях 23 і 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (зокрема, в статті 10),

а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей,

беручи до уваги, що, як зазначено в Декларації прав дитини, «дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження»,

посилаючись на положення Декларації про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях, Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») та Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів,

визнаючи, що в усіх країнах світу є діти, які живуть у виключно тяжких умовах, і що такі діти потребують особливої уваги,

враховуючи належним чином важливість традицій і культурних цінностей кожного народу для захисту і гармонійного розвитку дитини,

визнаючи важливість міжнародного співробітництва для поліпшення умов життя дітей в кожній країні, зокрема в країнах, що розвиваються,

погодились про нижченаведене:

Частина I

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Стаття 2

1. Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Стаття 3

1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

3. Держави-учасниці забезпечують, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду.

Стаття 4

Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у цій Конвенції. Щодо економічних, соціальних і куль-

турних прав Держави-учасниці вживають таких заходів у максимальних рамках наявних у них ресурсів і при необхідності в рамках міжнародного співробітництва.

Стаття 5

Держави-учасниці поважають відповідальність, права і обов'язки батьків і у відповідних випадках членів розширеної сім'ї чи общини, як це передбачено місцевим звичаєм, опікунів чи інших осіб, що за законом відповідають за дитину, належним чином управляти і керувати дитиною щодо здійснення визнаних цією Конвенцією прав і робити це згідно зі здібностями дитини, що розвиваються.

Стаття 6

1. Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя.
2. Держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини.

Стаття 7

1. Дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.
2. Держави-учасниці забезпечують здійснення цих прав згідно з їх національним законодавством та виконання їх зобов'язань за відповідними міжнародними документами у цій галузі, зокрема, у випадку, коли б інакше дитина не мала громадянства.

Стаття 8

1. Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання.
2. Якщо дитина протизаконно позбавляється частини або всіх елементів своєї індивідуальності, Держави-учасниці забезпечують їй необхідну допомогу і захист для найшвидшого відновлення її індивідуальності.

Стаття 9

1. Держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.
2. Під час будь-якого розгляду згідно з пунктом 1 цієї статті всім заінтересованим сторонам надається можливість брати участь у розгляді та викладати свою точку зору.
3. Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини.
4. У тих випадках, коли таке розлучення впливає з якого-небудь рішення, прийнятого Державою-учасницею, наприклад, при арешті, тюремному ув'язненні, висилці, депортації чи смерті (включаючи смерть, що настала через будь-яку причину під час перебування даної особи у віданні держави) одного чи обох батьків або дитини, така Держава-учасниця надає батькам, дитині чи, якщо це необхідно, іншому члену сім'ї на їх прохання необхідну інформацію щодо місцеперебування відсутнього члена (членів) сім'ї, якщо надання цієї інформації

не завдає шкоди добробуту дитини. Держави-учасниці надалі забезпечують, щоб подання такого прохання само по собі не призводило до несприятливих наслідків для відповідної особи (осіб).

Стаття 10

1. Відповідно до зобов'язання Держав-учасниць за пунктом 1 статті 9 заява дитини чи її батьків на в'їзд у Державу-учасницю або виїзд із неї з метою возз'єднання сім'ї повинна розглядатися Державами-учасницями позитивним, гуманним і оперативним чином. Держави-учасниці надалі забезпечують, щоб подання такого прохання не призводило до несприятливих наслідків для заявників та членів їх сім'ї.

2. Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право підтримувати на регулярній основі, за виключенням особливих обставин, особисті відносини і прямі контакти з обома батьками. З цієї метою і відповідно до зобов'язання Держав-учасниць за пунктом 2 статті 9 Держави-учасниці поважають право дитини та її батьків залишати будь-яку країну, включаючи власну, і повертатися в свою країну. Щодо права залишати будь-яку країну діють лише такі обмеження, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), здоров'я чи моралі населення або прав і свобод інших осіб і сумісні з визнаними в цій Конвенції іншими правами.

Стаття 11

1. Держави-учасниці вживають заходів для боротьби з незаконним переміщенням і поверненням дітей із-за кордону.

2. З цієї метою Держави-учасниці сприяють укладанню двосторонніх або багатосторонніх угод чи приєднуються до чинних угод.

Стаття 12

1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

2. З цієї метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Стаття 13

1. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

а) для поваги прав і репутації інших осіб; або

б) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення.

Стаття 14

1. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії.

2. Держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і у відповідних випадках законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються.

3. Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі та здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб.

Стаття 15

1. Держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів.
2. Щодо здійснення даного права не можуть застосовуватися будь-які обмеження, крім тих, які застосовуються відповідно до закону та необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку (order public), охорони здоров'я і моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 16

1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.
2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання.

Стаття 17

Держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо до такої інформації і матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини. З цією метою Держави-учасниці:

- а) сприяють засобам масової інформації у поширенні інформації і матеріалів, корисних для дитини в соціальному і культурному відношеннях та в дусі статті 29;
- б) сприяють міжнародному співробітництву в галузі підготовки, обміну та поширення такої інформації і матеріалів, що надходять із різних культурних, національних і міжнародних джерел;
- в) сприяють виданню і розповсюдженню дитячої літератури;
- г) сприяють засобам масової інформації у приділенні особливої уваги мовним потребам дитини, яка належить до якої-небудь групи меншостей або до корінного населення;
- е) сприяють розробці належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю, враховуючи положення статей 13 і 18.

Стаття 18

1. Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

2. З метою гарантування і сприяння здійсненню прав, викладених у цій Конвенції, Держави-учасниці надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні ними своїх обов'язків по вихованню дітей та забезпечують розвиток мережі дитячих установ.

3. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб діти, батьки яких працюють, мали право користуватися призначеними для них службами й установами по догляду за дітьми.

Стаття 19

1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічно-

го насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

2. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури.

Стаття 20

1. Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою.

2. Держави-учасниці відповідно до своїх національних законів забезпечують зміну догляду за дитиною.

3. Такий догляд може включати, зокрема, передачу на виховання, «кафала» за ісламським правом, усиновлення або, за необхідності, направлення до відповідних установ по догляду за дітьми. Під час розгляду варіантів зміни необхідно належним чином враховувати бажаність наступництва виховання дитини, її етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову.

Стаття 21

Держави-учасниці, які визнають і/чи дозволяють існування системи усиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку, і вони:

а) забезпечують, щоб усиновлення дитини дозволяли лише компетентні власті, які визначають згідно з застосовуваними законом і процедурами та на підставі всієї інформації, що має відношення до справи і достовірна, що усиновлення допустимо з огляду на статус дитини щодо батьків, родичів і законних опікунів і що, якщо потрібно, зацікавлені особи дали свою усвідомлену згоду на усиновлення на підставі такої консультації, яка може бути необхідною;

б) визначають, що усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення, і якщо забезпечення якогось додатного догляду в країні походження дитини є неможливим;

с) забезпечують, щоб у випадку усиновлення дитини в іншій країні застосовувалися такі самі гарантії і норми, які застосовуються щодо усиновлення всередині країни;

д) вживають всіх необхідних заходів з метою забезпечення того, щоб у випадку усиновлення в іншій країні влаштування дитини не призводило до одержання невиправданих фінансових вигод, пов'язаних з цією особою;

е) сприяють у необхідних випадках досягненню цілей цієї статті шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх домовленостей або угод та намагаються на цій підставі забезпечити, щоб влаштування дитини в іншій країні здійснювали компетентні власті чи органи.

Стаття 22

1. Держави-учасниці вживають необхідних заходів, щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця або яка вважається біженцем, відповідно до застосовуваних міжнародним або внутрішнім правом і процедурами, як тій, що супроводжується, так і тій, що не супроводжується її батьками або будь-якою іншою особою, належний захист і гумані-

тарну допомогу в користуванні застосовуваними правами, викладеними в цій Конвенції та інших міжнародних документах з прав людини або гуманітарних документах, учасницями яких є зазначені держави.

2. З цією метою Держави-учасниці сприяють у випадках, коли вони вважають це за необхідне, будь-яким зусиллям Організації Об'єднаних Націй та інших компетентних міжурядових або неурядових організацій, що співпрацюють з Організацією Об'єднаних Націй, щодо захисту такої дитини та надання їй допомоги у пошуку батьків чи інших членів сім'ї будь-якої дитини-біженця, з тим щоб одержати інформацію, необхідну для її возз'єднання зі своєю сім'єю. В тих випадках, коли батьки або інші члени сім'ї не можуть бути знайдені, цій дитині надається такий самий захист, як і будь-якій іншій дитині, через якісь причини тимчасово або постійно позбавленій сімейного оточення, як це передбачено в цій Конвенції.

Стаття 23

1. Держави-учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства.

2. Держави-учасниці визнають право неповноцінної дитини на особливе піклування, заохочують і забезпечують надання, за умови наявності ресурсів, дитині, яка має на це право, та відповідальним за турботу про неї допомогу, щодо якої подано прохання і яка відповідає стану дитини та становищу її батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину.

3. На забезпечення особливих потреб неповноцінної дитини допомога згідно з пунктом 2 цієї статті надається при можливості безкоштовно з урахуванням фінансових ресурсів батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину, та має на меті забезпечення неповноцінній дитині ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який призводить до найбільш повного по можливості втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний розвиток дитини.

4. Держави-учасниці сприяють у дусі міжнародного співробітництва обміну відповідною інформацією в галузі профілактичної охорони здоров'я, медичного, психологічного і функціонального лікування неповноцінних дітей, включаючи розповсюдження інформації про методи реабілітації, загальноосвітньої і професійної підготовки, а також доступу до цієї інформації, з тим щоб дозволити Державам-учасницям покращити свої можливості і знання, і розширити свій досвід в цій галузі. В зв'язку з цим особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Стаття 24

1. Держави-учасниці визнають право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я. Держави-учасниці намагаються забезпечити, щоб жодна дитина не була позбавлена свого права на доступ до подібних послуг системи охорони здоров'я.

2. Держави-учасниці домагаються повного здійснення цього права, зокрема, вживають заходів щодо:

- а) зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності;
- б) забезпечення надання необхідної медичної допомоги та охорони здоров'я всіх дітей з приділенням першочергової уваги розвитку первинної медико-санітарної допомоги;
- в) боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі в межах первинної медико-санітарної допомоги, шляхом, поряд з іншим, застосування легкодоступної технології та надання достатньої кількості поживного продовольства та чистої питної води, беручи до уваги небезпеку і ризик забруднення навколишнього середовища;
- г) надання матерям належних послуг по охороні здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди;

е) забезпечення інформацією всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, щодо здоров'я і харчування дітей, переваги грудного годування, гігієни, санітарії середовища перебування дитини і запобігання нещасним випадкам, а також доступу до освіти та підтримки у використанні цих знань;

ф) розробки превентивних заходів з охорони здоров'я, керівництва для батьків та навчання і послуг з планування сім'ї.

3. Держави-учасниці вживають будь-яких ефективних і необхідних заходів з метою скасування традиційної практики, що негативно впливає на здоров'я дітей.

4. Держави-учасниці зобов'язані сприяти міжнародному співробітництву і розвивати його з метою поступового досягнення повного здійснення права, яке визнається в цій статті. В зв'язку з цим особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Стаття 25

Держави-учасниці визнають права дитини, яка віддана компетентними органами на піклування з метою догляду за нею, її захисту або фізичного чи психічного лікування, на періодичну оцінку лікування, наданого дитині, і всіх інших умов, пов'язаних з таким піклуванням про дитину.

Стаття 26

1. Держави-учасниці визнають за кожною дитиною право користуватися благами соціального забезпечення, включаючи соціальне страхування, і вживають необхідних заходів щодо досягнення повного здійснення цього права згідно з їх національним законодавством.

2. Ці блага в міру необхідності надаються з урахуванням наявних ресурсів і можливостей дитини та осіб, які несуть відповідальність за утримання дитини, а також будь-яких міркувань, пов'язаних з одержанням благ дитиною чи від її імені.

Стаття 27

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

2. Батько (-ки) або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

3. Держави-учасниці відповідно до національних умов і в межах своїх можливостей вживають необхідних заходів щодо надання допомоги батькам та іншим особам, які виховують дітей, у здійсненні цього права і у випадку необхідності надають матеріальну допомогу і підтримують програми, особливо щодо забезпечення дитини харчуванням, одягом і житлом.

4. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів щодо забезпечення відновлення утримання дитини батьками або іншими особами, які відповідають за дитину як всередині Держави-учасниці, так і за кордоном. Зокрема, якщо особа, яка несе фінансову відповідальність за дитину, і дитина проживають в різних державах, Держави-учасниці сприяють приєднанню до міжнародних угод або укладенню таких угод, а також досягненню інших відповідних домовленостей.

Стаття 28

1. Держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема:

а) вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту;

б) сприяють розвитку різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;

с) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;

д) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей;

е) вживають заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини та відповідно до цієї Конвенції.

3. Держави-учасниці заохочують і розвивають міжнародне співробітництво з питань, що стосуються освіти, зокрема, з метою сприяння ліквідації невігластва і неписьменності в усьому світі та полегшення доступу до науково-технічних знань і сучасних методів навчання. В цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Стаття 29

1. Держави-учасниці погоджуються щодо того, що освіта дитини має бути спрямована на:
а) розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі;

б) виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй;

с) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної;

д) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення;

е) виховання поваги до навколишньої природи.

2. Жодна частина цієї статті або статті 28 не тлумачиться як така, що обмежує свободу окремих осіб і органів створювати учбові заклади та керувати ними за умови постійного додержання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, та виконання вимоги того, щоб освіта, яку одержують в таких учбових закладах, відповідає мінімальним нормам, що можуть бути встановлені державою.

Стаття 30

У таких державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення, не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Стаття 31

1. Держави-учасниці визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.

2. Держави-учасниці поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяють наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку.

Стаття 32

1. Держави-учасниці визнають право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешко-

дою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку.

2. Держави-учасниці вживають законодавчі, адміністративні і соціальні заходи, а також заходи в галузі освіти, з тим щоб забезпечити здійснення цієї статті. З цією метою, керуючись відповідними положеннями інших міжнародних документів, Держави-учасниці, зокрема:

- а) встановлюють мінімальний вік для прийому на роботу;
- б) визначають необхідні вимоги щодо тривалості робочого дня й умови праці;
- с) передбачають відповідні види покарань або інші санкції для забезпечення ефективного здійснення цієї статті.

Стаття 33

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, включаючи законодавчі, адміністративні та соціальні, а також заходи в галузі освіти, з тим щоб захистити дітей від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, як вони визначені у відповідних міжнародних договорах, та не допускати залучення дітей до протизаконного виробництва таких речовин і торгівлі ними.

Стаття 34

Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цією метою Держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання:

- а) схиланню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності;
- б) використанню дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці;
- с) використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах.

Стаття 35

Держави-учасниці вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо відвернення викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди в будь-яких цілях і в будь-якій формі.

Стаття 36

Держави-учасниці захищають дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини.

Стаття 37

Держави-учасниці забезпечують, щоб:

- а) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років;
- б) жодна дитина не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу;
- с) гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку. Зокрема, жодна позбавлена волі дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та мати право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин;

d) кожна позбавлена волі дитина мала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оспорювати законність позбавлення її волі перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії.

Стаття 38

1. Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання.

2. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях.

3. Держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, Держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку.

4. Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

Стаття 39

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

Стаття 40

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.

2. З цією метою і беручи до уваги відповідні положення міжнародних документів, Держави-учасниці, зокрема, забезпечують, щоб:

a) жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не була звинувачена та визнана винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення;

b) кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії:

i) презумпцію невинності, поки її вина не буде доведена згідно із законом;

ii) негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту;

iii) невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів;

iv) свобода від примусу щодо даваних свідчень чи визнання вини; вивчення показань свідків звинувачення або самостійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

v) якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів;

vi) безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею;

vii) повна повага її особистого життя на всіх стадіях розгляду.

3. Держави-учасниці прагнуть сприяти створенню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, звинувачуються чи визнаються винними в його порушенні, і зокрема:

a) встановленню мінімального віку, нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство;

b) у випадку необхідності і бажаності вжиттю заходів щодо поведження з такими дітьми без використання судового розгляду за умов повного дотримання прав людини і правових гарантій.

4. Необхідна наявність таких різних заходів, як догляд, положення про опіку і нагляд, консультативні послуги, призначення випробного строку виховання, програми навчання і професійної підготовки, та інших форм догляду, що замінюють догляд в установах, з метою забезпечення такого поведження з дитиною, яке забезпечувало б її добробут і відповідало її становищу та характеру злочину.

Стаття 41

Жодне в цій Конвенції не торкається будь-яких положень, які більшою мірою сприяють здійсненню прав дитини і можуть міститися:

a) в законі Держави-учасниці, або

b) в нормах міжнародного права, що діють щодо даної держави.

Частина II

Стаття 42

Держави-учасниці зобов'язані, використовуючи належні та дійові засоби, широко інформувати про принципи і положення Конвенції як дорослих, так і дітей.

Стаття 43

1. З метою розгляду прогресу, досягнутого Державами-учасницями щодо виконання зобов'язань, взятих згідно з цією Конвенцією, засновується Комітет по правах дитини, який здійснює функції, передбачені нижче.

2. Комітет складається з вісімнадцяти експертів, що відзначаються високими моральними якостями та визнаною компетентністю в галузі, охоплюваній цією Конвенцією. Членів Комітету обирають Держави-учасниці з числа своїх громадян, вони виступають в особистій якості, при цьому приділяється увага справедливому географічному розподілу, а також головним правовим системам.

3. Членів Комітету обирають таємним голосуванням із числа внесених до списку осіб, висунутих Державами-учасницями. Кожна Держава-учасниця може висувати одну особу з числа своїх громадян.

4. Первісні вибори в Комітет проводяться не пізніше ніж через шість місяців з дня набуття чинності цією Конвенцією, а надалі – раз на два роки. Принаймні за чотири місяці до дня кожних виборів Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй звертається до Держав-учасниць з листом, пропонуючи їм подати свої кандидатури протягом двох місяців. Потім Генеральний секретар складає в алфавітному порядку список всіх висунутих таким чином осіб із зазначенням Держав-учасниць, які висунули цих осіб, та представляє цей список Державам-учасницям цієї Конвенції.

5. Вибори проводяться на нарадах Держав-учасниць, які скликає Генеральний секретар у центральних установах Організації Об'єднаних Націй. На нарадах, де дві третини Дер-

жав-учасниць складають кворум, обраними до складу Комітету є ті кандидати, які дістали найбільшу кількість голосів і абсолютну більшість голосів представників Держав-учасниць, що присутні та беруть участь у голосуванні.

6. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними у випадку повторного висунення їх кандидатур. Строк повноважень п'яти членів, обраних на перших виборах, минає в кінці дворічного періоду; негайно після перших виборів імена цих п'яти членів визначаються голови наради шляхом жеребкування.

7. У випадку смерті або відставки якого-небудь члена Комітету або якщо він чи вона з якоїсь іншої причини не може більше виконувати обов'язки члена Комітету, Держава-учасниця, що висунула даного члена Комітету, призначає іншого експерта з числа своїх громадян на строк, що залишився, за умови схвалення Комітетом.

8. Комітет встановлює власні правила процедури.

9. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк.

10. Сесії Комітету, як правило, проводяться в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або в будь-якому іншому відповідному місці, визначеному Комітетом. Комітет, як правило, проводить сесії щорічно. Тривалість сесії Комітету визначається і при необхідності переглядається на нарадах Держав-учасниць цієї Конвенції за умови схвалення Генеральною Асамблеєю.

11. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідні персонал і матеріальні засоби для ефективного здійснення Комітетом своїх функцій відповідно до цієї Конвенції.

12. Члени Комітету, заснованого відповідно до цієї Конвенції, одержують схвалювану Генеральною Асамблеєю винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй в порядку та на умовах, встановлених Генеральною Асамблеєю.

Згідно зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від

21 грудня 1995 року та ратифікованими Законом України «Про прийняття зміни до Конвенції про права дитини» від 3 квітня 2003 року № 717-IV.

Стаття 44

1. Держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету через Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав:

а) протягом двох років після набуття чинності цієї Конвенцією для відповідної Держави-учасниці;

б) надалі – кожні п'ять років.

2. У доповідях, які подаються відповідно до цієї статті, зазначаються фактори і труднощі, якщо такі є, що впливають на ступінь виконання зобов'язань за цією Конвенцією. Доповіді містять також достатню інформацію, з тим щоб забезпечити Комітету повне розуміння дії Конвенції у даній країні.

3. Державі-учасниці, яка подала Комітету всебічну первинну інформацію, немає необхідності повторювати у наступних доповідях, що подаються відповідно до пункту 1 підпункту б цієї статті, раніше викладену основну інформацію.

4. Комітет може запитувати у Держав-учасниць додаткову інформацію, що стосується здійснення цієї Конвенції.

5. Доповіді про діяльність Комітету раз на два роки представляються Генеральній Асамблеї через Економічну та Соціальну Раду.

6. Держави-учасниці забезпечують широку гласність своїм доповідям у власних країнах.

Стаття 45

3 метою сприяння ефективному здійсненню Конвенції та заохочення міжнародного співробітництва в галузі, охоплюваній цією Конвенцією:

а) спеціалізовані установи, Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй та інші органи Організації Об'єднаних Націй мають право бути представленими при розгляді питань про

здійснення таких положень цієї Конвенції, які входять до сфери їх повноважень. Комітет може запропонувати спеціалізованим установам, Дитячому фонду Організації Об'єднаних Націй та іншим компетентним органам, якщо він вважає це за доцільне, подавати висновки експертів щодо здійснення Конвенції у тих галузях, які входять до сфери їх відповідних повноважень. Комітет може запропонувати спеціалізованим установам, Дитячому фонду Організації Об'єднаних Націй та іншим органам Організації Об'єднаних Націй подавати доповіді про здійснення Конвенції у галузях, що входять до сфери їх діяльності;

б) Комітет направляє, якщо він вважає за доцільне, до спеціалізованих установ, Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй та інших компетентних органів будь-які доповіді Держав-учасниць, в яких вміщені прохання про технічну консультацію чи допомогу або йдеться про потреби в цьому, зазначені зауваження та пропозиції Комітету, якщо такі є, щодо таких прохань чи зауважень;

с) Комітет може рекомендувати Генеральній Асамблеї запропонувати Генеральному секретарю провести від її імені дослідження з питань, що стосуються прав дитини;

д) Комітет може вносити пропозиції і рекомендації загального характеру, засновані на інформації, одержаній відповідно до статей 44 і 45 цієї Конвенції. Такі пропозиції і рекомендації загального характеру направляються будь-якій зацікавленій Державі-учасниці і повідомляються Генеральній Асамблеї поряд із зауваженнями Держав-учасниць, якщо такі є.

Частина III

Стаття 46

Ця Конвенція відкрита для підписання її всіма державами.

Стаття 47

Ця Конвенція підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 48

Ця Конвенція відкрита для приєднання до неї будь-якої держави. Документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 49

1. Ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після дати здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цю Конвенцію або приєднується до неї після здачі на зберігання двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, ця Конвенція набирає чинності на тридцятий день після здачі такою державою на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 50

1. Будь-яка Держава-учасниця може запропонувати поправку і подати її Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар потім направляє запропоновану поправку Державам-учасницям з проханням повідомити його, чи висловлюються вони за скликання конференції Держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення по них голосування. Якщо протягом чотирьох місяців, починаючи з дати такого повідомлення, принаймні третина Держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю Держав-учасниць, які присутні та голосують на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї на її затвердження.

2. Поправка, прийнята згідно з пунктом 1 цієї статті, набуває чинності після затвердження її Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй та прийняття її більшістю у дві третини Держав-учасниць.

3. Коли поправка набуває чинності, вона стає обов'язковою для тих Держав-учасниць, які її прийняли, а для інших Держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цієї Конвенції і будь-які попередні поправки, які вони прийняли.

Стаття 51

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй отримує та розсилає всім державам текст застережень, зроблених державами у момент ратифікації або приєднання.

2. Застереження, не сумісні з цілями і завданнями цієї Конвенції, не допускаються.

3. Застереження можуть бути зняті у будь-який час шляхом відповідного повідомлення, направленою Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який потім повідомляє про це всі держави. Таке повідомлення набуває чинності з дня отримання його Генеральним секретарем.

Стаття 52

Будь-яка Держава-учасниця може денонсувати цю Конвенцію шляхом письмового повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Денонсація набуває чинності через рік після отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 53

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй є депозитарієм цієї Конвенції.

Стаття 54

Оригінал цієї Конвенції, арабський, китайський, англійський, французький, російський та іспанський тексти якої є рівноавтентичними, здається на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

На посвідчення чого повноважні представники, що підписалися нижче, належним чином уповноважені на те своїми відповідними урядами, підписали цю Конвенцію.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах

(Протокол ратифіковано із заявою Законом N 1845-IV (1845-15) від 23.06.2004, ВВР, 2004, N 38, ст.476)

Офіційний переклад

Держави-учасниці цього Протоколу,

будучи натхненні повсюдною підтримкою Конвенції про права дитини (995_021), яка свідчить про широке поширення готовності служити справі заохочення та захисту прав дитини, знову підтверджуючи, що права дітей потребують особливого захисту, і закликаючи до забезпечення постійного покращення становища дітей без жодного розрізнення, а також їхнього розвитку та освіти в умовах миру та безпеки,

будучи стурбовані пагубним і широкомасштабним впливом збройних конфліктів на дітей, а також їх довгостроковими наслідками для міцного миру, безпеки та розвитку,

засуджуючи зазіхання на дітей в умовах збройного конфлікту, а також безпосередні напади на об'єкти, які охороняються відповідно до міжнародного права, в тому числі місця, у яких звичайно присутня велика кількість дітей, такі як школи та лікарні,

відмічаючи прийняття Статуту Міжнародного кримінального суду (995_588), і зокрема, кваліфікацію в ньому як військового злочину дій, пов'язаних з призовом на військову службу чи мобілізацією дітей, які не досягли 15-річного віку, або з їх активним використанням у військових діях у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів,

вважаючи, таким чином, що в цілях сприяння більш ефективному здійсненню прав, визнаних у Конвенції про права дитини (995_021), необхідно посилити захист дітей від участі у збройних конфліктах,

відзначаючи, що стаття 1 Конвенції про права дитини (995_021) передбачає, що для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовним до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше,

будучи впевнені, що факультативний протокол до Конвенції, який підвищує вік можливого призову осіб до збройних сил і їхньої участі у військових діях, ефективно сприятиме здійсненню принципу, згідно з яким у всіх діях щодо дітей першочергова увага повинна приділятися найкращому забезпеченню інтересів дитини,

відмічаючи, що двадцять шоста Міжнародна конференція Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, яка відбулася в грудні 1995 року, рекомендувала, зокрема, сторонам конфліктів вживати будь-яких можливих кроків у цілях забезпечення того, щоб діти, які не досягли 18-річного віку, не брали участі у військових діях,

вітаючи одностайне прийняття у червні 1999 року Конвенції Міжнародної організації праці N 182 про заборону та негайні заходи щодо викорінювання найгірших форм дитячої праці (993_166), яка забороняє, зокрема, примусове або обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах,

засуджуючи з найглибшою занепокоєністю вербування, навчання та використання в середині держави і за її межами дітей у військових діях озброєними групами, які відрізняються від збройних сил держави, і визнаючи відповідальність тих, хто вербує, навчає і використовує дітей з цією метою,

нагадуючи про зобов'язання кожної сторони збройного конфлікту дотримуватися положення міжнародного гуманітарного права,

підкреслюючи, що цей Протокол не завдає шкоди цілям і принципам, які містяться у Статуті Організації Об'єднаних Націй (995_010), включаючи статтю 51, і відповідним нормам гуманітарного права,

беручи до уваги, що становище миру та безпеки, засноване на повній повазі цілей і принципів, викладених у Статуті (995_010), та на дотриманні застосовних угод у галузі прав людини, є обов'язковою умовою для повного захисту дітей, зокрема, під час збройних конфліктів та іноземної окупації,

визнаючи особливі потреби дітей, які є особливо уразливими щодо їхнього вербування та використання у військових діях всупереч цьому Протоколу, у зв'язку з їх економічним та соціальним станом або статтю,

пам'ятаючи про необхідність урахувувати економічні, соціальні та політичні причини участі дітей у збройних конфліктах,

будучи впевнені у необхідності зміцнення міжнародного співробітництва щодо виконання цього Протоколу, а також у справі фізичної та психосоціальної реабілітації і соціальної реінтеграції дітей, які є жертвами збройних конфліктів,

заохочуючи участь суспільства, і зокрема дітей і дітей, які є жертвами, в розповсюдженні інформації та освітніх програм, що стосуються виконання Протоколу, домовились про таке:

Стаття 1

Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях.

Стаття 2

Держави-учасниці забезпечують, щоб особи, які не досягли 18-річного віку, не підлягали обов'язковому призову до їхніх збройних сил.

Стаття 3

1. Держави-учасниці підвищують мінімальний вік добровільного призову осіб до їхніх національних збройних сил порівняно з віком, визначеним у пункті 3 статті 38 Конвенції про права дитини (995_021), враховуючи принципи, які містяться в цій статті, і визнаючи, що відповідно до Конвенції особи, які не досягли 18 років, мають право на особливий захист.

2. Кожна держава-учасниця під час ратифікації цього Протоколу або приєднанні до нього здає на зберігання заяву, що має обов'язковий характер, у якій вказується мінімальний вік, при якому вона допускає добровільний призов до її національних збройних сил, і викладаються гарантії, прийняті державою для забезпечення того, щоб такий призов не мав насильницького чи примусового характеру.

3. Держави-учасниці, які допускають добровільний призов до їхніх національних збройних сил осіб, які не досягли 18-річного віку, надають гарантії, які як мінімум забезпечують, щоб:

- a) такий призов мав в дійсності добровільний характер;
- b) такий призов проводився з усвідомленої згоди батьків або законних опікунів цієї особи;
- c) такі особи були повною мірою поінформовані про обов'язки, пов'язані з несенням такої військової служби;
- d) такі особи подавали достовірні свідоцтва свого віку до їх прийняття на національну військову службу.

4. Кожна держава-учасниця в будь-який момент може підсилити положення своєї заяви шляхом направлення відповідного повідомлення на адресу Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який інформує всі держави-учасниці. Таке повідомлення набуває чинності з дати його отримання Генеральним секретарем.

5. Вимога про підвищення віку, яка міститься в пункті 1 цієї статті, не поширюється на навчальні заклади, які знаходяться у віданні або під контролем збройних сил держав-учасниць, відповідно до статей 28 та 29 Конвенції про права дитини (995_021).

Стаття 4

1. Збройні групи, відмінні від збройних сил держави, за жодних обставин не повинні вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку.

2. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів у цілях попередження такого вербування і використання, включаючи вжиття правових заходів, необхідних для заборони і криміналізації такої практики.

3. Застосування цієї статті згідно з цим Протоколом не зачіпає юридичного статусу жодної із сторін збройного конфлікту.

Стаття 5

Ніщо в цьому Протоколі не може тлумачитись як таке, що виключає положення, що містяться в законодавстві держави-учасниці або в міжнародних угодах і міжнародному гуманітарному праві, які більшою мірою сприяють здійсненню прав дитини.

Стаття 6

1. Кожна держава-учасниця в межах своєї юрисдикції вживає всіх необхідних правових, адміністративних та інших заходів для забезпечення ефективного виконання і застосування положень цього Протоколу.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити широке розповсюдження та пропаганду відповідними засобами принципів та положень цього Протоколу серед дорослих та дітей.

3. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією, які були завербовані або використовувались у військових діях всупереч цьому Протоколу, були демобілізовані або іншим чином звільнені від військової служби. За необхідності держави-учасниці надають цим особам всю належну допомогу в цілях відновлення їхнього фізичного і психологічного стану, а також їхньої соціальної реінтеграції.

Стаття 7

1. Держави-учасниці співпрацюють у справі виконання цього Протоколу, в тому числі у справі попередження будь-якої діяльності, яка суперечить Протоколу, та у справі реабілітації та соціальної реінтеграції осіб, які стали жертвами дій, що суперечать цьому Протоколу, в тому числі через технічне співробітництво та фінансову допомогу. Такі допомога і співробітництво здійснюватимуться у консультації з заінтересованими державами-учасницями і відповідними міжнародними організаціями.

2. Держави-учасниці, які в змозі зробити це, надають таку допомогу в рамках існуючих багатосторонніх, двосторонніх або інших програм, або, зокрема, через фонд добровільних внесків, який засновується відповідно до правил Генеральної асамблеї.

Стаття 8

1. Кожна держава-учасниця протягом двох років після набуття чинності цим Протоколом для цієї держави-учасниці подає Комітету з прав дитини доповідь, яка містить повну інформацію про заходи, вжиті нею з метою виконання положень Протоколу, включаючи заходи, вжиті з метою виконання положень щодо участі та призову.

2. Після подання повної доповіді кожна держава-учасниця вносить у доповіді, які подаються нею Комітету з прав дитини відповідно до статті 44 Конвенції (995_021), будь-яку додаткову інформацію, щодо виконання Протоколу. Інші держави-учасниці Протоколу подають доповіді кожні п'ять років.

3. Комітет з прав дитини може запитати у держав-учасниць додаткову інформацію щодо виконання цього Протоколу.

Стаття 9

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, яка є учасницею Конвенції (995_021) або яка її підписала.

2. Цей Протокол підлягає ратифікації та відкритий для приєднання до нього будь-якої держави. Ратифікаційні грамоти або документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

3. Генеральний секретар, діючи як депозитарій Конвенції (995_021) та Протоколу, повідомляє всі держави-учасниці Конвенції і всі держави, які підписали Конвенцію, про здачу на зберігання кожної заяви відповідно до статті 13.

Стаття 10

1. Цей Протокол набуває чинності через три місяці після здачі на зберігання десятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Протокол або приєднується до нього після набуття ним чинності, цей Протокол набуває чинності через один місяць після здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 11

1. Будь-яка держава-учасниця може денонсувати цей Протокол у будь-який час шляхом письмового повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який по-

тім інформує про це інші держави-учасниці Конвенції (995_021) та всі держави, які підписали Конвенцію. Денонсація набуває чинності після закінчення одного року з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем. Проте, якщо на день закінчення цього року в державі-учасниці, яка денонсує, має місце збройний конфлікт, денонсація не набуває чинності до закінчення цього збройного конфлікту.

2. Така денонсація не звільняє державу-учасницю від її обов'язків, передбачених в цьому Протоколі, щодо будь-якої дії, яка сталася до дати набуття денонсацією чинності. Отже така денонсація ніяк не перешкоджає подальшому розгляду будь-якого питання, яке вже надійшло на розгляд Комітету до дати набуття денонсацією чинності.

Стаття 12

1. Будь-яка держава-учасниця може запропонувати зміни та доповнення і подати їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Після цього Генеральний секретар перепроводжує запропоновані зміни та доповнення державам-учасницям з проханням зазначити, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення голосування щодо них. Якщо протягом чотирьох місяців, починаючи з дати такого повідомлення, хоча б одна третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-які зміни та доповнення, прийняті більшістю держав-учасниць, які присутні та беруть участь у голосуванні на цій конференції, подаються Генеральній Асамблеї на затвердження.

2. Зміни та доповнення, прийняті відповідно до пункту 1 цієї статті, набувають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття більшістю в дві третини держав-учасниць.

3. Коли зміни та доповнення набувають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цього Протоколу та будь-які попередні зміни та доповнення, які ними прийняті.

Стаття 13

1. Цей Протокол, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є рівно автентичними, зберігається в архівах Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй направляє завірені копії цього Протоколу всім державам-учасницям Конвенції (995_021) і всім державам, які підписали Конвенцію.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права

(Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73)

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй (995_010), визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру,

визнаючи, що ці права впливають з властивої людській особі гідності, визнаючи, що згідно з Загальною декларацією прав людини (995_015) ідеал вільної людської особи, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від

страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само, як і своїми громадянськими та політичними правами,

беручи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальне поважання і додержання прав і свобод людини,

беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті,

погоджуються про такі статті:

Частина I

Стаття 1

1. Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

2. Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, ґрунтованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

3. Всі держави, які беруть участь у цьому Пакті, в тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоверхніми і підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

Частина II

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

2. Якщо це вже не передбачено існуючими законодавчими чи іншими заходами, кожна держава-учасниця цього Пакту зобов'язується вжити необхідних заходів відповідно до своїх конституційних процедур і положень цього Пакту для вжиття таких законодавчих або інших заходів, які можуть виявитися необхідними для здійснення прав, визнаних у цьому Пакті.

3. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується:

а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні;

б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Стаття 3

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Стаття 4

1. Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

2. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від статей 6, 7, 8 (пункти 1 і 2), 11, 15, 16 і 18.

3. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Має бути також зроблено повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення яких-небудь прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається в цьому Пакті.

2. Ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або існуючих в якій-небудь державі-учасниці цього Пакту на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються в меншому обсязі.

Частина III

Стаття 6

1. Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

2. В країнах, які не скасували смертної кари, смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту і Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Це покарання може бути здійснене тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом.

3. Коли позбавлення життя становить злочин геноциду, слід мати на увазі, що ніщо в цій статті не дає державам-учасницям цього Пакту права яким би то не було шляхом відступати від будь-яких зобов'язань, прийнятих згідно з постановами Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього.

4. Кожен, кого засуджено до смертної кари, має право просити про помилування чи про пом'якшення вироку. Амністія, помилування або заміна смертного вироку можуть бути даровані в усіх випадках.

5. Смертний вирок не виноситься за злочини, вчинені особами, молодшими за вісімнадцять років, і не виконується щодо вагітних жінок.

6. Ніщо в цій статті не може бути підставою для відстрочення або недопущення скасування смертної кари будь-якою державою-учасницею цього Пакту.

Стаття 7

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам.

Стаття 8

1. Нікого не можуть, держати в рабстві: рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

2. Нікого не можуть держати в підневільному стані.

3. а) Нікого не можуть приневолювати до примусової чи обов'язкової праці;

б) в тих країнах, де у вигляді покарання за злочин може призначатися позбавлення волі, зв'язане з каторжними роботами, пункт 3 (а) не вважається перешкодою для виконання каторжних робіт за вироком компетентного суду, що призначив таке покарання;

с) терміном «примусова чи обов'язкова праця» в цьому пункті не охоплюється:

i) будь-яка не згадана в підпункті (б) робота чи служба, котру, як правило, повинна виконувати особа, що перебуває в ув'язненні на підставі законного розпорядження суду, або особа, умовно звільнена від такого ув'язнення;

ii) будь-яка служба військового характеру, а в тих країнах, де визнається відмовлення від військової служби з політичних чи релігійно-етичних мотивів, будь-яка служба, передбачена законом для осіб, що відмовляються від військової служби з таких мотивів;

iii) будь-яка служба, обов'язкова у випадках надзвичайного становища або лиха, що загрожують життю чи благополуччю населення;

iv) будь-яка робота чи служба, що входять до звичайних громадських обов'язків.

Стаття 9

1. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом.

2. Кожному заарештованому повідомляються при арешті причини його арешту і в терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення.

3. Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

4. Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи у суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили.

Стаття 10

1. Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі.

2. а) Обвинувачені у випадках, коли немає виняткових обставин, поміщаються окремо від засуджених, і їм надається окремий режим, що відповідає їх статусу незасуджених осіб.

б) обвинувачені неповнолітні відокремлюються від повнолітніх і в найкоротший строк доставляються до суду для винесення рішення.

3. Пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, істотною метою якого є їх виправлення і соціальне перевиховання. Неповнолітні правопорушники відокремлюються від повнолітніх, і їм надається режим, що відповідає їх віку і правовому статусу.

Стаття 11

Ніхто не може бути позбавлений волі на тій лише підставі, що він не в змозі виконати якесь договірне зобов'язання.

Стаття 12

1. Кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання.

2. Кожна людина має право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну.

3. Згадані вище права не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті.

4. Ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд у свою власну країну.

Стаття 13

Іноземець, що законно перебуває на території будь-якої держави-учасниці цього Пакту, може бути висланий тільки на виконання рішення, винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні міркування державної безпеки не вимагають іншого, має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною властю чи особою або особами, спеціально призначеними компетентною властю, і на те, щоб бути представленим для цієї мети перед цією властю, особою чи особами.

Стаття 14

1. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або – в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, – при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

2. Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом.

3. Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

а) бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення;

б) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником;

с) бути судженим без невинуватої затримки;

д) бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;

е) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;

f) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використуваної в суді, або не говорить цією мовою;

g) не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним.

4. Щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню.

5. Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно з законом.

6. Коли будь-яку особу остаточним рішенням було засуджено за кримінальний злочин і коли винесений їй вирок був потім скасований або їй було даровано помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, котра зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію згідно з законом, коли не буде доведено, що зазначена невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини.

7. Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни.

Стаття 15

1. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упущення, що, згідно з діючим на момент його вчинення внутрідержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином. Так само не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця.

2. Ніщо в цій статті не перешкоджає відданню під суд і покаранню будь-якої особи за будь-яке діяння чи упущення, що на момент вчинення були кримінальним злочином згідно з загальними принципами права, визнаними міжнародним товариством.

Стаття 16

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 17

1. Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію.

2. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань.

Стаття 18

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Стаття 19

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.
2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.
3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:
  - а) для поважання прав і репутації інших осіб;
  - б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Стаття 20

1. Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом.
2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом.

Стаття 21

Визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

Стаття 22

1. Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.
2. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цим правом для осіб, що входять до складу збройних сил і поліції.
3. Ніщо в цій статті не дає права державам, які беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту прав на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції, або застосувати закон так, щоб завдавалося шкоди цим гарантіям.

Стаття 23

1. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави.
2. За чоловіками і жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право заснувати сім'ю.
3. Жоден шлюб не може бути укладений без вільної і цілковитої згоди тих, що одружуються.
4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, повинні вжити належних заходів для забезпечення рівності прав і обов'язків обох з подружжя щодо одруження, під час перебування в шлюбі і при його розірванні. В разі розірвання шлюбу має передбачатися необхідний захист усіх дітей.

Стаття 24

1. Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави.

2. Кожна дитина повинна бути зареєстрована негайно після її народження і повинна мати ім'я.

3. Кожна дитина має право на набуття громадянства.

Стаття 25

Кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданої в статті 2, і без необґрунтованих обмежень право і можливість:

а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників;

б) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців;

с) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби.

Стаття 26

Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону.

В цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини.

Стаття 27

У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Частина IV

Стаття 28

1. Створюється Комітет по правах людини (іменований нижче в цьому Пакті «Комітет»). Він складається з вісімнадцяти членів і виконує функції, передбачені нижче.

2. До складу Комітету входять особи, які є громадянами держав-учасниць цього Пакту і мають високі моральні якості та визнану компетентність у галузі прав людини, причому береться до уваги корисність участі кількох осіб, що мають юридичний досвід.

3. Члени Комітету обираються і працюють як такі.

Стаття 29

1. Члени Комітету обираються таємним голосуванням із списку осіб, що відповідають вимогам, передбаченим у статті 28, і були висунуті для цієї мети державами-учасницями цього Пакту.

2. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, може висунути не більше двох осіб. Ці особи повинні бути громадянами держави, що їх висуває.

3. Будь-яка особа має право на повторне висунення.

Стаття 30

1. Перші вибори проводяться не пізніше як через шість місяців з дня набрання чинності цим Пактом.

2. Принаймні за чотири місяці до дня кожних виборів до Комітету, крім виборів для заповнення тих вакансій, про відкриття яких оголошується відповідно до статті 34, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй звертається з письмовим запрошенням до держав-учасниць цього Пакту подати протягом трьох місяців кандидатури в члени Комітету.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй складає в алфавітному порядку список усіх висунутих таким чином осіб із зазначенням держав-учасниць цього Пакту, які висунули даних осіб, і подає цей список державам, що беруть участь у цьому Пакті, не пізніше як за місяць до дати проведення кожних виборів.

4. Обрання членів Комітету проводиться на засіданні держав-учасниць цього Пакту, яке скликає Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй в центральних установах Організації Об'єднаних Націй. На цьому засіданні, для якого кворумом є присутність двох третин держав-учасниць цього Пакту, обраними до Комітету є ті особи, кандидатури яких дістають найбільше число голосів присутніх і голосуючих представників держав-учасниць.

Стаття 31

1. До Комітету не може входити більш як по одному громадянину однієї і тієї ж держави.

2. При виборах до Комітету береться до уваги справедливий географічний розподіл членів і представництво різних форм цивілізації та основних правових систем.

Стаття 32

1. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними при повторному висуненні їх кандидатур. Однак строк повноважень дев'яти з тих членів, яких обрано на перших виборах, минає в кінці дворічного періоду; негайно після перших виборів імена цих дев'яти членів визначає за жеребом голова засідання, про яке згадується в пункті 4 статті 30.

2. По закінченні повноважень вибори проводяться відповідно до попередніх статей даної частини цього Пакту.

Стаття 33

1. Якщо, на одностайну думку інших членів, якийсь член Комітету припинив виконання своїх функцій з будь-якої причини, крім тимчасової відсутності, Голова Комітету повідомляє Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який оголошує потім місце цього члена вакантним.

2. У разі смерті або виходу у відставку якогось члена Комітету Голова негайно повідомляє Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який оголошує це місце вакантним з дня смерті або з того дня, коли вихід у відставку стає дійсним.

Стаття 34

1. Коли оголошується відкриття вакансії відповідно до статті 33 і коли строк повноважень члена, що його має бути замінено, не скінчується протягом шести місяців після оголошення цієї вакансії, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє про це кожна державу-учасницю цього Пакту, яка може протягом двох місяців подати відповідно до статті 29 кандидатуру для заповнення цієї вакансії.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй складає в алфавітному порядку список висунутих таким чином осіб і подає цей список державам, які беруть участь у цьому

Пакті. Вибори для заповнення вакансії проводяться потім згідно з відповідними положеннями даної частини цього Пакту.

3. Член Комітету, обраний для зайняття вакансії, оголошеної відповідно до статті 33, займає посаду протягом решти частини строку повноважень члена, який звільнив місце в Комітеті, згідно з положеннями зазначеної статті.

Стаття 35

Члени Комітету одержують затверджену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй в порядку і на умовах, встановлених Генеральною Асамблеєю з урахуванням важливості обов'язків Комітету.

Стаття 36

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідний персонал і матеріальні засоби для ефективного здійснення функцій Комітету відповідно до цього Пакту.

Стаття 37

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає перше засідання Комітету в центральних установах Організації Об'єднаних Націй.

2. Після свого першого засідання Комітет збирається в такий час, який передбачено в його правилах процедури.

3. Комітет звичайно збирається в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві.

Стаття 38

Кожний член Комітету до того, як почати виконання своїх обов'язків, робить урочисту заяву на відкритому засіданні Комітету про те, що здійснюватиме свої функції безсторонньо і сумлінно.

Стаття 39

1. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк. Вони можуть бути переобрані.

2. Комітет встановлює свої власні правила процедури, але ці правила повинні, зокрема, передбачити, що:

- а) дванадцять членів Комітету утворюють кворум;
- б) постанови Комітету приймаються більшістю голосів присутніх членів.

Стаття 40

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються подавати доповіді про здійснені ними заходи для втілення у життя прав, визнаних у цьому Пакті, і про прогрес, досягнутий у використанні цих прав:

а) протягом одного року після набрання чинності цим Пактом щодо відповідних держав-учасниць;

б) після цього в усіх випадках, коли того зажадає Комітет.

2. Всі доповіді подаються Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх у Комітет для розгляду. В доповідях зазначаються фактори та утруднення, коли такі є, що впливають на втілення у життя цього Пакту.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй після консультацій з Комітетом може послати заінтересованим спеціалізованим установам примірники тих частин доповідей, які можуть стосуватися сфери їх компетенції.

4. Комітет вивчає доповіді, подані державами, які беруть участь у цьому Пакті. Він надсилає державам-учасницям свої доповіді і такі зауваження загального порядку, які вважає-

тиме доцільними. Комітет може також послати Економічній і соціальній раді ці зауваження разом з примірниками доповідей, одержаними ним від держав, які беруть участь у цьому Пакті.

5. Держави-учасниці цього Пакту можуть подавати до Комітету свої міркування щодо будь-яких зауважень, що їх може бути зроблено відповідно до пункту 4 цієї статті.

Стаття 41

1. Відповідно до цієї статті держава, яка бере участь у цьому Пакті, може в будь-який час заявити, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати і розглядати повідомлення про те, що якась держава-учасниця твердить, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цим Пактом. Повідомлення, передбачені цією статтею, можуть прийматися і розглядатися тільки в тому разі, коли їх подала держава-учасниця, яка зробила заяву про визнання для себе компетенції цього Комітету. Комітет не приймає ніяких повідомлень, коли вони стосуються держави-учасниці, яка не зробила такої заяви. Повідомлення, одержані згідно з цією статтею, розглядаються відповідно до такої процедури:

а) коли якась держава-учасниця цього Пакту вважає, що інша держава-учасниця не втілює в життя постанов цього Пакту, то вона може письмовим повідомленням довести це питання до відома зазначеної держави-учасниці. Протягом трьох місяців після одержання цього повідомлення держава, яка одержала його, подає в письмовій формі тій державі, яка надіслала таке повідомлення, пояснення чи будь-яку іншу заяву з роз'ясненням у цьому питанні, де має бути, наскільки це є можливим і доцільним, зазначено внутрішні процедури і заходи, яких було вжито, буде вжито або може бути вжито в цьому питанні;

б) коли питання не вирішено на задоволення обох заінтересованих держав-учасниць протягом шести місяців після отримання одержуючою державою першого повідомлення, будь-яка з цих держав має право передати це питання в Комітет, повідомивши про це Комітет і другу державу;

с) Комітет розглядає передане йому питання тільки після того, як переконається, що відповідно до загальноєвропейських принципів міжнародного права всі доступні внутрішні засоби було випробувано і вичерпано в даному разі. Це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих засобів не виправдано затягується;

д) при розгляді повідомлень, передбачених цією статтею, Комітет проводить закриті засідання;

е) з додержанням постанов підпункту (с) Комітет надає свої добрі послуги заінтересованим державам-учасницям з метою дружнього вирішення питання на основі поважання прав людини та основних свобод, визнаних в цьому Пакті;

ф) в будь-якому переданому на його розгляд питанні Комітет може звернутися до заінтересованих держав-учасниць, згаданих у підпункті (б), з проханням подати будь-яку інформацію, що стосується справи;

г) заінтересовані держави-учасниці, згадані в підпункті (б), мають право бути представленими при розгляді в Комітеті питання і робити заяви усно і (або) письмово;

h) Комітет подає протягом дванадцяти місяців з дня одержання повідомлення відповідно до підпункту (б) доповідь:

i) коли досягається вирішення в рамках постанов підпункту (е), то Комітет обмежується в своїй доповіді коротким викладом фактів і досягнутого рішення;

ii) коли вирішення в рамках постанов підпункту (е) не досягнуто, то Комітет обмежується в своїй доповіді коротким викладом фактів; письмові заяви і запис усних заяв, що їх виклали заінтересовані держави-учасниці, додаються до доповіді.

У кожному питанні доповідь надсилається заінтересованим державам-учасницям.

2. Постанови цієї статті набирають чинності, коли десять держав, які беруть участь у цьому Пакті, зроблять заяву відповідно до пункту 1 цієї статті. Такі заяви депонуються державами-учасницями у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх копії решті держав-учасниць. Заява може бути в будь-який час взята назад повідомлен-

ням Генерального секретаря. Така дія не перешкоджає розглядові будь-якого питання, що є предметом повідомлення, вже переданого відповідно до цієї статті, ніякі подальші повідомлення будь-якої держави-учасниці не приймаються після одержання Генеральним секретарем повідомлення про взяття заяви назад, якщо заінтересована держава-учасниця не зробила нової заяви.

Стаття 42

1. а) Коли будь-яке запитання, передане Комітету відповідно до статті 41, не вирішено на задоволення заінтересованих держав-учасниць, Комітет може за попередньою згодою заінтересованих держав-учасниць призначити спеціальну Погоджувальну комісію (далі іменовану Комісія). Добрі послуги Комісії надаються заінтересованим державам-учасницям з метою полюбовного вирішення даного питання на основі додержання положень цього Пакту;

б) Комісія складається з п'яти осіб, прийнятних для заінтересованих держав-учасниць. Якщо заінтересовані держави-учасниці не досягнуть протягом трьох місяців згоди щодо всього складу або частини складу Комісії, то ті члени Комісії, про призначення яких не було досягнуто згоди, обираються шляхом таємного голосування більшістю в дві третини голосів Комітету із складу його членів.

2. Члени Комісії як такі виконують свої обов'язки. Вони не повинні бути громадянами заінтересованих держав-учасниць або держави, що не бере участі в цьому Пакті, чи держави-учасниці, яка не зробила заяви відповідно до статті 41.

3. Комісія обирає свого Голову і встановлює свої власні правила процедури.

4. Засідання Комісії звичайно проводяться в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Однак вони можуть проводитися в інших місцях, які може визначити Комісія в консультації з Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй і відповідними державами-учасницями.

5. Секретаріат, наданий відповідно до статті 36, також обслуговує комісії, що призначаються на підставі цієї статті.

6. Одержана і вивчена Комітетом інформація надається в розпорядження Комісії, і Комісія може звернутися до заінтересованих держав-учасниць з проханням подати будь-яку інформацію, що стосується справи.

7. Коли Комісія повністю розгляне питання, але в усякому разі не пізніше ніж через дванадцять місяців після того, як їй було передано це питання, вона подає Голові Комітету доповідь для надіслання її заінтересованим державам-учасницям:

а) якщо Комісія не може завершити розгляд даного питання в межах дванадцяти місяців, вона обмежує свою доповідь коротким викладом про стан розгляду нею даного питання;

б) якщо досягається полюбовне вирішення даного питання на основі додержання прав людини, визнаних у цьому Пакті, Комісія обмежує свою доповідь коротким викладом фактів і досягнутого вирішення;

с) якщо вирішення, зазначене в підпункті (б), не досягається, доповідь Комісії містить її висновки в усіх питаннях фактичного характеру, що стосується спору між заінтересованими державами-учасницями, та її міркування про можливість полюбовного врегулювання цього питання. Ця доповідь також містить письмові заяви і запис усних заяв, зроблених заінтересованими державами-учасницями;

д) якщо доповідь Комісії подається згідно з підпунктом (с), заінтересовані держави-учасниці протягом трьох місяців після одержання цієї доповіді повідомляють Голову Комітету про те, чи згодні вони із змістом доповіді Комісії.

8. Постанови цієї статті не принижують обов'язків Комітету, передбачених у статті 41.

9. Заінтересовані держави-учасниці рівною мірою несуть усі витрати членів Комісії відповідно до кошторису, що подається Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй.

10. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй має право оплачувати витрати членів Комісії, коли необхідно, до їх відшкодування заінтересованими державами-учасницями відповідно до пункту 9 цієї статті.

Стаття 43

Члени Комітету і спеціальних погоджувальних комісій, яких може бути призначено згідно з статтею 42, мають право на пільги, привілеї та імунітети експертів, що посилаються Організацією Об'єднаних Націй у відрядження, як це передбачено у відповідних розділах Конвенції про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй (995_150).

Стаття 44

Положення про здійснення цього Пакту застосовуються без шкоди для процедур у галузі прав людини, визначених установчими актами і конвенціями Організації Об'єднаних Націй та спеціалізованих установ або відповідно до них, і не перешкоджають державам, які беруть участь у цьому Пакті, вдаватися до інших процедур вирішення спору на підставі діючих між ними загальних і спеціальних міжнародних угод.

Стаття 45

Комітет подає Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй через Економічну і соціальну раду щорічну доповідь про свою роботу.

Частина V

Стаття 46

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як приниження значення постанов Статуту Організації Об'єднаних Націй і статутів спеціалізованих установ, що визначають відповідні обов'язки різних органів Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ щодо тих предметів, яких стосується цей Пакт.

Стаття 47

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як ущемлення невід'ємного права всіх народів володіти і користуватися повною мірою і вільно своїм природними багатствами та ресурсами.

Частина VI

Стаття 48

1. Цей Пакт відкрито для підписання будь-якою державою-членом Організації Об'єднаних Націй або членом будь-якої з її спеціалізованих установ, будь-якою державою-учасницею Статуту Міжнародного Суду та будь-якою іншою державою, запрошеною Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй до участі в цьому Пакті.

2. Цей Пакт підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти депонуються у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Пакт відкрито для приєднання будь-якої держави, зазначеної в пункті 1 цієї статті.

4. Приєднання здійснюється депонуванням документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, які підписали цей Пакт або приєдналися до нього, про депонування кожної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 49

1. Цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Пакт або приєднається до нього після депонування тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 50

Постанови цього Пакту поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 51

1. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті, може пропонувати поправки і подавати їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає потім будь-які запропоновані поправки державам-учасникам цього Пакту з проханням повідомити його, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення щодо них голосування. Якщо принаймні третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю держав-учасниць, що були присутні і брали участь у голосуванні на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.

2. Поправки набирають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття їх більшістю в дві третини держав-учасниць цього Пакту відповідно до їх конституційних процедур.

3. Коли поправки набирають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими постанови цього Пакту та будь-які попередні поправки, ними прийняті.

Стаття 52

Незалежно від повідомлень, зроблених згідно з пунктом 5 статті 48, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, про які йдеться в пункті 1 тієї ж статті, про таке:

- а) підписання, ратифікації і приєднання згідно з статтею 48;
- б) дату набрання чинності цим Пактом згідно з статтею 49 і дату набрання чинності будь-якими поправками згідно з статтею 51.

Стаття 53

1. Цей Пакт, англійський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є цілком автентичними, підлягає здачі на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає засвідчені копії цього Пакту всім державам, зазначеним у статті 48.

Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН.
Док. ООН A/RES/2200 A (XXI)

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права

(Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР
N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73)

Держави, які беруть участь у цьому Пакті,
беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру,
визнаючи, що ці права випливають з властивої людській особі гідності,
визнаючи, що згідно з Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, вільної від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними та політичними правами,
беручи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальне поважання і додержання прав і свобод людини,
беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті,
погоджуються про такі статті:

Частина I

Стаття 1

1. Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

2. Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, ґрунтованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

3. Всі держави, які беруть участь у цьому Пакті, в тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоверхніми і підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

Частина II

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів.

2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

3. Країни, що розвиваються, можуть з належним урахуванням прав людини і свого народного господарства визначати, в якій мірі вони гарантуватимуть визнані в цьому Пакті економічні права особам, котрі не є їх громадянами.

Стаття 3

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Стаття 4

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що відносно користування тими правами, що їх та чи інша держава забезпечує відповідно до цього Пакту, дана держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається у цьому Пакті.

2. Ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або існуючих в якій-небудь країні на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються у меншому обсязі.

Частина III

Стаття 6

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права.

2. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту з метою повного здійснення цього права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини.

Стаття 7

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема:

- а) винагороду, що забезпечувала б як мінімум усім трудящим:
  - i) справедливую зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю;
  - ii) задовільне існування для них самих та їхніх сімей відповідно до постанов цього Пакту;
- б) умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни;
- в) однакову для всіх можливість просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації;
- г) відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні.

Стаття 8

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити:
  - а) право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати до них на свій вибір при єдиній умові дотримання правил відповідної організації. Користування зазначеним правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших;
  - б) право професійних спілок утворювати національні федерації чи конфедерації і право цих останніх засновувати міжнародні професійні організації або приєднуватися до них;
  - с) право професійних спілок функціонувати безперешкодно без будь-яких обмежень, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших;
  - д) право на страйки при умові його здійснення відповідно до законів кожної країни.
2. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цими правами для осіб, що входять до складу збройних сил, поліції або адміністрації держави.
3. Ніщо в цій статті не дає права державам, які беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту права на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції, або застосовувати закон так, щоб завдавалося шкоди цим гарантіям.

Стаття 9

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування.

Стаття 10

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що:

1. Сім'я, яка є природним і основним осередком суспільства, повинні надаватися по можливості якнайширша охорона і допомога, особливо при її утворенні і поки на її відповідальності лежить турбота про несамотійних дітей та їх виховання. Шлюб повинен укладатися за вільною згодою тих, хто одружується.
2. Особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватися оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою по соціальному забезпеченню.
3. Особливих заходів охорони і допомоги має вживатися щодо всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою. Дітей і підлітків має бути захищено від економічної і соціальної експлуатації. Застосування їх праці в галузі, шкідливій для їх моральності і здоров'я чи небезпечній для життя або такої, що може завдати шкоди їх нормальному розвитку, повинно бути каране за законом. Крім того, держави повинні встановити межі віку, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом.

Стаття 11

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, ґрунтованого на вільній згоді.
2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально і в порядку

міжнародного співробітництва, які б включали проведення конкретних програм для того, щоб:

а) поліпшити методи виробництва, зберігання і розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування і вдосконалення або реформи аграрних систем так, щоб досягти найбільш ефективного освоєння і використання природних ресурсів, і

б) забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, як імпортуючих, так і експортуючих продукти.

Стаття 12

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

2. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту для повного здійснення цього права, включають ті, які є необхідними для:

а) забезпечення скорочення мертвонароджуваності та дитячої смертності і здорового розвитку дитини;

б) поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці в промисловості;

с) запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними;

д) створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби.

Стаття 13

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. Вони, далі, погоджуються в тому, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права:

а) початкова освіта повинна бути обов'язковою і безплатною для всіх;

б) середня освіта в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкрита і зроблена доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;

с) вища освіта повинна бути зроблена однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;

д) елементарна освіта повинна заохочуватися або інтенсифікуватися по можливості для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу початкової освіти;

е) має активно проводитися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу.

3. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки запроваджені державними властями школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань.

4. Ніяка частина цієї статті не повинна тлумачитись у розумінні приниження свободи окремих осіб та установ створювати навчальні заклади і керувати ними при незмінній умові

додержання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, і вимоги, щоб освіта, яку дають у таких закладах, відповідала тому мінімуму вимог, що його може бути встановлено державою.

Стаття 14

Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті і яка на час свого вступу до числа учасників не змогла встановити на території своєї метрополії або на інших територіях, що перебувають під її юрисдикцією, обов'язкової безплатної початкової освіти, зобов'язується протягом двох років виробити і прийняти докладний план заходів для поступового втілення у життя – протягом розумної кількості років, яка повинна бути зазначена в цьому плані, – принципу обов'язкової безплатної загальної освіти.

Стаття 15

- Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на:
  - участь у культурному житті;
  - користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування;
  - користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких вона є.
- Заходи, яких повинні вживати держави-учасниці цього Пакту для повного здійснення цього права, включають ті, які є необхідними для охорони, розвитку і поширення досягнень науки та культури.
- Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу, безумовно необхідну для наукових досліджень і творчої діяльності.
- Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають користь, що їй дають заохочення і розвиток міжнародних контактів та співробітництва в науковій і культурній галузях.

Частина IV

Стаття 16

- Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються подавати відповідно до цієї частини даного Пакту доповіді про вживані ними заходи і про прогрес на шляху до додержання прав, визнаних у цьому Пакті.
- Всі доповіді подаються Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх примірники на розгляд в Економічну і соціальну раду відповідно до положень цього Пакту.
  - Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй також пересилає спеціалізованим установам примірники доповідей або будь-які відповідні частини доповідей держав-учасниць цього Пакту, які також є членами цих спеціалізованих установ, оскільки такі доповіді або частини цих доповідей стосуються якихось питань, що входять до рамок обов'язків вищезазначених установ відповідно до їх конституційних актів.

Стаття 17

- Держави, які беруть участь у цьому Пакті, подають свої доповіді по етапах відповідно до програми, що повинна бути встановлена Економічною і соціальною радою протягом року після набрання чинності цим Пактом по консультації з державами-учасниками і заінтересованими спеціалізованими установами.
- У доповідях можуть зазначатися фактори та труднощі, що впливають на ступінь виконання обов'язків за цим Пактом.
- Коли відповідні відомості були раніше передані Організації Об'єднаних Націй або якійсь спеціалізованій установі якою-небудь державою-учасницею цього Пакту, то немає потреби відтворювати ці відомості, і буде достатнім точне посилання на відомості, передані таким чином.

Стаття 18

На виконання своїх обов'язків за Статутом ООН у галузі прав людини та основних свобод Економічна і соціальна рада може вступати в угоди з спеціалізованими установами про надання ними їх доповідей про прогрес на шляху до досягнення додержання постанов цього Пакту, що належать до сфери їх діяльності. Ці доповіді можуть включати подробиці прийнятих їх компетентними органами рішень і рекомендацій про таке здійснення.

Стаття 19

Економічна і соціальна рада може передавати в Комісію по правах людини для розгляду і дачі загальних рекомендацій або у відповідних випадках до відома доповіді, що стосуються прав людини і подаються державами відповідно до статей 16 та 17, і доповіді, що стосуються прав людини і подаються спеціалізованими установами відповідно до статті 18.

Стаття 20

Заінтересовані держави-учасниці цього Пакту і спеціалізовані установи можуть подавати Економічній і соціальній раді зауваження щодо будь-якої загальної рекомендації згідно з статтею 19 чи щодо посилання на таку загальну рекомендацію в будь-якій доповіді Комісії по правах людини або в будь-якому документі, що на нього там дається посилання.

Стаття 21

Економічна і соціальна рада може подавати час від часу Генеральній Асамблеї доповіді з рекомендаціями загального характеру і з коротким викладом відомостей, одержуваних від держав-учасниць цього Пакту і від спеціалізованих установ, про вжиті заходи і досягнуті результати в галузі забезпечення загального додержання прав, визнаних у цьому Пакті.

Стаття 22

Економічна соціальна рада може звертати увагу інших органів Організації Об'єднаних Націй, її допоміжних органів і спеціалізованих установ, які займаються поданням технічної допомоги, на будь-які питання, що виникають у зв'язку з доповідями, згаданими в цій частині даного Пакту, які можуть бути корисні цим органам при винесенні кожним з них у межах своєї компетенції рішень щодо доцільності міжнародних заходів, що могли б сприяти ефективному поступовому втіленню у життя цього Пакту.

Стаття 23

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, погоджуються, що до числа міжнародних заходів, які сприяють здійсненню прав, визнаних у цьому Пакті, належить застосування таких засобів, як укладання конвенцій, прийняття рекомендацій, подання технічної допомоги та проведення регіональних нарад і технічних нарад з метою консультацій, а також дослідження, організовані спільно з заінтересованими урядами.

Стаття 24

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як пониження значення постанов Статуту Організації Об'єднаних Націй і статутів спеціалізованих установ, що визначають відповідні обов'язки різних органів Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ щодо питань, яких стосується цей Пакт.

Стаття 25

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як пониження невід'ємного права всіх народів повністю і вільно володіти і користуватися своїми природними багатствами та ресурсами.

Частина V

Стаття 26

1. Цей Пакт відкрито для підписання будь-якою державою-членом Організації Об'єднаних Націй або членом будь-якої з її спеціалізованих установ, будь-якою державою-учасницею Статуту Міжнародного Суду та будь-якою іншою державою, запрошеною Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй до участі в цьому Пакті.

2. Цей Пакт підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти депонуються у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Пакт відкрито для приєднання будь-якої держави, зазначеної в пункті 1 цієї статті.

4. Приєднання здійснюється депонуванням документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, які підписали цей Пакт або приєдналися до нього, про депонування кожної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 27

1. Цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Пакт або приєднається до нього після депонування тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 28

Постанови цього Пакту поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 29

1. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті, може пропонувати поправки і подавати їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар персилає потім будь-які запропоновані поправки державам-учасникам цього Пакту з проханням повідомити його, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення по них голосування. Якщо принаймні третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає цю конференцію під егідою Організації, Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю держав-учасниць, що були присутні і брали участь у голосуванні на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.

2. Поправки набирають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття їх більшістю в дві третини держав-учасниць цього Пакту, відповідно до їх конституційних процедур.

3. Коли поправки набирають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими постанови цього Пакту і всі попередні поправки, ними прийняті.

Стаття 30

Незалежно від повідомлень, зроблених згідно з пунктом 5 статті 26, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, про які йдеться в пункті 1 цієї статті, про таке:

- а) підписання, ратифікації і приєднання згідно з статтею 26;
- б) дату набрання чинності цим Пактом згідно з статтею 27 і дату набрання чинності будь-якими поправками згідно з статтею 29.

Стаття 31

1. Цей Пакт, англійський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є цілком автентичними, підлягає здачі на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй.
2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає засвідчені копії цього Пакту всім державам, зазначеним у статті 26.

Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН.
Док. ООН A/RES/2200 A (XXI)

Римський статут Міжнародного кримінального суду

Статус Статута см. (995_i40)

ПРЕАМБУЛА

Государства-участники настоящего Статута, сознавая, что все народы объединены общими узами и что взаимопереплетение их культур образует совместное наследие, и будучи обеспокоенные тем, что эта тонкая мозаика может быть в любой момент времени разрушена, памятуя о том, что за прошедшее столетие миллионы детей, женщин и мужчин стали жертвами немыслимых злодеяний, глубоко потрясших совесть человечества, признавая, что эти тягчайшие преступления угрожают всеобщему миру, безопасности и благополучию, подтверждая, что самые серьезные преступления, вызывающие озабоченность всего международного сообщества, не должны оставаться безнаказанными и что их действительное преследование должно быть обеспечено как мерами, принимаемыми на национальном уровне, так и активизацией международного сотрудничества, будучи преисполнены решимости положить конец безнаказанности лиц, совершающих такие преступления, и тем самым способствовать предупреждению подобных преступлений, напоминая, что обязанностью каждого государства является осуществление его уголовной юрисдикции над лицами, несущими ответственность за совершение международных преступлений, вновь подтверждая цели и принципы Устава Организации Объединенных Наций (995_010), и в частности то, что все государства воздерживаются от угрозы силой или ее применения как против территориальной неприкосновенности или политической независимости любого государства, так и каким-либо другим образом, несовместимым с целями Объединенных Наций, подчеркивая в этой связи, что ничто в настоящем Статуте не должно восприниматься как дающее какому-либо государству-участнику право вмешиваться в вооруженный конфликт или во внутренние дела любого государства, будучи преисполнены решимости с этой целью и на благо нынешнего и грядущих поколений учредить независимый постоянный Международный уголовный суд, связанный с сис-

темой Организации Объединенных Наций, обладающий юрисдикцией в отношении самых серьезных преступлений, вызывающих озабоченность всего международного сообщества, подчеркивая, что Международный уголовный суд, учрежденный на основании настоящего Статута, дополняет национальные органы уголовной юстиции, преисполненные решимости создать прочные гарантии уважения к осуществлению международного правосудия и обеспечения его соблюдения, согласились о нижеследующем:

ЧАСТЬ 1. УЧРЕЖДЕНИЕ СУДА

Статья 1 Суд

Настоящим учреждается Международный уголовный суд («Суд»). Он является постоянным органом, уполномоченным осуществлять юрисдикцию в отношении лиц, ответственных за самые серьезные преступления, вызывающие озабоченность международного сообщества, указанные в настоящем Статуте, и дополняет национальные системы уголовного правосудия. Юрисдикция и функционирование Суда регулируются положениями настоящего Статута.

Статья 2 Отношения Суда с Организацией Объединенных Наций

Суд устанавливает отношения с Организацией Объединенных Наций посредством соглашения, одобряемого Ассамблеей государств-участников настоящего Статута и впоследствии заключаемого Председателем Суда от имени Суда.

Статья 3 Местопребывание Суда

1. Местопребыванием Суда является Гаага, Нидерланды («государство пребывания»).
2. Суд вступает с государством пребывания в соглашение о штаб-квартире, одобряемое Ассамблеей государств-участников и впоследствии заключаемое Председателем Суда от имени Суда.
3. Если Суд считает это желательным, он может заседать в любых других местах, как это предусмотрено в настоящем Статуте.

Статья 4 Правовой статус и полномочия Суда

1. Суд обладает международной правосубъектностью. Он также обладает такой правоспособностью, какая может оказаться необходимой для осуществления его функций и достижения его целей.
2. Суд может осуществлять свои функции и полномочия, как это предусмотрено в настоящем Статуте, на территории любого государства-участника и, по специальному соглашению, на территории любого другого государства.

ЧАСТЬ 2. ЮРИСДИКЦИЯ, ПРИЕМЛЕМОСТЬ И ПРИМЕНИМОЕ ПРАВО

Статья 5 Преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда

1. Юрисдикция Суда ограничивается самыми серьезными преступлениями, вызывающими озабоченность всего международного сообщества. В соответствии с настоящим Статутом Суд обладает юрисдикцией в отношении следующих преступлений:

- а) преступление геноцида;
- б) преступления против человечности;
- в) военные преступления;
- г) преступление агрессии.

2. Суд осуществляет юрисдикцию в отношении преступления агрессии, как только будет принято в соответствии со статьями 121 и 123 положение, содержащее определение этого преступления и излагающее условия, в которых Суд осуществляет юрисдикцию касательно этого преступления. Такое положение соотносится с соответствующими положениями Устава Организации Объединенных Наций (995_010).

Статья 6 Геноцид

Для целей настоящего Статута «геноцид» означает любое из следующих деяний, совершаемых с намерением уничтожить, полностью или частично, какую-либо национальную, этническую, расовую или религиозную группу как таковую:

- а) убийство членов такой группы;
- б) причинение серьезных телесных повреждений или умственного расстройства членам такой группы;
- в) преднамеренное создание для какой-либо группы таких жизненных условий, которые рассчитаны на полное или частичное физическое уничтожение ее;
- г) меры, рассчитанные на предотвращение деторождения в среде такой группы;
- д) насильственная передача детей из одной человеческой группы в другую.

Статья 7 Преступления против человечности

1. Для целей настоящего Статута «преступление против человечности» означает любое из следующих деяний, когда они совершаются в рамках широкомасштабного или систематического нападения на любых гражданских лиц, если такое нападение совершается сознательно:

- а) убийство;
- б) истребление;
- в) порабощение;
- г) депортация или насильственное перемещение населения;
- д) заключение в тюрьму или другое жестокое лишение физической свободы в нарушение основополагающих норм международного права;
- е) пытки;
- ж) изнасилование, обращение в сексуальное рабство, принуждение к проституции, принудительная беременность, принудительная стерилизация или любые другие формы сексуального насилия сопоставимой тяжести;
- з) преследование любой идентифицируемой группы или общности по политическим, расовым, национальным, этническим, культурным, религиозным, гендерным, как это определяется в пункте 3, или другим мотивам, которые повсеместно признаны недопустимыми согласно международному праву, в связи с любыми деяниями, указанными в данном пункте, или любыми преступлениями, подпадающими под юрисдикцию Суда;
- и) насильственное исчезновение людей;
- л) преступление апартеида;
- м) другие бесчеловечные деяния аналогичного характера, заключающиеся в умышленном причинении сильных страданий или серьезных телесных повреждений или серьезного ущерба психическому или физическому здоровью.

2. Для целей пункта 1:

- а) «нападение на любых гражданских лиц» означает линию поведения, включающую совершение актов, указанных в пункте 1, против любых гражданских лиц, предпринимае-

мых в целях проведения политики государства или организации, направленной на совершение такого нападения, или в целях содействия такой политике;

b) «истребление» включает умышленное создание условий жизни, в частности лишение доступа к продуктам питания и лекарствам, рассчитанных на то, чтобы уничтожить часть населения;

c) «порабощение» означает осуществление любого или всех правомочий, связанных с правом собственности в отношении личности, и включает в себя осуществление таких правомочий в ходе торговли людьми, и в частности женщинами и детьми;

d) «депортация или насильственное перемещение населения» означает насильственное перемещение лиц, подвергшихся выселению или иным принудительным действиям, из района, в котором они законно пребывают, в отсутствие оснований, допускаемых международным правом;

e) «пытка» означает умышленное причинение сильной боли или страданий, будь то физических или психических, лицу, находящемуся под стражей или под контролем обвиняемого; но пытками не считается боль или страдания, которые возникают лишь в результате законных санкций, неотделимы от этих санкций или вызываются ими случайно;

f) «принудительная беременность» означает незаконное лишение свободы какой-либо женщины, которая стала беременной в принудительном порядке, с целью изменения этнического состава какого-либо населения или совершения иных серьезных нарушений международного права. Это определение ни в коем случае не истолковывается как затрагивающее национальное законодательство, касающееся беременности;

g) «преследование» означает умышленное и серьезное лишение основных прав вопреки международному праву по признаку принадлежности к той или иной группе или иной общности;

h) «преступление апартеида» означает бесчеловечные действия, аналогичные по своему характеру тем, которые указаны в пункте 1, совершаемые в контексте институционализованного режима систематического угнетения и господства одной расовой группы над другой расовой группой или группами и совершаемые с целью сохранения такого режима;

i) «насильственное исчезновение людей» означает арест, задержание или похищение людей государством или политической организацией или с их разрешения, при их поддержке или с их согласия, при последующем отказе признать такое лишение свободы или сообщить о судьбе или местонахождении этих людей с целью лишения их защиты со стороны закона в течение длительного периода времени.

3. Для целей настоящего Статута понимается, что термин «гендерный» в контексте общества относится к обоим полам, мужскому и женскому. Термин «гендерный» не имеет какого-либо иного значения, отличного от вышеупомянутого.

Статья 8 Военные преступления

1. Суд обладает юрисдикцией в отношении военных преступлений, в частности когда они совершены в рамках плана или политики или при крупномасштабном совершении таких преступлений.

2. Для целей настоящего Статута военные преступления означают:

a) серьезные нарушения Женевских конвенций от 12 августа 1949 года (995_151, 995_152, 995_153, 995_154), а именно любое из следующих деяний против лиц или имущества, охраняемых согласно положениям соответствующей Женевской конвенции:

i) умышленное убийство;

ii) пытки или бесчеловечное обращение, включая биологические эксперименты;

iii) умышленное причинение сильных страданий или серьезных телесных повреждений или ущерба здоровью;

iv) незаконное, бессмысленное и крупномасштабное уничтожение и присвоение имущества, не вызванное военной необходимостью;

- v) принуждение военнопленного или другого охраняемого лица к службе в вооруженных силах неприятельской державы;
- vi) умышленное лишение военнопленного или другого охраняемого лица права на справедливое и нормальное судопроизводство;
- vii) незаконная депортация или перемещение или незаконное лишение свободы;
- viii) взятие заложников;
- b) другие серьезные нарушения законов и обычаев, применимых в международных вооруженных конфликтах в установленных рамках международного права, а именно любое из следующих деяний:
  - i) умышленные нападения на гражданское население как таковое или отдельных гражданских лиц, не принимающих непосредственного участия в военных действиях;
  - ii) умышленные нападения на гражданские объекты, т.е. объекты, которые не являются военными целями;
  - iii) умышленное нанесение ударов по персоналу, объектам, материалам, подразделениям или транспортным средствам, задействованным в оказании гуманитарной помощи или в миссии по поддержанию мира в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций (995_010), пока они имеют право на защиту, которой пользуются гражданские лица или гражданские объекты по международному праву вооруженных конфликтов;
  - iv) умышленное совершение нападения, когда известно, что такое нападение явится причиной случайной гибели или увечья гражданских лиц или ущерба гражданским объектам или обширного, долгосрочного и серьезного ущерба окружающей природной среде, который будет явно несоизмерим с конкретным и непосредственно ожидаемым общим военным превосходством;
  - v) нападение на незащищенные и не являющиеся военными целями города, деревни, жилища или здания или их обстрел с применением каких бы то ни было средств;
  - vi) убийство или ранение комбатанта, который, сложив оружие или не имея более средств защиты, безоговорочно сдался;
  - vii) ненадлежащее использование флага парламентария, флага или военных знаков различия и формы неприятеля или Организации Объединенных Наций, а также отличительных эмблем, установленных Женевскими конвенциями, следствием которого является смерть или причинение ущерба личности;
  - viii) перемещение, прямо или косвенно, оккупирующей державой части ее собственного гражданского населения на оккупируемую ею территорию, или депортация или перемещение населения оккупируемой территории или отдельных частей его в пределах или за пределы этой территории;
  - ix) умышленное нанесение ударов по зданиям, предназначенным для целей религии, образования, искусства, науки или благотворительности, историческим памятникам, госпиталям и местам сосредоточения больных и раненых, при условии, что они не являются военными целями;
  - x) причинение лицам, которые находятся под властью противной стороны, физических увечий или совершение над ними медицинских или научных экспериментов любого рода, которые не оправданы необходимостью медицинского, зубоврачебного или больничного лечения соответствующего лица и не осуществляются в его интересах и которые вызывают смерть или серьезно угрожают здоровью такого лица или лиц;
  - xi) вероломное убийство или ранение лиц, принадлежащих к неприятельской нации или армии;
  - xii) заявление о том, что пощады не будет;
  - xiii) уничтожение или захват имущества неприятеля, за исключением случаев, когда такое уничтожение или захват действительно диктуются военной необходимостью;
  - xiv) объявление отмененными, приостановленными или недопустимыми в суде прав и исков граждан противной стороны;
  - xv) принуждение граждан противной стороны к участию в военных действиях против их собственной страны, даже если они находились на службе воюющей стороны до начала войны;

- xvi) разграбление города или населенного пункта, даже если он захвачен штурмом;
  - xvii) применение яда или отравленного оружия;
  - xviii) применение удушающих, ядовитых или других газов и любых аналогичных жидкостей, материалов или средств;
  - xix) применение пуль, которые легко разрываются или сплющиваются в теле человека, таких, как оболочечные пули, твердая оболочка которых не покрывает всего сердечника или имеет надрезы;
  - xx) применение оружия, боеприпасов и техники, а также методов ведения войны такого характера, которые вызывают чрезмерные повреждения или ненужные страдания или которые являются неизбежными по своей сути в нарушение норм международного права вооруженных конфликтов, при условии, что такое оружие, такие боеприпасы, такая техника и такие методы ведения войны являются предметом всеобъемлющего запрещения и включены в приложение к настоящему Статуту путем поправки согласно соответствующему положению, изложенному в статьях 121 и 123;
  - xxi) посягательство на человеческое достоинство, в частности оскорбительное и унижающее обращение;
  - xxii) изнасилование, обращение в сексуальное рабство, принуждение к проституции, принудительная беременность, как она определена в пункте 2 (f) статьи 7, принудительная стерилизация и любые другие виды сексуального насилия, также являющееся грубым нарушением Женевских конвенций;
  - xxiii) использование присутствия гражданского лица или другого охраняемого лица для защиты от военных действий определенных пунктов, районов или вооруженных сил;
  - xxiv) умышленное нанесение ударов по зданиям, материалам, медицинским учреждениям и транспортным средствам, а также персоналу, использующим в соответствии с международным правом отличительные эмблемы, установленные Женевскими конвенциями;
  - xxv) умышленное совершение действий, подвергающих гражданское население голоду, в качестве способа ведения войны путем лишения его предметов, необходимых для выживания, включая умышленное создание препятствий для предоставления помощи, как это предусмотрено в Женевских конвенциях;
  - xxvi) набор или вербовка детей в возрасте до пятнадцати лет в состав национальных вооруженных сил или их использование для активного участия в боевых действиях.
- с) В случае вооруженного конфликта немеждународного характера серьезные нарушения статьи 3, общей для четырех Женевских конвенций от 12 августа 1949 года, а именно: любое из следующих деяний, совершенных в отношении лиц, не принимающих активного участия в военных действиях, включая военнопленных, сложивших оружие, и лиц, выведенных из строя в результате болезни, ранения, содержания под стражей или по любой другой причине:
- i) посягательство на жизнь и личность, в частности убийство в любой форме, причинение увечий, жестокое обращение и пытки;
  - ii) посягательство на человеческое достоинство, в частности оскорбительное и унижающее обращение;
  - iii) взятие заложников;
  - iv) вынесение приговоров и приведение их в исполнение без предварительного судебного разбирательства, проведенного созданным в установленном порядке судом, обеспечивающим соблюдение всех судебных гарантий, которые по всеобщему признанию являются обязательными.
- d) Пункт 2 (с) применяется к вооруженным конфликтам немеждународного характера и, таким образом, не применяется к случаям нарушения внутреннего порядка и возникновения напряженности, таким, как беспорядки, отдельные и спорадические акты насилия или иные акты аналогичного характера.
- e) Другие серьезные нарушения законов и обычаев, применимых в вооруженных конфликтах немеждународного характера в установленных рамках международного права, а именно любое из следующих деяний:

i) умышленное нанесение ударов по гражданскому населению как таковому, а также умышленное нападение на отдельных гражданских лиц, не принимающих непосредственного участия в военных действиях;

ii) умышленное нанесение ударов по зданиям, материалам, медицинским учреждениям и транспортным средствам, а также персоналу, использующим в соответствии с международным правом отличительные эмблемы, предусмотренные Женевскими конвенциями;

iii) умышленное нанесение ударов по персоналу, объектам, материалам, подразделениям или транспортным средствам, задействованным в оказании гуманитарной помощи или в миссии по поддержанию мира в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций (995_010), пока они имеют право на защиту, которой пользуются гражданские лица или гражданские объекты по праву вооруженных конфликтов;

iv) умышленное нанесение ударов по зданиям, предназначенным для целей религии, образования, искусства, науки или благотворительности, историческим памятникам, госпиталям и местам сосредоточения больных и раненых, при условии, что они не являются военными целями;

v) разграбление города или населенного пункта, даже если он взят штурмом;

vi) изнасилование, обращение в сексуальное рабство, принуждение к проституции, принудительная беременность, как она определена в пункте 2 (f) статьи 7, принудительная стерилизация и любые другие виды сексуального насилия, также представляющие собой грубое нарушение статьи 3, общей для четырех Женевских конвенций;

vii) набор или вербовка детей в возрасте до пятнадцати лет в состав вооруженных сил или групп или использование их для активного участия в боевых действиях;

viii) отдача распоряжений о перемещении гражданского населения по причинам, связанным с конфликтом, если только этого не требуют соображения безопасности соответствующего гражданского населения или настоятельная необходимость военного характера;

ix) вероломное убийство или ранение комбатанта неприятеля;

x) заявление о том, что пощады не будет;

xi) причинение лицам, которые находятся во власти другой стороны в конфликте, физических увечий или совершение над ними медицинских или научных экспериментов любого рода, которые не оправданы необходимостью медицинского, зубоврачебного или больничного лечения соответствующего лица и не осуществляются в его интересах и которые причиняют смерть или серьезно угрожают здоровью такого лица или лиц;

xii) уничтожение или захват имущества неприятеля, за исключением случаев, когда такое уничтожение или захват действительно диктуются обстоятельствами конфликта.

f) Пункт 2 (e) применяется к вооруженным конфликтам немеждународного характера и, таким образом, не применяется к случаям нарушения внутреннего порядка и возникновению напряженности, таким, как беспорядки, отдельные и спорадические акты насилия или иные акты аналогичного характера. Он применяется в отношении вооруженных конфликтов, которые имеют место на территории государства, когда идет длительный вооруженный конфликт между правительственными властями и организованными вооруженными группами или между самими такими группами.

3. Ничто в пунктах 2 (c) и (d) не затрагивает ответственности правительства за поддержание или восстановление закона и порядка в государстве или за защиту единства и территориальной целостности государства всеми законными средствами.

Статья 9 Элементы преступлений

1. Элементы преступлений помогают Суду в толковании и применении статей 6, 7 и 8. Они принимаются большинством в две трети голосов членов Ассамблеи государств-участников.

2. Поправки к Элементам преступлений могут быть предложены:

a) любым государством-участником;

- б) судьями, принимающими решение абсолютным большинством;
- с) Прокурором.

Такие поправки принимаются большинством в две трети голосов членов Ассамблеи государств-участников.

3. Элементы преступлений и поправки к ним находятся в соответствии с настоящим Статутом.

Статья 10

Ничто в настоящей Части Положения о нанесении ущерба не должно истолковываться как каким бы то ни было образом ограничивающее ныне действующие или складывающиеся нормы международного права или наносящее им ущерб для целей, отличных от целей настоящего Статута.

Статья 11

Юрисдикция *ratione temporis*

1. Суд обладает юрисдикцией только в отношении преступлений, совершенных после вступления в силу настоящего Статута.

2. Если какое-либо государство становится участником настоящего Статута после его вступления в силу, Суд может осуществлять свою юрисдикцию лишь в отношении преступлений, совершенных после вступления в силу настоящего Статута для этого государства, если только это государство не сделает заявление согласно пункту 3 статьи 12.

Статья 12

Условия осуществления юрисдикции

1. Государство, которое становится участником настоящего Статута, признает тем самым юрисдикцию Суда в отношении преступлений, указанных в статье 5.

2. В случае подпунктов (а) или (с) статьи 13 Суд может осуществлять свою юрисдикцию, если одно или несколько из нижеуказанных государств являются участниками настоящего Статута или признают юрисдикцию Суда в соответствии с пунктом 3:

а) государство, на территории которого имело место данное деяние или, если преступление было совершено на борту морского или воздушного судна, государство регистрации этого морского или воздушного судна;

б) государство, гражданином которого является лицо, обвиняемое в совершении преступления.

3. Если в соответствии с пунктом 2 требуется признание юрисдикции государством, не являющимся участником настоящего Статута, это государство может посредством заявления, представленного Секретарю, признать осуществление Судом юрисдикции в отношении данного преступления. Признающее государство сотрудничает с Судом без каких бы то ни было задержек или исключений в соответствии с Частью 9.

Статья 13

Осуществление юрисдикции

Суд может осуществлять свою юрисдикцию в отношении какого-либо преступления, указанного в статье 5, в соответствии с положениями настоящего Статута, если:

а) ситуация, при которой, как представляется, были совершены одно или несколько таких преступлений, передается Прокурору государством-участником в соответствии со статьей 14;

б) ситуация, при которой, как представляется, были совершены одно или несколько таких преступлений, передается Прокурору Советом Безопасности, действующим на основании главы VII Устава Организации Объединенных Наций (995_010); или

с) Прокурор начал расследование в отношении такого преступления в соответствии со статьей 15.

Статья 14

Передача ситуации государством-участником

1. Государство-участник может передать Прокурору ситуацию, при которой, как представляется, были совершены одно или несколько преступлений, подпадающих под юрисдикцию Суда, обращаясь к Прокурору с просьбой провести расследование этой ситуации для определения того, следует ли предъявить обвинение одному или нескольким конкретным лицам за совершение таких преступлений.

2. Насколько это возможно, при передаче ситуации указываются конкретные соответствующие обстоятельства и прилагается такая подтверждающая документация, которая имеется в распоряжении государства, передающего ситуацию.

Статья 15

Прокурор

1. Прокурор может возбуждать расследование *prorio motu* на основе информации о преступлениях, подпадающих под юрисдикцию Суда.

2. Прокурор оценивает серьезность полученной информации. С этой целью он или она может запрашивать дополнительную информацию у государств, органов Организации Объединенных Наций, межправительственных или неправительственных организаций или из иных надежных источников, которые он или она сочтет подходящими, и может получать письменные или устные свидетельства в месте пребывания Суда.

3. Если Прокурор делает вывод о наличии достаточных оснований для возбуждения расследования, он или она обращается в Палату предварительного производства с просьбой дать санкцию на проведение расследования вместе с любыми подкрепляющими эту просьбу собранными материалами. Потерпевшие могут делать представления Палате предварительного производства в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

4. Если Палата предварительного производства после изучения этой просьбы и подкрепляющих ее материалов сочтет, что имеются достаточные основания для возбуждения расследования и что это дело, судя по всему, подпадает под юрисдикцию Суда, она дает санкцию на возбуждение расследования без ущерба последующим определениям Суда в отношении юрисдикции и приемлемости дела к производству.

5. Отказ Палаты предварительного производства дать санкцию на расследование не исключает возможности подачи последующей просьбы Прокурором на основании новых фактов или свидетельств, имеющих отношение к той же ситуации.

6. Если после предварительного изучения, о котором говорится в пунктах 1 и 2, Прокурор приходит к выводу, что представленная информация не содержит в себе достаточных оснований для расследования, то он или она информирует об этом тех, кто представил эту информацию. Это не исключает возможности рассмотрения Прокурором последующей информации, представленной ему или ей в отношении той же ситуации в свете новых фактов или свидетельств.

Статья 16

Отсрочка расследования или уголовного преследования

Никакое расследование или уголовное преследование не может начинаться либо проводиться в соответствии с настоящим Статутом в течение периода в 12 месяцев после того, как Совет Безопасности в резолюции, принятой на основании главы VII Устава Организации Объединенных Наций (995_010), обращается в Суд с просьбой на этот счет; эта просьба может быть повторена Советом Безопасности при тех же условиях.

Статья 17 Вопросы приемлемости

1. С учетом пункта 10 преамбулы и статьи 1 Суд определяет, что дело не может быть принято к производству в тех случаях, когда:

а) данное дело расследуется или в отношении его возбуждено уголовное преследование государством, которое обладает в отношении его юрисдикцией, за исключением случаев, когда это государство не желает или не способно вести расследование или возбудить уголовное преследование должным образом;

б) дело расследовано государством, которое обладает юрисдикцией в отношении него, и это государство решило не возбуждать в отношении лица, которого это касается, уголовного преследования, за исключением случаев, когда это решение стало результатом нежелания или неспособности государства возбудить уголовное преследование должным образом;

в) лицо, которого это касается, уже было судимо за поведение, которое является предметом данного заявления, и проведение судебного разбирательства Судом не разрешено на основании пункта 3 статьи 20;

г) дело не является достаточно серьезным, чтобы оправдывать дальнейшие действия со стороны Суда.

2. Чтобы выявить в каком-либо конкретном деле нежелание, Суд принимая во внимание принципы уголовного процесса, признанные международным правом, учитывает наличие, если это применимо, одного или нескольких следующих факторов:

а) судебное разбирательство было проведено или проводится либо национальное решение было вынесено с целью оградить соответствующее лицо от уголовной ответственности за преступления, подпадающие под юрисдикцию настоящего Суда, о которых говорится в статье 5;

б) имела место необоснованная задержка с проведением судебного разбирательства, которая в сложившихся обстоятельствах несовместима с намерением предать соответствующее лицо правосудию;

в) судебное разбирательство не проводилось или не проводится независимо и беспристрастно и порядок, в котором оно проводилось или проводится, в сложившихся обстоятельствах является несовместимым с намерением предать соответствующее лицо правосудию.

3. Чтобы выявить в каком-либо конкретном деле неспособность, Суд учитывает, в состоянии ли данное государство, в связи с полным либо существенным развалом или отсутствием своей национальной судебной системы, получить в свое распоряжение обвиняемого либо необходимые доказательства и свидетельские показания или же оно не в состоянии осуществлять судебное разбирательство еще по каким-либо причинам.

Статья 18 Предварительные постановления, касающиеся приемлемости

1. В тех случаях, когда ситуация была передана в Суд в соответствии со статьей 13 (а) и прокурор определил, что имеются разумные основания для начала расследования, или если прокурор начал расследование в соответствии со статьями 13 (с) и 15, Прокурор направляет уведомление всем государствам-участникам и тем государствам, которые, учитывая имеющуюся информацию, обычно осуществляли бы юрисдикцию в отношении данных преступлений. Прокурор может уведомлять такие государства на конфиденциальной основе и, если Прокурор считает необходимым обеспечить защиту лиц, предотвратить уничтожение доказательств или помешать скрыться лицам, он может ограничить объем информации, предоставляемой государством.

2. В течение одного месяца с момента получения такого уведомления государство может сообщить Суду, что оно ведет или провело расследование в отношении своих граждан или других лиц, находящихся под его юрисдикцией, на предмет уголовно-на-

казуемых деяний, которые могут представлять собой преступления, указанные в статье 5, и которые имеют отношение к информации, содержащейся в уведомлении, направленном государствам. По просьбе этого государства Прокурор передает расследование в отношении этих лиц государству, за исключением тех случаев, когда Палата предварительного производства по ходатайству Прокурора решает разрешить проведение расследования.

3. Согласие прокурора на передачу расследования государству может быть пересмотрено Прокурором в течение шести месяцев после даты вынесения решения о передаче или в любое время после того, как произошло существенное изменение обстоятельств в результате нежелания или неспособности государства должным образом провести расследование.

4. Соответствующее государство или Прокурор могут обжаловать решение Палаты предварительного производства в Апелляционной палате в соответствии со статьей 82. Апелляция может быть заслушана в ускоренном порядке.

5. Когда Прокурор передает расследование в соответствии с пунктом 2, он может просить соответствующее государство периодически сообщать ему о ходе проводимых этим государством расследований и любых последующих мерах судебного преследования. Государства-участники отвечают на такие запросы без неоправданных задержек.

6. До вынесения постановления Палатой предварительного производства или в любое время после того, как Прокурор передал какое-либо расследование в соответствии с настоящей статьей, Прокурор может, в порядке исключения, запросить разрешение от Палаты предварительного производства на принятие необходимых мер в области расследования для цели сохранения доказательств в тех случаях, когда существует уникальная возможность получить важное доказательство или имеется серьезная опасность того, что такое доказательство впоследствии получить будет невозможно.

7. Государство, оспаривающее постановление Палаты предварительного производства в соответствии с настоящей статьей, может опротестовать приемлемость дела к производству в соответствии со статьей 19 на основании дополнительных существенных фактов или существенного изменения обстоятельств.

Статья 19

Протесты в отношении юрисдикции Суда или приемлемости дела к производству

1. Суд должен удостовериться в том, что он обладает юрисдикцией в отношении дела, находящегося на его рассмотрении. Суд может своим решением определять приемлемость дела к производству в соответствии со статьей 17.

2. Протесты в отношении приемлемости дела к производству по основаниям, указанным в статье 17, или протесты в отношении юрисдикции Суда могут быть принесены:

а) обвиняемым или лицом, на которого, был выдан ордер на арест или приказ о явке в Суд в соответствии со статьей 58;

б) государством, обладающим юрисдикцией в отношении дела, на том основании, что оно ведет расследование или уголовное преследование по делу или провело расследование или уголовное преследование; или

с) государством, от которого требуется признание юрисдикции в соответствии со статьей 12.

3. Прокурор может просить Суд вынести постановление по вопросу о юрисдикции или приемлемости. При рассмотрении вопроса о юрисдикции или приемлемости те, кто передал ситуацию в соответствии со статьей 13, а также потерпевшие могут также представлять Суду свои замечания.

4. Приемлемость дела к производству или юрисдикция Суда могут быть опротестованы только один раз любым лицом или государством, указанным в пункте 2. Протест должен быть заявлен до начала или в начале разбирательства. В исключительных случаях Суд

может разрешить подать протест более одного раза или после начала разбирательства. Протесты в отношении приемлемости дела к производству, заявляемые в начале разбирательства или впоследствии с разрешения Суда, могут подаваться только на основании подпункта (с) пункта 1 статьи 17.

5. Государство, указанное в подпунктах (b) и (с) пункта 2, подает протест при ближайшей возможности.

6. До утверждения обвинений протесты в отношении приемлемости дела к производству или протесты в отношении юрисдикции Суда направляются в Палату предварительного производства. После утверждения обвинений они направляются в Судебную палату. Решения в отношении юрисдикции или приемлемости могут быть обжалованы в Апелляционную палату в соответствии со статьей 82.

7. Если протест подан государством в соответствии с подпунктами (b) или (с) пункта 2, Прокурор приостанавливает расследование до того времени, когда Суд вынесет определение в соответствии со статьей 17.

8. До вынесения постановления Суда Прокурор может запросить у Суда разрешение:

а) на проведение таких необходимых следственных мероприятий, которые указаны в пункте 6 статьи 18;

б) на получение заявления или показаний от свидетеля или на завершение сбора и изучения доказательств, которые были начаты до подачи протеста; и

с) на предотвращение, в сотрудничестве с соответствующими государствами, побега лиц, в отношении которых Прокурор уже запросил ордер на арест в соответствии со статьей 58.

9. Подача протеста не затрагивает действительности любого действия, предпринятого Прокурором, или любого ордера или распоряжения, отданного Судом до подачи протеста.

10. Если Суд решил, что дело является неприемлемым согласно статье 17, Прокурор может представить просьбу о пересмотре этого решения, если он полностью уверен в том, что открылись новые обстоятельства, в силу которых отпадают основания, по которым дело ранее было признано неприемлемым согласно статье 17.

11. Если Прокурор с учетом вопросов, затрагиваемых в статье 17, передает расследование, он может обращаться к соответствующему государству с просьбой о предоставлении Прокурору информации о производстве по данному делу. По просьбе соответствующего государства обеспечивается конфиденциальность такой информации. Если впоследствии Прокурор принимает решение продолжить расследование, он уведомляет об этом государство, которому было передано производство по данному делу.

Статья 20 Ne bis in idem

1. За исключением случаев, предусмотренных в настоящем Статуте, никакое лицо не может быть судимо Судом за деяние, составляющее основу состава преступления, в отношении которого данное лицо было признано виновным или оправдано Судом.

2. Никакое лицо не может быть судимо никаким другим судом за упоминаемое в статье 5 преступление, в связи с которым это лицо уже было признано виновным или оправдано Судом.

3. Никакое лицо, которое было судимо другим судом за деяние, запрещенное по смыслу статьи 6, 7 или 8, не может быть судимо Судом за то же деяние, за исключением случаев, когда разбирательство в другом суде:

а) предназначалось для того, чтобы оградить соответствующее лицо от уголовной ответственности за преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда; или

б) по иным признакам не было проведено независимо или беспристрастно в соответствии с нормами надлежущей законной процедуры, признанными международным правом, и проводилось таким образом, что, в существующих обстоятельствах, не отвечало цели предать соответствующее лицо правосудию.

Статья 21 Применимое право

1. Суд применяет:
  - а) во-первых, настоящий Статут, Элементы преступлений и свои Правила процедуры и доказывания;
  - б) во-вторых, в соответствующих случаях, применимые международные договоры, принципы и нормы международного права, включая общепризнанные принципы международного права вооруженных конфликтов;
  - в) если это невозможно, Суд применяет общие принципы права, взятые им из национальных законов правовых систем мира, включая, соответственно, национальные законы государств, которые при обычных обстоятельствах осуществляли бы юрисдикцию в отношении данного преступления, при условии, что эти принципы не являются несовместимыми с настоящим Статутом и с международным правом и международно признанными нормами и стандартами.
2. Суд может применять принципы и нормы права в соответствии с тем, как они были истолкованы в его предыдущих решениях.
3. Применение и толкование права в соответствии с настоящей статьей должно соответствовать международно признанным правам человека и не допускать никакого неблагоприятного проведения различия по таким признакам, как гендерный признак, как это определено в пункте 3 статьи 7, возраст, раса, цвет кожи, язык, религия или вероисповедание, политические или иные убеждения, национальное, этническое или социальное происхождение, имущественное, сословное или иное положение.

ЧАСТЬ 3. ОБЩИЕ ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА

Статья 22 Nullum crimen sine lege

1. Лицо не подлежит уголовной ответственности по настоящему Статуту, если только соответствующее деяние в момент его совершения не образует преступления, подпадающего под юрисдикцию Суда.
2. Определение преступления должно быть точно истолковано и не должно применяться по аналогии. В случае двусмысленности определение толкуется в пользу лица, которое находится под следствием, в отношении которого ведется судебное разбирательство или которое признано виновным.
3. Настоящая статья не влияет на квалификацию любого деяния как преступного по международному праву, независимо от настоящего Статута.

Статья 23 Nulla poena sine lege

Лицо, признанное Судом виновным, может быть наказано только в соответствии с положениями настоящего Статута.

Статья 24 Отсутствие обратной силы *ratione personae*

1. Лицо не подлежит уголовной ответственности в соответствии с настоящим Статутом за деяние до вступления Статута в силу.
2. В случае внесения изменения в закон, применимый к данному делу до вынесения окончательного решения, применяется закон, более благоприятный для лица, которое находится под следствием, в отношении которого ведется судебное разбирательство или которое признано виновным.

Статья 25 Индивидуальная уголовная ответственность

1. Суд обладает юрисдикцией в отношении физических лиц в соответствии с настоящим Статутом.

2. Лицо, которое совершило преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, несет индивидуальную ответственность и подлежит наказанию в соответствии с настоящим Статутом.

3. В соответствии с настоящим Статутом лицо подлежит уголовной ответственности и наказанию за преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, если это лицо:

а) совершает такое преступление индивидуально, совместно с другим лицом или через другое лицо, независимо от того, подлежит ли это другое лицо уголовной ответственности;

б) приказывает, подстрекает или побуждает совершить такое преступление, если это преступление совершается или если имеет место покушение на это преступление;

с) с целью облегчить совершение такого преступления пособничает, подстрекает или каким-либо иным образом содействует его совершению или покушению на него, включая предоставление средств для его совершения;

д) любым другим образом способствует совершению или покушению на совершение такого преступления группой лиц, действующих с общей целью. Такое содействие должно оказываться умышленно и либо:

i) в целях поддержки преступной деятельности или преступной цели группы в тех случаях, когда такая деятельность или цель связана с совершением преступления, подпадающего под юрисдикцию Суда; либо

ii) с осознанием умысла группы совершить преступление;

е) в отношении преступления геноцида, прямо и публично подстрекает других к совершению геноцида;

ф) покушается на совершение такого преступления, предпринимая действие, которое представляет собой значительный шаг в его совершении, однако преступление оказывается незавершенным по обстоятельствам, не зависящим от намерений данного лица. Вместе с тем лицо, которое отказывается от попытки совершить преступление или иным образом предотвращает завершение преступления, не подлежит наказанию в соответствии с настоящим Статутом за покушение на совершение этого преступления, если данное лицо полностью и добровольно отказалось от преступной цели.

4. Ни одно положение в настоящем Статуте, касающееся индивидуальной уголовной ответственности, не влияет на ответственность государств по международному праву.

Статья 26 Исключение из юрисдикции для лиц, не достигших 18-летнего возраста

Суд не обладает юрисдикцией в отношении любого лица, не достигшего 18-летнего возраста на момент предполагаемого совершения преступления.

Статья 27 Недопустимость ссылки на должностное положение

1. Настоящий Статут применяется в равной мере ко всем лицам без какого бы то ни было различия на основе должностного положения. В частности, должностное положение как главы государства или правительства, члена правительства или парламента, избранного представителя или должностного лица правительства ни в коем случае не освобождает лицо от уголовной ответственности согласно настоящему Статуту и не является само по себе основанием для смягчения приговора.

2. Иммунитеты или специальные процессуальные нормы, которые могут быть связаны с должностным положением лица, будь то согласно национальному или международному

праву, не должны препятствовать осуществлению Судом его юрисдикции в отношении такого лица.

Статья 28

Ответственность командиров и других начальников

В дополнение к другим основаниям уголовной ответственности по настоящему Статуту за преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда:

а) Военный командир или лицо, эффективно действующее в качестве военного командира, подлежит уголовной ответственности за преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда, совершенные силами, находящимися под его эффективным командованием и контролем либо, в зависимости от обстоятельств, под его эффективной властью и контролем, в результате неосуществления им контроля надлежащим образом над такими силами, когда:

i) такой военный командир или такое лицо либо знало, либо, в сложившихся на тот момент обстоятельствах, должно было знать, что эти силы совершали или намеревались совершить такие преступления; и

ii) такой военный командир или такое лицо не приняло всех необходимых и разумных мер в рамках его полномочий для предотвращения или пресечения их совершения либо для передачи данного вопроса в компетентные органы для расследования и уголовного преследования.

б) Применительно к отношениям начальника и подчиненного, не описанным в пункте (а), начальник подлежит уголовной ответственности за преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда, совершенные подчиненными, находящимися под его эффективной властью и контролем, в результате неосуществления им контроля надлежащим образом над такими подчиненными, когда:

i) начальник либо знал, либо сознательно проигнорировал информацию, которая явно указывала на то, что подчиненные совершали или намеревались совершить такие преступления;

ii) преступления затрагивали деятельность, подпадающую под эффективную ответственность и контроль начальника; и

iii) начальник не принял всех необходимых и разумных мер в рамках его полномочий для предотвращения или пресечения их совершения либо для передачи данного вопроса в компетентные органы для расследования и уголовного преследования.

Статья 29

Неприменимость срока давности

В отношении преступлений, подпадающих под юрисдикцию Суда, не устанавливается никакого срока давности.

Статья 30

Субъективная сторона

1. Если не предусмотрено иное, лицо подлежит уголовной ответственности и наказанию за преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, только в том случае, если по признакам, характеризующим объективную сторону, оно совершено намеренно и сознательно.

2. Для целей настоящей статьи, лицо имеет намерение в тех случаях, когда:

а) в отношении деяния, это лицо собирается совершить такое деяние;

б) в отношении последствия, это лицо собирается причинить это последствие или сознает, что оно наступит при обычном ходе событий.

3. Для целей настоящей статьи, «сознательно» означает с осознанием того, что обстоятельство существует или что последствие наступит при обычном ходе событий. «Знать» и «знание» должны толковаться соответствующим образом.

Статья 31

Основания для освобождения от уголовной ответственности

1. В дополнение к другим основаниям для освобождения от уголовной ответственности, предусмотренным настоящим Статутом, лицо не несет уголовной ответственности, если в момент совершения им деяния:

а) это лицо страдает психическим заболеванием или расстройством, которое лишает его возможности осознавать противоправность или характер своего поведения или соотнобразовывать свои действия с требованиями закона;

б) лицо находится в состоянии интоксикации, которое лишает его возможности осознавать противоправность или характер своего поведения или соотнобразовывать свои действия с требованиями закона, если только это лицо не подверглось добровольно интоксикации при таких обстоятельствах, при которых это лицо знало, что в результате интоксикации, им может быть совершено деяние, представляющее собой преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, либо проигнорировало опасность совершения им такого деяния;

с) это лицо действовало разумно для защиты себя или другого лица или, в случае военных преступлений, имущества, которое является особо важным для выживания данного лица или другого лица, либо имущества, которое является особо важным для выполнения задачи военного характера, от неизбежного и противоправного применения силы способом, соразмерным степени опасности, угрожающей этому лицу или другому защищаемому лицу или имуществу. То обстоятельство, что лицо участвовало в операции по защите, проводившейся силами, само по себе не является основанием для освобождения от уголовной ответственности согласно этому подпункту;

д) деяние, которое предположительно представляет собой преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, является вынужденной ответной реакцией на угрозу неминуемой смерти либо неминуемого причинения тяжких телесных повреждений или продолжения причинения таких повреждений для него самого или для другого лица, и это лицо принимает необходимые и разумные меры для устранения этой угрозы, при условии, что это лицо не намерено причинить больший вред, чем тот, который оно стремилось предотвратить. Такая угроза может:

i) либо исходить от других лиц;

ii) либо быть создана другими обстоятельствами, не зависящими от этого лица.

2. Суд определяет применимость оснований для освобождения от уголовной ответственности, предусмотренных в настоящем Статуте, в отношении рассматриваемого им дела.

3. В ходе судебного разбирательства Суд может рассмотреть какое-либо основание для освобождения от уголовной ответственности, иное, чем основания, указанные в пункте 1, если такое основание вытекает из применимого права, как это предусмотрено статьей 21. Процедуры, касающиеся рассмотрения такого основания, должны быть предусмотрены Правилами процедуры и доказывания.

Статья 32

Ошибка в факте или ошибка в праве

1. Ошибка в факте является основанием для освобождения от уголовной ответственности, только если она исключает необходимую субъективную сторону данного преступления.

2. Ошибка в праве относительно того, является ли определенный тип поведения преступлением, подпадающим под юрисдикцию Суда, не является основанием для освобождения от уголовной ответственности. Однако ошибка в праве может быть основанием для освобождения от уголовной ответственности, если она исключает необходимую субъективную сторону данного преступления, либо в порядке, предусмотренном в статье 33.

Статья 33 **Приказы начальника и предписание закона**

1. Тот факт, что преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, было совершено лицом по приказу правительства или начальника, будь то военного или гражданского, не освобождает это лицо от уголовной ответственности, за исключением случаев, когда:

- а) это лицо было юридически обязано исполнять приказы данного правительства или данного начальника;
- б) это лицо не знало, что приказ был незаконным; и
- с) приказ не был явно незаконным.

2. Для целей настоящей статьи приказы о совершении преступления геноцида или преступлений против человечности являются явно незаконными.

ЧАСТЬ 4. СОСТАВ И УПРАВЛЕНИЕ ДЕЛАМИ СУДА

Статья 34 **Органы Суда**

Суд состоит из следующих органов:

- а) Президиум;
- б) Апелляционное отделение, Судебное отделение и Отделение предварительного производства;
- с) Канцелярия Прокурора;
- д) Секретариат.

Статья 35 **Выполнение функций судьями**

1. Все судьи избираются в качестве членов Суда, выполняющих свои функции на постоянной основе, и находятся в распоряжении Суда для выполнения своих функций на этой основе с начала срока их полномочий.

2. Судьи, входящие в состав Президиума, выполняют свои функции на постоянной основе с момента своего избрания.

3. Президиум может, с учетом объема работы Суда и в консультации с членами Суда, время от времени принимать решения о том, в какой мере от других судей требуется выполнять свои функции на постоянной основе. Любой такой порядок не наносит ущерба положениям статьи 40.

4. Финансовые правила, применимые к судьям, от которых не требуется выполнять свои функции на постоянной основе, принимаются в соответствии со статьей 49.

Статья 36 **Требования, предъявляемые к судьям, выдвижение и выборы судей**

1. С учетом положений пункта 2, Суд состоит из 18 судей.

2. а) Президиум, действуя от имени Суда, может внести предложение об увеличении числа судей, предусмотренного в пункте 1, указав причины, в силу которых это представляется надлежащим или необходимым. Секретарь незамедлительно распространяет любое такое предложение среди всех государств-участников.

б) Любое такое предложение подлежит затем рассмотрению на заседании Ассамблеи государств-участников, созываемом в соответствии со статьей 112. Такое предложение считается принятым, если оно одобрено на заседании двумя третями голосов членов Ассамблеи государств-участников, и вступает в силу в срок, устанавливаемый решением Ассамблеи государств-участников.

с) i) После принятия в соответствии с подпунктом (b) предложения об увеличении числа судей на следующей сессии Ассамблеи государств-участников в соответствии с пунктами 3 – 8 настоящей статьи и пунктом 2 статьи 37 проводятся выборы дополнительных судей.

ii) После принятия и осуществления в соответствии с подпунктами (b) и (c)(i) предложения об увеличении числа судей Президиум по своему усмотрению может в любое время, если объем работы Суда оправдывает это, предложить уменьшить число судей при том условии, что число судей не уменьшается менее числа, указанного в пункте 1. Такое предложение рассматривается в соответствии с процедурой, установленной в подпунктах (a) и (b). В случае принятия такого предложения число судей постепенно уменьшается по мере истечения срока полномочий действующих судей до достижения необходимого числа.

3. а) Судьи выбираются из числа лиц высоких моральных качеств, являющихся беспристрастными и независимыми, которые удовлетворяют требованиям, предъявляемым в их соответствующих государствах для назначения на высшие судебные должности.

б) Каждый кандидат на избрание в состав Суда должен обладать:

i) признанной компетентностью в области уголовного и процессуального права и необходимым опытом работы в качестве судьи, прокурора, адвоката или в ином аналогичном качестве в сфере уголовного судопроизводства; или

ii) признанной компетентностью в соответствующих областях международного права, таких, как международное гуманитарное право и права человека, а также обширным опытом профессиональной юридической деятельности, имеющей отношение к предмету судебной деятельности Суда.

с) Каждый кандидат на избрание в состав Суда должен в совершенстве знать по меньшей мере один из рабочих языков Суда и свободно говорить на нем.

4. а) Кандидатуры на избрание в состав Суда могут выдвигаться каждым государством-участником настоящего Статута либо:

i) в соответствии с существующей в этом государстве процедурой выдвижения кандидатур для назначения на высшие судебные должности; либо

ii) в соответствии с процедурой, предусмотренной в Статуте Международного Суда (995_010) для выдвижения кандидатур в состав Международного Суда.

Выдвижение кандидатур сопровождается заявлением, в котором со всеми необходимыми подробностями сообщается о том, каким образом кандидат удовлетворяет требованиям, предусмотренным в пункте 3.

б) При проведении выборов каждое государство-участник может выдвинуть одного кандидата, который не обязательно должен быть гражданином этого государства-участника, но в любом случае должен быть гражданином какого-либо государства-участника.

с) Ассамблея государств-участников может принять решение об учреждении, если это целесообразно, Консультативного комитета по выдвижению кандидатур. Состав и мандат Комитета устанавливаются Ассамблеей государств-участников.

5. Для целей проведения выборов составляются два списка кандидатов:

список А, содержащий имена кандидатов, отвечающих требованиям, указанным в подпункте 3 (b)(i); и

список В, содержащий имена кандидатов, отвечающих требованиям, указанным в подпункте 3 (b)(ii).

Кандидат, обладающий достаточной квалификацией для обоих списков, может по своему выбору определить, в каком списке он будет значиться. На первых выборах в состав Суда из списка А избираются не менее девяти судей, а из списка В – не менее пяти судей. Последующие выборы организуются таким образом, чтобы сохранить в составе Суда эквивалентную пропорцию судей, проходящих по спискам А и В.

б. а) Судьи избираются на заседании Ассамблеи государств-участников, созываемой для этой цели в соответствии со статьей 112, путем тайного голосования. С соблюдением положений пункта 7, избранными в состав Суда являются 18 кандидатов, получивших наи-

большее число голосов и большинство в две трети голосов государств-участников, присутствующих и принимающих участие в голосовании.

б) В случае, если достаточное число судей не избрано в ходе первого тура голосования, в соответствии с процедурами, установленными в подпункте (а), проводятся последующие туры голосования до заполнения остающихся мест.

7. В составе Суда не может быть двух граждан одного и того же государства. Лицо, которое можно рассматривать применительно к составу Суда как гражданина более чем одного государства, считается гражданином того государства, в котором это лицо обычно пользуется своими гражданскими и политическими правами.

8. а) Государства-участники при отборе судей учитывают необходимость обеспечения в составе членов Суда:

- i) представительства основных правовых систем мира;
- ii) справедливого географического представительства; и
- iii) справедливого представительства в составе Суда судей женского и мужского пола.

б) Государства-участники также принимают во внимание потребность в наличии судей, обладающих опытом юридической деятельности по специальным вопросам, в том числе, но не ограничиваясь этим, по вопросам, касающимся насилия в отношении женщин или детей.

9. а) С учетом подпункта (б) судьи занимают свою должность в течение девяти лет и, с учетом подпункта (с) и статьи 37, пункт 2, не имеют права на переизбрание.

б) При первых выборах одна треть судей, отбираемых по жребию, остается в должности в течение трех лет; одна треть судей, отбираемых по жребию, остается в должности в течение шести лет, а остальные судьи остаются в должности в течение девяти лет.

с) Судья, выбранный на трехлетний срок в соответствии с подпунктом (б), имеет право быть переизбранным на полный срок.

10. Несмотря на положения пункта 9, судья, назначенный в Судебную или Апелляционную палату в соответствии со статьей 39, остается в должности до завершения любого судебного или апелляционного разбирательства, слушания по которому уже были начаты в данной Палате.

Статья 37 Вакансии судей

1. При открытии вакансии выборы для заполнения проводятся в соответствии со статьей 36.

2. Судья, избранный для заполнения вакансии, остается в должности до истечения срока полномочий своего предшественника и, если этот срок составляет три года или менее, может быть переизбран на полный срок в соответствии со статьей 36.

Статья 38

Президиум

1. Председатель и первый и второй вице-председатели избираются абсолютным большинством голосов судей. Они выполняют свои функции в течение трехлетнего срока или до завершения срока их полномочий в качестве судей, в зависимости от того, какой из этих сроков истекает ранее. Они могут быть переизбраны один раз.

2. Первый вице-председатель заменяет Председателя в случае, если Председатель отсутствует или отведен. Второй вице-председатель заменяет Председателя в случае, если Председатель и первый вице-председатель отсутствуют или отведены.

3. Председатель вместе с первым и вторым вице-председателями образуют Президиум, который несет ответственность за:

- а) надлежащее управление делами Суда, за исключением Канцелярии Прокурора; и
- б) другие функции, возлагаемые на него в соответствии с настоящим Статутом.

4. При выполнении своих обязанностей, предусмотренных в пункте 3 (а), Президиум координирует деятельность с Прокурором и заручается согласием последнего по всем вопросам, представляющим взаимный интерес.

Статья 39 Палаты

1. После избрания судей Суд так скоро, как только это возможно, организует в своем составе отделения, указанные в пункте (b) статьи 34. Апелляционное отделение состоит из Председателя и еще четырех судей, Судебное отделение – не менее чем из шести судей и Отделение предварительного производства – не менее чем из шести судей. Назначение судей в состав отделений осуществляется с учетом характера функций, которые возлагаются на каждое отделение, квалификации и опыта избранных судей, с тем чтобы в каждом отделении существовало оптимальное сочетание судей, являющихся специалистами в области уголовного права и процесса и в области международного права. Судебное отделение и Отделение предварительного производства состоят преимущественно из судей, обладающих опытом ведения судебного разбирательства по уголовным делам.

2. а) Судебные функции Суда осуществляются в каждом отделении палатами;
b) i) Апелляционная палата состоит из всех судей Апелляционного отделения;
ii) функции Судебной палаты осуществляются тремя судьями Судебного отделения;
iii) функции Палаты предварительного производства осуществляются либо тремя судьями Отделения предварительного производства, либо одним судьей этого Отделения в соответствии с настоящим Статутом и Правилами процедуры и доказывания;
c) ничто в настоящем пункте не исключает возможности одновременного учреждения более чем одной Судебной палаты или Палаты предварительного производства, когда этого требуют интересы эффективного регулирования объема работы Суда.

3. а) Судьи, назначенные в Судебное отделение и Отделение предварительного производства, выполняют свои функции в этих отделениях в течение трех лет и по истечении данного срока – до завершения рассмотрения любого дела, слушания по которому уже были начаты в соответствующем отделении;

b) судьи, назначенные в Апелляционное отделение, выполняют свои функции в этом Отделении в течение всего срока своих полномочий.

4. Судьи, назначенные в Апелляционное отделение, выполняют свои функции только в этом Отделении. Однако ничто в настоящей статье не исключает временное назначение судей Судебного отделения в Отделение предварительного производства либо наоборот, если Президиум считает, что этого требуют интересы эффективного регулирования объема работы Суда, при условии, что ни при каких обстоятельствах судья, участвовавший в предварительном производстве по делу, не будет иметь права заседать на слушаниях по этому же делу в Судебной палате.

Статья 40 Независимость судей

1. Судьи независимы при выполнении своих функций.
2. Судьи не занимаются никакой деятельностью, которая может препятствовать выполнению ими своих судебных функций или может заставить усомниться в их независимости.
3. Судьи, от которых требуется выполнять свои функции на постоянной основе в месте пребывания Суда, не должны посвящать себя никакому другому занятию профессионального характера.
4. Любой вопрос, касающийся применения пунктов 2 и 3, решается абсолютным большинством голосов судей. Если какой-либо из таких вопросов связан с тем или иным судьей, то этот судья не будет участвовать в принятии решения.

Статья 41 Освобождение или отвод судей

1. Президиум может освободить судью, по его просьбе, от выполнения им функций, предусмотренных настоящим Статутом, в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

2. а) Судья не участвует в рассмотрении дела, в связи с которым его или ее беспристрастность могла бы быть разумно поставлена под сомнение на том или ином основании. Судья отводится от рассмотрения дела в соответствии с настоящим пунктом, если, среди прочего, этот судья ранее был причастен к данному делу в Суде в каком бы то ни было качестве, либо к относящемуся к данному делу уголовному делу на национальном уровне с участием лица, находящегося под следствием или подвергающегося судебному преследованию. Судья также отводится от рассмотрения дела по таким другим основаниям, какие могут быть предусмотрены в Правилах процедуры и доказывания.

б) Прокурор или лицо, которое находится под следствием или в отношении которого ведется судебное разбирательство, может ходатайствовать об отводе судьи в соответствии с настоящим пунктом.

с) Любой вопрос в отношении отвода судьи решается абсолютным большинством голосов судей. Отводимому судье предоставляется право представить свои замечания по данному вопросу, однако в процессе принятия решения он не участвует.

Статья 42 Канцелярия Прокурора

1. Канцелярия Прокурора действует независимо как отдельный орган Суда. Она отвечает за получение передаваемых ситуаций и любой обоснованной информации о преступлениях, подпадающих под юрисдикцию Суда, за их изучение и осуществление расследований и уголовного преследования в Суде. Сотрудники Канцелярии не запрашивают и не выполняют указаний из любого внешнего источника.

2. Канцелярия возглавляется Прокурором. Прокурор обладает всеми полномочиями по руководству и управлению Канцелярией, включая персонал, помещения и прочие имеющиеся у нее ресурсы. Прокурору оказывают помощь один или несколько заместителей Прокурора, которые правомочны совершать любые действия, которые должен совершать Прокурор в соответствии с настоящим Статутом. Прокурор и заместители Прокурора должны быть гражданами разных государств. Они работают на основе полной занятости.

3. Прокурором и заместителями Прокурора являются лица, обладающие высокими моральными качествами, высокой квалификацией и имеющие обширный практический опыт в области преследования или ведения разбирательств по уголовным делам. Они должны в совершенстве знать хотя бы один из рабочих языков Суда и свободно говорить на нем.

4. Прокурор избирается путем тайного голосования абсолютным большинством голосов членов Ассамблеи государств-участников. Заместители Прокурора избираются в таком же порядке из списка кандидатур, представленного Прокурором. Прокурор выдвигает три кандидатуры для назначения на каждую должность заместителя Прокурора. Если во время их избрания не принимается решения, предусматривающего более короткий срок полномочий, Прокурор и заместители Прокурора избираются на срок в девять лет и не могут быть переизбраны.

5. Ни Прокурор, ни заместители Прокурора не занимаются никакой деятельностью, которая могла бы препятствовать осуществлению их прокурорских функций или поставить под сомнение их независимость. Они не занимаются никакими другими видами профессиональной деятельности.

6. Президиум может освободить Прокурора или заместителя Прокурора по его или ее просьбе от участия в том или ином конкретном деле.

7. Ни Прокурор, ни заместители Прокурора не участвуют ни в каком деле, применительно к которому их беспристрастность могла бы быть разумно поставлена под сомнение на любом основании. В соответствии с настоящим пунктом они отводятся от участия в деле, если они, в частности, ранее участвовали в любом качестве в рассмотрении в Суде этого дела или в рассмотрении связанного с ним уголовного дела на национальном уровне, к которому причастно лицо, находящееся под следствием или подвергающееся судебному преследованию.

8. Любые вопросы, касающиеся отвода Прокурора или заместителя Прокурора, решаются Апелляционной палатой:

а) Лицо, которое находится под следствием или в отношении которого ведется судебное разбирательство, может в любое время обратиться с ходатайством об отводе Прокурора или заместителя Прокурора по основаниям, изложенным в настоящей статье;

б) Прокурор или заместитель Прокурора, соответственно, правомочен представить свои замечания по этому поводу.

9. Прокурор назначает консультантов с опытом юридической деятельности по специальным вопросам, включая вопросы, касающиеся сексуального насилия, гендерного насилия и насилия в отношении детей, но не ограничиваясь этими вопросами.

Статья 43 **Секретариат**

1. Секретариат отвечает за несудебные аспекты управления делами и обслуживания Суда без ущерба для функций и полномочий Прокурора в соответствии со статьей 42.

2. Секретариат возглавляется Секретарем, который является главным административным должностным лицом Суда. Секретарь осуществляет свои функции под руководством Председателя Суда.

3. Секретарь и заместитель Секретаря обладают высокими моральными качествами, высокой квалификацией и в совершенстве знают хотя бы один из рабочих языков Суда и свободно говорят на нем.

4. Судьи избирают Секретаря абсолютным большинством голосов тайным голосованием, принимая во внимание любые рекомендации Ассамблеи государств-участников. Если возникнет такая необходимость и по рекомендации Секретаря, судьи избирают таким же образом заместителя Секретаря.

5. Секретарь избирается на пятилетний срок полномочий, может переизбираться один раз и работает на основе полной занятости. Заместитель Секретаря занимает свою должность в течение пятилетнего срока полномочий или такого более короткого срока, который может быть определен абсолютным большинством голосов судей, и он может быть избран на основе того, что заместитель Секретаря может быть призван выполнять функции по мере необходимости.

6. Секретарь учреждает в структуре Секретариата Группу по оказанию помощи потерпевшим и свидетелям. Эта Группа обеспечивает, в консультации с Канцелярией Прокурора, меры защиты и процедуры безопасности, консультационную и другую соответствующую помощь свидетелям, потерпевшим, которые являются в Суд, и другим лицам, которым грозит опасность в результате показаний, данных такими свидетелями. В состав Группы входят сотрудники, которые имеют опыт работы по вопросам, относящимся к травмам, включая травмы, связанные с преступлениями сексуального насилия.

Статья 44 **Персонал**

1. Прокурор и Секретарь назначают в их соответствующие органы такой квалифицированный персонал, какой может потребоваться. В случае Прокурора это включает назначение следователей.

2. При найме персонала Прокурор и Секретарь обеспечивают высокий уровень работоспособности, компетентности и добросовестности и принимают во внимание, *mutatis mutandis*, критерии, изложенные в пункте 8 статьи 36.

3. Секретарь с согласия Президиума и Прокурора предлагает Положения о персонале, которые включают условия, на которых персонал Суда назначается, получает вознаграждение или увольняется. Положения о персонале одобряются Ассамблеей государств-участников.

4. Суд может при исключительных обстоятельствах использовать услуги специалистов, откомандированных на безвозмездной основе государствами-участниками, межправи-

тельственными организациями или неправительственными организациями, для оказания помощи в работе любого из органов. Прокурор может принять любое такое предложение от имени Канцелярии Прокурора. Такой персонал, откомандированный на безвозмездной основе, принимается на работу в соответствии с руководящими принципами, устанавливаемыми Ассамблеей государств-участников.

Статья 45

Торжественное обязательство

До вступления в должность в соответствии с настоящим Статутом судьи, Прокурор, заместитель Прокурора, Секретарь и заместитель Секретаря принимают на себя в открытом заседании Суда торжественное обязательство выполнять свои соответствующие функции беспристрастно и добросовестно.

Статья 46

Отрешение от должности

1. Судья, прокурор, заместитель прокурора, секретарь или заместитель секретаря отрешается от занимаемой должности, если решение об этом принимается в соответствии с пунктом 2 в случаях, когда:

а) установлено, что данное лицо совершило серьезный проступок или серьезное нарушение своих обязанностей по настоящему Статуту, как это предусмотрено в Правилах процедуры и доказывания; или

б) данное лицо неспособно выполнять функции, возлагаемые на него в силу настоящего Статута.

2. Решение об отрешении от должности судьи, Прокурора, заместителя Прокурора согласно пункту 1 принимается Ассамблеей государств-участников тайным голосованием:

а) в отношении судьи – большинством в две трети голосов государств-участников по рекомендации, принятой большинством в две трети голосов остальных судей;

б) в отношении Прокурора – абсолютным большинством государств-участников;

с) в отношении заместителя Прокурора – абсолютным большинством голосов государств-участников по рекомендации прокурора.

3. Решение об отрешении от должности Секретаря или заместителя Секретаря принимается абсолютным большинством голосов судей.

4. Судье, Прокурору, заместителю Прокурора, Секретарю или заместителю Секретаря, поведение или способность которого выполнять должностные функции, требуемые настоящим Статутом, оспариваются на основании настоящей статьи, предоставляются все возможности для того, чтобы предъявить или собрать доказательства и сделать представления в соответствии с Правилами процедуры и доказывания. Иного участия в обсуждении данного вопроса это лицо не принимает.

Статья 47

Дисциплинарные меры

В отношении судьи, Прокурора, заместителя Прокурора, Секретаря или заместителя Секретаря, совершившего проступок менее серьезного характера, чем это предусмотрено в пункте 1 статьи 46, применяются дисциплинарные меры в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

Статья 48

Привилегии и иммунитеты

1. Суд пользуется на территории каждого государства-участника такими привилегиями и иммунитетами, какие являются необходимыми для достижения его целей.

2. Судьи, Прокурор, заместители Прокурора и Секретарь пользуются, когда они участвуют в деятельности Суда или в отношении такой деятельности, теми же привилегиями и иммунитетами, которые предоставляются главам дипломатических представительств; судебно-процессуальный иммунитет любого рода в отношении всего сказанного, написанного ими и действий, совершенных ими в официальном качестве, продолжает предоставляться им и после истечения срока их полномочий.

3. Заместитель Секретаря, сотрудники Канцелярии Прокурора и сотрудники Секретариата пользуются привилегиями, иммунитетами и льготами, необходимыми для выполнения ими своих функций в соответствии с соглашением о привилегиях и иммунитетах Суда.

4. Защитнику, экспертам, свидетелям и любому другому лицу, присутствие которых требуется в месте пребывания Суда, обеспечивается такой статус, какой является необходимым для надлежащего функционирования Суда, в соответствии с соглашением о привилегиях и иммунитетах Суда.

5. В привилегиях и иммунитетах может быть отказано:

- а) в отношении судьи или Прокурора – абсолютным большинством судей;
- б) в отношении секретаря – Президиумом;
- в) в отношении заместителей Прокурора и сотрудников Канцелярии Прокурора – Прокурором; и
- д) в отношении заместителя Секретаря и сотрудников Секретариата – Секретарем.

Статья 49

Оклады, пособия и компенсация расходов

Судьи, Прокурор, заместители Прокурора, Секретарь и заместитель Секретаря получают такие оклады, пособия и компенсацию расходов, какие могут быть определены Ассамблеей государств-участников. Размер этих окладов и пособий не может быть уменьшен в период выполнения ими своих полномочий.

Статья 50

Официальные и рабочие языки

1. Официальными языками Суда являются английский, арабский, испанский, китайский, русский и французский языки. Постановления Суда, а также иные решения по основополагающим вопросам, рассматриваемым Судом, публикуются на официальных языках. В соответствии с критериями, установленными в Правилах процедуры и доказывания, Президиум определяет, какие решения Суда могут, для целей настоящего пункта, считаться решениями по основополагающим вопросам.

2. Рабочими языками Суда являются английский и французский языки. В Правилах процедуры и доказывания определяются случаи, в которых другие официальные языки могут использоваться в качестве рабочих языков.

3. По просьбе любой из сторон, участвующих в разбирательстве, или какого-либо государства, которому разрешено участвовать в разбирательстве, Суд разрешает использование такой стороной или таким государством любого другого языка, помимо английского или французского, при условии, что, по мнению Суда, такое разрешение является достаточно обоснованным.

Статья 51

Правила процедуры и доказывания

1. Правила процедуры и доказывания вступают в силу после принятия большинством в две трети голосов членов Ассамблеи государств-участников.

2. Такие поправки к Правилам процедуры и доказывания могут предлагаться:

- а) любым государством-участником;
- б) абсолютным большинством голосов судей; или

с) Прокурором.

Такие поправки вступают в силу после принятия большинством в две трети голосов членов Ассамблеи государств-участников.

3. После принятия Правил процедуры и доказывания в случае безотлагательной необходимости, когда Правила не предусматривают какой-либо конкретной ситуации, с которой сталкивается Суд, судьи могут большинством в две трети голосов принять временные правила, которые будут применяться, пока Ассамблея государств-участников не утвердит, исправит или отклонит их на своей следующей очередной или специальной сессии.

4. Правила процедуры и доказывания, поправки к ним и любое временное правило должны соответствовать настоящему Статуту. Поправки к Правилам процедуры и доказывания, а также временные правила не применяются ретроактивно в ущерб лицу, которое находится под следствием и в отношении которого ведется судебное разбирательство или которое признано виновным.

5. В случае коллизии между Статутом и Правилами процедуры и доказывания Статут имеет преимущественную силу.

Статья 52 Регламент Суда

1. В соответствии с настоящим Статутом и Правилами процедуры и доказывания судьи принимают абсолютным большинством голосов Регламент Суда, необходимый для обеспечения его повседневного функционирования.

2. При разработке Регламента и любых поправок к нему проводятся консультации с Прокурором и Секретарем.

3. Регламент и любые поправки к нему вступают в силу по их принятии, если судьи не примут иного решения. Непосредственно после их принятия они рассылаются государствам-участникам для представления замечаний. Они остаются в силе, если в течение шести месяцев против них не будет выдвинуто возражений со стороны большинства государств-участников.

ЧАСТЬ 5. РАССЛЕДОВАНИЕ И УГОЛОВНОЕ ПРЕСЛЕДОВАНИЕ

Статья 53 Начало расследования

1. Прокурор, оценив представленную ему информацию, начинает расследование, если только он не определяет, что нет разумных оснований для принятия действий в соответствии с настоящим Статутом. При принятии решения о начале расследования Прокурор рассматривает следующие вопросы:

а) дает ли информация, имеющаяся в распоряжении Прокурора, разумные основания полагать, что было совершено или совершается преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда;

б) является ли это дело или будет ли оно являться допустимым согласно статье 17; и

с) с учетом тяжести преступления и интересов потерпевших, имеются ли, тем не менее, веские основания полагать, что проведение расследования не будет отвечать интересам правосудия.

Если Прокурор определяет, что нет разумных оснований для принятия действий, и его определение основано исключительно на соображениях, приведенных в подпункте (с) выше, то он уведомляет об этом Палату предварительного производства.

2. Если по проведении расследования Прокурор приходит к выводу об отсутствии достаточных оснований для начала уголовного преследования, поскольку:

а) нет достаточных правовых или фактических оснований для запрашивания ордера или приказа согласно статье 58;

б) дело является недопустимым на основании статьи 17; или

с) уголовное преследование не отвечает интересам правосудия с учетом всех обстоятельств, включая степень тяжести преступления, интересы потерпевших и возраст или немощь предполагаемого преступника, а также его или ее роль в предполагаемом преступлении.

Прокурор уведомляет Палату предварительного производства и государство, которое передает ситуацию в соответствии со статьей 14, или Совет Безопасности в случае, подпадающем под положение пункта (b) статьи 13, о своем выводе и основаниях для такого вывода.

3. а) По просьбе государства, которое осуществляет передачу ситуации в соответствии со статьей 14, или Совета Безопасности согласно пункту (b) статьи 13 Палата предварительного производства может вновь рассмотреть решение Прокурора согласно пунктам 1 или 2 не предпринимать действий и может просить Прокурора пересмотреть это решение.

б) Кроме того, Палата предварительного производства может по своей инициативе пересмотреть решение прокурора не предпринимать действий, если это решение основывалось исключительно на положениях пунктов 1 (с) или 2 (с). В таком случае решение Прокурора будет действовать только тогда, когда оно подтверждено Палатой предварительного производства.

4. Прокурор может в любое время пересмотреть решение о начале расследования или уголовного преследования на основании новых фактов или информации.

Статья 54

Обязанности и полномочия Прокурора при расследовании

1. Прокурор:

а) для установления истины проводит расследование с тем, чтобы охватить все факты и доказательства, относящиеся к оценке того, наступает ли уголовная ответственность в соответствии с настоящим Статутом, и при этом в равной мере расследует обстоятельства, свидетельствующие как о виновности, так и о невинности;

б) принимает надлежащие меры для обеспечения эффективного расследования и уголовного преследования за преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда, соблюдая при этом интересы и личные обстоятельства потерпевших и свидетелей, в том числе возраст, гендерный фактор, как это определено в пункте 3 статьи 7, и состояние здоровья, а также учитывает характер преступлений, в частности преступлений, связанных с сексуальным насилием, гендерным насилием или насилием в отношении детей; и

с) в полной мере соблюдает права лиц, вытекающие из настоящего Статута.

2. Прокурор может проводить расследования на территории какого-либо государства:

а) в соответствии с положениями Части 9; или

б) по разрешению, выданному Палатой предварительного производства согласно пункту 3 (d) статьи 57.

3. Прокурор может:

а) собирать и изучать доказательства;

б) требовать явки и допрашивать лиц, находящихся под следствием, потерпевших и свидетелей;

с) заручаться содействием любого государства либо межправительственной организации или механизма согласно их соответствующим полномочиям и/или мандатам;

д) заключать такие соглашения или договоренности, не противоречащие настоящему Статуту, какие могут потребоваться для облегчения сотрудничества со стороны какого-либо государства, межправительственной организации или лица;

е) давать согласие на нераскрытие на любом этапе производства документов или информации, которые были получены Прокурором на условиях сохранения конфиденциальности, и только для цели получения новых доказательств, если только лицо, предоставившее такие документы и информацию, не дает на это своего согласия;

ф) принимать необходимые меры или просить о принятии необходимых мер для обеспечения конфиденциальности информации, защиты любого лица или сохранности доказательств.

Статья 55 Права лиц в ходе расследования

1. В отношении расследования, проводимого в соответствии с настоящим Статутом, лицо:
- а) не должно принуждаться свидетельствовать против самого себя или признавать свою вину;
  - б) не должно подвергаться принуждению, давлению или угрозам в любой форме, пыткам или другим жестоким, бесчеловечным или унижающим достоинство видам обращения или наказания;
  - в) если допрос проводится на языке, который это лицо не понимает в полной мере и на котором оно не говорит, должно бесплатно пользоваться помощью квалифицированного переводчика и такими переводами, которые необходимы для соблюдения требований справедливости; и
  - д) не должно подвергаться произвольному аресту или задержанию, а также не должно подвергаться лишению свободы, иначе как на таких основаниях и в соответствии с такими процедурами, которые установлены в Статуте.
2. В тех случаях, когда имеются основания полагать, что то или иное лицо совершило преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, и такое лицо вскоре должно быть допрошено либо Прокурором, либо национальными властями согласно просьбе, направленной в соответствии с Частью 9 настоящего Статута, это лицо имеет также следующие права, о которых оно информируется до начала допроса:
- а) быть уведомленным до начала допроса о том, что есть основания полагать, что им совершено преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда;
  - б) хранить молчание, причем такое молчание не должно учитываться при определении виновности или невиновности;
  - в) пользоваться правовой помощью по собственному выбору или, если это лицо не пользуется правовой помощью, получать назначенную ему правовую помощь в любом случае, когда этого требуют интересы правосудия, и без какой-либо оплаты такой помощи этим лицом в любом таком случае, если у этого лица не имеется достаточных средств для оплаты такой помощи; и
  - д) быть допрашиваемым в присутствии адвоката, если лицо по собственной воле не отказалось от своего права на услуги адвоката.

Статья 56 Роль Палаты предварительного производства в отношении

уникальной возможности для расследования

1. а) Если Прокурор считает, что проведение расследования представляет уникальную возможность для получения показаний или заявления от свидетеля либо для изучения, сбора или проверки доказательств, которые впоследствии могут оказаться недоступными для целей использования в ходе судебного разбирательства, прокурор информирует об этом Палату предварительного производства.
- б) В этом случае Палата предварительного производства, по просьбе Прокурора, может принять такие меры, какие могут оказаться необходимыми для обеспечения эффективности и последовательности судебного преследования и, в частности, для обеспечения прав защиты.
- в) Если Палата предварительного производства не принимает решения об ином, прокурор предоставляет соответствующую информацию лицу, которое было арестовано или явилось на основании приказа о явке в связи с проводимым расследованием, упомянутым в подпункте (а), с тем чтобы это лицо могло быть заслушано.
2. Меры, указанные в пункте 1 (б), могут включать в себя:
- а) дачу рекомендаций или распоряжений относительно процедур, которым надлежит следовать;

- b) дачу указаний о ведении протоколов производства по делу;
- c) назначение эксперта для оказания помощи;
- d) разрешение защитнику лица, которое было арестовано или явилось на основании приказа о явке, принимать участие в разбирательстве или, если арест не имел места или вызванное лицо не явилось или защитник не определен, назначение другого защитника для участия в разбирательстве и представительства интересов защиты;
- e) выдачу поручения одному из своих членов либо, в случае необходимости, другому судье, имеющемуся в Отделении предварительного производства или в Судебном отделении, осуществлять наблюдение и давать рекомендации или распоряжения относительно сбора и сохранения доказательств и допроса лиц;
- f) такие иные действия, которые могут оказаться необходимыми для сбора или сохранения доказательств.

3. а) Если Прокурор не предпринимает мер согласно настоящей статье, а Палата предварительного производства считает, что такие меры необходимы с целью сохранения доказательств, которые, по ее мнению, имеют существенное значение для обеспечения интересов защиты в ходе судебного разбирательства, она проводит консультации с Прокурором в отношении того, имеются ли у прокурора веские основания для необращения с просьбой о принятии таких мер. Если в результате консультаций Палата предварительного производства приходит к заключению, что нежелание Прокурора потребовать принятия таких мер является неоправданным, Палата предварительного производства может принимать такие меры по своей собственной инициативе.

b) решение Палаты предварительного производства действовать по своей собственной инициативе в соответствии с настоящим пунктом может быть обжаловано Прокурором. Обжалование рассматривается в срочном порядке.

4. Допустимость доказательств, сохраненных или собранных для судебного разбирательства в соответствии с настоящей статьей, или протоколов, в которых они содержатся, определяется в ходе судебного разбирательства в соответствии со статьей 69, и они имеют такую доказательную ценность, какая может быть определена Судебной палатой.

Статья 57

Функции и полномочия Палаты предварительного производства

1. Если в настоящем Статуте не предусмотрено иное, Палата предварительного производства осуществляет свои функции в соответствии с положениями настоящей статьи.

2. а) Постановления или распоряжения Палаты предварительного производства, издаваемые в соответствии с положениями статей 15, 18, 19, 54, пункт 2, 61, пункт 7, и 72, принимаются большинством голосов ее судей.

b) Во всех других случаях судья Палаты предварительного производства может осуществлять функции Палаты предварительного производства, предусмотренные настоящим Статутом, если иное не предусмотрено в Правилах процедуры и доказывания или не решено большинством голосов судей Палаты предварительного производства.

3. Наряду со своими другими функциями по настоящему Статуту Палата предварительного производства может:

a) по просьбе Прокурора, отдавать такие распоряжения и выдавать такие ордера, какие могут быть необходимыми для целей проведения расследования;

b) по просьбе лица, которое было арестовано или явилось по приказу в соответствии со статьей 58, отдавать такие распоряжения, включая меры, перечисленные в статье 56, или заручаться таким предусмотренным Частью 9 сотрудничеством, какое может оказаться необходимым для оказания лицу помощи в подготовке его защиты;

c) в тех случаях, когда это необходимо, обеспечивать защиту и неприкосновенность частной жизни потерпевших и свидетелей, сохранность доказательств, защиту лиц, которые были арестованы или явились по приказу, и защиту информации, касающейся национальной безопасности;

d) давать Прокурору разрешение на принятие специальных мер, относящихся к проведению расследования в пределах территории государства-участника, без получения со стороны этого государства согласия на сотрудничество в соответствии с Частью 9, если, приняв во внимание, поскольку это возможно, мнения соответствующего государства, Палата предварительного производства применительно к данному случаю установила, что это государство явно не способно выполнить просьбу о сотрудничестве по причине отсутствия какого-либо органа или элемента его судебной системы, наделенного полномочиями, необходимыми для выполнения просьбы о сотрудничестве в соответствии с Частью 9;

e) в случае, когда, согласно статье 58, выдается ордер на арест или приказ о явке, и, должным образом учитывая силу доказательств, а также права заинтересованных сторон, как это предусматривается в настоящем Статуте и в Правилах процедуры и доказывания, обращаться к государствам в соответствии с пунктом 1 (к) статьи 93, для того чтобы заручиться их сотрудничеством в принятии мер защиты с целью конфискации, в частности и главным образом в интересах потерпевших.

Статья 58

Выдача Палатой предварительного производства ордера на арест или приказа о явке

1. В любое время после начала расследования Палата предварительного производства выдает, по заявлению Прокурора, ордер на арест того или иного лица, если, рассмотрев это заявление и доказательства или другую информацию, представленные Прокурором, она удостоверилась в том, что:

a) имеются разумные основания полагать, что это лицо совершило преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда; и

b) арест данного лица представляется необходимым:

i) для обеспечения его явки на судебное разбирательство,

ii) для обеспечения того, чтобы это лицо не создавало препятствий или угрозы для расследования или судебного разбирательства, или

iii) в соответствующих случаях, для предупреждения продолжения совершения лицом этого преступления или связанного с ним преступления, которое подпадает под юрисдикцию Суда и которое сопряжено с теми же обстоятельствами.

2. В заявлении Прокурора указываются:

a) имя лица и любая другая соответствующая информация, устанавливающая личность;

b) конкретная ссылка на преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда, которые, как предполагается, совершило данное лицо;

c) краткое изложение фактов, которые, как предполагается, образуют эти преступления;

d) резюме доказательств и любая другая информация, которыми устанавливаются разумные основания полагать, что данное лицо совершило эти преступления; и

e) причина, по которой Прокурор считает арест данного лица необходимым.

3. В ордере на арест указываются:

a) имя лица и любая другая соответствующая информация, устанавливающая личность;

b) конкретная ссылка на преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда, в связи с которыми необходим арест данного лица; и

c) краткое изложение фактов, которые, как предполагается, образуют эти преступления.

4. Ордер на арест остается в силе до тех пор, пока Суд не распорядится об ином.

5. На основании ордера на арест Суд может потребовать предварительного ареста или ареста лица и его предоставления в распоряжение в соответствии с Частью 9.

6. Прокурор может обратиться к Палате предварительного производства с просьбой внести поправки в ордер на арест, изменив ссылки на преступления либо дополнив их ссылками на другие преступления. Если Палата предварительного производства убедилась в существовании разумных оснований полагать, что данное лицо совершило преступления, ссылками на которые предполагается изменить или дополнить ссылки на престу-

пленія, содержащиеся в ордере на арест, она вносит соответствующие поправки в ордер на арест.

7. В качестве альтернативы запрашиванию ордера на арест Прокурор может обратиться в Палату предварительного производства с просьбой выдать приказ о явке данного лица. Если Палата предварительного производства удостоверилась в наличии разумных оснований полагать, что данное лицо совершило предполагаемое преступление и что приказ будет достаточной мерой для обеспечения явки данного лица, она выдает, на определенных условиях или без каких-либо условий, ограничивающих свободу (иных, чем задержание), если это предусмотрено национальным законодательством, приказ о явке данного лица. В приказе указываются:

- a) имя лица и любая другая соответствующая информация, устанавливающая личность;
  - b) точная дата явки лица;
  - c) конкретная ссылка на преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда, которые, как предполагается, совершило данное лицо; и
  - d) краткое изложение фактов, которые, как предполагается, образуют это преступление.
- Приказ о явке вручается непосредственно данному лицу.

Статья 59

Процедура ареста в государстве места содержания под стражей

1. Государство-участник, которое получило просьбу о предварительном аресте или об аресте и предоставлении в распоряжение Суда какого-либо лица, незамедлительно предпринимает шаги для ареста соответствующего лица в соответствии со своим законодательством и положениями Части 9.

2. Лицо, подвергнутое аресту, незамедлительно доставляется в компетентный судебный орган в государстве места содержания под стражей, который в соответствии с законодательством этого государства определяет, что:

- a) ордер выдан в отношении данного лица;
- b) это лицо арестовано с соблюдением надлежащей процедуры; и
- c) права этого лица были соблюдены.

3. Арестованный имеет право обратиться в компетентный орган в государстве места содержания под стражей с ходатайством о временном освобождении до его предоставления в распоряжение Суда.

4. При принятии решения в отношении любого такого ходатайства компетентный орган в государстве места содержания под стражей рассматривает вопрос о том, существуют ли, учитывая тяжесть предполагаемых преступлений, чрезвычайные и исключительные обстоятельства, которые оправдывали бы временное освобождение, и существуют ли необходимые гарантии для обеспечения того, чтобы государство места содержания под стражей могло выполнить свою обязанность по предоставлению этого лица в распоряжение Суда. Компетентный орган в государстве места содержания под стражей не может рассматривать вопрос о том, выдан ли ордер на арест надлежащим образом в соответствии с подпунктами (a) и (b) пункта 1 статьи 58.

5. Палата предварительного производства уведомляется о любом ходатайстве о временном освобождении и выносит рекомендации компетентному органу в государстве места содержания под стражей. Компетентный орган в государстве места содержания под стражей до вынесения им решения в полной мере учитывает такие рекомендации, в том числе любые рекомендации относительно мер по предотвращению побега этого лица.

6. Если это лицо временно освобождено, Палата предварительного производства может запрашивать периодические доклады о статусе такого временного освобождения.

7. После вынесения решения о предоставлении лица в распоряжение Суда государством места содержания под стражей данное лицо как можно скорее доставляется в Суд.

Статья 60

Первоначальное производство в Суде

1. После предоставления лица в распоряжение Суда или добровольной явки лица в Суд или на основании приказа о явке Палата предварительного производства удостоверяется в том, что это лицо было информировано о преступлениях, которые оно предположительно совершило, и о его правах по настоящему Статуту, включая право ходатайствовать о временном освобождении из-под стражи до начала судебного разбирательства.

2. Лицо, в отношении которого выдан ордер на арест, может ходатайствовать о временном освобождении из-под стражи до начала судебного разбирательства. Если Палата предварительного производства удостоверяется в том, что условия, установленные в пункте 1 статьи 58, выполнены, это лицо продолжает содержаться под стражей. Если Палата предварительного производства не убеждена в том, что они выполнены, она освобождает это лицо на определенных условиях или без каких-либо условий.

3. Палата предварительного производства периодически рассматривает свое постановление об освобождении этого лица или о его содержании под стражей и может сделать это в любой момент по просьбе Прокурора или этого лица. После такого рассмотрения она может изменить свое постановление, касающееся содержания под стражей, освобождения из-под стражи или условий освобождения из-под стражи, если она удостоверяется в том, что этого требуют изменившиеся обстоятельства.

4. Палата предварительного производства обеспечивает, чтобы никто не содержался под стражей неоправданно долго до судебного разбирательства из-за неоправданной задержки разбирательства со стороны Прокурора. В случае возникновения такой задержки Суд рассматривает вопрос об освобождении лица из-под стражи на определенных условиях или без каких-либо условий.

5. В случае необходимости Палата предварительного производства может выдавать ордер на арест, чтобы обеспечить присутствие лица, которое было освобождено из-под стражи.

Статья 61

Утверждение обвинений до начала судебного разбирательства

1. С учетом положений пункта 2 в течение разумного периода времени после предоставления лица в распоряжение Суда либо после его добровольной явки в Суд Палата предварительного производства проводит слушание по вопросу об утверждении обвинений, на основании которых Прокурор намеревается добиваться проведения судебного разбирательства. Слушание проводится в присутствии Прокурора и обвиняемого, а также его защитника.

2. Палата предварительного производства может, по просьбе Прокурора или по своей собственной инициативе, провести слушание в отсутствие обвиняемого, чтобы утвердить обвинения, на основании которых Прокурор намеревается добиваться проведения судебного разбирательства в случаях, когда:

- а) обвиняемый отказался от своего права присутствовать на слушании его дела; или
- б) обвиняемый скрывается или не представляется возможным установить его местонахождение, и были предприняты все разумные шаги для обеспечения его явки в Суд, чтобы информировать его о выдвигаемых против него обвинениях и о своем намерении провести слушание для утверждения этих обвинений.

В указанном случае такое лицо может быть представлено защитником, если Палата предварительного производства определит, что это отвечает интересам правосудия.

3. В разумный срок до начала слушания это лицо:

- а) получает копию документа, содержащего обвинения, на основании которых Прокурор намерен добиваться привлечения лица к суду; и
- б) информируется о том, какие доказательства намерен использовать Прокурор во время слушания.

Палата предварительного производства может издавать распоряжения относительно раскрытия информации для целей слушания.

4. До начала слушания Прокурор может продолжать расследование и может изменить или снять любые обвинения. Обвиняемому предоставляется разумное уведомление до начала слушания о любом изменении или снятии обвинений. В случае снятия обвинений Прокурор уведомляет Палату предварительного производства о причинах такого снятия.

5. В ходе слушания Прокурор поддерживает каждый пункт обвинения доказательствами, достаточными для установления существенных оснований полагать, что данное лицо совершило преступление, в котором оно обвиняется. Прокурор может полагаться на документальные доказательства или резюме доказательств и может не вызывать свидетелей, которые, как ожидается, будут давать показания в суде.

6. В ходе слушания лицо может:

- а) представлять возражения против обвинений;
- б) оспаривать доказательства, представляемые Прокурором; и
- с) представлять доказательства.

7. Палата предварительного производства на основе слушания определяет, имеются ли достаточные доказательства для установления существенных оснований полагать, что данное лицо совершило каждое из преступлений, в которых оно обвиняется. Основываясь на своем определении, Палата предварительного производства:

а) утверждает обвинения, в отношении которых она определила наличие достаточных доказательств, и передает это лицо той или иной Судебной палате для проведения судебного разбирательства в связи с утвержденными обвинениями;

б) не утверждает обвинения, в отношении которых она определила отсутствие достаточных доказательств;

с) откладывает слушание и просит Прокурора рассмотреть возможность:

i) предоставления дополнительных доказательств или проведения дальнейшего расследования в отношении того или иного конкретного обвинения; или

ii) изменения обвинения, поскольку представленные доказательства, как представляется, устанавливают факт совершения другого преступления, подпадающего под юрисдикцию Суда.

8. Если Палата предварительного производства не утверждает обвинение, это не препятствует Прокурору впоследствии вновь обратиться с просьбой об утверждении этого обвинения, когда такая просьба поддерживается дополнительными доказательствами.

9. После утверждения обвинений и до начала судебного разбирательства Прокурор может, с разрешения Палаты предварительного производства и после уведомления обвиняемого, изменить обвинения. Если прокурор намеревается выдвинуть дополнительные обвинения или заменить обвинения более серьезными обвинениями, то в соответствии с настоящей статьей должно быть проведено слушание для утверждения этих обвинений. После начала судебного разбирательства прокурор может, с разрешения Судебной палаты, снять обвинения.

10. Действие любого ранее выданного ордера прекращается в отношении любых обвинений, которые не были утверждены Палатой предварительного производства или которые были сняты Прокурором.

11. После утверждения обвинений в соответствии с настоящей статьей Президиум создает Судебную палату, которая с учетом пункта 8 и статьи 64, пункт 4, отвечает за проведение последующего разбирательства и может осуществлять любую функцию Палаты предварительного производства, которая имеет отношение к такому разбирательству и может выполняться в ходе него.

ЧАСТЬ 6. СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО

Статья 62

Место судебного разбирательства

1. Если не будет принято решения об ином, местом судебного разбирательства является место пребывания Суда.

Статья 63**Судебное разбирательство в присутствии обвиняемого**

1. Обвиняемый присутствует на судебном разбирательстве.
2. Если обвиняемый, присутствующий в Суде, продолжает нарушать ход судебного разбирательства, Судебная палата может удалить обвиняемого и предоставляет ему возможность следить за ходом разбирательства и давать указания защитнику, находясь за пределами зала заседаний, с использованием, когда это необходимо, средств связи. Указанные меры принимаются только в исключительных обстоятельствах после того, как иные разумные меры были признаны непригодными, и только в течение такого периода времени, который является строго необходимым.

Статья 64**Функции и полномочия Судебной палаты**

1. Функции и полномочия Судебной палаты, предусмотренные в настоящей статье, осуществляются в соответствии с настоящим Статутом и Правилами процедуры и доказывания.
2. Судебная палата обеспечивает, чтобы разбирательство было справедливым и быстрым и проводилось при полном соблюдении прав обвиняемого и с должным учетом необходимости защиты потерпевших и свидетелей.
3. После того, как дело назначено к слушанию в соответствии с настоящим Статутом, Судебная палата, назначенная для рассмотрения дела:
  - а) совещается со сторонами и принимает такие процедуры, которые необходимы для содействия справедливому и быстрому проведению разбирательства;
  - б) определяет язык или языки, которые будут использоваться в ходе судебного разбирательства; и
  - в) с соблюдением любых иных соответствующих положений настоящего Статута, предусматривает раскрытие, заблаговременно до начала судебного разбирательства, документов или информации, которые до этого не были раскрыты, с тем чтобы можно было надлежащим образом подготовиться к судебному разбирательству.
4. Судебная палата может, если это требуется для эффективного и справедливого выполнения ею своих функций, передавать предварительные вопросы в Палату предварительного производства или, при необходимости, иному судье Отделения предварительного производства, имеющемуся в распоряжении.
5. Направив уведомление сторонам, Судебная палата может, в соответствующих случаях, распорядиться об объединении или разделении обвинений против более чем одного обвиняемого.
6. При осуществлении своих функций до начала судебного разбирательства или в ходе судебного разбирательства Судебная палата, при необходимости:
  - а) осуществляет любые функции Палаты предварительного производства, упомянутые в пункте 11 статьи 61;
  - б) требует явки свидетелей и дачи ими показаний, а также предъявления документальных и иных доказательств, прибегая, если это необходимо, к помощи государств, как это предусмотрено в настоящем Статуте;
  - в) обеспечивает неразглашение конфиденциальной информации;
  - г) дает распоряжение о предъявлении дополнительных доказательств к доказательствам, которые уже собраны до судебного разбирательства или представлены сторонами в ходе судебного разбирательства;
  - д) обеспечивает защиту обвиняемого, свидетелей и потерпевших; и
  - е) выносит решение по любым иным имеющим отношение к делу вопросам.
7. Судебное разбирательство является открытым. Однако Судебная палата может установить, что особые обстоятельства требуют того, чтобы некоторые заседания проводились в закрытом заседании для целей, предусмотренных в статье 68, или в интересах защиты

конфиденциальной или чувствительной информации, которая должна быть представлена в качестве доказательства.

8. а) В начале разбирательства Судебная палата зачитывает обвиняемому обвинения, ранее утвержденные Палатой предварительного производства. Судебная палата удостоверяется в том, что обвиняемый понимает содержание обвинений. Она дает обвиняемому возможность признать свою вину в соответствии со статьей 65 или заявить о своей невинности.

б) В ходе судебного разбирательства председательствующий судья может давать указания относительно проведения разбирательства, в том числе для обеспечения того, чтобы оно проводилось справедливо и беспристрастно. С соблюдением любых указаний председательствующего судьи стороны могут представлять доказательства в соответствии с положениями настоящего Статута.

9. Судебная палата, в частности, имеет право по ходатайству одной из сторон или по своей инициативе:

- а) выносить решения о допустимости или относимости доказательств; и
- б) принимать все необходимые меры для поддержания порядка в ходе слушаний.

10. Судебная палата обеспечивает составление подробного протокола судебного разбирательства, точно отражающего ход процесса, ведение и сохранение которого возлагается на секретаря.

Статья 65

Процедура, действующая в случае признания вины

1. Когда обвиняемый признает свою вину согласно пункту 8 (а) статьи 64, Судебная палата определяет:

- а) осознает ли обвиняемый характер и последствия признания себя виновным;
- б) сделано ли это признание обвиняемым добровольно после достаточных консультаций с защитником; и
- с) подтверждается ли признание вины обстоятельствами дела, изложенными:
  - i) в документах, содержащих обвинения, предъявленные Прокурором и признанные обвиняемым;
  - ii) в любых материалах, представленных Прокурором, которые подкрепляют обвинения и которые принимает обвиняемый; и
  - iii) в любых других доказательствах, таких как показания свидетелей, представленных Прокурором или обвиняемым.

2. Если Судебная палата удостоверится в том, что условия, указанные в пункте 1, соблюдены, она рассматривает признание вины, наряду с любыми дополнительными доказательствами, которые были представлены, как устанавливающее все существенно важные обстоятельства, необходимые для доказательства совершения преступления, в отношении которого сделано признание, и может осудить обвиняемого за совершение этого преступления.

3. Если Судебная палата не удостоверится в том, что условия, указанные в пункте 1, соблюдены, она исходит из того, что признание вины не имело места, и в этом случае она дает распоряжение продолжать судебное разбирательство в соответствии с обычными процедурами рассмотрения дела, предусмотренными настоящим Статутом, и может передать это дело другой Судебной палате.

4. Если Судебная палата полагает, что в интересах правосудия, в частности интересах потерпевших, требуется более полное изложение обстоятельств дела, Судебная палата может:

- а) обратиться к Прокурору с просьбой представить дополнительные доказательства, включая показания свидетелей; или
- б) дать распоряжение продолжить судебное разбирательство в соответствии с обычными процедурами рассмотрения дела, предусмотренными настоящим Статутом, и в этом

случае она исходит из того, что признание вины не имело места, и может передать это дело другой Судебной палате.

5. Любое обсуждение между Прокурором и защитой вопроса об изменении обвинений, признании вины или наказании, подлежащем назначению, не является обязательным для Суда.

Статья 66 Презумпция невиновности

1. Каждый считается невиновным, пока его вина не будет доказана в Суде в соответствии с применимым законом.

2. Бремя доказывания вины обвиняемого лежит на прокуроре.

3. Для осуждения обвиняемого Суд должен убедиться в том, что обвиняемый виновен и это не подлежит сомнению на разумных основаниях.

Статья 67 Права обвиняемого

1. При определении любого обвинения обвиняемый имеет право на публичное слушание, с учетом положений настоящего Статута, на справедливое слушание, проводимое беспристрастным образом, и как минимум на следующие гарантии на основе полного равенства:

а) быть в срочном порядке и подробно уведомленным на языке, который обвиняемый понимает в полной мере и на котором он говорит, о характере, основании и содержании предъявленного ему обвинения;

б) иметь достаточное время и возможности для подготовки своей защиты, а также свободно сноситься с выбранным защитником в условиях конфиденциальности;

с) быть судимым без неоправданной задержки;

д) с учетом пункта 2 статьи 63 быть судимым в его присутствии и защищать себя лично либо через посредство назначенного им защитника, быть уведомленным, если он не имеет защитника, об этом праве, иметь назначенного ему Судом защитника в любом случае, когда того требуют интересы правосудия, и безвозмездно для него в любом случае, когда он не располагает достаточными средствами для оплаты услуг защитника;

е) допрашивать показывающих против него свидетелей или иметь право на то, чтобы эти свидетели были допрошены, а также иметь право на вызов и допрос свидетелей, показывающих в его пользу, на тех же условиях, какие существуют для свидетелей, показывающих против него. Обвиняемый также имеет право выдвигать аргументы в свою защиту и представлять иные доказательства, являющиеся допустимыми согласно настоящему Статуту;

ф) бесплатно пользоваться помощью квалифицированного переводчика и получать переводы, необходимые для того, чтобы судебное разбирательство отвечало требованиям справедливости, в случаях, когда язык, используемый для рассмотрения дела в Суде либо при составлении документов, представленных Суду, не является тем языком, который обвиняемый понимает в полной мере и на котором он говорит;

г) не быть принуждаемым к даче показаний либо к признанию себя виновным и иметь право хранить молчание, причем такое молчание не должно приниматься во внимание при определении виновности или невиновности;

h) без принятия присяги выступать с устными или письменными заявлениями в свою защиту; и

i) быть свободным от бремени доказывания обратного или обязанности опровержения.

2. В дополнение к любому другому раскрытию информации, предусмотренному в настоящем Статуте, Прокурор так скоро, насколько это возможно, предъявляет защите имеющиеся в его распоряжении или под его контролем доказательства, которые, по его мнению,

свидетельствуют или должны свидетельствовать о невиновности обвиняемого, или о наличии обстоятельств, смягчающих вину, или способны повлиять на достоверность доказательств обвинения. Любые сомнения в отношении применения этого пункта разрешаются Судом.

Статья 68

Защита потерпевших и свидетелей и их участие в разбирательстве

1. Суд принимает надлежащие меры для защиты безопасности, физического и психического благополучия, достоинства и неприкосновенности личной жизни потерпевших и свидетелей. При этом Суд учитывает все соответствующие факторы, в том числе возраст, гендерный фактор, как это определено в пункте 3 статьи 7, и состояние здоровья, а также характер преступления, и, в частности, но не ограничиваясь этим, то обстоятельство, что преступление включало сексуальное насилие, гендерное насилие или насилие в отношении детей. Прокурор принимает такие меры, в особенности при проведении расследования и осуществлении уголовного преследования за эти преступления. Такие меры не должны наносить ущерб правам обвиняемого или быть несовместимыми с ними, а также наносить ущерб проведению справедливого и беспристрастного судебного разбирательства.

2. Как исключение из принципа проведения открытых слушаний, предусмотренного в статье 67, палаты Суда могут для защиты потерпевших и свидетелей или обвиняемого провести любую часть разбирательства *in camera* или разрешить представить доказательства с помощью электронных или иных специальных средств. В частности, такие меры принимаются в случае, когда речь идет о жертве сексуального насилия или ребенке, который является потерпевшим или свидетелем, если Судом не предписано иное, с учетом всех обстоятельств, в особенности мнения такого потерпевшего или свидетеля.

3. На стадиях судебного разбирательства, которые Суд сочтет для этого подходящими, Суд разрешает представлять и рассматривать мнения и опасения потерпевших, когда их личные интересы оказываются затронутыми, но таким образом, чтобы это не наносило ущерба и не противоречило правам обвиняемого и проведению справедливого и беспристрастного судебного разбирательства. В случаях, когда Суд считает это оправданным, такие мнения и опасения могут излагаться законными представителями потерпевших в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

4. Группа по оказанию помощи потерпевшим и свидетелям может рекомендовать Прокурору и Суду соответствующие меры защиты, процедуры обеспечения безопасности, предоставления консультационной и иной помощи, упомянутой в пункте 6 статьи 43.

5. Когда раскрытие доказательств или информации в соответствии с настоящим Статутом может повлечь за собой серьезную угрозу для безопасности любого свидетеля или членов его семьи, Прокурор может для целей осуществления любых процессуальных действий, имеющих место до начала слушания по делу, не раскрывать такие доказательства или информацию, и вместо этого представить их резюме. Указанные меры осуществляются таким образом, чтобы это не наносило ущерба и не было несовместимым с правами обвиняемого и проведением справедливого и беспристрастного судебного разбирательства.

6. Государство может обратиться с просьбой о принятии необходимых мер, обеспечивающих защиту его служащих или представителей, а также мер по защите конфиденциальной и чувствительной информации.

Статья 69

Доказательства

1. Прежде чем приступить к даче показаний, каждый свидетель в соответствии с Правилами процедуры и доказывания принимает на себя обязательство давать правдивые показания.

2. Показания даются свидетелями в судебном заседании лично, поскольку иное не предусматривается мерами, изложенными в статье 68 или в Правилах процедуры и доказывания. Суд может также разрешить дачу *in vivo voce* (устных) или записанных с помощью видео- или аудиотехники показаний свидетеля, а также представление документов или записей при условии соблюдения положений настоящего Статута и в соответствии с Правилами процедуры и доказывания. Эти меры не должны наносить ущерб или противоречить правам обвиняемого.

3. Стороны могут представлять доказательства, относящиеся к делу, в соответствии со статьей 64. Суд правомочен требовать представления всех доказательств, которые он считает необходимыми для установления истины.

4. Суд может в соответствии с Правилами процедуры и доказывания вынести решение об относимости и допустимости любых доказательств, принимая при этом во внимание, наряду с прочим, их силу, а также вред, который такие доказательства могут причинить проведению справедливого судебного разбирательства или справедливой оценке показаний свидетеля.

5. Суд уважает и соблюдает привилегии на конфиденциальность, предусмотренные в Правилах процедуры и доказывания.

6. Суд не требует доказывания общеизвестных фактов, но может принять их к сведению в судебном порядке.

7. Доказательства, которые получены в результате нарушения положений настоящего Статута или международно признанных прав человека, не являются допустимыми, если:

- а) нарушение порождает серьезные сомнения в достоверности доказательств; или
- б) допуск доказательств был бы несовместим с добросовестным проведением разбирательства и наносил бы ему серьезный ущерб.

8. Решая вопрос о допустимости или относимости доказательств, собранных государством, Суд не должен выносить решения относительно применения национального законодательства этого государства.

Статья 70

Преступления против отправления правосудия

1. Суд обладает юрисдикцией в отношении следующих преступлений против отправления им правосудия, совершенных преднамеренно:

- а) дача ложных показаний после принятия обязательства в соответствии с пунктом 1 статьи 69 давать правдивые показания;
- б) представление заведомо ложных или сфальсифицированных доказательств;
- в) противоправное оказание воздействия на свидетеля, создание помех или препятствий присутствию свидетеля или даче им показаний, воздействие на свидетеля в качестве возмездия за дачу им показаний или уничтожение доказательств, их фальсификация или препятствие их сбору;
- г) создание препятствий, запугивание или противоправное воздействие на должностное лицо Суда с целью принудить или убедить должностное лицо не выполнять или выполнять ненадлежащим образом его обязанности;
- д) оказание воздействия на должностное лицо Суда в качестве возмездия за то, что это или иное должностное лицо выполняло свои обязанности;
- е) вымогательство или получение взятки в качестве должностного лица Суда в связи со своими официальными обязанностями.

2. Принципы и процедуры, регулирующие осуществление Судом юрисдикции в отношении преступлений на основании настоящей статьи, должны быть теми же, что изложены в Правилах процедуры и доказывания. Условия оказания международного содействия Суду в отношении его разбирательств по настоящей статье регулируются внутренним законодательством запрашиваемого государства.

3. В случае вынесения решения о признании какого-либо лица виновным Суд может назначать наказание в виде лишения свободы на срок не более пяти лет или штрафа в соответствии с Правилами процедуры и доказывания, или того и другого одновременно.

4. а) Каждое государство-участник распространяет свое уголовное законодательство, устанавливающее меры наказания за преступления, направленные против проведения расследований и осуществления судебного производства, на преступления против отправления правосудия, указанные в настоящей статье, совершенные его гражданином либо на его территории.

б) По просьбе Суда государство-участник, когда оно считает это уместным, передает дело своим компетентным органам для судебного преследования. Эти органы тщательно рассматривают такие дела и выделяют достаточные ресурсы для того, чтобы их рассмотрение могло быть проведено эффективным образом.

Статья 71

Санкции за неправомерное поведение в Суде

1. Суд может наказывать лиц, присутствующих в Суде, за неправомерное поведение, в том числе за срыв разбирательства или преднамеренный отказ выполнять его распоряжения, посредством административных мер, кроме лишения свободы, таких, как временное или постоянное удаление из зала суда, штраф или иные подобные меры, предусмотренные в Правилах процедуры и доказывания.

2. Процедуры, регулирующие применение мер, указанных в пункте 1, устанавливаются в Правилах процедуры и доказывания.

Статья 72

Защита информации, затрагивающей национальную безопасность

1. Настоящая статья применяется в любом случае, когда раскрытие информации или документов государства нанесло бы, по мнению этого государства, ущерб интересам его национальной безопасности. Такие случаи включают в себя случаи, на которые распространяются положения пунктов 2 и 3 статьи 56, пункта 3 статьи 61, пункта 3 статьи 64, пункта 2 статьи 67, пункта 6 статьи 68, пункта 6 статьи 87 и статьи 93, а также случаи, возникающие на любой другой стадии судебного разбирательства, на которой может вставать вопрос о таком раскрытии.

2. Настоящая статья применяется также в случаях, когда лицо, к которому была обращена просьба представить информацию или доказательства, отказалось сделать это или передало данный вопрос государству на том основании, что раскрытие нанесло бы ущерб интересам национальной безопасности государства, и заинтересованное государство подтверждает, что, по его мнению, такое раскрытие нанесло бы ущерб интересам его национальной безопасности.

3. Ничто в настоящей статье не наносит ущерба требованиям конфиденциальности, применимым на основании пункта 3 (е) и (f) статьи 54, либо применению статьи 73.

4. Если какому-либо государству становится известно о том, что информация или документы государства раскрываются или, вероятно, будут раскрыты на какой-либо стадии судебного разбирательства, и, по его мнению, их раскрытием был бы нанесен ущерб интересам его национальной безопасности, такое государство вправе осуществить вмешательство, с тем чтобы добиться решения данного вопроса в соответствии с настоящей статьей.

5. Если, по мнению какого-либо государства, раскрытие информации нанесло бы ущерб интересам его национальной безопасности, это государство во взаимодействии с Прокурором, защитой или Палатой предварительного производства либо Судебной палатой, в зависимости от обстоятельств, принимает все разумные меры для разрешения данного вопроса на началах сотрудничества. Такие меры могут включать в себя:

а) модификацию или уточнение запроса;

б) вынесение Судом определения по поводу относимости запрашиваемой информации или доказательств либо по поводу того, могут ли доказательства, хотя они и относятся к

делу, быть получены из иного источника, иного чем запрашиваемое государство, или не получены ли они из такого источника;

с) получение информации или доказательств из другого источника или в другой форме; или

d) договоренность об условиях, на которых может оказываться помощь, включая, среди прочего, представление обобщенной или переработанной информации, установление ограничений на раскрытие, использование разбирательства *in camera* или *ex parte* или иные защитные меры, допустимые в соответствии с настоящим Статутом и Правилами процедуры и доказывания.

6. Если были приняты все разумные меры для урегулирования данного вопроса на началах сотрудничества и государство считает, что не существует таких способов или таких условий, которые позволяли бы представить или раскрыть информацию или документы без ущерба для интересов его национальной безопасности, оно уведомляет об этом Прокурора или Суд с указанием конкретных мотивов своего решения, если только точное описание таких мотивов само по себе не повлечет за собой нанесения такого ущерба.

7. Затем, если Суд определит, что данные доказательства являются относящимися к делу и необходимыми для установления вины или невинности обвиняемого, им могут быть приняты следующие меры:

a) если раскрытие информации или документа испрашивается в соответствии с просьбой о сотрудничестве согласно Части 9 или в связи с обстоятельствами, указанными в пункте 2, и государство привело причины для отказа в соответствии с пунктом 4 статьи 93:

i) Суд может, прежде чем вынести какое-либо заключение, о котором говорится в подпункте (a)(ii) пункта 7, направить запрос о проведении дальнейших консультаций в целях заслушивания аргументов государства, что может включать, в соответствующих случаях, слушания *in camera* и *ex parte*;

ii) если Суд приходит к заключению, что, ссылаясь на основания для отказа по пункту 4 статьи 93 в обстоятельствах данного дела, запрашиваемое государство действует вопреки обязательствам по Статуту, Суд может передать данный вопрос в соответствии с пунктом 7 статьи 87 с указанием оснований для своего заключения; и

iii) Суд может сделать такой вывод в ходе судебного разбирательства по делу обвиняемого по поводу наличия или отсутствия того или иного факта, который может быть оправданным в данных обстоятельствах; или

b) во всех других обстоятельствах:

i) издать распоряжение о раскрытии; или

ii) поскольку распоряжение о раскрытии не принято Судом, сделать такой вывод в ходе судебного разбирательства по делу обвиняемого по поводу наличия или отсутствия того или иного факта, который может быть оправданным в данных обстоятельствах.

Статья 73

Информация или документы третьих сторон

Если Суд обращается к государству-участнику с просьбой предоставить документ или информацию, которая находится в его ведении, распоряжении или под его контролем и которая была раскрыта ему на условиях конфиденциальности каким-либо государством, межправительственной организацией или международной организацией, то это государство-участник заручается согласием стороны, раскрывшей документ или информацию, на раскрытие такого документа или информации. Если такой стороной является государство-участник, то оно либо дает согласие на раскрытие такой информации или документа, либо обязуется разрешить с Судом вопрос о раскрытии документа или информации с соблюдением положений статьи 72. Если в качестве такой стороны выступает государство, не являющееся участником настоящего Статута, и оно отказывается дать согласие на раскрытие документа или информации, то запрашиваемое государство уведомляет Суд о том, что оно не в состоянии предоставить такой документ или информацию вследствие ранее взятого на себя обязательства в отношении соблюдения конфиденциальности перед такой стороной.

Статья 74 Требования к принятию решения

1. Все судьи Судебной палаты присутствуют на каждой стадии судебного разбирательства и в ходе всех совещаний. Президиум может в отдельных случаях назначать с учетом имеющихся возможностей одного или более запасных судей, которые будут присутствовать на каждой стадии судебного разбирательства и замещать члена Судебной палаты, если этот член Палаты не может более присутствовать.

2. Решение Судебной палаты принимается на основе оценки ею доказательств и всего производства по делу. Решение не должно выходить за рамки фактов и обстоятельств, изложенных в документе, содержащем обвинения, или в любых поправках к документу, содержащему обвинения. Суд может основывать свое решение только на доказательствах, представленных ему и рассмотренных им в ходе судебного разбирательства.

3. Судьи стремятся достичь единодушия в своем решении, в отсутствие которого решение принимается большинством судей.

4. Совещания Судебной палаты сохраняются в тайне.

5. Решение выносится в письменном виде и содержит полное и мотивированное изложение выводов Судебной палаты на основе доказательств и заключений. Выносимое решение является единственным. При отсутствии единодушия решение Судебной палаты содержит мнение большинства и меньшинства. Решение или его резюме оглашается в открытом заседании.

Статья 75 Возмещение ущерба потерпевшим

1. Суд устанавливает принципы, касающиеся возмещения ущерба потерпевшим или в отношении потерпевших, включая реституцию, компенсацию и реабилитацию. На этой основе Суд может в ответ на поступившую просьбу или, в исключительных случаях, по своей собственной инициативе определить в своем решении масштабы и размер любого ущерба, убытков и вреда, причиненных потерпевшим или в их отношении, и заявляет о принципах, на основании которых он действует.

2. Суд может вынести постановление непосредственно по отношению к осужденному о возмещении ущерба потерпевшим или в отношении потерпевших в надлежащей форме, включая реституцию, компенсацию и реабилитацию.

В соответствующих случаях Суд может вынести постановление о выплате суммы в порядке возмещения ущерба в Целевой фонд, предусмотренный в статье 79.

3. Прежде чем выносить постановление в соответствии с настоящей статьей, Суд может запрашивать и принимает во внимание представления от осужденного, от потерпевших, прочих заинтересованных лиц или заинтересованных государств или от их имени.

4. Осуществляя свои полномочия в соответствии с настоящей статьей, Суд, после вынесения решения о признании лица виновным в совершении преступления, подпадающего под юрисдикцию Суда, может определить, существует ли необходимость в том, чтобы в целях исполнения любого постановления, которое он может вынести согласно настоящей статье, были приняты меры в соответствии с пунктом 1 статьи 93.

5. Государство-участник исполняет решение, вынесенное на основании настоящей статьи, как если бы положения статьи 109 были применимы к данной статье.

6. Ничто в настоящей статье не должно толковаться как ущемляющее права потерпевших в соответствии с национальным или международным правом.

Статья 76 Назначение наказания

1. В случае, если вина обвиняемого установлена, Судебная палата рассматривает вопрос о назначении соответствующего наказания и принимает во внимание представлен-

ные в ходе разбирательства доказательств и сделанные представления, которые имеют отношение к назначению наказания.

2. За исключением случаев, в которых применяются положения статьи 65, Судебная палата до завершения судебного разбирательства может по своей инициативе – и должна по просьбе Прокурора или обвиняемого – провести дополнительное судебное слушание, с тем чтобы заслушать любые дополнительные доказательства или представления, имеющие отношение к назначению наказания, в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

3. В случаях, в которых применяется пункт 2, любые представления, сделанные на основании статьи 75, заслушиваются в ходе дополнительного слушания, упомянутого в пункте 2, или, при необходимости, в ходе любого нового слушания.

4. Приговор оглашается публично и, когда это возможно, в присутствии обвиняемого.

ЧАСТЬ 7. МЕРЫ НАКАЗАНИЯ

Статья 77

Применимые меры наказания

1. С учетом статьи 110 Суд может назначить одну из следующих мер наказания лицу, признанному виновным в совершении преступления, предусмотренного в статье 5 настоящего Статута:

а) лишение свободы на определенный срок, исчисляемый в количестве лет, которое не превышает максимального количества в 30 лет, или

б) пожизненное лишение свободы в тех случаях, когда это оправдано исключительно тяжким характером преступления и индивидуальными обстоятельствами лица, признанного виновным в его совершении.

2. Помимо лишения свободы, Суд может назначить:

а) штраф в соответствии с критериями, предусмотренными в Правилах процедуры и доказывания;

б) конфискацию доходов, имущества и активов, полученных прямо или косвенно в результате преступления, без ущерба для прав bona fide третьих сторон.

Статья 78

Определение меры наказания

1. При определении меры наказания Суд в соответствии с Правилами процедуры и доказывания принимает во внимание такие факторы, как тяжесть преступления и личность осужденного.

2. При назначении наказания в виде лишения свободы Суд засчитывает срок предварительного содержания под стражей по постановлению Суда при наличии такого срока. Суд может засчитать любой срок, иным образом отбытый под стражей в связи с деянием, лежащим в основе преступления.

3. Если лицо осуждено за совершение более чем одного преступления, Суд назначает наказание за каждое преступление и общее наказание с указанием всего срока лишения свободы. Этот срок не должен быть меньше срока, предусмотренного самым суровым отдельным наказанием, которое было назначено, и не должен превышать 30 лет лишения свободы или меры наказания в виде пожизненного лишения свободы в соответствии с подпунктом (b) пункта 1 статьи 77.

Статья 79

Целевой фонд

1. Решением Ассамблеи государств-участников учреждается Целевой фонд в интересах потерпевших от преступлений, подпадающих под юрисдикцию Суда, и семей таких потерпевших.

2. Суд может распорядиться передать денежные средства и другое имущество, изъятое посредством штрафов или конфискации, в Целевой фонд.

3. Целевой фонд управляется в соответствии с критериями, определяемыми Ассамблеей государств-участников.

Статья 80 **Ненанесение ущерба применению на национальном уровне мер наказания и национальных законов**

Ничто в настоящей Части Статута не затрагивает применения государствами мер наказания, установленных их национальным законодательством, или законов государств, которые не предусматривают меры наказания, установленные в настоящей части.

ЧАСТЬ 8. ОБЖАЛОВАНИЕ И ПЕРЕСМОТР

Статья 81 **Обжалование решения об оправдании, решения о признании виновным и приговора**

1. Решение, принятое согласно статье 74, может быть обжаловано в соответствии с Правилами процедуры и доказывания, как это предусмотрено ниже:

а) прокурор может подать апелляцию по любым из следующих оснований:

- i) процессуальная ошибка,
- ii) ошибка в факте или
- iii) ошибка в праве;

б) лицо, признанное виновным, или Прокурор от имени этого лица может подать апелляцию по любым из следующих оснований:

- i) процессуальная ошибка,
- ii) ошибка в факте,
- iii) ошибка в праве или

iv) любое иное основание, которое влияет на справедливость судебного разбирательства или решения либо доверие к такому разбирательству или решению.

2. а) Приговор может быть обжалован в соответствии с Правилами процедуры и доказывания Прокурором или лицом, признанным виновным, на основании неадекватности вынесенного приговора совершенному преступлению;

б) если при рассмотрении приговора в порядке обжалования Суд сочтет, что имеются основания, по которым решение о признании виновным может быть частично или полностью отменено, Суд может предложить Прокурору и лицу, признанному виновным, представить основания согласно пункту 1 (а) или (б) статьи 81 и может вынести решение о признании виновным в соответствии со статьей 83;

с) такая же процедура применяется в случае, когда при рассмотрении в порядке обжалования только решения о признании виновным Суд сочтет, что имеются основания для смягчения приговора согласно пункту 2 (а).

3. а) Поскольку Судебная палата не распорядится об ином, до рассмотрения апелляции лицо, признанное виновным, находится под стражей;

б) если период времени, в течение которого лицо, признанное виновным, находится под стражей, превышает срок назначенного ему наказания в виде лишения свободы, он подлежит освобождению, за исключением случаев, когда Прокурором также подается апелляция, в связи с чем освобождение может быть осуществлено только с соблюдением условий, предусмотренных в подпункте (с) ниже;

с) в случае вынесения решения об оправдании обвиняемый подлежит немедленному освобождению с соблюдением нижеследующего:

i) в исключительных обстоятельствах, с учетом, в частности, конкретной опасности побега, серьезности предъявленного обвинения и вероятности успешного исхода апелляции,

Судебная палата, по просьбе Прокурора, может продлить содержание обвиняемого под стражей до рассмотрения апелляции;

ii) решение Судебной палаты, вынесенное на основании подпункта (с)(i), может быть обжаловано в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

4. С соблюдением подпунктов 3 (а) и (b) исполнение решения или приговора может быть приостановлено на период времени, предусмотренный для подачи апелляции и проведения разбирательства в порядке обжалования.

Статья 82

Обжалование прочих решений

1. Каждая из сторон в соответствии с Правилами процедуры и доказывания может обжаловать любое из следующих решений:

- a) решение в отношении юрисдикции или допустимости;
- b) решение, разрешающее или запрещающее освобождение лица, которое находится под следствием или в отношении которого ведется судебное разбирательство;
- c) решение Палаты предварительного производства действовать по своей собственной инициативе согласно пункту 3 статьи 56;
- d) решение, касающееся вопроса, который в значительной мере влиял бы на справедливое и быстрое ведение судебного разбирательства или на его результат или в связи с которым незамедлительное принятие Апелляционной палатой решения может, по мнению Палаты предварительного производства или Судебной палаты, способствовать существенному продвижению в разбирательстве дела.

2. Решение Палаты предварительного производства, вынесенное на основании пункта 3 (d) статьи 57, может быть обжаловано заинтересованным государством или Прокурором, с разрешения Палаты предварительного производства. Такая апелляция подлежит рассмотрению в безотлагательном порядке.

3. Обжалование само по себе не влечет приостановления разбирательства, если Апелляционная палата не вынесет постановления об этом по просьбе в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

4. Юридический представитель потерпевших, осужденный или bona fide собственник, пострадавший в результате решения, принятого согласно статье 73, может обжаловать решение о возмещении ущерба, как это предусмотрено в Правилах процедуры и доказывания.

Статья 83

Апелляционное производство

1. Для целей производства в соответствии со статьей 81 и настоящей статьей Апелляционная палата обладает всеми полномочиями Судебной палаты.

2. Если Апелляционная палата приходит к заключению, что обжалуемое судебное разбирательство было несправедливым таким образом, что это ставит под сомнение доверие к решению или приговору, или что при вынесении обжалуемого решения или приговора были допущены существенные ошибки в факте или праве или процессуальное нарушение, она может:

- a) отменить или изменить решение или приговор; или
- b) распорядиться о проведении нового судебного разбирательства другой судебной палатой.

Для этих целей Апелляционная палата может вернуть вопрос, связанный с фактической стороной дела, в первоначальную Судебную палату в целях его выяснения и последующего представления Апелляционной палате соответствующего заключения, или же она может сама затребовать доказательства для выяснения вопроса. Если решение или приговор обжалуется только осужденным или Прокурором от имени такого лица, то такое решение или приговор не может быть изменен с ущербом для этого лица.

3. Если при обжаловании приговора Апелляционная палата приходит к заключению, что вынесенный приговор неадекватен совершенному преступлению, она может изменить приговор в соответствии с Частью 7.

4. Решение Апелляционной палаты принимается большинством голосов судей и оглашается в открытом заседании. В решении указываются основания его вынесения. В случае отсутствия единогласия в решении Апелляционной палаты излагаются мнения большинства и меньшинства, однако каждый судья может выступить с особым или несогласным мнением по вопросу права.

5. Апелляционная палата может оглашать свои решения в отсутствие лица, которое было оправдано или которое было признано виновным.

Статья 84

Пересмотр обвинительного приговора или наказания по приговору

1. Лицо, признанное виновным, или, после его или ее смерти, супруга или супруг, родители или какое-то одно лицо, живущее в момент смерти обвиняемого, которому обвиняемым были даны четкие письменные указания в отношении подачи такого иска, или Прокурор от имени такого признанного виновным лица могут ходатайствовать перед Апелляционной палатой о пересмотре окончательного решения о вынесении обвинительного приговора или наказания по приговору по следующим основаниям:

- а) обнаружилось новые доказательства, которые
  - i) отсутствовали во время судебного разбирательства, и ответственность за такое их отсутствие не может быть полностью или частично возложена на сторону, обратившуюся с ходатайством; и
  - ii) являются достаточно важными, так что если бы они были приведены в ходе судебного разбирательства, то это, возможно, привело бы к вынесению иного вердикта;
- б) обнаружилось новые факты, свидетельствующие о том, что решающее доказательство, которое было принято во внимание в ходе судебного разбирательства и от которого зависит обвинительный приговор, было ложным, сфабрикованным или фальсифицированным;
- в) один судья или несколько судей, участвовавших в вынесении обвинительного приговора или в утверждении обвинений, при рассмотрении данного дела совершили серьезный проступок или серьезное нарушение своих обязанностей, достаточно тяжкие, для того чтобы служить основанием для отрешения этого судьи или этих судей от должности согласно статье 46.

2. Апелляционная палата отклоняет ходатайство, если считает его необоснованным. Если она определяет, что ходатайство по существу является обоснованным, то она может в случае необходимости:

- а) вновь собрать первоначальную Судебную палату;
- б) заново сформировать Судебную палату; или
- в) сохранить за собой юрисдикцию в отношении данного вопроса, с тем чтобы, заслушав стороны таким образом, как это указано в Правилах процедуры и доказывания, принять решение о том, подлежит ли решение пересмотру.

Статья 85

Компенсация арестованному или лицу, признанному виновным

1. Каждый, кто стал жертвой незаконного ареста или содержания под стражей, имеет право на компенсацию, обладающую искомой силой.

2. Если какое-либо лицо окончательным решением было признано виновным за уголовное преступление и если вынесенный ему приговор был впоследствии отменен на том основании, что какое-либо новое или вновь открывшееся обстоятельство неоспоримо доказывает наличие судебной ошибки, то лицо, понесшее наказание в результате такого при-

знания виновным, получает законную компенсацию, если не будет доказано, что указанное неизвестное обстоятельство не было в свое время обнаружено исключительно или отчасти по его вине.

3. В исключительных обстоятельствах, когда Суд обнаруживает неоспоримые факты, свидетельствующие о наличии грубой и явной судебной ошибки, он может по своему усмотрению присудить компенсацию в соответствии с критериями, предусмотренными в Правилах процедуры и доказывания, лицу, которое было освобождено из-под стражи после окончательного решения об оправдании или прекращения производства по этой причине.

ЧАСТЬ 9. МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И СУДЕБНАЯ ПОМОЩЬ

Статья 86

Общее обязательство сотрудничать

Государства-участники в соответствии с положениями настоящего Статута всесторонне сотрудничают с Судом в проведении им расследования преступлений, подпадающих под юрисдикцию Суда, и осуществлении уголовного преследования за эти преступления.

Статья 87

Просьбы о сотрудничестве: общие положения

1. а) Суд имеет право обращаться к государствам-участникам с просьбами о сотрудничестве. Такие просьбы направляются по дипломатическим каналам или по любым другим соответствующим каналам, которые могут быть определены каждым государством-участником при ратификации, принятии, утверждении или присоединении.

Последующие изменения такого определения со стороны каждого государства-участника производятся в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

б) Когда это целесообразно, без ущерба для положений подпункта (а), просьбы могут также направляться через Международную организацию уголовной полиции или любую соответствующую региональную организацию.

2. Просьбы о сотрудничестве и любые документы, подтверждающие эти просьбы, либо представляются на одном из официальных языков запрашиваемого государства или на одном из рабочих языков Суда, по выбору, объявленному государством при ратификации, принятии, утверждении или присоединении, либо сопровождаются переводом на один из таких языков.

Последующие изменения такого выбора производятся в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

3. Запрашиваемое государство сохраняет в тайне просьбу о сотрудничестве и любые подтверждающие эту просьбу документы, за исключением случаев, когда – и в пределах, в которых – их раскрытие необходимо для исполнения просьбы.

4. В связи с любой просьбой о помощи, представленной в соответствии с настоящей Частью, Суд может принимать такие меры, включая меры, связанные с защитой информации, которые могут потребоваться для обеспечения безопасности и физического или психического благополучия любых потерпевших, потенциальных свидетелей и их семей. Суд может обратиться с просьбой о том, чтобы любая информация, которая предоставляется в соответствии с настоящей частью, передавалась и использовалась таким образом, чтобы при этом обеспечивались безопасность и физическое или психическое благополучие любых потерпевших, потенциальных свидетелей и их семей.

5. а) Суд может предложить любому государству, не являющемуся участником настоящего Статута, оказать помощь в соответствии с настоящей частью на основе специальной договоренности, соглашения с таким государством или на любой другой соответствующей основе.

б) В тех случаях, когда государство, не являющееся участником настоящего Статута, которое заключило специальную договоренность или соглашение с Судом, отказывается сотрудничать в выполнении просьб в соответствии с любой такой договоренностью

или соглашением, Суд может информировать об этом Ассамблею государств-участников или, в тех случаях, когда данный вопрос передан Суду Советом Безопасности, – Совет Безопасности.

6. Суд может просить любую межправительственную организацию предоставить информацию или документы. Суд может также просить об оказании сотрудничества и помощи в других формах, которые могут быть согласованы с такой организацией и которые отвечают ее соответствующим полномочиям или мандату.

7. В тех случаях, когда государство-участник не выполняет просьбу Суда о сотрудничестве вопреки положениям настоящего Статута, тем самым не позволяя Суду выполнить его функции и полномочия согласно настоящему Статуту, Суд может вынести заключение по этому поводу и передать вопрос Ассамблее государств-участников или, в тех случаях, когда данный вопрос передан Суду Советом Безопасности, – Совету Безопасности.

Статья 88

Наличие процедур, предусмотренных национальным правом

Государства-участники обеспечивают наличие процедур, предусмотренных их национальным правом, для всех форм сотрудничества, указанных в настоящей части.

Статья 89

Передача лиц Суду

1. Суд может препроводить просьбу об аресте и предоставлении лица в его распоряжение вместе с подкрепляющими эту просьбу материалами, указанными в статье 91, любому государству, на территории которого может находиться это лицо, и обращается к этому государству с просьбой о сотрудничестве в производстве ареста и передаче такого лица в его распоряжение вместе. Государства-участники в соответствии с положениями настоящей Части и процедурой, предусмотренной их национальным законодательством, выполнят просьбы о производстве ареста и предоставлении в распоряжение.

2. В тех случаях, когда лицо, разыскиваемое для предоставления в распоряжение, обращается с протестом в национальный суд на основе принципа *ne bis in idem*, как это предусмотрено в статье 20, запрашиваемое государство незамедлительно консультируется с Судом для определения того, существует ли соответствующее постановление о приемлемости. Если дело признано приемлемым, то запрашиваемое государство приступает к исполнению просьбы. Если постановление о приемлемости еще не принято, то запрашиваемое государство может отложить исполнение просьбы о предоставлении соответствующего лица в распоряжение до принятия Судом решения о приемлемости.

3. а) Государство-участник в соответствии со своим процессуальным законодательством дает разрешение на перевозку через свою территорию лица, передаваемого Суду другим государством, за исключением случаев, когда перевозка через это государство могла бы воспрепятствовать предоставлению в распоряжение либо привести к его задержке.

б) Просьба Суда о транзите направляется в соответствии со статьей 87. В просьбе о транзите содержатся:

- i) описание перевозимого лица;
- ii) краткое изложение обстоятельств дела и их правовая квалификация; и
- iii) ордер на арест и передачу.

с) При перевозке транзитом перевозимое лицо содержится под стражей.

д) Никакого разрешения не требуется, когда перевозка осуществляется воздушным транспортом и не предполагается приземления на территории государства транзита.

е) Если на территории государства транзита происходит незапланированное приземление, это государство может обратиться к Суду с требованием о том, чтобы ему в соответствии с положением подпункта (б) была направлена просьба о транзите. Государство транзита задерживает перевозимое лицо до получения просьбы о транзите и возобновления транзита, но при этом задержание для целей настоящего подпункта не может продолжаться

ся более 96 часов с момента незапланированного приземления, если в течение этого времени не получено такой просьбы.

4. Если разыскиваемое лицо является объектом судебного преследования или отбывает наказание в запрашиваемом государстве за преступление, иное, чем то, в связи с которым возбуждено ходатайство о предоставлении в распоряжение Суда, запрашиваемое государство после вынесения своего решения об удовлетворении просьбы консультируется с Судом.

Статья 90 Коллидирующие просьбы

1. Государство-участник, получающее от Суда просьбу о предоставлении лица в его распоряжение в соответствии со статьей 89, в случае, если оно получает также просьбу от какого-либо другого государства о выдаче этого же лица за то же самое поведение, образующее основу преступления, за которое Суд ходатайствует о предоставлении этого лица в его распоряжение, уведомляет Суд и запрашивающее государство об этом факте.

2. В тех случаях, когда запрашивающее государство является государством-участником, запрашиваемое государство отдает предпочтение просьбе Суда:

а) если Суд в соответствии со статьями 18 и 19 вынес определение о том, что дело, в связи с которым он ходатайствует о предоставлении лица в его распоряжение, является приемлемым к производству, и в этом определении учитывается расследование или судебное преследование, проведенное запрашивающим государством в связи с его просьбой о выдаче; или

б) если Суд выносит определение, о котором говорится в подпункте (а), на основании уведомления запрашиваемого государства в соответствии с пунктом 1.

3. В том случае, если определение в соответствии с подпунктом (а) пункта 2 не было вынесено, запрашиваемое государство может по своему усмотрению до вынесения Судом определения на основании подпункта (б) пункта 2 приступить к рассмотрению просьбы о выдаче от запрашивающего государства, но не выдает лицо до вынесения Судом определения о неприемлемости дела. Определение Суда выносится в ускоренном порядке.

4. Если запрашивающее государство не является государством-участником настоящего Статута, то запрашиваемое государство, в том случае, если оно не связано международным обязательством по выдаче лица запрашивающему государству, отдает предпочтение просьбе о предоставлении в распоряжение, поступившей от Суда, если Суд признал это дело приемлемым.

5. Если по делу в соответствии с пунктом 4 Судом не было вынесено определения о приемлемости, запрашиваемое государство может по своему усмотрению приступить к рассмотрению просьбы о выдаче, поступившей от запрашивающегося государства.

6. В тех случаях, когда применяется пункт 4, за исключением случаев, когда запрашиваемое государство уже связано международным обязательством по выдаче лица запрашивающему государству, не являющемуся участником настоящего Статута, запрашиваемое государство решает вопрос о передаче этого лица Суду или выдаче этого лица запрашивающему государству. Принимая свое решение, запрашиваемое государство рассматривает все соответствующие факторы, в том числе, но не исключительно:

а) соответствующие даты направления просьб;

б) интересы запрашивающего государства, включая, когда это уместно, то обстоятельство, было ли преступление совершено на его территории, а также гражданство потерпевших и самого лица, которое оно просит выдать; и

с) возможность последующего предоставления в распоряжение между Судом и запрашивающим государством.

7. В том случае, если государство-участник, получающее от Суда просьбу о предоставлении лица в его распоряжение, получает также просьбу от какого-либо государства о выдаче этого же лица за иное поведение, чем поведение, представляющее собой состав преступления, за которое Суд добивается предоставления этого лица в его распоряжение:

а) запрошуване государство, якщо воно не пов'язано міжнародним обов'язком по видачі особи запрошуваному государству, надає перевагу просьбі Суда;

б) запрошуване государство, якщо воно вже пов'язано міжнародним обов'язком по видачі особи запрошуваному государству, вирішує питання про надання цього особи в розпорядження Суда або видачі цього особи запрошуваному государству. Приймаючи своє рішення, запрошуване государство розглядає всі відповідні фактори, в тому числі, але не виключно, фактори, викладені в пункті 6, але особливо враховує відносний характер і тяжкість даного поведіння.

8. В тому випадку, якщо, згідно повідомлення в відповідності з поточною статтею, Суд виносить визначення про неприйнятності справи і внаслідок запрошуване государство отримує відмову в видачі, запрошуване государство повідомляє Суд про це рішення.

Статья 91 **Содержание просьбы об аресте и предоставлении** **в распоряжение**

1. Просьба об аресте и предоставлении в распоряжение направляется в письменном виде. В неотложных случаях просьба может направляться любым средством, способным обеспечить доставку письменного сообщения, при условии подтверждения этой просьбы по каналу, предусмотренному в пункте 1 (а) статьи 87.

2. В случае просьбы об аресте и предоставлении в распоряжение лица, в отношении которого Палата предварительного производства выдала ордер на арест на основании статьи 58, просьба содержит или подкрепляется:

а) информацией с описанием разыскиваемого лица, достаточной для установления личности этого лица, и информацией относительно вероятного местонахождения этого лица;

б) копией ордера на арест; и

в) такими документами, заявлениями или информацией, какие могут быть необходимы в запрашиваемом государстве для выполнения процедуры предоставления в распоряжение, за исключением того, что эти требования не должны быть более обременительными, нежели те, которые применяются в отношении просьб о выдаче в соответствии с договорами или другими соглашениями между запрашиваемым государством и другими государствами, и должны быть, если это возможно, менее обременительными с учетом особого характера Суда.

3. В случае просьбы об аресте и предоставлении в распоряжение лица, уже признанного виновным, просьба содержит или подкрепляется:

а) копией любого ордера на арест этого лица;

б) копией судебного решения о признании виновным;

в) информацией, указывающей на то, что разыскиваемое лицо является именно тем лицом, о котором говорится в судебном решении о признании виновным; и

г) если разыскиваемому лицу вынесен приговор, копией приговора и – в случае вынесения приговора в виде лишения свободы, – заявлением о том, какой срок наказания уже отбыт и какой срок еще остается отбыть.

4. По просьбе Суда государство-участник консультируется с Судом – либо в целом, либо в связи с каким-нибудь конкретным вопросом – относительно любых требований по его национальному законодательству, которые могут применяться согласно пункту 2 (с). В ходе таких консультаций государство-участник уведомляет Суд о конкретных требованиях его национального законодательства.

Статья 92 **Предварительный арест**

1. В неотложных случаях Суд может обратиться с просьбой о предварительном аресте разыскиваемого лица до представления просьбы о предоставлении в распоряжение и подкрепляющих эту просьбу документов, предусмотренных в статье 91.

2. Просьба о предварительном аресте направляется любым средством, способным обеспечить доставку письменного сообщения, и содержит:

- а) информацию с описанием разыскиваемого лица, достаточную для установления его личности, и информацию относительно вероятного местонахождения этого лица;
- б) краткое изложение преступлений, в связи с которыми испрашивается арест данного лица, и фактов, предположительно образующих эти преступления, включая, по возможности, время и место совершения преступления;
- в) заявление о наличии ордера на арест или судебного решения об осуждении разыскиваемого лица; и
- г) заявление о том, что просьба о предоставлении в распоряжение разыскиваемого лица будет представлена позднее.

3. Лицо, которое находится под предварительным арестом, может быть освобождено из-под стражи, если запрашиваемое государство не получило просьбы о предоставлении в распоряжение и подкрепляющих эту просьбу документов, предусмотренных в статье 91, в течение конкретного срока, указанного в Правилах процедуры и доказывания. Однако это лицо может дать согласие на предоставление в распоряжение до истечения этого срока, если законодательство запрашиваемого государства допускает это. В таком случае запрашиваемое государство в кратчайшие сроки предоставляет данное лицо в распоряжение Суда.

4. То обстоятельство, что разыскиваемое лицо было освобождено из-под стражи в соответствии с пунктом 3, не влияет на последующий арест и предоставление в распоряжение этого лица, если позднее будет представлена просьба о предоставлении в распоряжение и подкрепляющие эту просьбу документы.

Статья 93 Другие формы сотрудничества

1. Государства-участники в соответствии с положениями настоящей Части и согласно процедурам, предусмотренным их национальным законодательством, выполняют просьбы Суда об оказании помощи в связи с осуществлением расследований или уголовного преследования путем:

- а) идентификации и установления места нахождения лиц или предметов;
- б) получения доказательств, включая показания под присягой, и сбор доказательств, включая мнения экспертов или заключения экспертизы, необходимые Суду;
- в) допроса любого лица, находящегося под следствием или подвергающегося судебному преследованию;
- г) вручения документов, включая судебные документы;
- д) содействия добровольной явке лиц в качестве свидетелей или экспертов в Суд;
- е) временной передачи лиц, как это предусмотрено в пункте 7;
- ж) проведения осмотра мест или объектов, включая эксгумацию и осмотр захоронений;
- з) производства обысков и наложения ареста;
- и) предоставления протоколов и документов, включая официальные протоколы и документы;
- к) защиты потерпевших и свидетелей и сохранения доказательств;
- л) выявления, отслеживания и замораживания или ареста вырученных средств, имущества и доходов, а также орудий преступлений для цели последующей конфискации без ущерба для прав bona fide третьих сторон; и
- м) предоставления любых других видов помощи, не запрещенных законодательством запрашиваемого государства, с целью содействия осуществлению расследования и уголовного преследования за преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда.

2. Суд уполномочен предоставить свидетелю или эксперту, явившемуся в Суд, гарантию того, что этот свидетель или эксперт не будет подвергнут преследованию, заключению под стражу или любому другому ограничению личной свободы со стороны Суда в отношении любого действия или упущения, которые имели место до отбытия данного лица из запрашиваемого государства.

3. Если принятие какой-либо конкретной меры в рамках помощи, указанной в просьбе, направленной согласно пункту 1, запрещено в запрашиваемом государстве на основе существующего основополагающего принципа права общего применения, запрашиваемое государство незамедлительно проводит консультации с Судом в попытке решить этот вопрос. В ходе таких консультаций следует рассмотреть вопрос о том, может ли такая помощь быть предоставлена иным образом или на каких-либо условиях. Если после таких консультаций этот вопрос решить не удастся, Суд вносит в эту просьбу необходимые изменения.

4. В соответствии со статьей 72 государство-участник может отказать в просьбе о помощи, полностью или частично, только в том случае, если просьба касается предъявления каких-либо документов или раскрытия доказательств, которые имеют отношение к его национальной безопасности.

5. Прежде чем отказать в просьбе о помощи на основании пункта 1 (l), запрашиваемое государство рассматривает вопрос о том, может ли помощь быть предоставлена на конкретно определенных условиях или же она может быть предоставлена в более позднее время или каким-либо иным образом, при этом подразумевается, что, если Суд или Прокурор принимают помощь на каких-то условиях, Суд или Прокурор должны соблюдать их.

6. Если в просьбе о помощи отказано, запрашиваемое государство незамедлительно информирует Суд или Прокурора о причинах такого отказа.

7. а) Суд может обратиться с просьбой о временной передаче лица, содержащегося под стражей, для опознания, дачи показаний или оказания другой помощи. Такое лицо может быть передано Суду при соблюдении следующих условий:

i) лицо свободно дает свое осознанное согласие на такую передачу; и
ii) запрашиваемое государство соглашается на передачу с соблюдением таких условий, на которые это государство и Суд могут согласиться;

b) Передаваемое лицо остается под стражей. После выполнения целей передачи Суд без задержки возвращает данное лицо запрашиваемому государству.

8. а) Суд обеспечивает конфиденциальность документов и информации, за исключением того, что требуется для целей расследования и разбирательства, о которых идет речь в просьбе.

b) Запрашиваемое государство может, когда это необходимо, препровождать Прокурору документы или информацию на условиях конфиденциальности. В этом случае Прокурор может использовать такие документы и такую информацию только для целей получения новых доказательств.

c) Запрашиваемое государство может по своей собственной инициативе или по просьбе Прокурора впоследствии дать согласие на раскрытие таких документов или информации. После этого они могут использоваться в качестве доказательств согласно положениям Частей 5 и 6 и в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

9. а) i) Когда какое-либо государство-участник получает встречные просьбы, отличные от просьб о предоставлении в распоряжение или выдаче, от Суда и другого государства в соответствии с каким-либо международным обязательством, государство-участник в консультации с Судом и другим государством принимает меры по удовлетворению обеих просьб, в случае необходимости путем отсрочки или сопровождения условиями той или другой просьбы;

ii) в отсутствие этого, встречные просьбы удовлетворяются в соответствии с принципами, закрепленными в статье 90;

b) если, однако, просьба Суда касается информации, собственности или людей, подпадающих под контроль третьего государства или международной организации согласно какому-либо международному соглашению, запрашиваемое государство информирует об этом Суд и Суд направляет свою просьбу третьему государству или международной организации.

10. а) Суд может, по получении об этом просьбы, сотрудничать с государством-участником, ведущим расследование или судебное разбирательство в отношении деяния, образующего преступление, подпадающее под юрисдикцию Суда, или образующего серьезное преступление согласно национальному законодательству запрашивающего государства, и оказывать ему помощь.

- b) i) Помощь, оказываемая в соответствии с подпунктом (а), включает в себя, среди прочего:
- a. передачу заявлений, документов или других видов доказательств, которые получены в ходе расследования или судебного разбирательства, проведенного Судом; и
  - b. допрос любого лица, задержанного по распоряжению Суда;
- ii) в случае оказания Судом помощи на основании подпункта (b)(i)a.:
- a. если документы или другие виды доказательств получены с помощью какого-либо государства, для такой передачи требуется согласие со стороны этого государства;
  - b. если заявления, документы или другие виды доказательств представлены свидетелем или экспертом, такая передача регулируется положениями статьи 68.
- c) Суд может на условиях, изложенных в настоящем пункте, удовлетворить в соответствии с настоящим пунктом просьбу об оказании помощи со стороны государства, не являющегося участником Статута.

Статья 94

Отсрочка исполнения просьбы в связи с ведущимся расследованием или судебным преследованием

1. Если немедленное исполнение просьбы помешает ведущемуся расследованию или судебному преследованию по делу, отличному от дела, к которому относится просьба, запрашиваемое государство может отсрочить исполнение этой просьбы на срок, согласованный с Судом. Однако отсрочка не должна превышать срок, необходимый для завершения соответствующего расследования или судебного преследования в запрашиваемом государстве. Перед вынесением решения об отсрочке запрашиваемое государство должно рассмотреть вопрос о том, может ли быть немедленно предоставлена помощь при соблюдении определенных условий.

2. В случае принятия решения об отсрочке в соответствии с пунктом 1 прокурор, тем не менее, может потребовать принятия мер для сохранения доказательств в соответствии с пунктом 1 (j) статьи 93.

Статья 95

Отсрочка исполнения просьбы в связи с протестованием приемлемости дела

В тех случаях, когда Суд рассматривает протест в отношении приемлемости дела в соответствии со статьей 18 или 19, запрашиваемое государство может отсрочить исполнение просьбы в соответствии с настоящей частью до вынесения Судом определения, если только Суд не принял специального распоряжения о том, что Прокурор может приступить к сбору доказательств в соответствии со статьей 18 или 19.

Статья 96

Содержание просьбы о других формах помощи согласно статье 93

1. Просьба о других формах помощи, упомянутых в статье 93, направляется в письменном виде. В неотложных случаях просьба может быть направлена любым средством, способным обеспечить доставку письменного сообщения, при том условии, что она подтверждается по каналу, предусмотренному в пункте 1 (а) статьи 87.

2. Такая просьба, в соответствующих случаях, содержит или подкрепляется:

- a) кратким изложением цели просьбы и запрашиваемой помощи, в том числе юридической основы и оснований такой просьбы;
- b) как можно более подробной информацией о местонахождении или личности любого лица или о месте, которые необходимо установить или идентифицировать для того, чтобы оказать запрашиваемую помощь;
- c) кратким описанием существенных обстоятельств, на которых основывается просьба;
- d) мотивами и детальным изложением любой процедуры или требования, подлежащих исполнению;

е) такой информацией, которая может потребоваться в соответствии с законодательством запрашиваемого государства для выполнения просьбы; и

ф) любой другой относящейся к делу информацией, необходимой для оказания запрашиваемой помощи.

3. По просьбе Суда государство-участник консультируется с Судом – либо в целом, либо в связи с каким-нибудь конкретным вопросом – относительно любых требований, предусмотренных его национальным законодательством, которые могут применяться согласно пункту 2 (е). В ходе таких консультаций государство-участник уведомляет Суд о конкретных требованиях его национального законодательства.

4. Положения настоящей статьи, в соответствующих случаях, применяются также в отношении просьбы о помощи, направленной Суду.

Статья 97 Консультации

Если, получив просьбу в соответствии с настоящей Частью, государство-участник устанавливает, что в связи с данной просьбой возникают проблемы, которые могут препятствовать ему выполнить данную просьбу либо исключают ее выполнение, такое государство безотлагательно проводит консультации с Судом для решения этого вопроса. Такие проблемы могут включать, в частности:

а) недостаток информации для выполнения просьбы;

б) в случае просьбы о предоставлении в распоряжение – невозможность установить, несмотря на все приложенные усилия, местонахождение требуемого лица или если результаты проведенного расследования, показывающие, что лицо, находящееся в запрашиваемом государстве, явно не является лицом, упомянутым в ордере; или

с) то обстоятельство, что выполнение просьбы в ее нынешнем виде потребовало бы от запрашиваемого государства нарушения существовавших ранее договорных обязательств по отношению к другому государству.

Статья 98 Сотрудничество в отношении отказа от иммунитета и согласия на предоставление в распоряжение

1. Суд не должен обращаться с просьбой о предоставлении в распоряжение или с просьбой о помощи, которая требовала бы от запрашиваемого государства действий, противоречащих его обязательствам по международному праву в отношении государственного или дипломатического иммунитета лица или имущества другого государства, до тех пор, пока Суд не заручится сотрудничеством этого другого государства в вопросе отказа от иммунитета.

2. Суд не может обращаться с просьбой о предоставлении в распоряжение, которая требовала бы от запрашиваемого государства действий, не совместимых с его обязательствами по международным соглашениям, в соответствии с которыми для предоставления какого-либо лица в распоряжение Суда требуется получение согласия направляющего государства, если только Суд сначала не заручится сотрудничеством направляющего государства в деле получения согласия на предоставление в распоряжение.

Статья 99 Исполнение просьб, представленных согласно статьям 93 и 96

1. Просьбы о помощи исполняются в соответствии с предусмотренной для этого случая процедурой, установленной законодательством запрашиваемого государства, и, если это не запрещено таким законодательством, способом, указанным в просьбе, включая соблюдение любой процедуры, указанной в ней, или разрешение лицам, указанным в просьбе, присутствовать и оказывать помощь в процессе исполнения.

2. В случае представления срочной просьбы документы или доказательства, подготовленные в ответ по просьбе Суда, направляются в неотложном порядке.

3. Ответы запрашиваемого государства препровождаются на языке оригинала и в их подлинном виде.

4. Без ущерба для других статей настоящей Части, если это необходимо для успешного исполнения просьбы, которая может быть исполнена без каких-либо принудительных мер, включая конкретно допрос лица или получение от него доказательств на добровольной основе, в том числе без присутствия властей запрашиваемого государства-участника, если это крайне важно для исполнения просьбы, и осмотр без изменений какого-либо общественного объекта или иного общественного места, Прокурор может исполнить такую просьбу непосредственно на территории государства следующим образом:

а) если запрашиваемое государство-участник является государством, на территории которого, как предполагается, было совершено преступление, и была определена приемлемость дела в соответствии со статьей 18 или 19, Прокурор может непосредственно исполнить такую просьбу после проведения всевозможных консультаций с запрашиваемым государством-участником;

б) в других случаях Прокурор может исполнить такую просьбу после консультаций с запрашиваемым государством-участником и с учетом любых разумных условий или озабоченностей, высказанных данным государством. Если запрашиваемое государство-участник указывает на проблемы, связанные с исполнением просьбы согласно этому подпункту, оно безотлагательно проводит консультации с Судом для решения этого вопроса.

5. Положения, разрешающие лицу, заслушиваемому или допрашиваемому Судом согласно статье 72, ссылаться на ограничения, предназначенные для недопущения разглашения конфиденциальной информации, касающейся национальной безопасности, будут также применяться к исполнению просьб об оказании помощи, представленных в соответствии с настоящей статьей.

Статья 100 Расходы

1. Обычные расходы, связанные с исполнением просьб на территории запрашиваемого государства, покрываются этим государством, за исключением нижеследующих расходов, которые покрываются Судом:

а) расходы, связанные с поездками и обеспечением безопасности свидетелей и экспертов или передач, согласно статье 93, лиц, находящихся под стражей;

б) расходы на письменный и устный перевод и составление стенограмм;

с) путевые расходы и суточные судей, Прокурора, заместителей Прокурора, Секретаря, заместителя Секретаря и сотрудников любого органа Суда;

д) расходы на подготовку любого заключения эксперта или экспертизы, запрошенных Судом;

е) расходы, связанные с перевозкой лица, передаваемого в распоряжение Суда государством места содержания под стражей; и

ф) после консультаций – любые чрезвычайные расходы, которые могут быть вызваны исполнением просьбы.

2. Положения пункта 1 в соответствующих случаях применяются в отношении просьб к Суду со стороны государств-участников. В этом случае Суд покрывает обычные расходы, связанные с исполнением.

Статья 101 Норма о неизменности условий

1. Лицо, передаваемое Суду согласно настоящему Статуту, не подлежит процессуальным действиям, наказанию или содержанию под стражей за любое поведение, допущенное

до предоставления в распоряжение, кроме того поведения или линии поведения, образующих основу преступлений, за которые это лицо передается.

2. Суд может просить государство, передавшее лицо Суду, отказаться от требований, установленных в пункте 1, и, в случае необходимости, Суд представляет дополнительную информацию в соответствии со статьей 91. Государства-участники правомочны удовлетворять просьбу Суда об отказе от требований и должны стремиться делать это.

Статья 102

Употребление терминов

Для целей настоящего Статута:

а) «предоставление в распоряжение» означает доставку лица государством в Суд в соответствии с настоящим Статутом;

б) «выдача» означает доставку лица одним государством в другое государство в соответствии с положениями международного договора, конвенции или национального законодательства.

ЧАСТЬ 10. ИСПОЛНЕНИЕ

Статья 103

Роль государств в исполнении наказания в виде лишения свободы

1. а) Наказание в виде лишения свободы отбывается в государстве, назначаемом Судом из перечня государств, уведомивших Суд о своей готовности принять лиц, которым вынесен приговор.

б) В то время, когда государство делает заявление о готовности принимать лица, которым вынесен приговор, это государство может указать условия такого принятия по согласованию с Судом и в соответствии с настоящей Частью.

с) Государство, назначенное для отбытия наказания в виде лишения свободы в конкретном деле, незамедлительно информирует Суд о том, соглашается ли оно с произведенным Судом назначением.

2. а) Государство исполнения приговора уведомляет Суд о любых обстоятельствах, включая выполнение любых условий, согласованных в соответствии с пунктом 1, которые могут физически повлиять на условия и продолжительность лишения свободы. Суд уведомляется не менее чем за 45 дней о наличии любых таких обстоятельств, которые могут быть известны или которые можно было предвидеть. В течение этого периода времени государство исполнения приговора не предпринимает действий, которые могли бы нанести ущерб выполнению им своих обязательств согласно статье 110.

б) Если Суд не может согласиться с обстоятельствами, о которых говорится в подпункте а), он уведомляет данное государство исполнения приговора и действует в соответствии с пунктом 1 статьи 104.

3. При осуществлении своих полномочий по назначению государства в соответствии с пунктом 1 Суд принимает во внимание следующее:

а) принцип, согласно которому государства-участники разделяют ответственность за исполнение наказаний в виде лишения свободы в соответствии с принципами справедливого распределения, как это предусматривается в Правилах процедуры и доказывания;

б) применение широко признанных международных договорных стандартов обращения с заключенными;

с) мнение лица, которому вынесен приговор; и

д) гражданство лица, которому вынесен приговор;

е) такие другие факторы, которые касаются обстоятельств преступления или лица, которому вынесен приговор, или эффективного исполнения наказания и которые могут оказаться уместными при назначении государства исполнения приговора.

4. Если ни одно из государств не назначено в соответствии с пунктом 1, наказание в виде лишения свободы отбывается в тюремном учреждении, предоставляемом государством пребывания, в соответствии с условиями, предусмотренными в соглашении о штаб-квартире, упомянутом в пункте 2 статьи 3. В таком случае расходы, связанные с исполнением наказания в виде лишения свободы, несет Суд.

Статья 104

Изменение государства исполнения приговора

1. Суд может в любое время принять решение о переводе лица, которому вынесен приговор, в тюрьму другого государства.

2. Лицо, которому вынесен приговор, может в любое время обратиться в Суд с ходатайством о его переводе из государства исполнения приговора.

Статья 105

Исполнение приговора

1. С соблюдением условий, которые государство могло оговорить на основании пункта 1 (b) статьи 103, приговор о назначении наказания в виде лишения свободы является обязательным для государств-участников, которые ни при каких обстоятельствах не могут изменять его.

2. Только Суд имеет право принимать решение по любому ходатайству об обжаловании и пересмотре. Государство исполнения приговора не препятствует лицу, которому вынесен приговор, обращаться с любым таким ходатайством.

Статья 106

Надзор за осуществлением приговора и условиями лишения свободы

1. Исполнение наказания в виде лишения свободы осуществляется под надзором Суда и должно соответствовать широко признанным международным договорным стандартам обращения с заключенными.

2. Условия лишения свободы регулируются законодательством государства исполнения приговора и должны соответствовать широко признанным международным договорным стандартам обращения с заключенными; эти условия ни в каком случае не будут более или менее благоприятными, чем те, в которых содержатся заключенные, осужденные в государстве исполнения приговора за совершение аналогичных преступлений.

3. Переписка между лицом, которому вынесен приговор, и Судом является беспрепятственной и конфиденциальной.

Статья 107

Передача лица после отбытия наказания

1. По отбытии наказания лицо, не являющееся гражданином государства исполнения приговора, может в соответствии с законодательством государства исполнения приговора быть передано государству, которое обязано принять это лицо, или другому государству, которое согласно принять это лицо, учитывая при этом любые пожелания лица, подлежащего передаче такому государству, если только государство исполнения приговора не дает этому лицу разрешение на пребывание на своей территории.

2. Если ни одно государство не берет на себя расходы, связанные с передачей лица в соответствии с пунктом 1, бремя этих расходов несет Суд.

3. При условии соблюдения положений статьи 108, государство исполнения приговора может также в соответствии со своим законодательством выдать или иным образом предоставить соответствующее лицо в распоряжение государству, обратившемуся с просьбой о выдаче или предоставлении в распоряжение этого лица для целей судебного преследования или исполнения приговора.

Статья 108

Ограничение в отношении уголовного преследования или наказания за другие правонарушения

1. Лицо, которому вынесен приговор и которое находится под стражей в государстве исполнения приговора, не подлежит уголовному преследованию или наказанию либо выдаче третьему государству за любые деяния, совершенные этим лицом до его передачи государству исполнения приговора, если только такое уголовное преследование, наказание или выдача не были утверждены Судом по просьбе государства исполнения приговора.

2. Суд принимает решение по данному вопросу после того, как им заслушано мнение лица, которому вынесен приговор.

3. Пункт 1 перестает применяться, если лицо, которому вынесен приговор, по собственной воле находится на территории государства исполнения приговора более 30 дней после отбытия им своего срока наказания по приговору, вынесенному Судом, либо возвращается на территорию этого государства после того, как покинуло ее.

Статья 109

Исполнение решений о штрафах и конфискационных мерах

1. Государства-участники обеспечивают исполнение решений о штрафах и конфискационных мерах, вынесенных Судом на основании Части 7, без ущерба для прав bona fide третьих сторон и в соответствии с процедурой, предусмотренной их национальным законодательством.

2. Если государство-участник не может обеспечить решения о конфискации, оно принимает меры к взысканию доходов, имущества или активов, подлежащих конфискации по решению Суда, без ущерба для прав bona fide третьих сторон.

3. Имущество или доходы от продажи недвижимого имущества или, в соответствующих случаях, от продажи иного имущества, которое получено государством-участником в результате исполнения им решения Суда, передаются Суду.

Статья 110

Рассмотрение Судом вопроса об уменьшении срока наказания по приговору

1. Государство исполнения приговора не может освободить лицо до истечения срока наказания по приговору, вынесенному Судом.

2. Только Суд имеет право принимать решение о каком-либо уменьшении срока наказания и выносит постановление по этому вопросу, заслушав лицо.

3. Когда лицо отбыло две трети срока наказания или 25 лет в случае пожизненного лишения свободы, Суд осуществляет обзор приговора, с тем чтобы определить, следует ли уменьшить назначенный по этому приговору срок наказания. Такой обзор не будет осуществляться до наступления установленного выше периода.

4. При осуществлении обзора на основании пункта 3 Суд может вынести решение об уменьшении срока наказания, если он устанавливает наличие одного или нескольких из следующих факторов:

а) выраженная на раннем этапе неизменная готовность лица сотрудничать с Судом в проводимых им расследованиях и уголовном преследовании;

б) добровольная помощь со стороны лица в обеспечении исполнения решений и приказов Суда в других случаях и, в частности, оказание помощи с целью выявления местонахождения активов, на которые распространяется действие постановлений о штрафе, конфискации или возмещении ущерба и которые могут использоваться в интересах потерпевших; или

с) другие факторы, предусмотренные в Правилах процедуры и доказывания, которые свидетельствуют о явном и существенном изменении обстоятельств, достаточном для того, чтобы послужить основанием для уменьшения наказания.

5. Если при первоначальном обзоре согласно пункту 3 Суд приходит к выводу о нецелесообразности уменьшения срока наказания, то вопрос об уменьшении срока наказания рассматривается им впоследствии через такие промежутки времени и с применением таких критериев, какие предусмотрены в Правилах процедуры и доказывания.

Статья 111

Побег

Если лицо, признанное виновным, совершает побег из-под стражи и покидает государство исполнения приговора, то это государство может после консультации с Судом обратиться с просьбой о предоставлении лица в распоряжение к государству, в котором это лицо находится, в соответствии с действующими двусторонними или многосторонними договоренностями либо может обратиться к Суду с просьбой о предоставлении лица в распоряжение в соответствии с Частью 9. Он может отдать распоряжение о том, чтобы лицо было доставлено в государство, в котором оно отбывало наказание, или в другое государство, назначенное Судом.

ЧАСТЬ 11. АССАМБЛЕЯ ГОСУДАРСТВ-УЧАСТНИКОВ

Статья 112

Ассамблея государств-участников

1. Настоящим учреждается Ассамблея государств-участников настоящего Статута. Каждое государство-участник имеет в Ассамблее одного представителя, которого могут сопровождать заместители и советники. Другие государства, подписавшие настоящий Статут или Заключительный акт, могут быть наблюдателями в Ассамблее.

2. Ассамблея:

- а) рассматривает и, в соответствующих случаях, принимает рекомендации Подготовительной комиссии;
- б) представляет Президиуму, Прокурору и Секретарю административный обзор по вопросам управления делами Суда;
- в) рассматривает доклады и обсуждает деятельность Бюро, учреждаемого в соответствии с пунктом 3, и принимает в связи с этим соответствующие меры;
- г) рассматривает и принимает бюджет Суда;
- д) решает, есть ли необходимость изменить в соответствии со статьей 36 число судей;
- е) рассматривает во исполнение пунктов 5 и 7 статьи 87 любой вопрос, касающийся отсутствия сотрудничества;
- ж) осуществляет любые другие функции, совместимые с настоящим Статутом или Правилами процедуры и доказывания.

3. а) Ассамблея имеет Бюро, в состав которого входят Председатель, два заместителя Председателя и 18 членов, избираемых Ассамблеей сроком на три года.

б) Бюро имеет представительный характер, учитывающий, в частности, критерии справедливого географического распределения и надлежащего представительства основных правовых систем мира.

в) Заседания Бюро проводятся так часто, как необходимо, но не реже одного раза в год. Оно оказывает помощь Ассамблее в выполнении ее обязанностей.

4. Ассамблея может учреждать такие вспомогательные органы, которые могут оказаться необходимыми, включая создание независимого механизма надзора для проведения инспекций, оценок и расследований деятельности Суда в целях повышения его эффективности и экономичности.

5. Председатель Суда, Прокурор, Секретарь или их представители могут участвовать, по мере необходимости, в заседаниях Ассамблеи и Бюро.

6. Сессии Ассамблеи проводятся в месте пребывания Суда или в Центральных учреждениях Организации Объединенных Наций один раз в год; и когда этого требуют обстоятель-

ства, проводятся специальные сессии Ассамблеи. Если иное не предусмотрено в настоящем Статуте, специальные сессии созываются Бюро по его собственной инициативе или по просьбе одной трети государств-участников.

7. Каждое государство-участник имеет один голос. Предпринимаются все усилия для достижения решений на основе консенсуса в Ассамблее и в Бюро. При невозможности достижения консенсуса, если иное не предусмотрено в Статуте:

а) решения по вопросам существа должны утверждаться большинством в две трети присутствующих и участвующих в голосовании при условии, что абсолютное большинство государств-участников обеспечивает кворум для голосования;

б) решения по вопросам процедуры принимаются простым большинством присутствующих и участвующих в голосовании государств-участников.

8. Государство-участник, имеющее задолженность по выплате взносов для покрытия расходов Суда, не имеет права голоса в Ассамблее и в Бюро, если сумма его задолженности равняется или превышает сумму причитающихся с него взносов за предыдущие два полных года. Ассамблея тем не менее может разрешить такому государству-участнику принимать участие в голосовании в Ассамблее и в Бюро, если она убедится в том, что неуплата вызвана обстоятельствами, не зависящими от государства-участника.

9. Ассамблея принимает собственные правила процедуры.

10. Официальными и рабочими языками Ассамблеи являются языки Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций.

ЧАСТЬ 12. ФИНАНСИРОВАНИЕ

Статья 113

Финансовые положения

За исключением случаев, когда предусматривается иное, все финансовые вопросы, касающиеся Суда и сессий Ассамблеи государств-участников, включая заседания ее Бюро и вспомогательных органов, регулируются настоящим Статутом и Финансовыми положениями и правилами, принятыми Ассамблеей государств-участников.

Статья 114

Покрытие расходов

Расходы Суда и Ассамблеи государств-участников, включая ее Бюро и вспомогательные органы, покрываются за счет средств Суда.

Статья 115

Средства Суда и Ассамблеи государств-участников

Расходы Суда и Ассамблеи государств-участников, включая ее Бюро и вспомогательные органы, предусмотренные в бюджете, принимаемом Ассамблеей государств-участников, покрываются за счет следующих источников:

а) начисленные взносы, производимые государствами-участниками;

б) средства, предоставленные Организацией Объединенных Наций, подлежащие утверждению Генеральной Ассамблеей, в частности в связи с расходами, понесенными в связи с передачей ситуаций Советом Безопасности.

Статья 116

Добровольные взносы

Без ущерба для положений статьи 115, Суд может получать и использовать в качестве дополнительных средств добровольные взносы правительств, международных организаций, отдельных лиц, корпораций и других образований согласно соответствующим критериям, принятым Ассамблеей государств-участников.

Статья 117 **Установление взносов**

Взносы государств-участников устанавливаются в соответствии с согласованной шкалой начисленных взносов, основанной на шкале, принятой Организацией Объединенных Наций для ее регулярного бюджета, и скорректированной в соответствии с принципами, на которых эта шкала основывается.

Статья 118 **Ежегодная ревизия**

Документы, книги и счета Суда, включая его годовые финансовые ведомости, подвергаются ежегодной ревизии независимым ревизором.

ЧАСТЬ 13. ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Статья 119 **Урегулирование споров**

1. Любой спор относительно судебных функций Суда подлежит урегулированию решением Суда.

2. Любой другой спор между двумя или более государствами-участниками относительно толкования или применения настоящего Статута, который не урегулирован путем переговоров в течение трех месяцев с момента их начала, передается Ассамблее государств-участников. Ассамблея может сама предпринять усилия для разрешения спора или может вынести рекомендации в отношении последующего применения средств разрешения данного спора, включая передачу спора в Международный Суд в соответствии с его Статутом.

Статья 120 **Оговорки**

Никакие оговорки к настоящему Статуту не могут делаться.

Статья 121 **Поправки**

1. По истечении семи лет с момента вступления в силу настоящего Статута любое государство-участник может предложить поправки к нему. Текст любой предлагаемой поправки представляется Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций, который немедленно распространяет его среди всех государств-участников.

2. Не ранее чем через три месяца с даты уведомления следующая Ассамблея государств-участников на своем следующем совещании большинством голосов присутствующих и участвующих в голосовании решает, рассматривать ли данное предложение. Ассамблея может рассмотреть предложение непосредственно или созвать Конференцию по обзору, если этого потребует затрагиваемый вопрос.

3. Для принятия поправки, по которой не может быть достигнут консенсус, совещанием Ассамблеи государств-участников или Конференцией по обзору требуется большинство в две трети голосов государств-участников.

4. За исключением предусмотренного в пункте 5, поправка вступает в силу в отношении всех государств-участников через год после сдачи на хранение Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций ратификационных грамот или документов о принятии семью восьмьюми из них.

5. Любая поправка к статьям 5, 6, 7 и 8 настоящего Статута вступает в силу для государств-участников, принявших эту поправку, через год после сдачи на хранение их ратификационных грамот или документов о принятии. В отношении государства-участника, не

принявшего поправку, Суд не осуществляет своей юрисдикции в том, что касается преступления, охватываемого такой поправкой, когда оно совершается гражданами этого государства-участника или на его территории.

6. Если поправка принята семью восьмьюми государств-участников в соответствии с пунктом 4, любое государство-участник, которое не приняло ее, может выйти из настоящего Статута с немедленной силой, вне зависимости от положений пункта 1 статьи 127, однако с соблюдением положений пункта 2 статьи 127, направив уведомление не позднее чем через год после вступления в силу такой поправки.

7. Генеральный секретарь Организации Объединенных Наций распространяет среди всех государств-участников любую поправку, принятую совещанием Ассамблеи государств-участников или Обзорной Конференцией по обзору.

Статья 122

Поправки к положениям институционального характера

1. Поправки к положениям настоящего Статута, которые имеют исключительно институциональный характер, а именно, к статье 35, пунктам 8 и 9 статьи 36, статье 37, статье 38, пунктам 1 (первые два предложения), 2 и 4 статьи 39, пунктам 4 – 9 статьи 42, пунктам 2 и 3 статьи 43 и к статьям 44, 46, 47 и 49, могут быть предложены в любое время, вне зависимости от положений пункта 1 статьи 121, любым государством-участником. Текст любой предлагаемой поправки представляется Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций, или иному лицу, назначенному Ассамблеей государств-участников, который немедленно рассылает его всем государствам-участникам и иным участвующим в работе Ассамблеи.

2. Поправки к настоящей статье, по которым не может быть достигнут консенсус, принимаются Ассамблеей государств-участников или Конференцией по обзору большинством в две трети голосов государств-участников. Такие поправки вступают в силу в отношении всех государств-участников через шесть месяцев после их принятия Ассамблеей или, в зависимости от случая, Конференцией по обзору.

Статья 123

Пересмотр Статута

1. По истечении семи лет после вступления в силу настоящего Статута Генеральный секретарь Организации Объединенных Наций созывает Конференцию по обзору рассмотрения любых поправок к настоящему Статуту. Такое рассмотрение может включать в себя – но не ограничивается им, – перечень преступлений, содержащийся в статье 5. Конференция открыта для участников Ассамблеи государств-участников и на тех же условиях.

2. В любое время после этого по просьбе одного из государств-участников и для целей, указанных в пункте 1, Генеральный секретарь Организации Объединенных Наций с одобрения большинства государств-участников созывает Конференцию по обзору государств-участников.

3. Положения пунктов 3 – 7 статьи 121 применяются в отношении принятия и вступления в силу любой поправки к Статуту, рассмотренной на Конференции по обзору.

Статья 124

Временное положение

Несмотря на положения пункта 1 статьи 12, государство, становясь участником настоящего Статута, может заявить, что в течение семи лет после вступления настоящего Статута в силу для соответствующего государства оно не признает юрисдикцию Суда в отношении категории преступлений, упоминаемых в статье 8, когда, как предполагается, преступление совершено его гражданами или на его территории. Заявление по смыслу настоящей статьи может быть снято в любое время. Положения настоящей статьи рассматриваются на Конференции по обзору, созываемой в соответствии с пунктом 1 статьи 123.

Статья 125 **Подписание, ратификация, принятие, утверждение** **или присоединение**

1. Настоящий Статут будет открыт для подписания всеми государствами в Риме в штаб-квартире Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций 17 июля 1998 года. Затем он будет открыт для подписания в Министерстве иностранных дел Италии в Риме до 17 октября 1998 года. После этой даты Статут будет открыт для подписания в Центральных учреждениях Организации Объединенных Наций в Нью-Йорке до 31 декабря 2000 года.

2. Настоящий Статут подлежит ратификации, принятию или утверждению государствами, подписавшими Статут. Ратификационные грамоты или документы о принятии или утверждении сдаются на хранение Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций.

3. Настоящий Статут открыт для присоединения всех государств. Документы о присоединении сдаются на хранение Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций.

Статья 126 **Вступление в силу**

1. Настоящий Статут вступает в силу в первый день месяца, следующего после 60-го дня после сдачи на хранение Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций 60-й ратификационной грамоты или документа о принятии, утверждении или присоединении.

2. Для каждого государства, которое ратифицирует, принимает, утверждает настоящий Статут или присоединяется к нему после сдачи на хранение 60-й ратификационной грамоты или документа о принятии, утверждении или присоединении, Статут вступает в силу в первый день месяца, следующего после 60-го дня после сдачи таким государством своей ратификационной грамоты или документа о принятии, утверждении или присоединении.

Статья 127 **Выход**

1. Любое государство-участник может выйти из настоящего Статута, направив Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций соответствующее письменное уведомление. Выход вступает в силу через год после даты получения такого уведомления, если в уведомлении не указывается более поздний срок.

2. Выход из настоящего Статута не освобождает государство от выполнения обязательств, вытекающих из настоящего Статута, которые возникли в период участия этого государства в настоящем Статуте, включая любые финансовые обязательства, объем которых может возрасти. Он также не влияет на осуществление сотрудничества с Судом в проведении уголовных расследований и разбирательств, применительно к которым выходящее государство было обязано сотрудничать и которые были начаты до даты вступления выхода в силу, а также никоим образом не наносит ущерба продолжающемуся рассмотрению любого вопроса, который находился на рассмотрении Суда до даты вступления выхода в силу.

Статья 128 **Аутентичные тексты**

Подлинник настоящего Статута, тексты которого на английском, арабском, испанском, китайском, русском и французском языках являются равно аутентичными, сдается на хранение Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций, который рассылает заверенные копии настоящего Статута всем государствам.

В УДОСТОВЕРЕНИЕ ЧЕГО нижеподписавшиеся, должным образом на то уполномоченные своими соответствующими правительствами, подписали настоящий Статут.

СОВЕРШЕНО в Риме 17 июля 1998 года.

ДОКУМЕНТИ
Ради Європи

а Документи, які мають рекомендаційний характер

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей

(прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року)

Преамбула

Комітет міністрів,

Враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між державами-членами, зокрема шляхом сприяння прийняттю загальних правил з правових питань; Беручи до уваги необхідність забезпечення ефективної реалізації існуючих обов'язкових універсальних та європейських стандартів

захисту та заохочення прав дітей, включаючи, зокрема:

- Конвенцію ООН про статус біженців (1951 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.);
- Конвенцію ООН про права дитини (1989 р.);
- Конвенцію ООН про права інвалідів (2006 р.);
- Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (1950 р., ETS № 5) (далі – ЄКПЛ);
- Європейську конвенцію про здійснення прав дітей (1996 р., ETS № 160);
- Європейську соціальну хартію (переглянуту) (1996 р., ETS № 163);
- Конвенцію Ради Європи про контакт з дітьми (2003 р., ETS № 192);
- Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (2007 р., CETS № 201);

- Європейську конвенцію про усиновлення дітей (переглянуту) (2008 р., CETS № 202);

Враховуючи, що, відповідно до гарантій ЄКПЛ та прецедентного права Європейського суду з прав людини, право будь-якої особи на доступ до правосуддя та на справедливий судовий розгляд – у всіх його компонентах (в тому числі, зокрема, право бути поінформованим, право бути вислуханим, право на судовий захист і право бути представленим) – необхідне в демократичному суспільстві та в рівній мірі стосується дітей, однак, з урахуванням їх здатності сформулювати власну думку;

Посилаючись на відповідне прецедентне право Європейського суду з прав людини, рішення, звіти та інші документи установ та органів Ради Європи, включаючи рекомендації Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК), а також заяви та думки Комісара Ради Європи з прав людини та різні рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи;

Відзначаючи різні рекомендації Комітету міністрів держав-членів в галузі прав дітей, в тому числі Рекомендацію Rec(2003)5 про заходи із утримання осіб, які шукають притулку, Рекомендацію Rec(2003)20 щодо нових способів боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх та ролі правосуддя щодо неповнолітніх, Рекомендацію Rec(2005)5 про права дітей, які перебувають у спеціалізованих закладах, Рекомендацію Rec(2006)2 про європейські пенітенціарні правила, Рекомендацію CM/Rec (2008)11 щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, які підлягають призначенню санкцій або заходів, а також

Рекомендацію CM/Rec(2009)10 щодо комплексної національної стратегії із захисту дітей від насильства; на Резолюцію № 2 про правосуддя, дружнє до дитини, прийняту на 28-й Конференції міністрів юстиції європейських країн (Лансароте, жовтень 2007 р.);

Враховуючи важливість захисту прав дітей за документами Організації Об'єднаних Націй, таких як:

- Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила», 1985 р.);
- Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі («Гаванські правила», 1990 р.);
- Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх («Єр-Ріядські керівні принципи», 1990 р.);
- Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (Резолюція ЕКОСОП № 2005/20, 2005 р.);
- Керівні вказівки Генерального Секретаря ООН: Підхід ООН до судочинства у справах неповнолітніх (2008 р.);
- Керівні принципи ООН щодо належного застосування і умов альтернативних форм піклування про дітей (2009 р.);
- Принципи щодо статусу і функціонування національних установ із захисту і сприяння реалізації прав людини («Паризькі принципи»);

Посилаючись на необхідність забезпечення ефективної реалізації існуючих обов'язкових норм, що стосуються прав дітей, не перешкоджаючи державам-членам від введення або застосування більш високих стандартів і більш сприятливих заходів;

Посилаючись на програму Ради Європи «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми»;

Визнаючи прогрес, досягнутий у державах-членах у справі здійснення правосуддя, дружнього до дитини;

Відзначаючи, тим не менше, існуючі перешкоди для дітей в системі правосуддя, такі як, серед іншого: неіснуюче, часткове або умовне законне право на доступ до правосуддя, різноманітність і складність процедур, можлива дискримінація за різними ознаками;

Посилаючись на необхідність запобігання можливій вторинній віктимізації дітей у судовій системі під час процедур, що пов'язані або є такими, що зачіпають їх інтереси;

Закликаючи держави-члени проаналізувати існуючі прогалини та проблеми, а також визначити сфери, в яких принципи та процесуальні норми правосуддя, дружнього до дитини, можуть бути введені;

Визнаючи погляди й думки дітей в державах-членах Ради Європи, з якими були проведені консультації;

Відзначаючи, що керівні принципи покликані сприяти виявленню практичних засобів усунення наявних недоліків в законодавстві та на практиці;

Приймає наступні керівні принципи в якості практичного інструменту для держав-членів у процесі адаптації їх судових і позасудових систем до конкретних прав, інтересів і потреб дітей та закликає держави-члени забезпечити їх широке розповсюдження серед всіх органів, відповідальних або іншим чином причетних до прав дітей в судочинстві.

I. Цілі та завдання

1. Керівні принципи стосуються питання про місце і роль, а також думки, права та потреби дитини під час судових розглядів, а також процесів, альтернативних таким розглядам.

2. Керівні принципи повинні застосовуватися до всіх способів, якими діти можуть, з будь-якої причини та в будь-якій якості, контактувати з усіма компетентними органами та службами, що беруть участь у здійсненні кримінального, цивільного або адміністративного права.

3. Керівні принципи спрямовані на забезпечення того, щоб в ході таких розглядів, всі права дітей, серед яких право на інформацію, представництво, участь і захист, повністю дотримувались з урахуванням рівня зрілості й розуміння дитини, а також обставин справи. Дотримання прав дітей не повинно ставити під загрозу права інших зацікавлених сторін.

II. Визначення

Для цілей цих керівних принципів, що стосуються правосуддя, дружнього до дітей (надалі «керівні принципи»):

- а.** «Дитина» означає будь-яку особу у віці до 18 років;
- б.** «Один з батьків» означає особу (особи) з батьківською відповідальністю згідно з національним законодавством. У разі, якщо один з батьків (батьки) відсутні або не виконують батьківських обов'язків, ним може бути опікун або призначений законний представник;
- в.** «Правосуддя, дружнє до дітей» відноситься до систем правосуддя, які гарантують повагу та ефективне здійснення прав усіх дітей на найвищому рівні, беручи до уваги принципи, перераховані далі, і з належним урахуванням рівня зрілості та розуміння дитини, а також обставин справи. Це, зокрема, правосуддя, яке доступне, відповідне віку, швидке, добре виконане, адаптоване та націлене на задоволення потреб і прав дитини, яке поважає права дитини, в тому числі права на справедливий судовий розгляд, на участь та розуміння судового розгляду, на повагу до приватного та сімейного життя, честі та гідності.

III. Основні принципи

1. Рекомендації ґрунтуються на існуючих принципах, закріплених в документах, згаданих у преамбулі, а також прецедентному праві Європейського суду з прав людини.
2. Ці принципи отримали подальший розвиток у наступних розділах і повинні застосовуватися до всіх глав цих керівних принципів.

A. Участь

1. Слід поважати право всіх дітей на отримання інформації про свої права, на отримання відповідних способів доступу до правосуддя та на консультування, а також право на те, щоб бути почутою під час розглядів, що стосуються або впливають на них. Це включає в себе надання належної уваги думці дітей з урахуванням їх зрілості та будь-яких труднощів спілкування, які вони можуть мати для того, щоб зробити цю участь ефективною.
2. Діти повинні вважатися та розглядатися як повні носії прав та повинні мати право здійснювати всі свої права таким чином, що враховується їх здатність утворювати свої власні погляди, а також обставини справи.

B. Найкращі інтереси дитини

1. Держави-члени повинні гарантувати ефективне здійснення прав дітей, щоб їх найкращі інтереси мали першочергову увагу у всьому, що стосується або зачіпає їх інтереси.
2. При оцінці інтересів залучених або постраждалих дітей:
  - а.** їх поглядам та думкам слід приділяти належну увагу;
  - б.** всі інші права дитини, такі як право на гідність, свободу та рівне поводження, повинні дотримуватись в усі часи;
  - в.** повинен бути прийнятий комплексний підхід усіма відповідними органами для належного врахування інтересів усіх сторін під загрозою, в тому числі психологічне та фізичне благополуччя, а також правові, соціальні та економічні інтереси дитини.
3. Найкращі інтереси всіх дітей, які беруть участь в тій же процедурі або справі, мають бути окремо оцінені та збалансовані з метою узгодження можливого конфлікту інтересів дітей.
4. У той час як судові органи мають кінцеву компетентність і відповідальність за прийняття остаточного рішення, держави-члени повинні, при необхідності, направити спільні зусилля на створення міждисциплінарних підходів з метою оцінки найкращих інтересів дітей під час процедури, пов'язаної з ними.

C. Гідність

1. До дітей слід ставитися з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою під час будь-якої процедури або справи, приділяючи особливу увагу їх особистій ситуації, бла-

гополуччю та конкретним потребам, а також з повною повагою їх фізичної та психологічної недоторканності. Таке ставлення повинно бути надане їм, незалежно від того, яким чином вони вступають в контакт з судовим або не судовим розглядом, або іншими заходами, а також незалежно від їх правового статусу та потенціалу під час будь-якої процедури або справи.

2. Діти не повинні піддаватися катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність ставленню чи покаранню.

D. Захист від дискримінації

1. Права дітей повинні забезпечуватись без жодної дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри або етнічного походження, віку, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, соціально-економічного стану, статусу одного з їх батьків або обох батьків, належності до національних меншин, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або іншого статусу.

2. У разі потреби повинні бути гарантовані конкретні засоби захисту та допомоги дітям у більш уразливому становищі, наприклад, дітям мігрантів, дітям-біженцям та дітям-шукачам притулку, дітям без супроводу, дітям-інвалідам, безпритульним дітям та дітям вулиці, дітям-ромам та дітям, що перебувають у спеціалізованих закладах.

E. Верховенство права

1. Принцип верховенства права повинен повною мірою відноситись як до дітей, так і до дорослих.

2. Елементи належної правової процедури, такі як принципи законності та пропорційності, презумпція невинності, право на справедливий судовий розгляд, право на юридичну допомогу, право на доступ до судів і право на апеляцію, мають бути гарантовані для дітей, так само як і для дорослих і не повинні бути зведені до мінімуму або заборонені під приводом кращих інтересів дитини. Це відноситься до всіх судових і позасудових або адміністративних розглядів.

3. Діти повинні мати право на доступ до відповідних незалежних та ефективних механізмів розгляду скарг.

IV. Правосуддя, дружнє до дітей, до, під час та після судового розгляду

A. Загальні елементи правосуддя, дружнього до дітей

1. Інформація та консультації

1. З моменту першої участі в системі правосуддя або інших компетентних органів (наприклад, поліції, імміграційної, освітньої, соціальної та медичної служб) та протягом усього цього процесу, діти та їхні батьки повинні невідкладно отримувати належну інформацію, окрім іншого:

a. про їх права, зокрема, конкретні права, які діти мають під час судових або позасудових розглядів, в яких вони беруть участь або можуть брати участь в майбутньому, а також про інструменти для усунення можливих порушень їх прав, включаючи можливість вдатися як до судового або позасудового розгляду чи інших заходів. Це може включати в себе інформацію про можливу тривалість судового розгляду, можливий доступ до оскарження та незалежних механізмів розгляду скарг;

b. про відповідні системи та процедури, з урахуванням конкретного місця, яке дитина буде мати та ролі, яку він / вона може відігравати в ньому, а також про різні процесуальні дії;

c. про існуючі механізми підтримки дитини, яка бере участь у судових або позасудових процедурах;

d. про доцільність та можливі наслідки судового або позасудового розгляду;

e. де це доречно, про обвинувачення або переслідування у зв'язку з їх скаргою;

f. про час і місце судового розгляду та інші відповідні заходи, такі як слухання, якщо це особисто зачіпає дитину;

- g.** про загальний хід і результат судового розгляду або втручання;
  - h.** про наявність захисних заходів;
  - i.** про існуючі механізми оскарження рішень, які зачіпають дитину;
  - j.** про існуючі можливості для отримання відшкодування від правопорушника або держави через с дочинство, альтернативне цивільне судочинство або інші процедури;
  - k.** про доступність послуг (медичних, психологічних, соціальних, усного та письмового перекладу, тощо) або організації, які можуть надати підтримку, а також засоби доступу до таких послуг у поєднанні з фінансовою підтримкою у кризовій ситуації, якщо така застосовується;
  - l.** про будь-які спеціальні заходи, доступні для захисту їхніх інтересів, наскільки це можливо, якщо вони проживають в іншій державі.
- 2.** Інформація та консультації повинні бути надані дітям з урахуванням їх віку та ступеня зрілості, мовою, яку вони можуть зрозуміти та з урахуванням статевих та культурних особливостей.
  - 3.** Як правило, як дитина, так і батьки або законні представники повинні безпосередньо отримувати інформацію. Надання інформації для батьків не повинно бути альтернативою повідомленням інформації для дитини.
  - 4.** Матеріали, дружні до дитини, які містять правову інформацію, повинні бути доступні та широко поширені, а спеціальні інформаційні служби для дітей, такі як спеціалізовані веб-сайти та телефони довіри, функціонувати.
  - 5.** Інформація про будь-які звинувачення проти дитини повинна бути надана негайно й відразу ж після пред'явлення обвинувачення. Ця інформація повинна бути надана як дитині, так і батькам таким чином, щоб вони розуміли точно обвинувачення, а також можливі наслідки.

2. Захист приватного та сімейного життя

- 6.** Недоторканність приватного життя та персональних даних дітей, які є або були залучені до судових чи позасудових розглядів та інших заходів, повинні бути захищені відповідно до національного законодавства. Як правило, це означає, що жодна інформація або персональні дані про особу дитини не можуть бути оприлюднені або розкриті, в тому числі зображення, докладні описи дитини або сім'ї дитини, імена або адреси, аудіо-та відеозаписи і т.д.
- 7.** Держави-члени повинні запобігати порушенню права на приватне життя, згаданого в керівному принципі 6 вище, засобами масової інформації за допомогою законодавчих заходів та моніторингу саморегулювання ЗМІ.
- 8.** Держави-члени повинні передбачати обмежений доступ до всіх записів або документів, що містять особисті та конфіденційні дані про дітей, зокрема, під час розглядів, у яких вони беруть участь. Якщо передача персональних і конфіденційних даних необхідна з урахуванням найкращих інтересів дитини, держави-члени повинні регулювати цю передачу згідно з відповідним законодавством про захист даних.
- 9.** Щоразу, коли діти заслуховуються або дають свідчення під час судового або позасудового розгляду чи інших заходів, у разі необхідності, бажано, щоб це відбувалося конфіденційно. Як правило, тільки ті особи, які безпосередньо залучені, повинні бути присутніми при умові, що вони не перешкоджають дітям надавати свідчення.
- 10.** Фахівці, які працюють з дітьми і для дітей, повинні дотримуватися чітких правил конфіденційності, за винятком випадків, коли існує ризик заподіяння шкоди дитині.

3. Безпека (спеціальні профілактичні заходи)

- 11.** Під час всіх судових і позасудових розглядів або інших заходів діти повинні бути захищені від шкоди, включаючи залякування, репресалії та вторинну віктимізацію.
- 12.** Щодо фахівців, які працюють з дітьми і для дітей, повинні, при необхідності, проводитися регулярні перевірки відповідно до національного законодавства та без шкоди для незалежності судових органів з метою забезпечення їх придатності до роботи з дітьми.

13. До дітей повинні застосовуватись спеціальні запобіжні заходи, якщо підозрюваним є один з батьків, член сім'ї або основний опікун.

4. Підготовка фахівців

14. Всі фахівці, які працюють з дітьми і для дітей, повинні отримувати необхідну між-дисциплінарну підготовку з питань прав і потреб дітей різних вікових груп, а також щодо процедур, які адаптовані до них.

15. Фахівці, які мають безпосередній контакт з дітьми, також повинні бути навчені спілкуватися з ними в будь-якому віці та стадії розвитку, а також з дітьми, які знаходяться в умовах особливої вразливості.

5. Багатопрофільний підхід

16. При повній повазі права дитини на приватне та сімейне життя, слід заохочувати тісну співпрацю між різними фахівцями для отримання повного розуміння дитини, а також оцінки його / її правового, психологічного, соціального, емоційного, фізичного та пізнавального стану.

17. Повинні бути створені загальні рамки оцінки для професіоналів, які працюють з дітьми (наприклад, юристів, психологів, лікарів, поліцейських, співробітників імміграційних органів, соціальних працівників та посередників) під час розглядів або заходів, які стосуються або впливають на дітей, для забезпечення необхідної підтримки тих, хто приймає рішення, дозволяючи їм найкращим чином служити інтересам дітей в даному випадку.

18. При реалізації міждисциплінарного підходу, професійні правила про конфіденційність повинні бути дотримані.

6. Позбавлення волі

19. Будь-яка форма позбавлення волі дітей має бути крайнім заходом і бути на найбільш короткий відповідний періоду часу.

20. У разі призначення позбавлення волі, діти, як правило, повинні утримуватись окремо від дорослих. Утримання дітей разом з дорослими повинно бути в силу виняткових обставин і виходячи

виключно з інтересів дитини. У всіх випадках, діти повинні утримуватись в приміщеннях відповідно до їх потреб.

21. Враховуючи вразливість дітей, позбавлених волі, важливість сімейних зв'язків та сприяння реінтеграції в суспільство, компетентні органи повинні забезпечувати повагу та активну підтримку реалізації прав дитини, як це викладено в універсальних і європейських документах. На додаток до інших прав, діти, зокрема, повинні мати право:

a. підтримувати регулярні та значущі контакти з батьками, родиною та друзями через візити і листування, окрім випадків, коли обмеження необхідні в інтересах справедливості та інтересах дитини. Обмеження цього права не повинно бути використане в якості покарання;

b. отримати відповідну освіту, професійну орієнтацію та підготовку, медичну допомогу і мати право на свободу думки, совісті та релігії, а також на доступ до відпочинку, в тому числі фізичної культури і спорту;

c. на доступ до програм, які завчасно готують дітей до їх повернення в свої громади, з повною увагою до їх емоційних і фізичних потреб, їх сімейних відносин, житла, освіти та можливості працевлаштування та соціально-економічного статусу.

22. Позбавлення волі неповнолітніх без супроводу дорослих, у тому числі шукачів притулку і дітей, що мешкають окремо, ніколи не повинно мотивуватись або ґрунтуватись виключно на відсутності дозволу на проживання.

V. Правосуддя, дружнє до дітей, до судового розгляду

23. Мінімальний вік кримінальної відповідальності не повинен бути занадто низьким та повинен бути визначений законом.

24. Альтернативи судовому розгляду, такі як посередництво, заміна (судових механізмів) та альтернативні методи вирішення спорів повинні заохочуватись в будь-який час, якщо вони можуть найкращим чином служити інтересам дитини. Попереднє використання таких альтернатив не повинно слугувати перешкодою для доступу дитини до правосуддя.

25. Діти повинні бути належним чином поінформовані та отримати консультації щодо можливості вдатися або до судового розгляду, або до альтернативних заходів позасудового врегулювання. Ця інформація повинна також пояснювати можливі наслідки кожного варіанта. На основі адекватної інформації, як юридичної, так й іншої, повинен бути доступний вибір для використання або судових процедур, або альтернативних процесів, якщо такі існують. Діти повинні мати можливість отримати юридичну консультацію та іншу допомогу при визначенні доречності та доцільності запропонованих альтернатив. При прийнятті цього рішення повинна враховуватись думка дитини.

26. Процес, альтернативний судовому розгляду, повинен забезпечувати еквівалентний рівень правових гарантій. Повага до прав дітей, як описано в цих керівних принципах і в усіх відповідних правових документах щодо прав дитини, має бути гарантована в рівній мірі, як під час судового, так і позасудового розгляду.

С. Діти та поліція

27. Поліція повинна поважати особисті права та гідність всіх дітей і враховувати їх вразливість, тобто брати до уваги їх вік і ступінь зрілості, а також особливі потреби тих, які можуть бути фізично чи розумово неповноцінними або мати труднощі у спілкуванні.

28. Щоразу, коли дитина затримується поліцією, вона повинна бути проінформована у такий спосіб та такою мовою, які відповідають її віку та рівню розуміння причин, за якими він або вона були взяті під варту. Діти повинні мати доступ до адвоката та мати можливість зв'язатися зі своїми бат ками або особою, якій вони довіряють.

29. Окрім виняткових обставин, один з батьків (батьки) повинен бути проінформований про присутність дитини у поліцейській дільниці, з деталями причин, через які дитина була взята під варту, та запрошений прийти до дільниці.

30. Дитина, яку було взято під варту, не повинна бути допитана щодо злочинної поведінки, та їй не повинно бути запропоновано зробити або підписати заяву про таку участь, окрім як в присутності адвоката або одного з батьків дитини чи, за відсутності батьків, іншої особи, якій дитина довіряє. Один з батьків або така особа можуть бути недопущені, якщо вони підозрюються в причетності до злочинної діяльності або участі в діях, які перешкоджають здійсненню правосуддя.

31. Поліція повинна забезпечити, щоб, наскільки це можливо, жодна дитина, яка знаходиться під вартою, не утримувалась разом з дорослими.

32. Органи влади повинні забезпечити, щоб діти, які знаходяться під вартою в поліції, утримувались в умовах, які є безпечними та відповідали їхнім потребам.

33. У державах-членах прокурори, якщо це входить до їх компетенції, повинні забезпечити застосування в процесі розслідування підходів, дружніх до дітей.

Д. Правосуддя, дружнє до дітей, під час судового розгляду

1. Доступ до суду та судового процесу

34. В якості носіїв прав, діти повинні мати можливість вдаватися до засобів правового захисту для ефективного здійснення своїх прав або діяти у разі порушення їх прав. Внутрішнє законодавство має сприяти, якщо це доцільно, можливості доступу до суду дітей, які мають достатнє розуміння своїх прав, а також використання засобів правового захисту цих прав на основі адекватно наданої юридичної консультації.

35. Будь-які перешкоди на шляху доступу до суду, такі як витрати на судовий розгляд або відсутність адвоката, повинні бути вилучені.

36. У випадках конкретних злочинів, скоєних стосовно дітей, або деяких аспектів цивільного чи сімейного права, доступ до суду повинен бути наданий протягом періоду часу

після досягнення дитиною повноліття, у разі потреби. Державам-членам пропонується переглянути свої закони про давність переслідування.

2. Юридичні послуги та представництво

37. Діти повинні мати право на власного юрисконсульта та представництво від свого імені під час судового розгляду, в якому є або може бути конфлікт інтересів між дитиною і батьками або іншими зацікавленими сторонами.

38. Діти повинні мати доступ до безкоштовної юридичної допомоги на таких самих або більш поблажливих ніж для дорослих умовах.

39. Адвокати, які представляють інтереси дітей, мають бути навчені та обізнані про права дітей і пов'язані з ними питання, отримувати поточну і поглиблену підготовку та бути у змозі спілкуватися з дітьми на їхньому рівні розуміння.

40. Діти повинні розглядатися в якості повноцінних клієнтів зі своїми правами, а адвокати, що представляють інтереси дітей, повинні доносити думку дитини.

41. Адвокати повинні надати дитині всю необхідну інформацію та роз'яснення, що стосуються можливих наслідків поглядів та / або думок дитини.

42. У випадках, коли існує конфлікт інтересів між батьками і дітьми, компетентний орган повинен призначати або опікуна-представника в суді, або іншого незалежного представника для представлення поглядів та інтересів дитини.

43. Адекватне представництво і право бути представленими незалежно від батьків повинні бути гарантовані, особливо під час розглядів, коли батьки, члени сім'ї або опікуни є підозрюваними у скоєнні правопорушення.

3. Право бути почутою і висловлювати свої думки

44. Судді повинні поважати право дитини бути почутою у всіх питаннях, які зачіпають її або, принаймні, бути почутою, якщо вона, як вважається, має достатнє уявлення про питання, про яке йде мова. Засоби для цієї мети повинні бути адаптовані до рівня розуміння і вміння спілкуватися та брати до уваги обставини справи дитини. Діти повинні отримувати консультації щодо способу, в якому вони хочуть бути заслуханіми.

45. Належна увага повинна приділятися поглядам та думці дитини у відповідності з її віком і зрілістю.

46. Право бути почутою є правом дитини, а не обов'язком.

47. Дитина не повинна бути позбавлена можливості бути почутою тільки на підставі віку. Щоразу, коли дитина бере на себе ініціативу, щоб бути почутою у справі, яка впливає на нього або неї, суддя не повинен, якщо це відповідає інтересам дитини, відмовляти заслухати дитину та повинен прислухатися до його або її поглядів та думок з питань, що стосуються його або її у цій справі.

48. Діти повинні бути забезпечені всією необхідною інформацією про те, як ефективно використовувати право бути почутим. Проте, слід пояснити їм, що їх право бути почутими і врахування їх думки не обов'язково визначатиме остаточне рішення.

49. Рішення та постанови суду щодо дітей повинні бути належним чином обґрунтовані та пояснені їм мовою, яку діти можуть зрозуміти, зокрема, рішення, в яких погляди і думки дитини не було підтримано.

4. Уникнення невиправданих затримок

50. Під час всіх розглядів за участю дітей, принцип актуальності повинен застосовуватися для забезпечення якнайшвидшого реагування та захисту прав та інтересів дитини, при дотриманні верховенства права.

51. У справах, пов'язаних із сімейним правом (наприклад, батьківство, опіка, батьківське викрадення), суди повинні проявляти виняткову старанність для уникнення будь-якого ризику несприятливих наслідків для сімейних відносин.

52. У разі необхідності, судові органи повинні розглянути можливість прийняття попередніх рішень для моніторингу протягом певного періоду часу та пізнішого перегляду.

53. Відповідно до закону, судові органи повинні мати можливість приймати рішення, що підлягає негайному виконанню у разі, якщо це буде у найкращих інтересах дитини.

5. Організація провадження, середовища та мови, дружніх до дітей

54. Під час всіх розглядів, до дітей потрібно ставитися з урахуванням їх віку, їх особливих потреб, їх зрілості та рівня розуміння, а також беручи до уваги будь-які труднощі у спілкуванні, які вони можуть мати. Справи за участю дітей повинні розглядатися в обстановці, яка не залякує та є чутливою до дитини.

55. Перш ніж почати розгляд, діти повинні бути ознайомлені з приміщенням суду або іншими об'єктами, а також з ролями й особами посадових осіб, що беруть у ньому участь.

56. Повинна використовуватись мова, яка відповідає віку та рівню розуміння дитини.

57. При заслуховуванні або опитуванні дитини під час судових та поза-судових розглядів, а також під час інших заходів, судді та інші фахівці повинні спілкуватися з дитиною з повагою та делікатністю.

58. Діти повинні мати можливість бути у супроводі батьків або, у відповідних випадках, дорослого за їх вибором, якщо не було прийнято протилежного вмотивованого рішення щодо цієї особи.

59. Методи опитування, такі як відео-або аудіо-запис чи попередні закриті судові слухання, повинні використовуватись та розглядатись як допустимі докази.

60. Діти повинні бути захищені, наскільки це можливо, від зображень або інформації, яка може бути шкідливою для їхнього добробуту. При прийнятті рішення про розкриття можливо шкідливого зображення або інформації для дитини, суддя повинен проконсультуватися з іншими фахівцями, наприклад, психологами та соціальними працівниками.

61. Судові засідання за участю дітей повинні бути адаптовані до темпу та тривалості концентрації уваги: повинні бути сплановані регулярні перерви, а слухання не повинні тривати занадто довго. Для полегшення участі дітей відповідно до повної пізнавальної здатності та для підтримки їх емоційної стійкості, порушення та відволікання під час судового засідання мають бути зведені до мінімуму.

62. Наскільки це доцільно і можливо, кімнати опитування та очікування повинні бути організовані з дружнім до дітей оточенням.

63. Наскільки це можливо, повинні бути створені спеціалізовані суди (або судові палати), процедури й інститути для дітей, які знаходяться у конфлікті з законом. Це може включати створення спеціалізованих підрозділів в поліції, судових органів, судової системи та прокуратури.

6. Свідчення та заяви дітей

64. Опитування та збір заяв дітей повинні, наскільки це можливо, проводитись кваліфікованими фахівцями. Всі зусилля мають бути направлені на те, щоб діти надавали свідчення у найбільш сприятливому оточенні та за найсприятливіших умов, з урахуванням віку, зрілості та рівня розуміння, а також будь-яких труднощів, які вони можуть мати.

65. Слід заохочувати аудіовізуальні заяви дітей, які стали жертвами або свідками, поважуючи права інших сторін на оскарження змісту таких заяв.

66. У разі потреби проведення більш ніж одного опитування, вони повинні здійснюватись переважно однією й тією ж особою, з тим щоб забезпечити узгодженість підходів до інтересів дитини.

67. Кількість опитувань повинна бути максимально обмежена, а їх довжина повинна бути адаптована до віку та можливості концентрації уваги дитини.

68. Слід уникати прямого контакту, протистояння або спілкування між дитиною-жертвою або дитиною-свідком з підозрюваним, наскільки це можливо, якщо тільки дитина-жертва не вимагає цього.

69. Діти повинні мати можливість давати свідчення у кримінальній справі за відсутності підозрюваного.

70. Існування менш суворих правил щодо надання свідчень, таких як відсутність вимоги присяги або інших подібних заяв, або інших дружніх до дітей процесуальних заходів, не повинно само по собі зменшувати значення, яке приділяється свідченням або доказам дитини.

71. Повинні бути розроблені протоколи опитування, які враховують різні етапи розвитку дитини, та реалізовані в якості основи для підкріплення свідчень дітей. Вони повинні уникати навідних питань і тим самим підвищувати надійність.

72. З урахуванням найкращих інтересів і добробуту дітей, повинна існувати можливість для судді дозволяти дитині не давати свідчення.

73. Заяви і свідчення дитини не повинні вважатися недійсними або ненадійними тільки з причини віку дитини.

74. Повинні бути вивчені можливості прийняття заяви дітей-жертв і дітей-свідків у спеціальних, дружніх до дітей приміщеннях і оточенні.

Е. Правосуддя, дружнє до дітей, після судового розгляду

75. Адвокат, тимчасовий опікун або законний представник дитини повинен повідомити та пояснити дане рішення або постанову мовою, адаптованою до рівня розуміння дитини, а також повинен надати необхідну інформацію про можливі заходи, які можна здійснити, такі як апеляція або незалежні механізми розгляду скарг.

76. Національні органи влади повинні вжити всіх необхідних заходів для полегшення виконання судових рішень / постанов за участю і щодо дітей без затримки.

77. Якщо рішення не було виконано, діти повинні бути поінформовані, можливо, через свого адвоката, опікуна-представника в суді або законного представника, щодо наявних засобів через позасудові механізми або шляхом доступу до правосуддя.

78. Примусове виконання рішень повинно бути крайнім заходом під час розгляду сімейних справ, якщо мова йде про дітей.

79. Після винесення рішення під час вкрай конфліктних розглядів, повинні бути запропоновані керівництво та підтримка, в ідеалі безкоштовно, для дітей та їх сімей спеціалізованими службами.

80. Жертвам недбалого ставлення, насильства, жорстокого поводження або інших злочинів повинні бути запропоновані програми з відновлення здоров'я, відповідної соціальної та терапевтичної корекції, в ідеалі безкоштовно, а діти та їхні опікуни повинні бути своєчасно і належним чином поінформовані про наявність таких послуг.

81. Адвокат дитини, опікун або законний представник повинен мати повноваження робити всі необхідні заходи, щоб вимагати відшкодування збитків під час або після порушення кримінальної справи, в яких дитина стала жертвою. У разі необхідності, витрати можуть бути покриті державою та стягнуті зі злочинця.

82. Заходи та санкції щодо дітей, які знаходяться у конфлікті з законом, повинні завжди конструктивно та індивідуально відповідати вчиненим діям, з урахуванням принципу пропорційності, віку дитини, фізичного та психічного благополуччя й розвитку, а також обставин справи. Повинно бути гарантоване право на освіту, професійну підготовку, працевлаштування, реабілітацію та реінтеграцію.

83. Для того, щоб сприяти реінтеграції в суспільство, і відповідно до національного законодавства, судимості дітей не повинні розкриватись поза системою правосуддя по досягненні повноліття. Розкриття такої інформації може бути дозволено у випадках тяжких злочинів, зокрема з міркувань державної безпеки або при розгляді питання про працевлаштування на роботу з дітьми.

V. Заохочення інших дій, дружніх до дітей

Державам-членам пропонується:

а. сприяти проведенню наукових досліджень щодо всіх аспектів дружнього до дітей правосуддя, в тому числі методів проведення інтерв'ю з урахуванням інтересів дитини та поширення інформації, а також навчання такій методології;

b. обмінюватись практичним досвідом і розвивати співробітництво у сфері правосуддя, дружнього до дітей, на міжнародному рівні;

c. сприяти публікації та широкому розповсюдженню версій відповідних дружніх до дітей правових інструментів;

d. створити або зберегти та зміцнити, при необхідності, інформаційні бюро з прав дітей, можливо, пов'язаних з асоціаціями адвокатів, соціальними службами, уповноваженим з прав людини (дітей), неурядовими організаціями (НУО) і т.д.;

e. полегшити доступ дітей до судів і механізмів оскарження, а також надалі визнавати й сприяти ролі неурядових організацій та інших незалежних органів або установ, таких, як уповноваженого з прав дитини, у підтримці ефективного доступу дітей до судів і незалежних механізмів оскарження, як на національному, так і на міжнародному рівнях;

f. розглянути питання про створення системи спеціалізованих суддів і адвокатів для дітей та подальший розвиток судів, в яких можуть бути прийняті як юридичні, так і соціальні заходи на користь дітей та їх сімей;

g. розробляти та сприяти застосуванню дітьми та іншими особами, що діють від їхнього імені, універсальних та європейських механізмів захисту прав людини та дітей задля досягнення справедливості й захисту прав, якщо внутрішні засоби правового захисту не існують або були вичерпані;

h. зробити права людини, в тому числі права дітей, обов'язковим компонентом в шкільних програмах і для фахівців, що працюють з дітьми;

i. розвивати і підтримувати системи, спрямовані на підвищення інформованості батьків про права дитини;

j. створити дружні до дітей, міжвідомчі та міждисциплінарні центри для дітей-жертв і дітей-свідків, де діти могли б заслуховуватись та проходити медичне обстеження для судово-медичних цілей, а також пройти всебічне обстеження та отримати всі відповідні терапевтичні послуги від відповідних фахівців;

k. створити безкоштовні спеціалізовані та доступні служби з підтримки та інформування, такі як консультації он-лайн, гарячі лінії допомоги та безкоштовні місцеві громадські служби;

l. забезпечити, щоб всі зацікавлені фахівці, які працюють з дітьми в системі правосуддя, отримали відповідну підтримку та навчання, а також практичне керівництво для того, щоб гарантувати й забезпечити належне виконання прав дітей, зокрема, при оцінці найкращих інтересів дитини у всіх видах процедур, пов'язаних з ними або що зачіпають їхні інтереси.

VI. Моніторинг та оцінка

Державам-членам також рекомендується:

a. переглянути національне законодавство, політики та процесуальні норми з метою забезпечення необхідних реформ для реалізації цих принципів;

b. в найкоротші терміни ратифікувати, якщо ще не зробили цього, відповідні конвенції Ради Європи про права дитини;

c. періодично аналізувати та оцінювати свої методи роботи щодо правосуддя, дружнього до дитини;

d. зберегти або створити механізм, в тому числі один або кілька незалежних механізмів, при необхідності, з метою заохочення та контролю виконання цих керівних принципів, відповідно до судової та адміністративної систем;

e. забезпечити, щоб громадянське суспільство, зокрема, організації, установи та органи, діяльність яких спрямована на пропагування та захист прав дитини, повною мірою брали участь у процесі моніторингу.

Резолюція(77)33 про поміщення дітей під опіку

(принята Комітетом Міністрів 3 листопада 1977 року,
на 277-м засіданні представителів міністрів)

Комітет Міністрів,

Принимая во внимание, что целью Совета Европы достижение большего единства между его членами для защиты и претворения в жизнь идеалов и принципов, являющихся их общим наследием, а также для усиления своего экономического и социального роста;

Принимая во внимание Конвенцию Организации Объединенных Наций о правах ребенка, в частности вторую, пятую и шестую ее статьи;

Принимая во внимание Статьи 16 и 17 Европейской социальной хартии, касающиеся права семьи на социальную, правовую и экономическую защиту и права матерей и детей на социальную и материальную защиту;

Принимая во внимание выводы 13-й Конференции европейских министров по делам семьи, прошедшей в 1973 году;

Осознавая, что дети, растущие в окружении, которое не соответствует их основным физическим, эмоциональным, интеллектуальным и социальным нуждам, подвергаются риску пожизненной зависимости от государственных социальных пособий;

Подтверждая, что превентивные меры, в самом широком понимании этого выражения, должны оставаться первоочередной стратегией предотвращения данной угрозы;

Осознавая, что, несмотря на осуществление этих мер, многие дети будут нуждаться во временном или долгосрочном помещении вне родных семей;

Забываясь о том, чтобы обеспечить помещение детей в наилучших из возможных условиях,

Рекомендует правительствам государств-членов:

I. Основные принципы

1. Признать, что действия, связанные с помещением детей под опекой, должны основываться на следующих принципах:

1.1. Необходимо, по возможности, избегать помещения детей вне родных семей путем принятия профилактических мер помощи семьям в соответствии с их конкретными проблемами и потребностями;

1.2. Запрос о помещении ребенка под опеку должен рассматриваться как предупреждение о сложной ситуации, сложившейся в семье; таким образом, усилия, направленные на удовлетворение потребностей ребенка, всегда должны основываться на понимании проблем его семьи, а меры по оказанию помощи ребенку должны, как правило, происходить одновременно с конкретными шагами по поддержке родителей.

1.3. Меры по оказанию помощи ребенку (включая решение оставить его в родной семье или поместить в специализированное учреждение) должны обеспечивать наивысший из возможных уровень удовлетворения его развивающихся эмоциональных нужд и физического состояния, а также обеспечивать любую профилактическую, медицинскую, образовательную или иную помощь, необходимую для решения всяческих проблем, которые у него могут возникнуть;

Данные меры должны обеспечивать, насколько это возможно, и тогда, когда это оптимально соответствует интересам ребенка:

- поддержание контактов с родной семьей;
- постоянную заботу и выражение любви к ребенку, принимая во внимание стадию его развития в ракурсе формирования эмоциональной привязанности;
- уважение индивидуальности ребенка;

- культурную и социальную среду, которая будет адекватной и допустимой в обществе;
- включение в местную общественную среду, предпочтительно аналогичную той, к которой ребенок привык во время жизни в родной семье;
- для подростков, предоставление возможностей брать на себя ответственность, достигать независимости и принимать на себя роль взрослого человека;

1.4. Решение о помещении ребенка вне родной семьи обычно должно приниматься на основании рекомендации, подготовленной многопрофильной комиссией; аналогичная рекомендация должна быть предоставлена в случае каждого повторного решения по данному вопросу;

1.5. Индивидуальный план опеки ребенка должен быть разработан исходя из оценки семьи, самого ребенка и доступных вариантов решений, в свете целей, приведенных выше;

План опеки должен включать в себя, в частности:

- решение об оптимальной начальной форме помещения ребенка под опекой;
- пересмотр ситуации ребенка по истечении срока, который будет зависеть от возраста и индивидуальных обстоятельств ребенка (менее длительный – в случае очень маленьких детей), но который, как правило, не будет превышать шести месяцев, после которого и далее будут проводиться регулярные пересмотры;

1.6. Необходимо по возможности избегать длительного помещения очень маленьких детей в специализированные учреждения; соответственно, необходимо максимально упрощать и поощрять процедуру усыновления в свете Европейской конвенции об усыновлении детей.

II. Руководящие принципы

2. Гарантировать, в рамках политики обеспечения семейного благополучия, принятие решений о помещении детей вне родной семьи в благоприятной обстановке и в порядке, установленном законом, в частности путем:

A. Поддержка семей

2.1. Учитывать, в рамках общей экономической и социальной политики, внедрение мер помощи семьям в достойном воспитании детей; развитие более конкретных методов решения семейных вопросов, таких как школьная подготовка детей обоих полов к семейной жизни;

2.2. С целью уменьшения количества специализированных учреждений на единой основе для инвалидов, обеспечивать семьи, в которых есть дети с ограниченными физическими или умственными способностями, необходимой эмоциональной поддержкой, финансовыми выплатами, а также технической, медицинской и информационной помощью на децентрализованной основе; данная помощь может быть предоставлена, к примеру, центрами дневной опеки, центрами опеки на дому, программами облегчения родительской нагрузки, в виде транспортного обеспечения, материальной помощи;

2.3. Создание необходимых условий по предоставлению специализированной помощи семьям с острыми психосоциальными проблемами, влияющими на развитие ребенка;

B. Управление помещением детей вне родных семей

2.4. Привлечение к участию в организации помещения детей вне родных семей следующих участников:

- служб или организаций, несущих ответственность за помещение ребенка, например, органов опеки и попечительства;
- родителей;
- ребенка, которому необходимо предоставить возможность обсуждать свою ситуацию по мере его созревания;
- лиц, заботящихся о ребенке (приемных родителей или сотрудников специализированных учреждений опеки);
- социальных и других работников, которые проводят работу с семьей;
- сотрудников государственной профилактической системы общественного здравоохранения;
- сотрудников детских садов и школ, педиатров, психологов и других специалистов, участвующих в процессе;

1.5. Обеспечение, по мере возможности, многопрофильной команды профессионалов, принимающей участие в управлении помещением детей вне родных семей;

C. Организация

2.6. Обеспечение строгих норм и контроля за всеми организациями, несущими ответственность за помещение ребенка вне родной семьи с целью соблюдения высоких профессиональных стандартов;

2.7. Интеграция организаций, несущих ответственность за помещение ребенка вне родной семьи, с организациями, отвечающими за предоставление помощи родителям или обеспечение их тесного взаимодействия; а также обеспечение децентрализации обязанностей в различных организациях и службах, которая необходима для обеспечения сотрудничества на местном уровне, с целью создания сфер ответственности, которые можно эффективнее контролировать;

2.8. Обеспечение того, что финансовые условия не станут источником случайного косвенного влияния на выбор определенной формы помещения ребенка под опеку;

2.9. Ведение наблюдения за способностью организации, несущей ответственность за помещение ребенка вне родной семьи, адаптироваться к новым техникам и знаниям;

D. Формы помещения под опеку

2.10. В целях соответствия каждой из форм помещения под опеку личным нуждам ребенка, обеспечить органы опеки и попечительства перечнем типов размещения от детских домов семейного типа до различных видов терапевтической опеки в детских домах (примеры приводятся в приложении);

2.11. По возможности выбирать для помещения ребенка место, расположенное как можно ближе к предыдущему месту жительства, для поддержания контакта с родной семьей, и способствовать связям с биологическими родителями, кроме случаев, когда это является нежелательным для ребенка;

2.12. Если позволяют обстоятельства, предоставлять службы поддержки (психологов, психиатров, специализированное оборудование, и т. д.), которые будут в равной степени доступны для всех сотрудников во всех типах специализированных учреждений, а также для приёмных родителей;

2.13. Способствовать развитию опеки в приемных семьях или учреждениях семейного типа, которая часто является наилучшим типом временного помещения под опеку, особенно для маленьких детей, и таким образом обеспечивать:

- рост в обществе значимости опеки в приемных семьях или учреждениях семейного типа;
- развитие подходов к выбору приёмных родителей;
- тщательный отбор обычных и специализированных приёмных родителей, который будет базироваться, кроме прочего, на оценке каждого члена семьи;
- тщательную подготовку приёмных родителей, включая обсуждение вопроса развития ребенка, проблем приемных детей и конкретной ситуации ребенка, который будет с ними жить;
- определение обязательств и прав родителей, под опеку которых помещаются дети, а также требований, которым они должны соответствовать;

2.14. Обеспечивать строгий контроль процедуры подготовки и помещения под опеку, особенно частного характера, условием которого должно являться наличие регистрации и лицензии;

2.15. Препятствовать незаконной опеке, в целях ее устранения, путем продвижения общих мер помощи семьям и расширения официального механизма помещения детей под опеку;

2.16. Обеспечивать развитие небольших детских домов семейного типа, для тех случаев, когда опека является невозможной, и в результате:

- a. по возможности сокращать количество больших специализированных учреждений;
- b. обеспечивать, чтобы все детские дома, включая существующие на данный момент большие специализированные учреждения:
  - включали в свою структуру детские дома семейного типа;

- приймали дітей різних візрів та обоих полов;
  - набирали в штат співробітників обоих полов для забезпечення прикладів половой ідентифікації;
  - забезпечували можливість братам і сестрам залишатися разом;
  - поощряли контакти з біологічними родителями;
  - надавали можливість коротковременного спільного проживання родителів і дітей на території установи;
  - забезпечували невеликі приміщення для неповнолітніх в разі необхідності;
- с. сприятимуть тісним контактам всіх спеціалізованих установ з оточуючим світом, вважали всіх співробітників установи членами соціальної команди і поощряли дітей, згідно з їх здібностями, к участі в житті установи;

Е. Персонал і підготовка

2.17. Признаючи, що персонал органів опіки і попечительства і спеціалізованих установ стикається з дуже делікатною і трудомісткою задачею, він повинен бути обраний відповідним чином, а також особливим чином підготовлений по питанням розвитку дитини і соціальної роботи з сім'єю;

2.18. Забезпечувати відповідну підготовку і наявність досвіду у персоналу органів опіки і попечительства для прийняття рішень про розміщення дитини під опіку;

2.19. Забезпечувати роботу багатопрофільної командою в час підготовки персоналу для органів опіки і попечительства, спеціалізованих установ і персоналу, що працює з дітьми на вулиці, а також при роботі з родителями, прийнятими сім'ями і дітьми; з данною метою враховувати впровадження загального елемента на початковій стадії підготовки по різних темах і посилення багатопрофільних спільних дискусійних груп як елемента навчання без відходу від роботи;

2.20. Забезпечувати початкову підготовку, акцентуючи увагу на знаннях всіх прийнятних батьків про дітей, шляхом використання індивідуальних або групових методів роботи, і більш розширену підготовку для певних видів прийнятних батьків;

2.21. Забезпечувати постійне підвищення кваліфікації персоналу спеціалізованих установ з метою покращення їх професійних знань і надання їм психологічної підтримки; забезпечуючи, з данною метою, крім іншого, одночасні курси підготовки для всього персоналу установи, а також додаткову допомогу персоналу, постійно проживає на території установи, і засоби для регулярних зборів персоналу;

2.22. Забезпечувати подальшу підготовку прийнятних батьків з допомогою індивідуальних або групових методів, які будуть являтися психологічною підтримкою, одночасно акцентуючи увагу на важливості знань про розвиток дитини;

2.23. Забезпечувати присутність в час проведення тренінгів для прийнятних батьків звичайних спеціалістів по догляду за дітьми, а також будь-яких необхідних спеціалістів.

III. Исследовательская работа

3. Уважая конфиденциальность и частную жизнь участников процесса,

3.1. Забезпечувати активну дослідницьку роботу і аналіз всіх типів приміщення під опіку

3.2. Поощрять дальнейшую исследовательскую работу на местном, национальном и международном уровне, а также международный обмен информацией по проблемам размещения, а именно:

- розширення всіх форм приміщення під опіку;
- можливе вплив різних типів приміщення під опіку, особливо тривалого;
- прямі і непрямі витрати, пов'язані з різними формами приміщення під опіку

IV. Другое

4.1. Признавать, в сфере заботы о детях, необходимость содействия проведению консультаций и взаимодействия между органами связанными с социальным обеспечением, здравоохранением, образованием и правовыми вопросами, а также профессиональными сообществами, участвующими в процессе;

4.2. Способствовать созданию ассоциаций приемных семей;

4.3. Способствовать общению с детьми, чтобы их пожелания и чувства были, насколько возможно, учтены во время процедуры помещения под опеку.

Приложение к Резолюции (77) 33
Перечень форм помещения под опеку
(Данный перечень не является исчерпывающим,
но включает в себя ряд возможных вариантов).

- a. Наблюдение и поддержка ребенка в собственной семье;
- b. Соответствующие центры дневной опеки (могут быть совмещены с пунктом «а»);
- c. Помещение детей на воспитание в семью родственников (например, контролируемое размещение детей уполномоченной организацией, в качестве альтернативы спонтанным решениям самих родителей);
- d. Обычная опека в приемных семьях или учреждениях семейного типа (для которых необходима система отбора, обучения и постоянной поддержки);
- e. Специализированная опека в приемных семьях или учреждениях семейного типа (предполагает более интенсивное обучение с целью преодоления специфических проблем воспитанников и увеличение материальной и психологической поддержки в целом);
- f. «Временные» учреждения (предполагается, что ребенок часть года живет дома);
- g. Учреждения для кратковременного проживания целых семей;
- h. Небольшие учреждения, где персонал (как правило семейная пара) живет постоянно, а детей подбирают исходя из количества, и если такое возможно, то по возрасту и характеру для типичной семьи; часто известны под названием «детские дома семейного типа»;
- i. Специализированные учреждения (например, для двадцати пяти детей) со специальными удобствами (психиатрическими, педагогическими, техническими) для терапии или опеки определенной категории детей; такие дома должны быть организованы с максимальным приближением к наименьшим единицам типа указанного в пункте «h»;
- j. Помещение несовершеннолетних в небольшие, в основном самоуправляющиеся общины, которые состоят из детей одного возраста, под слабым, но квалифицированным призором, возможно в собственном доме.

Резолюція 1215 (2000) про кампанію проти вербування дітей у солдати та їх участь у збройних конфліктах

1. Ассамблея поддерживает деятельность, осуществляемую в течение многих лет ее Комиссией по социальным вопросам, здравоохранению и делам семьи в защиту и за развитие прав детей; она подтверждает свою твердую приверженность этому делу, независимо от того, касается ли оно детей в Европе или за ее пределами, как уже указывалось в ее рекомендации 1286 (1996) о Европейской стратегии в интересах детей.

2. В современном мире дети вовлечены в вооруженные конфликты почти в 50 странах; чаще всего они становятся жертвами этих конфликтов, а иногда и комбатантами, зачис-

ленними в вооруженные силы или призванными туда насильно в нарушение своих прав, своей физической неприкосновенности и своей жизни. 300 000 детей, юношей и девушек, в возрасте до 18 лет участвуют в вооруженных конфликтах на всех континентах, о чем свидетельствуют последние конфликты в Европе, вчера в Боснии и Косово, а сегодня в Чечне.

3. Все большее распространение этого явления связано с изменением характера конфликтов, большинство из которых превращается чаще всего в затяжные гражданские войны или в войны между соседними регионами, которые ведутся недорогим стрелковым оружием. После зачисления в вооруженные силы дети становятся инструментом войны. Юридические нормы, касающиеся вооруженных конфликтов, не соблюдаются, и даже государства с устоявшимися демократическими традициями, не защищают должным образом права детей.

4. Государства – члены Совета Европы обязаны отреагировать на это, если они не хотят, чтобы в их общество вторглось варварство или были утрачены общие основополагающие ценности. Международное сообщество не может ждать какого-то гипотетического консенсуса относительно прекращения торговли оружием; в ответ оно должно объявить вне закона насильственный призыв в вооруженные силы детей до 18 лет так же, как были запрещены противопехотные мины.

5. Исходя из вышеизложенного, Ассамблея призывает государства – члены Совета Европы и государства, имеющие статус наблюдателей в Совете Европы:

i. взять на себя обязательство решительно покончить с зачислением детей мужского и женского пола, не достигших 18-летнего возраста, в вооруженные силы в своих странах и с их участием в вооруженных конфликтах, изменив, если необходимо, свое законодательство и действующую практику;

ii. заявить об этом обязательстве на международном уровне, ратифицировав:

a. Конвенцию МОТ № 182 (1999) о наихудших формах детского труда, которая запрещает наряду с рабством продажу детей, крепостничество и т.д., насильственное или обязательное зачисление детей на военную службу для их использования в вооруженных конфликтах;

b. Факультативный протокол к Конвенции ООН о правах ребенка, запрещающий набор в вооруженные силы и участие в боевых действиях детей в возрасте до 18 лет;

c. «Римский статут» 1998 г. о создании Международного уголовного суда для рассмотрения дел о военных преступлениях и преступлениях против человечности;

d. два дополнительных протокола к Женевским конвенциям 1949 года в отношении защиты жертв вооруженных конфликтов;

e. Женевскую конвенцию 1951 года в отношении статуса беженцев и протокол к ней 1967 года.

6. Ассамблея призывает Соединенные Штаты Америки незамедлительно ратифицировать Конвенцию ООН о правах ребенка 1989 года.

7. Ассамблея призывает государства, подписавшие и ратифицировавшие Конвенцию ООН по правам ребенка 1989 года, и особенно государства – члены Совета Европы поддерживать, в частности путем добровольных взносов, Специального представителя по делам детей в вооруженных конфликтах, назначенного Генеральным секретарем ООН, в его инициативах и действиях по искоренению этого явления.

8. Ассамблея также призывает государства – члены Совета Европы и государства, имеющие статус наблюдателей в Совете Европы:

i. разрешать и расширять везде и всегда доступ гражданского населения к гуманитарной помощи в случае вооруженных конфликтов, особо учитывая при этом нужды детей;

ii. уделять первостепенное внимание защите детей в работе по восстановлению мира и послевоенных программах сотрудничества, как двусторонних и многосторонних, так и осуществляемыми международными организациями.

9. Ассамблея призывает государства, подписавшие и ратифицировавшие Конвенцию ООН по правам ребенка 1989 года, разработать политику по оказанию помощи развитию в странах, охваченных конфликтами, с целью:

i. прекратить набор в вооруженные силы детей и демобилизовать тех, кто уже призван;
ii. обеспечить принятие мер по физической, психологической и социальной реабилитации детей;

iii. и содействовать их возвращению в гражданскую жизнь и, особенно их вовлечению в соответствующую их потребностям систему образования.

10. В заключение Ассамблея призывает государства, подписавшие и ратифицировавшие Конвенцию ООН по правам ребенка 1989 года, содействовать просвещению в интересах мира и проявлению терпимости, проводя просветительские кампании, особенно в странах с высокой степенью вероятности возникновения конфликта.

11. Ассамблея призывает государства – члены Совета Европы и государства, имеющие статус наблюдателей в Совете Европы, провести в жизнь решение Генерального секретаря ООН об установлении минимального возрастного предела для военнослужащих контингентов, выделяемых государствами в силы по поддержанию мира, на уровне 18 лет.

12. Ассамблея также призывает государства – члены Совета Европы и государства, имеющие статус наблюдателей в Совете Европы, которые осуществляют договоренности по сокращению задолженности, заключенные странами-кредиторами на многостороннем уровне, обуславливать списание иностранной задолженности стран принятием ими добровольных обязательств по:

i. ратификации протокола к Конвенции ООН по правам ребенка и установлению реального запрета на набор в вооруженные силы лиц, не достигших 18-летнего возраста, и на их участие в вооруженных конфликтах;

ii. использованию в мирной деятельности детей и молодых людей, не достигших 18-летнего возраста, которые уже были набраны в вооруженные силы.

Резолюція 1291 (2002) про міжнародне викрадення дітей одним з батьків

1. Ассамблея с озабоченностью отмечает рост числа похищений детей, совершаемых одним из родителей, в тех случаях, когда в многонациональных семьях между супругами возникает разлад или они решают жить отдельно друг от друга, а также констатирует, что в этих случаях родители и компетентные структуры, стремящиеся найти и вернуть похищенных детей, сталкиваются со всевозможными препятствиями.

2. Она подчеркивает, что в соответствии с Конвенцией ООН о правах ребенка все дети имеют право на поддержание регулярных личных контактов с обоими родителями, похищение ребенка является нарушением прав ребенка, похищенные дети оказываются лишены одного из своих родителей и части родных, они зачастую вынуждены жить в отрыве от родного языка и части их культурного наследия; родители оказываются беспомощными, когда им приходится сталкиваться со сложными формальностями, различными процедурами, идти на значительные судебные расходы. Даже в случае возвращения произошедшее оставляет в сознании детей отпечаток на всю жизнь.

3. Ассамблея полагает, что государства-члены, объединенные в рамках Совета Европы приверженностью общим ценностям, обязаны преодолеть правовые, культурные и иные различия между ними, исходить из единых представлений об «интересах ребенка» и заявить о недопустимости лишения детей их прав.

4. Исходя из вышеизложенного, Ассамблея призывает государства-члены продемонстрировать политическую решимость в разрешении этого сложного вопроса

i. ратифицировав до сих пор не ратифицированные ими международно-правовые документы в этой области, а именно: Гаагскую конвенцию о гражданских аспектах международного похищения детей 1980 года и различные конвенции Совета Европы о правах детей;

ii. ускорив процес прийняття і ратифікації Конвенції о контактах в отношении дітей, направленої на попередження неправомірного переміщення дітей, котра в нинішнє часе знаходиться на стадії доработки в Совете Європи;

iii. більше широко використовую практику підписання і ратифікації двосторонніх міжправительствених уголок, що сприяло б разрешенню дел о похищенні дітей одним из родителей.

5. Она призывает государства – члены Совета Европы:

i. установит уголовную ответственность за похищение одним из родителей ребенка в возрасте до 16 лет;

ii. обеспечить необходимую профессиональную подготовку всем работающим в этой области (сотрудникам правоохранительных органов, юристам, судьям) и в особенности специалистам по расследованию случаев пропажи без вести детей;

iii. развивать семейное посредничество как средство предотвращения похищения детей одним из родителей и содействия в разрешении семейных конфликтов;

iv. на национальном уровне выделить для рассмотрения дел о похищении детей одним из родителей небольшую группу специализированных судов, возможно даже один судебный орган, в интересах централизации и ускорения производства по таким делам с привлечением ограниченного круга высококомпетентных судей, решения которых основывались бы на единых принципах;

v. добиваться того, чтобы родители и члены семей имели возможность пользоваться бесплатной юридической помощью, что способствовало бы снижению объема приходящихся на них судебных издержек;

vi. предоставлять лицам – гражданам различных государств, готовящимся вступить в официальный или гражданский брак, информацию об их правах и обязанностях в отношении их детей в соответствии с семейным правом государств, гражданами которых они являются;

vii. признать ту важную роль, которую играют неправительственные организации в поддержке семьи, в проведении разъяснительной и профилактической работы, и выделять им финансовую помощь, необходимую для выполнения этих задач;

6. Ассамблея также рекомендует, чтобы государства-члены создали на национальном и европейском уровнях центры по розыску пропавших детей, через которые поддерживался бы тесный контакт с судебными и правоохранительными органами. Эти центры должны обладать солидной научной базой и осуществлять в необходимом объеме связи с аналогичными службами в Европе и за ее пределами.

7. В рамках своих двухсторонних отношений, в том числе с государствами, не входящими в Совет Европы, государствам-членам следует как можно быстрее создать согласительные комиссии и иные аналогичные органы для рассмотрения всех неразрешенных конфликтов по поводу похищения детей одним из родителей и выработки решений, которые объективно были бы в интересах детей.

8. В заключение Ассамблея призывает государства-члены добиваться расширения сферы компетенции и материального обеспечения деятельности Уполномоченного Европейского Союза и рассмотреть возможность учреждения при Совете Европы института уполномоченного по вопросам родительских прав в масштабах «Большой Европы».

Резолюція 1307 (2002) про сексуальну експлуатацію дітей: повна нетерпимість

1. Международное сообщество активно борется с сексуальной эксплуатацией детей, особенно после 1996 года. В контексте борьбы за право детей на становление в мире свободном от эксплуатации Ассамблея желает напомнить о значении Конвенции ООН о правах

ребенка 1991 года, которая была ратифицирована всеми государствами-членами Совета Европы. Все соответствующие международные правительственные и неправительственные организации пытаются покончить с этим злом и разрабатывают для этого целый арсенал средств и предложений.

2. Вместе с тем Ассамблея вынуждена отметить, что сексуальная эксплуатация (в виде незаконного оборота, проституции и детской порнографии) несовершеннолетних не прекращается и не признает никаких границ – ни географических, ни культурных, ни социальных – и что мы по-прежнему далеки от того, чтобы положить конец ее распространению. Детская порнография сама по себе представляет собой сексуальное насилие против детей, которое может способствовать дальнейшему насилию.

3. Проблему сексуального насилия против детей усугубляет использование такого средства массовой информации как Интернет в силу роста числа его пользователей, обеспечиваемой им анонимности, легкости в использовании и допускаемых им контактов.

4. Ассамблея убеждена в том, что было бы бесполезно разрабатывать новые правовые документы. Государства-члены Совета Европы еще не подписали – и не применяют – уже существующие документы, в частности, рекомендацию, недавно вынесенную Советом Европы, а именно Рекомендацию (2001) 16 о защите детей от сексуальной эксплуатации. Мы должны перейти от слов к делу и недвусмысленно продемонстрировать нашу решимость покончить с сексуальной эксплуатацией детей в любых формах.

5. В этой связи Ассамблея призывает государства-члены Совета Европы:

i. принять закон, который, по крайней мере, соответствовал бы принципам, закрепленным в Рекомендации (2001)16 о защите детей от сексуальной эксплуатации, и для этого заручиться поддержкой группы специалистов, созданной Советом Европы;

ii. объявить борьбу с сексуальной эксплуатацией в любой форме одной из национальных целей и в случае необходимости установления приоритетов в этой связи объявить первоочередной задачей устранение угроз, которые представляет для детей Интернет, с учетом его нынешнего и будущего влияния;

iii. ратифицировать недавно принятую Советом Европы Конвенцию о киберпреступности, которая направлена, в частности, на борьбу с детской порнографией в Интернете.

6. Ассамблея призывает государства демонстрировать полную нетерпимость к преступлениям против детей, т.е. проводить активную политику:

i. которая не позволяет ни одному преступлению или попытке совершить преступление остаться безнаказанным;

ii. которая предусматривает уделение первоочередного внимания правам и взглядам детей, являющихся жертвами сексуальной эксплуатации, и принятие активных мер по отысканию и установлению личности жертв, с тем чтобы обеспечить возможность их реабилитации и выплаты им справедливой компенсации;

iii. которая направлена на арест преступников, лишая их малейшей возможности – особенно по процедурным или географическим соображениям – избежать правосудия, и которая обеспечивает установление наказания, соразмерного по своей тяжести преступлению;

iv. которая использует все средства для предотвращения новых правонарушений, включая обязательное лечение правонарушителей и лишение осужденных преступников права занимать определенные должности, которые предусматривают контакты с детьми.

7. Ассамблея просит государства-члены организовать в школах информационно-профилактические подготовительные мероприятия по вопросам сексуальной эксплуатации детей.

8. Ассамблея настоятельно призывает государства-члены через соответствующие органы заняться решением проблемы сексуального насилия, совершаемого такими занимающими доверительное положение лицами, как родители, опекуны, учителя, полицейские и священнослужители. Также следует обратить внимание на проблему диффамации, которая может возникнуть ввиду мстительных обвинений или истерии в прессе.

9. Ассамблея обращается ко всем государствам-членам с просьбой приобрести средства для борьбы с компьютерной преступностью, особенно с детской порнографией, и в этих целях создать должным образом укомплектованное и оснащенное специальное полицейское

подразделение, сотрудники которого прошли бы надлежащую подготовку в вопросах прав детей и новых технологий. Наряду с этим следует наладить сотрудничество с компетентными специалистами в области технологии Интернета на национальном и международном уровне с целью выработки надлежащих технических и законодательных средств защиты детей от нелегальных и вредоносных материалов, относящихся к сексуальной эксплуатации.

10. Ассамблея предлагает государствам-членам избавиться от безразличия в обществе, все слои которого должны как один встать на борьбу с этим злом, а также:

i. обратить внимание на обязанность каждого человека сообщать о сексуальных преступлениях и жестоком обращении с детьми и подтвердить эту обязанность;

ii. создать бесплатные «горячие» линии;

iii. и оказывать помощь, особенно финансового характера, неправительственным организациям, которые уже сейчас активно действуют в этой области, с тем чтобы помочь им распространять свою информацию среди детей и их родителей и оказывать им профилактические услуги, особенно в отношении использования новых технологий, таких, как Интернет.

11. Ассамблея призывает государства создать национальные центры наблюдения за сексуальными преступлениями и жестоким обращением с детьми, которые отвечали бы, в частности, за расширение и улучшение круга собираемых данных и проведение исследований в целях установления, среди прочего, числа и происхождения детей, ставших жертвами, и причин этого зла для подготовки надлежащих ответных мер, а также для контроля за положением жертв в будущем и изыскания надлежащих путей недопущения будущих правонарушений.

12. Ассамблея также обращает внимание на предложение, с которым она неоднократно обращалась к государствам-членам, назначить – при необходимости на всех национальных уровнях – пост сотрудника по защите прав детей (омбудсмена или комиссара по правам детей).

13. Наконец, Ассамблея призывает членов и будущих членов Европейского Союза воспользоваться возможностью, которую открывает «Европейская конвенция», разработанная для пересмотра организационной базы ЕС, чтобы предложить пути устранения недостатков в обеспечении прав детей и их более полной защиты.

14. Ассамблея просит государства-члены Совета Европы усилить регулирование детских приютов.

15. Ассамблея просит государства-члены «Европола»:

i. поддержать «Европол» в выполнении его задач в отношении торговли людьми, включая детскую порнографию;

ii. поддержать и профинансировать информационную службу «Европола», которая непосредственно занимается преступлениями жестокого обращения с детьми, включая регистрацию окончательных осуждений;

16. В заключении Ассамблея настоятельно призывает Европейский Союз открыть Конвенцию «Европол» для невходящих в Европейский Союз государств на основе внесения поправки в отношении конкретных вопросов торговли людьми и детской порнографии и, независимо от выполнения этой просьбы, настоятельно призывает государства-члены Совета Европы в полной мере сотрудничать с «Европолом» по этим вопросам.

Резолюція 1468 (2005) про примусові шлюби і дитячі шлюби

1. Парламентская Ассамблея глубоко озабочена серьезными и распространенными нарушениями прав человека и прав ребенка в форме «насильственных» и детских браков.

2. Ассамблея отмечает, что эта проблема возникает главным образом среди мигрантов и в первую очередь отражается на молодых женщинах и девочках.

3. Вызывает возмущение тот факт, что власти, облачаясь в тогу уважения культуры и традиций мигрантских общин, фактически проявляют терпимость в отношении насильственных и детских браков, несмотря на то, что они нарушают основные права каждой жертвы.

4. Ассамблея определяет насильственный брак как союз двух лиц, по крайней мере одно из которых не давало полного и свободного согласия на брак.

5. Насильственный брак, поскольку он нарушает основные права личности, ни коим образом не может быть оправдан.

6. Ассамблея подчеркивает важность резолюции 843 (IX) Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций от 17 декабря 1954 года, объявляющую некоторые традиции, старые законы и практику, относящиеся к браку и семье, несовместимыми с принципами, установленными в Уставе Организации Объединенных Наций и во Всеобщей декларации прав человека.

7. Ассамблея определяет детский брак как союз двух лиц, по крайней мере одно из которых не достигло восемнадцатилетнего возраста.

8. Ассамблея осуждает пагубные последствия брака для состоящих в браке детей. Детский брак сам по себе нарушает их права как детей. Он пагубно отражается на их физическом и психологическом благополучии. Детские браки нередко мешают посещению школы и в силу этого могут стать фактором, препятствующим получению детьми образования, их интеллектуальному и социальному развитию, поскольку кругозор детей ограничивается семейным кругом.

9. Ассамблея потрясена тем, что законодательство некоторых стран допускает браки несовершеннолетних, иногда дискриминационным образом устанавливая различный минимальный возраст по признаку пола.

10. Фактически, такие браки не должны больше заключаться в наших обществах, отстаивающих права человека и права ребенка. В этом плане Ассамблея согласна с идеями, изложенными в Конвенции Организации Объединенных Наций 1962 года о согласии на вступление в брак, минимальном брачном возрасте и регистрации браков, в которой говорится «что все государства, включая те, которые несут или принимают на себя ответственность за управление самоуправляющимися и неподконтрольными территориями впредь до достижения ими независимости, должны принять все надлежащие меры к отмене таких обычаев, устаревших законов и практики путем обеспечения, в частности, полной свободы выбора супруга, полного упразднения браков детей и заключаемых до достижения девушками половой зрелости, предварительных договоров о выдаче их замуж, установления, когда это необходимо, надлежащих наказаний и введения реестра актов гражданского состояния или иного реестра, в котором регистрировались бы все браки».

11. Право на брак признается в статье 12 Европейской конвенции о правах человека. Тем не менее, Ассамблея напоминает о другом положении этой статьи, которая гласит, что осуществление этого права регулируется национальными законами.

12. В связи с этим Ассамблея подчеркивает необходимость принятия требуемых законодательных мер по запрещению детских браков, установив минимальный возраст вступления в брак на уровне восемнадцати лет. Таким образом, лица, не достигшие этого возраста, не смогут по закону вступить в брак.

13. В связи с этим Ассамблея рекомендует государствам-членам Совета Европы принять следующие законодательные меры по регулированию права на вступление в брак;

13.1 ратифицировать, если они еще не сделали этого, Конвенцию 1962 года о согласии на вступление в брак, минимальном брачном возрасте и регистрации браков;

13.2 ратифицировать, если они еще не сделали этого, Конвенцию 1979 года о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, поправки и протокол к ней;

13.3 обеспечить выполнение ими Рекомендации Rec(2002)5 о защите женщин от насилия.

14. Ассамблея настоятельно призывает национальные парламенты государств – членов Совета Европы:

14.1 пересмотреть, исключить или денонсировать любые разделы международных соглашений и нормы международного частного права, противоречащие основным принципам прав человека и, в частности, принципам, касающимся личного статуса;

14.2 видоизменить свое внутреннее законодательство в соответствующих случаях, таким образом, чтобы:

14.2.1 установить минимальный допускаемый по закону возраст вступления в брак для женщин и мужчин на уровне восемнадцати лет или поднять его до восемнадцати лет;

14.2.2 сделать обязательным объявление каждого брака и его регистрацию компетентным органом власти в официальном реестре;

14.2.3 ввести практику собеседования регистратора с женихом и невестой до празднования брака и разрешить регистратору, у которого есть сомнения в отношении свободного и полного согласия одной или обеих сторон, пригласить одного из них или обоих по отдельности еще на одну встречу;

14.2.4 воздерживаться от признания насильственных и детских браков, заключенных за рубежом, за исключением тех случаев, когда признание отвечало бы наилучшим интересам жертв в плане последствий такого брака, в частности в целях обеспечения прав, на которые они иначе не могли бы претендовать;

14.2.5 облегчить признание и, по возможности автоматически, признавать насильственные браки недействительными;

14.2.6 установить максимальный период в один год, насколько это практически реализуемо, для проведения расследования и вынесения постановления по заявлению о признании насильственного или детского брака недействительным;

14.3 рассматривать половые отношения, в которые принудили вступить жертв насильственных или детских браков, как изнасилование;

14.4 изучить возможность рассмотрения фактов насильственных браков в качестве отдельного уголовного преступления, включая пособничество и подстрекательство к заключению таких браков.

Резолюція 1530 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань

1. Парламентская Ассамблея, так же как и главы государств и правительств государств – членов Совета Европы, зафиксировавшие свое мнение в Заключительной декларации и Планах действий, принятых на Третьем саммите (Варшава, 16-17 мая 2005 года), полагают, что Совет Европы призван сыграть важную роль в поиске конкретных и эффективных решений, когда речь идет о случаях насилия, эксплуатации и жестокости в отношении детей в какой бы то ни было форме.

2. Ассамблея поддерживает в этом контексте трехлетнюю программу действий (2006-2008) по укреплению прав детей и защите детей от насилия «Строим Европу для детей и вместе с детьми», начатую в Монако 4-5 апреля 2006 года.

3. Мы по-прежнему озабочены по поводу того, что в государствах – членах все еще много детей, которые в силу своей уязвимости, юридической недееспособности как несовершеннолетние и недостаточной правовой и социальной защиты, оказываются жертвами насилия, дурного обращения, эксплуатации, торговли и продажи их органов, детской проституции и детской порнографии.

4. Статистика, собранная в этой области такими международными организациями, как ЮНИСЕФ и Международная организация труда (МОТ), все еще не в полной мере отражает реальность, поскольку многие дети не могут проинформировать власти или специализированные ассоциации о фактах насилия и жестокого обращения, которому они подверглись.

5. Ассамблея нагадує, що на міжнародному рівні існує обширний правовий апарат для забезпечення прав дітей і боротьби з деякими формами експлуатації, в частині Конвенція Організації Об'єднаних Націй 1979 року про права дитини і протоколи до неї, а також Резолюція 61/146 про права дитини, прийнята 19 грудня 2006 року Генеральною Ассамблеєю ООН, Конвенція № 182 МОТ про найгірших формах дитячої праці, Глобальні йокогамські зобов'язання, прийняті в 2001 році на другому Всесвітньому конгресі про боротьбу з комерційною сексуальною експлуатацією дітей.

6. Ассамблея нагадує, що на європейському рівні діють відповідні конвенції Ради Європи, в частині Європейська конвенція про права людини, пересмотрення Європейська соціальна хартія (СЕД № 163), Європейська конвенція про запобігання тортурам і негуманного або принижуючого поводження або покарання (СЕД № 126), спеціальні конвенції такі, як Конвенція про злочини в кіберпросторі (СЕД № 185), Конвенція про протидію торгівлі людьми (СЕД № 197), а також численні резолюції і рекомендації про визнання, зміцнення і захист прав дітей, прийняті самою Ассамблеєю.

7. Ассамблея нагадує про відповідь Комітету Міністрів від 20 квітня 2005 року на її рекомендацію 1666 (2004), в якій Ассамблея підкреслює, що вона надає велике значення питанню захисту дітей і підтверджує приверженість справі забезпечення благополуччя дітей як групи, що потребує особливої захисту від будь-яких форм насильства.

8. Важливо, щоб Парламентська Ассамблея і Комітет Міністрів забезпечили прийняття в загальноєвропейських масштабах рішучих кроків на викоренення будь-яких форм насильства стосовно дітей. Виходячи з цього, вважається необхідним, оскільки діти також є суб'єктами права, забезпечити їм адекватну правову захисту, а також юридичне представництво поза межами сім'ї там, де це необхідно.

9. Ассамблея вітає той факт, що нещодавно почалась розробка проекту конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації і жорстокості.

10. Ассамблея вважає необхідним, щоб крім уже прийнятих заходів по встановленню стандартів і, беручи до уваги різноманітність правових механізмів, що стосуються конкретних форм насильства, на європейському рівні був застосований комплексний підхід з метою досягнення більшої ефективності і цілісності при захисті дітей від усіх можливих нетерпимих ситуацій, пов'язаних з дискримінацією, насильством, експлуатацією і жорстокістю, які продовжують існувати, а в деяких регіонах кількість таких випадків навіть зростає. Виходячи з цього, Ассамблея вважає, що існуюча конвенційна система повинна бути зміцнена шляхом прийняття заходів по забезпеченню комплексної захисту дітей від будь-яких форм насильства, експлуатації і жорстокості, і що слід активізувати співпрацю між державами-членами в цій області.

11. Збільшення кількості «трансграничних» сімейних спорів, безпосередніми жертвами яких є діти, також викликає занепокоєність Ассамблеї. В зв'язі з цим вона нагадує про Конвенцію Ради Європи про контакти стосовно дітей (СЕД № 192) і закликає держави-члени як можна швидше ратифікувати цю Конвенцію.

12. Крім того, в зв'язі з цим Ассамблея вважає необхідним зміцнити співпрацю між державами-членами в цілому, внедряючи, там, де цього ще не зроблено, оперативні судові процедури, пристосовані для дітей, особливо в контексті сімейних конфліктів, а також використовувати як додаткову заходів процедуру посередництва, які далеко не завжди працюють успішно, з метою захисту дітей від зайвого шкоди, яку вони несуть від тривалих і виснажливих судових розбиральств. Крім того, Ассамблея закликає всі держави-члени організувати для частини свого судового корпусу спеціалізовану підготовку по питаннях, пов'язаних з дітьми.

13. Крім того, Ассамблея нагадує про свою рекомендацію 1460 (2000) про встановлення поста європейського омбудсмена – уповноваженого по правах дітей і вітає прагнення Комісара по правах людини Ради Європи створювати більше таких установ в державах-членах або розширювати сферу повноважень уже працюючих омбудсменів, з метою, щоб в їх функції входили пропаганда, захист і зміцнення прав дітей.

14.В свете изложенного, Парламентская Ассамблея предлагает всем парламентам государств – членом Совета Европы:

14.1. укреплять и развивать стратегии и национальные меры, направленные на защиту прав детей;

14.2. рассмотреть существующую правовую базу и при необходимости укрепить ее для обеспечения защиты детей от всех форм насилия, эксплуатации и жестокости, сделав любое посягательство на тело или психику ребенка уголовным преступлением, определяемым с учетом степени тяжести и предполагающим применение эффективных пропорциональных действенных наказаний;

14.3. гармонизировать эти положения, с тем, чтобы создать общее для всех стран законодательство по защите детей, в частности в том, что касается таких понятий, как интересы ребенка и определение составов уголовных преступлений в отношении детей;

14.4. предусмотреть правовые нормы:

14.4.1. для приостановления, там, где это еще не предусмотрено, срока исковой давности в отношении тяжких преступлений вплоть до достижения жертвой совершеннолетия;

14.4.2. установить, что судебное преследование за совершение большинства тяжких преступлений в отношении детей может вообще проводиться без ограничений;

14.4.3. расширить юрисдикцию государств таким образом, чтобы можно было эффективно преследовать лиц, совершивших тяжкие преступления в отношении детей, за пределами национальной территории;

14.4.4. ввести ускоренные гражданско-правовые и уголовно-правовые процедуры, приспособленные для детей и включающие, например, право на заслушивание в суде, когда ребенок способен выступить в суде, право на получение помощи юриста, оплачиваемого государством, или право на получение соответствующей правовой помощи;

14.4.5. организовать подготовку специализированных судей для проведения вышеуказанных процедур, в частности, подготовить их к рассмотрению ситуаций, когда дети оказываются жертвами насилия, эксплуатации или жестокости, и там, где это абсолютно необходимо, проведению очных ставок с обвиняемыми, действуя таким образом, чтобы защитить как интересы ребенка, так и интересы правосудия;

14.4.6. приспособить гражданско-правовые и уголовно-правовые процедуры с учетом потребностей детей, сделав акцент на методы, которые оберегают детей от ненужных страданий, особенно, когда речь идет о даче ими показаний или их появлении в суде (например, посредством использования каналов видеосвязи);

14.4.7. призвать государства-члены ввести законодательство, запрещающее выезд за границу лиц, осужденных за совершение преступлений на сексуальной почве в отношении детей.

15. Ассамблея также призывает государства-члены:

15.1. ратифицировать перечисленные выше международные и европейские правовые документы, касающиеся защиты детей;

15.2. создать или активизировать там, где они уже существуют, механизмы посредничества, призванные облегчить страдания детей, особенно в ситуациях, когда их родители находятся в разводе, а также учредить должности уполномоченного по правам детей, к которому дети могли бы обратиться непосредственно, или же расширить функции действующих омбудсманов, с тем чтобы они включали защиту детей от всех форм насилия;

15.3. укреплять сотрудничество на национальном и международном уровне между правоохранительными и следственными органами с целью осуществления эффективных шагов по противодействию эксплуатации детей и торговле детьми в Европе и за ее пределами;

15.4. предпринять шаги по созданию национального органа по сбору информации о детях, ставших жертвами насилия, эксплуатации или жестокости, а также о лицах, осужденных за такие преступления, с тем, чтобы сформировать единую базу данных, к которой должны иметь доступ все заинтересованные стороны, позволяющую обеспечивать обмен информацией, что будет способствовать борьбе с такими явлениями, а также содействовать скорейшему разрешению споров с участием детей, особенно при возникновении семейных

конфликтов, а также с целью создания центра по мониторингу дурного обращения с детьми во всех государствах и на европейском уровне, что позволит получать достоверные статистические данные о случаях насилия, эксплуатации и жестокости в отношении детей;

15.5. создать специализированные европейские органы, а также национальные и международные сети сотрудничества и координации между государственными учреждениями, судебными и правоохранительными органами, национальными структурами и НПО, специализирующимися на вопросах защиты прав детей.

16. И, наконец, Ассамблея призывает государства-члены усилить свою политику по обеспечению благополучия детей, используя для этого следующие средства:

16.1. принятие на местном и национальном уровнях планов действий по искоренению насилия, эксплуатации и жестокости в отношении детей, в частности в семье, в школе, в учреждениях опеки и по месту жительства;

16.2. обеспечение эффективного срабатывания образовательных, информационных и пропагандистских механизмов, ориентированных на детей, родителей, специалистов и все органы, непосредственно отвечающие за правовую и социальную защиту детей, с целью обнаружения фактов дурного обращения и любых форм жестокости и определения путей решения этих проблем;

16.3. обеспечение регулярного сопровождения детей – жертв и лиц, совершивших насилие в отношении детей, для оказания им поддержки со стороны квалифицированных специалистов, также проведения их социальной коррекции и реабилитации;

16.4. создание механизмов надзора за детскими учреждениями (в частности, школами, приютами для сирот, центрами размещения, центрами содержания несовершеннолетних правонарушителей), а также разработка методов выявления (например, при проведении медицинских осмотров в школах и дошкольных учреждениях, в ходе собеседований с психологами) фактов насилия, эксплуатации и жестокости, с тем чтобы освидетельствовать и пресечь любые действия, в результате которых ребенок становится жертвой насилия, эксплуатации или жестокости;

16.5. предоставление номеров бесплатных телефонов, автоответчиков и/или страниц в Интернете, которые позволили бы детям анонимно сообщать о насилии, эксплуатации или жестокости, а также способствовали широкому распространению среди детей, ставших жертвами любых форм дурного обращения, информации о деятельности органов социального обеспечения, специализированных ассоциаций, органов и институтов таких, как омбудсман, в которые они могли бы непосредственно и анонимно пожаловаться на акты насилия, совершенные в отношении них или в отношении других детей.

17. Ассамблея призывает свою Комиссию по мониторингу продолжать включать вопросы, связанные с благополучием детей, в сферу своей надзорной деятельности и в свои доклады.

Резолюція 1714 (2010) про дітей, які стають свідками насильства в сім'ї

1. В большинстве случаев бытовое насилие является насилием в отношении женщин, осуществляемое мужчинами из их непосредственного личного окружения. Всякий раз, когда мать подвергается насилию, существует высокая вероятность того, что ребенок является свидетелем этого насилия. Каждый ребенок, подвергшийся дома насилию, реагирует по-своему, но насилие, совершаемое на его глазах в отношении матери, в любом случае наносит ребенку психическую травму с возможными тяжелыми последствиями.

2. Парламентская ассамблея приветствует принятие программы «Строим Европу для детей и вместе с детьми» на 2009-2011 годы и три ее приоритетных направления: содей-

стве доступу детей к правосудию, искоренение всех форм насилия в отношении детей и участие детей в жизни общества и их влияние на него. В рамках этой программы Ассамблея поддержала разработку Руководящих принципов Совета Европы по вопросу комплексных стратегий защиты детей от насилия (приняты 18 ноября 2009 года), а также начало работы Платформы Совета Европы по правам ребенка (в июне 2009 года). Кроме того, Ассамблея приветствует подготовку Европейских принципов правосудия, учитывающего интересы детей.

3. Ассамблея особо приветствует неустанные усилия, предпринимаемые Специальным комитетом по предупреждению и борьбе с насилием в отношении женщин и бытовым насилием (CAHVIO) в разработке имеющего обязательную силу правового акта о насилии в отношении женщин и бытовом насилии, преимущественно направленном против женщин, и который на уровне Совета Европы должен стать основным правовым актом, охватывающим аспекты, касающиеся детей, ставших свидетелями бытового насилия.

4. Несмотря на успехи в области защиты прав ребенка, последовательно достигаемые на всех политических уровнях, в отношении детей, ставших свидетелями бытового насилия, должны предприниматься дополнительные специальные меры. Зачастую не учитывается, что они являются жертвами, получившими психическую травму, возможными будущими жертвами и звеньями в цепи насилия, которые могут помочь выявлению потенциально опасных ситуаций и предотвращению повторения насилия в будущем.

5. В этой связи Ассамблея призывает национальные парламенты государств-членов Совета Европы:

5.1. совместно с профильными ведомствами решительно поддержать усилия Совета Европы, направленные на соблюдение прав ребенка;

5.2. поддержать Платформу Совета Европы по правам ребенка как постоянно действующий виртуальный форум, направляющий работу по стратегическому планированию, реализации и оценке деятельности Совета Европы в области защиты прав ребенка;

5.3. содействовать распространению информации о стандартах, содержащихся в руководящих принципах политики Совета Европы по вопросу комплексных национальных стратегий защиты детей от насилия, и оказывать содействие их применению;

5.4. призвать свои профильные ведомства, представленные в CAHVIO, принять участие в подготовке будущей Европейской конвенции, которая должна:

5.4.1. сосредоточить внимание на проявлениях насилия в отношении женщин, в том числе бытового, как уже было рекомендовано Ассамблеей в рекомендации 1847 (2008);

5.4.2. признать за такими детьми полноценный статус «вторичных жертв» с тем, чтобы должным образом учитывать воздействие бытового насилия на них;

5.4.3. обеспечить приоритизацию гендерного измерения при оценке последствий бытового насилия для девочек и мальчиков – как в детстве, так и во взрослой жизни;

5.4.4. включить в текст будущей конвенции положения о разработке всеобъемлющих и взаимодополняющих мер социальной защиты, гарантированно доступных всем детям и обеспечивающих учет их интересов наряду с проблемами, касающимися в первую очередь взрослых и в частности матерей;

5.4.5. подчеркнуть важность воспитания детей с самого раннего возраста в духе взаимного уважения и ненасилия, иными словами, предотвращения передачи склонности к бытовому насилию из поколения в поколение.

6. Кроме того, Ассамблея призывает государства-члены Совета Европы:

6.1. повсеместно изыскивать инновационные подходы и методы для работы с детьми, ставшими свидетелями бытового насилия (сравнительный анализ передового опыта);

6.2. продолжать повышать информированность о положении детей, ставших свидетелями бытового насилия, и учитывать эту проблему в контексте национального законодательства и мер политики в рамках междисциплинарного подхода по приоритизации гендерного измерения, служащего в первую очередь для защиты детей, наказания за преступления, связанные с бытовым насилием, или для предоставления денежной компенсации свидетелям насилия как жертвам психической травмы;

6.3. включити в законодавство положення про право дітей на виховання в дусі взаємного поваги та ненасильства;

6.4. при проведенні юридичного та адміністративного розбиральства звертати особливу увагу на дітей, ставши свідками побутового насильства, наприклад, використовуючи такі заходи:

6.4.1. створити спеціальні умови для отримання показань від дітей, ставши свідками побутового насильства, з метою звільнити їх від повторного виконання показань, необхідності відповідати на неуместні та принижувальні запитання, а також для зменшення травматичного впливу юридичних та адміністративних розбиральств;

6.4.2. забезпечити фізичну захист дітей – учасників відповідальних розбиральств через надання опіки та визначення порядку виконання контактів після випадків побутового насильства;

6.4.3. надавати таким дітям захист та підтримку не тільки в притуках для жінок, як це відбувається в більшості випадків, але також і поза такими закладами;

6.4.4. формувати у відповідальних працівників соціальних та інших служб знання, необхідні для роботи з дітьми, ставши свідками побутового насильства (підготовка співробітників правоохоронних органів та педагогів);

6.4.5. при вирішенні питання про батьківські права та про можливість контактів винуватця побутового насильства з дитиною, ставши свідком цих подій, в першу чергу виходити з вищих інтересів дитини;

6.5. при вирішенні питань дітей, ставши свідками побутового насильства, з метою профілактики нанесення їм важких психологічних травм ширше застосовувати комплексний підхід, а також організовувати освітні програми для членів родини, спрямовані на запобігання передачі схильності до насильства між поколіннями, а значить – на профілактику проявів побутового насильства в майбутньому.

Рекомендація № R (79) 17 про захист дітей від жорстокого поводження (англійською мовою)

COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE OF MINISTERS RECOMMENDATION No. R (79) 17 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES CONCERNING THE PROTECTION OF CHILDREN AGAINST ILL-TREATMENT

(Adopted by the Committee of Ministers on 13 September 1979 at the 307th meeting of the Ministers' Deputies)

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

1. Considering that the aim of the Council of Europe is the achievement of greater unity among its members for the purpose of safeguarding and realising the ideals and principles which are their common heritage and of facilitating their economic and social progress;

2. Bearing in mind the United Nations' Declaration on the Rights of the Child, and especially its second and ninth principles;

3. Bearing in mind Article 17 of the European Social Charter concerning the rights of mothers and children to appropriate social and economic protection;

4. Bearing in mind Recommendation 561 (1969) of the Consultative Assembly of the Council of Europe;

5. In the light of the report on the causes and prevention of child abuse prepared at the request of the Social Committee;

6. Reaffirming the generally accepted principle that the rights of parents, guardians and custodians over children may and should be subjected to the necessary restraints to prevent serious and avoidable harm to the children;

7. Reaffirming that this principle should be applied through effective intervention on the part of public authorities;

8. Confirming that physical or emotional ill-treatment or neglect of children by those responsible for their care is a serious problem in most member states;

9. Considering also that such child abuse may be the most extreme manifestation of a wider problem of family disorder and often of society as a whole;

10. Noting that the long-term effects of the abusive home environment are frequently disastrous for the child's growth, his learning capacities, his personality development as well as his future behaviour as a parent and thus costly for society in the long run;

11. Regretting that, despite this fact, there is ignorance, indifference and even resistance within society to the acknowledgement of the extent and gravity of the phenomenon and that it is often regarded as a problem for the authorities and not for the individual;

12. Noting that the search for a long-term solution to this problem requires a dual strategy, consisting of effective measures of immediate intervention, detection and management, and secondly a policy of prevention;

13. Noting the initiatives taken in several member states and in non-member states to develop systematic and co-ordinated methods in the prevention and management of child abuse, and their positive results;

14. Anxious therefore, in view of the urgency of the problem, to promote the general application of such methods to combat the problem in member states;

15. Anxious to encourage research and projects intended to obviate the lack of data presently available and the inadequacy of experience in this field, as well as to adapt measures taken to the newly acquired knowledge;

16. Stressing that effective prevention and management of the problem requires the fullest co-ordination and co-operation between the health, social and other agencies,

I. Recommends that the governments of member states take all necessary measures to ensure the safety of abused children, who for the purposes of this recommendation are those subjected to physical injury and those who are victims of neglect, deprivation of affection or mental cruelty likely to jeopardise their physical, intellectual and emotional development, where

the abuse is caused by acts or omissions on the part of persons responsible for the child's care or others having temporary or permanent control over him;

To this effect, it invites them to:

1. foster a better awareness of the extent and gravity of the problem, in particular by encouraging public education campaigns in order to spread information on child abuse as a social phenomenon, on its causes, its signs and the measures which are being taken or could be taken to combat it;

2. with a view to ensuring, in the most effective way, prevention, detection and management of cases of child abuse, improve the organisation of the child welfare and protection system, taking into account the principles and suggestions mentioned at Appendix I;

3. promote co-ordination, knowledge and understanding among services and among persons belonging to the various professional groups involved in child protection, in order to facilitate a multidisciplinary approach;

4. promote research into the problem giving priority within available resources to studies on schemes for prediction and prevention and for early identification and management; formulate specific definitions on child abuse, and consider research along the lines indicated at Appendix II;

5. keep child protection legislation constantly under review in order to ensure that it conforms to the guidelines set forth in the present recommendation and, if appropriate, adapt it according to developments in understanding of the problem of child abuse;

II. Invites the governments of member states to inform the Secretary General of the Council of Europe every five years of the steps they have taken to implement the present recommendation.

Appendix I to Recommendation No. R (79) 17 Principles and suggestions to be considered

1. Prevention

In order to ensure effective prevention it would be appropriate:

a. to improve general socio-economic conditions and to develop measures for family welfare giving special consideration to those population groups which are economically and socially at a disadvantage;

b. to develop family planning services with a view to enabling couples to avoid unwanted pregnancies;

c. to encourage all measures likely to contain violence in society;

d. to research into the most effective ways of preparing young people for parenthood, including the provision of courses at school and use of the mass media for teenagers and the public in general;

e. to ensure, especially during the first pregnancy, that all parents have adequate opportunities to learn and discuss methods of child rearing appropriate to the various stages of development and are encouraged to do so;

f. to devote particular attention to the perinatal period in order to promote the establishment of emotional bonds between the parents and the newborn child by:

- ensuring a good preparation for childbirth and parenthood for both parents,
- emphasising support and understanding for the mother in labour and discouraging the excessive use of emotionally traumatising practices at the time of birth, which might affect the mother's attitude towards the child,

- encouraging rooming-in in the maternity wards,

- promoting parents' self-confidence and competence in handling their baby, avoiding over-emphasis on the acquisition of technical skills,

- favouring and promoting breast-feeding, where appropriate, by educating parents and persons who are likely to advise mothers,

- recognising the important role of the father vis-a-vis both the mother and the newborn child, for example by giving the father the opportunity to participate at the childbirth and by giving consideration to providing for childbirth leave without loss of income for him;

g. when low birthweight or sick newborn babies, particularly handicapped babies, are in special care units, to encourage maximum contact between parents and infants and especially to ensure support and counselling by nurses, doctors and others;

h. to ensure that there exists a comprehensive preventive child health care system capable of following, by regular checks, the progress of every pre-school child, paying special attention to:

i. continuity of health care,

ii. ways of improving the take-up of services by families prone not to make full use of them;

i. to establish a mechanism, or extend research, for predicting vulnerable families at an early stage in the antenatal and perinatal period;

j. to give special care and support to vulnerable families with parenting problems in the early stages of the child's life;

k. since many parents concerned have unrealistic expectations about child development and bearing in mind that the majority have not had a good model of parenting themselves and have great difficulty in understanding how to achieve a warm family relationship, to pay very special attention to:

i. teaching these parents to understand the needs and behaviour of young children at different stages of development,

ii. understanding and treating marital problems, giving psychological help where necessary,

iii. relieving environmental stresses which often coexist.

2. Detection

In order to reach the main objective, i.e. the detection of all cases of child abuse at an early stage, it would be appropriate:

a. to give the public information about reporting systems which it can use with discretion, so that the people around a child at risk may take effective measures;

b. to encourage the public and especially those most likely to meet ill-treated children to assist in the detection of cases of abuse;

c. to take such measures as are necessary to enable persons subject to professional secrecy to disclose cases of ill-treatment or neglect of minors, on the basis of established procedures and in a manner consistent with professional ethics, inter alia by the enactment of legislative provisions for this purpose or encouraging the adoption of similar provisions in codes of professional conduct.

3. Management

a. The priority objective should be the interruption of ill-treatment and the prevention of further abuse in every detected case;

b. As a subsidiary objective, it should be endeavoured to maintain as far as practicable the child in his family by effective measures of support and treatment of the whole family unit;

c. It would be appropriate to ensure the use at local level, within the existing institutions for child welfare, of procedures making it possible to take action as soon as a case has been reported or detected, and providing in every case for immediate medical and psycho-social investigation by a multidisciplinary team and, if appropriate, legal intervention;

d. Procedures should be made available, subject to due process of law, both for short-term emergency removal of a child from its family to a place of safety and for partial or total deprivation of parental rights or of the exercise of those rights for a period or permanently, the criterion for the decision being the best interests of the child, assessed, where possible, after a thorough multidisciplinary psycho-social study of the child, its parents and the whole family;

e. Regular assessment of the long-term growth and development of the child can be used as a sign of the total family well-being as well as alerting professional staff to its own need for special treatment, training or care;

f. Steps should be taken to ensure the continuity and coherence of management and the adequate co-ordination of the parties involved.

4. Training of personnel

With a view to ensuring an adequate training of the personnel in the various professional groups dealing with the protection of children against ill-treatment, it would be appropriate:

a. to favour a systematic approach to such training and to stimulate studies and experiments to determine the most appropriate content of such training, the teaching methods as well as the preparation of the necessary teaching aids;

b. to make such training an integral part of the formal training of all workers likely to be involved in the detection, management and prevention of child abuse;

c. to provide opportunities for in-service training and for regular refresher courses, in the light of the rapid developments of knowledge in the field;

d. to ensure that the training programmes of all paediatricians, school doctors, general practitioners and child psychologists, as well as of other members of the medical and para-medical professions likely to come across the problem, will enable them to recognise cases of child abuse at an early stage;

e. to ensure that social workers, teachers, members of the police and all professional workers likely to come across cases of child abuse will be taught to recognise signs of it;

f. to make known to all the professional workers referred to in d and e the steps to be taken in the presence of a suspected case;

g. to emphasise the need for a multidisciplinary approach in this training, as a means of breaking down any barriers to co-operation between disciplines and professions;

h. to ensure the co-operation of all bodies or services responsible for the training of all relevant professions, of the management for child abuse and of the teams, if any, especially concerned with child abuse attached to local paediatric units;

i. to introduce a new awareness of the concept of responsibility into training for medical and social personnel as well as into information for the public at large.

Appendix II to Recommendation No. R (79) 17

Subjects of research

i. The evaluation of schemes for predicting families needing special help to prevent abnormal ways of child rearing.

- ii. The evaluation of schemes for the best means of providing this early intensive help and counselling.
- iii. The evaluation of the various family support systems on a long-term basis, once abuse has been recognised, e.g. extra health visiting, counselling, home-help services, day foster care, substitute grandmothers, crisis nurseries, day nurseries, twenty-four-hour assistance.
- iv. Carefully controlled follow-up studies on the later development and personality of children who have been abused.
- v. The evaluation of various forms of substitute family care, in terms of the child's overall personality development.
- vi. The establishment of guidelines for estimating the relative safety of the home before returning the child.
- vii. The study of various ways in which the existing law may be more effectively used for the protection of children.
- viii. Statistical data on the problem and research into the lives of people committing child abuse.
- ix. Action research programmes on measures of prevention, detection and management.

Рекомендація № R (82) 2 про виплату аліментів (англійською мовою)

COUNCIL OF EUROPE
COMMITTEE OF MINISTERS
RECOMMENDATION No. R (82) 2
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON PAYMENT BY THE STATE OF ADVANCES ON CHILD MAINTENANCE¹

(Adopted by the Committee of Ministers on 4 February 1982
at the 343rd meeting of the Ministers' Deputies)

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve greater unity between its members, inter alia by promoting the adoption of common rules in legal matters;

Noting that a large number of children are brought up by only one of their parents and that often one of the persons who is responsible for meeting their needs (hereinafter referred to as the «debtor») does not live with them and does not comply with the maintenance obligation;

Considering that it is primarily the responsibility of parents to provide children with appropriate maintenance but that the state should intervene when they fail to do so;

Recollecting that the European Conference on Family Law, held at Vienna in September 1977, expressed the wish that states take necessary measures to intervene, either by way of advance payment or by any other method, when the father and mother or one of them fails to comply with their maintenance obligations;

Having regard to Recommendation 869 (1979) of the Consultative Assembly of the Council of Europe on payment by the state of advances on child maintenance;

Recognising the advantage of adopting common rules to enable states progressively to improve the rights of children in this field,

Recommends governments of member states:

1. to adopt, taking as a guide the principles contained in the appendix to this recommendation, a system of advance payment of maintenance to children when the debtor fails to comply with his

obligation, if they already have a system aiming at the same objective, to adapt it, if necessary, to the above-mentioned principles;

2. to strengthen the means of recovering advances from a debtor resident in another state and, to this end, to facilitate the recognition and enforcement of decisions relating to maintenance obligations for children, where appropriate by ratifying the relevant international instruments.

1. When this recommendation was adopted, the Representatives of Ireland and Italy, in application of Article 10.2.c of the Rules of Procedure for the meetings of the Ministers' Deputies, reserved the right of their governments to comply with it or not.

Appendix to Recommendation No. R (82) 2

Principles

1. Payments of advances on child maintenance will be made under a system set up by the state where a person who is under a legal obligation to pay maintenance, which has become enforceable by compulsory process, has failed to comply with his obligation. This system will apply to children habitually resident in

the territory of that state and who are not living with the person liable to pay maintenance.

2. The age of the child up to which payments will be made will be fixed by each state. In any event, the advance payment will be made until the end of the period of compulsory schooling.

3. The advance payments may be refused if the child or the parent with whom he is living has sufficient financial resources to meet his needs.

4. Advance payments may be limited to a sum fixed according to criteria laid down by each state.

5. Advance payments will not release the debtor either from his obligations towards the state with regard to the sum advanced by the latter or from his obligations with regard to the child for any residual sum.

6. Public authorities may recover advance payments from the debtor. Where they have the recognised power to do so they may also recover, on behalf of the maintenance creditor, the full sum required by a legal obligation which has become enforceable by compulsory process. Except in cases of double payment,

the failure to recover from the debtor all or part of the advanced payments will not give a right to recover these advances from the child.

Рекомендація № R (83) 13 про роль середньої школи в підготовці молоді до життя

УХВАЛЕНО
Комітетом міністрів на
362-му засіданні заступників
міністрів
від 23 вересня 1983 р.

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи (994_001), зважаючи на висновки проекту середньої освіти N 1 «Підготовка до життя» (1978 – 1982) Ради з культурного співробітництва (PKC),

беручи до уваги те, що Західна Європа переживає період змін і нестабільності, різний за інтенсивністю в різних регіонах,

свідомий того, що багато молодих людей сьогодні глибоко стурбовані своїм майбутнім, своєю роллю в суспільстві та можливістю одержати професійну підготовку і роботу,

вірячи в те, що майбутнє європейського суспільства залежить від уміння й готовності всіх його членів:

- i) визнавати, захищати і сприяти людським цінностям, демократії та правам людини;
- ii) сприяти європейському співробітництву, демонструвати почуття солідарності з усім світом і працювати заради миру;
- iii) розуміти і поважати інших, бути терпимими, визнавати право бути різними і боротися проти забобонів;
- iv) розв'язувати конфлікти відкрито і демократично;
- v) виявляти позитивне ставлення до навчання і роботи;
- vi) відповідати ініціативами на ситуації, що змінюються, включаючи різні форми зайнятості;
- vii) розуміти основні принципи оброблення інформації та сприймати поінформовану й соціально відповідальну позицію з наукових і технічних питань;
- viii) свідомо ставитися до повідомлень у засобах масової інформації та рекламі;
- ix) бути відповідальними за довілля,

вірячи в те, що цим вимогам можуть відповідати лише незалежні й відповідальні чоловіки та жінки,

визнаючи, що хоча школа не єдине джерело освіти, сьогодні навіть більше, ніж завжди, вона має відігравати вирішальну роль у формуванні незалежних і відповідальних особистостей,

рекомендує урядам держав-членів:

a) в політиці щодо середньої освіти врахувати принципи, які містяться в Додатку до цієї рекомендації, та довести їх до відома уповноважених органів, щоб ці принципи було розглянуто та в разі потреби враховано;

b) забезпечити, щоб цю рекомендацію було якнайширше розповсюджено серед усіх осіб і установ, які опікуються середньою освітою.

Додаток
до Рекомендації N R (83) 13
Керівні принципи для осіб,
відповідальних за програми підготовки молоді до життя

1. У підготовці молодих людей до життя в суспільстві слід приділяти особливу увагу потребам молоді в період, який охоплює роки, що безпосередньо передують чи йдуть одразу по закінченні обов'язкового навчання в школі. Це пояснюється тим, що:

- i) ці роки є періодом інтенсивного особистого й соціального розвитку;
- ii) саме в цей час усі молоді люди мають визначити своє майбутнє;
- iii) у багатьох державах-членах молоді люди досягають повноліття через кілька років після закінчення обов'язкового навчання в школі.

2. Освітні системи мають давати всім молодим людям можливість одержати потрібні знання, навички і виробити позиції в таких вирішальних сферах, що тісно пов'язані між собою, як:

i) підготовка до життя в демократичному суспільстві. Вона повинна включати права і основні свободи людини, обов'язки й відповідальність громадян, політику й економіку. Така підготовка має допомогти молодим людям брати участь у громадському житті на місцевому й національному рівнях та розуміти міжнародну політику;

ii) підготовка до особистого життя. Вона повинна охоплювати основні цінності, а також особисті, сімейні й громадські стосунки. Молоді треба дати досвід особистого прийняття рішень, розв'язання проблем і планування;

iii) підготовка до культурного життя. Вона має: дати молодим людям можливість знаходити в культурному житті джерела духовного збагачення і брати в ньому активну участь; включати ознайомлення з культурною, духовною, історичною й науковою спадщиною, а також підготовку до життя в мультикультурному суспільстві. Концепцію культури слід тлумачити

чити в широкому сенсі, а культурі треба знайти місце, на яке вона заслуговує, в контексті вивчення всіх предметів;

iv) підготовка до світу праці. В обов'язковій середній школі вона повинна: бути пов'язана з підготовкою до широкої перспективи трудового життя; охоплювати як теоретичний вступ до змісту і форм праці, так і професійний досвід. Під час професійно-технічної підготовки спеціалізація повинна проходити поступово, якщо можливо, після загального вивчення елементів, які є спільними для споріднених спеціальностей. Усі молоді люди мають розуміти, яку важливу роль відіграватимуть наука і техніка в їхньому житті.

3. Школи повинні передбачати дальше навчання й підготовку, пропонуючи в перспективі неперервного навчання відповідні консультації та послуги, що спрямовують і молодь, і дорослих до здобуття різних ступенів освіти, а також до вищої освіти. Щоб допомогти молоді якнайліпше скористатися цими можливостями, школи мусять приділяти особливу увагу набуттю навичок спілкування та техніці навчання.

4. Активне партнерство між школою та іншими соціальними інститутами сприятиме підготовці молодих людей до життя. Зокрема, з користю для себе школа могла б співпрацювати:

- i) із сім'єю – тісно співпрацюючи з батьками;
- ii) з місцевою громадою – завдяки участі цієї громади в житті школи й вільної участі молоді в житті громади;
- iii) з соціальними й політичними інституціями – проводячи дискусії з лідерами громадської думки, ознайомлюючи з місцевими і національними державними установами й відвідуючи їх, а також проводячи відповідну позашкільну роботу;
- iv) з іншими країнами – через широкі особисті контакти, обміни, побратимство шкіл і листування учнів. Це заохочуватиме до вивчення іноземних мов;
- v) зі світом праці – через трудовий досвід і контакти з представниками працедавців і профспілок;
- vi) зі світом культури в найширшому сенсі – через активну участь у соціальній, художній і науковій діяльності та спорті.

5. Атмосфера, програми і організація шкіл мають бути такими, щоб давати молодим людям змогу на практиці застосувати досягнення демократії. Де це доцільно, молоді треба давати можливість:

- i) спільно з особами, що відповідають за їхню освіту, брати участь у прийнятті рішень, які потім оприлюднюються;
- ii) брати на себе відповідальність за самих себе, своїх товаришів, школу, сім'ю, своїх ровесників і свою громаду;
- iii) практикувати такі форми участі, як делегування і представництво;
- iv) входити до складу шкільних рад і неформальних учнівських груп.

6. Для того, щоб оволодіти відповідними знаннями, виробити позиції та набути навички, потрібні для проведення консультацій і допомоги, працівники шкіл мають отримувати допомогу у вигляді відповідної професійної підготовки та підвищення кваліфікації. Вчителів, зокрема, треба заохочувати:

- i) до розуміння психічних та емоційних потреб учнів;
- ii) до розвитку вмінь чуйно й демократично керувати;
- iii) до використання як засобу культурної й соціальної різноманітності учнів;
- iv) до здобуття знань про світ праці поза межами освітньої системи та набуття досвіду роботи.

7. Освітнянські керівні заклади мають надати школам як свободу дій, так і час, потрібний для встановлення партнерства з іншими соціальними інституціями, а також створювати можливості для участі учнів у цьому процесі.

8. Усім молодим людям треба гарантувати, що по закінченні обов'язкового навчання в школі їм буде запропоновано роботу або дальшу освіту чи підготовку. Для вразливих і неблагополучних груп треба вживати особливих заходів. Враховуючи, що молодіжну політику нерідко проводять кілька міністерств, а в міністерствах – департаменти, державам-членам варто переглянути їхні взаємозв'язки і за потреби вжити заходів для забезпечення послідовності цієї політики.

Рекомендація № R (85) 4 про насильство в сім'ї

(Прийнята Комітетом міністрів 26 березня 1985 року
на 382-му засіданні заступників міністрів)

Неофіційний переклад

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи (994_001), вважаючи, що сім'я є основним організаційним утворенням у демократичному суспільстві, вважаючи, що охорона сім'ї передбачає захист усіх її членів від будь-якої форми насильства, що досить часто трапляється між ними,

вважаючи, що насильство притаманне будь-якій дії або бездіяльності, яка завдає шкоди життю, фізичній чи психологічній недоторканності та свободі людини або суттєво перешкоджає розвиткові особистості,

вважаючи, що подібне насильство зачіпає, зокрема, з одного боку, інтереси дітей, з іншого – жінок, хоча і різним чином,

вважаючи, що дітям належить право на особливий захист з боку суспільства від будь-якої з форм дискримінації чи пригноблення, а також від будь-якого зловживання владою у сім'ї та інших утвореннях,

вважаючи, що те саме стосується жінок, оскільки вони де-факто є об'єктом певної нерівності, а це перешкоджає надходженню повідомлень про будь-які порушення, де жінки виступають потерпілою стороною,

беручи до уваги в цьому випадку свою Резолюцію (78) 37 «Про рівність подружжя у цивільному праві»,

беручи до уваги Рекомендацію N R (79) 17 «Про захист дітей від поганого поводження»,

беручи до уваги матеріали 4-го Колоквіуму Ради Європи з питань кримінології, що стосуються поганого поводження з дітьми у сім'ї,

беручи до уваги Рекомендацію 561 (1969) Консультативної асамблеї Ради Європи «Про захист меншин від поганого поводження»,

рекомендує урядам держав-членів:

I. З метою запобігання насильству в сім'ї:

1. Збудити громадську думку стосовно поширення, серйозності та специфічних рис насильства в сім'ї, з тим щоб отримати підтримку для здійснення заходів, спрямованих на боротьбу з цим явищем;

2. Сприяти поширенню серед сімей знань та інформації про соціальні та сімейні стосунки, ранньому виявленню потенційно конфліктних ситуацій та вирішенню міжособистісних та внутрісімейних конфліктів;

3. Забезпечити відповідну професійну підготовку для всіх осіб, які є відповідальними за втручання у випадках прояву насильства в сім'ї, зокрема для тих, які за своїми функціональними обов'язками мають виявляти такі випадки або мати справу з жертвами цих випадків;

4. Налагодити і сприяти організації та підтриманню роботи агенцій, асоціацій чи фондів, які мають на меті надання допомоги жертвам випадків насильства в сім'ї, виявляючи належну повагу до приватного життя інших осіб;

5. Створити адміністративні відділи або багатопрофільні заклади, метою яких було б піклування про жертв насильства в сім'ях і які мали б повноваження розглядати ці випадки.

До їхніх повноважень можуть належати такі:

- отримувати повідомлення про вчинення актів насильства в сім'ї;
- влаштовувати медичний огляд на вимогу жертви;
- допомагати, піклуватись та давати поради різним сторонам, причетним до випадків насильства в сім'ї, проводити для цього соціальні розслідування;

- передавати і в сім'ї, і в суди для дітей або в органи прокуратури інформацію про справи, які, на думку відділу або управління, мають бути передані на розгляд тієї чи іншої із згаданих інстанцій;

6. Обмежити ці відділи або управління суворими правилами стосовно розголошення інформації, до якої вони мають доступ при здійсненні своїх повноважень.

II. З метою повідомлення про акти насильства у сім'ї:

7. Для осіб, які дізнались про випадки насильства в сім'ї, поширити спеціальну інформацію про доцільність та можливість повідомити про це уповноважені органи, зокрема ті, які зазначені в пунктах 4 та 5, або про безпосереднє втручання для надання допомоги особі, яка перебуває в небезпеці;

8. Розглянути можливість скасування зобов'язання, яке накладається на представників певних професій, щодо збереження таємниці і, таким чином, дозволити їм надавати органам, зазначеним у пункті 5, будь-яку інформацію стосовно випадків насильства у сім'ї.

III. З метою втручання держави відразу після акту насильства в сім'ї:

9. Робити кроки задля гарантування того, щоб у випадках насильства в сім'ї було швидко вжито відповідних заходів, хоча б і тимчасових, для захисту жертви та запобігання подібним інцидентам;

10. Вжити заходів, які у випадку конфлікту між подружжям гарантуватимуть захист дітей від будь-якого насильства, до якого може призвести конфлікт, що може серйозно зашкодити розвиткові особистості дитини;

11. Вжити необхідних заходів для гарантування того, щоб інтересам жертви не завдавалась шкода внаслідок застосування громадських, адміністративних та каральних заходів, усвідомлюючи, що останні можуть використовуватись тільки в крайньому разі;

12. Переглянути законодавство стосовно права карати дітей на предмет обмеження або заборони тілесних покарань, навіть якщо порушення такої заборони не обов'язково має наслідком кримінальну відповідальність;

13. Вивчити можливість передачі справ про випадки насильства в сім'ї тільки фахівцям – працівникам органів прокуратури, слідства або судам першої інстанції;

14. Зробити кроки, спрямовані на забезпечення проведення в таких випадках, як правило, психосоціального дослідження, та щоб саме на підставі результатів дослідження і відповідно до критеріїв, які враховують інтереси жертви, так само, як і дітей в сім'ї, прокуратура або суд могли запропонувати або вжити заходів некримінального характеру, особливо у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений дає згоду на здійснення нагляду з боку уповноважених соціальних, медико-соціальних органів чи установ, що здійснюють умовне звільнення;

15. Не розпочинати судового переслідування за фактами насильства в сім'ї, крім випадків, коли цього вимагає жертва чи потребують громадські інтереси;

16. Вжити заходів для забезпечення захисту членів сім'ї, які дають свідчення у справі про насильство в сім'ї, від зовнішнього тиску. Зокрема, неповнолітнім має надаватись допомога відповідного адвоката. Більше того, правила присяги не повинні зменшувати доказову силу такого свідчення;

17. Вивчити можливість запровадження спеціальних обвинувачень за правопорушення, вчинені в сім'ї.

* Коли ця Рекомендація була прийнята, представник Сполученого Королівства, застосовуючи підпункт с пункту 2 статті 10 Правил процедури проведення засідань заступників міністрів, залишив за своїм урядом право дотримуватись або не дотримуватись пункту 5 статті 1 Рекомендації.

Рекомендація N R(87)20 про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх

(Прийнята Комітетом міністрів 17 вересня 1987 року на 410-му засіданні заступників міністрів)

Неофіційний переклад

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи (994_001), вважаючи, що молоді люди – це особи, які перебувають у процесі розвитку, і, відповідно, всі заходи, що вживаються стосовно них, мають носити виховний характер,

вважаючи, що при соціальному впливі на злочинність неповнолітніх необхідно враховувати особистість та особливі потреби неповнолітніх, а також те, що вони потребують спеціалізованого втручання, а у разі необхідності – й особливого поводження, що ґрунтується, зокрема, на принципах, проголошених у Декларації Організації Об'єднаних Націй про права дитини (995_384),

упевнені в тому, що карна система стосовно неповнолітніх і надалі має бути спрямована на їхню освітню і соціальну інтеграцію, та, наскільки це можливо, запобігати позбавленню неповнолітніх волі,

вважаючи, що заходи стосовно неповнолітніх мають вживатися переважно у звичному для них оточенні та із залученням громадськості, зокрема на місцевому рівні,

упевнені, що неповнолітнім мають надаватись такі самі процедурні гарантії, як і дорослим,

враховуючи попередню діяльність Ради Європи стосовно злочинності неповнолітніх і зокрема Резолюцію (78) 62 «Про злочинність неповнолітніх і соціальні зміни», а також висновки 14-ї наукової кримінологічної конференції «Запобігання злочинності неповнолітніх: Роль громадських установ у суспільстві, що змінюється»,

звертаючись до Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй з відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила) (995_211),

рекомендує урядам держав-членів переглянути, якщо це необхідно, їхнє законодавство і практику з метою:

I. Запобігання

Для цього:

1. Почати застосовувати або продовжити застосування конкретних заходів, спрямованих на усунення непристосованості та злочинності неповнолітніх, зокрема:

а) шляхом запровадження всебічної політики, що сприятиме соціальній інтеграції молоді;

б) шляхом надання спеціальної допомоги і запровадження в школах, молодіжних або спортивних закладах спеціалізованих експериментальних програм, спрямованих на кращу інтеграцію молоді, яка відчуває серйозні труднощі в цих питаннях;

с) шляхом вжиття технічних та ситуативних заходів задля обмеження існуючих можливостей для скоєння молоддю правопорушень;

II. Неприсягнення до відповідальності – посередництва

Для цього:

2. Сприяти розвиткові процесу неприсягнення до відповідальності і посередництва на рівні органу, що притягає до відповідальності (відмова від порушення кримінальної справи) або на рівні поліції – в країнах, де поліція здійснює функції обвинувачення, – для того щоб запобігти притягненню неповнолітніх до відповідальності за системою кримінального су-

дочинства з відповідними наслідками; залучати до цієї справи служби або комісії у справах захисту дітей;

3. Вживати необхідних заходів для забезпечення:

- згоди неповнолітнього на застосування заходів, згідно з якими непритягнення до відповідальності є умовним і, в разі необхідності, домогтися взаємодії з його сім'єю;
- належної уваги до прав та інтересів як постраждалого, так і неповнолітнього;

III. Відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх

Для цього:

4. Забезпечити, щоб справи стосовно неповнолітніх розглядались більш оперативно, уникати невиправданих відстрочок з метою створення ефективної виховної дії;

5. Уникати передачі неповнолітніх до судів для дорослих, якщо існують суди для неповнолітніх;

6. Уникати, по можливості, затримання неповнолітніх і за будь-яких обставин сприяти уповноваженим органам у здійсненні нагляду за умовами такого затримання;

7. Заборонити тримання неповнолітніх під вартою, крім особливих випадків скоєння більш дорослими підлітками дуже тяжких злочинів; у цих випадках обмежувати тривалість тримання неповнолітніх під вартою і тримати їх окремо від дорослих. Передбачити, щоб такі рішення приймались переважно після консультації з соціальною службою на предмет альтернативних пропозицій;

8. Зміцнювати правовий статус неповнолітніх під час розгляду справи, у тому числі під час розслідування поліцією, визнаючи, крім іншого:

- презумпцію невинуватості;
- право використовувати захисника, який може, у разі необхідності, бути офіційно призначений і послуги якого оплачує держава;
- право на присутність батьків або іншого законного представника, які мають бути поінформовані з самого початку процесу;
- право неповнолітніх на виклик свідків, проведення їх допиту та очних ставок;
- можливість для неповнолітніх просити проведення повторної експертизи або будь-якого іншого рівноцінного заходу розслідування;
- право неповнолітніх на висловлювання і, в разі необхідності, на вираження своєї думки з приводу заходів, що можуть бути вжиті стосовно них;
- право на апеляцію;
- право вимагати перегляду призначених заходів;
- право неповнолітніх на повагу до їхнього особистого життя;

9. Сприяти створенню умов для одержання всіма особами, які задіяні на різних етапах ведення слідства (поліція, захист, обвинувачення, судді, соціальні працівники), спеціальної підготовки в галузі прав неповнолітніх і щодо злочинності неповнолітніх;

10. Забезпечити, щоб записи в поліцейських протоколах, які стосуються неповнолітніх, були конфіденційними і надавались тільки органам судової влади або рівнозначним органам, а також щоб ці записи не використовувались після того, як особи, котрих це стосується, досягли повноліття, за виключенням вагомих на це підстав, визначених у національному законодавстві;

IV. Втручання

11. Забезпечити, щоб втручання, яке здійснюється відносно неповнолітніх правопорушників, відбувалось переважно у звичному для них оточенні, при повазі їхнього права на освіту та їхньої особи, а також задля сприяння їхньому особистому розвитку;

12. Передбачити, щоб строк втручання мав точно визначені межі, щоб тільки судові або рівнозначні адміністративні органи мали право його встановлювати, щоб ці самі органи могли достроково припиняти втручання;

13. Якщо необхідна державна опіка:
- урізноманітнити форми державної опіки з метою створення для неповнолітнього найсприятливіших умов, які відповідали б його віку, проблемам і середовищу (прийомні родини, дитячі будинки);
  - засновувати невеличкі виховні установи, які б вписувались у соціальне, економічне та культурне оточення неповнолітніх;
  - передбачити, щоб особиста свобода неповнолітнього обмежувалась якнайменше і щоб спосіб здійснення цього обмеження перебував під контролем судових органів;
  - сприяти, по можливості, підтриманню зв'язків неповнолітнього з його сім'єю при застосуванні всіх форм виховання під опікою.

Для цього:

- уникати поміщення неповнолітнього у місцях, які знаходяться занадто далеко або є важкодоступними;
- підтримувати зв'язки між місцем перебування неповнолітнього та його сім'єю;

14. З метою поступової відмови від ув'язнення та збільшення кількості альтернативних заходів надавати перевагу тим із них, які дають більше можливостей для соціальної інтеграції неповнолітніх шляхом навчання і професійної освіти, а також шляхом використання дозвілля чи інших видів діяльності;

15. Серед таких заходів звернути особливу увагу на ті, які:

- передбачають умовний нагляд і надання допомоги;
- спрямовані на те, щоб подолати стійкість злочинної поведінки неповнолітніх шляхом покращення їхньої здатності до соціальної адаптації завдяки активним виховним діям (включаючи «інтенсивну посередницьку діяльність»);
- включають відшкодування збитків, завданих злочинними діями неповнолітнього;
- включають громадські роботи, які відповідають віку неповнолітнього та виховній меті;

16. У справах, коли за національним законодавством не можна уникнути покарання у вигляді позбавлення волі:

- встановити шкалу вироків, яка б найкращим чином відповідала становищу неповнолітніх; запровадити для них умови відбування покарання більш сприятливі, ніж для дорослих, зокрема що стосується напіввільного режиму та дострокового звільнення, а також призначення і відміни умовного покарання;
- вимагати від судів обґрунтування вироків про позбавлення волі;
- тримати неповнолітніх окремо від дорослих, або, у виняткових випадках, коли з міркувань дотримання режиму суд приймає рішення про спільне тримання, захищати неповнолітніх від шкідливого впливу дорослих;
- передбачити як загальноосвітнє, так і професійне навчання молодих в'язнів, бажано в колективі, або вживати будь-яких інших заходів, що допоможуть неповнолітнім повернутись до суспільства;
- передбачити надання неповнолітнім виховної підтримки і можливої допомоги після звільнення задля їх соціальної реабілітації;

17. Переглянути, у разі необхідності, своє законодавство стосовно підлітків-правопорушників, з тим щоб відповідні суди також мали змогу, зважаючи на особу правопорушника, виносити виховні за змістом вироків, що сприятимуть його соціальній інтеграції;

V. Дослідження

18. Сприяти та заохочувати проведення порівняльних досліджень щодо злочинності неповнолітніх з метою створення засад для формування політики з цього питання, приділяючи основну увагу:

- запобіжним заходам;
- взаємовідносинам між поліцією та молоддю;
- впливові нової кримінальної політики на функціонування правової системи стосовно неповнолітніх;

- спеціалізованому навчанню кожного, хто працює у цій галузі;
- порівняльній характеристиці злочинності неповнолітніх і молодих дорослих правопорушників, а також заходам перевиховання і соціальної інтеграції для кожної з цих вікових груп;
- заходам, альтернативним позбавленню волі;
- залученню громадськості до піклування про молодих правопорушників;
- взаємозв'язку між демографічними факторами та ринком праці, з одного боку, і злочинністю неповнолітніх, з іншого;
- ролі засобів масової інформації у питаннях, що стосуються злочинності та впливу на неї;
- закладам на зразок молодіжного омбудсмена або комісії з розгляду скарг щодо захисту прав молоді;
- заходів і процедур примирення молодих правопорушників з потерпілими.

Рекомендація № R (88) 6 про соціальну реакцію на злочинність серед неповнолітніх з сімей мігрантів (англійською мовою)

COUNCIL OF EUROPE
COMMITTEE OF MINISTERS
RECOMMENDATION No. R (88) 6
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON SOCIAL REACTIONS TO JUVENILE DELINQUENCY
AMONG YOUNG PEOPLE COMING FROM MIGRANT FAMILIES

(Adopted by the Committee of Ministers on 18 April 1988
at the 416th meeting of the Ministers' Deputies)

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Drawing attention to the principles of the European Convention on Human Rights;

Having regard to the multicultural and multiracial nature of most European societies today and the need for Council of Europe member states to make allowance for this when framing their policies;

Considering the need for each state to reduce, as much as possible, differences existing between nationals and non-nationals in the participation in the social life of the country of residence;

Considering that any policy on juvenile delinquency necessarily entails taking measures to facilitate the social integration of young people in difficulty;

Considering that, of these young people, those coming from migrant families and in particular second-generation migrants deserve special attention;

Considering the need to prevent delinquent behaviour among the latter by giving them equal opportunities for self-fulfilment with the young among the indigenous population and enabling them to integrate themselves fully into the society of the country of residence;

Considering that special arrangements should be made to ensure that, when these young people come into contact with the system of justice for minors, the action taken is likely to foster their social integration;

Taking into account the work of the European Committee on Crime Problems in the sphere of juvenile delinquency and crime among migrants, namely: Resolution (75) 3 on the legal and administrative aspects of criminality among migrant workers, Resolution (78) 62 on juvenile delinquency and social change, Recommendation No. R (84) 12 concerning foreign prisoners and Recommendation No. R (87) 20 on social reactions to juvenile delinquency,

Recommends the governments of member states to take the following measures in legislation and practice in order to avoid any discriminatory treatment of young people coming from migrant families in the juvenile justice system and within the policy of social integration of youth and to help those who have displayed delinquent conduct to derive the maximum benefit from the measures available under that system:

I. Prevention

1. To promote their access to all available institutions and social resources in order to enable them to acquire a social status equivalent to that of other young people; to this end, to give young migrants,

in accordance with arrangements laid down in the legislation, the possibility of acquiring the nationality of the country of residence;

2. To promote their participation in all facilities for young people: youth clubs and associations, sports clubs and social services; in this framework, encourage organisations aiming at conserving the cultural heritage of these groups;

3. To offer adequate aid and assistance to these young people and their families when they are in social and family crisis situations;

4. To ensure as far as possible that schools which have a certain proportion of these young people among their pupils are provided with special facilities, such as a larger number of teachers sensitive to the questions of migrants and minorities, tuition in the language and civilisation of both the host country and the country of origin, extra support in school work;

5. To ensure, with a view to securing equality of opportunities, that compulsory school attendance is effective for girls as well as boys;

6. To promote the access of these young people, even at a later stage, to training and offer them information and assistance in obtaining and keeping employment.

II. Police

7. To ensure that police services, which often constitute the first point of contact with young people in difficulty, adopt a non-discriminatory attitude during these contacts, taking into account the cultural context in which these young people live;

8. To ensure, consequently, that, in those departments of the police force responsible for juveniles, there are enough police officers having specialist training focused on the cultural values and standards

of behaviour of the various ethnic groups with which they come into contact, including if possible police officers coming from a migrant background, and that all these officers may if necessary have recourse to interpreters;

9. To ensure that those departments establish links with associations concerned with these young people, in particular in order to be able to give the latter adequate assistance and guidance.

III. Juvenile justice and care system

10. To ensure that these young people benefit equally with young nationals from innovations in the juvenile justice and care system (diversion, mediation, other new forms of intervention, etc.);

11. To ensure that persons handling cases of minors at the various stages in proceedings are able to communicate in a satisfactory manner with the young migrants on account either of their ethnic origin or of their specialist training;

12. To intensify and ameliorate the contacts between the agents of the criminal justice and care system and families of migrants or other persons from the minor's environment in order better to understand the

problems of the minor and reach well-founded decisions; to this end, to secure also the assistance of associations concerned with these young people.

IV. Interventions and measures

13. To undertake an adequate review of the young person's personal and social circumstances, in order to avoid simplistic and automatic «cultural» explanations, based on cultural values and conflicts;

14. To avoid systematic placing of these young people in institutions by providing the necessary resources in order that non-custodial measures and alternatives to placement and imprisonment

are accessible and effectively applied to these young people in the same way as to the indigenous young people;

15. To ensure that educational and social staff are trained in the problems of these young people and include, if possible, members coming from migrant backgrounds, and that they can have recourse to collaborators (professional or voluntary) or to associations with experience in this field;

16. To avoid grouping young people of the same origin in specialised institutions;

17. To ensure that religious convictions and practices, including food practices, of the groups concerned are respected in the course of these interventions;

18. To encourage the recruitment of foster families representative of the various communities existing in the national territory so that, if desirable, young people can be entrusted to families of the same cultural origin;

19. To avoid, in principle, the expulsion of second-generation migrants during their minority or later for offences committed during their minority.

V. Research

20. To promote research especially on the following subjects:

- perception of the juvenile criminal justice system by young migrants and young people belonging to ethnic or cultural minorities;

- problems of young people returning to the country of origin and measures to be taken to prevent their possible misadaptation and delinquency;

- social and ethnic discrimination and institutional practice;

- practice related to reporting facts concerning these groups to the criminal justice system;

- discrimination in the reporting of criminality of young migrants by the media;

- effects of demographic changes on the labour-market and impact on the position of migrants and the development of criminality;

- studies of victimisation of young migrants or young people belonging to minorities, especially by racial attacks;

- ethnic monitoring of recruitment and selection of staff working in the juvenile justice system.

Рекомендація № R (90) 2 про соціальні заходи щодо насильства в сім'ї (англійською мовою)

COUNCIL OF EUROPE
COMMITTEE OF MINISTERS
RECOMMENDATION No. R (90) 2
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON SOCIAL MEASURES CONCERNING VIOLENCE WITHIN THE FAMILY¹

(Adopted by the Committee of Ministers on 15 January 1990
at the 432nd meeting of the Ministers' Deputies)

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

1. Considering that the aim of the Council of Europe is the achievement of greater unity among its members for the purpose of safeguarding and realising the ideals and principles which are their common heritage and of facilitating their economic and social progress;

2. Bearing in mind the right to respect for private and family life as defined in Article 8 of the European Convention on Human Rights;

3. Bearing in mind the right of the family to social, legal and economic protection, and the rights of mothers and children to appropriate social and economic protection, as defined in Articles 16 and 17 of the European Social Charter;

4. Bearing in mind the Declaration on equality between women and men, adopted by the Committee of Ministers at its 83rd Session (16 November 1988);

5. Bearing in mind Recommendation No. R (84) 4 of the Committee of Ministers on parental responsibilities;

6. Bearing in mind Recommendation 561 (1969) of the Assembly of the Council of Europe on the protection of minors against ill-treatment;

7. Bearing in mind Recommendation No. R (79) 17 of the Committee of Ministers concerning the protection of children against ill-treatment;

8. Bearing in mind the proceedings of the Council of Europe's 4th Criminological Colloquy, on the ill-treatment of children in the family (1979);

9. Bearing in mind Recommendation No. R (87) 21 of the Committee of Ministers on assistance to victims and the prevention of victimisation;

10. Having regard to Recommendation No. R (85) 4 of the Committee of Ministers on violence in the family;

11. Having regard to the conclusions of the Council of Europe's Colloquy on violence within the family: measures in the social field (Strasbourg, 25-27 November 1987);

1. When this recommendation was adopted, the Representative of Denmark, in application of Article 10.2.c of the Rules of Procedure for the meetings of the Ministers' Deputies, reserved the right of her Government to comply or not with paragraphs 6 of Section A and 46 of Section B of the appendix to the recommendation.

12. Recognising that the problem of violence in the family calls for measures to be taken at national and international level;

13. Noting that violence within the family occurs at all levels of society and in all countries, rich or poor, with no regard, for instance, to family structures, ethnic origin, age, language, religion, political or other opinion, national or social origin, or property;

14. Acknowledging that social and economic pressures on families contribute to violent behaviour;

15. Noting the need to identify the other factors contributing to violence, to prevent violence in the family and to consider social measures to remedy violence in the family when it has already taken place;

16. Considering the need for a change in the consciousness of the whole of society, whereby everyone would recognise the unacceptability of the phenomenon of violence both in the family and in society as a whole;

17. Recognising the general importance of the non-violent settlement of conflicts and the discouragement of the misuse of power;

18. Believing that trends towards the democratisation of the family, implying respect for members of the family as individuals with equal rights and equal opportunities, can help to discourage violence;

19. Bearing in mind the importance of adequate financial resources for carrying out planned and proposed measures in the social field,

Recommends that the governments of member states take or, where appropriate, encourage the general preventive measures and the specific measures mentioned in the appendix to the present recommendation.

Appendix to Recommendation No. R (90) 2

Section A: General preventive measures

1. The family, a fundamental unit of society, should be supported by all possible means.

2. The rights of individuals should be recognised and respected, with particular attention being paid to those of the weaker members of the family.

3. Full equality should be implemented between the sexes; this involves equal education, equal opportunities for work and decision-making, and equal opportunities for economic independence and personal growth.

4. Social and economic pressures should be relieved in areas such as social welfare, health, housing and urban planning, the world of work, culture, education.

5. The extent, seriousness and negative consequences of violence within the family should be accurately established. The public should be extensively informed about them, and about the principles of non-violent settlement of conflicts, the non-acceptance by society of the misuse of power and the possibilities of treatment. To this end, education and the media should be properly used.

6. The justification of violence in the media should be limited by all the means possible in a democratic society. The media should be invited to collaborate (via professional codes of conduct for instance) in such a policy.

7. Adequate housing and urban policies which can prevent potentially explosive situations within the family as well as in the wider community should be undertaken. The specific needs of the elderly, of families (in particular those with many children), of young people and of certain underprivileged groups should be given high priority.

8. Social and economic protection on an independent basis should be assured for those caring full-time at home for young children, an elderly parent or a disabled relative, in order to support carers in what can be conditions of constraint and conflict.

9. Everything necessary should be done to reconcile family life with working life, with particular attention being paid to, on the one hand, the provision, quality and accessibility of child day-care facilities, family support services and social security, and, on the other hand, on a voluntary basis, part-time work, flexible arrangements of working hours and parental leave.

10. Research should be undertaken to identify those family situations which lead to an increased number of dangerous conflicts, in order to prevent or resolve potentially violent situations.

11. In the absence of adequate research on the special situation of disabled members of the family, governments should promote and/or subsidise studies on this subject, as well as considering in depth to what extent the present recommendation can be applied to this particularly vulnerable group.

Section B: Specific measures

I. Information

1. Non-sensationalist information campaigns should be encouraged on the part of the media, schools and other agencies that influence the public at large. Such campaigns could include information on work in women's shelters, on crisis intervention centres, on parental responsibilities and on agencies to which children can turn.

2. Information concerning the causes, identification and prevention of family violence must be adapted to those to whom it is addressed: professional people, children, young adults, parents, etc.

3. Adequate means should be found for providing victims, particularly first-time victims, with information concerning crisis intervention methods, such as crisis telephone numbers and the addresses of shelters and self-help groups.

II. Detection of violence

4. The public in general and professionals dealing with families in particular should be made aware of the need to detect and make an early diagnosis of cases of violence within the family. This can be achieved by information campaigns for the general public and by special information campaigns aimed at specific categories of professionals.

III. Reporting violence

5. The community as a whole should be encouraged to act responsibly and report cases of violence in the family to authorities empowered to help or change the situation. This applies particularly to neighbours, friends, workers in day-care and other institutions and teachers, who have to overcome an understandable reticence in the matter.

6. All cases of violence reported at hospitals, social services, or by the police should be directed to the social services or to relevant courts (for instance, family courts, where they exist), with the informed consent of the adult victim of violence or in accordance with other guarantees laid down by domestic law, in order that the necessary steps to safeguard the person in danger can be taken. Guidelines for reporting should be developed.

7. Whenever the social services are not informed, for example because of professional secrecy, this should not suppress the need to assist individuals in danger.

8. The conditions in which victims of violence within their family disclose their painful experiences, whether to social, medical, or judicial authorities, should be improved. Facilities should exist for victims to be given support by a social worker or a confidant in addition to any legal representation that might be appropriate.

IV. Help and therapy for the whole family

9. Practical services that should be available for all members of the family include, apart from social welfare services in general:

- telephone lines (for emergency calls and for counselling),
- crisis services, where possible with a twenty-four-hour service,
- counselling centres.

Steps should be taken to co-ordinate these various services.

10. The therapy adopted for the treatment of victims of violence, especially sexual abuse, whether individual therapy or therapy for the family as a whole, should be adapted to each case.

11. The creation of self-help groups for victims and self-help groups for perpetrators should be widely encouraged and supported.

12. A combination of professional individual therapy and self-help groups should be used wherever possible, since experience shows such a combination to be effective.

V. Measures for children

13. The good care and upbringing of children should be promoted. This includes the training of young parents both before and after the birth of their children, and the provision of advisory services.

14. The importance should be emphasised of the general condemnation of corporal punishment and other forms of degrading treatment as a means of education, and of the need for violence-free education.

15. Particular attention should be paid by the social and health services to individuals and families known to be particularly at risk as far as violence against children is concerned.

16. The specific problems that may be encountered in families where there are stepchildren, or foster children or disabled children should be taken into consideration.

17. In order to achieve continuity in the treatment of the family, which is one of the great challenges when working with child abuse, ways of working should be developed that integrate the authority of the members of the various professions concerned.

18. When the interests of an abused child are in conflict with those expressed by its parents, the child's interests should in principle have priority. When there is a need to protect the child by removing it from its family, for a short or long term, that should not be considered as an end in itself but as a provisional part of an overall family treatment approach for the interests of both parties. Work with the family should continue, regardless of the child's removal.

19. A wide spectrum of treatment offers should be developed:

- emotional support for the child as well as the parents,
- help with socio-economic stress factors,
- treatment of parent/child interaction and marital relationships,
- work towards improving the family's social network.

VI. Measures for women

20. Women who are victims of violence within the family should be given co-ordinated and comprehensive assistance, including, if necessary, financial assistance in accordance with national legislation. Specific responsibility for particular tasks in dealing with violence against women should be assigned to public authorities in association, where necessary, with non-governmental organisations.

21. If legal possibilities for removing an abusive spouse exist, they should be used to allow the abused woman and her children to remain at home.

22. Where a victim of violence was previously financially dependent on the violent person, financial assistance should be made available, if needed, to enable the victim and children to become independent. This measure should not discharge the perpetrator from his financial responsibilities.

23. There should be general and sufficient provision of possibilities of finding accommodation in a hostel for battered women (shelter). The aim of shelters for battered women is to provide

rapid help for women and children in danger. Before being provided with accommodation in a hostel for battered women, the persons concerned should, where possible, be given counselling.

24. Victims of violence should not themselves be expected to meet the capital and recurrent costs of shelters. Public authorities should, in appropriate circumstances and according to national legislation, subsidise these shelters.

25. Each crisis centre and shelter for abused women should have its own policy concerning the disclosure of its address and the acceptance or non-acceptance of visitors. If the reuniting of the family is considered possible, supervised meetings between the family members in the shelter can be of help. In some countries, however, experience shows that shelters function more effectively if outside people have no access to them. Abused women must be entirely free to decide whether or not they want to return to their partners.

26. Once a battered woman has been admitted to a shelter, she should, if she so wishes, be adequately helped by social workers, psychologists, lawyers and other qualified persons, including experienced voluntary workers who can help in particular with practical and administrative questions concerning the woman and, as appropriate, her children.

An important element can also be mutual assistance and the exchange of experiences with other battered women in the shelter.

27. When a battered woman leaves a shelter, proper after-care should be provided, preferably by a social worker who can visit the woman, on request, in her home and take care of her problems.

28. Self-help groups should be established, whereby women who have left a shelter meet each other regularly and help each other in order to avoid isolation. Informal networks should be set up for the exchange of information and ideas between shelters and self-help groups.

VII. Measures for old people

29. There is a particular lack of knowledge of the extent of violence against old people. As a first step, research should be undertaken or promoted and information programmes should be carried out.

30. An effective family policy for old people (including day-centres, community services, home care services, respite care) should be set up in order to relieve pressure on families and thus contribute to the reduction of factors leading to violence.

31. The situation of frail old people (in particular as to the respect of their rights) who have been placed in an institution or host family in return for payment should be the subject of special attention in order to avoid possible abuse by members of their family who have remained in contact with them.

32. In order to avoid old people being «excluded» from their community, appropriate housing and living conditions should be promoted by governments and local authorities.

33. Close members of the family should have access to information and counselling about specific problems that can arise when caring for old people.

34. The strengthening of awareness and competence among health and social workers who are called on to assist elderly victims of abuse should be seen as crucial. When designing adequate services for abused old people, existing health and social services should be considered responsible for dealing with the problem.

35. Measures envisaged should include the removal of the abused old person from the scene of violence as well as family counselling, preferably with the agreement of the person concerned but, failing that, by taking coercive action against the perpetrator.

VIII. Measures for the perpetrators

36. Help-oriented measures for perpetrators should be encouraged after a court appearance and when the due process of law has taken its course. These might include self-help groups of offenders and psychotherapy in or out of prison.

37. The social services should maintain contact with perpetrators whose families have left them, to find out their needs, discuss their problems and give them counselling and help.

38. Research on therapeutic methods and other measures which could have a positive influence on perpetrators should be promoted.

IX. Education

39. The establishment of programmes for the prevention of physical, emotional and sexual abuse should be encouraged in schools. This should be done by setting up committees in competent

education authorities, with membership drawn from the field of education and those who work in the area of child abuse, as well as from among the parents and, where appropriate, from voluntary organisations. Special training should be provided for the members of such committees.

40. Educational programmes starting at the pre-school level should take into account changes in society, including increased attention to childhood, positive perceptions of old age and the changing roles of women and men. Positive aspects of human relationships and moral values, and of human love, affection and sexuality should be outlined and discussed before issues of violence and sexual abuse are raised. Specific courses on partnership and parental responsibilities should include the learning of non-violent conflict resolution.

X. Social workers

41. When confronted by problems of violence, social workers should preferably work in multidisciplinary teams together with all the professions concerned; this is particularly important when there is a question of reporting family violence to the authorities.

42. In the course of their everyday work, social workers should be provided with help in the form of supervision and further training to enable them to clarify their own values and to distinguish within different examples of family violence, what concerns the victims and what concerns the perpetrators of the violence.

43. Initial and in-service training of social workers, workers in day-care and other institutions, medical personnel, magistrates, police and teachers should include the learning of multidisciplinary and inter-institutional work.

XI. Role of voluntary associations

44. Competent voluntary organisations can make an important contribution to the prevention and remedying of violence in the family. They should be recognised, encouraged and financially supported in their work by the public authorities, in accordance with the provisions set out in Recommendation No. R (85) 9 of the Committee of Ministers on voluntary work in social welfare activities. The best possible co-operation between the various public services and the voluntary organisations and workers should be ensured.

45. In order to satisfy the particular demands made by the prevention and treatment of violence in the family, it is highly desirable that voluntary workers be properly selected, trained and supervised.

XII. Financial implications

46. National, regional, and local authorities should take the appropriate steps for the provision of proper financing of the programmes and measures implemented in the framework of this recommendation.

Рекомендація № R (91) 9 про невідкладні заходи у справах сім'ї

(Прийнята Комітетом міністрів 9 вересня 1991 року на 461-му засіданні заступників міністрів)

Неофіційний переклад

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи(994_001), зважаючи на велику кількість справ, що стосуються сім'ї та потребують вжиття негайних дій з метою запобігання шкідливим, а іноді й незворотним наслідкам,

відзначаючи, що у багатьох випадках суди та інші уповноважені органи, які опікуються справами сім'ї, не в змозі забезпечити оперативне вирішення питань, коли інтересам дітей та інших осіб, які потребують особливого захисту і допомоги, загрожує серйозна небезпека,

визнаючи, що існуючі невідкладні заходи не завжди дають змогу судам та іншим уповноваженим органам задовільно вирішувати деякі термінові справи і зокрема справи, що стосуються незаконного переміщення дітей, чи коли їхньому благополуччю загрожує серйозна небезпека,

вважаючи, що держави зобов'язані приділяти першочергову увагу невідкладним заходам стосовно справ сім'ї та забезпечити достатні засоби для захисту інтересів сім'ї,

погоджуючись з тим, що ефективні невідкладні заходи мають стати загальнодоступними, відзначаючи, що бажано також зробити кроки, які б заохочували заінтересованих осіб і осіб, що діють від їх імені, терміново вимагати належного застосування існуючих невідкладних заходів,

рекомендує урядам держав-членів докласти необхідних зусиль для імплементації нижченаведених принципів і забезпечити, щоб для судів та інших уповноважених органів, які опікуються справами сім'ї, були доступними дієві невідкладні заходи для захисту дітей та інших осіб, які потребують особливого захисту і допомоги та інтересам яких загрожує серйозна небезпека.

Принцип 1

Суди та інші уповноважені органи, що займаються справами сім'ї, повинні мати достатні повноваження і засоби для захисту дітей та осіб, інтересам яких загрожує серйозна небезпека і які потребують особливого захисту і допомоги.

Особливого захисту треба надавати дитині, благополуччю якої загрожує серйозна небезпека внаслідок відсутності піклування або будь-якого поганого фізичного чи психічного поводження, або яку незаконно забрали чи можуть забрати у особи, призначеної бути її опікуном.

Принцип 2

У надзвичайно термінових ситуаціях такі суди або уповноважені органи мають бути готові вживати негайні дії.

Принцип 3

1. Для прийняття найоперативніших рішень необхідно передбачити прості та швидкі процедури. З цією метою можна застосовувати такі механізми:

- порушувати справу на підставі простої заяви;
- дозволити суду або уповноваженому органу діяти на власний розсуд;
- ухвалювати тимчасові заходи без розгляду справи;
- застосовувати всі сучасні комунікаційні технології для того, щоб покращити процедуру порушення та розгляду справ, передачі заяв і обміну інформацією між судами, уповноваженими органами та сторонами у справі;
- дозволяти судам або уповноваженим органам брати активну участь у провадженні справи, пошуку та наданні доказів;
- запобігати неправомірним спробам будь-якої сторони відкласти призначення невідкладних заходів.

2. Національні органи влади повинні забезпечити поширення інформації про невідкладні заходи серед громадськості та осіб, до яких можуть звернутися по допомогу люди, котрі потребують цієї інформації.

3. У разі необхідності має швидко надаватись правова допомога та відповідні консультації.

4. Судам та іншим уповноваженим органам необхідно надати повноваження приймати рішення, які підлягають негайному виконанню.

5. Судам та іншим уповноваженим органам необхідно надати достатні повноваження для того, щоб забезпечити негайне виконання їхніх рішень.

Принцип 4

Існування міжнародного аспекту у справах, що стосуються сім'ї, жодним чином не повинно слугувати підставою для відстрочки у прийнятті рішення. Для цього держави мають забезпечити доступність простих і швидких процедур.

Зокрема, наступні заходи, на додаток до перерахованих вище в Принципах 1-3, мають застосовуватись у випадках, коли необхідним є міжнародне співробітництво між судами та іншими уповноваженими органами:

1. Особам, які проживають за кордоном і звертаються по правову допомогу та консультації, має надаватися, у разі потреби, будь-яка необхідна допомога, а також допомога перекладача.

2. Такі справи повинні передаватися до судів або інших уповноважених органів без затримки і розглядатись швидко.

3. Будь-яка необхідна додаткова інформація з-за кордону, пов'язана з фактами чи нормами права, повинна отримуватись негайно.

4. З метою сприяння міжнародному співробітництву в справах, що стосуються сім'ї, держави мають стати сторонами міжнародних договорів, які передбачають таку співпрацю, та ефективно застосовувати договори. Держави повинні розглянути можливість скасування застережень стосовно цих договорів, якщо це прийнятно.

5. У разі необхідності та з метою забезпечення оперативного вживання невідкладних заходів слід застосовувати інші форми співробітництва між державами.

6. У справах, пов'язаних із поверненням дитини, суди та інші уповноважені органи повинні:

- застосовувати відповідні заходи для повернення дитини;
- прийняти, якщо це можливо, рішення про повернення дитини протягом шести тижнів після одержання оформленої заяви від органу, який займається цією справою; рішення про повернення дитини має виконуватись негайно.

Рекомендація N R (91) 11 стосовно експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та неповнолітніми

(9 сентября 1991 года)

(неофициальный перевод)

Комитет министров в соответствии со статьей 15, пункт «b», Устава Совета Европы (994_001),

учитывая, что благосостояние и интересы детей и несовершеннолетних являются основными вопросами для любого общества;

учитывая, что сексуальная эксплуатация детей и подростков в целях наживы в виде порнографии, проституции и торговли людьми приняла новые и угрожающие размеры на национальном и международном уровне;

учитывая, что сексуальный опыт, связанный с этим социальным явлением часто с ранним сексуальным злоупотреблением в семье или вне ее, может быть вреден для психосоциального развития ребенка и несовершеннолетнего;

учитывая, что в интересах государств-членов Совета Европы привести в соответствие свое национальное законодательство по сексуальной эксплуатации детей и несовершеннолетних, чтобы улучшить координацию и эффективность действий, предпринятых на национальном и международном уровне, для решения данной проблемы;

ссылаясь на Рекомендацию 1065 (1987) Парламентской ассамблеи Совета Европы по торговле детьми и другим формам детской эксплуатации;

помня о Резолюции N 3 по сексуальной эксплуатации, порнографии и проституции и торговле детьми и несовершеннолетними 16-й Конференции министров юстиции Европы (Лиссабон, 1988 г.);

ссылаясь на Рекомендацию N R (85) 4 (994_264) о насилии в семье, Рекомендацию N R (85) 11 о положении пострадавшего в рамках уголовного права и процесса, Рекомендацию N R (87) 20 (994_266) о социальных реакциях на преступность несовершеннолетних и Рекомендацию N R (89) 7 (994_723), касающуюся принципов распространения видеопродукции насильственного, жестокого или порнографического содержания;

имея в виду Конвенцию о защите прав человека и основных свобод (1950) (995_004) и Европейскую социальную хартию (1961) (994_300);

также имея в виду Конвенцию ООН по правам ребенка (1989) (995_021),

I. Рекомендует правительствам государств-членов пересмотреть свое законодательство и практику с целью принятия по необходимости и выполнения следующих мер:

A. Общие меры:

а) Осведомленность общества, обучение и информация.

1. Сделать соответствующую документацию по сексуальной эксплуатации детей и несовершеннолетних доступной для родителей, лиц, опекающих малолетних, и других соответствующих групп и ассоциаций.

2. Включить в программы начального и среднего школьного обучения информацию об опасности сексуальной эксплуатации и злоупотреблениях, которым могут быть подвержены дети и несовершеннолетние, и о том, как они могут защититься сами.

3. Содействовать осуществлению программ, нацеленных на дальнейшее обучение и подготовку тех, кто обязан помогать детям и несовершеннолетним и защищать их в областях образования, здравоохранения, социального обеспечения, юстиции и полиции, чтобы позволить им выявлять случаи сексуальной эксплуатации и принять необходимые меры.

4. Ознакомить общество с разрушительными последствиями сексуальной эксплуатации, которая трансформирует детей и несовершеннолетних в потребительские объекты, и побуждать общественность к принятию участия в деятельности ассоциаций и организаций, занимающихся этой проблемой.

5. Побуждать средства массовой информации участвовать в общем просвещении по этой теме и принимать соответствующие правила поведения.

6. Пресекать и предупреждать любое злоупотребление изображением и голосом ребенка в эротических целях.

б) Сбор и обмен информацией.

7. Побуждать общественные и частные организации и органы, занимающиеся детьми и несовершеннолетними, которые стали жертвами любого вида сексуальной эксплуатации, хранить соответствующую статистическую информацию для научных целей и уголовной политики, уважая при этом анонимность и конфиденциальность.

8. Поощрять сотрудничество между полицией и всеми общественными и частными организациями, занимающимися делами по сексуальным злоупотреблениям в семье или вне ее и различным формам сексуальной эксплуатации.

с) Профилактика, определение, помощь.

9. Призывать полицейские службы оказывать особое внимание профилактике, выявлению и расследованию преступлений, включающих сексуальную эксплуатацию детей и несовершеннолетних, и предоставлять им достаточные средства с этой целью.

10. Содействовать созданию и работе специализированных общественных и частных служб для защиты детей и несовершеннолетних, подвергающихся риску, чтобы предупредить и выявить все формы сексуальной эксплуатации.

11. Поддерживать общественные и частные инициативы на местном уровне, чтобы создать центры помощи для оказания медицинской, психологической, социальной или правовой помощи детям и несовершеннолетним, которые подвергаются опасности сексуальной эксплуатации или были ее жертвами.

d) Уголовное право и уголовный процесс.

12. Добиваться, чтобы оберегались права и интересы детей и несовершеннолетних в ходе процесса, уважая при этом права обвиняемых.

13. Обеспечивать конфиденциальность записей в ходе судебного и административного производства и уважение прав неприкосновенности частной жизни детей и несовершеннолетних, которые подвергались сексуальной эксплуатации, избегая, в частности, раскрытия любой информации, которая может привести к их идентификации.

14. Обеспечивать особые условия при слушаниях с детьми, которые были пострадавшими или свидетелями сексуальной эксплуатации, чтобы снизить травматические воздействия таких слушаний и повысить достоверность их заявлений, уважая при этом их достоинство.

15. Обеспечивать по соответствующей схеме компенсацию детям и несовершеннолетним, которые были пострадавшими от сексуальной эксплуатации.

16. Обеспечить возможность изъятия и конфискации доходов от преступлений, имеющих отношение к сексуальной эксплуатации детей и несовершеннолетних.

В. Меры, касающиеся детской порнографии

1. Предусмотреть соответствующие санкции, учитывая тяжесть преступления, совершенного теми лицами, которые участвуют в производстве и сбыте любых порнографических материалов, в которых фигурируют дети.

2. Изучать целесообразность введения уголовных санкций просто за обладание детскими порнографическими материалами.

3. Обеспечить, в частности, через международное сотрудничество выявление фирм, обществ или лиц, часто связанных с двумя или более странами, использующих детей для производства порнографического материала.

4. Предусмотреть информирование общественности, чтобы повысить ее осведомленность о претворении уголовной политики, числе обвинений и осуждений по делам, связанным с детской порнографией, обеспечивая при этом анонимность детей и обвиняемых.

С. Меры, касающиеся детской и подростковой проституции

1. Увеличить материальные и людские ресурсы полицейских служб, улучшить их методы работы, так что места, где может наблюдаться детская проституция, будут регулярно инспектироваться.

2. Поощрять и поддерживать организацию мобильных единиц по социальному обеспечению для надзора и установления контакта с детьми, в частности детьми с улицы, чтобы помочь им вернуться в свои семьи, и, по возможности и необходимости, направлять их в соответствующие органы для лечения, обучения или подготовки.

3. Принять более энергичные усилия с целью выявления и наказания тех, кто поощряет или способствует проституции детей или несовершеннолетних или кто извлекает выгоду из нее, с одной стороны, и от клиентов детской проституции, с другой стороны.

4. Создать или развить особые подразделения в полиции и, при необходимости, усовершенствовать их методы работы, чтобы бороться с поставками детей и несовершеннолетних.

5. Отговаривать туристические агентства от развития секс-туризма в любой форме, особенно посредством гласности, организуя консультации между ними и общественными службами.

6. Дать приоритет программам профессиональной подготовки и реинтеграции, касающимся детей и несовершеннолетних, которые обычно или от случая к случаю сами занимаются проституцией.

D. Меры, касающиеся торговли детьми и несовершеннолетними

1. Контролировать деятельность артистических, брачных агентств и контор по усыновлению, чтобы следить за перемещением в странах и между ними детей и несовершеннолетних, предупреждать возможность того, что их вовлекут в проституцию и другие формы сексуальной эксплуатации.

2. Иммиграционным властям и пограничной полиции усилить надзор, чтобы быть уверенными в том, что поездки детей за границу, особенно без сопровождения их родителей или опекуна, не связаны с торговлей людьми.

3. Создать средства и поддерживать уже существующие для защиты и помощи жертвам торговли детьми и несовершеннолетними.

II. Международные аспекты

Рекомендует правительствам государств-членов:

1. Изучить целесообразность подписания и ратификации, если они еще не сделали этого:

- Конвенции ООН о пресечении торговли людьми и эксплуатации или проституции других (1950) (995_162)

- Гаагскую конвенцию о юрисдикции, применяемой правовой норме и признании декретов, касающихся усыновления (1965)

- Европейскую конвенцию по усыновлению детей (1967)

- Конвенцию N 138 МОТ, касающуюся минимального возраста для приема на работу (1973) (993_054)

- Конвенцию ООН о правах ребенка (1989) (995_021).

2. Ввести правила по экстерриториальной юрисдикции, чтобы разрешить преследование и наказание лиц, которые совершили преступления, связанные с половой эксплуатацией детей и несовершеннолетних за пределами национальной территории, или, если приемлемо, пересмотреть существующие правила с этой целью и улучшить международное сотрудничество в этой связи.

3. Усилить и улучшить обмен информацией между странами через Интерпол для выявления и преследования правонарушителей, связанных с сексуальной эксплуатацией, и, в частности, с торговлей детьми и несовершеннолетними, и тех, кто организует это.

4. Установить связи с международными объединениями и организациями, работающими для благосостояния детей и несовершеннолетних, чтобы извлекать пользу из данных, доступных для них, и обеспечивать, если необходимо, их сотрудничество в борьбе с сексуальной эксплуатацией.

5. Сделать шаги для создания европейского регистра пропавших детей.

III. Приоритеты исследований

Рекомендует правительствам государств-членов проводить исследования на национальном и международном уровне в следующих областях:

1. Характер и размах различных форм сексуальной эксплуатации детей и несовершеннолетних, особенно с учетом культуры.

2. Природа педофилии и факторы, способствующие ей.

3. Связь между усыновлением и сексуальной эксплуатацией.

4. Связь между сексуальным злоупотреблением в семье и проституцией.

5. Характеристики, роль и нужды клиентов детской проституции и порнографии.

6. Оценочные исследования профобучения и программ реинтеграции молодежи, вовлеченной в проституцию.

7. Структура, международные сети, взаимосвязи и доходы секс-индустрии.

8. Связи между секс-индустрией и оргпреступностью.

9. Возможности и пределы системы уголовного правосудия как средства предупреждения и подавления различных форм сексуальной эксплуатации детей и несовершеннолетних.

10. Эпидемиология, причины и последствия от болезней, передаваемых половым путем, у детей и несовершеннолетних, анализ их связей с сексуальными злоупотреблениями и эксплуатацией.

Рекомендація № R (94) 14 про узгоджену та комплексну політику щодо сім'ї (англійською мовою)

COUNCIL OF EUROPE
COMMITTEE OF MINISTERS
RECOMMENDATION No. R (94) 14
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON COHERENT AND INTEGRATED FAMILY POLICIES¹

(Adopted by the Committee of Ministers on 22 November 1994
at the 521st meeting of the Ministers' Deputies)

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering that the aim of the Council of Europe is the achievement of greater unity among its members, for the purpose of safeguarding and realising the ideals and principles which are their common heritage and of facilitating their economic and social progress;

Considering the European Convention on Human Rights and recalling in particular the right to respect for private and family life as defined in Article 8;

Considering the European Social Charter and recalling the right of the family to social, legal and economic protection as defined in Article 16;

Bearing in mind the Declaration on equality between women and men, adopted by the Committee of Ministers at its 83rd Session (16 November 1988);

Bearing in mind Recommendation 1074 (1988) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on family policy;

Bearing in mind Recommendation No. R (92) 2 of the Committee of Ministers on making family benefits generally available;

Taking note of the final communiqués of the sessions of the Conference of European Ministers responsible for Family Affairs;

Bearing in mind the rich diversity of work already completed by the Council of Europe relating to questions affecting families;

Taking into account the United Nations Convention on the Rights of the Child;

On the occasion of the International Year of the Family 1994 proclaimed by the United Nations;

Taking note of the interaction between the family and political, economic and social evolution;

Recognising that the family takes on different forms within the same society, or within the lifespan of a single individual, thus creating different stages of family life cycles;

1. When Recommendation No. R (94) 14 was adopted, and in application of Article 10.2.c of the Rules of Procedure for the meetings of the Ministers' Deputies, the Representative of the Netherlands declared that he accepted this recommendation reserving, however, the right to apply its provisions, as appropriate, to single persons and people living together, and provided that measures to assist families with children do not harm the interests of other categories.

Recommendation No. R (94) 14

Recognising that the interests of families in all sectors of society and areas of policy call for a better co-ordination of all social policies involved – for example those affecting young people, elderly people, and disabled people, as well as health, employment, vocational training, social protection, consumer protection,

culture, migration, environment, housing, education, media, traffic and tourism – in order to give families better living conditions and to improve their human relations;

Recognising that the dramatic changes in family structures create a need for coherent and integrated family policies, followed by appropriate measures, to promote balanced legal, social and economic treatment for families, helping them to discharge their functions and thus to live in dignity,

Recommends that member governments support the implementation of coherent and integrated family policies on the basis of the following principles: consultation, co-ordination, efficiency and flexibility; these principles to be applied across the board, at local, regional and national level, as appropriate.

Appendix to Recommendation No. R (94) 14

Basic principles

At the dawn of the twenty-first century, family policies must support families in present-day society, giving them the protection and assistance which they need to discharge their functions in society. The full potential of all

families, and particularly the poorest families, must be promoted, so that they can exercise both their responsibilities and their independence in a manner consistent with the dignity which belongs to every human being.

1. Regardless of its form and diversity, the family remains a fundamental unit of society; it plays the primary role in socialisation.

2. The family also plays the primary role in promoting solidarity between the generations and with the weakest members of the community, as well as genuine partnership between the couple. Parents are primarily responsible for

bringing up their children according to the basic values of a democratic society. High priority must be given to education and mediation services making it possible to resolve any family conflicts.

3. Within families, the rights of each member must be taken into account.

4. The family must be a place where equality, including legal equality, between women and men is especially promoted by sharing responsibility for running the home and looking after children, and, more specifically, by ensuring that mother and father take turns and complement each other in carrying out their respective roles.

5. The public authorities should promote the harmonious reconciliation of family life and working life.

6. Family policies must take into account the plurality of family structures and their specific needs.

7. Children should be prepared for independent, responsible and caring citizenship by having their rights and needs taken into account within the family. They should be educated and adequately informed about their rights and duties.

8. The public authorities should make the necessary provision to enable children to help themselves to have access to their rights, and are entitled to intervene in the private family domain, in accordance with the law, when the child is in danger within it. They need to be aware of the responsibilities and difficulties involved in respecting as far as possible the integrity of the family unit, whilst also identifying and deciding on appropriate action in those cases where the child's rights are violated by family members.

9. Government policies should take account of the costs involved in bringing up children.

10. In order for older family members to enjoy a dignified and secure old age, it is particularly necessary to respect their capacity to stay independent, to continue to take their own decisions and to remain a part of the community.

11. Governments have a special responsibility to protect families at times of economic crisis, particularly by introducing both preventive and assistance measures to achieve a significant reduction in the number of families living in poverty, while fully respecting their dignity.

Recommendation No. R (94) 14

12. The public authorities should create conditions conducive to the well-being and autonomy of families, particularly by providing appropriate day-care, medical, social, educational and cultural services.

13. Families should be given the possibility of forming or joining associations, so that they can convey their views on family issues to the authorities and suggest measures which they consider in their interest.

14. The concept inherent to this recommendation is defined as follows:

i. the significance of preventive family policy must be emphasised: a family may need guidance, counselling and services at different stages of its life, by means of which its vulnerability can be greatly diminished;

ii. the concept for a coherent and integrated family policy is that the role of the public authorities is to create the circumstances conducive to the emergence of a family unit in which the individual can develop in safety, selfrespect and solidarity, enjoying fundamental rights, in a legal, social, cultural and economic context. Special needs of different types of families at various stages of family life cycles must be allowed for here;

iii. the concept of a coherent and integrated family policy must be applied in examining all stages of policy with reference to the interests of the family and all its members;

iv. the objective is that a coherent and integrated family policy should function across administrative boundaries as a factor co-ordinating all action taken affecting families;

v. in practice this means co-ordinating and reconciling the various sectors which affect members of families as citizens, for example social security, working life, education, environment, consumer interests, culture, housing, traffic, mass media and tourism.

Рекомендація № R (95) 16 про молодь та спорт (англійською мовою)

COUNCIL OF EUROPE
COMMITTEE OF MINISTERS
RECOMMENDATION No. R (95) 16
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON YOUNG PEOPLE AND SPORT

(Adopted by the Committee of Ministers on 12 October 1995
at the 545th meeting of the Ministers' Deputies)

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Recalling the 1989 United Nation's Convention on the Rights of the Child, and referring to Articles 28 and 29, and in particular Article 31, which provides among other things that states parties recognise «the right of the child ... to engage in play and recreational activities appropriate to the age of the child» and encourage «the provision of appropriate and equal opportunities for... recreational ... activity»;

Referring to the European Sports Charter, and in particular to its Article 5, Building the Foundation, as well as to the Code of Sports Ethics which give specific guidance on how to conduct physical activities and sports with young people, and which were adopted by the Committee of Ministers as Recommendations No. R (92) 13 and No. R (92) 14;

Considering the importance of the development and balanced training of physical, intellectual, artistic and moral faculties for any person;

Stressing the contribution which education through sport can make to the fulfilment of the aims of the Vienna Declaration, to social integration, and to health improvement, to the building of character, to the understanding of ethics, to respect for the environment, and to cultural tolerance and international exchanges;

Recalling Committee of Ministers' Resolution (72) 30 on the Hygiene of Sports Installations and

Recommendation No. R (87) 9 on the Eurofit tests of physical fitness for young people of school age;

Considering that the proper provision by society of opportunities for all young people to take part in physical activities can not only encourage a constructive use of leisure time, but can also help fight some of society's problems such as intolerance, aimlessness, violence, alcohol abuse, illicit drug use, etc.;

Concerned that the time allotted to physical education or other physical activities in general in the school system is often insufficient to enable the children to benefit, either for their physical development or their mental equilibrium, from the educational programmes that are provided, and that young people who are not involved in sport or physical activities have low levels of physical fitness;

Determined therefore to encourage in their own countries the building of new partnerships to enable young people to learn, create and express themselves through physical activities and sport;

Recalling the work done by other European organisations on youth and sport and acknowledging the unique and irreplaceable contribution of non-governmental sports organisations to providing opportunities for the practice of sport;

Recommendation No. R (95) 16

Having regard to the resolution on the European Manifesto on Young People and Sport adopted at the 8th Conference of European Ministers responsible for Sport (Lisbon, 17-18 May 1995);

Anxious to follow up the principles set out in the above-mentioned resolution,

Recommends that the governments of member states draw inspiration from the principles and ideas set out in the manifesto appended to the present recommendation when framing and implementing policies and activities in the area of youth and sport in their respective countries.

Appendix to Recommendation No. R (95) 16

European Manifesto on Young People and Sport

Article 1

Aim

1. The aim of this manifesto is to foster policies that encourage young people to develop positive attitudes towards participation in sport and physical activity in accordance with the European Sports Charter and the European Code of Ethics, and thus lay the foundation for their lifelong practice.

2. Society as a whole, in co-operation with all partners concerned, has a duty to provide young people with opportunities for the achievement of this aim. To this end:

2.1. public authorities, together with the sports organisations concerned, are responsible for providing the necessary leadership in the development and promotion of a sports policy for young people;

2.2. public authorities at all levels have a responsibility to contribute to the range of opportunities through appropriate legislative or regulatory frameworks, financial support, the provision of facilities and any other appropriate measure.

Article 2

Definitions

1. The European Sports Charter defines sport as «all forms of physical activity which, through casual or organised participation, aim at expressing or improving physical fitness and mental well-being and forming social relationships, or obtaining results in competition at all levels».

2. The notion of sport in this manifesto is based on the ideals of humanism and tolerance which characterise the Council of Europe. For young people, physical activity is a natural form of movement involving challenge and enjoyment based on play. For the purpose of this manifesto, the term «young people» covers all individuals considered as minors under the national legislation of each member state of the Council of Europe.

Article 3

Scope

1. Sport in all its forms shall be accessible to all young people without any discrimination, offering both girls and boys equal opportunities, and taking account of any special requirements at different ages or of groups with special needs.

2. Participation in sport should aim in particular at:

2.1. developing mental, physical and social qualities;

2.2. understanding ethical values and fair-play, discipline and rules;

2.3. respecting oneself and others, including minority groups;

2.4. learning tolerance and responsibility (for instance by taking on organisational responsibilities, as prerequisites for life in a democratic society;

2.5. learning self-control, gaining self-esteem and developing self-achievement;

2.6. acquiring healthy life styles.

Recommendation No. R (95) 16

3. The overall well-being of the young person comes before any other consideration (such as performance, prestige, commercial exploitation); while each should be helped to reach his or her potential safely, the roles of training and competition should be kept in due proportion.

Article 4

The foundation: families and schools

1. The home and family are the first unit of socialisation for children and have a unique role to play in encouraging them to develop an active and healthy life style.

2. The school has the vital task of providing sound physical activity and sport so as to ensure a healthy balance between physical and intellectual activities. Sport can make a contribution to the quality of school life in general.

2.1. All young people should be able to receive physical education and acquire basic skills in sport and thus be encouraged, either within or outside the curriculum, to engage in sport or daily physical activity.

2.2. Schools should provide a safe and healthy environment for physical exercise and sport.

2.3. Schools should try to respond to acceptable new trends in sport when they have educational value and offer young people a wide range of possible outlets.

Article 5

Towards lifelong involvement

1. To ensure a progression into a lifelong involvement in physical activity and sport, the assistance of other partners is necessary and public authorities should encourage the creation of such partnerships.

2. Sports clubs and sports organisations including school sport associations play a vital role in providing opportunities for young people to improve their levels of performance through training and competitive events and in promoting and facilitating lifelong participation.

3. Other voluntary or community organisations provide a further important means of attracting the interest of young people towards sport.

4. Commercial organisations can also provide additional opportunities for young people to try a wide range of activities, thereby complementing those outlets provided by the statutory and voluntary sectors.

Article 6

Programmes

1. Appropriate and well-balanced programmes should be made available to provide opportunities for all young people to become involved in sport and physical activity. Programmes should aim at combining physiological and mental development with the acquisition of skills and values.

2. The range of programmes should reflect the needs and encourage the potential of all young people at various stages of growth and development and reflect their differing abilities.

3. Programmes should provide opportunities for exchanges between young people through sport.

Article 7

Leadership

1. All sports activities, inside or outside schools, should be led and directed by qualified and proficient leaders, teachers and coaches, whether they are working on a voluntary or professional basis. These, as well as the managers of sport facilities, should be aware of their responsibilities and of the specific needs of young people.

2. Leaders should treat young people with respect, transmit to them a message of tolerance and fairness, involve them in decision-making processes in respect of the organisation of their sports activities and encourage them to gain experience in leadership roles.

3. The competent authorities should take appropriate steps to ensure that these teachers, coaches, leaders and managers receive regular in-service training in addition to their initial training.

Recommendation No. R (95) 16

Article 8

Facilities and equipment

1. All schools should have the necessary and appropriate facilities and equipment for the practice of physical activities and sport.

2. Reciprocal and co-ordinated use of school and community facilities both indoor and outdoor should be promoted, with a view to maximising the use of public funds and facilitating contacts.

3. Use of and access to natural spaces and outdoor facilities, in both urban and rural areas, should be encouraged along with respect for the environment, to ensure sustainable use of such natural resources.

4. All young people should be able to have easy access to facilities and these should be suitable for use by those with disabilities or other special needs.

5. Planners, designers and managers of sport facilities should receive professional training and/or qualifications to enable them to respond to the needs and demands of young people.

Article 9

Resources

Governments should ensure that appropriate support and resources are made available from public funds and encourage involvement by the other partners for the attainment of the aims and purposes of this manifesto.

Рекомендація № R (2000) 4 про освіту дітей рома/циган в Європі (англійською мовою)

(Adopted by the Committee of Ministers on 3 February 2000
at the 696th meeting of the Ministers' Deputies)

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve greater unity between its members and that this aim may be pursued, in particular, through common action in the field of education;

Recognising that there is an urgent need to build new foundations for future educational strategies toward the Roma/Gypsy people in Europe, particularly in view of the high rates of illiteracy or semi-literacy among them, their high drop-out rate, the low percentage of students completing primary education and the persistence of features such as low school attendance;

Noting that the problems faced by Roma/Gypsies in the field of schooling are largely the result of long-standing educational policies of the past, which led either to assimilation or to segregation of Roma/Gypsy children at school on the grounds that they were «socially and culturally handicapped»;

Considering that the disadvantaged position of Roma/Gypsies in European societies cannot be overcome unless equality of opportunity in the field of education is guaranteed for Roma/Gypsy children;

Considering that the education of Roma/Gypsy children should be a priority in national policies in favour of Roma/Gypsies;

Bearing in mind that policies aimed at addressing the problems faced by Roma/Gypsies in the field of education should be comprehensive, based on an acknowledgement that the issue of schooling for Roma/Gypsy children is linked with a wide range of other factors and pre-conditions, namely the economic, social and cultural aspects, and the fight against racism and discrimination;

Bearing in mind that educational policies in favour of Roma/Gypsy children should be backed up by an active adult education and vocational education policy;

Considering that, as there is a text concerning the education of Roma/Gypsy children for member states of the European Union (Resolution of the Council and of the Ministers of Education meeting with the Council on School Provision for Gypsy and Traveller Children, of 22 May 1989; 89/C 153/02), it is urgently necessary to have a text covering all of the member states of the Council of Europe;

Bearing in mind the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages;

Bearing in mind Recommendations 563 (1969) and 1203 (1993) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in which mention is made of the educational needs of Roma/Gypsies in Europe;

Bearing in mind Resolutions 125 (1981), 16 (1995) and 249 (1993) and Recommendation 11 (1995) of the Congress of Local and Regional Authorities of Europe on the situation of Roma/Gypsies in Europe;

Bearing in mind General Policy Recommendation No. 3 of the European Commission against Racism and Intolerance on «Combating racism and discrimination against Roma/Gypsies in Europe»;

Bearing in mind the work carried out by the Council for Cultural Co-operation (CDCC) to respond to Resolution 125 (1981), and in particular, the publication of the report «Gypsies and Travellers» (1985), updated in 1994 («Roma, Gypsies, Travellers», Council of Europe Publishing);

Having welcomed the memorandum prepared by the Specialist Group on Roma/Gypsies entitled «Roma Children Education Policy Paper: Strategic Elements of Education Policy for Roma Children in Europe» (MG-S-ROM (97) 11),

Recommends that in implementing their education policies the governments of the member states:

- be guided by the principles set out in the appendix to this Recommendation;
- bring this Recommendation to the attention of the relevant public bodies in their respective countries through the appropriate national channels.

Appendix to Recommendation No. R (2000) 4

Guiding principles of an education policy for Roma/Gypsy children in Europe

I. Structures

1. Educational policies for Roma/Gypsy children should be accompanied by adequate resources and the flexible structures necessary to meet the diversity of the Roma/Gypsy population in Europe and which take into account the existence of Roma/Gypsy groups which lead an itinerant or semi-itinerant lifestyle. In this respect, it might be envisaged having recourse to distance education, based on new communication technologies.

2. Emphasis should be put on the need to better co-ordinate the international, national, regional and local levels in order to avoid dispersion of efforts and to promote synergies.

3. To this end member states should make the Ministries of Education sensitive to the question of education of Roma/Gypsy children.

4. In order to secure access to school for Roma/Gypsy children, pre-school education schemes should be widely developed and made accessible to them.

5. Particular attention should also be paid to the need to ensure better communication with parents, where necessary using mediators from the Roma/Gypsy community which could then lead to specific career possibilities. Special information and advice should be given to parents about the necessity of education and about the support mechanisms that municipalities can offer families. There has to be mutual understanding between parents and schools. The parents' exclusion and lack of knowledge and education (even illiteracy) also prevent children from benefiting from the education system.

6. Appropriate support structures should be set up in order to enable Roma/Gypsy children to benefit, in particular through positive action, from equal opportunities at school.

7. The member states are invited to provide the necessary means to implement the above-mentioned policies and arrangements in order to close the gap between Roma/Gypsy pupils and majority pupils.

II. Curriculum and teaching material

8. Educational policies in favour of Roma/Gypsy children should be implemented in the framework of broader intercultural policies, taking into account the particular features of the Romani culture and the disadvantaged position of many Roma/Gypsies in the member states.

9. The curriculum, on the whole, and the teaching material should therefore be designed so as to take into account the cultural identity of Roma/Gypsy children. Romani history and culture should be introduced in the teaching material in order to reflect the cultural identity of Roma/Gypsy children. The participation of representatives of the Roma/Gypsy community should be encouraged in the development of teaching material on the history, culture or language of the Roma/Gypsies.

10. However, the member states should ensure that this does not lead to the establishment of separate curricula, which might lead to the setting up of separate classes.

11. The member states should also encourage the development of teaching material based on good practices in order to assist teachers in their daily work with Roma/Gypsy pupils.

12. In the countries where the Romani language is spoken, opportunities to learn in the mother tongue should be offered at school to Roma/Gypsy children.

III. Recruitment and training of teachers

13. It is important that future teachers should be provided with specific knowledge and training to help them understand better their Roma/Gypsy pupils. The education of Roma/Gypsy pupils should however remain an integral part of the general educational system.

14. The Roma/Gypsy community should be involved in the designing of such curricula and should be directly involved in the delivery of information to future teachers.

15. Support should also be given to the training and recruitment of teachers from within the Roma/Gypsy community.

IV. Information research and assessment

16. The member states should encourage innovative research/small-scale action projects in order to find local responses to local needs. The results of such projects should be disseminated.

17. The results of educational policies for Roma/Gypsy pupils should be carefully monitored. All the participants involved in the education of Roma/Gypsy children (school authorities, teachers, parents, non-governmental organisations) should be invited to take part in the monitoring process.

18. The evaluation of the results of educational policies towards Roma/Gypsy children should take account of many criteria, including personal and social development, and not be limited to estimates of school attendance and drop-out rates.

V. Consultation and co-ordination

19. The involvement of all parties concerned (ministry of education, school authorities, Roma families and organisations) in the design, implementation and monitoring of education policies for Roma/Gypsies should be promoted by the state.

20. Use should also be made of mediators from within the Roma/Gypsy community, in particular to ease the contacts between Roma/Gypsies, the majority population and schools and to avoid conflicts at school; this should apply to all levels of schooling.

21. The Ministries of Education, in the framework of the awareness-raising action mentioned in point I, paragraph 3, above should facilitate the co-ordination of the efforts of the different parties involved and permit the channelling of information between the different levels of education authorities.

22. Member states should further encourage and support the exchange of experience and good practice.

Рекомендація 1443 (2000) про міжнародне усиновлення: дотримання прав дитини

1. Ассамблея підтверджує, що всі діти мають права, передбачені Конвенцією Організації Об'єднаних Націй о правах дитини, зокрема, правом знати своїх батьків і правом на виховання своїми батьками, наскільки це можливо. Мета міжнародного усиновлення або удочерення повинна полягати в тому, щоб у дитини були мати і батько при дотриманні її прав, а не в тому, щоб іноземні батьки могли задоволювати своє бажання мати дитину будь-якою ціною; права дитини бути не повинні.

2. В зв'язку з цим Ассамблея різко виступає проти того, що зараз міжнародне усиновлення перетворюється просто в ринок, регульований капіталістичними законами попиту і пропозиції і характеризується одностороннім потоком дітей з бідних і знову виникаючих держав в наші розвинені країни. Вона рішуче засуджує всі злочини, здійснювані в інтересах усиновлення або удочерення, а також комерційні тенденції і торговельну практику з використанням психологічного або фінансового тиску на незахищені сім'ї, переговори про усиновлення або удочерення безпосередньо з сім'ями, зачаття дітей для їх подальшої передачі прийнятним батькам, фальсифікація батьківських документів і т.д., а також усиновлення через «Інтернет».

3. Вона хотіла б попередити європейську громадськість про те, що, на жаль, міжнародне усиновлення на практиці може повлечь за собою ущемлення прав дітей і взагалі не обов'язково буде відповідати їх найвищим інтересам. Во многих случаях принимающие страны закрепляют обманчивое представление о положении детей в странах их происхождения и упорно насаждают веру в преимущества усыновления ребенка за границей и его жизни в богатой стране. Действующие тенденции международного усыновления идут вразрез с Конвенцией Организации Объединенных Наций о правах ребенка, в которой предусматривается, что, если у ребенка нет своей семьи, при рассмотрении альтернативных решений необходимо должным образом учитывать желательность продолжать воспитание ребенка и его этнические, религиозные, культурные и языковые корни.

4. В 1993 году международное сообщество приняло комплекс этических норм и правил в форме Гаагской конвенции об усыновлении, где руководящим принципом является субсидиарность, то есть, вопрос о международном усыновлении может рассматриваться

только в том случае, если он не находит решения внутри страны. Ассамблея вынуждена признать, что содержание этой Конвенции известно недостаточно и что ее ратифицировали лишь несколько государств-членов.

5. В связи с этим Ассамблея призывает Комитет Министров Совета Европы четко заявить о своей политической воле обеспечить соблюдение прав ребенка, незамедлительно предложив государствам-членам:

i. ратифицировать Гаагскую конвенцию об усыновлении, если они еще не сделали этого, и взять на себя обязательство соблюдать ее нормы и принципы, даже в тех случаях, когда они имеют дело со странами, которые ее не ратифицировали;

ii. провести информационные кампании с тем, чтобы специалисты и супружеские пары, планирующие международное усыновление, получили полное представление об обязательствах, вытекающих из Гаагской конвенции, и их последствиях;

iii. развивать двустороннее и многостороннее сотрудничество, необходимое для эффективного осуществления Конвенции;

iv. помогать тем странам, откуда поступают иностранные дети, разрабатывать собственное законодательство по вопросам усыновления и готовить соответствующих работников государственных органов и должным образом уполномоченных учреждений, а также всех других специалистов, занимающихся вопросами усыновления;

v. следить за тем, чтобы будущие приемные родители имели право на усыновление и подходили для этого, давать им обязательную всестороннюю подготовку по вопросам международного усыновления и обеспечивать контроль за положением и особенно за психологическим состоянием приемных иностранных детей;

vi. обеспечивать соблюдение основных прав ребенка, таких как право на имя и фамилию и право на гражданство, в случае развода приемных родителей, оставления иностранного ребенка или возникновения трудностей, связанных с усыновлением или удочерением;

vii. обеспечивать право приемных детей знать о своем происхождении самое позднее по достижении совершеннолетия и исключить из национального законодательства все противоречащие этому положения.

6. Ассамблея также призывает Комитет Министров предложить государствам-членам более тесное сотрудничество с использованием всех возможных средств, в частности, через Европол, в целях борьбы с торговлей детьми и ликвидации мафиозных или других криминальных сетей и обеспечения того, чтобы ни одно злоупотребление в области международного усыновления, каким бы незначительным оно ни было, не оставалось безнаказанным.

7. Кроме того, Ассамблея просит Комитет Министров:

i. более твердо заявить о необходимой роли Совета Европы как гаранта прав человека в защите и развитии прав детей;

ii. выполнять эту роль в области межправительственного сотрудничества – особенно с новыми государствами-членами – путем разработки социальной и семейной политики в интересах детей, направленной на то, чтобы не допускать оставления детей, чтобы они оставались в семьях своего происхождения, а если это невозможно, разрабатывать альтернативные варианты, в основе которых лежала бы семья, и содействовать внутреннему усыновлению, отдавая ему предпочтение перед помещением в детские учреждения;

iii. пересмотреть Европейскую конвенцию о гражданстве от 6 ноября 1997 года с тем, чтобы облегчить детям-иностранцам обретение гражданства принимающей страны в том, случае, если усыновление расстраивается или процедура усыновления прекращается.

Рекомендація 1532 (2001) про динамічну соціальну політику щодо дітей і підлітків у містечках та містах (англійською мовою)

1. Парламентская Ассамблея обеспокоена тем, что молодежь в больших и малых городах ведет себя все более антиобщественным образом, и озабочена многими социальными пороками, связанными с городским образом жизни и превращением городов-спутников в «гетто».

2. Обездоленные городские районы по всей Европе постоянно оказываются в центре внимания национальных СМИ, сообщающих о проявлениях насилия со стороны детей, молодежной преступности, зачастую с участием малолетних, наличии у них оружия и наркотиков, особенно в учебных заведениях, о тяжелых условиях жизни беспризорных.

3. При этом феномен неблагополучия молодежи следует рассматривать в более широком контексте быстрых социальных и экономических перемен, в результате которых многие семьи и дети в Европе оказались в тяжелой нищете – как в странах с давно утвердившейся демократией, так и новых государствах – членах Совета Европы.

4. Безработица, нищета, распад семьи, насилие со стороны взрослых, ослабление системы социального обеспечения и прочей социальной инфраструктуры, отсутствие сильного духа коллективизма и взаимной поддержки – все это оказывает воздействие на жизненный опыт и поведение детей и подростков в больших и малых городах.

5. Молодежное насилие не всегда направлено на личное обогащение, а служит, как правило, средством протеста и самоутверждения. Оно принимает различные формы: против самого себя (самоубийства, наркомания), групповое (хулиганство в школе, молодежные банды в «гетто»), против общества вообще (в виде так называемых «преступлений ненависти»).

6. Кроме того, статистика показывает, что дети и молодежь чаще становятся жертвами, нежели чем виновниками насилия.

7. Таким образом, молодежное насилие следует рассматривать не как отдельное явление, а как явный симптом неблагополучия среди взрослых, нетерпимости, страха и насилия.

8. Растет осознание того, что только усилий правосудия и органов уголовного правосудия для малолетних не достаточно, чтобы решить проблемы молодежной преступности, а также те, с которыми сталкиваются дети и подростки – правонарушители.

9. В этом смысле Ассамблея озабочена наличием правоприменительной практики, идущей вразрез с Конвенцией ООН о правах ребенка, ратифицированной всеми государствами – членами Совета Европы, и в особенности положением детей в пенитенциарных учреждениях и особенно в предварительном заключении. Необходимо внедрять международно признанные, основанные на общественном воздействии альтернативы заключению детей под стражу.

10. Парламентская Ассамблея полагает, что меры по борьбе с насилием со стороны молодежи должны основываться скорее на профилактике, нежели чем на подавлении и наказании, и быть направлены на превентивную работу с детьми, живущими в неблагополучной обстановке и относящимися к группе риска.

11. Кроме того, динамичная социальная политика в пользу детей и подростков должна быть ориентирована не только на детей – правонарушителей, подвергающихся жестокому обращению или живущих в бедности, но и на профилактическую работу со всеми детьми, относящимися к группе риска (насилие в семье, невнимание со стороны родителей, трудное детство и т.д.). Такие меры также должны учитывать специфику положения девочек в семье, коллективе и обществе в целом.

12. Необходима принципиальная смена подходов, которая дала бы возможность переориентировать ресурсы на внедрение комплексных мер на ранней стадии, привитие детям

и молодежи положительного жизненного опыта, восстановление демократических и гражданских ценностей, развитие у них творческого начала, чувства солидарности и стремления участвовать в жизни общества.

13. В этой связи Парламентская Ассамблея дает высокую оценку той работе, которая проводится в межправительственном секторе Совета Европы, в частности в сфере образования, культуры, молодежной работы, социальной сплоченности и профилактики преступности и наркомании.

14. Проблемы преступности и безопасности в городах также рассматриваются в Конгрессе местных и региональных властей Европы (КМРВЕ), которым недавно было принято руководство о мерах муниципальной политики, направленных на сокращение преступности.

15. Парламентская Ассамблея убеждена, что надлежащие меры по борьбе с неблагополучием среди городской молодежи требуют согласования усилий между различными партнерами на местном и национальном уровнях, чему способствовал бы обмен опытом и руководящие принципы, принимаемые на европейском уровне.

16. Напоминая о вопросах, поднятых в рекомендации 1286 (1996) о европейской стратегии в интересах детей и рекомендации 1460 (2000) «Об учреждении должности европейского уполномоченного по делам детей», Парламентская Ассамблея рекомендует, чтобы Комитет Министров:

i. уделял необходимое внимание социальной политике в интересах детей и подростков в больших и малых городах и поручил соответствующему органу разработать руководящие принципы в данной политической сфере на основе собранной по всей Европе информации о положении и условиях жизни детей;

ii. призвал государства – члены Совета Европы;

a. обеспечить посредством позитивного признания в своих конституциях или внутреннем праве гражданские и политические права детей, а также их экономические, социальные и культурные права, закрепленные в Конвенции ООН о правах ребенка;

b. ратифицировать все соответствующие конвенции Совета Европы о правах и защите детей, в частности, Европейскую конвенцию о правах детей;

c. производить обмен опытом на европейском уровне между национальными и местными органами власти («Европейская сеть по профилактике преступности», Европейская обсерватория по проблемам безопасности в городах и т.д.);

d. разработать динамичную социальную политику в интересах детей и подростков в больших и малых городах, основанную на следующих элементах:

- меры и программы в поддержку родителей и взрослых, их заменяющих;
- меры социального обеспечения и помощи в поддержку родителей и семей;
- меры и практика, направленные на развитие партнерства и участия – на местном и национальном уровне, в общественной и частной сферах;
- меры по устранению целого ряда рисков, с которыми сталкиваются дети и подростки в своей социальной и физической среде;
- разработка альтернативных способов разрешения конфликтов для детей-правонарушителей – альтернативных суду и предварительному заключению, основанных на общественном воздействии и международно признанных стандартах в отношении детей, находящихся в руках правосудия;
- единообразные стандарты и практика (например, специализированные суды по делам малолетних) во всех государствах – членах Совета Европы в отношении детей, совершающих преступления и являющихся жертвами преступлений (например, насилие в семье, преступления на сексуальной почве);
- повышение роли формального и неформального образования в подготовке детей к взрослой жизни и участию в общественной и политической жизни, в утверждении ценностей терпимости и уважения к окружающим, устранении неравенства, обусловленного неблагоприятным положением или половой принадлежностью;
- содействие во вступлении в трудовую жизнь после окончания школы, наделение детей и подростков навыками, востребованными на рынке труда;

- організація досуга (культурного, спортивного і т.д.) дітей і підлітків;
- програми і проекти, що допомагають дітям і підліткам в подоланні негативних наслідків соціальної відчуженості і маргіналізації;
- механізми, з допомогою яких можуть бути забезпечені інтереси дітей при проведенні політики во всіх сферах суспільної і політичної життя – в області зайнятості, життєвості, боротьби з злочинністю, охорони здоров'я, освіти і т.д.;
- встановлення обов'язку уповноваженого по дітях з метою утвердження і забезпечення прав дітей;
- позитивні цінності «Інтернету», «Всесвітня павутина», нові інформаційні і комунікаційні технології для поширення інформації, адресованої дітям і молоді, і створення механізму по координації цієї діяльності;
- участь дітей і підлітків в прийнятті рішень і розробці заходів політики;
- зміцнення позитивної виховної ролі родичів і громади;
- врахування гендерних питань і сімейного планування;
- заходи по покращенню становища безпритульних.

Рекомендація 1601(2003) про покращення долі дітей, залишених у спеціалізованих дитячих закладах

1. Ассамблея звертає увагу на той факт, що Конвенція Організації Об'єднаних Націй о правах дитини – центральний документ в області захисту дітей – визнає за дітьми право на виховання в сімейній середі. Внаслідок цього розміщення дитини в закладі державної опіки може допускатися лише в самому крайньому випадку, коли це абсолютно необхідно. В деяких країнах, які в даний час є державами-членами Ради Європи, факт відмови від дитини – зазвичай в випадку його інвалідності або з економічних міркувань – і розміщення його в закладі державної опіки традиційно вважалося як стандартна практика або єдине можливе рішення.

2. Ассамблея відзначає, що така практика зберігається з причини стесненості – нерідко фінансової – обставин становища родини, економічних інтересів, які ускладнюють зміни, і ставлення, які змінюються надзвичайно повільно.

3. Подолання такої спадщини – найскладніша задача. Необхідно визнати масштабність вимог реформ і з задоволенням відзначити початок виконання багатьох реформ в цьому напрямку в відповідних державах. Разом з тим, вони вимагатимуть значного часу, залучення всіх шарів суспільства, підвищення рівня міжнародної співпраці і належних фінансових ресурсів.

4. Виходячи з цього, Ассамблея рекомендує, щоб Комітет Міністрів Ради Європи настоятельно закликав відповідні держави-члени:

i. підготувати і опублікувати карту закладів державної опіки, підлягаючих закриттю (особливо тих закладів, які надмірно великі, ізольовані або перебувають в запущеному стані), і скласти графік їх закриття;

ii. поощряти в співпраці з громадянським суспільством активну політику звільнення дітей з органів державної опіки і відновлення сімейних зв'язків шляхом введення альтернативних заходів і, в особливості, шляхом повернення дітей в власні родини, розміщення їх в прийомні родини або дитячі будинки сімейного типу, створення дитячих уч-

реждений дневного ухода и т. д., а также путем поощрения усыновления детей в странах, гражданами которых они являются;

iii. систематически повышать профессиональный уровень персонала учреждений государственной опеки с целью обеспечения его надлежащей квалификации с привлечением в случае необходимости зарубежных партнеров;

iv. ввести политику оказания помощи семьям, находящимся в стесненном положении и семьям с детьми-инвалидами с целью предотвращения оставления ими детей.

5. Ассамблея рекомендует, чтобы Комитет Министров просил соответствующие государства-члены обеспечить:

i. соответствие в полном объеме гарантиям основных прав ребенка диагностики детской инвалидности и решений о помещении детей в учреждения государственной опеки, что требует также проведения регулярных переосвидетельствований и наличия апелляционных процедур;

ii. доступ детей, находящихся в учреждениях государственной опеки, к надлежащему медицинскому обслуживанию и приобретению ими необходимого образования и подготовки для преодоления недостатков школьного обучения и социального отчуждения с целью создания у молодых людей, выходящих из учреждений государственной опеки по достижению соответствующего возраста, других перспектив помимо жизни на улице или в психиатрической лечебнице;

iii. доступ детей, оставленных на попечение в учреждениях государственной опеки, к эффективным представителям (в лице омбудсмена, специального судьи, НПО и т.д.), наделенных независимыми от исполнительной власти полномочиями;

iv. создание в соответствии со своей правовой системой поста специального омбудсмена по вопросам детей с целью обеспечения эффективной защиты прав ребенка, особенно в отношении детей, оставленных родителями.

6. Ассамблея рекомендует, чтобы Комитет Министров учредил программы межправительственной деятельности во вновь вступивших государствах-членах в поддержку детей, находящихся на государственном попечении, в сотрудничестве с Европейским Союзом, ЮНИСЕФ, Всемирным банком, в частности, с целью избежания дублирования, недопущения распыления усилий и как можно более скорого обеспечения максимальной эффективности.

7. Ассамблея просит, чтобы Комитет Министров настоятельно призвал государства-члены:

i. принять активное участие в деятельности Совета Европы по линии защиты интересов инвалидов, к примеру, в рамках Частичного соглашения в социальной сфере и сфере общественного здравоохранения;

ii. воспользоваться кредитами Банка развития Совета Европы с целью улучшения условий содержания детей в учреждениях государственной опеки;

iii. воспользоваться проведением в 2003 году Международного года инвалидов для развертывания крупномасштабных национальных информационных кампаний с целью информирования населения о правах детей-инвалидов для изменения взглядов по отношению к ним и их месту в обществе.

8. В заключение, Ассамблея предлагает различным органам Совета Европы, которые отвечают за мониторинг соблюдения обязательств, взятых на себя государствами-членами при вступлении в Совет Европы, рассматривать уважение прав всех детей и политику «деинституционализации» в качестве подлежащего выполнению обязательства.

¹. Обсуждение в Ассамблее 2 апреля 2003 (13-е заседание)
(см. Док. 9692, Доклад Комиссии по социальным вопросам, здравоохранению и делам семьи, докладчик: г-н Хэннок).

Текст, принятый Ассамблеей 2 апреля 2003 (13-е заседание).

Рекомендація N Rec (2003) 20 про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх

(24 сентября 2003 года)

неофициальный перевод

Комитет министров в соответствии с положениями статьи 15 «b» Устава Совета Европы (994_001),

считая, что преступность среди несовершеннолетних является предметом особой озабоченности во многих европейских государствах;

осознавая тот факт, что, хотя уровень преступности среди несовершеннолетних остается более-менее стабильным, характер и серьезность ее требуют новой реакции и новых методов борьбы с нею;

учитывая, что традиционная система уголовной юстиции не может предложить эффективных решений проблемы обращения с несовершеннолетними преступниками, так как их специфические образовательные и социальные потребности отличаются от потребностей совершеннолетних;

будучи убежденным, что меры борьбы с преступностью несовершеннолетних должны по своему подходу быть междисциплинарными и многоаспектными, а также должны охватывать ряд факторов, имеющих значение на разных уровнях общества: личность, семью, школу, общество;

считая, что правовой возраст совершеннолетия не обязательно совпадает с возрастом физиологического совершеннолетия, вследствие чего к молодым совершеннолетним преступникам иногда приходится применять некоторые меры, применяемые к несовершеннолетним;

считая, кроме того, что к некоторым категориям несовершеннолетних преступников (члены этнических меньшинств; молодые женщины; несовершеннолетние, совершающие преступления в группе) необходимо применять специальные программы;

учитывая, *inter alia*, Рекомендацию N R (87) 20 (994_266) о социальных мерах предупреждения преступности среди несовершеннолетних, Рекомендацию N R (88) 6 о социальных мерах предупреждения преступности среди несовершеннолетних из семей иммигрантов и Рекомендацию N R (2000) 20 о значении раннего психосоциального вмешательства при предупреждении преступности;

учитывая итоги 10-ого Криминологического коллоквиума по проблемам молодых совершеннолетних преступников и уголовной политики (1991 год);

принимая во внимание положения Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (995_004), Европейской конвенции об осуществлении прав детей (994_135), Конвенции ООН о правах ребенка (995_021), Минимальных стандартных правил ООН об отправлении правосудия по делам несовершеннолетних (Пекинские правила) (995_211), Основных направлений предупреждения преступности среди несовершеннолетних ООН (Эр-Риядские основные направления) (995_861) и Правил ООН по защите несовершеннолетних, осужденных к лишению свободы (995_205),

рекомендует правительствам государств-членов:

- руководствоваться в своем законодательстве, политике и практике изложенными в настоящей Рекомендации принципами и мерами;
- довести положения настоящей Рекомендации и ее объяснительную часть до сведения всех соответствующих органов, средств массовой информации и общественности; и
- признать необходимость существования отдельных Европейских правил об общественных санкциях и мерах и Европейских правил о тюремном содержании несовершеннолетних.

I. Определения

- «несовершеннолетние» – лица, достигшие возраста наступления уголовной ответственности, но не достигшие возраста совершеннолетия; однако, настоящая Рекомендация может применяться также к лицам, старше или младше данного возраста;
- «преступность» – действия, рассматриваемые в соответствии с уголовным правом. В некоторых странах понятие преступности включает также антиобщественное и/или отклоняющееся поведение, рассматриваемое в административном или гражданском праве;
- «система правосудия по делам несовершеннолетних» – формальная составляющая более широкого подхода борьбы с преступностью среди несовершеннолетних. Кроме судов по делам несовершеннолетних в нее входят официальные органы или учреждения, например: полиция, прокуратура, профессия юриста, служба пробации, уголовные учреждения. Система тесно взаимодействует с учреждениями здравоохранения, образования, социального обеспечения и негосударственными организациями, например, организациями поддержки потерпевших и свидетелей.

II. Новый стратегический подход

1. Основными целями правосудия по делам несовершеннолетних и связанных с ним мер предупреждения преступности среди несовершеннолетних должны быть:
  - i. предупреждение совершения и повторного совершения преступлений;
  - ii. ресоциализация и возвращение преступников к жизни в общество;
  - iii. учет потребностей и интересов потерпевших.
2. Система правосудия по делам несовершеннолетних должна рассматриваться как одна из составляющих более широкой основанной на общественном воздействии стратегии предупреждения преступности среди несовершеннолетних, учитывающей ситуацию в семье, школе, окружении, однородной группе, при которой совершается преступление.
3. В частности, ресурсы должны выделяться на предупреждение серьезных, насильственных, длительных и связанных с наркотиками и алкоголем преступлений.
4. Также необходимо повышать эффективность и адекватность мер предупреждения совершения и повторного совершения преступлений несовершеннолетними членами этнических меньшинств, группами несовершеннолетних, молодыми женщинами и лицами, не достигшими возраста уголовной ответственности.
5. Контакты с несовершеннолетними преступниками должны по возможности основываться на научных доказательствах того, какие из них действенны, в отношении кого и при каких обстоятельствах они действенны.
6. Для предупреждения дискриминации государственные органы должны оказывать влияние на молодых членов этнических меньшинств, разъясняя им потенциальные последствия новой политики и практики.

III. Новые меры

7. Необходимо продолжать создание новых действенных альтернатив официальному уголовному преследованию. Эти альтернативы должны быть частью обычной процедуры, должны соответствовать принципу соразмерности, отражать интересы несовершеннолетнего и, как правило, применяться исключительно к делам, по которым несовершеннолетний признает свою вину.
8. Для предупреждения совершения несовершеннолетними серьезных, насильственных и длительных преступлений государства-члены должны увеличивать спектр новаторских и более эффективных (но соразмерных) общественных санкций и мер, которые бы прямо учитывали преступное поведение и потребности преступника. При реализации данных санкций и мер должны также привлекаться родители преступника или другой законный представитель (если это не окажется непродуктивным), и по возможности предоставляться защита, реституция и возмещение вреда потерпевшему.

9. Виновность должна лучше отражать возраст и зрелость преступника и соответствовать его уровню развития, а уголовно-правовые меры должны применяться пропорционально индивидуальной ответственности.

10. Родителям (или законным представителям) необходимо помочь осознать и принять свою ответственность за преступное поведение несовершеннолетних детей. Они должны присутствовать в суде во время разбирательства дела (если это не окажется непродуктивным), а по возможности им должна быть предоставлена помощь, оказана поддержка и даны разъяснения. Их следует обязывать при необходимости посещать консультации или курсы подготовки родителей, чтобы обеспечить посещение их детьми школы или чтобы способствовать применению официальными учреждениями общественных санкций и мер.

11. При затянувшемся созревании совершеннолетнего в возрасте до 21 года ему должно быть предоставлено право на обращение, как с несовершеннолетним, и на применение к нему схожих мер предупреждения, если суд придет к выводу, что личность данного лица не сформировалась, и он не может отвечать за свои действия как взрослый человек.

12. Чтобы облегчить поиск работы совершеннолетними преступниками в возрасте до 21 года, необходимо принять все меры, чтобы от них не требовалось раскрывать свою судимость перед потенциальными работодателями, за исключением случаев, когда это требование вытекает из характера работы.

13. Необходимо развивать методы оценки риска повторного совершения преступлений несовершеннолетним, чтобы характер, интенсивность и длительность предупредительных мер могли быть тесно связаны с риском повторного совершения преступлений и потребностями преступника, учитывая принцип соразмерности. В случае необходимости соответствующие учреждения должны предоставлять информацию, но при этом соблюдать требования законодательства о защите информации.

14. Все стадии уголовного процесса должны проводиться в короткие периоды времени, чтобы уменьшить задержки и обеспечить по возможности быстрое предупреждение преступности среди несовершеннолетних. Но во всех делах меры ускорения судопроизводства и повышения его эффективности должны уравниваться требованиями соблюдения процессуальных норм.

15. Если несовершеннолетний содержится под стражей в полиции, необходимо учитывать их правовой статус несовершеннолетнего, их возраст, их уязвимость и уровень зрелости. Им должны быть незамедлительно и в доступной для них форме сообщены их права и гарантии. При допросе несовершеннолетнего в полиции, как правило, должны присутствовать его родители/законный представитель или другой взрослый, знающий ребенка. Также несовершеннолетнему должно быть предоставлено право на свидания с адвокатом и доктором. Они не могут находиться под стражей в полиции дольше сорока восьми часов, а для самых молодых преступников данный срок должен быть по возможности снижен. За содержанием несовершеннолетнего под стражей в полиции должны надзирать компетентные органы.

16. Если в качестве последней меры к несовершеннолетним, подозреваемым в совершении преступления, применяют предварительное заключение, срок действия данной меры не должен превышать шесть месяцев до начала судебного разбирательства. Данный срок может быть продлен судьей, не участвующим в расследовании дела, если он придет к выводу, что задержки в процессе абсолютно обоснованы исключительными обстоятельствами.

17. По возможности предварительное заключение несовершеннолетних, подозреваемых в совершении преступления, должно заменяться альтернативными мерами, например: надзор со стороны родителей, приемная семья или другие формы помещения под присмотр. Предварительное заключение не должно применяться как наказание или форма запугивания, или вместо мер защиты ребенка и его психического здоровья.

18. Принимая решение о необходимости в целях предупреждения повторного совершения преступления применить к несовершеннолетнему, подозреваемому в совершении преступления, предварительного заключения, суды должны оценивать полный риск, осно-

вываясь на полной и достоверной информации о личности несовершеннолетнего и социальных обстоятельствах.

19. Подготовка к освобождению несовершеннолетнего, осужденного к лишению свободы, должна начинаться в первый же день исполнения их приговора. Оценка всех потребностей и риска должна являться первым шагом осуществления плана возвращения несовершеннолетнего к жизни в обществе, подготавливающего все аспекты освобождения преступников, координируя их потребности, связанные с образованием, занятостью, доходами, здоровьем, проживанием, надзором, семейным и социальным окружением.

20. Должен быть принят поэтапный подход к возвращению несовершеннолетних преступников к жизни в обществе, с использованием отпусков, открытых учреждений, временного освобождения и учреждений по ресоциализации преступников. Должны быть выделены средства на реабилитационные меры после освобождения, которые всегда должны планироваться и проводиться в тесном сотрудничестве с внешними учреждениями.

IV. Исполнение

21. Предупреждение преступности среди несовершеннолетних должно планироваться, координироваться и финансироваться местными партнерствами, включающими ключевые государственные учреждения – полицию, службы пробации, социального обеспечения и по делам несовершеннолетних, судебные органы, учреждения образования, занятости, здравоохранения и жилищно-коммунального хозяйства – и добровольный и частный сектор. Такие партнерства должны нести ответственность за достижение общей и четко определенной цели, а также:

- предоставлять первоначальную и повышающую квалификацию подготовку;
- планировать, снабжать средствами и финансировать услуги;
- устанавливать стандарты и контролировать их исполнение;
- предоставлять информацию (соблюдая правовые требования по защите информации и профессиональной тайны и учитывая специфические обязанности соответствующих учреждений);
- оценивать эффективность и распространять удачную практику.

V. Права и гарантии

22. Все новые меры и процедуры, содержащиеся в настоящей Рекомендации, должны рассматриваться в свете прав и гарантий, закрепленных в соответствующих международных документах.

VI. Контроль, оценка и распространение информации

23. Для расширения информационной базы о действующих мерах необходимо выделять средства на независимую научную оценку таких мер и распространение установленных фактов среди исполнителей этих мер.

24. Для предупреждения дискриминации по этническим признакам в системе правосудия по делам несовершеннолетних и для выявления дел, в которых по культурным соображениям требуются специальные меры необходимо собирать информацию и/или проводить исследования по вопросам участия этнических меньшинств и обращению с ними на всех стадиях системы правосудия по делам несовершеннолетних.

25. Чтобы избежать слишком негативной реакции, информировать общественность и повысить общественное доверие, необходимо развить стратегию предоставления информации о преступности среди несовершеннолетних и работе и эффективности системы правосудия по делам несовершеннолетних, используя широкий круг средств, в том числе телевидение и Интернет. При этом не должна распространяться личная информация или другие сведения, которые могут привести к идентификации преступника или потерпевшего.

Рекомендація 1639 (2003) про посередництво в сімейних спорах та гендерну рівність

1. Посередництво в сімейних спорах – процес обустройства и организации взаимоотношений между членами семьи в присутствии независимой и беспристрастной третьей стороны. Этой практикой часто пользуются в контексте развода, но и также для урегулирования вопросов, относящихся к образованию и опеке детей и доступу к ним, установления надлежащего размера алиментов для воспитания и обеспечения детей, распределения имущества, наследства и т.д. Задача посредника заключается в оказании поддержки участникам процедуры на их пути в направлении заранее оговоренной цели. Цель посредничества – без обсуждения чьей-либо вины или ответственности добиться такого решения, которое будет приемлемо партнерам. Предполагается, что достижение договоренности приведет к умиротворению и долговременному улучшению в отношениях между партнерами, принявшими участие в процедуре посредничества.

2. Использование посредничества становится все более распространенной практикой в различных государствах-членах и государствах-наблюдателях Совета Европы, однако более всего она применяется в Западной Европе, Канаде и Соединенных Штатах Америки. Ассамблея приветствует рекомендацию № R(98)1 Комитета Министров о посредничестве в семейных спорах. В этой рекомендации предлагается широко использовать посредничество в качестве надлежащего средства улаживания семейных споров и соблюдать ряд принципов, относящихся к кругу ведения, организации и процессу посредничества, а также к статусу заключенных соглашений, отношениям между посредничеством и разбирательством в судебных или иных компетентных органах, поощрению посредничества и доступа к нему.

3. В целом, посредничество ценится в качестве альтернативного метода улаживания семейных споров, поскольку способствует применению методов дружественного урегулирования и сокращению экономических и социальных издержек размежевания супругов и расторжения брака для семьи, государства и общества. Однако для успеха процедуры необходимо соблюдение основных принципов посредничества, в частности, независимость и беспристрастность посредника и конфиденциальность процесса, для проведения которого требуется специальная подготовка.

4. Посредничество в семейных спорах не является универсальным средством, при помощи которого можно решать любые семейные проблемы, обходя при этом затяжные разбирательства в судебных инстанциях, имеющих юрисдикцию в вопросах семьи (т.е. развод, опека детей и доступ к ним, алименты, раздел имущества, наследства и т.д.). Исследователи и практики в области посредничества анализируют практику посредничества в свете ее основных принципов, стремясь обеспечить соответствие между теорией и практикой. Они озабочены в связи с тем, что процедура посредничества, назначаемая судом, может стать недорогим вариантом ускоренного разбирательства, зарезервированным в отношении тех, кто не в состоянии оплатить традиционные судебные процедуры. Посредничество, назначаемое по решению суда, не должно превращаться в «правосудие для бедных». Они также отмечают затруднения, которые возникают у посредников при выявлении или исправлении неравноправного положения сторон, особенно в случаях бытового насилия или других примеров жестокого обращения с супругами.

5. При посредничестве в семейных спорах равенство полов должно быть гарантировано в такой же мере, как и в целом в системах правосудия, компетентных в вопросах семьи. Нельзя допускать, чтобы права индивидуумов приносили в жертву соображениям экономии расходов или моде на те или иные методы разрешения споров. Ни женщины, ни мужчины не должны находиться в ущербном положении в условиях процедуры примирения по причине неравноправных отношений супругов – из-за того, что одна из сторон подвергалась жестокому обращению, не в состоянии в полной мере изложить свою точку зрения

(наприклад, ввиду наркотическої або алкогольної залежності або порушень умовного здоров'я) або знаходиться в невідатному емоційному або фінансовому положенні (наприклад, ввиду того, що один із подружжів все час займався вихованням дітей і не працював за межами дому). Коли в ході посередництва в результаті такого невідатного положення сторін приймаються явно несправедливі угоди, вони не можуть бути одобрені посередником або затверджені судом.

6. Важно забезпечити, щоб у результаті посередництва не закривалися такі угоди, які задовольняють побажанням однієї сторони, коли вона тим або іншим образом займає домінуюче положення по відношенню до другої сторони. Коли дитина є яблуком роздору, він повинен бути заслуханий в ході процесу, оскільки за ним визнаються певні права. З метою прийняття такого рішення, яке буде по-настоящему відповідати інтересам дитини, йому слід надати можливість висловити своє мнение.

7. Головна мета посередництва заключається не в тому, щоб розвантажувати судові інстанції, а в тому, щоб при допомозі посередника, пройшовшого спеціальну підготовку, відновити між сторонами підірвані відносини. Процедура посередництва не може належним образом замінити судові розбиральство, якщо в ній відсутні наступні основопологаючі елементи:

i. свобода вибору сторін як невідатного умову будь-якої посередницької процедури при забороті на обов'язкову передачу спору на посередництво;

ii. гарантія незалежності і неупередженості посередника як в організаційно-правовому, так і інституційному плані;

iii. гарантія конфіденційності процесу навіть в умовах посередництва, назначеного по рішенням суду, як в відношенні судді, так і в відношенні сторін, учасників в процедурі;

iv. обов'язок прискореного підтвердження угод, досягнутих на основі посередництва, який є гарантією їх законності і поваги індивідуальних прав кожного учасника;

v. рівноправне положення сторін, учасників в процедурі посередництва, повинно бути гарантовано. Ця відповідальність возкладається на посередника, який, завдяки спеціальному освітленню і спеціальній підготовці, повинен бути в стані визначити, наскільки виконані основні вимоги;

vi. компетентність посередника залежить від його кваліфікації, і по цій причині особе уваження повинно надаватися питанням підготовки спеціалістів, офіційного ліцензування і нагляду.

8. Таким образом, Парламентська Ассамблея призиває держави-члени і держави-наблюдатели Совета Европы осуществить принципы в целях поощрения и использования посередництва в семейных спорах, изложенные в рекомендации Комитета Министров № R(98)1 и ввести или усилить следующие меры, чтобы обеспечить:

i. свободу выбора, которая означает запрет на обязательную передачу дела на посередничество;

ii. существование равноправных отношений между сторонами, участвующими в посередничестве как в теории, так и на практике;

iii. разработку стандартизированных средств проверки на основе углубленных знаний в области бытового принуждения и насилия во взаимоотношениях пар или семей с целью выявления споров, соответствующих процедуре посередництва;

iv. включение посередництва в семейных спорах в систему юридической помощи;

v. обзор законности и справедливости угод, принятых на основе посередництва, посредством их утверждения в компетентных судах;

vi. подтверждение через компетентные суды угод, принятых на основе посередництва;

vii. существование официальной системы рассмотрения жалоб в рамках каждой посереднической службы.

9. В виду опыта, накопленного в последние пять лет государствами-членами, Ассамблея рекомендует Комитету Министров рассмотреть возможность изменения своих руководящих принципов, изложенных в рекомендации № R(98)1, чтобы отразить вышеприведенные озабоченности и решения, а также предложения, связанные с учетом мнения ребенка и гарантией его прав, и заручиться помощью экспертов и опытных практиков для выполнения этой задачи.

Рекомендація 1686 (2004) про мобільність населення та право на возз'єднання сім'ї

1. Право на уважение семейной жизни является одним из основных прав, принадлежащих каждому человеку и гарантируемых рядом международных правовых актов, в числе которых Всеобщая декларация прав человека (статья 16) и Европейская конвенция о правах человека (статья 8).

2. Термин «воссоединение семьи» используется для обозначения ситуации, когда семья прибывает, чтобы присоединиться к одному из своих членов («принципалу»), проживающему на законных основаниях в другой стране.

3. Ряд конвенций Совета Европы, таких как Европейская социальная хартия (1961 г.), пересмотренная Европейская социальная хартия (1996 г.) и Европейская конвенция о правовом статусе трудящихся-мигрантов (1977 г.), а также Международная конвенция о правах ребенка (1989 г.), побуждают государства-члены содействовать реализации права на воссоединение семьи.

4. Право на воссоединение семьи в Европейском Союзе является единственным правом, которое распространяется на лиц, не являющихся гражданами государств-членов Европейского Союза, и, в принципе, может быть использовано мигрантами, проживающими на законных основаниях в государствах-членах, лицами, обладающими статусом беженца в соответствии с Женевской конвенцией о статусе беженцев от 1951 г., а также лицами, пользующимися дополнительным или субсидиарным видом защиты.

5. Парламентская Ассамблея и Комитет Министров в принятой недавно совместной Рекомендации относительно правового статуса лиц, получивших разрешение на воссоединение семьи (Rec(2002)4), подтвердили свое мнение, что любая иммиграционная политика в соответствии с принципами, провозглашенными Европейским Советом в Тампере (1999 г.), призвана поддерживать принципы равноправия между гражданами Европейского Союза и гражданами государств, не входящих в Европейский Союз, обладающими легальным статусом и, следовательно, должна обеспечить последним равный статус с гражданами Европейского Союза.

6. Восстановление семей проживающих на законных основаниях мигрантов и беженцев путем их воссоединения укрепляет политику интеграции в общество принимающего государства и отвечает интересам социальной сплоченности.

7. Однако, концепция «семьи», лежащая в основе воссоединения семьи, не была определена на европейском уровне и существенно варьируется в зависимости от того, насколько значимым и важным считается принцип иждивенчества.

8. В своей рекомендации 1327 (1997) о защите и укреплении прав беженцев и лиц в поисках убежища в Европе, Ассамблея толкует понятие «семьи лиц в поисках убежища» как включающее фактических членов семьи (естественная семья), например, сожителей или внебрачных детей, а также лиц старшего поколения, инвалидов и других иждивенцев.

9. Ассамблея с озабоченностью отмечает, что в ряде государств-членов отмечается тенденция к пересмотру иммиграционной политики с тем, чтобы ввести ограничения на право воссоединения семей.

10. Приветствуя льготный режим в отношении права на воссоединение семей беженцев, предусматриваемый недавней Директивой Совета (2003/86/ЕС), Ассамблея выражает сожаление, что в ней не подтверждено право на воссоединение семей лиц, пользующихся субсидиарным видом защиты, а также не установлены согласованные нормы, определяющие условия, процедуры и сроки предоставления статуса резидента и вытекающих из этого прав.

11. Ассамблея также считает, что некоторые положения, допускающие исключения, позволяющие государствам увязывать рассмотрение заявлений с финансовыми и жилищными условиями, интеграционными критериями или возрастными ограничениями, могут в случае их строгого соблюдения представлять угрозу праву на уважение семейной жизни и, в частности, правам детей, и увеличивают риск социального отторжения некоторых граждан государств, не являющихся членами Европейского Союза.

12. В этой связи Ассамблея рекомендует Комитету Министров:

i. усилить контроль за соблюдением государствами-членами Совета Европы международно-правовых документов в вопросах, касающихся воссоединения семей и, в частности, за соблюдением Европейской конвенции о правах человека и соответствующих рекомендаций Комитета Министров, относящихся к этой сфере;

ii. разработать предложения по гармонизации и осуществлению политики воссоединения семей в государствах-членах и установить единое определение семьи и нормы, применяющиеся в конкретных ситуациях, на основе рекомендаций, изложенных в пункте 12 iii;

iii. одновременно обратиться с рекомендацией к государствам-членам, призвав их:

a. применять там, где это возможно и уместно, широкое толкование понятия семьи и включать в это определение членов фактической семьи, официально не зарегистрированных партнеров, включая партнеров одного пола, детей, рожденных вне брака, детей, находящихся под совместной опекой, а также находящихся на иждивении взрослых детей и родителей;

b. предоставить право на воссоединение семей лицам, пользующимся субсидиарной защитой;

c. определить перечень оснований для любого отказа в выдаче разрешения на воссоединение семьи и обеспечить возможность обжаловать такие решения в независимом органе;

d. установить менее строгие требования к заявителям в отношении финансовых гарантий, медицинского страхования и жилья и, в частности, избегать какой-либо дискриминации в отношении женщин-мигранток и беженок, обусловленной установлением таких требований;

e. сделать административные процедуры возможно более простыми и прозрачными и согласовать на европейском уровне период ожидания, ограничив его максимальным сроком в 12 месяцев, и не рассматривать непредставление некоторых документов, не имеющих существенного значения для выполнения условий, необходимых для воссоединения семьи, как основание для отказа в удовлетворении заявления;

f. рассматривать заявления в духе благожелательности и гуманности, предоставляя необходимую поддержку представителям всех уязвимых групп, и оказывать необходимую помощь беженцам в случае возможного возникновения экономических трудностей;

g. содействовать, в соответствии с Рекомендацией Парламентской Ассамблеи 1596 (2003) «О положении молодых мигрантов в Европе», в исключительных случаях и по гуманитарным соображениям воссоединению семей, не дожидаясь завершения зачастую весьма длительной процедуры предоставления статуса беженцев;

h. не возвращать, в соответствии с решениями Европейского суда по правам человека и на основании Статьи 8 Европейской конвенции о правах человека, нелегальных мигрантов или лиц в поисках убежища, чьи заявления были отклонены, в тех случаях, когда их возвращение может угрожать целостности их семьи, а стремиться решить проблему путем разрешения ситуации в соответствии с законом по гуманитарным основаниям;

i. не возвращать проживающих на законных основаниях мигрантов и беженцев в страны происхождения после отбытия ими наказания за совершение уголовного преступления,

при условии, что основные члены их семей находятся в принимающей стране и не отклоняют заявления о воссоединении семей лишь на основании того, что заявитель (будь то «кормилец» или «иждивенец») имеет судимость за уголовное преступление;

j. предоставлять членам воссоединившихся семей законный статус, позволяющий им полностью интегрироваться в общество принимающей страны, и содействовать в получении отдельного вида на жительство супруге (супругу), не зарегистрированному официально партнеру и детям, достигшим совершеннолетия, с тем, чтобы предоставить им защиту в случае депортации, развода, разъезда или смерти основного правообладателя;

k. обеспечить, чтобы случаи злоупотребления родственными связями вскрывались и рассматривались справедливо и гуманно, и, в частности, чтобы женщин, ставших жертвами домашнего насилия или принужденных к браку, не возвращали против их воли в страны происхождения;

l. предоставлять членам семей неграждан, проживающих на законных основаниях в государствах-членах, право работать по найму или в качестве самозанятых, непосредственно после получения ими вида на жительство;

m. осуществлять специальные программы по интеграции воссоединившихся семей.

Рекомендація Rec(2005)5 про права дітей, що мешкають у спеціалізованих дитячих закладах

*(принята Комитетом Министров 16 марта 2005 года,
на 919-ом заседании постоянных представителей министров)*

Комитет Министров, в соответствии со статьей 15.b Устава Совета Европы,
Полагая, что целью Совета Европы является достижение большего единства между его государствами-членами, в частности путем поощрения их к принятию общих правил;

Напоминая о работе Совета Европы в рамках Программы по защите детей и о его проекте в отношении политики в области защиты детей, в частности о рекомендации Конференции в Лейпциге (1996 года) о «Правах детей и политики в области защиты детей в Европе: новые подходы?», а также о Рекомендациях Парламентской Ассамблеи 1286 (1996) о Европейской стратегии поддержки детей, 1551(2002) о строительстве общества XXI века вместе с детьми и для детей: последующие шаги в рамках Европейской стратегии поддержки детей (Рекомендация 1286 (1996)), и 1601 (2003) об улучшении положения детей, оставленных на попечение в детских учреждениях опеки;

Подтверждая в целом юридические документы о положении детей, находящихся в учреждениях опеки, и в частности, Конвенцию о защите прав человека и основных свобод (СЕД № 5), Конвенцию Организации Объединенных Наций о правах ребенка, Европейскую социальную хартию (СЕД № 35) и пересмотренную Европейскую социальную хартию (СЕД № 163), Европейскую конвенцию о предупреждении пыток и бесчеловечного и унижающего достоинство обращения или наказания (СЕД № 126), Европейскую конвенцию об осуществлении прав детей (СЕД № 160) и Конвенцию о личных отношениях, касающихся детей (СЕД № 192);

Принимая во внимание Резолюции и Рекомендации Комитета Министров: Резолюцию № R (77) 33 об установлении опеки над детьми, Рекомендацию № R (79) 17 о защите детей от жестокого обращения, Рекомендацию № R (84) 4 об ответственности родителей, Рекомендацию № R (87) 6 о приемных семьях, Рекомендацию № R (87) 20 о реагировании общества на подростковую преступность, Рекомендацию № R (94) 14 о гармоничной и комплексной политике в отношении семьи, Рекомендацию № R (98) 8 об участии детей в семейной

и общественной жизни, Rec (2001) 16 о защите детей от сексуальной эксплуатации, Рекомендацию Rec (2003) 19 об улучшении доступа к социальным правам и Рекомендацию Rec (2003) 20 о новых методах обращения с подростковой преступностью и роли правосудия для несовершеннолетних;

Исходя из принципов, изложенных в Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Конвенции Организации Объединенных Наций о правах ребенка, согласно которым необходимо путем принятия профилактических мер избегать, по мере возможности, передачи детей под опеку;

Осознавая, что несмотря на предупредительные меры, некоторых детей по-прежнему будет необходимо размещать вне своей семьи;

Полагая, что форма размещения детей должна, прежде всего, соответствовать потребностям и высшим интересам ребенка, а также учитывать, по мере возможности, его личное мнение; и что следует уделять мнению ребенка то внимание, которое оно заслуживает, с учетом возраста и степени зрелости ребенка;

Стремясь к тому, чтобы все дети, в отношении которых установлена опека, и в частности дети, находящиеся в учреждениях опеки, росли в атмосфере уважения и соблюдения их достоинства, в возможно лучших условиях, не подвергаясь отчуждению ни в детстве, ни во взрослом возрасте, и имели бы возможность беспрепятственно стать полноценными гражданами в обществах европейских стран,

Рекомендует правительствам государств-членов:

1. принять законодательные и иные меры, в том числе и национальные директивы и планы действий, которые могут потребоваться для гарантии того, что те принципы и нормы качества, которые изложены в Приложении к настоящей Рекомендации, соблюдались, для того чтобы в полной мере обеспечить права детей, находящихся в учреждениях опеки, независимо от той причины, по которой они туда были помещены, или от характера установленной опеки;

2. обеспечить, на основании соответствующих средств и путем активной работы, широкое распространение данной Рекомендации среди детей, а также иных лиц и заинтересованных организаций.

Приложение к Рекомендации Rec(2005)5 Основные принципы

- семья является естественной средой роста и благополучия ребенка, при этом главная ответственность за обучение и развитие ребенка ложится на родителей;
- по мере возможности должны приниматься профилактические меры по поддержке детей и их семей, которые соответствовали бы их конкретным потребностям;
- установление опеки должно оставаться исключением и главной целью при этом является высший интерес ребенка и его успешная социальная интеграция или реинтеграция в самые короткие сроки; это должно в полной мере гарантировать основные права ребенка;
- установление опеки не должно продолжаться более необходимого срока и должно подвергаться периодическому пересмотру с учетом высших интересов ребенка, и именно эти высшие интересы должны учитываться в первую очередь при рассмотрении вопроса об установлении опеки; необходимо оказывать родителям всю возможную помощь, для того чтобы обеспечить гармоничное возвращение ребенка в семью и в общество;
- ребенок, который покидает то место, где он находился под опекой, должен иметь право на оценку своих потребностей и соответствующую поддержку после пребывания под опекой в целях его реинтеграции в семью и в общество;
- решение об установлении опеки и сама такая опека не должны быть предметом какой-либо дискриминации по признаку пола, расы, цвета кожи, социального, этнического или национального происхождения, выражаемого мнения, языка, собственности, религии, инвалидности, рождения или любых других условий, связанных с ребенком и/или его родителями;

- процедура, організація і форми встановлення опіки, в том числі і періодичний перегляд обґрунтованості такого рішення, повинні гарантувати права дитини, в том числі і право на те, щоб бути вислуханим; слід звертати увагу на думку дитини з урахуванням того, наскільки вона заслуговує на це, з урахуванням віку і ступеня зрілості дитини;
- всі дисциплінарні і контрольні заходи, застосовувані в закладах, в том числі і заходи, спрямовані на те, щоб запобігти шкоді дітям самим собі або іншим особам, повинні ґрунтуватися на офіційних постановленнях і на встановлених нормах;
- за можливості, необхідно залучати сім'ю дитини до планування і організації опікунства в її відношенні;
- якщо повернення дитини в сім'ю неможливо, потрібно передбачити інші форми догляду або продовження опіки над дитиною, з урахуванням побажань дитини, забезпечення преемственности в її життєвому шляху, її розвитку і задоволення її соціальних потреб.

Конкретні права дітей, знаходячись в закладах опіки

Для того щоб гарантувати дотримання цих принципів і основних прав дитини, слід визнати за дітьми, знаходячись в закладах опіки, наступні конкретні права:

- право на те, щоб бути розміщеним в закладі виключно з урахуванням потреб, визнаних необхідними після мультидисциплінарної оцінки, а також право на те, щоб періодично таке рішення переглядалось; в час таких додаткових розглядів потрібно шукати альтернативні рішення і брати до уваги думку дитини;
- право на те, щоб підтримувати регулярні контакти зі своєю сім'єю і іншими особами, які важливі для дитини, за винятком тих випадків, коли це очевидно суперечить вищим інтересам дитини; в цих випадках такі контакти можуть бути обмежені або виключені;
- право дітей, зв'язаних кровними зв'язками, залишатися разом або підтримувати регулярні контакти в максимально можливій ступені;
- право на визнання особистості;
- право дитини на повагу до її етнічного, релігійного, культурного, соціального і лінгвістичного походження;
- право на приватне життя, в тому числі на доступ до особи, до якої їм довіряють, і до компетентного органу, який міг би їх консультувати, в умовах конфіденційності, в відношенні їх прав;
- право на якісні медичні послуги, адаптовані до індивідуальних потреб і благополуччю;
- право на повагу до людської гідності і на фізичну неприкосновенність, зокрема, на гуманні і неупідаючі умови життя і на навчання без застосування насильства, в тому числі і на захист від фізичних покарань і будь-якої форми насильства;
- право на рівність можливостей;
- право на доступ до всіх типів освіти, професійної орієнтації і підготовки на тих же умовах, що і всі інші діти;
- право на підготовку через ігри, спорт, культурні заходи, неформальне навчання і всі інші відповідальності, для того, щоб стати активним і відповідальним громадянином;
- право на участь в процесі прийняття рішень, які стосуються їх особисто або умов їх проживання в межах даного закладу;
- право на отримання інформації про свої права і правила того закладу, в якому вони проживають, в доступній для дітей формі;
- право на звернення до чітко встановлених, неупідаючих і незалежних органів, для того щоб захистити свої основні права.

Руководящие направления и нормы качества

Для того чтобы обеспечить эффективное выполнение этих принципов и реализацию этих прав, следует:

- выбирать место размещения, когда этого позволяет ситуация, вблизи от привычного окружения ребенка, организованного таким образом, чтобы обеспечивать выполнение родителями своих обязанностей и поддержание регулярных контактов между родителями и ребенком;
- создавать небольшие группы проживания семейного типа;
- в качестве приоритета рассматривать физическое и психическое здоровье ребенка и его полное и гармоничное развитие, что является необходимым условием успеха плана по установлению опеки;
- разрабатывать индивидуальные проекты установления опеки, основывающиеся одновременно на развитии способностей и навыков ребенка и на уважении его самостоятельности, а также на поддержании контактов со внешним миром и подготовке ребенка к будущей жизни вне данного учреждения;
- содействовать условиям, которые позволяют обеспечивать преемственность в области образования и личных отношений между персоналом учреждений и детьми, в частности, на основе стабильности в кадровой политике (постоянное присутствие, избежание переводов в другие учреждения);
- предусматривать внутреннюю организацию учреждения на основе:
  - качества и стабильности групп проживания;
- смешанного характера групп проживания, когда речь идет о высших интересах ребенка;
- высококвалифицированного персонала, который проходит постоянную переподготовку;
  - соответствующей оплаты работы персонала;
  - стабильного и достаточного по количеству персонала;
  - разнообразия персонала, в том числе и с точки зрения представительства полов;
- мультидисциплинарной групповой работы и других форм оказания поддержки, в том числе и надзора;
- эффективного и отвечающего прежде всего интересам ребенка использования имеющихся средств;
- необходимых средств и специальной подготовки, опираясь на соответствующее сотрудничество с родителями ребенка;
- профессионального кодекса, в котором излагаются практические нормы и который соответствует Конвенции Организации Объединенных Наций о правах ребенка;
- аккредитовывать и регистрировать любые учреждения по установлению опеки при соответствующих компетентных государственных органах, соблюдая минимальные рациональные правила и нормы;
- обеспечивать с учетом этих норм эффективную систему контроля (мониторинга) и внешнего надзора над учреждениями по опеке;
- собирать и анализировать необходимые статистические данные и поддерживать исследования в целях повышения эффективности контроля (мониторинга);
- предусмотреть наказания, в соответствии с целесообразными и эффективными процедурами в данной области, в отношении любого нарушения прав детей, находящихся в учреждениях опеки;
- признавать, что помимо публичных учреждений, важную роль в отношении детей, находящихся в учреждениях опеки, могут играть неправительственные организации (НПО), профессиональные учреждения и другие частные органы; такая роль должна быть определена правительствами государств-членов. Привлечение неправительственных организаций не должно снимать с государств-членов их обязательств в отношении детей, находящихся в учреждениях опеки, как они провозглашены в настоящей Рекомендации, в частности в отношении разработки необходимых норм, систем аккредитации и инспекции со стороны компетентных органов.

Рекомендація Rec (2005) 9 про захист свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям

Рекомендація Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям

Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 924 засіданні заступників міністрів 20 квітня 2005 року Комітет Міністрів на підставі статті 15(b) Статуту Ради Європи, нагадуючи, що мета Ради Європи полягає в досягненні більшої єдності її членів;

усвідомлюючи потребу розробки спільної для держав-членів кримінальної політики щодо захисту свідків;

відзначаючи, що визнання особливої ролі, яку відіграють свідки у кримінальному провадженні, зростає, а їхні свідчення часто мають вирішальне значення для засудження правопорушників, а надто в зв'язку із серйозними злочинами;

уважаючи, що певні форми злочинності, як-от: організована злочинність і тероризм, пов'язані з підвищеним ризиком залякування свідків;

уважаючи, що підсумковий звіт Міждисциплінарної групи з питань міжнародної протидії тероризму (GMT) та ухвалені в подальшому рішення Комітету Міністрів щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, визнано за пріоритетний напрям правових дій Ради Європи проти тероризму;

нагадуючи, що в Резолюції № 1 про боротьбу з міжнародним тероризмом, схваленій 24-ю Конференцією міністрів юстиції європейських країн (Москва, 4—5 жовтня 2001 р.), містився заклик до Комітету Міністрів невідкладно вжити усіх нормативних заходів, потрібних для сприяння державам в запобіганні, виявленні, переслідуванні й покаранні актів тероризму, таких як покращення захисту свідків та інших осіб, що беруть участь у процесуальних діях з залученням осіб, обвинувачених у терористичних злочинах;

нагадуючи, що в Резолюції № 1 щодо боротьби з тероризмом, схваленій на 25-й Конференції міністрів юстиції європейських країн (Софія, 9—10 жовтня 2003 р.), містився заклик до Комітету Міністрів, окрім іншого, невідкладно розпочати роботу з метою ухвалення відповідних міжнародно-правових документів щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям;

будучи переконаним в тому, що, хоча давати щирі свідчення, якщо цього вимагають норми кримінального правосуддя, – це громадянський обов'язок усіх, слід домогтися більшого визнання прав і потреб свідків, включно з правом не зазнавати будь-якого неналежного втручання чи стикатися з ризиком для себе самих;

уважаючи, що держави-члени зобов'язані захищати свідків від такого втручання шляхом поширення на них особливих засобів захисту, призначених створити ефективні гарантії їхньої безпеки;

уважаючи за неприйнятну неспроможність системи кримінального правосуддя забезпечити віддання обвинуваченого до суду та винесення вироку через те, що свідків було фактично позбавлено бажання свідчити непримусово і правдиво;

усвідомлюючи, що захист свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, вимагає дотримуватися засад конфіденційності і що для ужиття ефективних заходів для подолання спроб розшукати свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, що їх зокрема роблять злочинні організації, включно з терористичними, слід докласти відповідних зусиль;

беручи до уваги положення Європейської конвенції з прав людини (ETS № 5) та прецеденту практику конвенційних органів, в яких визнається право захисту на допитування свідків і оспорювання їхніх показань;

враховуючи Рекомендацію № R (97) 13 щодо залякування свідків та прав сторони захисту, зокрема щодо заходів, яких належить уживати стосовно вразливих свідків, особливо в справах про злочини, вчинені в сім'ї; Рекомендацію № R (85) 4 щодо насильства в сім'ї,

Рекомендацію № R (85) 11 щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу, Рекомендацію № R (87) 21 щодо допомоги потерпілим і запобігання віктимізації, Рекомендацію № R (91) 11 про сексуальну експлуатацію, порнографію, проституцію, а також торгівлю дітьми та підлітками та Рекомендацію № R (96) 8 щодо кримінальної політики в Європі в період змін, рекомендує урядам держав-членів:

i) формулюючи норми внутрішнього законодавства та здійснюючи перегляд своєї кримінальної політики і процесу, керуватися принципами і заходами, викладеними в Додатку до цієї Рекомендації;

ii) забезпечити розповсюдження інформаційних матеріалів про ці принципи й заходи серед усіх зацікавлених органів, як-от: судові органи, органи слідства і обвинувачення, об'єднання адвокатів та відповідні суспільні інститути.

Додаток до Рекомендації Rec (2005) 9

I. Визначення

Для цілей цієї Рекомендації термін:

– «свідок» означає будь-яку особу, що володіє інформацією, істотною для кримінального провадження, про яку вона дала та(або) може дати свідчення в його рамках (хоч би як за нормами національного права визначався статус такої особи та форма таких свідчень – прями чи непрями, усні чи письмові), і не охоплена означенням «особа, яка співпрацює з правосуддям»;

– «особа, яка співпрацює з правосуддям», означає будь-яку особу, переслідувану або засуджену за участь у злочинному співтоваристві або в будь-якій іншій злочинній організації або в злочинах, вчинених організованою злочинністю, яка однак погоджується співробітничати з органами кримінального правосуддя, зокрема даючи показання проти злочинної асоціації або організації, або щодо якого-небудь правопорушення, що має зв'язок з організованою злочинністю або з іншими тяжкими злочинами;

– «залякування» означає здійснення або ймовірність здійснення будь-якої прямої або непрямой загрози свідкові або особі, яка співпрацює з правосуддям, внаслідок його показань або внаслідок чого може виникнути перешкода його бажанню давати показання без будь-якого неналежного тиску;

– «анонімність» означає, що ознаки, які вможливають ототожнення особи свідка, як правило, не розголошуються ні протилежній стороні, ні суспільству в цілому;

– «близькі свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям», означає осіб, що перебувають у близьких стосунках зі свідками й помічниками правосуддя, у тому числі подружжя (співмешканців), дітей і онуків, батьків, братів або сестер;

– «заходи захисту» – усі індивідуальні, процесуальні або позапроцесуальні заходи, призначені захистити свідка або помічника правосуддя від будь-якого залякування та(або) будь-якого небезпечного наслідку його рішення співробітничати із правосуддям;

– «програма захисту» означає сукупність стандартних або спеціально підібраних індивідуальних заходів захисту, визначених, наприклад, в угоді, підписаній відповідальними органами влади і захищуваним свідком чи особою, яка співпрацює з правосуддям.

II. Загальні принципи

1. З метою забезпечити свідкам і особам, які співпрацюють з правосуддям, можливість свідчити вільно, не зазнаючи будь-якого залякування, слід застосовувати відповідні законодавчі й практичні заходи.

2. За потреби захист свідків, осіб, які співпрацюють з правосуддям, і їхніх близьких слід організувати при дотриманні прав захисту до початку, під час і після судового процесу.

3. Якщо буде потреба, акти залякування свідків, осіб, які співпрацюють з правосуддям, і їхніх близьких слід зробити кримінально караними як окреме кримінальне правопорушення або як ознаку складу такого злочину, як застосування неправомірних погроз.

4. За умови дотримання передбаченої законом для деяких категорій свідків можливості відмовитися від дачі показань свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, слід зао-

хочувати до того, щоб вони повідомляли компетентним органам будь-яку інформацію про кримінальні правопорушення й погоджувалися згодом свідчити в суді.

5. Нормами процесуального права слід передбачити можливість при дотриманні принципу незалежної оцінки доказів судами й прав захисту брати до уваги вплив залякування на свідчення й допускати (і/або використовувати) у суді показання, дані на попередній стадії процедури.

6. Слід розглянути можливість при дотриманні прав захисту таких альтернативних способів подання доказів, які б дозволяли захистити свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, від ризику залякування, що виникає внаслідок прямої конфронтації з обвинувачуванним.

7. Для того, щоб займатися справами, у яких свідки можуть потребувати застосування заходів або програм захисту, персоналові органів кримінального правосуддя слід мати належну підготовку й керівні документи.

8. Усі стадії процедури прийняття, здійснення, зміни або скасування заходів або програм захисту мають залишатися конфіденційними, а несанкціоноване розкриття такої інформації належить у відповідних випадках, зокрема з метою забезпечення безпеки захищеної особи, зробити кримінально караним.

9. Ухвалюючи заходи або програми захисту, слід також брати до уваги потребу забезпечення рівноваги з принципом захисту прав і очікувань потерпілих.

III. Програми й заходу захисту

10. Відповідні заходи захисту свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, від залякування слід ухвалювати при розробці системи заходів, спрямованих на боротьбу з тяжкими злочинами, у тому числі пов'язаними з організованою злочинністю й тероризмом, а також порушеннями міжнародного гуманітарного права.

11. Із правопорушень, у випадку яких передбачені спеціальні заходи / програми захисту свідків, не слід виключати жодного правопорушення, пов'язаного з тероризмом.

12. При вирішенні питання про те, чи має свідок або особа, яка співпрацює з правосуддям, право користуватися заходами або програмами захисту, слід, окрім інших, брати до уваги такі критерії, як:

- причетність особи, що підлягає захисту (як потерпілий, свідок, співучасник або спільник), до розслідування справи;
- значущість її внеску;
- серйозність загрози;
- згода й здатність особи бути об'єктом заходів або програм захисту.

13. При ухваленні рішення про здійснення заходів захисту, крім критеріїв, викладених у пункті 12, слід також ураховувати те, чи немає інших доказів, що можуть розцінюватися як достатні для доведення обвинувачення по справі, пов'язаній з тяжким злочином.

14. Слід забезпечувати пропорційність між характером заходів захисту, що їх уживано, і серйозністю загроз, об'єктом яких є свідок або особа, яка співпрацює з правосуддям.

15. Свідкам або особам, які співпрацюють з правосуддям, які є об'єктом залякування однакового роду, слід забезпечити право на однаковий захист. Проте будь-які вжиті заходи або програми захисту мають ураховувати конкретні характеристики справи й індивідуальні потреби особи (або осіб), що підлягають захисту.

16. Процесуальні норми, спрямовані на захист свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, мають забезпечувати збереження необхідного в демократичному суспільстві балансу між профілактикою злочинності, потребами потерпілих і свідків та гарантіями права на справедливий судовий розгляд.

17. Забезпечуючи сторонам достатню можливість для оспорювання показань, представлених свідком або особою, яка співпрацює з правосуддям, слід розглянути, крім інших, такі заходи, покликані запобігти встановленню особи свідка або особи, яка співпрацює з правосуддям, як-от:

- запис за допомогою аудіовізуальних засобів показань, зроблених свідками або особами, які співпрацюють з правосуддям, на попередній стадії процесу;

- використання показань, даних на попередній стадії процесу, як доказу в суді в тому випадку, якщо свідки не можуть з'явитися в суд або якщо явка в суд може призвести до виникнення великої й серйозної небезпеки для свідків, осіб, які співпрацюють з правосуддям, або їхніх близьких; показання, дані на досудовій стадії, слід розглядати як припустимий доказ, якщо сторони мають або мали можливість брати участь у допиті й/або в перехресному допиті свідка й обговорювати зміст показань;

- розкриття відомостей, що вможливають ототожнення свідків, на якомога більш пізній стадії процесу й/або розкриття тільки деяких вибраних подробиць;

- виключення або обмеження присутності засобів масової інформації та(або) публіки в залі суду протягом усього або окремих частин розгляду справи в суді;

- застосування методів, що перешкоджають фізичному ототожненню свідка або особи, яка співпрацює з правосуддям – наприклад, таких, як використання екранів або штор, приховування обличчя або викривлення голосу свідка;

- використання телеконференцій.

18. Будь-яке рішення про надання свідкові статусу анонімного в кримінальному провадженні слід ухвалювати відповідно до норм внутрішньодержавного права і європейського права щодо прав людини.

19. Анонімність особам, які здатні надати докази, у тих випадках, коли вона передбачена й не суперечить нормам внутрішньодержавного права, слід надавати як виняток. У випадках, коли гарантій анонімності вимагає свідок та/або їх одержує тимчасово за рішенням компетентних органів, кримінальний процес має передбачати процедуру перевірки, що дозволяє зберігати справедливий баланс між вимогами кримінального правосуддя й правами сторін. Сторонам завдяки цій процедурі слід дати можливість оспорити твердження про необхідність надання свідкові анонімності, надійність свідка і джерело походження його відомостей.

20. Будь-яке рішення про надання анонімності слід ухвалювати в тому випадку, коли компетентний судовий орган вважає, що життю або свободі відповідної особи або її близьких існує серйозна загроза, що його показання, очевидно, є суттєво важливими, а його особистість заслуговує довіри.

21. У випадку надання анонімності засудження не має ґрунтуватися винятково або вирішальною мірою на доказах, отриманих від анонімних свідків.

22. Якщо потрібно, слід розробити й надати в розпорядження тих свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, які потребують захисту, програми захисту свідків.

Головна мета цих програм має полягати в забезпеченні життя й особистої безпеки свідків або осіб, які співпрацюють з правосуддям, і їхніх близьких, зокрема в наданні їм фізичного, психологічного, соціального й фінансового захисту й підтримки.

23. Програми захисту, які мають на увазі докорінні зміни приватного життя захищуваних осіб (такі, як зміна місця проживання й тотожності), слід застосовувати до тих свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, які потребують захисту протягом періоду, що перевищує строки розгляду кримінальних справ, в яких їм належить свідчити. Ці програми, які можуть здійснюватися протягом обмеженого часу або довічно, слід розпочинати тільки в тому випадку, якщо жодні інші заходи не можуть уважатися за достатні для захисту свідка або особи, яка співпрацює з правосуддям, і їхніх близьких.

24. Започаткування таких програм вимагає наявності інформованої згоди особи(осіб), що підлягають захисту, а також належної правової структури, включаючи відповідні гарантії прав свідків або осіб, які співпрацюють з правосуддям, згідно з нормами внутрішньодержавного права.

25. У разі потреби до формального початку програми захисту могли б застосовуватися термінові дочасні заходи захисту.

26. Відповідну увагу слід приділити особам, які співпрацюють з правосуддям, враховуючи істотну роль, яку вони можуть відіграти в боротьбі проти тяжких злочинів. У разі потреби програми захисту, застосовувані до осіб, які співпрацюють з правосуддям, які перебувають під вартою, могли б також включати такі спеціальні заходи, як особливі режими відбування покарання.

27. Захист осіб, які співпрацюють з правосуддям, має бути також спрямовано на забезпечення достовірності їхніх показань і захист громадської безпеки. Слід уживати відповідних заходів для запобігання ризику вчинення ними інших правопорушень під час перебування під захистом і внаслідок цього поставлення під загрозу, нехай і ненавмисно, справи в провадженні суду. Навмисне здійснення злочину особою, яка співпрацює з правосуддям, що перебуває під захистом, мало б за відповідних обставин тягти за собою анулювання заходів захисту.

28. З дотриманням основних принципів, що визначають адміністративній устрій кожної держави, персоналові, відповідальному за впровадження заходів захисту, слід користуватися оперативною самостійністю і не брати участі ні в розслідуванні, ні в підготовці справи, у якій свідкові або помічники правосуддя належить давати показання. Із цією метою слід передбачити організаційне відокремлення відповідних функцій. Утім, з метою прийняття й ефективного здійснення заходів та програм захисту слід забезпечити відповідний рівень співробітництва й контактів між правоохоронними відомствами або з ними.

IV. Міжнародне співробітництво

29. У міжнародних питаннях, що відносяться до захисту свідків і помічників правосуддя, слід застосовувати, не забуваючи про відмінності між правовими системами й про основоположні принципи адміністративного устрою кожної держави, загальний підхід. Такий загальний підхід має бути спрямований на забезпечення належних професійних стандартів, принаймні щодо вирішальних аспектів конфіденційності, доброчесності й підготовки. Державам-членам слід забезпечити достатній обсяг обміну інформацією й співробітництва між органами, відповідальними за програми захисту.

30. З метою сприяння проведенню допитів захищуваних свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, та забезпечення транскордонного застосування програм захисту слід розробити й здійснювати заходи, спрямовані на зміцнення міжнародного співробітництва.

31. Слід розширити сферу застосування й підвищити ефективність та швидкість міжнародного співробітництва в питаннях захисту свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, у тому числі з відповідними органами міжнародної юрисдикції.

32. Зокрема, слід розглянути можливість:

- надання сприяння при переміщенні за кордон захищуваних свідків, осіб, які співпрацюють з правосуддям, і їхніх близьких та забезпеченні їх захисту, зокрема в тих випадках, коли для їх захисту не можна знайти жодного іншого рішення;
- полегшення й удосконалення застосування при дотриманні прав сторін таких сучасних засобів телекомунікації, як телеконференція, а також рівень її безпеки;
- співробітництва й обміну кращими зразками практики з використанням існуючих мереж національних експертів;
- сприяння захисту свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, в контексті співробітництва з міжнародними кримінальними судами.

Рекомендація 1703 (2005) про захист і надання допомоги дітям – шукачам притулку, розлученим з батьками

1. Половину беженцев и перемещенных лиц в мире составляют дети, определяемые Конвенцией ООН о правах ребенка 1989 г. как лица в возрасте до 18 лет. Они покинули родной дом, спасаясь от преследований, нарушений прав человека, эксплуатации, издевательств или стихийных бедствий; за истекшее десятилетие более двух миллионов детей погибло в войнах; во время недавнего цунами в Юго-Восточной Азии тысячи детей поги-

бли, а оставшиеся в живых травмированы, дезориентированы и могут стать добычей нечестоплотных торговцев живым товаром.

2. Дети представляют собой уязвимую категорию населения, особенно если в поисках убежища они оказались в другой стране и разлучены со своими родителями или с теми, кто по закону осуществлял бы заботу о них. Дети без попечения взрослых составляют около 4 процентов лиц, находящихся в Европе в поиске убежища; в некоторых странах, в том числе в тех, где иммиграция как явление возникла относительно недавно, их доля может составлять до 10 процентов.

3. Парламентская Ассамблея полагает, что положение детей без попечения взрослых, оказавшихся в поисках убежища в государствах-членах Совета Европы, заслуживает пристального внимания. В законодательстве, политике и практике государств отсутствует система мер, призванная обеспечивать интересы этой категории лиц, нуждающихся в защите, т.е. как детей, как детей, лишенных семьи и тех, кто по закону осуществлял бы заботу о них, и как детей в поиске убежища.

4. Хотя все государства-члены Совета Европы являются сторонами Конвенции Организации Объединенных Наций о правах ребенка, при выработке и реализации механизмов предоставления убежища ряд ее положений ими зачастую игнорируется. Это касается принципа наилучшего обеспечения интересов ребенка (ст. 3), которому согласно формулировке Конвенции, должно уделяться первоочередное внимание; принципа недопустимости дискриминации, в том числе по признаку национального происхождения (ст. 2); содействия воссоединению семей (ст. 10); права ребенка выражать свое мнение по всем затрагивающим его вопросам (ст. 12); права на особую защиту для детей, считающихся беженцами или желающих получить статус беженца (ст. 22).

5. Учитывая, что дети без попечения взрослых в поиске убежища разлучены с родителями или с теми, кто обычно осуществляет заботу о них, в отношении них должны незамедлительно назначаться опекуны (попечители), призванные защищать их интересы и обеспечивать их благополучие; они должны помещаться в детские приемные учреждения или патронажные семьи сообразно их возрасту и степени умственного и физического развития. В то же время, законодательство государств-членов не всегда предусматривает создание соответствующей системы опеки (попечительства) для детей-иностранцев. Даже при наличии надлежащей правовой базы угрозу для безопасности детей представляют различные административные проволочки, в результате чего они могут превратиться в предмет торговли или их права могут быть иным образом нарушены. Кроме того, в подавляющем большинстве государств-членов Совета Европы на период рассмотрения вопроса о предоставлении убежища дети содержатся под стражей, что является безусловным нарушением обязательства о помещении их в детские приемные учреждения или патронажные семьи с учетом их возраста, а также ст. 37 Конвенции ООН о правах ребенка, гласящей, что содержание под стражей допускается лишь как крайняя мера и в течение как можно более короткого соответствующего периода времени.

6. Что касается системы предоставления убежища, Ассамблея с сожалением отмечает, что в силу действующего законодательства дети без попечения взрослых зачастую лишены возможности воспользоваться эффективной защитой от недопущения на территорию страны назначения: в большинстве государств-членов Совета Европы действует порядок, по которому ребенок может быть не допущен на территорию страны под тем предлогом, что путь его следования пролегал через территорию государства, отвечающего требованиям безопасности, где он мог бы обратиться за предоставлением убежища; его заявление о предоставлении убежища может рассматриваться на предмет приемлемости или в упрощенном порядке; ему не всегда может оказываться юридическая помощь; кроме того, на практике в большинстве государств-членов Совета Европы такие специфические формы нарушения прав детей, как принудительный призыв в армию, принудительный детский труд, нанесение увечий женским половым органам, принудительный брак или беременность не признаются как составляющие акт преследования по смыслу положений Женевской конвенции о статусе беженцев 1951 г.

7. Ряд рекомендацій і керівних принципів, направлених на укріплення захисту дітей в пошуку убежища, оставшихся без попечения взрослых, принят различными специализированными учреждениями и органами, в том числе Комитетом по правам ребенка, Управлением Верховного комиссара ООН по делам беженцев (УВКБ ООН), программой Separated Children in Europe («Дети без попечения взрослых в Европе»). Ассамблея полагает, что Совет Европы должен призвать свои государства-члены выполнять стандарты, рекомендуемые такими учреждениями и органами.

8. Кроме того, в дополнение к этим стандартам Совет Европы должен принять единый обобщающий документ по проблеме детей в поисках убежища, оставшихся без попечения взрослых. В таком документе следует отразить действующие рекомендации Ассамблеи и Комитета Министров по конкретным аспектам положения детей-беженцев и попытаться закрыть пробелы в системе охраны их прав.

9. Исходя из вышеизложенного, Ассамблея рекомендует, чтобы Комитет Министров:

i. поручил одному или нескольким специализированным комитетам провести углубленное исследование по проблемам доступа на территорию и порядку предоставления убежища для детей без попечения взрослых, прибывающих в поиске убежища в государства-члены Совета Европы, а также наличия системы осуществления над детьми опеки (попечительства);

ii. поручил одному или нескольким специализированным комитетам изучить практику государств-членов в вопросах специфических форм преследования детей;

iii. во взаимодействии и по согласованию с УВКБ ООН, Save the Children Alliance («Союзом за спасение детей») и программой Separated Children in Europe («Дети без попечения взрослых в Европе»), выработал рекомендацию, призывающую государства-члены:

a. признать приоритет принципа наилучшего обеспечения интересов ребенка при решении вопросов предоставления убежища, допуска на территорию страны, при осуществлении соответствующих процедур, практических и законодательных мер в отношении несовершеннолетних;

b. признать и применять на практике принцип недопустимости дискриминации с тем, чтобы все дети без исключения, находящиеся на их территории или под их юрисдикцией, могли пользоваться всеми правами;

c. воздерживаться от отказа детям без попечения взрослых во въезде на их территорию на каких-либо основаниях;

d. внести изменения в законодательство и снять имеющиеся административные барьеры с тем, чтобы детям без попечения взрослых могли в срочном порядке назначаться требуемые по закону опекуны (попечители) и представители их законных интересов – не позднее чем через 2 недели после того, как властям страны становится известно об их нахождении на территории страны;

e. обеспечивать детям возможность их заслушивания в ходе процедуры предоставления убежища – либо непосредственно, либо через назначенного по закону опекуна (попечителя), причем при проведении с ними собеседования должен учитываться их возраст, степень физического и умственного развития и их психическое состояние;

f. внести в действующее законодательство необходимые изменения с тем, чтобы исключить рассмотрение заявлений о предоставлении убежища, поступающих от детей без попечения взрослых, в ускоренном порядке или на предмет их приемлемости;

g. признать специфические формы преследования детей в качестве преследования по смыслу Женевской конвенции о статусе беженцев 1951 г.;

h. детям, подвергшимся специфическим формам преследования и не признанным в качестве беженцев, предоставлять вид на жительство на особых основаниях или по гуманитарным соображениям;

i. содействовать воссоединению семей в интересах детей без попечения взрослых в соответствии с рекомендацией 1596 (2003) «О положении молодых мигрантов в Европе»;

j. допускать содержание детей без попечения взрослых под стражей лишь как крайнюю меру и в течение как можно более короткого периода времени, как указано в рекомендации (2003) 5 Комитета Министров о мерах по содержанию под стражей лиц в поиске убежища;

к. добиваться того, чтобы возвращение детей без попечения взрослых в страну происхождения допускалось лишь тогда, когда это в наибольшей степени соответствует интересам ребенка и при этом не нарушаются гарантии, изложенные в рекомендациях Ассамблеи 1547 (2002) «О процедурах выдворения, соответствующих требованиям прав человека и выполняемых с соблюдением норм безопасности и человеческого достоинства» и 1596 (2003) «О положении молодых мигрантов в Европе»;

iv. в рамках борьбы с торговлей людьми и на соответствующей законодательной основе поддерживать организацию и осуществление программ целевой профессиональной подготовки адвокатов, сотрудников государственных служб и других специалистов, работающих с детьми без попечения взрослых в процессе решения вопроса о предоставлении им убежища;

v. призвать государства-члены выполнять рекомендации, принятые УВКБ ООН, Save the Children Alliance («Союзом за спасение детей») и программой Separated Children in Europe («Дети без попечения взрослых в Европе») и пересмотренный Statement of Good Practice on Separated Children Seeking Asylum («Свод передового опыта в отношении детей без попечения взрослых в поиске убежища»);

vi. призвать государства-члены продолжать сотрудничество с УВКБ ООН, Save the Children Alliance («Союзом за спасение детей») и программой Separated Children in Europe («Дети без попечения взрослых в Европе») с тем, чтобы:

а. обеспечить внедрение единого формуляра регистрации детей без попечения взрослых с указанием возраста, пола, страны происхождения, что упростило бы установление их личности, местонахождения ближайших родственников и способствовало бы унификации собираемой информации;

б. обеспечить внедрение единых стандартов оценки возраста детей без попечения взрослых;

с. унифицировать сбор статистических данных о детях в поисках убежища, оставшихся без попечения взрослых, с указанием пола, возраста, страны происхождения и того, предоставлено ли им убежище, и сообщать такую информацию в УВКБ ООН и другие соответствующие организации.

Рекомендація Rec(2006)2 щодо Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил

(Прийнято Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Заступників Міністрів)

Комітет Міністрів відповідно до Статті 15 Статуту Ради Європи,

Беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини та основних свобод і прецедентне право Європейського Суду з Прав Людини;

Беручи також до уваги діяльність Європейського комітету із запобігання катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання та, зокрема, стандарти, що розроблені ним та викладені в його загальних доповідях;

Знову підкреслюючи, що ніхто не повинен бути позбавлений волі, окрім випадків, коли це є заходом останнього вжитку, та у визначеному законом порядку;

Наголошуючи, що застосування вироків про ув'язнення та поводження з ув'язненими потребують дотримання вимог безпеки та дисципліни при одночасному забезпеченні умов утримання, які не порушують гідність людини та надають ув'язненим можливість зайняття змістовною діяльністю та впровадження для ув'язнених відповідних програм, таким чином готуючи їх до повернення в суспільство;

Вважаючи важливим, аби держави-члени Ради Європи продовжували вдосконалювати та дотримуватися загальних принципів при здійсненні своєї пенітенціарної політики;

Вважаючи також, що дотримання таких загальних принципів сприятиме розвитку міжнародного співробітництва в цій сфері;

Відзначаючи, що суттєві соціальні зміни протягом останніх двох десятиріч вплинули на важливі досягнення в сфері виконання покарань в Європі;

Ще раз схвалюючи стандарти, які містяться в рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи щодо окремих аспектів пенітенціарної політики та практики, зокрема, рекомендації Res. R (89) 12 про освіту в пенітенціарних закладах, Res. R (93) 6 щодо пенітенціарних та кримінологічних аспектів контролю інфекційних хвороб, включаючи СНІД та супутні проблеми охорони здоров'я у місцях позбавлення волі, Res. R (97) 12 про персонал, задіяний у застосуванні санкцій та заходів, Res. R (98) 7 про етичні та організаційні аспекти надання медичної допомоги у в'язницях, Res. R (99) 22 про перенаповнення в'язниць і збільшення числа ув'язнених, Res (2003) 22 про умовно-дострокове звільнення та Res (2003) 23 про організацію тюремними адміністраціями відбуття ув'язненими довічного та тривалих термінів ув'язнення;

Беручи до уваги Мінімальні Стандартні Правила поведінки з ув'язненими Організації Об'єднаних Націй;

Вважаючи, що Рекомендація R (87) 3 Комітету Міністрів щодо Європейських пенітенціарних правил вимагає ґрунтовного перегляду та оновлення з метою відображення змін, які відбулися в пенітенціарній політиці, практиці виконання вироків та управління пенітенціарними закладами в Європі в цілому; Рекомендує урядам держав-учасниць:

– керуватися у своїй законотворчості, політиці та практиці Правилами, які містяться в додатку до даної Рекомендації, яка замінює Рекомендацію R (87) 3 Комітету Міністрів щодо Європейських пенітенціарних правил;

– забезпечити переклад та максимальне поширення її тексту та супровідних коментарів, зокрема, серед судової влади, персоналу пенітенціарних установ та окремих ув'язнених.

¹ При прийнятті цієї рекомендації, відповідно до Статті 10.2с Правил процедури при зустрічах Заступників Міністрів, Представник Данії зарезервував право свого уряду слідувати чи ні приписам Правила 43, параграф 2, додатку до Рекомендації, тому що, на його думку, вимога відвідувати щодня ув'язнених, які утримуються в одиночному ув'язненні, медичним персоналом, викликає серйозні етичні побоювання, які стосуються ролі такого персоналу в ефективному визначенні ув'язнених придатними до подальшого одиночного ув'язнення.

Додаток до Рекомендації № R (2006) 2

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА переглянутий текст Європейських мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими

Частина I **Основні принципи**

1. При поведінці з усіма особами, позбавленими волі, необхідно дотримуватись їхніх прав людини.

2. Особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були законно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до позбавлення волі чи взяті під варту.

3. Обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, з якої вони накладалися.

4. Утримання ув'язнених в умовах, які порушують їхні права людини, не може бути виправдано нестачею ресурсів.

5. Життя в місцях позбавлення волі повинно бути, наскільки це можливо, наближене до позитивних аспектів життя у суспільстві.

6. Утримання під вартою має здійснюватися таким чином, щоб сприяти поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі.

7. Варто заохочувати співробітництво із зовнішніми соціальними службами та, наскільки можливо, залучення громадянського суспільства до участі у питаннях в'язничного життя.

8. Персонал пенітенціарних установ виконує важливу суспільну функцію, і тому порядок їх набору, професійної підготовки та умови роботи повинні забезпечувати їм можливість підтримувати високі стандарти поведінки з ув'язненими.

9. Всі пенітенціарні установи повинні регулярно інспектуватися державними органами та піддаватися незалежному моніторингу.

Сфера дії та застосування

10.1. Європейські пенітенціарні правила застосовуються щодо всіх осіб, взятих під варту судовою владою, чи засуджених до позбавлення волі.

2. В принципі, особи, взяті під варту відповідно до рішення суду, та особи, засуджені до позбавлення волі, повинні утримуватися тільки в пенітенціарних закладах, тобто в закладах, призначених для утримання саме цих двох категорій ув'язнених.

3. Дані Правила застосовуються також щодо осіб:

- a. які можуть утримуватися в пенітенціарній установі з будь-якої іншої причини;
- b. взятих під варту відповідно до рішення суду або засуджених до позбавлення волі, але з тих чи інших причин утримуються в інших місцях.

4. Для цілей даних Правил ув'язненими вважаються всі особи, які утримуються в пенітенціарних закладах або таким чином, як зазначено в п. 3.b.

11.1. Малолітні у віці до 18 років повинні утримуватися не в пенітенціарних закладах для дорослих, а в спеціально призначених для них закладах.

2. Проте, якщо, як виняток, малолітні утримуються в таких пенітенціарних закладах, потрібно встановити спеціальні правила, які враховують їхній статус та потреби.

12.1. Особи, які страждають на розумові хвороби або стан розумового здоров'я яких несумісний з тюремним ув'язненням, повинні утримуватися в спеціально призначених для цього установах.

2. Якщо, проте, як виняток, такі особи утримуються в пенітенціарних установах, потрібно встановити спеціальні правила, які враховують їхній статус та потреби.

13. Ці правила повинні застосовуватися неупереджено, без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, приналежності до національних меншостей, майнового статусу, народження або іншого статусу.

Частина II

Умови тюремного ув'язнення

Прийом

14. Ніхто не може бути ув'язнений без належним чином оформленого рішення, відповідно до вимог національного законодавства.

15.1. При прийомі до пенітенціарного закладу щодо кожного прийнятого ув'язненого негайно реєструються наступні відомості:

- a. відомості про особистість ув'язненого;
- b. підстави для ув'язнення та назва органу, який ухвалив таке рішення;
- c. дата та година прийому;
- d. перелік особистого майна, яке належить ув'язненому та прийняте на відповідальне зберігання згідно Правил 31;
- e. будь-які помітні тілесні ушкодження та скарги на погане поведіння у попередньому ув'язненні; та

f. з урахуванням вимог медичної таємниці, будь-які відомості про здоров'я ув'язненого, які стосуються фізичного та психічного стану ув'язненого або інших осіб.

2. При прийомі всім ув'язненим мусить бути надана інформація, передбачена в Правилі 30.

3. Відразу ж після прийому до пенітенціарного закладу відповідно до Правила 24.9 має бути повідомлено про ув'язнення.

16. Якнайшвидше після прийому:

a. відомості про стан здоров'я ув'язненого при прийомі мусять бути доповнені результатами медичного огляду згідно Правила 42.

b. згідно Правила 51 визначається режим утримання ув'язненого;

c. згідно Правила 52 визначається ступінь небезпеки ув'язненого;

d. потрібно оцінити будь-яку доступну інформацію щодо соціального стану ув'язненого, аби можна було задовольнити його найбільш нагальні особисті та матеріальні потреби; та

e. щодо засуджених потрібно вжити необхідні заходи із здійснення програм відповідно до Частини VIII даних Правил.

Розподіл та розміщення

17.1. По можливості, ув'язнені повинні направлятися для відбуття покарання в пенітенціарні установи, розташовані поблизу від міста проживання або місць соціальної реабілітації.

2. При розподілі варто враховувати вимоги, пов'язані із продовженням кримінального розслідування та забезпеченням безпеки, а також потребу створення відповідного режиму для всіх ув'язнених.

3. По можливості, варто узгоджувати з ув'язненим первісно призначене для нього місце відбуття покарання та будь-які наступні переведення з однієї пенітенціарної установи до іншої.

18.1. Розміщення ув'язнених, і зокрема, надання місць для сну, повинне проводитися з повагою до людської гідності та, по можливості, із забезпеченням можливості усамітнення, а також відповідно до санітарно-гігієнічних вимог з урахуванням кліматичних умов, і зокрема, площі, кубатури приміщення, освітлення, опалення та вентиляції.

2. У всіх будівлях, де ув'язнені повинні мешкати, працювати або збиратися:

a. вікна мусять бути достатньо великими, аби ув'язнені могли читати чи працювати при природному освітленні в нормальних умовах, та забезпечувався приплив свіжого повітря, крім тих випадків, коли є відповідна система кондиціонування повітря;

b. штучне освітлення мусить відповідати загальноприйнятим технічним нормам; та

c. повинна бути передбачена система сигналізації, яка дозволяє ув'язненим негайно встановлювати контакт із персоналом.

3. Конкретні мінімальні вимоги щодо питань, перерахованих у пунктах 1 та 2, визначаються національним законодавством.

4. Національне законодавство мусить містити механізми, які не допускають порушення цих мінімальних вимог внаслідок перенаповнення в'язниць.

5. Ув'язнених зазвичай треба розміщати на ніч в окремих камерах, за винятком тих випадків, коли їм зручніше розташовуватися разом з іншими ув'язненими.

6. Спільне розміщення допускається лише в тому випадку, коли приміщення є придатним для цього та самі ув'язнені підходять один одному.

7. В міру можливості, ув'язненим варто надавати вибір, перш ніж розміщати їх для сну в одному приміщенні з іншими ув'язненими.

8. При ухваленні рішення щодо направлення ув'язненого до тої чи іншої пенітенціарної установи або в конкретне відділення пенітенціарної установи треба належним чином враховувати необхідність утримувати під вартою:

a. підслідних окремо від засуджених;

b. чоловіків окремо від жінок; та

c. молодих ув'язнених окремо від ув'язнених старшого віку.

9. Допускаються відступи від вимог про роздільне утримання, передбачених у п. 8, для того, щоб надати ув'язненим можливість спільно брати участь в заходах, які організуються, проте ці групи завжди розділяються на ніч, якщо тільки ув'язнені не згодні утримуватися

разом та адміністрація пенітенціарної установи не вважає, що це буде найбільшою мірою відповідати інтересам всіх ув'язнених.

10. Міри безпеки при розміщенні всіх ув'язнених повинні бути мінімально обмежувачими з урахуванням небезпеки втечі або заподіяння ув'язненими шкоди собі або іншим.

Гігієна

19.1. Всі частини кожного пенітенціарного закладу повинні постійно утримуватися в порядку та чистоті.

2. При розміщенні ув'язнених до пенітенціарної установи камери або інші приміщення, в яких вони розміщуються, мусять бути чистими.

3. Ув'язнені повинні мати безперешкодний доступ до санітарних засобів, які відповідають вимогам гігієни та дозволяють усамітнення.

4. Ванних і душових повинно бути достатньо для того, аби кожен ув'язнений міг користуватися ними при температурі, яка відповідає клімату, по можливості щодня, але не менш двох разів на тиждень або частіше, якщо це необхідно для підтримки гігієни.

5. Ув'язнені мусять утримувати себе, свій одяг і спальні місця в чистому та охайному вигляді.

6. Адміністрація пенітенціарної установи має забезпечувати їм для цього відповідні засоби, включаючи туалетні приналежності, а також приналежності та матеріали для підтримки чистоти.

7. Слід передбачити необхідні заходи для задоволення санітарних потреб жінок.

Одяг та постільні принадлежности

20.1. Ув'язненні, які не мають власного прийняттого одягу, мають забезпечуватися одягом, який відповідає клімату.

2. Цей одяг не повинен бути ганебним або принижуючим.

3. Весь одяг має бути в гарному стані та при необхідності замінюватися.

4. Ув'язнених, які отримали дозвіл на вихід за межі місця ув'язнення, не можна змушувати вдягати одяг, який видає в них ув'язнених.

21. Кожен ув'язнений забезпечується окремим ліжком та індивідуальними постільними принадлежностями, які утримуються в належному порядку та у гарному стані та оновлюються з частотою, необхідною для підтримки їхньої чистоти.

Харчування

22.1. Ув'язнені забезпечуються комплексним харчуванням з урахуванням їх віку, стану здоров'я, релігії, культури та характеру їхньої роботи.

2. Вимоги щодо раціону харчування, включаючи мінімальну кількість калорій та білків, визначаються національним законодавством.

3. Їжа мусить готуватися та подаватися з урахуванням гігієнічних вимог.

4. Прийом їжі організується тричі на день з розумними інтервалами.

5. Ув'язнені повинні завжди мати доступ до чистої питної води.

6. Лікар або кваліфікована медична сестра можуть приписати змінити раціон харчування окремому ув'язненому, якщо це необхідно з медичних міркувань.

Правова допомога

23.1. Всі ув'язнені мають право на отримання правової допомоги, і адміністрація пенітенціарної установи зобов'язана надати розумні можливості для отримання доступу до такої допомоги.

2. Ув'язнені можуть радитися з будь-яких правових питань з юристом за своїм вибором та за свій рахунок.

3. У тих випадках, коли існує визнана система безкоштовної правової допомоги, адміністрація зобов'язана проінформувати про це всіх ув'язнених.

4. Консультації та будь-яке спілкування між ув'язненими і їхніми юристами, включаючи листування з правових питань, повинні бути конфіденційними.

5. За виняткових обставин судовий орган може встановити обмеження щодо такої конфіденційності з метою запобігання тяжких злочинів або серйозної загрози безпеці в пенітенціарній установі.

6. Ув'язнені повинні мати доступ до документів, які стосуються процесуальних дій щодо них, або мати можливість тримати такі документи в себе.

Контакти із зовнішнім світом

24.1. Ув'язненим необхідно дозволяти максимально часто спілкуватися поштою, по телефону або в інші способи спілкування зі своїми родинами, іншими особами та представниками зовнішніх організацій; необхідно дозволяти також відвідування ув'язнених зазначеними особами.

2. Контакти та відвідування можуть бути обмежені або поставлені під контроль, якщо це необхідно для продовження кримінального розслідування, підтримки порядку та безпеки, запобігання кримінальним злочинам та захисту жертв злочинів, проте такі обмеження, включаючи спеціальні обмеження, визначені судовим органом, повинні допускати прийнятний мінімальний рівень контактів.

3. У національному законодавстві потрібно визначити національні та міжнародні органи та посадові особи, контакти ув'язнених з якими не обмежуються.

4. Візити мусять бути організовані таким чином, аби надати ув'язненим можливість максимально природно підтримувати та зміцнювати сімейні стосунки.

5. Адміністрація пенітенціарних установ мусить сприяти ув'язненим підтримувати адекватні контакти із зовнішнім світом та надавати їм із цією метою відповідну матеріальну підтримку.

6. Будь-які відомості про смерть або важку хворобу будь-кого з близьких родичів мусять бути негайно повідомлені ув'язненому.

7. Завжди, коли це дозволяють обставини, ув'язненому має бути дозволено із супроводом або самостійно залишати пенітенціарну установу для відвідування хворого родича, присутності на похованні або з інших гуманітарних мотивів.

8. Ув'язненим має бути дозволено негайно повідомляти свої родини про ув'язнення або перевід до іншої пенітенціарної установи, а також про будь-яку важку хворобу або отриману травму.

9. При прийомі ув'язненого до пенітенціарної установи, смерті або тяжкій хворобі, та при отриманні їм важкої травми або доправленні ув'язненого до лікарні, адміністрація мусить, якщо тільки ув'язнений не забажає не робити цього, негайно поінформувати дружину (чоловіка) або партнера ув'язненого, або, якщо ув'язнений неодружений, найближчого родича або іншу особу, раніше визначену ув'язненим.

10. Ув'язнені мусять мати можливість регулярно одержувати інформацію про суспільні події, отримуючи за передплатою або читаючи газети, періодичні видання та інші публікації, а також по радіо або телебаченню, за винятком, коли в окремих випадках судовий орган визначає конкретну заборону на певний період.

11. Адміністрація пенітенціарної установи забезпечує участь ув'язнених у виборах, референдумах та інших аспектах життя суспільства тою мірою, якою це право не обмежене національним законодавством.

12. Ув'язнені мусять мати можливість спілкуватися з засобами масової інформації, якщо немає переконливих причин для заборони цього з розуміння забезпечення безпеки, чи в громадських інтересах, чи для захисту жертв злочинів, інших ув'язнених або персоналу.

Внутрішній режим

25.1. Режим утримання всіх ув'язнених повинен передбачати збалансовану програму заходів.

2. Такий режим мусить надавати всім ув'язненим можливість проводити в день стільки часу за межами своїх камер, скільки необхідно для нормальної людської та соціальної взаємодії.

3. Такий режим повинен також дозволяти забезпечувати потреби добробуту ув'язнених.

4. Особливу увагу варто приділяти потребам ув'язнених, які стали жертвами фізичного, психологічного або сексуального насильства.

Трудова діяльність

26.1. Працю в місцях ув'язнення варто розглядати як позитивний елемент внутрішнього режиму та ніколи не застосовувати як покарання.

2. Адміністрація пенітенціарної установи мусить прагнути надати ув'язненим достатньо корисної роботи.

3. Характер роботи, яка надається, наскільки це можливо, повинен підтримувати або розвивати навички, які дозволять ув'язненому заробляти собі на життя після звільнення.

4. Відповідно до Правила 13 при наданні роботи треба виключити будь-яку гендерну дискримінацію.

5. Робота, яка включає елемент професійної підготовки, повинна надаватися ув'язненим, яким це може надати користь, особливо молодим ув'язненим.

6. Ув'язнені можуть обирати вид діяльності, в якій вони хотіли б брати участь, у межах наявних можливостей, з урахуванням відповідного професійного відбору та вимог порядку і дисципліни.

7. Організація та методи роботи у виправних установах повинні максимально відповідати організації та методам аналогічної роботи в суспільстві для того, щоб підготувати ув'язнених до умов нормального професійного життя.

8. Хоча одержання фінансового прибутку від діяльності підприємств у виправних установах може бути корисним з огляду на підвищення стандартів, а також якості та доцільності професійної підготовки, проте інтереси ув'язнених не мусять підпорядковуватися цій меті.

9. Адміністрація пенітенціарної установи або самостійно, або разом із приватними підприємцями має забезпечити роботу для ув'язнених як на території пенітенціарної установи, так і поза її межами.

10. У будь-якому випадку ув'язнені мусять отримувати за свою працю справедливую винагороду.

11. Ув'язнені мусять мати можливість витратити принаймні частину свого заробітку на придбання дозволених предметів для особистого користування та виділяти частину заробітку своїм родинам.

12. Слід заохочувати ув'язнених до того, аби вони заощаджували частину свого заробітку, який має бути їм виданий після звільнення або використаний для інших дозволених цілей.

13. Заходи з охорони здоров'я ув'язнених та техніки безпеки їхньої праці мусять бути не менш суворими, ніж заходи, які застосовуються щодо робітників на волі.

14. Слід передбачити кошти для виплати ув'язненим компенсації у випадку отримання виробничої травми, включаючи професійні захворювання, на умовах не менш сприятливих, ніж умови, передбачені законом для робітників на волі.

15. Максимальна тривалість робочого дня та робочого тижня ув'язнених встановлюється відповідно до місцевих норм або звичаїв, які визначають умови найму вільних робітників.

16. Ув'язнені повинні мати принаймні один день відпочинку на тиждень і досить часу для освіти та інших занять.

17. Наскільки це можливо, працюючі ув'язнені повинні включатися до національної системи соціального забезпечення.

Фізичні вправи та дозвілля

27.1. Кожен ув'язнений мусить мати можливість не менше години щодня займатися фізичними вправами на відкритому повітрі, якщо дозволяє погода.

2. При несприятливій погоді треба передбачити інші можливості для заняття фізичними вправами.

3. Належним чином організовані заходи щодо підтримки фізичної форми та надання можливостей для заняття фізичними вправами та дозвілля мусять бути невід'ємною складовою частиною внутрішнього режиму.

4. Адміністрація пенітенціарних установ мусить сприяти таким заняттям, надаючи відповідні споруди та обладнання.

5. Адміністрація пенітенціарних установ мусить вживати заходи з організації спеціальних занять для ув'язнених, які мають потребу в них.

6. Потрібно надавати ув'язненим можливості для проведення дозвілля, включаючи спорт, ігри, культурні заходи, хобі та інші форми дозвілля, а також, у міру можливостей, слід дозволяти організовувати такого роду заняття.

7. Ув'язнені мусять мати можливість спілкуватися один з одним під час занять та за-для спільної участі у відпочинку.

Навчання

28.1. Кожна пенітенціарна установа мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених та їхнім прагненням.

2. Пріоритет треба приділяти ув'язненим, які не вмють читати, писати та рахувати, а також ув'язненим, які відчують брак базової освіти або професійної підготовки.

3. Особливу увагу варто приділяти освіті молодих ув'язнених, а також ув'язнених з особливими потребами.

4. За внутрішнім режимом статус освіти мусить бути не нижче, ніж статус праці, і ув'язнені не повинні піддаватися утискам у фінансовому плані або інакше через участь в освітніх програмах.

5. Кожна установа повинна мати бібліотеку для користування усіма ув'язненими, відповідним чином укомплектовану різноманітними популярними та навчальними матеріалами, книгами та іншими інформаційними ресурсами.

6. По можливості, роботу бібліотек пенітенціарних установ треба організовувати у координації з місцевими бібліотечними службами.

7. Наскільки це реально зробити, освіта ув'язнених повинна:

а. бути інтегрована до загальнонаціональної системи освіти та професійного навчання з тим, аби після звільнення вони могли без перешкод продовжити своє навчання та професійну підготовку; та

б. відбуватися під егідою зовнішніх навчальних закладів.

Свобода думки, совісті та релігії

29.1. Треба поважати свободу думки, совісті та релігії ув'язнених.

2. Внутрішній режим, наскільки це можливо, мусить бути організований таким чином, щоб надавати ув'язненим можливість сповідувати свою релігію та віру, відвідувати служби або зібрання, які проводять представники таких релігій або вірувань, які отримали відповідний дозвіл; такі представники релігій або вірувань повинні мати можливість відвідувати ув'язнених і спілкуватися з ними в конфіденційній обстановці; ув'язненим треба дозволяти мати у себе книги та літературу, які стосуються їхньої релігії та вірувань.

3. Ув'язнені не можуть примушуватися сповідувати ту або іншу релігію або віру, відвідувати релігійні служби та зібрання, брати участь у релігійних обрядах або погоджуватися на відвідування представниками будь-яких релігій або вірувань.

Інформування

30.1. При прийомі до установи та так часто, як це може бути необхідно згодом, всіх ув'язнених треба в письмовій формі та усно інформувати зрозумілою їм мовою про правила внутрішнього розпорядку та про їхні права і обов'язки в пенітенціарній установі.

2. Ув'язненим потрібно дозволяти мати при собі текст наданої їм інформації.

3. Ув'язнені мають бути проінформовані про всі процесуальні дії, які мають до них відношення, і, якщо вони засуджені, про строк покарання та можливості дострокового звільнення.

Майно ув'язнених

31.1. Все майно ув'язнених, яке відповідно до правил внутрішнього розпорядку їм не дозволяється мати при собі, після прибуття до пенітенціарної установи здається на відповідальне зберігання.

2. Ув'язнений, майно якого береться на відповідальне зберігання, має підписати лист опису майна.

3. Слід вжити заходи до збереження цього майна в гарному стані.

4. У випадку, якщо буде визнано за необхідне знищити таке майно, цей має бути зареєстровано і ув'язнений має бути про це поінформований.

5. Ув'язнені повинні мати право, з урахуванням вимог гігієни, порядку та безпеки, купувати або в інший спосіб придбавати для особистого користування товари, включаючи харчі та напої, за цінами, які не перевищують надмірно ціни на аналогічні товари на волі.

6. Якщо ув'язнений приносить із собою будь-які медикаменти, лікар має вирішити, як далі бути з їх використанням.

7. Якщо ув'язненим дозволяється тримати майно при собі, адміністрація повинна вживати заходи для забезпечення його збереження.

Перевезення ув'язнених

32.1. Під час перевезення ув'язнених до пенітенціарних установ або з них чи в інші місця, такі, як суд або лікарня, вони повинні бути як найменше на очах, а для забезпечення їхньої анонімності мусять бути вжиті відповідні заходи предостороги.

2. Забороняється перевезення ув'язнених у недостатньо провітрюваних та освітлюваних транспортних засобах, або в умовах, які створюють для них непотрібні незручності або ображають їх гідність.

3. Перевезення ув'язнених має здійснюватися за рахунок та під керівництвом органів державної влади.

Звільнення ув'язнених

33.1. Всі ув'язнені повинні бути звільнені відразу ж після закінчення строку їхнього ув'язнення або при винесенні судом або іншим органом постанови про звільнення.

2. Дата та час звільнення мають бути зареєстровані.

3. Всі ув'язнені мусять мати доступ до служб чи заходів, які розроблені для надання їм допомоги при поверненні в суспільство після звільнення.

4. При звільненні ув'язненому мусять бути повернуті всі належні йому речі та гроші, взяті на відповідальне зберігання, за винятком тих випадків, коли відбулося санкціоноване вилучення грошей або санкціоноване направлення такого майна за межі пенітенціарної установи, або з санітарних міркувань було визнано необхідним знищити ті або інші речі.

5. Ув'язнені мають підписати документ про одержання повернутого майна.

6. В рамках підготовки до звільнення ув'язненому має бути запропоновано відповідно до Правила 42 провести медичне обстеження, бажано, якнайближче до дати звільнення.

7. Повинні бути вжиті відповідні заходи, щоб при звільненні ув'язнені отримували документи, які посвідчують особу, а також отримували допомогу в пошуку місця проживання та працевлаштуванні.

8. Звільненим ув'язненим повинні надаватися кошти для харчування, вони мусять бути вдягнені відповідно клімату та порі року і мати достатньо коштів, аби добратися до місця призначення.

Жінки

34.1. На додаток до визначених цими Правилами положень, які безпосередньо стосуються жінок-ув'язнених, влада повинна при прийнятті рішень щодо будь-яких аспектів їх утримання приділяти особливу увагу потребам жінок зокрема їх фізичним, професійним, соціальним і психологічним потребам.

2. Особливі зусилля мають бути вжиті для забезпечення доступу до спеціалізованих послуг жінкам-ув'язненим, які зіштовхнулися із проблемами, згаданими в Правилі 25.4.

3. Ув'язненим жінкам має бути дозволено народжувати поза межами пенітенціарної установи, а у випадку народження дитини у місцях ув'язнення адміністрація повинна надавати жінці необхідну підтримку та засоби обслуговування.

Тюремне ув'язнення малолітніх

35.1. Якщо у якості винятку діти до 18 років утримуються у пенітенціарних установах для дорослих, адміністрація мусить забезпечити в додаток до послуг, які надаються всім ув'язненим, аби малолітні ув'язнені мали доступ до соціальних, психологічних та освітніх послуг, до релігійної підтримки, до програм дозвілля або їх еквівалентів, які доступні їхнім одноліткам на волі.

2. Кожен малолітній ув'язнений шкільного віку, який має право на обов'язкову освіту, повинен мати доступ до такої освіти.

3. Додаткова допомога повинна надаватися малолітнім, звільненим з місць позбавлення волі.

4. Якщо малолітні перебувають у пенітенціарній установі, вони утримуються окремо від дорослих, якщо тільки не буде визнано, що це суперечить інтересам малолітніх.

Немовлята

36.1. Немовлята можуть залишатися в місцях позбавлення волі з кимось з батьків лише у випадку, коли це в максимальному ступені відповідає їхнім інтересам. З ними не можна поводитися, як з ув'язненими.

2. Якщо немовлятам дозволено залишитися в місцях позбавлення волі з кимось з батьків, треба передбачити в установі дитячу кімнату з кваліфікованим персоналом, в якій діти перебуватимуть протягом того часу, коли їхні батьки займаються діяльністю, при якій немовля не може бути присутня.

3. Для добробуту таких дітей варто передбачити окреме приміщення.

Іноземні громадяни

37.1. Ув'язнені, які є іноземними підданими, негайно інформуються про їхнє право вимагати контактів з дипломатичними або консульськими представниками своєї країни та мати розумні можливості для такого спілкування.

2. Ув'язнені, які є підданими держав без дипломатичного або консульського представництва у даній країні, а також біженці та особи без громадянства мають отримати такі ж можливості для спілкування з дипломатичними представниками країни, яка візьме відповідальність за їхні інтереси, або з представниками національних або міжнародних органів, завданням яких є служити інтересам таких осіб.

3. В інтересах ув'язнених іноземних підданих, які можуть мати особливі потреби, адміністрація пенітенціарної установи повинна співпрацювати з дипломатичними або консульськими посадовими особами, які представляють інтереси ув'язнених.

4. Ув'язненим, які є громадянами іноземних держав, має надаватися конкретна інформація про правову допомогу.

5. Ув'язнені, які є громадянами іноземних держав, мають бути поінформовані про можливість звернутися із проханням про відбуття покарання в іншій країні.

Етнічні або мовні меншості

38.1. Мусять бути вжиті спеціальні заходи для задоволення потреб ув'язнених, які належать до етнічних та мовних меншин.

2. Наскільки це практично можливо, різні групи мусять мати можливість продовжувати слідувати своїм культурним традиціям у місцях позбавлення волі.

3. Мовні потреби ув'язнених мусять задовольнятися шляхом використання кваліфікованих перекладачів і надання друкованих матеріалів різними мовами, які використовуються в даній пенітенціарній установі.

Частина III Охорона здоров'я

Медичне обслуговування

39. Адміністрація пенітенціарних установ мусить забезпечувати охорону здоров'я всіх ув'язнених цих установ.

Організація медичного обслуговування в пенітенціарних закладах

40.1. Медичні послуги в пенітенціарних установах мусять організовуватися в тісній співпраці із цивільними органами охорони здоров'я громади чи країни.

2. Політика охорони здоров'я в пенітенціарних установах повинна бути невід'ємною частиною національної системи охорони здоров'я та сумісна з нею.

3. Ув'язнені мусять мати доступ до медичних послуг, які існують у країні, без дискримінації за ознакою їхнього правового становища.

4. Медичні послуги в пенітенціарних установах мусять бути спрямовані на виявлення та лікування фізичних та психічних хвороб або дефектів, на які можуть страждати ув'язнені.

5. Всі необхідні медичні, хірургічні та психіатричні послуги, у тому числі наявні в цивільних установах, мусять бути надані ув'язненим для цього.

Медичний та санітарний персонал

41.1. Кожен пенітенціарний заклад мусить мати не менше одного лікаря, який має відповідну кваліфікацію лікаря-терапевта.

2. Мусять вживатися заходи задля забезпечення при потребі термінової невідкладної допомоги доступу до послуг кваліфікованого лікаря.

3. Якщо пенітенціарні установи не мають штатного лікаря, ці заклади повинен регулярно відвідувати лікар, який працює за сумісництвом.

4. Кожна пенітенціарна установа повинна мати персонал, який має належну медичну підготовку.

5. Кожному ув'язненому мусять бути доступні послуги кваліфікованих дантистів та окулістів.

Обов'язки лікаря

42.1. Лікар або кваліфікована медична сестра, підлегла такому лікареві, повинні оглянути кожного ув'язненого відразу при поступленні, за винятком випадків, коли в цьому явно немає необхідності.

2. Лікар або кваліфікована медична сестра, підлегла такому лікареві, повинні обстежити ув'язненого при потребі при звільненні, а також повинні обстежувати ув'язнених завжди, коли це необхідно.

3. При огляді ув'язненого лікар або підлегла такому лікареві медична сестра мусять особливу увагу приділяти наступному:

- a. дотриманню правил збереження лікарської таємниці;
- b. діагностиці фізичних або психічних хвороб та вжиттю всіх необхідних заходів для їх лікування та для продовження курсу лікування;
- c. реєстрації та доведенню до відома відповідної влади будь-яких ознак або свідоцтв можливого жорстокого поводження з ув'язненими;
- d. лікуванню симптомів абстиненції після зловживання наркотиками, медичними препаратами або алкоголем;
- e. виявленню будь-якого психологічного або іншого стресу, пов'язаного з фактом позбавлення волі;
- f. ізоляції ув'язнених, щодо яких є підозри інфекційних та інших заразних хвороб, на термін збереження інфекції та забезпеченню їхнього належного лікування;
- g. забезпеченню того, щоб ВІЛ-інфіковані ув'язнені не були ізольовані винятково із цієї причини;

h. виявленню фізичних або психічних вад, які можуть перешкоджати реінтеграції в суспільстві після звільнення;

i. визначенню придатності кожного ув'язненого до роботи або фізичних навантажень; та

j. домовленостям із цивільними установами щодо продовження будь-якого необхідного медичного або психіатричного лікування після звільнення, якщо ув'язнені дають згоду на такі домовленості.

43.1. Лікар має піклуватися про фізичне та психічне здоров'я ув'язнених та обстежує, в умовах та із частотою, яка відповідає стандартам охорони здоров'я в суспільстві, всіх хворих ув'язнених, усіх, хто звернувся з нездужанням або травмою, і будь-якого ув'язненого, якому приділяється особлива увага.

2. Лікар або підлегла такому лікареві медична сестра мусять звертати особливу увагу на здоров'я ув'язнених, які утримуються в одиночному ув'язненні, повинні щодня відвідувати їх і надавати їм невідкладну медичну допомогу та лікування на прохання таких ув'язнених або співробітників пенітенціарної установи.

3. Лікар має доповідати директорові про всі випадки, коли можна припустити, що продовження ув'язнення або будь-які умови утримання, включаючи умови одиночного ув'язнення, ставлять під загрозу фізичне або психічне здоров'я ув'язненого.

44. Лікар або інший компетентний орган влади регулярно інспектує, збирає інформацію, при необхідності, в інші способи та консультує директора про:

- a. кількість, якість, приготування та видачу харчування і води;
- b. санітарно-гігієнічний стан установи та серед ув'язнених;
- c. стан каналізації, опалення, освітлення та вентиляції в установі;
- d. придатності та чистоти одягу і постільних принадлежностей ув'язнених.

45.1. Директор пенітенціарного закладу має розглянути доповіді та висновки, представлені лікарем або іншим уповноваженим органом відповідно до Правил 43 та 44 і, у випадку згоди із представленими рекомендаціями, має вжити негайних заходів на їх виконання.

2. Якщо виконання рекомендацій лікаря не входять до сфери повноважень директора, або якщо директор не згодний з ними, то він мусить негайно направити висновок лікаря та свій особистий рапорт до вищого органу.

Медичний догляд

46.1. Якщо в пенітенціарній установі не можливо надати спеціалізоване лікування хворим ув'язнені, яким воно потрібне, такі хворі мають бути переведені до спеціалізованої установи або цивільної лікарні,

2. Якщо пенітенціарна установа має власну лікарню, вона мусить бути достатньо укомплектована персоналом та устаткуванням для належного догляду та лікування ув'язнених, яких направляють до цієї лікарні.

Психічне здоров'я

47.1. Нагляд та лікування ув'язнених, які страждають психічними розладами або аномаліями, та на яких не обов'язково поширюються положення Правила 12, мусять відбуватися в спеціалізованих пенітенціарних установах або відділеннях, які знаходяться під медичним контролем.

2. Медична служба пенітенціарної установи має забезпечити психіатричне лікування всіх ув'язнених, які потребують такого лікування, і приділяти особливу увагу запобіганню суїцидів.

Інші питання

48.1. Ув'язнені не повинні піддаватися ніяким експериментам без їхньої згоди.

2. Експерименти за участю ув'язнених, які можуть привести до фізичних травм, психічних страждань або завдати іншу шкоду здоров'ю, мають бути заборонені.

Частина IV Внутрішній розпорядок

Загальний підхід до організації внутрішнього розпорядку

49. Внутрішній розпорядок має бути організований в пенітенціарних установах з урахуванням вимог режиму, безпеки та дисципліни з одночасним наданням ув'язненим умов утримання, які забезпечують людську гідність та повне виконання програми заходів відповідно до Правил 25.

50. З урахуванням забезпечення внутрішнього розпорядку та безпеки і режиму, ув'язненим має бути дозволено обговорювати питання щодо загальних умов утримання і їх вартості заохочувати доводити ці питання до відома адміністрації пенітенціарної установи.

Безпека

51.1. Заходи безпеки, які вживаються щодо окремих ув'язнених, повинні бути мінімально необхідними для забезпечення їхнього надійного утримання.

2. Безпека, яка забезпечується фізичними бар'єрами та іншими технічними засобами, має доповнюватися заходами безпеки, які забезпечує аварійний персонал, що спостерігає та знає ув'язнених, які перебувають під їхнім контролем.

3. Відразу після надходження ув'язнених до установи мусить провадитися їх оцінка з метою визначення:

- a. небезпеки, яку вони становитимуть для суспільства у випадку втечі;
- b. ризику того, що вони спробують втекти або самостійно, або за сприяння ззовні.

4. Кожний ув'язнений мусить утримуватися в режимних умовах, які відповідають цим рівням ризику.

5. Рівень необхідних режимних заходів регулярно переглядається протягом усього періоду перебування особи в ув'язненні.

Режим

52.1. Якогомога швидше після надходження до установи мусить провадитися оцінка ув'язнених з огляду на те, чи становлять вони загрозу для безпеки інших ув'язнених або в'язничного персоналу чи відвідувачів цих установ, та чи є ймовірність того, що вони самі можуть заподіяти собі шкоду.

2. Мають бути розроблені процедури, які забезпечують безпеку ув'язнених, персоналу пенітенціарної установи та всіх відвідувачів, та які зменшують до мінімуму ризик насильства та інших подій, які несуть загрозу безпеці.

3. Мають здійснюватися всі можливі зусилля для того, щоб всі ув'язнені могли брати участь у щоденних заходах в умовах безпеки

4. Ув'язнені повинні мати можливість контакту з персоналом у будь-який час, у тому числі вночі.

5. У пенітенціарних установах повинні дотримуватися закони країни щодо охорони здоров'я та безпеки.

Спеціальні заходи суворого режиму або безпеки

53.1. Спеціальні заходи суворого режиму або безпеки повинні вживатися тільки у важливих обставинах.

2. Повинні існувати ясні процедури, яких необхідно дотримуватись при застосуванні таких заходів щодо будь-якого ув'язненого.

3. Характер будь-яких таких заходів, тривалість та підстави для їхнього застосування мусять бути визначені у національному законодавстві.

4. Застосування цих заходів у кожному випадку мусить ухвалюватися повноважним органом на конкретно визначений термін.

5. Будь-яке рішення щодо продовження такого визначеного терміну мусить бути також ухвалене повноважним органом.

6. Такі заходи мусять вживатися щодо окремих осіб, а не груп ув'язнених.

7. Будь-який ув'язнений, щодо якого вживаються такі заходи, має право скаржитися відповідно до правил, встановлених в Правилі 70.

Перегляд і контроль

54.1. Повинні бути докладно прописані процедури, яких мусить дотримуватись персонал при проведенні обшуків:

- a. всіх місць, де ув'язнені мешкають, працюють та збираються;
- b. ув'язнених;
- c. відвідувачів та їхніх речей; та
- d. персоналу.

2. Ситуації, в яких такі обшуки необхідні, та їхній характер визначаються національним законодавством.

3. Персонал має бути навчений проведенню обшуків таким чином, аби виявляти та запобігати будь-якій спробі втечі або приховуванню заборонених предметів з дотриманням гідності осіб, які обшукуються, та збереженню їхніх особистих речей.

4. Процес обшуку не має бути образливим для осіб, які йому піддаються.

5. Обшукуватися особи повинні тільки персоналом тієї ж статі.

6. Персонал пенітенціарної установи не повинен проводити фізичного обшуку внутрішніх порожнин тіла ув'язнених.

7. Інтимний огляд, пов'язаний з обшуком, може проводити тільки лікар.

8. Ув'язнені мусять бути присутніми під час обшуку їхніх особистих речей, якщо тільки цьому не перешкоджають методи розслідування або потенційна загроза персоналу.

9. Обов'язок забезпечення режиму та безпеки має бути збалансований з дотриманням приватних інтересів відвідувачів.

10. Процедури контролю професійних відвідувачів, таких, як законні представники, соціальні працівники, лікарі та т.ін., повинні розроблятися у консультуванні з їхніми професійними організаціями для досягнення балансу між забезпеченням режиму та безпеки і правом на конфіденційний доступ професійних відвідувачів.

Злочинні діяння

55. Діяння, яке припускається злочинним, та здійснене в пенітенціарній установі, розслідується в такий же спосіб, як і на волі, і щодо нього має бути заведена справа відповідно до національного законодавства.

Дисципліна та стягнення

56.1. Дисциплінарні процедури мають розглядатися як надзвичайні заходи.

2. Завжди, коли це можливо, адміністрація пенітенціарної установи мусить вдаватися до механізмів відновлювального правосуддя та медіації для врегулювання суперечок з ув'язненими або проміж них.

57.1. Дисциплінарним порушенням може вважатися тільки поведінка, яка може загрожувати внутрішньому розпорядку, режиму або безпеці.

2. У національному законодавстві має бути визначено:

- a. дії або бездіяльність ув'язнених, які складають дисциплінарні провини;
- b. процедури, яких необхідно дотримуватися при дисциплінарних слуханнях;
- c. види та тривалість накладених стягнень;
- d. органи, уповноважені накладати такі стягнення; та
- e. доступ до оскарження та уповноважений на це орган.

58. Про будь-яке ймовірне порушення ув'язненим дисциплінарних правил негайно доповідається компетентному органу, який проводить розслідування без необгрунтованого зволікання.

59. Ув'язнені, які звинувачуються в дисциплінарних провинах, повинні:

a. негайно та докладно бути поінформовані зрозумілою їм мовою про характер обвинувачень проти них;

- b. мати достатній час та адекватні умови для підготовки свого захисту;
  - c. мати можливість захищати себе особисто або із залученням правової допомоги, якщо це потрібно в інтересах правосуддя;
  - d. мати можливість вимагати присутності свідків і заслуховувати їх або вимагати їхнього заслуховування від свого імені; та
  - e. мати безкоштовну допомогу перекладача, якщо вони не розуміють мову, якою ведеться слухання, або не можуть нею спілкуватися.
- 60.1. Будь-яке стягнення, накладене за результатами осуду за дисциплінарну провину, має відповідати національному законодавству;
2. Суворість будь-якого стягнення має бути пропорційна порушенню.
  3. Колективні стягнення та тілесні покарання, а також покарання поміщенням до карцеру без вікон і всі інші види негуманного або принизливого покарання мають бути заборонені.
  4. Покарання не повинне передбачати повну заборону контактів з родиною.
  5. Одиночне ув'язнення може застосовуватися як покарання тільки у виключних випадках і на конкретно визначений термін, який мусить бути якомога коротше.
  6. Засоби обмеження свободи руху ніколи не повинні застосовуватися для покарання.
61. Ув'язнений, визнаний винним у дисциплінарному правопорушенні, повинен мати можливість оскарження в компетентному та незалежному вищому органі.
62. Жоден ув'язнений у пенітенціарній установі не повинен найматися на роботу або наділятися будь-якими дисциплінарними повноваженнями.

Подвійне притягнення до відповідальності за одне діяння

63. Ув'язнений не повинен каратися двічі за скоєння того самого діяння або учинку.

Застосування сили

- 64.1. Персонал пенітенціарної установи не має застосовувати силу щодо ув'язнених за винятком випадків самооборони або у випадках спроби втечі, або активного чи пасивного фізичного опору встановленому законом порядку, і завжди це мусять бути крайні заходи.
2. Масштаби застосування сили мусять бути мінімально необхідними і вона має застосовуватися по можливості на мінімальний період.
65. Мусять бути розроблені докладні процедури застосування сили, включаючи положення щодо:
- a. різних видів силових дій, які можуть застосовуватися;
  - b. обставин, за яких може застосовуватися кожен вид силових дій;
  - c. персоналу, який має право застосовувати різні види силових дій;
  - d. рівня адміністрації, який надає дозвіл на будь-яке застосування сили; та
  - e. рапортів, які мусять складатися після застосування сили.
66. Персонал, який безпосередньо працює з ув'язненим, повинен бути навчений методам, які дозволяють йому стримувати агресивних ув'язнених з мінімальним застосуванням сили.
- 67.1. Працівники інших правоохоронних відомств мають залучатися до роботи з ув'язненими в пенітенціарних установах тільки у виняткових обставинах.
2. Якщо стосунки з іншими правоохоронними відомствами не регулюються національним законодавством, то має бути укладена офіційна угода між адміністрацією пенітенціарної установи та таким відомством.
3. У такій угоді потрібно передбачати:
- a. умови, за яких працівники інших правоохоронних відомств можуть входити до пенітенціарної установи для розв'язання будь-якого конфлікту;
  - b. обсяг повноважень, які мусять мати такі правоохоронні відомства під час їхнього перебування в пенітенціарній установі, і їхні стосунки з начальником пенітенціарної установи;
  - c. різні види силових дій, які можуть застосовувати працівники таких відомств;
  - d. обставини, за яких може застосовуватися кожен вид силових дій;
  - e. рівень адміністрації, яка надає дозвіл на будь-яке застосування сили;
  - f. рапорти, які повинні складатися після застосування сили.

Заходи стримування

68.1. Використання ланцюгів і кайданів має бути заборонено.

2. Наручники, гамівні сорочки та інші засоби обмеження руху не застосовуються за винятком наступних випадків:

а. якщо це необхідно для запобігання втечі під час перевезення, за умови, що вони будуть зняті, коли ув'язнений з'явиться перед судовою або адміністративною владою, якщо адміністративна влада не прийме іншого рішення; або

б. за наказом начальника, якщо інші методи контролю не дають результатів, для запобігання нанесенню ув'язненим травм самому собі, іншим або для запобігання серйозного псування майна, за умови, що в таких випадках начальник негайно має сповістити про це лікаря та доповісти до вищої інстанції пенітенціарної влади.

3. Засоби стримування не повинні застосовуватися довше, аніж це абсолютно необхідно.

4. Характер застосування засобів стримування конкретно мусить визначатися національним законодавством.

Зброя

69.1. Персонал пенітенціарних установ не повинен носити смертоносної зброї в межах пенітенціарної установи, за винятком надзвичайних оперативних обставин,

2. Відкрите носіння іншої зброї, включаючи кийки, персоналом, який працює в безпосередньому контакті з ув'язненими в межах пенітенціарного закладу, має бути заборонено, за винятком випадків, коли вони необхідні для забезпечення режиму та безпеки під час конкретного інциденту.

3. Зброя не повинна видаватися працівникам, які не пройшли підготовку з його застосування.

Прохання та скарги

70.1. Ув'язненні, індивідуально або групою, мусять мати широкі можливості для подання прохань або скарг начальнику пенітенціарної установи або до будь-якої іншої компетентної інстанції.

2. Якщо медіація вбачається доречною, то вона повинна бути використана у першу чергу.

3. Якщо в задоволенні прохання відмовлено або скарга відхилена, то причини цього повинні бути доведені до відома ув'язненого, а ув'язнений має право оскаржити це рішення в незалежній інстанції.

4. Ув'язненні не повинні каратися за висловлення прохання або скарги.

5. Компетентна інстанція повинна брати до уваги будь-які письмові скарги-від родичів ув'язненого, якщо в них є підстави припускати, що права ув'язненого були порушені.

6. Жодна скарга законного представника або організації, яка займається питаннями належного поводження з ув'язненими, не може бути представлена від імені ув'язненого, якщо цей ув'язнений не надав на це згоду.

7. Ув'язненні мають право на отримання юридичних консультацій щодо порядку направлення скарг та апеляцій, а також на юридичну допомогу, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Частина V

Адміністрація і персонал

Робота в пенітенціарній установі як державна служба

71. За пенітенціарні установи повинні відповідати органи державної влади, не підпорядковані військовому відомству, поліції або карного розшуку.

72.1. Керування пенітенціарними закладами мусить здійснюватися в етичному контексті, у рамках якого визнається, що до ув'язнених необхідно ставитися гуманно та з повагою до невід'ємної гідності людини.

2. Персонал має демонструвати чітке усвідомлення мети пенітенціарної системи. Керівництво має заохочувати лідерство у кращому досягненні цієї мети.

3. Обов'язки персоналу ширші за обов'язки простих охоронців і повинні враховувати необхідність сприяти поверненню ув'язнених до суспільства після відбування покарання на основі програми позитивної мотивації та допомоги.

4. У своїй роботі персонал мусить дотримуватися високих професійних та особистих стандартів.

73. Пенітенціарне керівництво повинне приділяти пріоритетну увагу дотриманню правил для персоналу.

74. Особлива увага повинна приділятися організації стосунків між ув'язненими та персоналом пенітенціарної установи, який працює в безпосередньому контакті з ними.

75. Персонал мусить своїм поведженням і виконанням своїх обов'язків завжди позитивно впливати на ув'язнених та викликати в них повагу.

Підбор персоналу пенітенціарної установи

76. Персонал повинен ретельно підбиратися, мати належну підготовку, яка повинна надаватися як на початку, так і надалі, оплачуватися на рівні фахівців і мати статус, який поважається в громадянському суспільстві.

77. При підборі нового персоналу адміністрація пенітенціарної установи мусить приділяти підвищену увагу вимогам чесності, гуманності, володінню професійними навичками та особистої здатності до виконання складної роботи, яка від нього вимагатиметься.

78. Спеціалізований персонал пенітенціарної установи зазвичай призначається на постійній основі і має статус працівників державної служби, яким гарантується робота за умови дотримання трудової дисципліни, ефективності, доброго фізичного та психологічного здоров'я і адекватного рівня освіти.

79.1. Заробітна плата повинна бути достатньою для залучення і утримання належного персоналу.

2. Виплати та умови праці повинні відображати відповідальний характер роботи в правоохоронному відомстві.

80. При потребі наймати на роботу тимчасовий персонал, до нього повинні, по можливості, висуватися такі ж вимоги.

Підготовка персоналу пенітенціарної установи

81.1. Перед тим, як персонал приступить до своїх обов'язків, він має пройти курс підготовки з виконання своїх загальних і конкретних обов'язків, та мусить здати теоретичний і практичний іспити.

2. Керівництво має забезпечити, аби протягом усього терміну роботи всі працівники підтримували та підвищували свої знання і професійні навички на курсах підготовки та підвищення кваліфікації, які повинні організовуватися з належною періодичністю.

3. Персонал, який працює з особливими групами ув'язнених, як от з іноземними громадянами, жінками, малолітніми або психічно хворими ув'язненими, має проходити спеціалізовану підготовку, яка відповідає особливому характеру роботи.

4. Курс підготовки всіх працівників має включати вивчення міжнародних і регіональних документів і норм в сфері прав людини, особливо Європейської конвенції з прав людини та Європейської конвенції з попередження катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання, а також вивчення застосування Європейських пенітенціарних правил.

Управління пенітенціарною установою

82. Персонал має бути відібраний та призначений на рівноправній основі, без дискримінації за будь-якою ознакою, чи то статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, приналежності до національних меншостей, власності, народження або іншого статусу.

83. Пенітенціарне керівництво має вводити системи організації та управління, які:
а. гарантують, що робота з ув'язненим відповідає високим стандартам, які ґрунтуються на міжнародних та регіональних документах в сфері прав людини;

б. полегшують надійний зв'язок між пенітенціарними установами та між різними категоріями персоналу в окремих пенітенціарних установах, а також належну координацію всіх підрозділів як у пенітенціарній установі, так і за її межами, які надають послуги ув'язненим, зокрема щодо забезпечення їхнього побуту та соціальної реабілітації.

84.1. У кожній пенітенціарній установі має бути начальник, який мусить мати достатню кваліфікацію та відповідні особисті якості, адміністративні навички, належну професійну підготовку та досвід.

2. Начальники призначаються на умовах повної зайнятості і повинні увесь свій час приділяти виконанню своїх офіційних обов'язків.

3. Пенітенціарне керівництво повинно забезпечити, щоб кожна пенітенціарна установа завжди була повністю під контролем начальника, заступника начальника або іншої уповноваженої посадової особи.

4. Якщо начальник відповідає більш, ніж за одну пенітенціарну установу, то завжди мусять бути призначені додаткові співробітники, відповідальні за кожну з них.

85. Чоловіки і жінки повинні бути збалансовано представлені в штатному розкладі пенітенціарної установи.

86. Потрібно вжити заходів, аби передбачати консультації адміністрації з асоціацією персоналу із загальних питань та особливо з питань, які стосуються умов наймання.

87.1. Потрібно вжити заходів, аби передбачати механізми сприяння максимально можливій взаємодії між адміністрацією, іншими працівниками, зовнішніми відомствами та ув'язненими.

2. Начальник, адміністрація та більшість інших працівників пенітенціарної установи повинні володіти мовою, якою спілкується більшість ув'язнених, або мовою, яку розуміє більшість ув'язнених.

88. У приватних пенітенціарних установах повинні діяти Європейські пенітенціарні правила.

Фахівці

89.1. Наскільки можливо, до складу персоналу потрібно включати достатнє число фахівців, наприклад, психіатрів, психологів, соціальних працівників, учителів і викладачів професійної підготовки, фізичної культури та спорту.

2. По можливості, потрібно заохочувати до участі у роботі з ув'язненими волонтерів та персонал, зайнятий не повний робочий день.

Інформування громадськості

90.1. Пенітенціарне керівництво повинно постійно інформувати громадськість про цілі пенітенціарної системи та про роботу, виконувану персоналом пенітенціарних установ, аби сприяти кращому розумінню громадськістю ролі пенітенціарних установ у суспільстві.

2. Пенітенціарне керівництво мусить сприяти скрізь, де це доречно, залученню громадян добровільно працювати в пенітенціарних установах.

Дослідження та оцінка

91. Пенітенціарне керівництво мусить підтримувати програми досліджень та оцінки призначення пенітенціарної системи, її ролі в демократичному суспільстві та тому, якою мірою вона реалізує своє призначення.

Частина VI Інспекція та моніторинг

Урядові інспекції

92. Пенітенціарні установи регулярно інспектуються урядовими органами з метою оцінки того, чи відповідає управління ними вимогам національного законодавства та міжнародного права, а також положень даних Правил.

Незалежний моніторинг

93.1. Умови утримання ув'язнених та поводження з ними мусять бути предметом моніторингу з боку незалежного органу або органів, які публічно оприлюднюють результати моніторингу.

2. Заохочується співробітництво такого незалежного моніторингового органу або органів з тими міжнародними інституціями, які вповноважені відповідно до закону відвідувати пенітенціарні установи.

Частина VII**Ув'язнені, справи яких ще не розглянуті в суді****Статус ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді**

94.1. Для цілей даних Правил ув'язнені, справи яких ще не розглянуті в суді, -це ув'язнені, які залишені під вартою судовим органом до суду, засудження або винесення вироку.

2. Держава може вважати ув'язнених, які були засуджені з винесенням вироку, ув'язненими, справи яких ще не розглянуті в суді, якщо ще не завершений розгляд поданих ними апеляцій.

Режим для ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді.

95.1. Режим для ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді, не повинен визначатися, виходячи з можливості того, що у майбутньому вони лише тільки можуть бути засуджені за скоєння злочину.

2. Правила даної Частини містять додаткові гарантії для ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді.

3. Визначаючи режим для ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді, пенітенціарні органи повинні керуватися Правилами, які застосовуються до всіх ув'язнених, і надавати можливість брати участь ув'язненим, справи яких ще не розглянуті в суді, у різних заходах, передбачених Правилами.

Розміщення

96. Наскільки тільки це можливо, ув'язненим, справи яких ще не розглянуті в суді, має надаватися можливість розміщення в одиночних камерах, якщо тільки вони не віддають перевагу спільному розміщенню з іншими ув'язненими, справи яких ще не розглянуті в суді, або якщо суд не виніс спеціальної постанови щодо характеру розміщення конкретного ув'язненого, справу якого ще не розглянуто в суді.

Одяг

97.1. Ув'язненим, справи яких ще не розглянуті в суді, дозволяється носити свій власний одяг, якщо він чистий та придатний для носіння.

2. Ув'язненим, справи яких ще не розглянуті в суді, які не мають належного власного одягу, має надаватися одяг, який відрізняється від одягу засуджених ув'язнених.

Юридична допомога

98.1. Ув'язнені, справи яких ще не розглянуті в суді, мають бути ясно поінформовані про своє право на юридичну допомогу.

2. У підготовці до захисту та для зустрічі зі своїми законними представниками ув'язненим, справи яких ще не розглянуті в суді, повинні створюватися всі необхідні умови.

Контакти із зовнішнім світом

99. За відсутності спеціальної заборони, встановленої судовою інстанцією в конкретній справі на конкретно визначений термін, ув'язнені, справи яких ще не розглянуті мають право:

а. на відвідування, і їм дозволяється спілкування з родиною та іншими особами таким же чином, як і засудженим ув'язненим;

- b. на додаткові відвідування та на додатковий доступ до інших видів контактів; та
- c. доступу до книг, газет та інших засобів інформації.

Робота

100.1. Ув'язненим, справи яких ще не розглянуті в суді, потрібно надавати можливість працювати, але вони не зобов'язані працювати.

2. Якщо такі ув'язнені бажають працювати, то до них повинні застосовуватися всі положення Правила 26, у тому числі щодо винагороди.

Доступ до режиму для засуджених ув'язнених

101. Якщо ув'язнений, справа якого ще не розглянута в суді, висловлює бажання дотримуватися режиму для засуджених ув'язнених, то пенітенціарні органи повинні, наскільки це можливо, задовольнити таке побажання.

Частина VIII

Мета режиму для засуджених ув'язнених

102.1. Поза правилами, які застосовуються до всіх ув'язнених, режим для засуджених ув'язнених мусить бути спрямований на те, щоб вони вели відповідальний спосіб життя без скоєння злочинів.

2. Ув'язнення з позбавленням волі саме по собі є покаранням, і тому режим для засуджених ув'язнених не повинен збільшувати страждання, заподіяні ув'язненням.

Застосування режиму для засуджених ув'язнених

103.1. Режим для засуджених ув'язнених має починатися з моменту надходження до пенітенціарної установи в статусі засудженого ув'язненого, якщо він не почався раніше.

2. Якомога швидше після такого надходження, на засуджених ув'язнених заводяться особисті справи, на кожного з них складається план відбування покарання та стратегія підготовки до звільнення.

3. Потрібно заохочувати участь засуджених ув'язнених у складанні своїх індивідуальних планів відбування покарання.

4. Наскільки це практично можливо, такі плани повинні охоплювати:

- a. роботу;
- b. освіту;
- c. інші види діяльності;
- d. підготовку до звільнення.

5. Режим для засуджених ув'язнених також може передбачати соціальну роботу, медичне обслуговування та психологічну допомогу.

6. Як невід'ємний елемент загального режиму для засуджених ув'язнених повинна передбачатися система відпусток з пенітенціарної установи.

7. Ув'язнені, які погодились на таку систему, можуть бути задіяні в програмі відновлення справедливості та загладжування своєї провини за скоєні злочини.

8. Особлива увага мусить приділятися складанню відповідних планів відбування покарання та режимів для засуджених до довічного ув'язнення та до тривалих термінів ув'язнення.

Організаційні аспекти тримання засуджених ув'язнених

104.1. Наскільки це можливо, і з дотриманням вимог Правила 17, для ліпшого управління різними режимами для визначених категорій ув'язнених, потрібно використовувати окремі пенітенціарні установи або окремі відділення пенітенціарних установ.

2. Потрібно розробити процедури складання та регулярного перегляду індивідуальних планів відбування покарання ув'язнених після розгляду відповідних рапортів, всебічних консультацій між відповідним персоналом і з відповідними ув'язненими, які повинні залучатися до цього процесу, наскільки це можливо.

3. До таких рапортів завжди повинні долучатися рапорти персоналу, який безпосередньо працює з даним ув'язненим.

Робота засуджених ув'язнених

105.1. Систематична програма роботи повинна вносити вклад у досягнення мети режиму для засуджених ув'язнених.

2. Засуджені ув'язненні, які не досягли пенсійного віку, можуть залучатися до роботи, за умови їх фізичної та психічної придатності, які визначає лікар.

3. Якщо засуджені ув'язненні залучаються до роботи, то умови такої роботи повинні відповідати нормам і контролю, які застосовуються на волі.

4. Якщо запланований режим для засуджених ув'язнених передбачає їхню участь в освітніх або інших програмах у робочий час, то вони повинні отримувати за це грошову винагороду, як за роботу.

5. Частина грошової винагороди або заощаджень засуджених ув'язнених може використовуватися для відшкодування збитків, якщо суд виніс таку постанову або якщо є згода такого ув'язненого.

Освіта засуджених ув'язнених

106.1. Систематична програма освіти, яка включає професійне навчання та спрямована на підвищення загального рівня освіти ув'язнених, а також на поліпшення перспективи жити відповідально і не скоювати злочинів, має бути ключовим елементом режиму для засуджених ув'язнених.

2. Всі засуджені ув'язненні повинні заохочуватися до участі в освітніх програмах і програмах професійного навчання.

3. Освітні програми для засуджених ув'язнених повинні бути адаптовані до передбачуваного терміну перебування в пенітенціарній установі.

Звільнення засуджених ув'язнених

107.1. Засуджені ув'язненні повинні заздалегідь до свого звільнення одержувати допомогу через спеціальні програми та процедури, які надають їм можливість перейти від життя в пенітенціарній установі до законослухняного життя в суспільстві.

2. Для ув'язнених, засуджених на тривалі терміни ув'язнення, необхідно вживати заходи з поступового повернення до життя на волі.

3. Ця мета може бути досягнута програмою підготовки до звільнення, або частковим чи умовним звільненням під наглядом у поєднанні з дієвою соціальною підтримкою.

4. Пенітенціарні органи мусять працювати в тісному співробітництві зі службами та відомствами, які контролюють звільнених ув'язнених і сприяють їм, надаючи можливість всім засудженим ув'язненим повернутися до життя в суспільстві, особливо що стосується сімейного життя та роботи.

5. Представникам таких соціальних служб або відомств потрібно надавати весь необхідний доступ до пенітенціарної установи та ув'язнених, щоб вони могли сприяти ув'язненим в підготовці до звільнення та у плануванні програм роботи зі звільненими.

Частина IX Оновлення Правил

108. Європейські пенітенціарні правила регулярно оновлюються.

Рекомендація Rec (2006) 13 щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань з пояснювальною запискою

(Прийнята Комітетом Міністрів 27 вересня 2006 року на 974-й зустрічі заступників міністрів)

Українською мовою перекладено вперше. Переклад здійснено Аркадієм Буценком, провідним правовим експертом ХПГ.

Для зручності користування документом текст пояснювальної записки наводиться під кожним правилом звичайним шрифтом та іншим форматом. У оригінальному вигляді Пояснювальна записка складає окремий документ, нумерація розділів якого співпадає з нумерацією Правил.

Комітет Міністрів, керуючись статтею 15.b Статуту Ради Європи,

Враховуючі фундаментальну важливість презумпції невинуватості та права на свободу особи;

Знаючи про незворотну шкоду, яку може спричинити тримання під вартою особи, яка врешті визнана невинуватою або звільнена від обвинувачення, та шкідливий вплив, який тримання під вартою може мати для підтримання сімейних стосунків;

Приймаючи до уваги фінансові наслідки тримання під вартою для держави, осіб, яких це стосується, та економіки у цілому;

Відзначаючи значну кількість осіб, що тримаються під вартою та проблеми, до яких призводить переповненість місць тримання під вартою;

Зважаючи на практику Європейського суду з прав людини, доповіді Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню та висновки органів із захисту прав людини Організації Об'єднаних Націй;

Приймаючи до уваги Рекомендацію Rec (2006) 2 Комітету Міністрів державам-учасникам щодо Європейських пенітенціарних правил та Рекомендацію R (99) 22 Комітету Міністрів щодо переповненості місць тримання під вартою та зростання населення в'язниць;

Враховуючі необхідність забезпечити, щоб тримання під вартою використовувалося лише у виняткових випадках та завжди було виправданим;

Пам'ятаючи про права людини та основні свободи усіх, хто позбавлений свободи, та про особливу потребу забезпечити, щоб особи, які тримаються під вартою, не лише були здатні готувати свій захист та підтримувати сімейні стосунки, але й трималися в умовах, які відповідають їхньому правовому статусу, що ґрунтується на презумпції невинуватості;

Враховуючі важливість розвитку міжнародних норм щодо обставин, за яких використання тримання під вартою є виправданим, процедур, за яких воно застосовується та продовжується, та умов, у яких особи, що тримаються під вартою, мають утримуватися, а також щодо механізмів для ефективного впровадження цих норм;

Рекомендує урядам держав-учасниць розповсюдити та керуватися у своїй законодавчій діяльності та практиці принципами, викладеними у додатку до цієї Рекомендації, яка замінює Резолюцію № (65) 11 щодо тримання під вартою та Рекомендацію № R (80) 11 Комітету Міністрів державам-учасникам щодо тримання під вартою до вироку.

Додаток до Рекомендації Rec (2006) 13

Правила застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань

Преамбула

Ці Правила мають намір:

- a. встановити жорсткі рамки застосуванню тримання під вартою;
- b. сприяти застосуванню альтернативних заходів, коли це можливо;
- c. вимагати судових повноважень для застосування та продовження тримання під вартою та альтернативних заходів;
- d. забезпечити, щоб особи, що тримаються під вартою, утримувалися за умов та за режиму, що відповідають їх правовому статусу, який ґрунтується на презумпції невинуватості;
- e. вимагати впровадження відповідних матеріальних умов та відповідного управління для тримання осіб під вартою;
- f. забезпечити встановлення ефективних гарантій від можливого порушення цих Правил.

Ці Правила відбивають права людини та основні свободи усіх осіб, але особливо заборону катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, право на справедливий судовий розгляд, право на свободу та безпеку і право на приватне та сімейне життя.

Ці Правила застосовуються до всіх осіб, що підозрюються у вчиненні правопорушення, але включають особливі вимоги щодо неповнолітніх та інших особливо вразливих осіб.

I. Визначення та загальні принципи

Визначення

1. [1] «Триманням під вартою» вважається будь-який період утримання підозрюваної у вчиненні правопорушення особи, яке ухвалене судовим органом і відбувається до засудження. Воно також включає будь-який період утримання відповідно до Правил у зв'язку з міжнародним правовим співробітництвом та екстрадицією, враховуючі їхні спеціальних вимог. Воно не включає первинне позбавлення свободи поліцією або правоохоронцем (або будь-якою особою, уповноваженою діяти у такий спосіб) для мети допиту.

[2] «Триманням під вартою» також включає будь-який період утримання після засудження, коли особа, що очікує на вирок або на підтвердження засудження або вироку, продовжує вважатися незасудженою особою.

[3] «Особа, що тримається під вартою» – це особи, які тримаються під вартою і не відбувають покарання у вигляді позбавлення волі або не затримані на будь-яких інших правових підставах.

«Тримання під вартою» визначене таким чином, щоб виключити будь-який період утримання під вартою поліції або іншого правоохоронця під час первинного короткого позбавлення свободи ними або будь-ким іншим, уповноваженим застосовувати такий захід (наприклад, за правом громадянського арешту) для мети допиту до пред'явлення обвинуваченням, а також будь-яке продовження такого затримання, дозволене судовим органом. Таким чином, тримання під вартою постановляється судовим органом пізнішої стадії у процесі кримінального правосуддя, і воно може також стосуватися того, хто насправді не позбавлений свободи поліцією або іншим правоохоронцем чи будь-ким, уповноваженим діяти таким чином. Потреба, щоб застосування такого позбавлення свободи було постановлене судовим органом, відбиває взаємопов'язані вимоги статей 5 § 1(c) та 5 § 3 Європейської Конвенції з прав людини. Ці положення передбачають, що компетентний орган для цієї мети має бути „суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу” [Дивись, наприклад, справи *Schiesser v Switzerland*, 4 грудня 1979 року, *Huber v Switzerland*, 23 жовтня 1990 року, *Brincat v Italy*, 26 листопада 1992 року, *Nikolova v Bulgaria*,

25 березня 1999 року, *Pantea v Romania*, 3 червня 2003 року та (щодо посадовців у збройних силах) *Hood v United Kingdom*, 18 лютого 1999 року]. У деяких правових системах особи, які очікують на вирок або на підтвердження засудження або вироку, продовжують вважатися незасудженими особами, і те, що Конвенція залишає такий вибір Високим Договірним Сторонам, підтверджений Європейським судом з прав людини [У справі *Monnell and Morris v United Kingdom*, 2 березня 1987 року]. Тож буде природним, якщо правила, що стосуються тримання під вартою, будуть застосовуватися і до них.

Тримання під вартою зазвичай включатиме затримання, постановлене таким же чином судовим органом у відповідності до процедур (у тому числі національних заходів імплементації) правового співробітництва та екстрадиції (у тому числі за європейським ордером на арешт), але положення цієї Рекомендації не мають наміру зашкодити специфічним вимогам тих правил. Крім того, ясно, що положення Рекомендації можуть застосовуватися до випадків міжнародного правового співробітництва тією мірою, якою вони доречні. Можна згадати тут, що стаття 5 § 1(f) Європейської Конвенції з прав людини чітко посилається на процедуру екстрадиції, тож параграфи 2 та 4 статті 5 також застосовуються у таких випадках.

2. [1] «Альтернативні заходи» до тримання під вартою можуть включати, наприклад: зобов'язання з'явитися до судового органу, коли і як це вимагатиметься, не втручатися у відправлення правосуддя та виключити певні типи поведінки, у тому числі такі, що пов'язані із професійною діяльністю або певним видом зайнятості; вимоги щоденно або періодично звітувати судовому органу, поліції або іншому органу; вимоги погодитися на нагляд органу, призначеного судовим органом; вимоги підкоритися електронному моніторингу; вимоги проживання у певному місці з умовою не залишати його у визначені часи або без такої умови; вимоги не залишати або не відвідувати певні місця або райони без дозволу; вимоги не зустрічатися із певними особами без дозволу; вимоги здати паспорт або інше посвідчення особи; та вимоги надати або забезпечити надання фінансових гарантій щодо поведінки до вироку.

[2] Коли практично можливо, альтернативні заходи мають застосовуватися у державі, де підозрювана особа звичайно мешкає, якщо це не та держава, де було вчинене стверджуване правопорушення.

Перелік „альтернативних заходів” є ілюстративним і не є виключним, тож держави вільні використовувати будь-які процедури, які сприятимуть відправленню правосуддя та безпеці громадського порядку без застосування позбавлення свободи або невинуватого порушення інших людських прав зацікавленої особи. Електронний моніторинг є один із прикладів способу, у який технологічні доробки можуть надати нові засоби, які задовільно вирішують законне занепокоєння щодо підозрюваної особи без позбавлення її свободи. Слід також відзначити, що поміщення із родичами, прийомними батьками та інші форми підтримуючого влаштування є визначаються як альтернативи триманню під вартою для неповнолітніх підозрюваних у Рекомендації Res (2003) 20 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо нових підходів у вирішенні проблеми злочинності серед неповнолітніх та ролі ювенальної юстиції (стаття 17). Потреба у впровадженні „достатньої кількості достатньо різноманітних” заходів визнана у Додатку 2 до Рекомендації Res (2000) 22 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо поліпшення впровадження Європейських правил щодо санкцій та заходів на місцевому рівні. Вибір заходів у певній справі визначатиметься її обставинами, тобто обмеження на спілкування з іншими особами може бути потрібним для попередження змови, обов'язок звітування – для попередження ризику втечі, а заборона виконувати роботу або займатися професією – для запобігання пошкодженню доказів, вчиненню інших злочинів або відвернення громадського безладу. Необхідність брати до уваги обставини зацікавленої особи, коли застосовуються такі заходи, визнана у правилі 6 Європейських правил щодо санкцій та заходів на місцевому рівні (Рекомендація № R (92) 16). Можливість застосування альтернативних заходів у кооперації з іншою державою, згадана, оскільки це відбиває збільшення угод між державами про взаємне визнання. Хоча їх застосування може бути недоречним у певному випадку, має бути створене правове регулювання для впровадження угод, що дозволяють це, щоб у відповідних випадках вони могли бути застосовані.

Загальні принципи

3. [1] З погляду на презумпцію невинуватості та презумпцію на користь звільнення тримання під вартою особи, що підозрюється у вчиненні правопорушення, має бути виключенням, а не правилом.

[2] Не повинно бути обов'язкової вимоги, щоб особа, підозрювана у вчиненні правопорушення, (або певний клас таких осіб) трималася під вартою.

[3] У окремих випадках тримання під вартою має застосовуватися, лише якщо воно вкрай необхідне і як останній захід; воно не повинно застосовуватися з каральних міркувань.

Наголос на виключному характері застосування тримання під вартою до судового розгляду, коли йдеться про осіб, підозрюваних у вчиненні правопорушення, та на застосування лише у тих випадках, коли цього жорстко вимагають особливі обставини окремої справи, відбиває вимоги статей 5 § 1 та 6 § 2 Європейської Конвенції з прав людини, як вони були розвинені Європейським судом з прав людини та колишньою Європейською Комісією з прав людини. Ця практика, зокрема, встановила, що рішення про тримання будь-кого під вартою не може ґрунтуватися лише на минулому підозрюваної особи або на тому, що певні злочини можливо були вчинені [Дивись, наприклад, рішення у справі *Caballero v United Kingdom*, 8 лютого 2000 року]. Заохочення до „якнайширшого застосування альтернатив до тримання під вартою” також міститься у Додатку до Рекомендації № R (99) 22 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо переповненості в'язниць та зростання кількості в'язнів (стаття 10). Оскільки тримання під вартою спрямоване на полегшення відправлення правосуддя та забезпечення громадського порядку, це означає, що воно не повинне використовуватися з каральних мотивів. Слід відзначити, що Рекомендація Rec (2003) 20 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо нових підходів у вирішенні проблеми злочинності серед неповнолітніх та ролі ювенальної юстиції (стаття 17) зазначає, що „тримання під вартою ніколи не повинно застосовуватися для покарання та залякування або замість опіки над дитиною чи психіатричних заходів”.

4. Щоб уникнути невинуватого застосування тримання під вартою, має існувати якнайширший перелік альтернативних, менш обмежувальних заходів щодо поведінки підозрюваної особи.

Визнано, що забезпечити, аби тримання під вартою було виключним заходом і застосовувалося, лише коли жорстко необхідно, можливо лише коли судові органи здатні ефективно попереджувати потенційні ризики для належного відправлення правосуддя та громадського порядку через застосування менш обмежувальних заходів щодо поведінки підозрюваної особи. Це вимагає від держави встановити якнайширший перелік альтернативних заходів та забезпечити, щоб вони дійсно були використані, коли це вимагається обставинами певної справи.

5. Особи, що тримаються під вартою, мають утримуватися в умовах, що відповідають їх правовому статусу; це передбачає як відсутність обмежень, які не є необхідними для відправлення правосуддя, безпеки установи та ув'язнених і для захисту прав інших осіб, так і – особливо – для виконання вимог Європейських пенітенціарних правил та інших правил, викладених у частині III цього тексту.

Важливо, щоб правовий статус осіб, які тримаються під вартою, повністю відбивався на тому, як з ними поведуться та керують, і в яких умовах вони тримаються. Вони вважаються невинуватими, поки не засуджені, і не тримаються у в'язниці на покарання. Адміністрація установи тримання під вартою має забезпечити, щоб з особами, які тримаються під вартою, поводитися без зайвих обмежень та з повним визнанням того, що їхня презюмована невинуватість може бути підтверджена, коли їх справа остаточно вирішиться судом. Це вимагає додержання не лише Європейських пенітенціарних правил – як загального застосування, так і щодо незасуджених осіб, – але також стандартів, викладених у Частині III.

II. Застосування тримання під вартою

Підстави

6. Тримання під вартою має зазвичай застосовуватися до особи, яка підозрюється у вчиненні правопорушення, що караються позбавленням волі.

Виключний характер тримання під вартою означає, що позбавлення волі, до якого воно призводить, може загалом бути виправданим, лише коли правопорушення, у зв'язку з яким воно застосовується, може у разі засудження потягнути певний строк ув'язнення. Крім того, слід відзначити, що у певних державах тримання під вартою не ніколи дозволяється щодо правопорушень, за які не призначається ув'язнення.

7. Особа може триматися під вартою, лише коли наявні усі із наступних умов:

- a. є розумна підозра, що він чи вона вчинила правопорушення; та
- b. є вагомі підстави вважати, що у разі звільнення він чи вона (i) втече, або (ii) вчинить серйозне правопорушення, або (iii) втручатиметься у відправлення правосуддя, або (iv) становитиме серйозну загрозу громадському порядку; та
- c. немає жодної можливості застосувати альтернативний захід, щоб запобігти небезпекам, вказаним у пункті b.; та
- d. цей захід є складовою процесу кримінального судочинства.

Умови у пунктах а. – d., що регулюють застосування тримання під вартою, відбивають практику Європейського суду з прав людини і є кумулятивними: тобто воно не може бути застосованим або продовженим, якщо однієї з них немає або вона перестала діяти. Вимога розумної підозри передбачає наявність доказів, які об'єктивно зв'язують зацікавлену особу із підозрюваним правопорушенням. Вони не повинні бути достатніми, щоб забезпечити засудження, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування або висунення звинувачення, і чим довше триває тримання під вартою, тим вищими мають бути вимоги до підтвердження розумності підозри [Дивись, наприклад, рішення у справах Fox, Campbell and Hartley v United Kingdom, 30 серпня 1990 року, Murray v United Kingdom, 28 жовтня 1994 року, Erdagöz v Turkey, 22 жовтня 1997 року, Wloch v Poland, 19 жовтня 2000 року та O'Hara v United Kingdom, 16 жовтня 2001 року]. Тримання під вартою не може бути виправданим, коли ясно, що обвинувачення не буде або не може бути висунутим [Дивись рішення у справі Gusinskiy v Russia, 19 травня 2004 року]. Чотири ризики, зазначені у пункті b. як потенційні виправдання тримання під вартою, – які є недостатні за відсутності (чи то з самого початку, чи то з плином часу) розумної підозри [Дивись рішення у справі Jecius v Lithuania, 31 липня 2000 року], – відбивають ті, що визнані у практиці Європейського суду з прав людини [Дивись, наприклад, рішення у справах Letellier v France, 26 червня 1991 року, Assenov v Bulgaria, 28 жовтня 1998 року, W v Switzerland, 26 січня 1993 року та I A v France, 23 вересня 1998 року]. Однак немає вимоги, щоб усі вони були дійсно передбачені у окремій державі. Зокрема, занепокоєння щодо громадського порядку, – яке, вірогідно, може бути виправданим, лише коли є вагомі докази реакції на такий тяжкий злочин, як вбивство, – не вважається достатнім виправданням у деяких державах. Хоча будь-який з цих ризиків може виправдати застосування тримання під вартою до підозрюваної особи, виключний характер такого заходу необхідно вимагає, щоб перш за все було розглянуто, чи не можна уникнути ризику через застосування заходів, які не включають позбавлення свободи [Дивись, наприклад, рішення у справі Smirnova v Russia, 24 липня 2003 року], і буде неприйнятним триматися занадто обмежувального погляду на їх потенційну ефективність [Дивись, наприклад, рішення у справі Iwańcuk v Poland, 15 листопада 2001 року]. Таким чином, вірогідно, що тримання під вартою буде зовсім непропорційною відповіддю як на стверджуване вчинення багатьох правопорушень так як на припущення, що підозрювана особа робитиме у майбутньому. Крім того, необхідно пам'ятати, що підстава, яка стосується громадського порядку, передбачає особливо складну ситуацію, і у більшості випадків підозрювані не можуть йому загрожувати. Суттєво, щоб тримання під вартою було заходом, який становить частину кримінального процесу, кінцевою метою якого судовий розгляд; хоча це не означає, що тримання під вартою буде незаконним, якщо обвинувачення врешті решт пред'явлене за інше правопорушення або якщо не сталося ніякого судового розгляду, оскільки підстави для підозри можуть виявитися недостатніми або безпідставними, і можуть бути інші причини, чому певне обвинувачення не буде виправданим. Однак, тримання під вартою не може застосовуватися лише як превентивний захід буз зв'язку із можливим судовим розглядом [Дивись рішення у справах Ciulla v Italy, 22 лютого 1989 року та Jecius v Lithuania, 31 липня 2000 року].

8. [1] Щоб встановити, чи існують або продовжують існувати небезпеки, зазначені у правилі 7b., а також чи можуть вони бути у задовільному ступені зменшені через застосування альтернативних заходів, судові органи, відповідальні за вирішення питання, чи має підозрювана особа триматися під вартою або, якщо це вже сталося, чи має таке тримання під вартою бути продовжене, мають застосовувати об'єктивні критерії.

[2] Тягар доведення, що існує суттєвий ризик та що він не може бути зменшеним, має лежати на обвинуваченні або слідчому судді.

Рішення застосувати тримання під вартою, а не альтернативний захід має бути добре обґрунтованим, і для цього судовому органу потрібна техніка оцінки, чи є ризик того, що виникне одна із чотирьох небезпек, зазначених у Правилі 7 b, якщо підозрювана особа буде звільнена (або не взята під варту), і чи можливо зменшити його у задовільному ступені через застосування альтернативних заходів. Це потребує розробки факторів – як позитивних, так і негативних – які мають зважуватися під час оцінки можливого ризику, – особливо тих, що викладені у попередньому параграфі, – та їх відносного значення у доведенні, чи існує певний ризик та чи може він бути зменшеним через використання альтернативних заходів. Таке зважування може вимагати використання певних форм об'єктивної оцінки щодо будь-яких із встановлених факторів як способу розрахунку загального ступеню ризику. Це також вимагатиме того, щоб суду допомагав відповідний чином навчений персонал, що швидко збирає та оцінює докази у певній справі. Серед доказів, які можуть мати значення, можуть бути докази, надані потерпілою особою і громадою, у якій проживає підозрювана особа. З погляду на презумпцію на користь невинуватості та свободи, відповідальність за доведення необхідності тримання під вартою має лежати на органі обвинувачення та слідчому органі. Крім того, щодо неповнолітніх існує вимога статті 18 Рекомендації Rec (2003) 20 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо нових підходів у вирішенні проблеми злочинності серед неповнолітніх та ролі ювенальної юстиції, яка передбачає „вдатися до повної оцінки ризиків на підставі всебічної та надійної інформації про особу неповнолітнього та його соціальні обставини”. Було б неприпустимим вважати, що орган обвинувачення та слідчий орган виконали обов'язок щодо оцінки ризику посиленням лише на тяжкість правопорушення, і не можна вимагати, щоб підозрювана особа довела, що немає навіть гіпотетичної небезпеки від її залишення на свободі або звільнення [Дивись, наприклад, рішення у справах *Ilijkov v Bulgaria*, 26 липня 2001 року та *Shishkov v Bulgaria*, 9 січня 2003 року].

9. [1] Визначення будь-якого ризику має ґрунтуватися на певних обставинах справи, але особлива увага має приділятися:

- a. характеру та тяжкості стверджуваного правопорушення;
- b. покаранню, яке може бути призначене у разі засудження;
- c. віку, стану здоров'я, характеру, минулому та особистим і соціальним обставинам відповідної особи, і особливо її суспільним зв'язкам; та
- d. поведінці відповідної особи, особливо тому, як вона виконувала зобов'язання, які, можливо, були покладені на неї під час попередніх кримінальних проваджень.

[2] Те, що відповідна особа не є громадянином або не має інших зв'язків із державою, де було вчинене стверджуване правопорушення, саме по собі не є достатньою підставою для висновку про ризик втечі.

Оцінюючи наявність ризику, що може виправдати застосування тримання під вартою, певні міркування вважаються особливо вагомими, але їх значення все ж не таке, щоб автоматично призвести до висновку, ніби такий захід дійсно потрібен у певному випадку. Потреба поставити під сумнів упередження щодо ризику втечі підкреслена у вимозі врахувати можливість того, що особа може і не стекти лише через те, що вона є іноземним громадянином. Той факт, що вона не має зв'язків із державою, де, можливо, було вчинене правопорушення, звісно, може бути фактором, який братиметься до уваги під час визначення ризику втечі [Дивись, наприклад, рішення у справі *Punzelt v Czech Republic*, 25 квітня 2000 року].

10. У будь-якому разі слід уникати тримання під вартою у випадку, коли підозрюється особа, яка несе головну відповідальність за піклування про дітей.

Підтримання зв'язків між батьками та дітьми у більшості випадків було б, можливо, у інтересах останніх. Крім того, щонайменше у певних випадках, наявність батьківської відповідальності за піклування про дітей буде важливим міркуванням, що свідчить проти висновку про існування якогось ризику, який може виправдати тримання під вартою по відношенню до одного з батьків. Але коли ризик проковує існувати, необхідність підтримання зв'язків між батьком та дитиною і інтереси дитини можуть вимагати, щоб особі було дозволено взяти дитину з собою в установу тримання під вартою.

11. При вирішенні, чи треба продовжити тримання під вартою, слід мати на увазі, що певні докази, які могли колись свідчити про відповідність такого заходу або про те, що застосування альтернативних заходів є невідповідним, з часом можуть втратити своє значення.

Особливий наголос зроблений, щоб забезпечити, аби під час оцінки потреби у триманні під вартою бралася до уваги можливість змін у обставинах справи [Дивись, наприклад, рішення у справі *I. A. v France*, 23 вересня 1998 року (де Європейський суд з прав людини вирішив, що перестало бути розумним вважати, що звільнення створить ризик змови)]. Таким чином, має бути зроблена цілком нова оцінка доводів за та проти його застосування у кожному випадку, коли справа надходить до судового органу, і не повинні лише повторюватися попередні мотиви для цього.

12. Порушення альтернативних заходів може тягти застосування санкцій, але не повинно автоматично виправдовувати взяття особи під варту. У таких випадках заміна альтернативних заходів триманням під вартою має вимагати особливих підстав.

Певні санкції можуть бути доречні, коли порушуються вимоги, пов'язані із альтернативними заходами, але слід додержуватися умов, що регулюють застосування тримання під вартою; це також визнано у правилі 10 Європейських правил щодо санкцій та заходів на місцевому рівні (Рекомендація № R (92) 16). Тож порушення таких вимог виправдає взяття під варту лише тоді, коли порушення є достатньо тяжким для висновку, що у теперішній ситуації застосування альтернативних заходів (у тому числі інших або додаткових до того, який було порушено) було б недостатнім, аби зменшити виправдане занепокоєння щодо залишення відповідної особи на свободі.

Судовий дозвіл

13. За взяття особи під варту, дозвіл на продовження цього заходу та застосування альтернативних заходів має відповідати судовий орган.

У більшості випадків можна очікувати, що судовий дозвіл, який необхідний для тримання під вартою та застосування альтернативних заходів, надаватиметься судом, але тут використано термін „судовий орган”, оскільки Європейська Конвенція з прав людини визнає, що ця функція може також виконуватися іншими посадовцями, якщо вони відповідають вимогам незалежності та безсторонності, розробленими у практиці стосовно статті 6 § 1. Також суттєво, щоб відповідний судовий орган дійсно мав повноваження наказати звільнення особи, тримання під вартою (або його продовження) якої не виправдане [Рішення у справі *T. W. v Malta*, 29 квітня 1999 року]. Будь-яке зволікання у виконанні рішення про звільнення має бути зведено до мінімуму і становити години, а не дні [Дивись, наприклад, рішення у справі *Mancini v Italy*, 2 серпня 2001 року].

14. [1] Після первинного позбавлення свободи правоохоронцем (або будь-ким, хто уповноважений діяти у такий спосіб), кожен підозрюваний у вчиненні правопорушення має швидко постати перед судовим органом з метою визначити, чи було позбавлення свободи виправданим, чи вимагає воно продовження або чи слід застосувати до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, тримання під вартою або альтернативний захід.

[2] Строк між первинним позбавленням свободи та доставленням до такого органу не повинен у більшості випадків перевищувати сорок вісім годин, а у багатьох випадках може бути достатнім і більш короткий період.

Визначення 48-годинного періоду для первинної оцінки, чи має бути продовжене тримання під вартою або застосовані альтернативні заходи, відбиває розвинуте тлумачення вимоги статті 5 § 3 Європейської Конвенції з прав людини, щоб це відбувалося „невідкладно”.

Однак, хоча жоден певний період не вимагається Європейським судом з прав людини [Дивись, наприклад, рішення у справі *Brogan v United Kingdom*, 30 травня 1989 року], але строк в один день був оцінений як „невідкладно” [Дивись рішення у справі *T. W. v Malta*, 29 квітня 1999 року], і такий строк передбачений у деяких державах [Наприклад, Бельгія, Боснія та Герцеговина, Болгарія, Кіпр, Данія, Німеччина, Люксембург, Румунія та „колишня югославська республіка Македонія”]. Більше того, обмеження у 48 годин для тримання неповнолітніх під вартою поліцією з подальшим намаганням зменшити цей час для молодих правопорушників, визначений у статті 15 Рекомендації Rec (2003) 20 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо нових підходів у вирішенні проблеми злочинності серед неповнолітніх та ролі ювенальної юстиції. Також важливо розуміти, що 48 годин часто, можливо, буде верхньою межею для строку, протягом якого слід доставити підозрювану особу до судового органу. Обставини певної справи можуть виправдати довший період; але також можливо, що у особливо ясних справах доставлення може відбутися і раніше. Саме судовий орган має встановити певні час і день для першого слухання *habeas corpus*, який буде достатньо „невідкладним” у межах практики Європейського суду з прав людини і положень національного права. Важливо розуміти, що судовий контроль, який здійснюється під час цієї процедури, є зовсім відмінним від вирішення питання, чи є достатні підстави для пред’явлення обвинувачення. Тобто можливо, що на цій стадії будуть підстави для висновку про доречність тримання когось під вартою, навіть якщо пізніше виявиться, що обвинувачення є необґрунтованим [Дивись рішення у справі *Brogan v United Kingdom*, 30 травня 1989 року]; таким чином, немає підстав зволікати із доставлення до того моменту, поки вважатиметься, що обвинувачення є вірогідним. Крім того, будь-яке зволікання з першою явкою до судового органу може бути виправданим лише певними обставинами справи; проблеми, що впливають із організації роботи правоохоронного органу, органу обвинувачення та судової системи ніколи не будуть допустимим виправданням для порушення вимоги невідкладності [Дивись рішення у справі *Koster v Netherlands*, 28 листопада 1991 року]. Хоча такі фактори, як необхідність забезпечити докази, стан здоров’я підозрюваного, несприятливі погодні умови та відстань між місцем, де особа спочатку була позбавлена свободи поліцією, правоохоронцем або іншою уповноваженою особою, та місцем розташування судового органу (особливо у випадку арешту за кордоном) можуть мати значення для визначення, чи була виконана вимога невідкладності, їх дійсний вплив на тривалість її доставлення до судового органу має бути доведений [Дивись рішення у справі *Ocalan v Turkey*, 12 березня 2003 року].

15. Наявність надзвичайного стану відповідно до статті 15 Європейської Конвенції з прав людини не повинна призводити до періодів довших, ніж сім днів між первинним позбавленням свободи та з’явленням до судового органу у зв’язку із тримання під вартою, якщо тільки проведення слухання видається зовсім неможливим.

Визнано, що надзвичайний стан у відповідності зі статтею 15 Європейської Конвенції з прав людини може вплинути на практичну можливість першого доставлення певного підозрюваного у правопорушенні до судового органу, але зазначений довший строк відбиває період, який загалом вважався прийнятним Європейським судом з прав людини у подібних справах [Дивись, наприклад, рішення у справах *Brannigan and McBride v United Kingdom*, 26 травня 1993 року, *Aksoy v Turkey*, 18 грудня 1996 року та *Demir v Turkey*, 23 вересня 1998 року]. Однак характер надзвичайного стану може змінюватися, і слід мати підстави для будь-якого продовження строку першого доставлення до судового органу.

16. Судовий орган, відповідальний за тримання когось під вартою або дозвіл на його продовження, а також за застосування альтернативних заходів, має заслухати і вирішити справу без зволікання.

Вимога невідкладності вважається такою, що стосується не лише доставлення відповідної особи до судового органу, але також і вирішення питання, чи виправдано застосування тримання під вартою або альтернативних заходів.

17. [1] Наявність підстав для тримання будь-кого під вартою, має періодично переглядатися судовим органом, який повинен постановити звільнення підозрюваної особи, якщо вирішить, що більше немає однієї або кількох умов, зазначених у правилах 6 та 7 а, b, c та d.

[2] Інтервал між переглядами зазвичай має бути не довшим, ніж один місяць, якщо тільки відповідна особа не має права порушити у будь-який час клопотання про звільнення.

[3] Відповідальність за забезпечення такого перегляду має лежати на органах прокуратури або слідчому органі, і якщо орган прокуратури або слідчий орган не заявив клопотання про продовження тримання під вартою, будь-яка особа має автоматично звільнитися з-під варти.

Визнання того, що обставини справи можуть змінюватися, – дивись правило 11, – вимагає періодичного розгляду судовим органом питання, чи все ще виправдане застосування тримання під вартою або альтернативних заходів, і за порушення такого розгляду відповідає обвинувальний або слідчий орган, оскільки на цьому органі лежить тягар доведення, що продовжує існувати достатнє виправдання для будь-якого заходу. Хоча слід додержуватися місячного періоду між такими переглядами, визнано, що мета такого таких переглядів може бути досягнута за рахунок можливості для особи, що тримається під вартою, звернутися до суду з клопотанням про звільнення її у будь-який час тримання під вартою. Також визнано, що органи влади можуть встановити обмеження для можливості подати клопотання про звільнення у залежності від періоду, що минув від попереднього клопотання, або відсутності будь-яких нових підстав для звільнення.

18. Будь-яка особа, що взята під вартою, а також особа, стосовно тримання під вартою якої продовжене, або до якої застосовані альтернативні заходи, має право оскаржити таке рішення, і їй мають повідомити про таке право під час винесення рішення.

Слід передбачити відповідні положення, що дають можливість оскаржити до вищого судового органу застосування тримання під вартою або альтернативних заходів та забезпечити, щоб відповідна особа була повідомлена про таку можливість, щоб вона могла скористатися нею якомога раніше. Таке оскарження може здійснюватися під час судового розгляду, який надає можливість розглянути усі питання, що мають значення. Цей обов'язок виходить за межі вимог статті 5 Європейсько Конвенції з прав людини [Дивись рішення у справі *Grauzinis v Lithuania*, 10 жовтня 2000 року].

19. [1] Особа, що тримається під вартою, має окреме право на швидке оскарження до суду законності її затримання.

[2] Це право може бути задоволене за допомогою періодичного перегляду тримання під вартою, якщо він дозволяє ставити питання, які стосуються такого оскарження.

Відповідальність органу обвинувачення або слідчого органу за забезпечення того, щоб було здійснено періодичний перегляд тримання під вартою, не слід плутати з незалежним правом кожної особи, що позбавлена свободи, оскаржити законність такої дії, – правом, передбаченим статтею 5 § 4 Європейсько Конвенції з прав людини. Це положення однозначно вимагає, щоб скарга була заслухана та вирішена судом. Таке оскарження може стосуватися більш широкого кола питань, ніж наявність підстав для тримання під вартою, оскільки стаття 5 § 4 вимагає, щоб судовий перегляд торкнувся усіх умов, що суттєві для законності певного позбавлення свободи [Дивись рішення у справі *Nikolova v Bulgaria*, 25 березня 1999 року]. Він має навіть торкатися питання відповідності правопорушення, у якому підозрюється відповідна особа, будь-якому конституційному положенню або правам, який він або вона мають за Конвенцією. Однак визнано, що у певних випадках періодичний перегляд може бути достатньо широким, щоб окреме оскарження законності у певний час було непотрібним [Дивись рішення у справі *De Jong, Baljet and Van Den Brink v Netherlands*, 22 травня 1984 року]. Таке оскарження має первинно бути доступним у межах тижнів від первинного затримання та потім на періодичній основі [Дивись, наприклад, рішення у справах *Bezicheri v Italy*, 25 жовтня 1989 року, *Rehbock v Slovenia*, 28 листопада 2000 року та *G.V. v Switzerland*, 30 листопада 2000 року]. Право подати скаргу буде вважатися порушеним, якщо особа, що тримається під вартою, утримується у повній ізоляції і не має доступу до адвоката [Дивись рішення у справі *Ocalan v Turkey*, 12 березня 2003 року]. Судовий орган повинен мати повноваження наказати звільнення відповідної особи, якщо тримання під вартою визнане незаконним [Дивись рішення у справі *Van Droogenbroeck v Belgium*, 24 червня 1982 року].

20. Наявність надзвичайного стану відповідно до статті 15 Європейської Конвенції з прав людини не повинна впливати на право особи, що тримається під вартою, на оскарження законності її затримання.

Хоча за статтею 15 Європейської Конвенції з прав людини надзвичайний стан дозволяє певний відступ від стандартів, що застосовуються за звичайних умов, права, викладені тут, є такими, що мають продовжувати бути доступними, і насправді визнані суттєвими гарантіями від можливого зловживання владою [Дивись, наприклад, рішення у справах *Brannigan and McBride v United Kingdom*, 26 травня 1993 року, *Aksoy v Turkey*, 18 грудня 1996 року та *Demig v Turkey*, 23 вересня 1998 року].

21. [1] Кожне рішення судового органу про тримання будь-кого під вартою, про продовження такого тримання або про застосування альтернативних заходів, має бути вмотивованим, а відповідній особі має надаватися копія цих мотивів.

[2] Лише за виключних обставин мотиви можуть не повідомлятися у той же день, коли прийняте рішення.

Виконання вимоги, щоб рішення були вмотивовані і ці мотиви були своєчасно надані, є суттєвим для здійснення права на оскарження застосування тримання під вартою або альтернативних заходів, а також для забезпечення того, щоб можна було визначити виправданість такого заходу у певному випадку. Крім того, мотиви мають показувати, що доводи клопотання про звільнення були дійсно розглянуті, а не містили лише повторювання ритуальної формули [Дивись, наприклад, рішення у справах *Mansur v Turkey*, 8 червня 1995 року та *Smirnova v Russia*, 24 липня 2003 року]. Виключні обставини, що згадані у параграфі 2, можуть виникнути у судах, коли клопотання про звільнення, подане до суду після рішення про тримання особи під вартою, слухається спочатку і не є переглядом первинного рішення про тримання під вартою.

Тривалість

22. [1] Тримання під вартою завжди має тривати доти, поки виконуються умови, зазначені у правилах 6 та 7.

[2] У будь-якому разі його тривалість не повинна перевищувати, і зазвичай бути непомірною, із покаранням, що може бути призначене за відповідне правопорушення.

[3] У жодному разі тримання під вартою не повинне порушувати право особи, що тримається під вартою, на судовий розгляд протягом розумного строку.

Вимога, щоб тримання під вартою було жорстко необхідним, означає, що як тільки будь-яке із виправдань для його застосування перестає існувати, воно має бути припинене, – дивись правило 11, – якщо тільки не виникло якесь інше виправдання. Саме судовий орган має визначити, чи продовжує існувати таке виправдання або чи виникло воно. Але навіть коли тримання під вартою виправдано, суттєвість такого втручання в свободу та некаральний характер цього заходу вимагають, щоб його тривалість зазвичай не була непропорційною до покарання, яке може бути застосовано до відповідної підозрюваної особи. Ще одне обмеження щодо загального строку тримання під вартою міститься у статті 5 § 3 Європейської Конвенції з прав людини, яка вимагає, щоб кожен, хто тримається під вартою, отримав судовий розгляд у розумний строк, і це вимагає, щоб процедури у таких випадках здійснювалися з особливою швидкістю. Ніякого максимального строку тримання під вартою не було визначено Європейським судом з прав людини, коли він визначав, що є „розумним”, – строки і менші, і трохи більші за рік визнавалися сумнівними [Менш ніж вісім місяців у справі *Shishkov v Bulgaria*, 9 січня 2003 року та чотирнадцять місяців у справі *Jecius v Lithuania*, 31 липня 2000 року], хоча строки більші за чотири роки були визнані і прийнятними [W v Switzerland, 26 січня 1993 року] і сумнівними [Debboub alias Hussein Ali v France, 9 листопада 1999 року]; але очевидно з практики Суду, що мають існувати особливі підстави, щоб виправдати довгий строк, і що для більшості справ достатньо короткого строку, хоча навіть потреба у такому строку має бути переконливо доведена. Слід також відзначити, що Комітет Міністрів рекомендував, що „коли, як крайній захід, неповнолітній підозрюваний тримається під вартою, воно має тривати не більш ніж шість місяців до передачі справи

до суду. Цей строк може бути продовженим лише тоді, коли суддя, що не причетний до розслідування справи, переконається, що усі затримки у розслідування повністю виправдані виключними обставинами" (Рекомендація Res (2003) 20 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо нових підходів у вирішенні проблеми злочинності серед неповнолітніх та ролі ювенальної юстиції, стаття 16). Те, що строк тримання під вартою згодом зараховується до будь-якого ув'язнення, – дивись правило 33, – не має значення для визначення його виправданості.

23. Будь-яке визначення максимального строку тримання під вартою не повинно призводити до того, що дійсна потреба для його продовження у особливих обставинах певної справи не розглядатиметься з регулярними інтервалами.

Хоча виконання вимог щодо тривалості тримання під вартою може бути полегшене за допомогою визначення у законодавстві максимального строку тримання під вартою, необхідність враховувати особливі обставини певної справи означає, що такий строк не слід застосовуватися у всіх випадках, коли потрібне тримання під вартою. У багатьох випадках обставини дадуть можливість передати справу до суду до закінчення цього періоду; так, тримання під вартою протягом трьох років, допустимих за законом, Європейський суд з прав людини визнав порушенням статті 5 § 3 Європейської Конвенції з прав людини, оскільки не була доведена особлива ретельність під час провадження [Ceský v Czech Republic, 6 червня 2000 року].

24. [1] На органі прокуратури або слідчому органі лежить обов'язок діяти із належною ретельністю під час проведення розслідування і забезпечити, щоб існування обставин, що свідчать на користь тримання під вартою, трималося під постійним контролем.

[2] Справам, у яких особа тримається під вартою, має надаватися перевага.

Особлива відповідальність, що визнана за органом обвинувачення або слідчим органом щодо провадження у справі, – тобто, щоб тримання під вартою тривало не довше, ніж це виправдано, і особа, що тримається під вартою, була передана до суду із особливою швидкістю, – ґрунтується на його виключному доступі до інформації стосовно справи та його здатності пришвидшити її розгляд судом. Багато порушень статті 5 § 3 сталося через довгі строки бездіяльності під час досудового провадження у справі [Дивись, наприклад, рішення у справах Clooth v Belgium, 12 грудня 1991 року, Assenov v Bulgaria, 28 жовтня 1998 року та Punzelt v Czech Republic, 25 квітня 2000 року], і Європейський суд з прав людини ясно очікує ефективних заходів щодо таких факторів, як спізнале надання експертних висновків, хвороба або нестача персоналу.

Допомога адвоката, присутність зацікавленої особи та переклад

25. [1] Намір клопотати про тримання під вартою та підстави для цього мають бути швидко повідомлені відповідній особі мовою, яку вона розуміє.

[2] Особа, тримання під вартою якої вимагається, має право на допомогу адвоката під час розгляду цього питання та на відповідні можливості для консультування зі своїм адвокатом з метою підготовки захисту. Відповідній особі мають повідомити про ці права за достатній час та мовою, яку вона розуміє настільки, щоб практично скористатися ними.

[3] Така допомога адвоката має надаватися за суспільні кошти, якщо особа, тримання під вартою якої вимагається, не може собі цього дозволити.

[4] Наявність надзвичайного стану відповідно до статті 15 Європейської Конвенції з прав людини не повинна зазвичай впливати на право на доступ та консультацію із адвокатом у контексті розгляду питання про тримання під вартою.

Обов'язок інформувати того, хто дійсно затриманий поліцією або тримається під вартою, негайно і зрозумілою мовою про намір клопотати про його взяття або продовження тримання під вартою та про мотиви для цього, спрямований на забезпечення того, щоб особа була здатна отримати відповідну правову пораду та приготувати доводи проти застосування такого заходу, а також щоб приготувати її родину до можливості того, що він може бути застосовний. Тож цей обов'язок виходить за межі схожого обов'язку, який передбачений статтею 5 § 2 Європейської Конвенції з прав людини, коли позбавлення свободи дійсно

сталось. Таке повідомлення зазвичай має слідувати після рішення клопотати про взяття або продовження тримання під вартою, але може бути виправданим і довший строк, коли відповідна особа не тримається під вартою на той час або коли потрібна допомога перекладача. Суттєвість наслідків взяття під варту вимагає, щоб особа, чиє тримання під вартою вимагатиметься, отримала правову допомогу, і має бути наданий адвокат за суспільний кошт, якщо особа не може собі цього дозволити. Обов'язок щодо надання інформації про право на адвоката і належного часу для консультації спрямований на забезпечення того, щоб це право надавало реальні переваги особі, яка ризикує бути взятою під варту. Це право також передбачає, що орган, який затримав або звинувачує особу, або розслідує справу щодо неї, вжив належних заходів для забезпечення, аби відповідна особа дійсно мала змогу зв'язатися із адвокатом, і це може вимагати надання такої інформації про адвокатів, щоб з ними можна було зв'язатися, і використання допомоги перекладача, щоб пояснити право на консультацію та представництво і допомогти у його здійсненні. Це також передбачає надання відповідних умов для консультації із адвокатом. Положення цього правила стосуються права на правову допомогу щодо процедури вирішення питання про тримання під вартою. Вони не стосуються дійсної присутності адвоката протягом розслідування. Хоча надзвичайний стан згідно статті 15 Європейської Конвенції з прав людини дозволяє певний відступ від стандартів, що застосовуються за звичайних умов, викладені тут права є такими, які мають продовжувати бути доступними і які насправді визнані суттєвими гарантіями від можливого зловживання владою [Дивись, наприклад, рішення у справах *Brannigan and McBride v United Kingdom*, 26 травня 1993 року, *Aksoy v Turkey*, 18 грудня 1996 року та *Demir v Turkey*, 23 вересня 1998 року]. Але у стані надзвичайності строк, який може бути прийнятним до того, коли особі дозволять отримати правову пораду та допомогу для того, щоб надати доводи проти рішення клопотати про тримання під вартою, неминуче відіб'ється на відстрочці, яка дозволена правилом 20, у доставленні до судового органу для слухання щодо тримання під вартою.

26. Особі, тримання під вартою якої вимагається, та її адвокату надається своєчасний доступ до документів, які мають значення для цього рішення.

Відкриття документів адвокату особи, чиє тримання під вартою (або його продовження) вимагатиметься, є суттєвим для того, щоб адвокат був здатен ефективно заперечувати проти клопотання щодо необхідності застосування такого заходу [Дивись, наприклад, рішення у справі *Shishkov v Bulgaria*, 9 січня 2003 року]. Хоча певні обмеження у відкритті можуть бути виправдані, особливо метою забезпечити відправлення правосуддя або захистити національну безпеку, вони не повинні суттєво підривати здатність підготувати доводи проти тримання під вартою [Дивись, наприклад, рішення у справі *Garcia Alva v Germany*, 13 лютого 2001 року].

27. [1] Особа, що є громадянином іншої держави і тримання під вартою якої вимагається, має право на те, щоб консул цієї держави був повідомлений про таку можливість за достатній час, щоб отримати від нього пораду та допомогу.

[2] Це право, коли можливо, має також поширюватися на осіб, що мають громадянство як держави, де тримання під вартою вимагається, так і іншої держави.

Ця вимога намагається забезпечити виконання зобов'язань за статтею 36 Віденської Конвенції щодо консульських зносин, і її важливість також визнана у статтях 14-18 Додатку до Рекомендації № R (84) 12 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо іноземних в'язнів. Важливість цих зобов'язань щодо підозрюваних-негромадян була підкреслена Міжнародним судом справедливості [У справах *LaGrand (Germany v United States of America)*, 27 червня 2001 року та *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v United States of America)*, 31 березня 2004 року]. Хоча ці зобов'язання не передбачають консульського захисту для осіб із подвійним громадянством з боку держави, громадянами якої вони є, визнано, що наявність родини та власності у іншій державі, громадянами якої вони є, може зробити бажаним надати доступ до службовця консульства цієї країни. Рішення щодо зв'язку із консулом має прийматися особою, про чиє тримання під вартою (або його продовження) клопотатиметься, якщо тільки вона не є неправоздатною приймати таке рішення, і тоді відповідальність за допомогу у такому контакті має лежати на судовому органі, що здійснює слухання щодо тримання під вартою. Це право

не створює будь-якого обов'язку органів влади намагатися встановити громадянство особи, що тримається під вартою. Держава може вирішити вважати особу, яка є громадянином цієї держави і іншої держави (держав), своїм громадянином.

28. Особа, тримання під вартою якої вимагається, має право бути присутньою під час розгляду питання про тримання під вартою. За певних обставин ця вимога може виконуватися за допомогою відеозв'язку.

Це право відбиває важливість того, щоб особа, про чие тримання під вартою (або його продовження) клопотатиметься, була здатна заперечити проти клопотання щодо виправданості застосування такого заходу [Дивись рішення у справі Grauzinis v Lithuania, 10 жовтня 2000 року]. Визнано, що у певних випадках (особливо, коли йдеться про міркування безпеки або відстань), цієї мети можна досягнути, не доставляючи особу фізично до судового органу. Але будь-який використаний відеозв'язок має бути таким, щоб надавати таку ж ефективну можливість передавати відомості від неї та до неї і оцінити її фізичний та психічний стану, якби вона були фізично присутня. Крім того, присутність є правом, який певні особи можуть не бажати використовувати.

29. Відповідний переклад у судовому органі, що розглядає, чи тримати когось під вартою, має забезпечуватися за суспільні кошти, якщо відповідна особа не розуміє і не говорить мовою, що зазвичай використовується у такому процесі.

Обов'язок забезпечити переклад визнає, що здатність особи, про чие тримання під вартою (або його продовження) клопотатиметься, приймати участь у розгляді може бути підірвана через мовні складнощі. Але цей обов'язок виникає, лише якщо здатність особи розмовляти та розуміти мову розгляду є недостатньою і, у іншому випадку, не перетворюється на право користуватися найбільш улюбленою мовою.

30. Особі, що присутня під час розгляду питання про тримання під вартою, має бути надана можливість помитися, а якщо вона є чоловіком – поголитися, окрім випадків, коли це призведе до докорінної зміни його звичайної зовнішності.

Особам, що доставляються до судового органу, який може постановити їх тримання під вартою, має бути надана можливість представити себе якнайкраще під час будь-якого розгляду перед судовим органом. Стосовно особистої гігієни це означає, що їх мають надати можливість помитися перед цим, а чоловікам – поголитися, якщо, звісно, це не змінить докорінно їх звичайний зовнішній вигляд. Ця вимога повторює правила 20.4, 68.2 та 97 Європейських пенітенціарних правил.

31. Попередні правила у цьому розділі мають застосовуватися до продовження тримання під вартою.

Попередні вимоги також застосовуються до будь-якого розгляду, під час якого може бути прийняте рішення щодо продовження тримання під вартою, і вони повторюють положення правил 23.1, 23.2, 37.1-4, 98.1 та 98.2 Європейських пенітенціарних правил.

Повідомлення родини

32. [1] Особа, тримання під вартою якої (або його продовження) вимагається, має право на те, щоб члени її родини були своєчасно повідомлені про дату та місце розгляду питання про тримання під вартою, якщо тільки це суттєво не зашкодить відправленню правосуддя або національній безпеці.

[2] У будь-якому разі рішення щодо контакту із членами родини має приймати особа, тримання під вартою якої (або його продовження) вимагається, якщо тільки вона не є правоздатною прийняти таке рішення або для цього є інше нагальне виправдання.

Застосування тримання під вартою впливатиме на родину відповідної особи, і обов'язок повідомити родину відбиває право, яке як вона, так і члени її родини мають за статтею 8 Європейської Конвенції з прав людини, а також важливість такого зв'язку як гарантії від можливого зловживання. Зволікання із повідомленням родини може бути виправданим лише за виключних обставин, коли може бути завдано шкоди відправленню правосуддя або національній безпеці (наприклад, через ризик змови). Відповідальність, які батьки несуть за неповнолітню особу, може бути випадком, який виправдовує зневагу до бажання

підозрюваного не інформувати його родину. Поняттю „члени родини” слід надавати широке значення, що використовується Європейським судом з право людини [Дивись, наприклад, рішення у справі X, Y та Z v United Kingdom, 22 квітня 1997 року], а не посилається на визнані законом стосунки. Родина може бути повідомлена безпосередньо або через адвоката відповідної особи. Право на повідомлення членів родини про наступний розгляд щодо тримання під вартою не обов'язково означає, що вони мають право бути присутніми на ньому.

Залік тримання під вартою до покарання

33. [1] Будь-який строк тримання під вартою до засудження має зараховуватися до строку будь-якого призначеного пізніше покарання у вигляді позбавлення волі.

[2] Будь-який строк тримання під вартою може бути врахований при визначенні покарання, що не пов'язане із позбавленням волі.

[3] Характер та тривалість попередньо застосованих альтернативних заходів також може враховуватися при визначенні покарання.

Некаральний характер тримання під вартою вимагає, щоб строк, проведений під вартою, зараховувався до строку ув'язнення: відхилення від цього правила може бути допустимим, – якщо це взагалі можливо, – лише у окремих випадках і з особливих підстав, для яких національне законодавство передбачає відповідні повноваження у створенні виключень. Характер режиму у місці, де особа тримається під вартою, не повинен мати будь-яких наслідків для розрахунку вказаного заліку. Оскільки ув'язнення може й не бути призначене особі, засудженій за правопорушення, після того як вона певний час трималась під вартою, було б відповідним розглянути можливість врахувати цей строк при призначенні нев'язничного покарання. Це було б особливо бажаним для альтернатив до тримання під вартою, які все ж таки значно обмежують свободу особи. Так, у Португалії строк ув'язнення зменшується, коли було застосовано домашній арешт як альтернативу триманню під вартою. Багато держав також зараховують до строку ув'язнення час, проведений під вартою в очікуванні екстрадиції.

Компенсація

34. [1] Мають бути розглянуті положення щодо компенсації особам, які трималися під вартою і не були потім засуджені за правопорушення, у зв'язку з яким вони трималися під вартою; така компенсація має покривати втрату доходів, втрачену вигоду та моральну шкоду.

[2] Компенсація не повинна вимагатися, коли встановлено, що особа, яка трималась під вартою, активно сприяла через свою поведінку виникненню розумної підозри у тому, що вона вчинила правопорушення, або навмисно перешкоджала розслідуванню стверджуваного правопорушення.

Ще одним наслідком некарального характеру тримання під вартою є те, що слід розглянути можливість компенсації за витрати, пов'язані із позбавленням свободи, особам, які не були визнані винними у правопорушенні, у зв'язку з яким вони трималися під вартою. Ця можливість є відмінною від обов'язку за статтею 5 § 5 Європейської Конвенції з прав людини надати компенсацію тому, хто тримався під вартою без правової підстави для цього. Виключення із цієї можливості визнає, що у певних випадках поведінка таких осіб може значно вплинути на рішення про тримання їх під вартою. Але це правило також залишає державам можливість встановити інші обставини, за яких компенсація має призначатися. Хоча зазнана шкода у багатьох випадках вимагатиме фінансової компенсації, але інші форми відшкодування можуть бути доречними, коли шкода має моральний характер.

III. Умови тримання під вартою

Загалом

35. Умови тримання під вартою мають, за виключенням правил, викладених нижче, відповідати Європейським пенітенціарним правилам.

35. Європейські пенітенціарні правила стосуються усіх в'язнів, але також визнано, що статус осіб, що тримаються під вартою, вимагає додержання певних додаткових правил.

Наведені Європейські пенітенціарні правила мають особливе значення для наступних аспектів тримання під вартою:

- Прийняття – 14, 15 та 16;
- Одяг та місця для сну – 20, 21 та 97;
- Процедури оскарження – 70;
- Контакти із зовнішнім світом – 17, 24 та 99;
- Дисципліна та покарання – 56-62;
- Охорона здоров'я – 15.1(e), 15.1(f), 16(a) та 39-48;
- Інформація про права, правила та інші питання – 15.2, 30 та 38.3;
- Інспекції та моніторинг – 92 та 93;
- Характер та розмір приміщень – 18.1-7, 18.10 та 96;
- Особиста гігієна – 19.3-7;
- Підготовка захисту та доступ до правової допомоги – 23 та 98;
- Релігія та вірування – 29;
- Санітарні умови – 19.1-3;
- Розділення по категоріям – 11.1, 11.2, 18.8 та 18.9;
- Персонал – 71-81 та 89;
- Час поза камерою та допустимі види діяльності – 25, 27 та 101;
- Користування установами, іншими ніж установи тримання під вартою – 10.3(b);
- Соціальна допомога – 16(d);
- Праця та освіта – 26, 28 та 100.

Відсутність в установі тримання під вартою

36. [1] Особа, що тримається під вартою, має залишати установу тримання під вартою для подальшого розслідування, лише якщо це дозволено суддею або прокурором або з виразної згоди особи, що тримається під вартою, і на обмежений час.

[2] Після повернення до установи тримання під вартою особа, що тримається під вартою, має на її прохання якомога швидше пройти ретельне фізичне дослідження лікарем або, у виключних обставинах, кваліфікованою медичною сестрою.

Комітет Ради Європи із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню (Комітет) дійшов думки, що є бажаним, щоб подальші допити поліцією після того, як особа взята під варту, відбувалися у відповідній установі тримання під вартою, а не у приміщенні поліції. Повернення осіб, що тримаються під вартою, під контроль поліції може відбуватися, лише якщо вони виразно погодилися на це або якщо такий перевід є безумовно неминучим і був санкціонований суддею або прокурором. Тривалість такого тимчасового переведення має бути чітко визначена суддею або прокурором. Після повернення до установи тримання під вартою, слід провести ретельне фізичне обстеження, якщо цього вимагає особа. Таке обстеження має бути завжди невідкладним і особливо негайним, якщо є будь-які очевидні ознаки ушкоджень або поганого поведження.

Продовження лікування

37. [1] Мають бути створені умови для того, щоб особи, які тримаються під вартою, продовжували необхідне медичне або стоматологічне лікування, яке вони отримували до затримання, якщо так вирішить лікар або стоматолог установи тримання під вартою після консультації, якщо це можливо, із лікарем або стоматологом особи, що тримається під вартою.

[2] Особі, що тримається під вартою, має бути надана можливість консультуватися та отримувати лікування у власного лікаря або стоматолога, якщо медична або стоматологічна необхідність цього вимагають.

[3] Якщо особі, що тримається під вартою, відмовляють у проханні про консультацію із власним доктором або стоматологом, мають бути наведені мотиви для цього.

[4] Кошти на ці потреби не повинні покриватися адміністрацією установи тримання під вартою.

Невдовзі після того, як особа була оглянута під час прийому, лікар установи має створити умови, аби забезпечити їй можливість продовжити будь-яке медичне лікування, яке вона отримувала на час взяття під варту. Рішення щодо такої необхідності має прийматися лікарем установи, якому слід наглядати за лікуванням. Подібні умови слід створити щодо іншого лікування, такого як стоматологічне, гормональне або лікування безпліддя, коли зволікання може бути дуже шкідливим для відповідної особи. Можливість відвідання власним лікарем або стоматологом є також природним наслідком правового статусу особи, що тримається під вартою, і має надаватися, коли в'язничний лікар вирішить, що цього вимагає медична або стоматологічна необхідність. Однак адміністрація установи тримання під вартою не повинна платити за відвідання цими спеціалістами.

Листування

38. Зазвичай не повинно бути будь-яких обмежень щодо кількості листів, які посилає або отримує особа, що тримається під вартою.

Загалом, підстави, з яких можуть бути виправданими обмеження, не повинні стосуватися об'єму листування між особами, що тримаються під вартою, та їх родиною або друзями.

Голосування

39. Особи, що тримаються під вартою, повинні мати змогу приймати участь у публічних виборах та референдумах, що проводяться під час їх тримання під вартою.

Оскільки відповідно до правила 3 осіб, що тримаються під вартою, слід утримувати в умовах, що відповідають їх правовому статусу, і не створювати для них обмежень, крім необхідних для відправлення правосуддя, безпеки установи, інших ув'язнених та персоналу і захисту прав інших осіб, не може бути підстав для відмови їм у праві брати участь у місцевих, національних та європейських виборах, які відбуваються під час їх тримання під вартою. Ненадання особам, що тримаються під вартою, можливості голосувати може створити порушення статті 3 Протоколу 1 до Європейської Конвенції з прав людини [Дивись рішення у справах *Labita v Italy*, 6 квітня 2000 року and *Hirst v United Kingdom* (№ 2), 6 жовтня 2005 року].

Освіта

40. Тримання під вартою не повинно надмірно утруднювати освіту для дітей або молодих осіб або надмірно обмежувати доступ до освіти вищого рівня.

Забезпечення того, щоб освіта осіб, які тримаються під вартою, не переривалася та не зазнавала втручання, відповідає їхньому правовому статусу і необхідності поводитися із ними без зайвих обмежень, а також важливості для всіх ув'язнених мати доступ до освіти, як визнано у Рекомендації № R (89) 12 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо освіти у в'язницях та у правилах 28.3 та 35.2 Європейських пенітенціарних правил. У відповідні положення щодо освіти осіб, які тримаються під вартою, можуть включатися заходи, які створюють можливість здавати екзамени.

Дисципліна та покарання

41. Жодне дисциплінарне покарання особи, що тримається під вартою, не повинно призводити до продовження тримання під вартою або до обмежень у підготовці до її захисту.

Слід уникати, наскільки це можливо, застосування дисциплінарних покарань до осіб, які тримаються під вартою, і особливо важливо, щоб вони не зашкоджували можливості такої особи готувати свій захист і не позначалися на строку тримання під вартою, постановленому судовим органом.

42. Покарання у вигляді одиночного утримання не повинно впливати на доступ до адвоката і має надавати мінімальну можливість контактів із родиною на волі. Це не повинно впливати на умови тримання під вартою особи щодо наявності ліжка, можливості фізичних справ, гігієни, доступу до матеріалів для читання та до представників релігії.

Якщо застосовується покарання у вигляді одиночного ув'язнення, покарання має не виходити за межі заборони спілкування з іншими ув'язненими. Тож не повинно бути втручання

у доступ до юридичного представника і має зберігатися щонайменше мінімальний контакт із родиною. Крім того, не повинно бути додаткових покарань, таких як погіршення у забезпеченні ліжком або гігієнічними умовами, скорочення часу для вправ, менший доступ до матеріалів для читання або відмова у зустрічі з офіційним представником релігійної організації. Положення цього правила не мають наміру регулювати випадки, коли застосовуються заходи для захисту життя та здоров'я відповідної особи або інших осіб; тим не менше, такі заходи не повинні призводити до погіршення поводження із особою, яка тримається під вартою.

Персонал

43. Персонал, який працює в установі тримання під вартою, має відбиратися та навчатися так, щоб він брав до уваги особливий статус та потреби осіб, що тримаються під вартою.

Це правило підкреслює, що робота з особами, які тримаються під вартою, вимагає спеціальних якостей та навичок, аби забезпечити, щоб відмінний статус та відмінні потреби таких ув'язнених повністю визнавалися і з ними поводитися відповідно до їх правового статусу та потреб. Навчання має включати інструкції щодо діяльності у режимі найменших обмежень, створення можливості особам, що тримаються під вартою, знаходитися поза камерами і займатися змістовною діяльністю розумний період доби і допомогу у таких питаннях, як подання клопотань про звільнення, пошук адвоката або підтримання зв'язків із родиною. Навчання має також зосереджуватися на здатності персоналу відповідно поводитися із спеціальними категоріями осіб, що тримаються під вартою.

Процедури оскарження

44. [1] Особи, що тримаються під вартою, мають право на оскарження всередині та за межами установи тримання під вартою і на конфіденційний доступ до відповідного органу, який уповноважений розглянути їх скарги.

[2] Це оскарження має бути додатковим до будь-якого права порушити юридичний розгляд.

[3] Скарги мають бути розглянуті якомога швидше.

Час від часу особи, що тримаються під вартою, можуть відчувати несправедливість у поводженні із ними, чи то особисто, чи то як до групи. Це може статися навіть за найкращого керівництва установою тримання під вартою. Важливо, щоб були процедури, які дозволять таким особам зареєструвати будь-які скарги, які вони мають, і щоб це було можливо зробити зі збереженням конфіденційності. Швидке вирішення скарг має особливе значення для осіб, що тримаються під вартою, оскільки їх тримання має тривати короткий час.

Рекомендація 1778 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань

1. Парламентская Ассамблея, ссылаясь на свою резолюцию 1530 (2007) «Дети-жертвы: пресечение всех форм, насилия, эксплуатации и жестокости», рекомендует Комитету Министров предложить тем государствам – членам Совета Европы, которые еще не сделали этого, как можно скорее подписать и ратифицировать существующие международные и европейские правовые документы, касающиеся защиты детей, в частности документы, упомянутые в резолюции, требующей в течение 6 месяцев направить ответ с информацией о принятых мерах и ввести в действие процедуру мониторинга гарантий, предоставляемых детям в государствах-членах.

2. Ассамблея предлагает Комитету Министров принять все соответствующие шаги, с тем, чтобы государства – члены Совета Европы:

2.1. розробтали и внедрили внутренние правовые и социальные процедуры, изложенные в резолюции 1530 (2007), чтобы гарантировать защиту детей от любых форм насилия, эксплуатации и жестокости;

2.2. призвали компетентные национальные органы обеспечить широкое распространение, как среди детей, так и среди взрослых информации и рекомендаций в отношении предотвращения, обнаружения и пресечения жестокости в отношении детей, а также активизировать специализированную подготовку по этому вопросу специалистов, работающих с детьми;

2.3. стимулировали установление партнерских отношений и сотрудничества на национальном, европейском и международном уровне с целью создания эффективных механизмов защиты детей таких, как формирование централизованной базы данных, позволяющей регистрировать различные типы насилия и его жертв, раскрывать и ликвидировать всевозможные существующие сети эксплуатации детей, а также задействовать адекватные эффективные механизмы уголовного правосудия;

2.4. разработтали планы действий, подкрепляемые адекватными материальными и людскими ресурсами, с целью борьбы со всеми формами насилия, эксплуатации и жестокости в отношении детей.

3. Кроме того, Ассамблея призывает Комитет Министров поручить своим профильным правительственным комитетам, в частности Европейскому комитету по правовому сотрудничеству (ЕКПС), в тесном сотрудничестве с Парламентской Ассамблеей подготовить проект Конвенции, предусматривающей предоставление детям комплексной эффективной защиты от любых форм насилия, эксплуатации и жестокости, а также типового закона, отражающего положения вышеуказанной Конвенции, которые могли бы применяться во всех государствах-членах, и, в частности, определяли бы такие понятия, как интересы ребенка, согласовать уголовно-правовые определения составов преступлений в отношении детей и стремиться обеспечивать им комплексную защиту от любых посягательств на их тело или духовный мир вне зависимости от их причин и форм.

4. Ассамблея просит Комитет Министров поручить профильным правительственным комитетам предложить меры по облегчению и оптимизации доступа детей к процедурам апелляции и подачи жалоб с целью обеспечения прав, провозглашенных для них в существующих документах Совета Европы, в частности, в Европейской конвенции по правам человека и в (пересмотренной) Европейской социальной хартии.

5. Ассамблея предлагает Комитету Министров изыскать пути и средства максимально широкого вовлечения детей в работу по выполнению настоящей рекомендации.

Рекомендація CM / Rec (2008) щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, які підлягають призначенню санкцій або заходів

Прийнято Комітетом Міністрів
5 листопада 2008 року на 1040 зустрічі Заступників Міністрів

Комітет Міністрів, відповідно до вимог статті 15.6 Статуту Ради Європи,¹

З огляду на те, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, особливо шляхом гармонізації законів у справах загального інтересу;

Звертаючи особливу увагу на:

– Конвенцію із захисту прав людини і основоположних свобод (ETS No. 5) і прецедентне право Європейського Суду із захисту прав людини;

– Європейську Конвенцію із запобігання знуцанням та нелюдського чи принизливого ставлення або покарання (ETS No. 126), а також роботу комітету, якому довірено її реалізацію;

– Конвенцію Організації Об'єднаних Націй із прав дитини;

Дотримуючись:

Рекомендації Re c (2 0 0 6) 2 з Європейських правил ув'язнення;

Рекомендації Rec(2005)5 щодо прав дітей, які перебувають у спеціалізованих закладах;

Рекомендації Rec(2004)10 стосовно захисту прав людини та гідності людей з психічними вадами;

Рекомендації Rec(2003)20 щодо нових шляхів поведінки з підлітковою злочинністю та ролі ювенальної юстиції;

Рекомендації No. R (97)12 щодо роботи персоналу, який застосовує санкції чи заходи;

Рекомендації No. R (92)16 стосовно Європейських правил застосування громадських санкцій чи заходів;

Рекомендації No. R (87)20 щодо соціального реагування на підліткову злочинність;

Беручи до уваги:

Інструкції ООН із запобігання підліткової злочинності (Інструкції Ер-Ріяд);

Стандартні мінімальні правила ООН з адміністрування ювенального правосуддя (Пекінські правила);

Стандартні мінімальні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із позбавленням волі (Токійські правила);

Інструкції ООН щодо захисту неповнолітніх правопорушників, позбавлених волі (Гаванські правила);

Посилаючись на Фінальну Декларацію та План Заходів, прийнятий на Третньому Саміті Голів держав та Уряду Ради Європи (Варшава, Польща, 16–17 травня 2005 року), особливо на частину III.2 Плану Заходів під назвою «Розбудова Європи для дітей», а також, посилаючись на Резолюцію №2, прийняту на 28-й Конференції Міністрів Юстиції Європи (Ланзароте, Іспанія, 25–26 жовтня 2007 року); Після чого, вважаючи, що сумісні дії на європейському рівні необхідні для кращого захисту прав та добробуту неповнолітніх, які потрапили у конфлікт із законом, і розробки дитячої системи правосуддя у державах-членах;

Вважаючи за необхідне те, що держави – члени Ради Європи повинні покращувати, оновлювати та переглядати загальні принципи стосовно власної національної політики ювенальної юстиції та практики і підвищувати міжнародну співпрацю у цій сфері;

Рекомендує урядам держав – членів Ради Європи:

– дотримуватись у своєму законодавстві, політиці та практиці, правил, що містяться у додатку до цієї рекомендації;

– переконатись, що ця рекомендація та супровідні коментарі перекладені та розповсюджуються якомога ширше, особливо серед судових органів і поліції, служб, що займаються виконанням санкцій та заходів, направлених на неповнолітніх правопорушників, виправні колонії та психіатричні заклади, в яких перебувають неповнолітні правопорушники, так само як ЗМІ та громадськість.

ДОДАТОК ДО РЕКОМЕНДАЦІЇ CM/REC(2008)11 Європейські правила щодо неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів

Метою цих правил є дотримання прав та безпеки неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів, а також підтримувати їхній фізичний, розумовий та соціальний статус під час застосування громадських санкцій чи заходів, або інших способів позбавлення свободи. Жодне з цих правил не повинно трактуватись як перешкода застосуванню інших відповідних міжнародних інструментів із захисту прав людини та стандартів, які є більш провідними для забезпечення прав, захисту та піклування про неповнолітніх. Більше того, положення Рекомендації Rec(2006)2 щодо європейських правил ув'яз-

нення та Рекомендації № R (92)16 щодо європейських правил застосування громадських санкцій та заходів повинні застосовуватись на користь неповнолітніх правопорушників, якщо вони не порушують цих правил.

ЧАСТИНА I – БАЗОВІ ПРИНЦИПИ, ЦІЛІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

А. Базові принципи

1. До неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів, необхідно ставитися з повагою до їхніх прав людини.

2. Санкції чи заходи по відношенню до неповнолітніх правопорушників, а також спосіб їх застосування, повинні визначатись законом і базуватись на принципах соціальної інтеграції та освіти і профілактики рецидиву скоєння правопорушень.

3. Санкції та заходи повинні призначатись судом, а у випадках призначення іншим офіційним органом, повинні підлягати судовому переглядові. Вони повинні бути вирішальними і призначатись на мінімально необхідний термін часу та лише для законних цілей.

4. Мінімальний вік для застосування санкцій чи заходів у наслідок скоєння злочину не повинен бути надто низьким і має бути визначений у законі.

5. Визначення та застосування санкцій чи заходів має ґрунтуватись на кращих інтересах неповнолітніх правопорушників, залежно від тяжкості скоєного злочину (принципово або пропорційно) і враховувати їхній вік, фізичний та психічний стан, рівень розвитку, можливості та особисті обставини (принцип індивідуалізації) підтверджені, у разі необхідності, відповідними психологічними, психіатричними чи соціальними дослідженнями.

6. Для адаптування запровадження санкцій чи заходів до окремих обставин кожної справи, органи, відповідальні за їх запровадження, повинні мати чітко визначені дискретні рівні, які запобігали б серйозним порушенням у неоднаковому ставленні до правопорушників.

7. Санкції чи заходи не повинні принижувати чи ображати неповнолітніх правопорушників, які їм підлягають.

8. Санкції чи заходи не повинні застосовуватись у спосіб, що підсилював би їхній тяжкий характер чи призводив би до надмірного ризику завдати фізичну чи психічну шкоду.

9. Санкції чи заходи повинні застосовуватись без будь-яких необґрунтованих затримок і лише у спосіб та на період, які є дійсно необхідними (принцип мінімального втручання).

10. Позбавлення волі неповнолітнього має розглядатись як крайня міра і застосовуватись на якнайкоротший можливий період часу. Спеціальних зусиль необхідно докладати для уникнення досудового тримання під вартою.

11. Санкції чи заходи повинні призначатись і застосовуватись без проявів будь-якої дискримінації щодо статі, расової приналежності, кольору шкіри, мови, віросповідання, статевої орієнтації, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, приналежності до національних меншин, приватної власності, місця народження чи іншого статусу (принцип недискримінації).

12. Медіацію чи інші методи відновного правосуддя необхідно застосовувати на усіх рівнях роботи з неповнолітніми (виділено редакцією).

13. Будь-який правовий орган, що займається питаннями неповнолітніх, повинен забезпечувати ефективне залучення до процедур визначення та виконання санкцій чи заходів. Неповнолітні не повинні мати менші юридичні права і можливості захисту, в порівнянні з тими, які надаються повнолітнім правопорушникам основними правилами кримінальних процедур.

14. Будь-який правовий орган, що займається питаннями неповнолітніх, повинен враховувати права та обов'язки батьків та законних опікунів, і, по можливості, залучати їх до правових процедур та застосування санкцій чи заходів, за винятком того, коли це суперечить кращим інтересам неповнолітнього. Якщо правопорушник досягає повноліття, залучення батьків та законних опікунів не є обов'язковим. Члени родини та представники громади також можуть бути залучені до справи, де це доцільно.

15. Будь-який правовий орган, який займається питаннями неповнолітніх, має дотримуватись мультидисциплінарного і мультиорганізаційного підходу, а також має інтегрува-

тись з різноманітними соціальними ініціативами для неповнолітніх з метою забезпечення цілісного підходу та безперервного піклування про цих неповнолітніх (принципи залучення громади та безперервного піклування).

16. Право неповнолітніх на приватне життя повинно дотримуватись на всіх стадіях розгляду справи. Інформація про особу неповнолітнього і конфіденційна інформація про нього та членів родини не може розголошуватись іншим особам,

які не уповноважені законом для її отримання.

17. Молоді повнолітні правопорушники, за необхідності, можуть розглядатись як неповнолітні правопорушники і заслуговують відповідного ставлення.

18. Весь персонал, що працює з неповнолітніми, здійснює важливу громадську роботу. Їхнє працевлаштування, спеціальне навчання та умови роботи повинні забезпечувати їм можливість працювати відповідно до належних стандартів догляду, для задоволення особливих потреб неповнолітніх і демонструвати їм моделі позитивних стосунків.

19. Необхідні ресурси та кадрове забезпечення повинні доводити, що втручання в особисте життя неповнолітніх є значимим. Відсутність ресурсів ні в якому разі не виправдовує порушення прав неповнолітніх.

20. Застосування будь-яких санкцій чи заходів має підлягати постійним урядовим перевіркам та проведенню незалежного моніторингу.

Б. Цілі та визначення

21. В рамках даних правил:

21.1 «неповнолітній правопорушник» означає будь-яку особу віком до 18 років, яка підозрюється у скоєнні або вже вчинила правопорушення. Посилання на неповнолітніх у цих правилах, розглядається як посилання на неповнолітніх правопорушників, як вказано вище;

21.2 «молодий повнолітній правопорушник» означає будь-яку особу віком від 18 до 21 року, яка підозрюється у скоєнні або вже вчинила правопорушення і підпадає під ці правила, тому що він/вона підпадає під дію Правила №17. Посилання на молодих повнолітніх за цими правилами слід розглядати як посилання на молодих повнолітніх правопорушників, як вказано вище;

21.3 «правопорушення» означає будь-яку дію чи вчинок, що порушує кримінальний закон. В рамках цих правил воно включає будь-яке таке порушення, яким займається кримінальний суд або інший судовий чи адміністративний орган;

21.4 «громадські санкції чи заходи» означають будь-які санкції чи заходи, крім позбавлення волі, які дають змогу неповнолітнім залишатись у суспільстві і застосовують певні обмеження їх свободи шляхом призначення умов і/або зобов'язань і, які застосовуються органами, призначеними законом для виконання таких завдань. Цей термін означає будь-які санкції, призначені судовим чи адміністративним органом, а також будь-які заходи, застосовані до або замість прийняття рішення про призначення санкції та шляхів призначення покарання у вигляді позбавлення волі поза межами виправного закладу.

21.5 «позбавлення волі» означає будь-яку форму направлення до виправного закладу, згідно рішення, прийнятого судовим чи адміністративним органом, за межі якого неповнолітньому не дозволяється виходити за власним бажанням;

21.6. «заклад» означає фізичну організацію, контроль над діяльністю якої здійснюється державними органами, і, де неповнолітні перебувають під наглядом персоналу згідно формальних правил.

22. Ці правила також можуть застосовуватись на благо інших осіб, що перебувають у тому ж закладі, що й неповнолітні правопорушники.

ЧАСТИНА II – ГРОМАДСЬКІ САНКЦІЇ ТА ЗАХОДИ

В. Правові рамки

23.1. Широкий спектр громадських санкцій та заходів, що підбираються до різних етапів розвитку неповнолітнього, необхідно застосовувати на всіх стадіях процесу.

23.2. Пріоритет надається санкціям і заходам, які можуть мати виховний вплив і забезпечують відновну реакцію на правопорушення, скоєні неповнолітніми.

24. Національний закон повинен виділяти наступні характеристики різних громадських санкцій та заходів:

- а. визначення та спосіб застосування усіх санкцій та заходів, що підходять неповнолітнім;
- б. будь-які умови чи зобов'язання, що є наслідком призначення таких санкцій та заходів;
- в. випадки, в яких вимагається згода неповнолітнього до призначення санкції чи заходу;
- г. які органи відповідальні за призначення, модифікацію та реалізацію санкції та заходу, а також їх відповідні обов'язки та зобов'язання;
- д. умови і процедури, що застосовуються для модифікації призначеної санкції та заходу;
- е. процедури для регулярного зовнішнього нагляду за роботою органів, що здійснюють такі санкції чи заходи.

25. Для задоволення специфічних потреб неповнолітніх, національний закон повинен передбачати:

- а. зобов'язання будь-якого компетентного органу роз'яснювати зміст та цілі юридичних процедур, пов'язаних із призначенням громадських санкцій та заходів неповнолітнім і, за необхідності, їхнім батькам чи юридичним опікунам;
- б. зобов'язання будь-якого компетентного органу прагнути найбільш можливої співпраці між неповнолітніми правопорушниками та їхніми батьками чи юридичними опікунами, і
- в. права батьків чи юридичних опікунів неповнолітніх правопорушників, до яких можуть застосовуватись громадські санкції чи заходи, можливі обмеження їхніх прав та обов'язків, з огляду на призначення та виконання таких санкцій і заходів.

26. Рішення призначення чи відміни громадської санкції чи заходу приймається судовим органом, а у разі, коли рішення приймається адміністративним органом, призначеним законом, воно підлягає судовому перегляду.

27. Залежно від прогресу, якого досягає неповнолітній, компетентні органи повинні, якщо це передбачено національним законом, мати право на скорочення тривалості санкції чи заходу, пом'якшення покладених умов чи зобов'язань, передбачених цією санкцією або заходом, чи припинити їх.

28. Права неповнолітніх на особисті блага, такі як освіта, професійна підготовка, охорона фізичного та психічного здоров'я, особиста безпека та соціальний захист, не повинні обмежуватись через призначення і застосування санкцій та заходів.

29. В разі необхідності отримання згоди неповнолітніх, їхніх батьків чи юридичних опікунів на призначення та застосування громадської санкції та заходу, про таку згоду їх необхідно чітко інформувати.

30.1. Якщо неповнолітні не дотримуються умов і зобов'язань громадських санкцій та заходів, які до них застосовуються, це не повинно автоматично призводити до позбавлення їх волі. Якщо можливо, попередні заходи або громадські санкції мають бути замінені на нові або модифіковані.

30.2. Недотримання їх не повинно автоматично означати правопорушення.

Г. Умови здійснення і наслідки недотримання

Г.1. Умови здійснення

31.1. Громадські санкції та заходи повинні здійснюватись таким чином, щоб бути якомога більш значимими для неповнолітніх і доповнювати їхній освітній розвиток та посилювати соціальні навички.

31.2. Неповнолітніх необхідно заохочувати до обговорення питань, пов'язаних із здійсненням громадських санкцій та заходів, а також до індивідуального чи колективного спілкування з відповідними органами на тему цих питань.

32. Здійснення громадських санкцій чи заходів повинно якомога більше поважати існуючі конструктивні соціальні мережі неповнолітніх та стосунки з їхніми сім'ями.

33.1. Неповнолітніх потрібно інформувати у зрозумілій для них мові, яку вони розуміють, про те яким чином громадські санкції та заходи, застосовані до них, впроваджуватимуться, а також про їхні права і обов'язки на цей час

33.1. Неповнолітні повинні мати право робити усні чи письмові заяви щодо формальних рішень, які стосуються здійснення громадських санкцій чи заходів, а також право подавати заяву на зміну умов їх здійснення.

34.1. Ведення і оновлення індивідуальних записів справ повинно здійснюватись відповідними органами.

34.2. Записи справ повинні відповідати наступним вимогам:

а. інформація записів справ повинна включати лише питання, що стосуються застосованих громадських санкцій та заходів, а також їх реалізації; б. неповнолітні, їхні батьки чи юридичні опікуни повинні мати доступ до записів справ неповнолітніх, до тієї міри, коли це не порушує право інших на особисте життя; вони також повинні мати право оспорювати зміст записів справ;

в. інформація записів справи повинна розголошуватись лише для тих, хто має законне право на це, і будь-яка розголошена інформація повинна бути обмеженою відповідно до завдання органу, який звертається за цією інформацією;

г. Після закінчення громадської санкції чи заходу, записи справи мають бути знищені або зберігатись в архівах, де доступ до їх змісту буде обмеженим згідно правил збереження інформації про не розголошення третім особам.

35. Будь-яка інформація про неповнолітніх, надана органам, які забезпечують освітні потреби чи здійснюють працевлаштування, надають особисту і соціальну підтримку, повинна бути обмеженою з метою здійснення нагляду за певними діями.

36.1. Умови, у яких неповнолітні виконують громадські роботи чи відповідні обов'язки, повинні відповідати стандартам, встановленим загальним національним законодавством з охорони здоров'я та безпеки.

36.2. Неповнолітні повинні бути захищені та застраховані від наслідків інцидентів нещасних випадків, травмування та публічної відповідальності, що виникає в результаті виконання громадських санкцій та заходів.

37. Витрати на виконання санкцій чи заходів не несуть, в принципі, ні неповнолітні, ні їх рідні.

38. Стосунки між обслуговуючим персоналом та неповнолітніми повинні керуватись принципами виховання та розвитку.

39.1. Виконання громадських санкцій та заходів повинно базуватись на індивідуальному оцінюванні і методах втручання, які відповідають затвердженим професійним стандартам.

39.2. Такі методи повинні розроблятись на підставі результатів досліджень та найкращих практик соціальної роботи, соціального забезпечення молоді і суміжних сфер діяльності.

40. В рамках розроблених громадських санкцій та заходів, для задоволення потреб неповнолітніх, повинні застосовуватись різні підходи, такі як робота з випадками, групова терапія, моніторинг, денне відвідування, а також спеціальне лікування різних категорій правопорушників.

41.1. Обмеження свободи повинно бути пропорційним громадським санкціям та заходам, обмеженим їх цілями, і застосовуватись до неповнолітніх лише в тій мірі, наскільки воно необхідне для їх відповідного виконання.

41.2. Докладні та практичні інструкції повинні бути надані персоналу, який безпосередньо відповідальний за виконання громадських санкцій та заходів.

42. Де це можливо, необхідно підтримувати безперервні та довготривалі стосунки між персоналом, який реалізовує громадські санкції та заходи, і неповнолітнім, навіть, коли змінюється місце проживання, правовий статус та тип втручання у справу неповнолітнього.

43.1. Особливу увагу необхідно приділяти відповідним втручанням для лінгвістичних та етнічних меншин, а також для неповнолітніх правопорушників, які є громадянами іншої країни.

43.2. У випадку, коли дано припис перенесення виконання громадських санкцій та заходів, призначених неповнолітнім, які є громадянам іншої країни, їх також необхідно повідомляти про їхні права. Необхідно встановлювати тісну співпрацю між службою соціального захисту неповнолітніх та органами правосуддя, для того, щоб сприяти необхідній підтримці таких неповнолітніх відразу після прибуття в країну свого походження.

43.3. У виняткових випадках, коли неповнолітніх громадян інших країн депортують до своєї країни після виконання громадських санкцій та заходів, необхідно докласти зусиль для встановлення контактів з органами соціального захисту неповнолітніх у їхній країні, тому що такі контакти найбільше задовольняють інтереси неповнолітніх.

44. Неповнолітніх необхідно заохочувати компенсувати відповідно до їхніх можливостей будь-яку шкоду чи негативні наслідки від скоєного ними правопорушення, тому що така компенсація входить до вимог громадських санкцій та заходів, які до них можуть бути застосовані.

45. Громадська робота не повинна виконуватись з метою матеріальної вигоди.

Г.2. Наслідки недотримання

46. Необхідно інформувати неповнолітніх, їхніх батьків та юридичних опікунів про наслідки недотримання умов та зобов'язань громадських санкцій та заходів, а також правил, згідно з якими розглядаються заяви про недотримання.

47.1. Процедури, яких повинні дотримуватись органи, що звітують або вирішують про недотримання вимог громадських санкцій та заходів, повинні бути чітко визначеними.

47.2. Незначні правопорушення мають бути відображені в особовій справі, але також про них слід доповідати органам, які приймають рішення про недотримання, так як цього вимагає національне законодавство. З такими дрібними правопорушеннями можна працювати на власний розсуд.

47.3. Про значні недотримання вимог необхідно вказувати у письмовому звіті до органів, які приймають рішення про недотримання.

47.4. Такі звіти детально пояснюють причину виникнення порушення вимог, обставини, за яких це трапилось, і особисту ситуацію неповнолітнього.

48.1. Органи, відповідальні за прийняття рішення про недотримання вимог, лише видають постанову про модифікацію, часткову чи повну відміну громадських санкцій та заходів після проведення детального розслідування фактів, направлених їм для розгляду.

48.1. За необхідності, потрібно проводити психологічне чи психіатричне оцінювання або обстеження, а також звіти про соціальні запити.

48.2. Органи повинні переконатись, що неповнолітні, а якщо необхідно, їхні батьки та юридичні опікуни, мають можливість розглянути свідчення недотримання вимог, на яких базується запит про модифікацію чи відміну, і представити свої коментарі.

48.3. Під час розгляду відміни чи модифікації громадської санкції чи заходу, необхідно розглянути, наскільки неповнолітній уже виконав вимоги початкової санкції чи заходу, для того, щоб нова або модифікована санкція була пропорційна правопорушенню.

48.4. Якщо, в результаті недотримання вимог, будь-який орган крім судового відмінє або модифікує громадську санкцію чи захід, його рішення підлягає судовому розгляду.

ЧАСТИНА III – ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Д. Загальна частина

Д.1. Загальний підхід

49.1. Позбавлення волі здійснюється лише з метою, для якої воно служить, та у такий спосіб, щоб не погіршувати страждання, які виникають внаслідок цього.

49.2. Позбавлення волі неповнолітніх повинно передбачати можливість дострокового звільнення.

50.1. Позбавленим волі неповнолітнім необхідно гарантувати різноманітні види діяльності та втручань, згідно із загальним індивідуальним планом, розробленим з метою досягнення прогресу за допомогою менш обмежуючого режиму і підготовки до звільнення і реінтеграції в суспільство. Така діяльність і втручання повинні підтримувати їх фізичне та психічне здоров'я, самоповагу і почуття відповідальності, а також розвивати навички та позиції, які допоможуть їм уникнути рецидиву скоєння правопорушення.

50.2. Неповнолітніх необхідно заохочувати брати участь у таких заходах та інтервенціях.

50.3. Позбавлених волі неповнолітніх необхідно заохочувати до обговорення питань, пов'язаних із загальними умовами та режимними заходами у виправних закладах, а також індивідуально, або за необхідності, колективно звертатись з такими питаннями до керівництва закладів.

51. Для забезпечення безперервності нагляду, неповнолітні повинні отримувати підтримку, від самого початку і протягом усього періоду позбавлення волі, з боку служб, які можуть стати відповідальними за них після звільнення.

52.1. Так як позбавлені волі неповнолітні є особливо вразливими, відповідні уповноважені органи повинні захищати їх фізичну та розумову цілісність і забезпечувати їх нормальний стан здоров'я.

52.2. Особливу турботу варто проявляти по відношенню до потреб дітей, які зазнали фізичного, розумового та сексуального насильства.

Д.2. Структура закладів

53.1. Заклади чи їхні підрозділи повинні забезпечувати певний обсяг умов для задоволення індивідуальних потреб неповнолітніх, які в них перебувають, і задля забезпечення мети ув'язнення.

53.2. Ці заклади повинні забезпечувати умови безпеки та контролю, необхідні для захисту неповнолітніх від заподіяння шкоди собі, персоналу, іншим ув'язненим або ширшому колу осіб, але які б не надто обмежували права неповнолітніх.

53.3. Перебування у виправному закладі повинно максимально наближувати позитивні аспекти проживання в громаді.

53.4. Для забезпечення індивідуального нагляду, кількість неповнолітніх повинна бути достатньо невеликою. Заклади можуть бути організовані у формі невеликих житлових об'єктів.

53.5. Виправні заклади для неповнолітніх слід розташовувати в місцях, зручних для відвідування і забезпечення зв'язків неповнолітнього з рідними. Заклади мають створюватись із врахуванням соціальних, економічних та культурних умов у громаді, де розташовано заклад, та мають бути інтегровані у неї.

Д.3. Розміщення у виправних закладах

54. Розміщення різних категорій неповнолітніх у виправних закладах повинно здійснюватись з огляду на забезпечення певного типу догляду, який найкраще відповідає особливим потребам і захисту їх фізичної та психічної цілісності та стану здоров'я.

55. Неповнолітні повинні розміщуватись, за можливості, у закладах, до яких можна легко дістатися від їхніх домівок чи місць соціальної реінтеграції.

56. Позбавлені волі неповнолітні повинні направлятись у заклади з найменш обмежувачим рівнем безпеки, достатнім для безпечного в них перебування.

57. Неповнолітні, які страждають на розумові хвороби і яких мають позбавити волі, повинні перебувати у психіатричних закладах.

58. Наскільки можливо, неповнолітніх, а також їхніх батьків та юридичних опікунів необхідно консультувати щодо початкового розміщення і будь-яких інших переведень з одного закладу до іншого.

59.1. Неповнолітні не повинні перебувати у закладах для дорослих, лише виключно у спеціально призначених для них закладах. Проте, якщо у виключній ситуації неповнолітні перебувають у закладі для дорослих, вони повинні бути розміщені окремо, за винятком особливих випадків, коли для захисту інтересів неповнолітніх цього краще не робити. В усіх випадках до них повинні застосовуватись ці правила.

59.2. Винятки можуть бути зроблені щодо вимог окремого затримання в рамках підпункту 1, для того, щоб дати змогу неповнолітнім брати участь в заходах, організованих спільно з іншими особами, які перебувають у закладах для дорослих.

59.3. Неповнолітні, що досягли повноліття, та повнолітні правопорушники, з яким поведуться як з неповнолітніми, повинні перебувати у закладах для неповнолітніх правопоруш-

ників або у спеціалізованих установах для повнолітніх правопорушників, якщо їх соціальної реінтеграції не буде досягнуто у закладах для дорослих.

60. Неповнолітні дівчата та хлопці, як правило, повинні перебувати в окремих закладах або приміщеннях закладу. Розмежування між неповнолітніми жіночої та чоловічої статі повинно застосовуватись у психіатричних закладах і закладах із соціального захисту. Навіть, якщо неповнолітні різної статі перебувають у виправній установі окремо, вони повинні мати право брати спільну участь в організованих заходах.

61. У закладах повинна існувати відповідна система оцінювання, для того, щоб розміщувати неповнолітніх відповідно до їх потреб в освіті, розвитку та безпеки.

Д.4. Прийняття

62.1. Жоден неповнолітній не може бути прийнятий чи перебувати у закладі без юридичних підстав.

62.2. Під час прийняття, наступні деталі повинні бути невідкладно записані стосовно кожного неповнолітнього:

а. інформація про особисті дані неповнолітнього і його чи її батьків та юридичних опікунів;

б. причини прийняття та установа, яка несе за це відповідальність;

в. час та дата прийняття;

г. опис особистого майна неповнолітнього, яке повинно зберігатись у недоступному місці;

д. будь-які видимі поранення чи свідчення попереднього неправильного поводження;

е. будь-яка інформація стосовно минулих потреб в освіті чи соціальному захисті неповнолітнього/неповнолітньої;

є. предмет вимог щодо медичної конфіденційності, будь-яка інформація про ризик заподіяння шкоди власному здоров'ю неповнолітнім або фізичний чи психічний стан здоров'я неповнолітнього.

62.3. Під час прийняття, неповнолітньому необхідно пояснити правила закладу та його/її права і обов'язки тією мовою і у той спосіб, який буде для нього/неї зрозумілим.

62.4. Повідомлення про розміщення неповнолітнього, інформація про правила закладу і будь-яка інша відповідна інформація повинна бути негайно надана батькам чи юридичним опікунам неповнолітнього.

62.5. Неповнолітній має пройти медичний огляд якомога швидше після прийняття до закладу; медична картка має бути відкрита, і лікування будь-якої хвороби чи ушкоджень має бути розпочато невідкладно.

62.6. Якомога швидше після прийняття:

а. неповнолітній має пройти співбесіду, за результатами якої готується перший звіт щодо психологічних, освітніх та соціальних факторів які необхідно враховувати для визначення особливостей типу та рівня нагляду та втручання;

б. неповнолітньому повинен бути забезпечений відповідний рівень безпеки і, за необхідності, внесені зміни щодо його першочергово розміщення;

в. за винятком короткотермінового позбавлення волі, необхідно розробити і розпочати загальний план виховних та навчальних програм, відповідно до індивідуальних характеристик неповнолітнього;

г. під час розробки таких програм необхідно враховувати думку неповнолітнього.

Д.5. Умови проживання

63.1. Умови проживання для неповнолітніх, зокрема всі спальні приміщення, мають бути облаштовані із повагою до людської гідності і, наскільки це можливо, повагою до права на приватне життя, а також відповідати вимогам гігієни та захисту здоров'я. Слід брати до уваги кліматичні умови, площу приміщення, об'єм повітря, рівень освітлення, температуру опалення та вентиляцію. Специфічні мінімальні вимоги щодо цих умов утримання повинні бути встановлені національним законодавством.

63.2. Під час сну неповнолітні мають бути розміщені в індивідуальних спальних кімнатах, за винятком випадків, коли для них краще розміщення у спільних спальних приміщеннях. Проживання може бути спільним лише для досягнення певної мети, і лише для тих неповнолітніх, які можуть спілкуватися один з одним. З неповнолітніми мають бути проведені попередні консультації щодо їхнього бажання спільного розміщення у спальному приміщенні і щодо того, з ким вони хотіли б розділити спальне приміщення.

64. Персонал повинен проводити регулярне, ненав'язливе обстеження усіх умов проживання, особливо під час сну, для забезпечення захисту кожного неповнолітнього. Обов'язково повинна бути встановлена система сигналізації, що використовується у разі крайньої необхідності.

65.1. Дотримання чистоти обов'язкове в усіх відділеннях усіх відповідних установ.

65.2. Неповнолітні повинні мати вільний доступ до санітарних умов, які повинні бути гігієнічними та поважати приватний простір.

65.3. Неповнолітні повинні бути забезпечені необхідними умовами для прийняття ванни чи душу кожного дня і при температурі, яка відповідає кліматичним умовам.

65.4. Неповнолітні повинні дотримуватись чистоти і охайності у власному вигляді, одязі та спальних приміщеннях, а працівники закладу повинні вчити їх цим навичкам та забезпечувати усім необхідним для дотримання гігієни.

Д.7. Одяг та білизна

66.1. Неповнолітнім дозволяється носити власний зручний одяг, який відповідає їх розмірам.

66.2. Неповнолітні, які не мають власного зручного одягу відповідного розміру, повинні отримати його у закладі.

66.3. Відповідний одяг – це одяг, який не принижує гідності людини, відповідає кліматичним умовам і не становить загрози здоров'ю та безпеці.

66.4. Від неповнолітніх, які отримали дозвіл виходити за межі закладу, не можна вимагати носити одяг, який ідентифікує їх як осіб, позбавлених волі.

67. Кожен неповнолітній повинен бути забезпечений окремим ліжком та постілью, яка повинна бути у належному стані і регулярно змінюватись для забезпечення чистоти.

Д.8. Харчування

68.1. Неповнолітні мають бути забезпечені відповідним харчуванням, яке враховує їхній вік, стан здоров'я, фізіологічні умови, віросповідання, культуру і вид діяльності, якою вони займаються у закладі.

68.2. Їжа повинна бути приготована гігієнічно і подаватись тричі на день з відповідними інтервалами.

68.3. Протягом усього часу перебування чиста питна вода повинна бути доступною для неповнолітніх.

68.4. За необхідності, неповнолітні повинні мати змогу готувати їжу самі.

Д.9. Здоров'я

69.1. Вимоги, що містяться у міжнародних документах з охорони фізичного та психічного здоров'я дорослих ув'язнених також застосовуються до неповнолітніх, позбавлених волі.

69.2. Здоров'я неповнолітніх, позбавлених волі, має бути захищеним відповідно до визнаних медичних стандартів, що застосовуються до неповнолітніх у суспільстві.

70.1. Особливу увагу слід приділяти небезпеці ризикам зашкодити здоров'ю, які пов'язані з позбавленням волі.

70.2. Необхідно розробляти та впроваджувати спеціальні політики з попередження заподіяння шкоди особистому здоров'ю неповнолітніми та самогубству, особливо під час їх першого затримання, ізолювання та інших визнаних випадків високого ризику.

71. Неповнолітні повинні отримувати профілактичний догляд за здоров'ям та виховання з питань охорони здоров'я.

72.1. Медичне втручання, включаючи застосування лікарських препаратів, повинно здійснюватись лише з медичних причин, а не для наведення порядку та форми покарання. Такі ж етичні принципи та принципи медичного втручання за згодою повинні застосовуватися у вільному суспільстві. Необхідно вести записи будь-якого лікування чи прийому прописаних ліків.

72.2. Неповнолітні, позбавлені волі, ні у якому разі не повинні підлягати експериментальному застосуванню лікарських препаратів чи лікуванню.

73. Особливу увагу слід звертати на потреби:

- а. молодших неповнолітніх;
- б. вагітних дівчат і матерів з немовлятами;
- в. наркозалежних та алкозалежних;
- г. неповнолітніх з фізичними чи психічними вадами;
- д. неповнолітніх, яких винятково позбавили волі на тривалий термін;
- е. неповнолітніх, які зазнали фізичного, психічного чи сексуального насильства;
- є. соціально ізольованих неповнолітніх;
- ж. інших, особливо незахищених груп правопорушників.

74.1. Послуги з охорони здоров'я для неповнолітніх повинні становити невід'ємну частину мультидисциплінарної програми охорони здоров'я.

74.2. Для забезпечення суцільної мережі підтримки та терапії і без упередженого ставлення до професійної конфіденційності та ролі кожної професії, лікарі та медсестри повинні тісно співпрацювати з соціальними працівниками, психологами, вчителями, іншими фахівцями та персоналом, який має постійний контакт з неповнолітніми правопорушниками.

75. Система охорони здоров'я у виправних закладах для неповнолітніх не повинна обмежуватись щодо лікування хворих пацієнтів, а поширюватись в межах соціальної та профілактичної медицини та контролю харчування.

76.1. Усі типи втручань повинні бути розроблені для покращення розвитку неповнолітніх, яких необхідно активно залучати до участі у таких заходах.

76.2. Такі типи втручання повинні бути направлені на задоволення індивідуальних потреб неповнолітніх відповідно до їхнього віку, статі, соціального та культурного походження, стадії розвитку та типу скоєного злочину. Вони повинні відповідати затвердженим професійним стандартам, що базуються на результатах досліджень та кращих практиках у цій сфері.

77. Режимні заходи мають бути направлені на виховання, персональний та соціальний розвиток, професійну освіту, реабілітацію та підготовку до звільнення. До таких заходів можуть бути віднесені:

- а. шкільне навчання;
- б. професійна підготовка;
- в. трудова терапія;
- г. громадянське навчання;
- д. навчання соціальним навичкам та компетентності;
- е. керування агресивністю;
- є. терапія залежності;
- ж. індивідуальна та групова терапія;
- з. фізичне виховання та заняття спортом;
- и. подальше навчання;
- і. управління боргами;
- ї. програми відновного правосуддя та відшкодування збитків внаслідок скоєного злочину;
- к. творче дозвілля та хобі;
- л. заходи поза межами закладу у громаді, денні звільнення та інші форми звільнень;
- м. підготовка до звільнення із закладу та до подальшого нагляду.

78.1. Шкільне навчання та професійна підготовка, за необхідності, медичне втручання, мають пріоритет над роботою.

78.2. За можливості, необхідно створювати умови для неповнолітніх відвідувати місцеву школу і навчальні центри, або інші громадські заклади.

78.3. Якщо неповнолітні не мають можливості відвідувати місцеву школу та навчальні центри поза межами закладу, виховні та навчальні заходи необхідно проводити у самому закладі за підтримки зовнішніх освітніх та професійних навчальних закладів.

78.4. Перебуваючи у місцях позбавлення волі, неповнолітні повинні продовжувати отримувати шкільну освіту та проходити професійну підготовку, а ті, хто не пройшов обов'язковий курс середньої освіти, зобов'язані його надолужити.

78.5. Неповнолітні, позбавлені волі, повинні бути залучені до системи освітнього та професійного навчання країни, для того, щоб мати змогу без зайвих труднощів продовжувати освітнє та професійне навчання після звільнення з місця позбавлення волі.

79.1. На основі Правил №77, необхідно розробити індивідуальний план заходів, в яких неповнолітній братиме участь.

79.2. Мета цього плану полягає у тому, щоб дати змогу неповнолітнім, які перебувають у місцях позбавлення волі, якнайповніше скористатися своїм часом і розвивати навички та компетенції, які допоможуть їм інтегруватись у суспільстві.

79.3. План повинен бути орієнтованим на підготовку неповнолітніх до звільнення та враховувати відповідні заходи, які матимуть місце після звільнення.

79.4. План необхідно впроваджувати та регулярно оновлювати із залученням неповнолітніх, зовнішніх служб, що займаються такими питаннями, а також їхніх батьків чи юридичних опікунів.

80.1. Режим повинен дозволяти усім неповнолітнім проводити поза межами спальної кімнати стільки часу, скільки їм необхідно для досягнення відповідного рівня соціальної взаємодії. Такий режим має становити щонайменше вісім годин на добу.

80.2. У вихідні та святкові дні у закладах також повинні проводитись різноманітні заходи.

81. Усі позбавлені волі неповнолітні повинні мати можливість регулярно брати участь у різноманітних заходах протягом щонайменше двох годин і одну годину на свіжому повітрі, за умови сприятливих погодних умов.

82.1. Заклад має забезпечувати неповнолітніх відповідною роботою, яка має стимулюючий та виховний характер.

82.2. Будь-яка робота повинна нагороджуватись належним чином.

82.3. Коли неповнолітні беруть участь в режимних заходах протягом робочого часу, вони повинні отримувати винагороду, еквівалентну тій, що і в робочий час.

82.4. Неповнолітні повинні отримувати соціальну допомогу адекватну тій, яка надається у вільному суспільстві.

Д.11. Контакт із зовнішнім світом

83. Неповнолітні повинні мати змогу спілкуватись із своїми рідними, іншими особами чи представниками зовнішніх організацій через листування, без обмежень щодо їх кількості, а також по телефону чи іншими засобами спілкування, та регулярно зустрічатись з цими особами.

84. Візити повинні бути організовані таким чином, щоб якомога краще підтримувати та розвивати сімейні стосунки і створювати можливість для соціальної інтеграції.

85.1. Керівництво закладу має сприяти неповнолітнім підтримувати адекватні контакти із зовнішнім оточенням і надавати усі необхідні для цього засоби.

85.2. Спілкування та візити можуть підлягати обмеженню та моніторингу, відповідно до вимог тривання кримінального розслідування, дотримання порядку, безпеки, попередження правопорушень та захисту жертв злочину, але такі обмеження, включаючи особливі обмеження, встановлені судовими органами, ніколи не повинні перешкоджати мінімально допустимому рівню контакту.

85.3. Будь-яка інформація про смерть чи серйозне захворювання близьких родичів повинна бути чітко донесена до неповнолітнього.

86.1. В рамках нормального режиму, неповнолітні повинні мати дозвіл на регулярні відлучення, із супроводом або без нього. До того ж, неповнолітні повинні мати можливість виходити за межі закладу з гуманітарних причин.

86.2. Якщо немає регулярних термінів відлучення, повинні бути внесені розпорядження щодо додаткових чи довготривалих візитів членів родини чи інших осіб, які можуть позитивно вплинути на розвиток неповнолітнього.

Д.12. Свобода думки, совісті та віросповідання

87.1. Свобода думки, совісті та віросповідання неповнолітнього повинна сприйматись з повагою.

87.2. Режим у закладі має бути організований таким чином, щоб неповнолітні мали змогу слідувати своїй релігії і власним віруванням, відвідувати служби та зібрання, що проводяться представниками цієї релігії, приватно зустрічатись з її представниками і мати можливість користуватись літературою відповідної релігії.

87.3. Неповнолітні не можуть бути примушеними до віросповідання, дотримання релігійних принципів, відвідування служб та зібрань, участі у релігійних практиках чи до зустрічей із представниками будь-якої релігії.

Д.13. Правила поведінки

Д.13.1. Загальний підхід

88.1. Поведінка дотримується шляхом створення безпечної атмосфери, в якій забезпечується гідність та фізична цілісність неповнолітніх та виконуються їх першочергові цілі розвитку.

88.2. Особливу увагу слід звернути на захист вразливих неповнолітніх та запобіганні віктимізації.

1.3. Персонал повинен розробити динамічний підхід щодо безпеки неповнолітніх, який базуватиметься на позитивних стосунках між неповнолітніми, які перебувають у виправному закладі.

1.4. Неповнолітні повинні самі прагнути індивідуально чи колективно дотримуватись порядку у закладі.

Д.13.2. Обшук

89.1. Необхідно розробити детальні процедури щодо обшуку неповнолітніх, персоналу, відвідувачів та приміщень. Необхідність таких обшуків є актуальною і їх зміст повинен визначатись національним законодавством.

89.2. Обшуки повинні проводитись із повагою до почуття гідності неповнолітніх та їхніх прав на приватне життя. Обшук неповнолітніх повинні проводити працівники установи тієї ж статі. Інтимний обшук повинен бути підтверджений вагомими підозрами і проводитись лише лікарем-фахівцем.

89.3. Відвідувачі підлягають обшуку лише у випадках, коли існує підозра, що у їхньому майні є щось таке, що загрожує безпеці закладу.

89.4. Працівники закладу повинні пройти навчання щодо проведення ефективного обшуку із дотриманням гідності осіб, щодо яких проводиться обшук, та неушкодженості їхніх особистих речей.

Д.13.3. Застосування сили, фізичних засобів та зброї

90.1. Працівники закладу не повинні застосовувати силу проти неповнолітніх, за винятком крайніх заходів, самооборони чи у випадках спроби втечі, фізичного протистояння припису закону, прямого ризику заподіяння шкоди особистому здоров'ю, заподіяння шкоди іншим або серйозного пошкодження майна.

90.2. Застосування сили повинно бути мінімальним і короткотривалим.

90.3. Персонал, що безпосередньо працює з неповнолітніми, повинен пройти тренування на предмет технік, які дають змогу мінімально застосовувати силу на подолання агресивної поведінки.

90.4. Повинні існувати детальні процедури щодо застосування сили, включаючи:

а. різноманітні типи застосування силового втручання;

б. обставини, в яких може бути задіяний кожен вид застосування силового втручання;
в. перелік працівників, які мають право застосовувати різні типи силового втручання;
г. рівень необхідних повноважень перед застосуванням будь-якого типу силового втручання;

д. звіти, заповнені і надані у випадку застосування силового втручання;

е. процес розгляду зазначених звітів.

91.1. Наручники та гамівні сорочки не можна застосовувати, за винятком випадків, коли не спрацьовують менш інтенсивні форми силового втручання. Наручники можуть застосовуватись як запобіжний засіб проти агресивної поведінки чи спроби втечі під час переведення. Їх необхідно зняти в момент появи неповнолітнього перед судовим чи адміністративним органом, якщо такі органи не вважатимуть інакше.

91.2. Інструменти приборкування не повинні застосовуватись на довший період, ніж це необхідно. Застосування ланцюгів та кайданів повинно бути заборонено.

91.3. Спосіб застосування інструментів приборкування повинен бути вказаний у національному законодавстві.

91.4. Ізоляція в карцері, як засіб тимчасового приборкування, повинна застосовуватись у крайніх випадках і лише на декілька годин, та у будь-якому разі, не перевищувати двадцяти чотирьох годин. Медичні працівники повинні бути проінформовані про таке ізолювання та мати негайний доступ до неповнолітнього.

92. Персонал закладів, в яких неповнолітніх позбавлено волі, не повинні мати право носити при собі зброю без крайньої потреби. Забороняється носити та застосовувати вогнепальну зброю у соціальних та психіатричних закладах.

Д.13.4. Ізолювання з причин безпеки

93.1. Якщо у дуже виняткових випадках неповнолітній потребує ізолювання від інших з причин безпеки, таке рішення повинні прийняти компетентні органи на основі чітких процедур, передбачених національним законодавством, вказуючи тип ізолювання, його максимальну тривалість та причини.

93.2. Таке ізолювання підлягає регулярному перегляду. До того ж, неповнолітній може подати скаргу, відповідно до Правила №121, щодо будь-яких аспектів свого ізолювання. Медичний працівник має бути поінформований про таке ізолювання та мати негайний доступ до неповнолітнього.

Д.13.5. Дисципліна та покарання

94.1. Дисциплінарні процедури повинні бути механізмами крайньої необхідності. Пріоритет повинен бути наданий відновному розв'язанню конфлікту та виховному втручання з метою встановлення законних норм, а не формальним дисциплінарним слуханням та покаранням.

94.2. Дисциплінарним порушенням необхідно вважати лише ті вчинки, які становлять загрозу дотриманню порядку чи безпеці.

94.3. Національне законодавство повинно визначати дії та вчинки, що вважаються дисциплінарними порушеннями, процедури, яких необхідно дотримуватись на дисциплінарних слуханнях, типи та тривалість покарання, компетентні органи для призначення покарання та апеляційний процес.

94.4. Неповнолітні, які звинувачуються у скоєнні дисциплінарного порушення, повинні бути поінформовані про характер висунутого проти них звинувачення зрозумілим для них способом та мовою, і мати достатньо часу та можливостей для підготовки захисту; мати змогу захищати себе самі чи за підтримки своїх батьків або юридичних опікунів, або, якщо цього вимагає правосуддя, шляхом юридичної підтримки.

95.1. Дисциплінарні покарання повинні по можливості підбиратися з виховною метою. Вони не повинні бути суворішими, ніж це передбачено серйозністю скоєного правопорушення.

95.2. Колективне покарання, тілесні покарання, переведення у карцер, та інші форми негуманного та принижуючого покарання забороняються.

95.3. Одиночне ув'язнення не повинно застосовуватись по відношенню до неповнолітніх.

95.4. Ізолювання з дисциплінарних причин повинно застосовуватись лише у виняткових випадках, коли інші санкції не мають належного ефекту. Таке ізолювання повинно тривати

протягом найкоротшого періоду часу. Протягом ізолювання режим повинен гарантувати відповідний людський контакт, доступ до читацької літератури і забезпечувати кожного дня щонайменше одну годину для прогулянки, за сприятливих погодних умов.

95.5. Медичний працівник повинен бути поінформований про таке ізолювання та мати негайний доступ до неповнолітнього.

95.6. Дисциплінарне покарання не повинно включати обмеження контактів з членами родини чи відвідуваннями, якщо дисциплінарне правопорушення не пов'язане з такими контактами чи відвідуваннями.

95.7. В рамках дисциплінарного покарання виконання умов Правила № 81 не повинно обмежуватись.

Д.14. Переведення до інших закладів

96. Неповнолітні повинні бути переведені до іншого закладу, якщо початкові критерії їхнього перебування чи подальша підтримка інтеграції до суспільства може бути більш ефективною в іншому закладі, або, коли це спричинено серйозними ризиками загрози безпеці.

97. Неповнолітні не можуть бути переведені з одного закладу до іншого з метою накладення дисциплінарного покарання.

98. Неповнолітній може бути переведений з одного закладу до іншого, якщо це передбачено законом, а також, якщо це вимагається з боку судового чи адміністративного органу після подання відповідного клопотання.

99.1. Уся відповідна інформація та дані щодо неповнолітнього повинні бути передані для забезпечення безперервного догляду.

99.2. Умови транспортування неповнолітніх повинні відповідати вимогам гуманного затримання.

99.3. Необхідно дотримуватись анонімності та права на особисте життя транспортуваних неповнолітніх.

Д.15. Підготовка до звільнення

100.1. Усі позбавлені волі неповнолітні повинні отримувати підтримку у переході до життя в суспільстві.

100.2. Усі неповнолітні, чия вина було визнано, повинні бути підготовлені до звільнення шляхом застосування спеціальних форм втручання.

100.3. Такі способи втручання повинні бути включені до індивідуального плану, згідно Правила № 79.1, і впроваджені перед звільненням.

101.1. Необхідно вжити заходів щодо поступового повернення неповнолітнього до життя у суспільстві.

101.2. Такі заходи повинні включати додаткові відлучення, часткове або умовне звільнення, поєднане з ефективною соціальною підтримкою.

102.1. З початку терміну позбавлення волі, працівники закладу та органи, які здійснюють супервізію та підтримку звільнених неповнолітніх, повинні тісно співпрацювати з метою відновлення їх у суспільстві, шляхом:

а. підтримки у поверненні до сім'ї чи пошуку фостерної сім'ї і допомоги у розвитку інших соціальних стосунків;

б. пошуку житла;

в. продовження навчання та освіти;

г. пошуку роботи;

д. направлення до відповідних соціальних чи охороноздоровчих служб;

е. надання матеріальної допомоги.

102.2. Представники цих служб повинні мати доступ до неповнолітніх, які перебувають у виправних закладах, для того, щоб допомогти їм у підготовці до звільнення.

102.3. Ці служби зобов'язані забезпечувати своєчасну та ефективну підтримку для звільнення до передбаченої дати звільнення.

103. Коли неповнолітні звільняються умовно, застосування такого умовного звільнення повинно підлягати під дію тих самих принципів, які передбачаються в процесі застосування громадських санкцій та заходів в рамках цих правил.

Д.16. Громадяни інших країн

104.1. До неповнолітніх, які є громадянами інших країн, і тих, які повинні залишатись у країні, де їх затримали, необхідно ставитись як і до інших неповнолітніх.

104.2. До прийняття остаточного рішення щодо депортації неповнолітніх до країни їхнього походження, до них необхідно ставитись як і до інших неповнолітніх.

104.3. Після прийняття рішення щодо їхньої депортації, вони повинні бути готові до реінтеграції у свою країну. За можливості, необхідно налагодити тісну співпрацю між соціальними службами для неповнолітніх та судовими органами, для того, щоб гарантувати необхідну підтримку неповнолітнім відразу після їх прибуття до своєї країни.

104.4. Неповнолітні громадяни іншої країни повинні бути інформовані щодо можливості подання заяви про відбування покарання у власній країні.

104.5. Неповнолітні громадяни іншої країни повинні мати можливість контакту із зовнішнім світом, так як це необхідно для компенсування їх соціальної ізоляції.

105.1. Неповнолітні громадяни іншої країни, які перебувають у виправних закладах, повинні бути інформовані, без будь-яких затримок, про своє право на контакт і забезпечення необхідних умов для спілкування з представником дипломатичного чи консульського відділення їхньої країни.

105.2. Неповнолітні, які є громадянами країни, що не має дипломатичного чи консульського представництва в країні, біженці чи особи, що не мають громадянства, повинні мати рівнозначні умови для спілкування з дипломатичним представником країни або національним чи міжнародним органом, який займається захистом їхніх інтересів.

105.3. Відповідні установи та соціальні служби повинні співпрацювати з дипломатичними та консульськими представництвами, які представляють інтереси неповнолітніх, з метою задоволення їх особливих потреб.

105.4. До того ж, неповнолітні громадяни іншої країни, які зазнають депортації, повинні бути забезпечені юридичною консультацією та підтримкою. Відновне пра в Україні

Д.17. Перебування у закладах представників етнічних та лінгвістичних меншин

106.1. У закладах необхідно створювати спеціальні умови для задоволення потреб неповнолітніх, що належать до етнічних чи лінгвістичних меншин.

106.2. Наскільки це практично можливо, у закладах необхідно забезпечувати продовження культурних практик різних груп.

106.3. Лінгвістичні потреби повинні бути задоволені шляхом залучення компетентних перекладачів і надання письмових матеріалів усіма мовами, які використовуються у кожному закладі.

106.4. Необхідно докласти особливих зусиль щодо запровадження мовних курсів для неповнолітніх, які не володіють офіційною мовою.

Д.18. Неповнолітні з вадами

107.1. Неповнолітні з вадами повинні перебувати у звичайних закладах, умови яких адаптовані для задоволення їх потреб.

107.2. Неповнолітні з вадами, чії потреби не можуть бути задоволені в звичайних закладах, повинні бути переведені до спеціалізованих закладів.

Е. Спеціальна частина

Е.1. Утримування під арештом, досудове затримання та інші форми позбавлення волі перед винесенням вироку

108. Усі затримані неповнолітні правопорушники, чия вина не визнана судом, повинні визнаватись невинними у скоєнні злочину, і режим, якому вони підлягають, не повинен зазнавати можливого впливу звинувачення у скоєнні злочину у майбутньому.

109. З метою належного ставлення до гідності та особистісної цілісності, необхідно звертати особливу увагу на вразливість неповнолітніх протягом початкового періоду затримання.

110. З метою забезпечення постійного догляду за неповнолітніми, відповідні служби, що несуть відповідальність за них після звільнення, повинні надавати їм негайну допомогу у випадках, коли вони в подальшому підлягають застосуванню санкцій, пов'язаних з позбавленням волі.

111. Свобода неповнолітніх може бути обмежена лише на період часу, обумовленого метою затримання.

112. Такі неповнолітні не можуть бути примусово залучені до фізичної праці, яка не виконується неповнолітніми в звичайному суспільстві.

113.1. Затримані неповнолітні, чия вина не доведена, також повинні мати доступ до низки втручань та заходів.

113.2. У випадках, коли неповнолітні виявляють бажання брати участь у процесах втручання для неповнолітніх, чию вину визнано, вони повинні мати на це право.

Е.2. Установи соціального захисту

114. Установи соціального захисту – це переважно заклади відкриті для доступу, але притулок вони повинні надавати лише у виняткових випадках та на мінімально можливий період.

115. Усі установи соціального захисту повинні бути акредитовані та зареєстровані відповідними державними органами, і надавати послуги, що відповідають національним стандартам.

116. Ставлення до неповнолітніх правопорушників, які перебувають в установах соціального захисту одночасно з іншими неповнолітніми, повинно бути однаковим.

Е.3. Психіатричні заклади

117. Неповнолітні правопорушники, які перебувають у психіатричних закладах, повинні мати такий же загальний медичний догляд та режимні заходи, як і інші неповнолітні, позбавлені волі.

118. Лікування проблем психічного характеру в таких закладах повинно визначатись лише на підставах медичної експертизи, відповідати визнаним національним стандартам, прописаним для психіатричних закладів, та керуватись принципами, прописаними відповідними міжнародними документами.

119. Безпека життєдіяльності неповнолітніх правопорушників, які перебувають у психіатричному закладі, повинна ґрунтуватись на медичній основі.

ЧАСТИНА IV – ЮРИДИЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА ПІДТРИМКА

120.1. Неповнолітні та їхні батьки чи юридичні опікуни мають право на юридичну консультацію та підтримку з усіх питань, пов'язаних з призначенням та впровадженням санкцій чи заходів.

120.2. Компетентні органи повинні забезпечувати неповнолітнім необхідні умови для отримання ефективного та конфіденційного доступу до послуг з консультування та підтримки, включаючи необмежені та неконтрольовані візити адвокатів.

120.3. Держава повинна забезпечити безкоштовну юридичну допомогу неповнолітнім, їхнім батькам чи юридичним опікунам, якщо це вимагається законодавством.

ЧАСТИНА V – ПРОЦЕДУРА ПОДАННЯ СКАРГ. ІНСПЕКЦІЯ ТА МОНІТОРИНГ

Є. Процедури подання скарг

121. Неповнолітні та їхні батьки чи опікуни повинні мати достатню можливість подавати заяви чи скарги до установ, відповідальних за заклад, де вони перебувають, або на застосування по відношенню до них громадських санкцій чи заходів.

122.1. Процедура подання заяв чи скарг повинна бути простою і ефективною. Відповідь на такі заяви чи скарги повинна надаватись негайно.

122.2. Для розгляду скарг та задоволення потреб пріоритет повинен надаватись медіації та відновному вирішенню конфлікту. (виділено редакцією)

122.3. У випадках, коли заяву чи скаргу відхилено, неповнолітній, за необхідності, його батьки чи юридичні опікуни, які подали її, повинні отримати роз'яснення причин відхилення. Неповнолітній, його батьки чи юридичні опікуни повинні мати право звернення до незалежної інстанції.

122.4. Апеляційний процес повинен здійснюватись такою інстанцією:

- а. з повагою до неповнолітніх та їхніх потреб і переживань;
- б. особами, які розуміються на питаннях неповнолітніх,
- в. в місці, найближчому до закладу перебування неповнолітнього, або місця запровадження громадських санкцій чи заходів щодо неповнолітнього.

122.5. Навіть коли заява чи скарга від неповнолітнього подана у письмовому вигляді, він має право особисто висловити її усно.

123. Неповнолітні не повинні зазнавати покарання в результаті подання заяви чи скарги.

124. Неповнолітні, їхні батьки чи юридичні опікуни мають право звернутися за юридичною консультацією щодо процедур подання скарги чи апеляції і отримати юридичну підтримку, якщо цього вимагають інтереси правосуддя.

Ж. Інспекція та моніторинг

125. Заклади, в яких перебувають неповнолітні, позбавлені волі, та органи, які запроваджують громадські санкції та заходи, повинні регулярно проходити інспектування з боку державних інстанцій, з метою перевірки, чи працюють вони відповідно до вимог національного та міжнародного законодавства та дотримання цих правил.

126.1. Умови перебування та ставлення до позбавлених волі неповнолітніх або тих, які підлягають громадським санкціям чи заходам, повинні перевірятись незалежними органами, до яких неповнолітній може мати конфіденційний доступ, і результати досліджень яких можуть оприлюднюватись.

126.2. Під час проведення такого незалежного моніторингу, особливу увагу необхідно приділяти застосуванню сили, обмеженням, дисциплінарним покаранням та іншим особливо обмежувачим формам поведінки.

126.3. Усі смертельні випадки та ушкодження неповнолітніх повинні розслідуватись негайно, рішуче та незалежно.

126.4. Ці незалежні органи, які здійснюють моніторинг, повинні тісно співпрацювати з міжнародними структурами, які мають юридичне право доступу до закладів відбування покарання неповнолітніх.

ЧАСТИНА VI – ПЕРСОНАЛ

127.1. Всеохоплюючі правила стосовно працевлаштування, підбору, навчання, статусу, умов роботи та обов'язків персоналу, який несе відповідальність за впровадження громадських санкцій та заходів, а також за позбавлення волі неповнолітніх правопорушників, повинні бути чітко прописані з урахуванням державної політики у цій сфері.

127.2. Такі правила також повинні детально описувати основоположні етичні засади, якими повинен користуватись персонал, що займається питаннями неповнолітніх. Вони також повинні передбачати ефективний механізм протидії порушенням етичних та професійних стандартів.

128.1. Необхідно розробити спеціальні процедури працевлаштування та відбору працівників, які працюють з неповнолітніми, звертаючи увагу на риси характеру та професійної якості, необхідні для роботи з неповнолітніми та їхніми сім'ями.

128.2. Процедури з відбору та працевлаштування повинні бути відкритими, чіткими, справедливими та недискримінаційними.

128.3. Процес працевлаштування та відбору персоналу повинен враховувати необхідність працевлаштування жінок і чоловіків, які володіють необхідними навичками для роботи з різними мовними та культурними особливостями неповнолітніх.

129.1. Персонал, який несе відповідальність за виконання громадських санкцій та заходів і позбавлення волі неповнолітніх, повинен пройти необхідний курс навчання щодо теоретичних та практичних аспектів своєї роботи, а також отримати відповідні інструкції, які допоможуть їм мати реалістичне розуміння сфери діяльності, практичних обов'язків та етичних вимог щодо власної роботи.

129.2. Професійна компетентність персоналу повинна постійно підвищуватись та розвиватись шляхом подальшого професійного навчання, супервізії, перегляду результатів роботи і винагородження.

129.3. Навчання повинно бути націлене на:

- а. етичні та базові цінності цієї професії;
- б. національні засоби безпеки та міжнародні інструменти із захисту прав дітей та неприйнятності ставлення до неповнолітніх;

62 ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ МЕДІАЦІЇ ТА ПРОГРАМ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Відновне правосуддя в Україні

в. законодавство щодо сім'ї та неповнолітніх, психологію розвитку, соціальну та виховну роботу з неповнолітніми;

г. інструкції персоналу щодо мотивування неповнолітніх, досягнення поваги і забезпечення позитивної ролі та перспектив;

д. створення та підтримку професійних стосунків з неповнолітніми та їхніми сім'ями;

е. затверджені методи втручання та ефективних практик;

є. методи роботи з різними типами неповнолітніх;

ж. шляхи співпраці між мультидисциплінарними командами та іншими організаціями, що займаються питаннями неповнолітніх.

130. Персонал, відповідальний за застосування громадських санкцій та заходів і позбавлення волі неповнолітніх, повинен бути достатньо укомплектований для ефективного здійснення покладених на них функцій і включати відповідну кількість спеціалістів для задоволення потреб неповнолітніх.

131.1. Працівники персоналу повинні бути працевлаштовані на постійній основі.

131.2. Для роботи з неповнолітніми необхідно залучати волонтерів.

131.3. Відповідні органи, відповідальні за виконання громадських санкцій та заходів, несуть відповідальність за дотримання вимог цих правил, навіть за умов залучення інших організацій чи осіб до процесу виконання, незалежно від того, чи є їхні послуги оплачуваними чи ні.

132. Персонал повинен бути працевлаштований так, щоб процес роботи з неповнолітніми був безперервним.

133. Персонал, який працює з неповнолітніми, повинен мати необхідні робочі умови і отримувати оплату праці згідно специфіки своєї роботи, порівняно з умовами оплати інших працівників, які працюють у цій сфері.

134.1. Для підвищення ефективної співпраці між персоналом, який працює з неповнолітніми у суспільстві, та працівниками виправних установ, необхідно створювати можливість тісної співпраці та проходження навчання в інших закладах.

134.2. Бюджетні обмеження ні в якому разі не повинні спонукати відсторонення осіб, які не мають достатньої кваліфікації, від виконання своїх обов'язків.

ЧАСТИНА VII – ОЦІНЮВАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ, РОБОТА ІЗ ЗМІ ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ

3. Оцінювання та дослідження

135. Санкції та заходи, що застосовуються по відношенню до неповнолітніх, повинні розроблятися на основі наукових досліджень та оцінювання.

136.1. З цією метою необхідно збирати порівняльні дані, які дадуть змогу оцінити успішність чи невідповідність як громадських санкцій та заходів, так і санкцій та заходів у виправних закладах. Таке оцінювання повинно звернути увагу на рівень рецидивізму та його причин.

136.2. Дані необхідно збирати відповідно до особистих та соціальних обставин неповнолітніх та з урахуванням умов перебування у виправному закладі.

136.3. Керівництво закладів несе відповідальність за збір даних, які можуть порівнюватися на регіональному та іншому рівнях.

137. Кримінологічне дослідження усіх аспектів поведінки неповнолітніх незалежними агенціями повинно мати фінансову підтримку і забезпечувати доступ до бази даних та закладів. Результати досліджень повинні бути оприлюднені, навіть, якщо вони проведені державними органами.

138. Під час проведення дослідження необхідно дотримуватись прав неповнолітніх на особисте життя і відповідати стандартам національного та міжнародного законодавства з питань дотримання конфіденційності інформації.

I. Співпраця із ЗМІ та громадськістю

139.1. ЗМІ та громадськість повинні регулярно отримувати актуальну інформацію про умови перебування неповнолітніх в установах позбавлення волі, а також про застосування громадських санкцій та заходів до неповнолітніх.

139.2. ЗМІ та громадськість повинні бути поінформовані про цілі громадських санкцій та заходів для позбавлених волі, а також про роботу персоналу, з метою кращого розуміння цих санкцій та заходів у суспільстві.

140. Відповідальні органи повинні публікувати регулярні звіти щодо діяльності виправних закладів для неповнолітніх та запровадження громадських санкцій та заходів.

141. ЗМІ та представники громадськості, які мають професійний інтерес щодо справ неповнолітніх, повинні мати доступ до виправних закладів для неповнолітніх, за умови дотримання прав неповнолітніх на приватність та захисту інших їхніх прав.

ЧАСТИНА VIII – ОНОВЛЕННЯ ПРАВИЛ

142. Ці правила повинні регулярно оновлюватись.

Рекомендація 1905 (2010) щодо дітей, які стають свідками насильства в сім'ї

1. Ссылаясь на резолюцию 1714 (2010) «О детях, ставших свидетелями бытового насилия», Парламентская ассамблея напоминает, что при рассмотрении проблем бытового насилия и связанных с ним мер политики, ситуациям, когда дети становятся свидетелями такого насилия, подвергаясь при этом серьезной опасности, часто не придается должного значения. В этой связи Ассамблея полагает, что на всех политических уровнях и по различным направлениям должны быть усилены специальные меры защиты таких детей с учетом особенностей последствий бытового насилия для девочек и мальчиков.

2. В этой связи Ассамблея призывает Комитет министров поручить Специальному комитету по предупреждению и борьбе с насилием в отношении женщин и бытовым насилием (CAHVIO):

2.1. рассмотреть проблему детей, ставших свидетелями бытового насилия в будущей конвенции Совета Европы, посвященной вопросам насилия в отношении женщин, в том

числе бытового, как уже предложено в рекомендации 1847 (2008) «Борьба с насилием в отношении женщин: к принятию конвенции Совета Европы»;

2.2. в соответствующих статьях конвенции признать за детьми, ставшими свидетелями бытового насилия, полноценный статус «вторичной жертвы», с тем, чтобы должным образом учитывать, с учетом гендерного аспекта, возможное воздействие бытового насилия на них;

2.3. включить в текст будущей конвенции положения о разработке всеобъемлющих и взаимодополняющих мер социальной защиты, гарантированно доступных всем детям и обеспечивающих учет их интересов наряду с проблемами, касающимися в первую очередь взрослых;

2.4. в соответствующих статьях будущей конвенции подчеркнуть важность воспитания детей с самого раннего возраста в духе взаимного уважения и ненасилия, иными словами, предотвращения передачи склонности к бытовому насилию из поколения в поколение.

3. Ассамблея также призывает Комитет министров:

3.1. поручить комитетам, чьи представители входят в Группу специалистов по правосудию, учитывающему интересы детей (CJ-S-CH), включить в ныне разрабатываемые Руководящие принципы Совета Европы по правосудию, учитывающему интересы детей, адекватные меры процессуального характера относительно получения свидетельских показаний у детей, ставших свидетелями бытового насилия, как на этапе дознания, так и в ходе судебных слушаний, с тем, чтобы избежать повторного унижения, связанного с дачей свидетельских показаний, и снизить травматические последствия участия в процессуальных действиях;

3.2. и далее ставить права детей в центр всей политической деятельности Совета Европы, совершенствовать координацию его действий, в частности используя для этого Платформу Совета Европы по правам детей, в том числе для того, чтобы способствовать пропаганде и более эффективному применению европейских стандартов на национальном уровне.

а Документи, обов'язкові для виконання

Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми

{Конвенцію ратифіковано із заявами та застереженням Законом
N 135-VI (135-17) від 06.03.2008 }

Дата підписання: 20.05.1980

Дата ратифікації Україною: 06.03.2008

Дата набрання чинності для України: 01.11.2008

Офіційний переклад

Держави – члени Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,
визнаючи, що благополуччя дитини має в Державах – членах Ради Європи першорядне
значення під час ухвалення рішень стосовно опіки над нею;

уважаючи, що запровадження заходів, які забезпечують більш широке визнання та ви-
конання рішень стосовно опіки над дитиною, сприятиме посиленню захисту благополуччя
дітей;

уважаючи за доцільне, з огляду на цю мету, наголосити, що право доступу батьків до
дитини є нормальним наслідком права на опіку;

відзначаючи зростаючу кількість випадків, в яких діти неправомірно переміщуються
через міжнародні кордони, а також труднощі забезпечення належного вирішення проблем,
що постають у таких випадках;

бажаючи запровадити відповідні положення, які дозволяють поновлювати опіку над
дітьми у випадках її свавільного припинення;

будучи переконаними в доцільності запровадження із цією метою заходів, які задо-
вольняють різні потреби й ураховують різні обставини;

бажаючи встановити правове співробітництво між своїми органами опіки,
домовилися про таке:

Стаття 1 Для цілей цієї Конвенції:

а) «дитина» означає особу будь-якого громадянства, що не досягла 16 років і не має
права самостійно вирішувати стосовно місця свого проживання за законодавством місця
її звичайного проживання, законодавством її громадянства чи за внутрішнім законодав-
ством запитуваної Держави;

б) «орган» означає судовий чи адміністративний орган;

с) «рішення стосовно опіки» означає рішення органу, яке стосується піклування особи
про дитину, зокрема право вибирати місце її проживання, або стосується права доступу до
неї;

д) «неправомірне переміщення» означає переміщення дитини через міжнародний кор-
дон на порушення рішення стосовно опіки над нею, яке було ухвалене в Договірній Дер-

жаві та є обов'язковим для виконання в такій Державі; неправомірне переміщення також уключає:

- i) неповернення дитини через міжнародний кордон після закінчення періоду здійснення права на доступ до цієї дитини або після закінчення будь-якого іншого тимчасового перебування на території іншій, ніж та, на якій здійснюється опіка;
- ii) переміщення, яке згодом проголошується незаконним за змістом статті 12.

Частина I Центральні органи

Стаття 2

1. Кожна Договірна Держава призначає центральний орган для виконання функцій, передбачених цією Конвенцією.

2. Федеративні держави та держави, які мають більше однієї правової системи, можуть призначити більше одного центрального органу та визначають обсяг їхньої компетенції.

3. Генеральному секретарю Ради Європи повідомляють про будь-яке призначення згідно із цією статтею.

Стаття 3

1. Центральні органи Договірних Держав співробітничать один з одним і сприяють співробітництву між компетентними органами їхніх відповідних країн. Вони діють з усією необхідною оперативністю.

2. З метою сприяння функціонуванню цієї Конвенції центральні органи Договірних Держав:

- а) забезпечують передачу запитів про надання інформації, які надходять від компетентних органів і стосуються правових та практичних питань, що розглядаються;
- б) надають один одному на прохання інформацію про своє законодавство, що стосується опіки над дітьми, та про будь-які зміни у цьому законодавстві;
- с) інформують один одного про будь-які труднощі, які можуть виникнути в ході застосування Конвенції, а також, коли це можливо, усувають перешкоди її застосуванню.

Стаття 4

1. Будь-яка особа, яка отримала на території Договірної Сторони рішення стосовно опіки над дитиною і яка бажає, щоб це рішення було визнане або виконане в іншій Договірній Державі, може подати з цією метою заяву до центрального органу в будь-якій Договірній Державі.

2. До заяви додаються документи, зазначені в статті 13.

3. Центральний орган, який отримує заяву, якщо він не є центральним органом запитуваної Держави, надсилає документи безпосередньо та без зволікань до цього центрального органу.

4. Центральний орган опіки, який отримує заяву, може відмовитися вживати заходів у випадках, коли цілком зрозуміло, що умови, викладені в цій Конвенції, не задовольняються.

5. Центральний орган опіки, який отримує заяву, без зволікань інформує заявника про стан розгляду його заяви.

Стаття 5

1. Центральний орган запитуваної Держави без зволікань уживає чи забезпечує вжиття всіх належних, на його думку, заходів, якщо необхідно шляхом порушення розгляду компетентними органами цієї Держави, для того, щоб:

- а) установити місцезнаходження дитини;

b) запобігти, зокрема шляхом будь-яких необхідних тимчасових заходів, заподіянню шкоди інтересам дитини чи заявника;

c) забезпечити визнання чи виконання рішення;

d) забезпечити доставку дитини до заявника у випадку надання дозволу на виконання рішення;

e) інформувати запитуючий орган про вжиті заходи та їхні результати.

2. Якщо центральний орган запитуваної Держави має підстави вважати, що дитина знаходиться на території іншої Договірної Держави, він надсилає документи безпосередньо та без зволікань до центрального органу цієї Держави.

3. За винятком витрат на репатріацію, кожна Договірна Держава зобов'язується не вимагати від заявника сплати жодних витрат, пов'язаних з будь-якими заходами, здійсненими згідно з пунктом 1 цієї статті центральним органом цієї Держави від імені заявника, у тому числі судових витрат і, у випадку необхідності, витрат, пов'язаних з наданням допомоги адвокатом.

4. У випадку відмови у визнанні або виконанні рішення та якщо центральний орган запитуваної Держави вважає, що порушення в цій Державі судового розгляду по суті справи відповідає проханню заявника, цей орган уживає всіх можливих заходів для забезпечення представництва заявника під час розгляду справи на умовах, не менш сприятливих, ніж умови, що надаються особі, яка проживає в цій Державі та є її громадянином, і з цією метою він може, зокрема, порушити судовий розгляд у своїх компетентних органах.

Стаття 6

1. З урахуванням будь-яких спеціальних домовленостей, досягнутих між відповідними центральними органами, та положень пункту 3 цієї статті:

a) повідомлення, які надсилаються центральному органу запитуваної Держави, складаються офіційною мовою чи однією з офіційних мов цієї Держави або супроводжуються перекладом цією мовою;

b) центральний орган запитуваної Держави, однак, приймає повідомлення, які складені англійською чи французькою мовою або які супроводжуються перекладом однією із цих мов.

2. Повідомлення, які надсилаються центральним органом запитуваної Держави, у тому числі результати проведених розслідувань, можуть складатися офіційною мовою чи однією з офіційних мов цієї Держави або англійською чи французькою мовою.

3. Договірна Держава може повністю або частково відмовитися від застосування положень підпункту «b» пункту 1 цієї статті. Якщо Договірна Держава висловила таке застереження, будь-яка інша Договірна Держава може також застосовувати це застереження стосовно цієї Держави.

Частина II Визнання та виконання рішень і поновлення опіки над дітьми

Стаття 7

Рішення стосовно опіки, ухвалене в одній Договірній Державі, визнається та, якщо воно підлягає виконанню в Державі походження, приймається до виконання у будь-якій іншій Договірній Державі.

Стаття 8

1. У випадку неправомірного переміщення центральний орган запитуваної Держави забезпечує негайне вжиття заходів для поновлення опіки над дитиною, якщо:

a) на час порушення провадження в Державі, в якій було ухвалено рішення, або на час неправомірного переміщення, якщо воно сталося раніше, дитина та її батьки були грома-

дянами тільки цієї Держави та дитина мала звичайне місце проживання на території цієї Держави; та

б) прохання про повернення було подане до центрального органу впродовж шестимісячного періоду від дати неправомірного переміщення.

2. Якщо відповідно до законодавства запитуваної Держави вимоги пункту 1 цієї статті не можуть бути виконані без звернення до суду, жодна з підстав відмови, визначена в цій Конвенції, до судового розгляду не застосовується.

3. Якщо між особою, яка здійснює опіку над дитиною, та іншою особою є офіційно підтверджена компетентним органом угода про надання цій іншій особі права доступу до дитини та якщо дитину, вивезену за кордон, не було повернуто опікуну після закінчення погодженого періоду, опіка над дитиною поновлюється відповідно до пункту «б» пункту 1 й пункту 2 цієї статті. Це правило застосовується також у випадку рішення компетентного органу надати таке право особі, яка не здійснює опіки над дитиною.

Стаття 9

1. У випадках неправомірного переміщення, про яке йдеться в статті 8, в яких до центрального органу впродовж шестимісячного періоду від дати переміщення подається відповідна заява, у визнанні та виконанні рішення може бути відмовлено тільки якщо:

а) у випадку ухвалення рішення за відсутності відповідача або його законного представника, відповідачу не було вручено документ, яким порушено судовий розгляд, або аналогічний документ достатньо заздалегідь для того, щоб він міг забезпечити свій захист; проте невручення такого документа не може бути підставою для відмови у визнанні чи виконанні, якщо вручення документа не було здійснене внаслідок приховування відповідачем свого місцезнаходження від особи, яка порушила розгляд у Державі походження;

б) у випадку ухвалення рішення за відсутності відповідача або його законного представника, повноваження органу, який ухвалив рішення, не ґрунтувалися на:

i) місці звичайного проживання відповідача;

ii) останньому місці спільного звичайного проживання батьків дитини, якщо принаймні один з батьків продовжує там постійно проживати; або

iii) місці звичайного проживання дитини;

с) рішення є не сумісним з рішенням стосовно опіки, яке стало обов'язковим для виконання у запитуваній Державі до переміщення дитини, якщо дитина постійно не проживала на території запитуючої Держави впродовж одного року до її переміщення.

2. У випадках, коли до центрального органу заява не подається, положення пункту 1 цієї статті застосовуються так само, якщо прохання про визнання та виконання рішення подаються впродовж шести місяців від дати неправомірного переміщення.

3. Рішення, ухвалене в іншій Державі, не може переглядатися по суті за жодних обставин.

Стаття 10

1. У випадках, не передбачених статтями 8 й 9, у визнанні та виконанні може бути відмовлено не тільки на підставах, зазначених у статті 9, а й також на будь-якій з таких підстав:

а) якщо встановлено, що наслідки рішення явно суперечать основоположним принципам законодавства запитуваної Держави про сім'ю та дітей;

б) якщо встановлено, що через зміну обставин, у тому числі через закінчення часу, але не через просту зміну місця проживання дитини після неправомірного переміщення, наслідки первісного рішення явно більше не відповідають інтересам благополуччя дитини;

с) якщо на час порушення розгляду в Державі походження:

i) дитина була громадянином запитуваної Держави або зазвичай проживала в ній та не мала жодних таких зв'язків з Державою походження;

ii) дитина була одночасно громадянином Держави походження та запитуваної Держави й постійно проживала у запитуваній Державі;

д) якщо рішення є не сумісним з рішенням, яке було ухвалене в запитуваній Державі або підлягає виконанню в цій Державі після його ухвалення в третій Державі, унаслідок провадження, порушеного до подання прохання про визнання чи виконання, та якщо відмова відповідає інтересам благополуччя дитини.

2. У таких самих випадках розгляд справи про визнання чи виконання рішення може бути відкладений на будь-якій з таких підстав:

- а) якщо розпочато звичайну процедуру перегляду первісного рішення;
- б) якщо розгляд справи про опіку над дитиною, який було розпочато до порушення провадження в Державі походження, ще не закінчено в запитуваній Державі;
- с) якщо триває розгляд питання про виконання чи будь-яке інше провадження про визнання, що стосується іншого рішення стосовно опіки над дитиною.

Стаття 11

1. Рішення про право доступу до дитини та положення рішень стосовно опіки, в яких ідеться про право доступу до дитини, визнаються та виконуються на таких самих умовах, як й інші рішення стосовно опіки.

2. Однак компетентний орган запитуваної Держави може встановити умови запровадження та здійснення права доступу до дитини з урахуванням, зокрема, зобов'язань, узятих сторонами із цього питання.

3. Якщо жодного рішення про право доступу до дитини не було ухвалено або якщо у визнанні чи виконанні рішення стосовно опіки було відмовлено, центральний орган запитуваної Держави може звернутися до своїх компетентних органів із проханням ухвалити рішення про право доступу до дитини, якщо особа, яка претендує на право доступу до дитини, цього вимагає.

Стаття 12

Якщо на час переміщення дитини через міжнародний кордон у Договірній Державі не було ухвалено жодного обов'язкового для виконання рішення стосовно опіки над цією дитиною, положення цієї Конвенції застосовуються до будь-якого наступного ухваленого в Договірній Державі на прохання будь-якої заінтересованої особи рішення, що стосується опіки над цією дитиною й проголошує переміщення незаконним.

Частина III Процедура

Стаття 13

1. До прохання про визнання або виконання в іншій Договірній Державі рішення стосовно опіки додаються:

- а) документ, яким центральний орган запитуваної Держави вповноважується діяти від імені заявника або призначати із цією метою іншого представника;
- б) копія рішення, яка задовольняє необхідні умови автентичності;
- с) у випадку ухвалення рішення за відсутності відповідача або його законного представника, документ, який засвідчує, що відповідачу належним чином було вручено документ, яким порушено судовий розгляд, або аналогічний документ;
- д) у випадку необхідності будь-який документ, який засвідчує, що відповідно до законодавства Держави походження рішення підлягає виконанню;
- е) коли це можливо, заява про місцезнаходження або можливе місцезнаходження дитини в запитуваній Державі;
- ф) пропозиції стосовно шляхів поновлення опіки над дитиною.

2. Документи, зазначені вище, у випадку необхідності супроводжуються перекладом відповідно до положень статті 6.

Стаття 14

Кожна Договірна Держава застосовує просту й швидку процедуру визнання та виконання рішень стосовно опіки над дитиною. Із цією метою вона забезпечує можливість подання прохання про виконання рішення у вигляді звичайної заяви.

Стаття 15

1. Перш ніж ухвалити рішення згідно з підпунктом «b» пункту 1 статті 10 відповідний орган запитуваної Держави:

а) з'ясовує думку дитини, крім випадків, коли це неможливо, з огляду на її вік і можливості розуміння; та

б) може вимагати проведення будь-яких відповідних перевірок.

2. Витрати на перевірки в будь-якій Договірній Державі сплачуються Державою, в якій вони проводяться.

3. Прохання про перевірки та результати перевірки можуть надсилатися відповідному органу через центральні органи.

Стаття 16

Для цілей цієї Конвенції не вимагається легалізація чи будь-яка інша подібна формальність.

Частина IV Застереження

Стаття 17

1. Договірна Держава може висловити застереження про те, що у випадках, які охоплюються статтями 8 й 9 або однією із цих статей, у визнанні та виконанні рішень стосовно опіки може бути відмовлено на таких передбачених у статті 10 підставах, які можуть бути визначені в застереженні.

2. У визнанні та виконанні рішень, ухвалених у Договірній Державі, яка висловила застереження, передбачене у пункті 1 цієї статті, може бути відмовлено в будь-якій іншій Договірній Державі на будь-якій з додаткових підстав, зазначених у цьому застереженні.

Стаття 18

Договірна Держава може висловити застереження про те, що вона не вважає для себе обов'язковими положення статті 12. Положення цієї Конвенції не застосовуються до рішень, зазначених у статті 12, які були ухвалені в Договірній Державі, що висловила таке застереження.

Частина V Інші документи

Стаття 19

З метою отримання визнання та виконання рішення ця Конвенція не виключає можливості застосування будь-якого іншого міжнародного документа, що є чинним у відносинах між Державою походження та запитуваною Державою, чи будь-якого іншого закону запитуваної Держави, який не впливає з міжнародної угоди.

Стаття 20

1. Ця Конвенція не зашкоджує жодним зобов'язанням, які Договірна Держава може мати перед недоговорною Державою за міжнародною угодою, що стосується питань, які регулюються цією Конвенцією.

2. Якщо дві чи більше Договірних Держав запровадили однакові закони стосовно опіки над дітьми або створили спеціальну систему визнання чи виконання рішень у цій галузі або якщо вони зроблять це в майбутньому, вони можуть застосовувати у відносинах між собою такі закони чи таку систему замість цієї Конвенції або будь-якої її частини. З метою застосування цього положення Держави повідомляють про своє рішення Генеральному секретарю Ради Європи. Будь-які зміни чи будь-яке скасування цього рішення також повинні повідомлятися.

Частина VI Прикінцеві положення

Стаття 21

Цю Конвенцію відкрито для підписання Державами – членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю чи затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 22

1. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку три Держави – члени Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції відповідно до положень статті 21.

2. Стосовно будь-якої Держави-члена, яка висловила свою згоду на обов'язковість для неї Конвенції після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття або затвердження.

Стаття 23

1. Після набрання чинності цією Конвенцією Комітет міністрів Ради Європи може запропонувати приєднатися до цієї Конвенції будь-якій Державі, яка не є членом Ради, у рішенні, що ухвалюється більшістю голосів, передбаченою в пункті «d» статті 20 Статуту (994_001), й одноставним голосуванням представників Договірних Держав, які мають право засідати в Комітеті.

2. Стосовно будь-якої держави, що приєднується до Конвенції, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати передачі документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 24

1. Будь-яка Держава під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка Держава в будь-який інший час після цього в заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Стосовно такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 25

1. Держава, що має дві чи більше територіальних одиниці, в яких у питаннях опіки над дітьми та визнання й виконання рішень стосовно опіки застосовуються різні правові системи, під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити, що ця Конвенція застосовуватиметься до всіх її територіальних одиниць або до однієї чи більше з них.

2. Така Держава в будь-який інший час після цього в заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територіальну одиницю, визначену в цій заяві. Стосовно такої територіальної одиниці Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої територіальної одиниці, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 26

1. Стосовно Держави, яка в питаннях опіки має дві чи більше правових систем з територіальним застосуванням:

а) посилання на законодавство про місце звичайного проживання особи або на законодавство про громадянство особи тлумачиться як таке, що стосується правової системи, визначеної чинними в цій Державі правилами, або в разі відсутності таких правил – правової системи, з якою відповідна особа має найбільш тісний зв'язок;

б) посилання на Державу походження або на запитувану Державу тлумачиться як таке, що стосується у відповідних випадках територіальної одиниці, де було ухвалене рішення, або територіальної одиниці, де запитується визнання чи виконання рішення або поновлення опіки.

2. Підпункт «а» пункту 1 цієї статті також застосовується *mutatis mutandis* до Держав, які в питаннях опіки мають дві чи більше правових систем, що застосовуються за колом осіб.

Стаття 27

1. Будь-яка Держава під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити про те, що вона застосовуватиме одне чи більше застережень, передбачених у пункті 3 статті 6, у статті 17 і статті 18 цієї Конвенції. Жодне інше застереження не дозволяється.

2. Будь-яка Договірна Держава, яка висловила застереження згідно з попереднім пунктом, може повністю або частково відкликати його шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання набирає чинності від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 28

Після завершення третього року від дати набрання чинності цією Конвенцією та за власною ініціативою в будь-який інший час після цієї дати Генеральний секретар Ради Європи пропонує представникам центральних органів, призначених Договірними Державами, зібратися для обговорення функціонування цієї Конвенції та для сприяння йому. Будь-яку Державу – члена Ради Європи, яка не є Стороною цієї Конвенції, може представляти спостерігач. Про роботу кожного такого засідання складається доповідь, яка надсилається Комітетові міністрів Ради Європи для інформації.

Стаття 29

1. Будь-яка Сторона може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 30

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє Державам – членам Ради та будь-якій Державі, що приєдналася до цієї Конвенції, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статей 22, 23, 24 й 25;
- d) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення чи інформацію, які стосуються цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено у Люксембурзі 20 травня 1980 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівно автентичними, в одному примірнику, який передається на зберігання до архіву Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній Державі – члену Ради Європи та будь-якій Державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню

Страсбург, 26 листопада 1987 року
Статус Конвенції див. (994_413)

(Протокол N 1 до Конвенції див. в документі (994_057) від 04.11.93)
(Протокол N 2 до Конвенції див. в документі (994_058) від 04.11.93)
(Конвенцію ратифіковано Законом N 33/97-ВР (33/97-ВР) від 24.01.97)

Дата підписання: 2 травня 1996 р.
Офіційний переклад

Держави – члени Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, враховуючи положення Конвенції про захист прав і основних свобод людини (995_004), нагадуючи, що згідно зі статтею 3 згаданої Конвенції (995_004) «Жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання»,

відмічаючи, що механізм, передбачений у зазначеній Конвенції (995_004), застосовується до осіб, які вважають себе жертвами порушення статті 3,

переконані в тому, що захист позбавлених волі осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання міг би бути посилений поза судовими засобами превентивного характеру, які ґрунтуються на інспекціях,

погодилися про таке:

Глава I

Стаття 1

Цим створюється Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі «Комітет»). Комітет, шляхом здійснення інспекцій, перевіряє поводження з позбавленими волі особами з метою посилення, у разі необхідності, захисту таких осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання.

Стаття 2

Кожна Сторона дозволяє інспектувати, відповідно до цієї Конвенції, будь-яке місце, яке знаходиться під її юрисдикцією і в якому утримуються особи, позбавлені волі органом державної влади.

Стаття 3

Виконуючи цю Конвенцію, Комітет та компетентні національні органи відповідної Сторони співпрацюють між собою.

Глава II

Стаття 4

1. Комітет складається із такого числа членів, яке відповідає кількості Сторін.
2. Члени Комітету відбираються із числа осіб, які мають високі моральні якості, визнаний авторитет у галузі прав людини або професійний досвід у питаннях, які охоплюються цією Конвенцією.
3. Серед членів Комітету не може бути двох громадян однієї і тієї ж держави.
4. Члени Комітету здійснюють свої повноваження у їхній особистій якості, вони є незалежними і неупередженими і завжди повинні бути готовими виконувати свої функції в Комітеті ефективно.

Стаття 5

1. Члени Комітету обираються Комітетом міністрів Ради Європи абсолютною більшістю голосів із списку осіб, що складає Президія Консультативної асамблеї Ради Європи; національна делегація кожної Сторони в Консультативній асамблеї висуває трьох кандидатів, з яких принаймні два повинні бути її громадянами.
2. Така ж процедура застосовується під час заповнення вакансій, що виникли.
3. Члени Комітету обираються строком на чотири роки. Вони можуть бути переобрані тільки один раз. Однак строк повноважень трьох з тих членів, які були обрані на перших виборах, закінчується в кінці дворічного періоду. Члени, повноваження яких мають закінчитися в кінці першого дворічного періоду, визначаються Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу ж після перших виборів.

Стаття 6

1. Комітет проводить свої засідання за закритими дверима. Кворум складає більшість його членів. За винятком положень пункту 2 статті 10, рішення Комітету ухвалюються більшістю голосів присутніх членів.
2. Комітет складає свої власні правила процедури.
3. Секретаріат Комітету забезпечується Генеральним секретарем Ради Європи.

Глава III

Стаття 7

1. Комітет організовує інспекції до місць, зазначених у статті 2. Окрім періодичних інспекцій, Комітет може організовувати такі інші інспекції, які, на його думку, необхідні у кожному конкретному випадку.

2. Як правило, інспекції здійснюються принаймні двома членами Комітету. Комітет може, якщо він вважає це за необхідне, використовувати послуги експертів і усних перекладачів.

Стаття 8

1. Комітет повідомляє уряд відповідної Сторони про свій намір здійснити інспекцію. Після такого повідомлення він може інспектувати будь-яке місце, зазначене у статті 2, в будь-який час.

2. З метою сприяння Комітету у виконанні його завдання відповідна Сторона забезпечує Комітету:

- а) доступ на свою територію і право подорожування по ній без будь-якого обмеження;
- б) повну інформацію про місця, де тримаються особи, позбавлені волі;
- в) необмежений доступ до будь-якого місця, де знаходяться особи, позбавлені волі, включаючи право відвідування таких місць без будь-якого обмеження;
- г) іншу наявну у Сторони інформацію, яка необхідна Комітету для виконання ним свого завдання. Запитуючи таку інформацію, Комітет враховує норми діючого національного законодавства та професійної етики.

3. Комітет може проводити з позбавленими волі особами бесіди віч-на-віч.

4. Комітет може вільно спілкуватися з будь-якою особою, яка, на його думку, може надати йому необхідну інформацію.

5. У разі необхідності, Комітет може негайно повідомити свої міркування компетентним органам відповідної Сторони.

Стаття 9

1. У виняткових випадках компетентні органи відповідної Сторони можуть заявляти Комітету заперечення проти здійснення інспекції у термін або до місця, що запропоновані Комітетом. Такі заперечення можуть мотивуватися тільки інтересами національної оборони, державної безпеки, серйозними заворушеннями у місцях знаходження осіб, позбавлених волі, станом здоров'я відповідної особи або проведенням термінового допиту у зв'язку із тяжким правопорушенням.

2. Після таких заперечень Комітет і відповідна Сторона невідкладно проводять консультації з метою з'ясування ситуації та досягнення згоди про вжиття заходів, які дозволили б Комітету швидко виконати свої функції. Такі заходи можуть включати перепроведення в інше місце будь-якої особи, яку Комітет має намір відвідати. До початку інспекції відповідна Сторона надає Комітету інформацію про будь-яку відповідну особу.

Стаття 10

1. Після кожної інспекції Комітет складає доповідь про факти, які були встановлені під час інспекції, з урахуванням будь-яких міркувань, які можуть бути висловлені відповідною Стороною. Він подає останній свою доповідь, яка містить будь-які необхідні, на його думку, рекомендації. Комітет може проводити з відповідною Стороною консультації з метою внесення, у разі необхідності, пропозицій про поліпшення захисту позбавлених волі осіб.

2. Якщо Сторона відмовляється від співпраці або відмовляється поліпшити ситуацію у світлі рекомендацій Комітету, Комітет, після надання цій Стороні можливості повідомити свою думку, може більшістю у дві третини голосів своїх членів прийняти рішення про оприлюднення заяви з цього приводу.

Стаття 11

1. Інформація, зібрана Комітетом у зв'язку з інспекцією, його доповідь та його консультації з відповідною Стороною є конфіденційними.
2. Комітет публікує свою доповідь, а також будь-які коментарі відповідної Сторони на прохання цієї Сторони.
3. Однак особисті відомості не публікуються без чітко висловленої згоди відповідної особи.

Стаття 12

З урахуванням правил конфіденційності, викладених у статті 11, Комітет кожного року подає Комітету міністрів загальну доповідь про свою діяльність, яка надсилається Консультативній асамблеї і оприлюднюється.

Стаття 13

Члени Комітету, експерти та інші особи, послугами яких користується Комітет, повинні, під час і після виконання ними свого мандата, зберігати конфіденційність фактів або інформації, які стали їм відомі під час виконання ними своїх функцій.

Стаття 14

1. Прізвища осіб, послугами яких користується Комітет, зазначаються у повідомленні, передбаченому у пункті 1 статті 8.
2. Експерти здійснюють свою діяльність за дорученням та під егідою Комітету. Вони мають володіти глибокими знаннями і великим досвідом у питаннях, які охоплюються цією Конвенцією, і повинні бути такими ж незалежними, неупередженими та готовими до виконання своїх функцій, як і члени Комітету.
3. В окремих випадках відповідна Сторона може заявити про те, що експерт або інша особа, послугами якої користується Комітет, не може бути допущена до участі в інспектуванні місця, яке знаходиться під юрисдикцією цієї Сторони.

Глава IV

Стаття 15

Кожна Сторона повідомляє Комітету назву та адресу органу, уповноваженого отримувати повідомлення для свого уряду, а також прізвище та адресу будь-якого співробітника по підтриманню зв'язку, якого вона може призначити.

Стаття 16

Комітет, його члени та експерти, згадані у пункті 2 статті 7, користуються привілеями та імунітетами, зазначеними у Додатку до цієї Конвенції.

Стаття 17

1. Ця Конвенція не зашкоджує положенням національного законодавства або будь-якої міжнародної угоди, які передбачають більш надійний захист позбавлених волі осіб.
2. Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує повноваження органів, передбачених Європейською конвенцією про права людини (995_004), або як таке, що дозволяє відступати від зобов'язань, взятих Сторонами за зазначеною Конвенцією.
3. Комітет не інспектує місця, які ефективно і регулярно відвідуються представниками або делегатами Держав-Заступниць або Міжнародного комітету Червоного Хреста згідно із

Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) та Додатковими протоколами до них від 8 червня 1977 року (995_199,995_200).

Глава V

Стаття 18

Цю Конвенцію відкрито для підписання державами – членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 19

1. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку сім держав-членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції відповідно до положень статті 18.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка висловлюватиме свою згоду про обов'язковість для неї цієї Конвенції після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 20

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи затвердження може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка держава може в подальшому в будь-який час заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 21

Жодні застереження щодо положень цієї Конвенції не дозволяються.

Стаття 22

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення дванадцятимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 23

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави – члени Ради Європи про:

- будь-яке підписання;
- здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття чи затвердження;

- с) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статей 19 і 20;
- д) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Конвенції, за винятком заходів, вжитих на виконання статей 8 і 10.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено в Страсбурзі двадцять шостого дня листопада місяця 1987 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній державі-члену Ради Європи.

Додаток **Привілеї та імунітети** (стаття 16)

1. Для цілей цього Додатка посилання на членів Комітету включає експертів, згаданих у пункті 2 статті 7.

2. Члени Комітету, під час виконання своїх повноважень і подорожування для виконання своїх повноважень, користуються такими привілеями та імунітетами:

а) імунітетом від арешту або затримання і від конфіскації їхніх особистих речей, а також імунітетом від будь-якого переслідування на підставі висловлених ними думок або підготовлених матеріалів і всіх дій, здійснених ними в офіційній якості;

б) імунітетом від будь-яких обмежень їхньої свободи пересування при виїзді з країни їхнього постійного проживання та поверненні до неї і при в'їзді до країни, в якій вони виконують свої повноваження, та виїзді з неї, а також звільненням від реєстрації іноземців у країні, яку вони відвідують, або через яку вони прямують транзитом для виконання своїх повноважень.

3. Під час подорожей, здійснюваних для виконання їхніх повноважень, членам Комітету, у питаннях, що стосуються митного та валютного контролю, надаються:

а) їхнім власним урядом – такі ж пільги, які надаються високим посадовим особам, що відбувають за кордон у тимчасове відрядження;

б) урядами інших Сторін – такі ж пільги, які надаються представникам іноземних урядів під час їхніх тимчасових офіційних візитів.

4. Документи і матеріали Комітету, які стосуються діяльності Комітету, є недоторканими.

Офіційна кореспонденція та інші офіційні повідомлення Комітету не можуть ні затримуватися, ні підлягати цензурі.

5. Для забезпечення членам Комітету повної свободи слова і повної незалежності у виконанні ними своїх обов'язків, імунітет від переслідування на підставі висловлених ними думок або підготовлених матеріалів і всіх дій, здійснених ними на виконання своїх обов'язків, продовжує надаватися їм, навіть якщо відповідні особи вже не виконують такі обов'язки.

6. Привілеї та імунітети надаються членам Комітету не для їхньої особистої користі, а з метою забезпечення їм незалежності у виконанні їхніх повноважень. Позбавити свого члена імунітету може тільки Комітет; він не тільки має право, але й зобов'язаний позбавити свого члена імунітету в усіх випадках, коли, на його думку, застосування імунітету перешкоджатиме здійсненню правосуддя і коли імунітет може бути скасований без шкоди для цілей, заради яких він був наданий.

Європейська конвенція про здійснення прав дітей

{ Конвенцію ратифіковано із заявою Законом
N 69-V (69-16) від 03.08.2006, ВВР, 2006, N 41, ст.354 }

Дата підписання: 25.01.1996

Дата ратифікації Україною: 03.08.2006

Дата підписання від імені України: 07.05.1999

Дата набрання чинності для України: 01.04.2007

Офіційний переклад

Преамбула

Держави – члени Ради Європи та інші Держави, що підписали цю Конвенцію; уважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами; беручи до уваги Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини (995_021), та зокрема статтю 4, яка вимагає від Держав-учасниць уживати всіх відповідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у зазначеній Конвенції; ураховуючи зміст Рекомендації 1121 (1990) Парламентської Асамблеї стосовно прав дитини; будучи переконаними, що права та найвищі інтереси дітей мають бути підтримані й що для цього дітям має бути надано можливість здійснювати свої права, зокрема під час розгляду сімейних справ, які стосуються їх; визнаючи, що дітям для підтримки їхніх прав та їхніх найвищих інтересів має надаватися відповідна інформація та що думкам дитини має приділятися належна увага; визнаючи важливість ролі батьків у захисті та підтримці прав і найвищих інтересів дітей і зважаючи на те, що Держави в разі необхідності мають також брати участь у такому захисті й у такій підтримці; уважаючи, однак, що у випадку конфлікту сім'ям бажано намагатися досягти порозуміння до того, як справу буде передано до судового органу; домовилися про таке:

Глава I Сфера застосування й предмет цієї Конвенції та визначення

Стаття 1 Сфера застосування й предмет цієї Конвенції

1. Ця Конвенція застосовується до дітей, які не досягли 18-річного віку.
2. Предметом цієї Конвенції є – у найвищих інтересах дітей – підтримка їхніх прав, надання дітям процесуальних прав та сприяння здійсненню ними цих прав шляхом забезпечення становища, при якому діти особисто або через інших осіб чи органи поінформовані та допущені до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються.
3. Для цілей цієї Конвенції розгляд судовим органом справ, що стосуються дітей, визнається розглядом сімейних справ, зокрема тих, що пов'язані зі здійсненням батьками своєї відповідальності, наприклад стосовно місця проживання дітей і доступу до них.
4. Кожна Держава під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про ратифікацію, прийняття, затвердження чи приєднання в заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи визначає щонайменше три категорії сімейних справ, які розглядаються судовим органом і до яких повинна застосовуватися ця Конвенція.
5. Будь-яка Сторона шляхом подання додаткових заяв може визначати додаткові категорії сімейних справ, до яких повинна застосовуватися ця Конвенція або надавати інформацію про застосування статті 5, пункту 2 статті 9, пункту 2 статті 10 та статті 11.
6. Ніщо в цій Конвенції не заважає Сторонам застосовувати правила, які є більш сприятливими для підтримки та здійснення прав дітей.

Стаття 2 Визначення

Для цілей цієї Конвенції:

- а) термін «судовий орган» означає суд або адміністративний орган, який має такі самі повноваження;
- б) термін «суб'єкти батьківської відповідальності» означає батьків та інших осіб чи органи, які мають право здійснювати частково або повністю батьківську відповідальність;
- с) термін «представник» означає особу, наприклад адвоката, або орган, який було призначено виступати від імені дитини перед судовим органом;
- д) термін «відповідна інформація» означає інформацію, яка відповідає віку й рівню розуміння дитини та яка надається для того, щоб дитина могла здійснювати свої права в повному обсязі, якщо надання цієї інформації не завдає шкоди благополуччю дитини.

Глава II Процесуальні заходи стосовно підтримки здійснення прав дітей

А. Процесуальні права дитини

Стаття 3 Право бути поінформованим та висловити свою думку під час розгляду справи

Дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами, використання яких вона може вимагати:

- а) отримувати всю відповідну інформацію;
- б) отримувати консультацію та мати можливість висловлювати свої думки;
- с) бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення.

Стаття 4 Право клопотати про призначення спеціального представника

1. За винятком передбаченого статтею 9, дитина має право подавати особисто або через інших осіб чи органи клопотання про призначення спеціального представника під час розгляду судовим органом справ, що стосуються її у випадках, коли внутрішнє законодавство позбавляє суб'єктів батьківської відповідальності права представляти дитину в результаті виникнення у них конфлікту інтересів з останньою.

2. Держави можуть обмежити здійснення права, визначеного в пункті 1, лише дітьми, які внутрішнім законодавством визнаються такими, що мають достатній рівень розуміння.

Стаття 5 Інші можливі процесуальні права

Сторони розглядають можливість надання дітям додаткових процесуальних прав у зв'язку з розглядом судовим органом справ, що стосуються дітей, зокрема:

- а) права клопотати про одержання допомоги від відповідної обраної ними особи у висловленні ними своєї думки;
- б) права клопотати самостійно або через інших осіб чи органи про призначення окремого представника, а у відповідних випадках – адвоката;
- с) права призначити свого представника;
- д) права здійснювати деякі або всі права сторін у такому процесі.

В. Роль судових органів

Стаття 6 Порядок прийняття рішення

Під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган:

- а) визначає, чи має він достатньо інформації для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і в разі необхідності одержує додаткову інформацію, зокрема від суб'єктів батьківської відповідальності;

б) якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння:

- упевнюється в тому, що дитина отримала всю відповідну інформацію;
- у відповідних випадках консультує особисто дитину (у разі необхідності – приватно) сам або через інших осіб чи інші органи в зрозумілий дитині спосіб, якщо це явно не суперечить найвищим інтересам дитини;

- надає можливість дитині висловлювати її думки;

с) приділяє належну увагу думкам, висловленим дитиною.

Стаття 7 Обов'язок діяти швидко

Під час розгляду справ, що стосуються дитини, судовий орган діє швидко для уникнення будь-яких невинуватених зволікань, а швидке виконання прийнятих рішень повинно бути забезпечене відповідною процедурою. У термінових випадках судовий орган при необхідності має повноваження приймати рішення, які підлягають негайному виконанню.

Стаття 8 Можливість самостійно вживати заходів

При розгляді справ, що стосуються дитини, судовий орган має повноваження самостійно вживати заходів у встановлених внутрішнім законодавством випадках, коли благополуччю дитини загрожує серйозна небезпека.

Стаття 9 Призначення представника

1. У справах, що стосуються дитини, у випадках, коли згідно з внутрішнім законодавством суб'єкти батьківської відповідальності позбавлені можливості представляти дитину в результаті виникнення конфлікту інтересів між ними та дитиною, судовий орган має повноваження призначити спеціального представника дитини в таких справах.

2. Сторони розглядають можливість надання судовому органу в справах, що стосуються дитини, повноважень призначити для представлення інтересів дитини окремого представника, а у відповідних випадках – адвоката.

С. Роль представників

Стаття 10

1. Під час розгляду судовим органом справ, що стосуються дитини, представник, якщо його дії явно не суперечать найвищим інтересам дитини:

- а) надає дитині всю відповідну інформацію, якщо згідно з внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння;

- б) надає дитині роз'яснення, якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння, стосовно можливих наслідків реалізації її думки та стосовно можливих наслідків будь-якої дії представника;

- с) з'ясовує думку дитини та доводить її до відома судового органу.

2. Сторони розглядають можливість поширення положень пункту 1 на суб'єктів батьківської відповідальності.

Д. Поширення окремих положень

Стаття 11

Сторони розглядають можливість поширення положень статей 3, 4 та 9 на справи, які стосуються дітей, коли вони розглядаються іншими органами, а також на питання, які стосуються дітей, але не є предметом розгляду.

Е. Національні органи

Стаття 12

1. Через органи, які *inter alia* виконують функції, передбачені в пункті 2, Сторони сприяють підтримці та здійсненню прав дітей.

2. Ці функції є такими:

а) унесення пропозицій стосовно посилення положень законодавства, які стосуються здійснення прав дітей;

б) надання висновків стосовно проектів законодавчих актів, які стосуються здійснення прав дітей;

с) надання загальної інформації про здійснення прав дітей засобом масової інформації, громадськості та особам чи органам, які займаються питаннями, що стосуються дітей;

д) з'ясування думки дітей та забезпечення їх відповідною інформацією.

Ф. Інші питання

Стаття 13 Посередництво або інші способи розв'язання спорів

Для недопущення чи розв'язання спорів або для уникнення розгляду судовим органом справи, яка стосується дітей, Сторони сприяють здійсненню посередництва чи інших способів розв'язання спорів та використанню їх для досягнення угоди у відповідних випадках, визначених Сторонами.

Стаття 14 Правова допомога та консультування

У випадках, коли внутрішнє законодавство передбачає надання правової допомоги або консультації для представництва дітей під час розгляду судовим органом справ, що стосуються їх, такі положення застосовуються у випадках, визначених статтями 4 та 9.

Стаття 15 Зв'язок з іншими міжнародними документами

Ця Конвенція не обмежує застосування будь-якого іншого міжнародного документа, який стосується окремих питань, що виникають у зв'язку із захистом дітей і сімей і Стороною якого є або стає Сторона цієї Конвенції.

Глава III Постійний комітет

Стаття 16 Утворення та функції Постійного комітету

1. Для досягнення цілей цієї Конвенції утворюється Постійний комітет.

2. Постійний Комітет розглядає проблеми, що стосуються цієї Конвенції. Він може, зокрема:

а) розглядати будь-які питання, що стосуються тлумачення або імплементації Конвенції. Висновки Постійного комітету стосовно імплементації Конвенції можуть мати форму рекомендації; рекомендації приймаються більшістю в три четвертих поданих голосів;

б) пропонувати зміни до Конвенції та розглядати зміни, запропоновані відповідно до статті 20;

с) надавати консультації та допомогу національним органам, що виконують функції, визначені пунктом 2 статті 12, та сприяти міжнародному співробітництву між ними.

Стаття 17 Склад

1. Кожна зі Сторін може бути представлена в Постійному комітеті одним чи більш ніж одним делегатом. Кожна Сторона має один голос.

2. Кожна з Держав, зазначених у статті 21, яка не є Стороною цієї Конвенції, може бути представлена в Постійному комітеті спостерігачем. Те саме стосується будь-якої іншої Держави або Європейського Співтовариства після запрошення приєднатися до Конвенції відповідно до положень статті 22.

3. Постійний комітет може запросити взяти участь у ролі спостерігача в усіх засіданнях, або в одному засіданні, або в частині засідання, якщо принаймні за один місяць до засідання Сторона не повідомила Генеральному секретарю про своє заперечення проти цього:

- будь-яку Державу, не зазначену в наведеному вище пункті 2 цієї статті;
- Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав дитини;
- Європейське Співтовариство;
- будь-який міжнародний урядовий орган;
- будь-який міжнародний неурядовий орган, який виконує одну або кілька функцій, зазначених у пункті 2 статті 12;
- будь-який національний урядовий або неурядовий орган, що виконує одну чи більше функцій, зазначених у пункті 2 статті 12.

4. Постійний комітет може обмінюватися інформацією з відповідними організаціями, що займаються питаннями здійснення прав дітей.

Стаття 18 Засідання

1. Наприкінці третього року, який настає з дати набуття чинності цієї Конвенцією та – за його ініціативою – будь-коли після цієї дати Генеральний секретар Ради Європи запрошує Постійний комітет зібратися на засідання.

2. Постійний комітет може приймати рішення тільки за умови, що присутньою є принаймні половина Сторін.

3. З урахуванням статей 16 та 20 рішення Постійного комітету приймаються більшістю присутніх членів.

4. З урахуванням положень цієї Конвенції Постійний комітет складає свій регламент і регламент будь-якої робочої групи, яку він може створити для виконання всіх відповідних завдань згідно з Конвенцією.

Стаття 19 Звіти Постійного комітету

Після кожного засідання Постійний комітет надсилає Сторонам та Комітетові Міністрів Ради Європи звіт про свої обговорення та про будь-які прийняті рішення.

Глава IV Поправки до Конвенції

Стаття 20

1. Будь-яка поправка до статей цієї Конвенції, запропонована однією зі Сторін або Постійним комітетом, повідомляється Генеральному секретарю Ради Європи, який щонайменше за два місяці до наступного засідання Постійного комітету передає її Державам – членам Ради Європи, будь-якій Державі, що підписала Конвенцію, будь-якій Стороні, будь-якій Державі, якій запропоновано підписати цю Конвенцію відповідно до положень статті 21, та будь-якій Державі чи Європейському Співтовариству, яким запропоновано приєднатися до Конвенції відповідно до статті 22.

2. Будь-яка поправка, запропонована відповідно до положень попереднього пункту, розглядається Постійним комітетом, який подає Комітетові Міністрів на затвердження текст, прийнятий більшістю в три четвертих поданих голосів. Після затвердження текст надсилається Сторонам для його прийняття.

3. Будь-яка поправка набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення місячного строку з дати, на яку всі Сторони поінформували Генерального секретаря про прийняття цієї поправки.

Глава V Прикінцеві положення

Стаття 21 Підписання, ратифікація та набуття чинності

1. Ця Конвенція відкрита для підписання Державами – членами Ради Європи, а також Державами, які не є членами, але брали участь у розробці Конвенції.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти, документи про прийняття або затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати, на яку три Держави, у тому числі принаймні дві Держави – члени Ради Європи, висловили відповідно до положень попереднього пункту свою згоду взяти на себе зобов'язання за цією Конвенцією.

4. Для будь-якої Держави, яка підписала цю Конвенцію і яка в подальшому висловить згоду взяти на себе зобов'язання за нею, ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання її ратифікаційної грамоти, документа про прийняття або документа про затвердження.

Стаття 22 Держави, які не є членами, та Європейське Співтовариство

1. Після набуття чинності цією Конвенцією Комітет Міністрів Ради Європи за своєю ініціативою або за пропозицією Постійного комітету, а також після консультацій зі Сторонами може запропонувати будь-якій Державі, що не є членом Ради Європи й не брала участі в розробці Конвенції, а також Європейському Співтовариству приєднатися до цієї Конвенції згідно з рішенням, прийнятим більшістю, яку передбачено в підпункті «d» статті 20 Статуту Ради Європи (994_001), та одностайним голосуванням представників Держав – учасниць Конвенції, які мають право брати участь у засіданнях Комітету Міністрів.

2. Для будь-якої Держави або для Європейського Співтовариства, що приєднуються, Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 23 Територіальне застосування

1. Будь-яка Держава може під час підписання або передачі на зберігання її ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження або приєднання визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона будь-коли в подальшому своєю заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу визначену в заяві територію, за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність або від імені якої вона вповноважена приймати зобов'язання. Стосовно такої території ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання Генеральним секретарем такої заяви.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до положень двох попередніх пунктів стосовно будь-якої території, зазначеної в цій заяві, може бути відкликана повідомленням на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

Стаття 24 Застереження

До цієї Конвенції не може бути зроблено жодних застережень.

Стаття 25 Денонсація

1. Будь-яка Сторона будь-коли може денонсувати цю Конвенцію повідомленням на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання Генеральним секретарем повідомлення про денонсацію.

Стаття 26 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє Державам – членам Ради Європи, будь-якій Державі, що підписала цю Конвенцію, будь-якій Стороні та будь-якій іншій Державі або Європейському Співтовариству, яким запропоновано приєднатися до цієї Конвенції, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти, будь-якого документа про прийняття, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набуття чинності цією Конвенцією відповідно до статей 21 або 22;
- d) будь-яку поправку, прийняту відповідно до статті 20, та дату набуття цією поправкою чинності;
- e) будь-яку заяву, зроблену відповідно до положень статей 1 та 23;
- f) будь-яку денонсацію, зроблену відповідно до положень статті 25;
- g) будь-який інший акт, повідомлення або інформацію стосовно цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Страсбург 25 січня 1996 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Рада Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній Державі – члену Ради Європи, Державам, що не є членами, але брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству та будь-якій Державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута)

{Конвенцію ратифіковано Законом
N 3017-VI (3017-17) від 15.02.2011 із застереженням та заявою}

Дата підписання: 27.11.2008

Дата ратифікації Україною: 15.02.2011

Дата набрання чинності для України: 01.09.2011

Офіційний переклад

Преамбула

Держави – члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію, беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами для охорони й реалізації ідеалів та принципів, які є їхнім спільним надбанням;

беручи до уваги, що, хоча інститут усиновлення дітей існує в законодавстві всіх держав – членів Ради Європи, у цих країнах зберігаються різні погляди на принципи, які повинні регулювати питання усиновлення, та розбіжності в процедурах усиновлення й правових наслідках усиновлення;

ураховуючи Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини (995_021) від 20 листопада 1989 року та, зокрема, її статтю 21;

ураховуючи Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення (995_365) від 29 травня 1993 року;

відзначаючи зміст Рекомендації 1443 (2000) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Міжнародне усиновлення: дотримання прав дитини» та Білої книги Ради Європи про принципи стосовно встановлення та правових наслідків батьківства;

визнаючи, що деякі з положень Європейської конвенції про усиновлення дітей від 1967 року (ETS N 58) (994_676) є застарілими та суперечать прецедентній практиці Європейського суду з прав людини;

визнаючи, що залучення дітей під час розгляду сімейних справ, які стосуються їх, значно поліпшилося Європейською конвенцією про здійснення прав дітей (994_135) від 25 січня 1996 року (ETS N 160) та прецедентною практикою Європейського суду з прав людини;

беручи до уваги, що прийняття спільних переглянутих принципів та практики стосовно усиновлення дітей з урахуванням відповідного розвитку в цій сфері протягом останніх десятиріч допомогло б зменшити труднощі, викликані різницею між їхніми національними законодавствами, і водночас відповідати інтересам усиновлених дітей;

будучи переконаними в необхідності переглянутого міжнародного документа Ради Європи про усиновлення дітей, який забезпечує ефективне доповнення, зокрема, Гаазької конвенції 1993 року (995_365);

визнаючи, що найвищі інтереси дитини мають перевагу, домовилися про таке:

ЧАСТИНА I

Сфера дії Конвенції та застосування її принципів

Стаття 1

Сфера дії Конвенції

1. Ця Конвенція застосовується до усиновлення дитини, яка на момент звернення усиновлювача про її усиновлення ще не досягла 18 років, не перебуває й не перебувала в шлюбі, не перебуває й не перебувала в зареєстрованому партнерстві й не досягла повноліття.

2. Ця Конвенція застосовується лише до правових інститутів усиновлення, якими створюються постійні відносини між дитиною й батьками.

Стаття 2

Застосування принципів

Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними, для забезпечення відповідності свого законодавства положенням цієї Конвенції та повідомляє про заходи, яких ужито для цього, Генеральному секретарю Ради Європи.

ЧАСТИНА II

Загальні принципи

Стаття 3

Дійсність усиновлення

Усиновлення є дійсним лише за умови, що його здійснено рішенням суду або адміністративного органу (далі – компетентний орган).

Стаття 4

Рішення про усиновлення

1. Компетентний орган не приймає рішення про усиновлення, якщо не є переконаним, що усиновлення відповідатиме найвищим інтересам дитини.

2. У кожному випадку компетентний орган приділяє особливу увагу важливості того, що усиновлення забезпечує дитину стабільними та гармонійними домашніми умовами.

Стаття 5 Згоди на усиновлення

1. З урахуванням пунктів 2-5 цієї статті рішення про усиновлення не приймається, якщо не надано принаймні таких згод, які не відкликані:

а) згода матері й батька; або в разі відсутності й батька, й матері, які могли б надати згоду, згода будь-якої особи чи установи, які вповноважені надати таку згоду замість них;

б) згода дитини, яка відповідно до закону вважається такою, що має достатній рівень розуміння; дитину вважають такою, що має достатній рівень розуміння, після досягнення віку, який визначено законом та який не повинен перевищувати 14 років;

с) згода другого з подружжя чи зареєстрованого партнера усиновлювача.

2. Особам, згода на усиновлення яких вимагається, повинні бути надані консультації, які можуть бути необхідними, і належним чином повідомлено про наслідки їхньої згоди, зокрема чи призведе усиновлення дитини до припинення правових відносин між дитиною та сім'єю її походження. Згоду повинно бути надано вільно в установленій правовій формі й висловлено чи засвідчено письмово.

3. Компетентний орган повинен вимагати згоди будь-якої особи чи органу, зазначених у пункті 1, або відхилити відмову в наданні такої згоди, окрім з виключних підстав, визначених законом. Однак згоди дитини, яка страждає від розладів, що перешкоджають висловленню дійсної згоди, можна не вимагати.

4. Якщо батько чи мати позбавлені батьківських прав стосовно дитини або принаймні права давати згоду на усиновлення, закон може передбачати, що одержання його чи її згоди не є обов'язковим.

5. Згода матері на усиновлення її дитини є дійсною, коли її надано в передбачений законом час після народження дитини, але не менше, ніж через шість тижнів, або, якщо не встановлено такого часу, у такий час, який, на думку компетентного органу, надає їй можливість достатньо відновитися від наслідків, пов'язаних з народженням дитини.

6. Для цілей цієї Конвенції «батько» й «мати» означають осіб, які відповідно до закону є батьками дитини.

Стаття 6 Консультація з дитиною

Якщо згода дитини відповідно до пунктів 1 й 3 статті 5 не є необхідною, з нею настільки, наскільки це є можливим, радяться та її думки й бажання враховуються з урахуванням рівня її розвитку. Така консультація не вимагається, якщо вона очевидно суперечить найвищим інтересам дитини.

Стаття 7 Умови усиновлення

1. Закон дозволяє усиновлювати дитину:

а) двом особам різної статі:

i) які перебувають у шлюбі між собою або

ii) які перебувають у зареєстрованому партнерстві, якщо такий інститут існує;

б) одній особі.

2. Держави можуть поширювати дію цієї Конвенції на одностатеві пари, які одружені або перебувають у зареєстрованому партнерстві. Вони також можуть поширювати дію цієї Конвенції на різностатеві й одностатеві пари, які разом проживають у постійних стосунках.

Стаття 8 Можливість повторного усиновлення

Закон не дозволяє усиновлювати усиновлену дитину повторно, за винятком однієї чи більше таких обставин:

- а) коли дитину усиновлює другий з подружжя або зареєстрований партнер усиновлювача;
- б) коли попередній усиновлювач помер;
- в) коли усиновлення скасовано;
- г) коли попереднє усиновлення завершується або незабаром завершиться;
- е) коли повторне усиновлення виправдано серйозними підставами, а попереднього усиновлення відповідно до закону не може бути припинено.

Стаття 9 Мінімальний вік усиновлювача

1. Дитина може бути усиновлена лише, якщо усиновлювач досягнув встановленого законом із цією метою мінімального віку; такий мінімальний вік не може бути меншим за 18 років і більшим за 30 років. Між усиновлювачем і дитиною повинна бути відповідна різниця у віці, урахувавши найвищі інтереси дитини, бажано, щоб різниця становила принаймні 16 років.

2. Однак у найвищих інтересах дитини закон може дозволити відступ від вимоги стосовно мінімального віку або різниці у віці:

- а) коли усиновлювач є другим з подружжя або зареєстрованим партнером батька чи матері дитини або
- б) у силу виняткових обставин.

Стаття 10 Попереднє встановлення обставин

1. Компетентний орган приймає рішення про усиновлення лише після належного попереднього встановлення обставин стосовно усиновлювача, дитини та її сім'ї. Під час такого встановлення обставин і після цього дані можуть збиратися, оброблятися й розповсюджуватися лише відповідно до правил, які стосуються професійної конфіденційності й захисту персональних даних.

2. Установлення обставин в належному обсязі в кожній справі стосується настільки, наскільки це є можливим, та *inter alia*, таких питань:

- а) особистості, стану здоров'я та соціального середовища усиновлювача, подробиць про його домівку та умови проживання, його здатності виховувати дитину;
- б) причин, з яких усиновлювач бажає усиновити дитину;
- в) причини, через які інший з подружжя або зареєстрованих партнерів не приєднується до заяви, коли лише один з подружжя або зареєстрованих партнерів звертається із заявою про усиновлення;
- г) взаємної сумісності дитини й усиновлювача, а також тривалості часу, протягом якого дитина перебувала під його опікою;
- д) особистості, стану здоров'я й соціального середовища дитини, а також з урахуванням встановлених законом обмежень її сімейного походження та її цивільного стану;
- е) етнічного, релігійного та культурного походження усиновлювача й дитини.

3. Таке встановлення обставин повинно бути доручено особі чи установі, які визначено із цією метою законом або компетентним органом. Воно повинно здійснюватися настільки, наскільки це є практично можливим, соціальними працівниками, які мають кваліфікацію в цій сфері завдяки своїй професійній підготовці та власному досвіду.

4. Положення цієї статті не впливають на повноваження чи обов'язок компетентного органу отримувати будь-яку інформацію або докази, незалежно від того, чи охоплюються вони обсягом такого встановлення обставин, і які він розглядає як такі, що можуть бути використані.

5. Установлення обставин стосовно придатності для усиновлення й правоздатності усиновлювача, обставин і мотивів заінтересованих осіб та доцільності влаштування дитини здійснюються до передачі дитини для усиновлення під опіку майбутніх усиновлювачів.

Стаття 11 Наслідки усиновлення

1. Унаслідок усиновлення дитина стає повноправним членом сім'ї усиновлювача (усиновлювачів) і має стосовно усиновлювача (усиновлювачів) та його або їхньої сім'ї такі самі права й обов'язки, як і діти усиновлювача (усиновлювачів), батьківство яких встановлено законом.

Усиновлювач (усиновлювачі) мають батьківську відповідальність стосовно дитини. Усиновлення припиняє правові відносини між дитиною та її батьком, матір'ю та сім'єю походження.

2. Проте один з подружжя або партнер усиновлювача, незалежно від того чи перебувають вони в зареєстрованих відносинах, зберігають свої права та обов'язки стосовно усиновленої дитини, якщо остання є його дитиною, якщо іншого не встановлено законом.

3. Що стосується припинення правових відносин між дитиною та її сім'єю походження, то Держави-учасниці можуть робити винятки стосовно таких питань, як прізвища дитини та перешкод для реєстрації шлюбу чи вступу в зареєстроване партнерство.

4. Держави-учасниці можуть приймати положення про інші форми усиновлення, що мають більш обмежені наслідки, ніж ті, що встановлені в попередніх пунктах цієї статті.

Стаття 12 Громадянство усиновленої дитини

1. Держави-учасниці сприяють набуттю їхнього громадянства дитиною, усиновленою одним з їхніх громадян.

2. Втрату громадянства, яка могла б виникнути в результаті усиновлення, повинно бути обумовлено належністю до іншого громадянства чи його набуттям.

Стаття 13 Заборона обмежень

1. Число дітей, які можуть бути усиновлені одним усиновлювачем, не обмежується законом.

2. Особі, яка має дитину або може її мати, не може бути на цій підставі заборонено законом усиновлювати дитину.

Стаття 14 Скасування усиновлення або визнання його недійсним

1. Усиновлення може бути скасовано або визнано недійсним лише за рішенням компетентного органу. Найвищі інтереси дитини завжди мають перевагу.

2. Усиновлення може бути скасовано до досягнення дитиною повноліття лише на підставі серйозних обставин, передбачених законом.

3. Заяву про визнання усиновлення недійсним повинно бути подано в установлений законом строк.

Стаття 15 Запит про надання інформації від іншої Держави-учасниці

Коли встановлення обставин, що здійснюється відповідно до статей 4 й 10 цієї Конвенції, стосується особи, яка проживає або проживала на території іншої Держави-учасниці, ця Держави-учасниці в разі надіслання запиту про надання інформації без затримок вживає заходів для забезпечення надання запитуваної інформації. Кожна Держави призначає національний орган, якому повинен надсилатися запит про надання інформації.

Стаття 16 Провадження про встановлення батьківства

У разі, якщо триває розгляд справи про встановлення батьківства або, коли така процедура існує, про встановлення материнства, ініційований ймовірними біологічним батьком або матір'ю, вирішення справи про усиновлення в разі доцільності зупиняється до отримання результатів провадження про встановлення батьківства. Компетентні органи діють швидко в такому провадженні про встановлення батьківства.

Стаття 17 Заборона неналежної вигоди

Ніхто не може отримувати неправомірної фінансової або іншої вигоди від діяльності щодо усиновлення дитини.

Стаття 18 Більш сприятливі умови

Держави-учасниці зберігають за собою право приймати положення, більш сприятливі для усиновленої дитини.

Стаття 19 Випробувальний період

Держави-учасниці можуть вимагати, щоб дитину було передано під опіку усиновлювача до прийняття рішення про усиновлення на період, який є достатньо тривалим для того, щоб компетентний орган міг об'єктивно оцінити їхні майбутні відносини в разі прийняття рішення про усиновлення. У цьому контексті найвищі інтереси дитини мають перевагу.

Стаття 20 Надання консультацій та послуг після усиновлення

Державні органи забезпечують розвиток і належне функціонування служб, які надають консультації стосовно усиновлення та послуг після усиновлення для забезпечення допомогою та порадами майбутніх усиновлювачів, усиновлювачів або усиновлених.

Стаття 21 Навчання

Держави-учасниці забезпечують, щоб соціальні працівники, які займаються усиновленням, пройшли належне навчання стосовно соціальних і правових аспектів усиновлення.

Стаття 22 Доступ до інформації та її розголошення

1. Може бути передбачено законність усиновлення без розкриття сім'ї походження дитини інформації про особу усиновлювача.

2. Може бути передбачено зобов'язання чи дозвіл здійснення провадження в справі про усиновлення in camera.

3. Усиновлена дитина повинна мати доступ до наявної в компетентних органах інформації стосовно її походження. Коли батьки, від яких вона походить, мають законне право на нерозголошення інформації про свою особу, вона залишається відомою компетентному органу в обсязі, дозволеному законом, для вирішення питання про відміну цього права й розкриття інформації, яка ідентифікує особу, зважаючи на обставини й відповідні права дитини та батьків, від яких вона походить. Відповідне повідомлення може бути надано усиновленій дитині, яка не досягла повноліття.

4. Усиновлювач й усиновлена дитина повинні мати змогу одержати документ, який містить витяги з державних реєстрів та який засвідчує дату й місце народження усиновленої дитини, але явно не розкриває факту усиновлення чи особу батьків, від яких походить дитина. Держави-учасниці можуть не застосовувати цього положення до інших форм усиновлення, які передбачені пунктом 4 статті 11 цієї Конвенції.

5. Беручи до уваги право особи знати про свою особистість і походження, відповідна інформація, яка стосується усиновлення, збирається й зберігається протягом щонайменше 50 років після того, як усиновлення набрало законної сили.

6. Державні реєстри повинні зберігатися, й у будь-якому разі їхній зміст повинен відтворюватися таким чином, щоб особи, які не мають на це законних підстав, не могли встановити факту усиновлення, а якщо цю інформацію розкрито, не могли отримати відомостей про особу батьків, від яких походить дитина.

Розділ III Прикінцеві положення

Стаття 23 Дія Конвенції

1. Ця Конвенція замінює для її Держав-учасниць Європейську конвенцію про усиновлення дітей (994_676), відкриту для підписання 24 квітня 1967 року.

2. У відносинах між Стороною цієї Конвенції й Стороною Конвенції 1967 року (994_676), яка не ратифікувала цієї Конвенції, продовжує застосовуватися стаття 14 Конвенції 1967 року.

Стаття 24 Підписання, ратифікація й набрання чинності

1. Ця Конвенція є відкритою для підписання державами – членами Ради Європи й державами, які не є її членами, але які брали участь у її розробці.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати, коли три держави, які підписали Конвенцію, висловили свою згоду на обов'язковість Конвенції відповідно до положень пункту 2 цієї статті.

4. Стосовно будь-якої держави, зазначеної в пункті 1, яка згодом висловлює свою згоду на обов'язковість для неї цієї Конвенції, вона набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку, з дати передачі на зберігання їхньої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 25 Приєднання

1. Після набрання цією Конвенцією чинності Комітет міністрів Ради Європи після консультацій Сторін може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради Європи та яка не брала участі в розробці Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції за рішенням, прийнятим більшістю, передбаченою в пункті «d» статті 20 Статуту Ради Європи (994_001), та за умови одноставного голосування представників Держав-учасниць, які мають право брати участь у засіданнях Комітету міністрів.

2. Стосовно будь-якої держави, яка приєдналася до Конвенції, Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи документа про приєднання.

Стаття 26 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Держава-учасниця в подальшому шляхом надіслання заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу визначену в заяві територію, за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність або від імені якої вона вповноважена брати на себе зобов'язання. Стосовно такої території Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання заяви Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Будь-яку заяву, зроблену згідно з двома попередніми пунктами, стосовно будь-якої території, визначеної в такій заяві, може бути відкликано шляхом надіслання Генеральному секретарю Ради Європи повідомлення. Відкликання набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 27 Застереження

1. До цієї Конвенції не може бути зроблено жодних застережень, за винятком положень підпункту «b» пункту 1 статті 5, рубрики «ii» підпункту «a» пункту 1 та підпункту «b» пункту 1 статті 7, а також пункту 3 статті 22.

2. Будь-яке застереження, зроблене державою відповідно до пункту 1, повинно бути сформульовано під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання.

3. Держава може відкликати цілком або частково будь-яке застереження, яке вона зробила відповідно до пункту 1, шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи, яке набирає чинності з дати його отримання.

Стаття 28 Повідомлення про компетентні органи

Кожна Держава-учасниця повідомляє Генеральному секретарю Ради Європи назву та адресу органу, якому надсилаються запити відповідно до статті 15.

Стаття 29 Денонсація

1. Будь-яка Держава-учасниця може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 30 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам – членам Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи, але які брали участь у розробці цієї Конвенції, будь-якій Державі-учасниці та будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції про:

- а) будь-яке підписання;
- б) будь-яку передачу на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання;

- c) будь-яку дату набрання цією Конвенцією чинності згідно зі статтею 24 цієї Конвенції;
- d) будь-яке повідомлення, отримане відповідно до положень статті 2;
- e) будь-яку заяву, отриману відповідно до пункту 2 статті 7 та пункту 2 й 3 статті 26;
- f) будь-яке застереження або відкликання застережень, зроблених відповідно до положень статті 27;
- g) будь-яке повідомлення, отримане відповідно до положень статті 28;
- h) будь-яке інше повідомлення, отримане відповідно до статті 29 й дату, з якої денонсація набирає чинності;
- i) будь-яку іншу дію, повідомлення чи інформацію, що стосуються цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на та вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Страсбург 27 листопада 2008 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичними, в одному примірнику, який передається на зберігання в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі – члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи, але які брали участь у розробці Конвенції, а також будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Європейська соціальна хартія (переглянута)

Страсбург, 3 травня 1996 року

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 51)

{Хартію ратифіковано із заявами Законом

N 137-V (137-16) від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.418}

Офіційний переклад

РОЗДІЛ

Преамбула

Уряди, які підписали цю Хартію, будучи членами Ради Європи, враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу, зокрема, шляхом збереження та подальшого здійснення прав людини та основних свобод;

беручи до уваги, що в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка була підписана у Римі 4 листопада 1950 року, та Протоколах (995_004) до неї держави – члени Ради Європи домовились забезпечити для свого населення громадянські та політичні права і свободи, визначені у цих документах;

враховуючи, що в Європейській соціальній хартії (994_300), яка була відкрита для підписання у Турині 18 жовтня 1961 року, і Протоколах (994_332, 994_333, 994_807) до неї держави – члени Ради Європи домовились забезпечити для свого населення визначені у цих документах соціальні права з метою підвищення життєвого рівня та соціального добробуту свого населення;

нагадуючи, що Конференція з прав людини на рівні міністрів, яка відбулась у Римі 5 листопада 1990 року, наголосила на необхідності, з одного боку, збереження невід'ємного характеру всіх прав людини, як громадянських, політичних, економічних, соціальних, так і культурних, а з іншого боку, надання Європейській соціальній хартії (994_300) нового імпульсу;

сповнені рішучості, як було вирішено на Конференції на рівні міністрів, яка відбулася у Турині 21-22 жовтня 1991 року, оновити та адаптувати основний зміст Хартії (994_300) з ме-

тою врахування, зокрема, основних соціальних перетворень, які відбулися після прийняття її тексту;

визнаючи переваги включення до переглянутої Хартії, яка має поступово замінити Європейську соціальну хартію (994_300), прав, гарантованих Хартією з внесеними до неї змінами та доповненнями, прав, гарантованих Додатковим протоколом 1988 року (994_332), і нових прав;

домовились про таке:

Частина I

Сторони визнають метою своєї політики, яку вони запроваджуватимуть усіма відповідними засобами як національного, так і міжнародного характеру, досягнення умов, за яких можуть ефективно здійснюватися такі права та принципи:

1. Кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя професією, яку вона вільно обирає.

2. Усі працівники мають право на справедливі умови праці.

3. Усі працівники мають право на безпечні та здорові умови праці.

4. Усі працівники мають право на справедливий винагороду, яка забезпечить достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей.

5. Усі працівники та роботодавці мають право на свободу об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

6. Усі працівники та роботодавці мають право на укладання колективних договорів.

7. Діти та підлітки мають право на особливий захист від фізичних та моральних ризиків, на які вони наражаються.

8. Працюючі жінки у разі материнства мають право на особливий захист.

9. Кожна людина має право на належні умови для професійної орієнтації, метою якої є допомогти їй вибрати професію згідно зі своїми особистими здібностями та інтересами.

10. Кожна людина має право на належні умови для професійної підготовки.

11. Кожна людина має право користуватися будь-якими заходами, що дозволяють їй досягти найкращого стану здоров'я, який є можливим.

12. Усі працівники та особи, які знаходяться на їхньому утриманні, мають право на соціальне забезпечення.

13. Кожна малозабезпечена людина має право на соціальну та медичну допомогу.

14. Кожна людина має право користуватися послугами соціальних служб.

15. Інваліди мають право на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства.

16. Сім'я як головний осередок суспільства має право на належний соціальний, правовий та економічний захист для забезпечення її всебічного розвитку.

17. Діти та підлітки мають право на належний соціальний, правовий та економічний захист.

18. Громадяни будь-якої зі Сторін мають право займатися будь-якою прибутковою діяльністю на території держави будь-якої іншої Сторони на засадах рівності з громадянами останньої з урахуванням обмежень, які ґрунтуються на безперечних економічних або соціальних причинах.

19. Трудящі-мігранти, які є громадянами будь-якої Сторони, і члени їхніх сімей мають право на захист і допомогу на території держави будь-якої іншої Сторони.

20. Усі працівники мають право на рівні можливості та рівне ставлення до них у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі.

21. Працівники мають право отримувати інформацію і консультації на підприємстві.

22. Працівники мають право брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища на підприємстві.

23. Кожна особа похилого віку має право на соціальний захист.

24. Усі працівники мають право на захист у випадках звільнення.

25. Усі працівники мають право на захист своїх вимог у разі банкрутства їхнього роботодавця.

26. Усі працівники мають право на гідне ставлення до них на роботі.

27. Усі особи із сімейними обов'язками, які працюють або бажають працювати, мають право робити це без дискримінації та, наскільки це можливо, таким чином, щоб їхні службові обов'язки не суперечили сімейним.

28. Представники працівників на підприємствах мають право на захист від дій, що завдають їм шкоди, і для них мають створюватися належні умови для виконання ними своїх обов'язків.

29. Усі працівники мають право отримувати інформацію та консультації під час колективного звільнення.

30. Кожна людина має право на захист від бідності та соціального відчуження.

31. Кожна людина має право на житло.

Частина II

Сторони зобов'язуються, як це передбачено у частині III, вважати обов'язковими для себе зобов'язання, визначені у нижченаведених статтях і пунктах.

Стаття 1 Право на працю

З метою забезпечення ефективного здійснення права на працю Сторони зобов'язуються:

1. визнати однією зі своїх найголовніших цілей і одним зі своїх найголовніших обов'язків досягнення та підтримання якомога високого і стабільного рівня зайнятості, маючи на меті досягнення повної зайнятості;

2. ефективно захищати право працівника заробляти собі на життя професією, яку він вільно обирає;

3. створювати безкоштовні служби працевлаштування для всіх працівників або забезпечувати їхнє функціонування;

4. забезпечувати належну професійну орієнтацію, підготовку та перекваліфікацію або сприяти їм.

Стаття 2 Право на справедливі умови праці

З метою забезпечення ефективного здійснення права на справедливі умови праці Сторони зобов'язуються:

1. встановити розумну тривалість робочого дня та тижня і поступово скорочувати робочий тиждень настільки, наскільки це дозволяє підвищення продуктивності праці та інші відповідні фактори;

2. встановити оплачувані державні святкові дні;

3. встановити щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів;

4. усунути ризики, що властиві роботам з небезпечними або шкідливими для здоров'я умовами праці, а у випадках, коли усунути або достатньою мірою зменшити такі ризики ще неможливо, встановити для працівників, зайнятих на таких роботах, скорочену тривалість робочого часу або додаткові оплачувані відпустки;

5. забезпечити щотижневий відпочинок, який по можливості має збігатися з днем, що за традиціями або звичаями відповідної країни чи регіону визнається днем відпочинку;

6. забезпечити, щоб працівники були письмово поінформовані якнайшвидше і у будь-якому разі не пізніше ніж через два місяці після дати початку виконання ними своїх службових обов'язків про головні аспекти договору або трудових відносин;

7. забезпечити, щоб працівники, зайняті на роботах у нічний час, користувалися заходами, які враховують особливий характер такої роботи.

Стаття 3

Право на безпечні та здорові умови праці

З метою забезпечення ефективного здійснення права на безпечні та здорові умови праці Сторони зобов'язуються, консультуючись з організаціями роботодавців і працівників:

1. розробити, здійснювати і періодично переглядати послідовну національну політику в галузі охорони праці, виробничої гігієни і виробничого середовища. Головною метою цієї політики є поліпшення охорони праці і виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам та травматизму, що виникають внаслідок виробничої діяльності, пов'язані з нею або мають місце у процесі її здійснення, зокрема шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу;

2. прийняти правила з техніки безпеки та гігієни праці;

3. забезпечити виконання таких правил шляхом заходів нагляду за дотриманням їхніх вимог;

4. сприяти поступовому розвитку призначених для всіх працівників служб виробничої гігієни, головне завдання яких полягає у здійсненні профілактичних і консультативних функцій.

Стаття 4

Право на справедливий винагороду

З метою забезпечення ефективного здійснення права на справедливий винагороду Сторони зобов'язуються:

1. визнати право працівників на таку винагороду, яка забезпечує їм і їхнім сім'ям достатній життєвий рівень;

2. визнати право працівників на підвищену ставку винагороди за роботу в надурочний час з урахуванням винятків, передбачених для окремих випадків;

3. визнати право працюючих чоловіків і жінок на рівну винагороду за працю рівної цінності;

4. визнати право всіх працівників на розумний строк попередження про звільнення з роботи;

5. дозволити відрахування із заробітної плати тільки на умовах і в розмірах, передбачених національними законами або правилами чи встановлених колективними договорами або арбітражними рішеннями;

Здійснення цих прав досягається шляхом вільного укладання колективних договорів, запровадження встановленого законодавством механізму визначення заробітної плати або вжиття інших заходів, що відповідають національним умовам.

Стаття 5

Право на створення організацій

З метою забезпечення здійснення або сприяння здійсненню свободи працівників і роботодавців створювати місцеві, національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів та вступати у такі організації, Сторони зобов'язуються, що національне законодавство жодним чином не обмежуватиме цю свободу та не використовуватиметься для її обмеження. Обсяг застосування гарантій, передбачених цією статтею, щодо поліції визначається національними законами або правилами. Порядок застосування цих гарантій до осіб, які входять до складу збройних сил, і обсяг їхнього застосування до осіб цієї категорії також визначаються національними законами або правилами.

Стаття 6

Право на укладання колективних договорів

З метою забезпечення ефективного здійснення права на укладання колективних договорів Сторони зобов'язуються:

1. сприяти проведенню спільних консультацій між працівниками та роботодавцями;
2. сприяти, коли це необхідно і доцільно, створенню механізму переговорів на добровільній основі між роботодавцями або організаціями роботодавців та організаціями працівників з метою регулювання умов праці за допомогою колективних договорів;
3. сприяти створенню та використанню належного механізму примирення та добровільного арбітражу для вирішення трудових спорів;
а також визнають:
4. право працівників і роботодавців на колективні дії у випадках конфліктів інтересів, включаючи право на страйк, з урахуванням зобов'язань, які можуть впливати з раніше укладених колективних договорів.

Стаття 7

Право дітей та підлітків на захист

З метою забезпечення ефективного здійснення права дітей та підлітків на захист Сторони зобов'язуються:

1. встановити, що мінімальний вік прийняття на роботу становить 15 років, за винятком дітей, які залучаються до виконання робіт, визнаних легкими роботами, які не завдають шкоди здоров'ю дітей, їхній моралі або освіті;
2. встановити, що мінімальний вік прийняття на роботу, де умови праці визнано небезпечними або шкідливими для здоров'я, становить 18 років;
3. заборонити застосування праці осіб, які ще здобувають обов'язкову освіту, на роботах, що можуть порушити процес їхнього повного навчання;
4. обмежити тривалість робочого часу для осіб молодше 18 років відповідно до потреб їхнього розвитку, і особливо потреб у професійній підготовці;
5. визнати право молодих працівників і учнів на справедливу заробітну плату або іншу відповідну допомогу;
6. встановити, що час, витрачений підлітками за згодою роботодавця на професійну підготовку в нормовані робочі години, зараховується як робочий час;
7. встановити, що працюючі особи молодше 18 років мають право на щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів;
8. заборонити застосування праці осіб молодше 18 років на роботах у нічний час, за винятком деяких робіт, визначених національними законами чи правилами;
9. передбачити, що особи молодше 18 років, праця, яких застосовується на роботах, визначених національними законами чи правилами, підлягають регулярному медичному оглядові;
10. забезпечити особливий захист дітей та підлітків від фізичних і моральних ризиків, на які вони наражаються, і зокрема від тих ризиків, що безпосередньо або опосередковано впливають з виконуваної ними роботи.

Стаття 8

Право працюючих жінок на охорону материнства

З метою забезпечення ефективного здійснення права працюючих жінок на охорону материнства Сторони зобов'язуються:

1. забезпечити працюючим жінкам відпустку на період до і після пологів загальною тривалістю не менше 14 тижнів або з оплатою такої відпустки, або з виплатою достатньої допомоги по соціальному забезпеченню, або з наданням допомоги за рахунок державних коштів;
2. вважати незаконним, якщо роботодавець надсилає жінці попередження про звільнення з роботи у період від дати повідомлення нею свого роботодавця про вагітність до закінчення її відпустки по вагітності та пологам або якщо він робить попередження про звільнення у такий час, що воно втрачає чинність у цей період;

3. забезпечити матерям, що мають грудних дітей, перерви, тривалість яких достатня для годування дитини;

4. регламентувати залучення до робіт у нічний час вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують своїх грудних дітей;

5. заборонити застосування праці вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують своїх грудних дітей, на підземних гірних роботах і всіх інших роботах, які протипоказані жінкам у зв'язку з небезпечними, шкідливими для здоров'я або важкими умовами праці, і вжити відповідних заходів для захисту трудових прав цих жінок.

Стаття 9

Право на професійну орієнтацію

З метою забезпечення ефективного здійснення права на професійну орієнтацію Сторони зобов'язуються, у разі необхідності, створити службу або сприяти діяльності служби, яка допомагатиме всім особам, включаючи інвалідів, у вирішенні проблем, пов'язаних із вибором професії та набуттям професійних навичок, з належним урахуванням здібностей кожної особи та потреби в них на ринку праці; така допомога повинна надаватись безкоштовно як підліткам, включаючи школярів, так і повнолітнім особам.

Стаття 10

Право на професійну підготовку

З метою забезпечення ефективного здійснення права на професійну підготовку Сторони зобов'язуються:

1. у разі необхідності, консультуючись з організаціями роботодавців і працівників, започаткувати професійно-технічну підготовку або сприяти професійно-технічній підготовці всіх осіб, включаючи інвалідів, а також створити умови для доступу до вищої технічної та університетської освіти виключно на основі особистих здібностей;

2. започаткувати систему виробничого навчання та інші регулярні програми професійної підготовки підлітків – хлопців та дівчат – з їхніх різних професій або сприяти функціонуванню такої системи;

3. започаткувати або заохочувати, у разі необхідності:

а) належні та легкодоступні програми професійної підготовки повнолітніх працівників;

б) спеціальні програми перепідготовки повнолітніх працівників, необхідність в яких виникає внаслідок технологічного прогресу або нових тенденцій у сфері зайнятості;

4. започаткувати або заохочувати, у разі необхідності, спеціальні програми перепідготовки та реінтеграції осіб, які є безробітними протягом тривалого часу;

5. заохочувати повне використання існуючих програм шляхом вжиття таких належних заходів, як:

а) зменшення або скасування будь-яких внесків або зборів;

б) надання у відповідних випадках фінансової допомоги;

в) зарахування до нормованих робочих годин часу, витраченого працівником на вимогу його роботодавця на додаткову професійну підготовку без відриву від виробництва;

г) забезпечення шляхом адекватного контролю, після консультацій з організаціями роботодавців і працівників, ефективності виробничого навчання та інших програм професійної підготовки молодих працівників і у цілому належного захисту молодих працівників.

Стаття 11

Право на охорону здоров'я

З метою забезпечення ефективного здійснення права на охорону здоров'я Сторони зобов'язуються самостійно або у співробітництві з громадськими чи приватними організаціями вживати відповідних заходів для того, щоб, серед іншого:

1. усунути, у міру можливості, причини слабого здоров'я;

2. забезпечити діяльність консультативно-просвітницьких служб, які сприяли б поліпшенню здоров'я і підвищенню особистої відповідальності у питаннях здоров'я;
3. запобігати, у міру можливості, епідемічним, ендемічним та іншим захворюванням, а також нещасним випадкам.

Стаття 12

Право на соціальне забезпечення

З метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальне забезпечення Сторони зобов'язуються:

1. започаткувати систему соціального забезпечення або підтримувати її функціонування.
2. підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні на такому, який дорівнює рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення (994_329);
3. докладати зусиль для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень;
4. вживати заходів шляхом укладання відповідних двосторонніх і багатосторонніх угод або в інший спосіб і відповідно до умов, визначених у таких угодах, для забезпечення:
  - а) рівності між їхніми власними громадянами та громадянами інших Сторін у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення, включаючи збереження пільг, які надаються законодавством про соціальне забезпечення, незалежно від пересування захищених осіб по територіях держав Сторін;
  - б) надання, збереження та поновлення прав на соціальне забезпечення такими засобами, як сумарний залік періодів страхування або роботи, що були здійснені за законодавством кожної зі Сторін.

Стаття 13

Право на соціальну та медичну допомогу

З метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальну та медичну допомогу Сторони зобов'язуються:

1. забезпечити, щоб будь-якій малозабезпеченій особі, яка неспроможна отримати достатніх коштів своїми власними зусиллями або з інших джерел, зокрема за рахунок допомоги по соціальному забезпеченню, надавалась належна допомога, а у разі захворювання забезпечувався догляд, якого вимагає стан її здоров'я;
2. забезпечити, щоб політичні або соціальні права осіб, які отримують таку допомогу, на цій підставі не обмежувалися;
3. передбачити, що кожна людина може отримувати у відповідних державних чи приватних службах такі поради та персональну допомогу, які можуть бути необхідними для запобігання виникненню особистого або сімейного нужденного становища, для його подолання чи полегшення;
4. застосовувати положення пунктів 1, 2 і 3 цієї статті на засадах рівності між своїми громадянами та громадянами інших Сторін, які на законних підставах перебувають на території їхніх держав, відповідно до своїх зобов'язань за Європейською конвенцією про соціальну та медичну допомогу, яка була підписана у Парижі 11 грудня 1953 року (994_649).

Стаття 14

Право на користування послугами соціальних служб

З метою забезпечення ефективного здійснення права на користування послугами соціальних служб Сторони зобов'язуються:

1. сприяти функціонуванню служб або створювати служби, які, завдяки використанню методів соціальної роботи, сприяли б підвищенню добробуту і розвитку як окремих осіб, так і груп осіб у суспільстві, а також їхній адаптації до соціального середовища;

2. заохочувати окремих осіб та добровільні або інші організації до участі у створенні та функціонуванні таких служб.

Стаття 15 **Право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства**

З метою забезпечення інвалідам, незалежно від їхнього віку та характеру і походження їхньої інвалідності, ефективного здійснення права на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства Сторони зобов'язуються, зокрема:

1. вжити необхідних заходів для забезпечення інвалідам орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах;

2. сприяти їхньому доступові до роботи усіма засобами, які можуть заохочувати роботодавців приймати на роботу інвалідів і утримувати їх у звичайному виробничому середовищі та пристосовувати умови праці до потреб інвалідів, або, коли це видається неможливим у зв'язку з інвалідністю, шляхом облаштування або створення спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності. У деяких випадках такі заходи можуть вимагати використання спеціалізованих служб працевлаштування та надання допомоги;

3. сприяти їхній всебічній соціальній інтеграції та участі у житті суспільства, зокрема, шляхом вжиття заходів, включаючи технічну допомогу, що спрямовані на усунення перешкод для спілкування і пересування і що надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності і відпочинку.

Стаття 16 **Право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист**

З метою забезпечення умов, необхідних для всебічного розвитку сім'ї, яка є головним осередком суспільства, Сторони зобов'язуються сприяти економічному, правовому та соціальному захисту сімейного життя такими засобами, як соціальна допомога та допомога сім'ям з дітьми, фіскальні заходи, надання сім'ям житла, допомога щойно одруженим та інші відповідні засоби.

Стаття 17 **Право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист**

З метою забезпечення ефективного здійснення права дітей та підлітків рости в умовах, які сприяють всебічному розвитку їхньої особистості та їхніх фізичних і розумових здібностей, Сторони зобов'язуються самостійно або у співпраці з громадськими і приватними організаціями вживати всіх відповідних і необхідних заходів для:

1. а) забезпечення дітям і підліткам, з урахуванням прав і обов'язків їхніх батьків, догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких вони потребують, зокрема шляхом створення або забезпечення функціонування закладів і служб, достатніх та адекватних для досягнення цієї мети;

б) захисту дітей та підлітків від недбайливості, насилля або експлуатації;

с) надання захисту та спеціальної допомоги з боку держави дітям і підліткам, які тимчасово або постійно позбавлені допомоги з боку їхніх сімей;

2. забезпечення дітям і підліткам безкоштовної початкової і середньої освіти, а також заохочення до регулярного відвідання школи.

Стаття 18 **Право займатися прибутковою діяльністю на території держав інших Сторін**

З метою забезпечення ефективного здійснення права займатися прибутковою діяльністю на території держави будь-якої іншої Сторони, Сторони зобов'язуються:

1. застосовувати чинні правила у дусі ліберальності;
2. спростити існуючі формальності та зменшити або скасувати державне мито й інші збори, які сплачуються іноземними робітниками або їхніми роботодавцями;
3. лібералізувати в односторонньому порядку або колективно правила, які регулюють працю іноземних робітників;
а також визнають:
4. право своїх громадян залишати свою країну для того, щоб займатися прибутковою діяльністю на території держав інших Сторін.

Стаття 19 **Право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей** **на захист і допомогу**

З метою забезпечення ефективного здійснення права трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу на території держави будь-якої іншої Сторони, Сторони зобов'язуються:

1. підтримувати або забезпечувати функціонування відповідних і безкоштовних служб, які надавали б таким робітникам допомогу, зокрема в одержанні точної інформації, а також вживати в межах національних законів і правил усіх відповідних заходів для запобігання дезінформації щодо еміграції та імміграції;

2. вживати в межах своєї юрисдикції відповідних заходів для сприяння від'їзду, переїзду та прийому таких робітників і членів їхніх сімей, а також забезпечувати в межах своєї юрисдикції під час їхнього переїзду відповідні санітарні та медичні послуги і належні гігієнічні умови;

3. сприяти, у разі необхідності, співробітництву між державними і приватними соціальними службами у країнах еміграції та імміграції;

4. забезпечувати таким робітникам, коли вони перебувають на території їхніх держав на законних підставах, якщо такі питання регулюються законами або правилами чи підлягають контролю з боку адміністративних властей, режим не менш сприятливий, ніж режим, який надається їхнім власним громадянам у тому, що стосується таких питань:

- а) винагорода та інші умови прийняття на роботу і праці;
- б) членство у профспілках та користування пільгами колективних договорів;
- с) житло;

5. забезпечувати таким робітникам, коли вони перебувають на території їхніх держав на законних підставах, режим не менш сприятливий, ніж режим, який надається їхнім власним громадянам у тому, що стосується податків, зборів чи внесків, які пов'язані з роботою і стягуються щодо працюючих осіб;

6. сприяти, у міру можливості, об'єднанню сім'ї іноземного робітника, який має дозвіл перебувати на відповідній території;

7. забезпечувати таким робітникам, коли вони перебувають на території їхніх держав на законних підставах, режим не менш сприятливий, ніж режим, який надається їхнім власним громадянам у тому, що стосується судочинства з питань, згаданих у цій статті;

8. забезпечити, щоб такі робітники, коли вони мешкають на території їхніх держав на законних підставах, не висилалися, якщо вони не загрожують національній безпеці або не зашкоджують державним інтересам чи суспільній моралі;

9. дозволяти переказувати в обсягах, передбачених законом, такі частини доходів і заощаджень трудящих-мігрантів, які останні можуть забажати;

10. поширити захист і допомогу, передбачені у цій статті, на мігрантів, які займаються самостійною підприємницькою діяльністю, у такому обсязі, в якому зазначені положення можуть застосовуватися;

11. сприяти викладанню національної мови приймаючої держави або, якщо їх декілька, однієї з цих мов трудящим-мігрантам і членам їхніх сімей;

12. сприяти, у міру можливості, викладанню рідної мови трудящих-мігрантів їхнім дітям.

Стаття 20

Право на рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі

З метою забезпечення ефективного здійснення права на рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі Сторони зобов'язуються визнавати це право і вживати відповідних заходів для забезпечення його застосування або для сприяння його застосуванню у таких галузях:

- a) працевлаштування, захист від звільнення та професійна реінтеграція;
- b) професійна орієнтація, підготовка, перепідготовка та перекваліфікація;
- c) умови працевлаштування і праці, включаючи винагороду;
- d) професійний ріст, включаючи просування по службі.

Стаття 21

Право на інформацію та консультації

З метою забезпечення ефективного здійснення права працівників отримувати інформацію і консультації на підприємстві Сторони зобов'язуються вживати заходів або заохочувати заходи, які надають можливість працівникам або їхнім представникам згідно з національним законодавством і практикою:

a) отримувати регулярно або у належний час і у зрозумілий спосіб інформацію про економічний і фінансовий стан підприємства, на якому вони працюють, при тому розумінні, що деяку інформацію може бути заборонено для розголошення або віднесено до розряду конфіденційної, якщо її оприлюднення може завдати шкоди підприємству; і

b) отримувати своєчасно консультації щодо запропонованих рішень, які можуть суттєво вплинути на інтереси працівників, особливо щодо тих рішень, які можуть серйозно впливати на наявність робочих місць на підприємстві.

Стаття 22

Право брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища

З метою забезпечення ефективного здійснення права працівників брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища на підприємстві Сторони зобов'язуються вживати заходів або заохочувати заходи, які надають можливість працівникам або їхнім представникам згідно з національними законодавством і практикою сприяти:

- a) визначенню і поліпшенню умов праці, організації праці, а також виробничого середовища;
- b) охороні здоров'я та праці на підприємстві;
- c) організації соціальних і соціально-культурних послуг і заходів на підприємстві;
- d) нагляду за дотриманням нормативних положень, що регулюють ці питання.

Стаття 23

Право осіб похилого віку на соціальний захист

З метою забезпечення ефективного здійснення права осіб похилого віку на соціальний захист Сторони зобов'язуються, самостійно або у співробітництві з громадськими чи приватними організаціями, вживати відповідних заходів або заохочувати відповідні заходи, зокрема, для:

– надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, шляхом:

a) забезпечення достатніх ресурсів, які дозволяли б їм жити на задовільному рівні і брати активну участь у суспільному, соціальному і культурному житті;

б) забезпечення інформації про послуги і програми, які існують для осіб похилого віку, а також про можливості їхнього використання такими особами;

– надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб свого життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть, шляхом:

а) забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я, або шляхом надання належної допомоги для реконструкції їхнього житла;

б) забезпечення медичного обслуговування та послуг, яких вимагає їхній стан здоров'я;

– забезпечення особам похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, гарантій надання належної допомоги із повагою до їхнього особистого життя і гарантій участі у прийнятті рішень, що стосуються умов життя у їхньому будинку для престарілих.

Стаття 24

Право на захист у випадках звільнення

З метою забезпечення ефективного здійснення права працівників на захист у випадках звільнення Сторони зобов'язуються визнати:

а) право всіх працівників не бути звільненими без поважних причин для такого звільнення, пов'язаних з їхньою працездатністю чи поведінкою, або поточними потребами підприємства, установи чи служби;

б) право працівників, звільнених без поважної причини, на належну компенсацію або іншу відповідну допомогу.

З цією метою Сторони зобов'язуються забезпечити, щоб кожний працівник, який вважає себе звільненим без поважної причини, мав право на оскарження в неупередженому органі.

Стаття 25

Право працівників на захист їхніх прав у разі банкрутства їхнього роботодавця

З метою забезпечення ефективного здійснення права працівників на захист їхніх прав у разі банкрутства їхнього роботодавця Сторони зобов'язуються забезпечити, щоб права працівників, що випливають з трудових договорів або трудових відносин, гарантувалися тією чи іншою установою-гарантом або будь-яким іншим ефективним засобом захисту.

Стаття 26

Право на гідне ставлення на роботі

З метою забезпечення ефективного здійснення права всіх працівників на захист їхньої гідності на роботі Сторони зобов'язуються, консультируючись з організаціями роботодавців і працівників:

1. поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про сексуальні домагання на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким домаганням і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки;

2. поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про систематичні непорядні або явно негативні та образливі дії щодо окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким діям і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки.

Стаття 27

Право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них

З метою забезпечення здійснення права працюючих чоловіків та жінок із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них, а також між такими працівниками та іншими працівниками Сторони зобов'язуються:

1. вживати належних заходів для того, щоб:
  - а) працівники із сімейними обов'язками мали можливість влаштуватися на роботу і працювати, а також повертатися до роботи після відсутності, зумовленої такими обов'язками, включаючи заходи у галузі професійного орієнтування та підготовки;
  - б) враховувати їхні потреби у тому, що стосується умов прийняття на роботу та соціального забезпечення;
  - в) створити або розширити мережу державних чи приватних служб, зокрема закладів по догляду за дитиною удень та інших форм догляду за дитиною;
2. забезпечити обом батькам можливість отримувати в період після відпустки по вагітності та пологах відпустку по догляду за дитиною, тривалість та умови якої мають визначатися національним законодавством, колективними договорами або практикою;
3. забезпечити, щоб сімейні обов'язки як такі не були поважною причиною для звільнення.

Стаття 28

Право представників працівників на захист на підприємстві та умови, які мають створюватися для них

З метою забезпечення ефективного здійснення права представників працівників на виконання ними своїх обов'язків Сторони зобов'язуються забезпечити, щоб на підприємстві:

- а) вони мали ефективний захист від дій, що завдають їм шкоди, включаючи звільнення на підставі їхнього статусу або діяльності в якості представників працівників на підприємстві;
- б) їм створювалися такі умови, які можуть бути необхідними для швидкого та ефективного виконання ними своїх обов'язків, з урахуванням системи виробничих відносин країни та потреб, розмірів і можливостей відповідного підприємства.

Стаття 29

Право на інформацію та консультації під час колективного звільнення

З метою забезпечення ефективного здійснення права працівників отримувати інформацію та консультації у випадках колективного звільнення Сторони зобов'язуються забезпечити, щоб роботодавці до такого колективного звільнення завчасно інформували і консультували представників працівників щодо шляхів і засобів запобігання колективному звільненню або обмеження кількості звільнюваних осіб і пом'якшення наслідків звільнення, наприклад шляхом вжиття соціальних заходів, спрямованих, зокрема, на надання відповідним працівникам допомоги у працевлаштуванні або перепідготовці.

Стаття 30

Право на захист від бідності та соціального відчуження

З метою забезпечення ефективного здійснення права на захист від бідності та соціального відчуження Сторони зобов'язуються:

- а) у рамках загального та узгодженого підходу вживати заходів для надання особам, що живуть або можуть опинитися в ситуації соціального відчуження або бідності, а також членам їхніх сімей, ефективного доступу, зокрема, до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури і соціальної та медичної допомоги;
- б) переглядати ці заходи з метою їхнього коригування у разі необхідності.

Стаття 31

Право на житло

З метою забезпечення ефективного здійснення права на житло Сторони зобов'язуються вживати заходів, спрямованих на:

1. сприяння доступові до житла належного рівня;
2. запобігання бездомності та її скорочення з метою її поступової ліквідації;
3. встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб.

Частина III

Стаття А Зобов'язання

- З урахуванням положень нижченаведеної статті В кожна Сторона зобов'язується:
  - вважати частину I цієї Хартії декларацією цілей, до здійснення яких вона прагнутиме всіма відповідними засобами, як зазначено у вступному пункті частини I;
  - вважати для себе обов'язковими принаймні шість із таких дев'яти статей частини II цієї Хартії: статей 1, 5, 6, 7, 12, 13, 16, 19 і 20;
  - вважати обов'язковими для себе додаткову кількість статей або позначених цифрами пунктів частини II Хартії, які вона може визначити, за умови, що загальна кількість статей або позначених цифрами пунктів, які вона вважає обов'язковими для себе, становить не менше 16 статей або 63 позначених цифрами пунктів.
- Статті або пункти, визначені згідно з підпунктами b) і c) пункту 1 цієї статті, повідомляються Генеральному секретарю Ради Європи під час здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.
- Будь-яка Сторона в подальшому у повідомленні на ім'я Генерального секретаря може заявити про те, що вона вважає обов'язковими для себе будь-які статті або позначені цифрами пункти частини II Хартії, які вона ще не прийняла згідно з умовами пункту 1 цієї статті. Такі взяті у подальшому зобов'язання вважаються невід'ємною частиною ратифікації, прийняття чи затвердження і набувають такої ж чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати отримання відповідного повідомлення.
- Кожна Сторона забезпечує функціонування системи інспекції праці, що відповідає національним умовам.

Стаття В Відношення до Європейської соціальної хартії та Додаткового протоколу 1988 року

- Жодна Договірна Сторона Європейської соціальної хартії (994_300) або Сторона Додаткового протоколу від 5 травня 1988 року (994_332) не може ратифікувати, прийняти або затвердити цю Хартію, якщо вона не вважає обов'язковими для себе принаймні ті положення, які відповідають положенням Європейської соціальної хартії та, у відповідних випадках, Додаткового протоколу, що були для неї обов'язковими.
- Прийняття зобов'язань за будь-яким положенням цієї Хартії від дати набуття чинності цими зобов'язаннями для відповідної Сторони припиняє застосування до цієї Сторони відповідного положення Європейської соціальної хартії (994_300) та, у відповідних випадках, Додаткового протоколу до неї 1988 року (994_332), якщо ця Сторона є учасницею першого з цих документів чи обох документів.

Частина IV

Стаття С Нагляд за виконанням зобов'язань, які містяться у цій Хартії

Виконання правових зобов'язань, які містяться у цій Хартії, підлягає такому самому наглядові, як Європейська соціальна хартія (994_300).

Стаття D Колективні скарги

- Положення Додаткового протоколу до Європейської соціальної хартії, який передбачає систему колективного оскарження (994_807), застосовуються до зобов'язань за цією Хартією щодо держав, які ратифікували зазначений Протокол.

2. Будь-яка держава, яка не є учасницею Додаткового протоколу до Європейської соціальної хартії, який передбачає систему колективного оскарження (994_807), може під час здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження цієї Хартії або у будь-який інший час після цього заявити у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про те, що вона погоджується на здійснення нагляду за виконанням її зобов'язань, що випливають з цієї Хартії, відповідно до процедури, передбаченої у зазначеному Протоколі.

Частина V

Стаття E

Заборона дискримінації

Здійснення прав, передбачених цією Хартією, забезпечується без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, стану здоров'я, належності до національної меншини, народження або інших обставин.

Стаття F

Відступи від зобов'язань під час війни або надзвичайного стану в державі

1. Під час війни або іншого надзвичайного стану в державі, який загрожує життю нації, будь-яка Сторона може вжити заходів, які відступають від її зобов'язань за цією Хартією, виключно в тих межах, які зумовлені гостротою становища, якщо такі заходи не суперечать її іншим зобов'язанням за міжнародним правом.

2. Будь-яка Сторона, яка скористається цим правом відступу від своїх зобов'язань, у розумні строки повною мірою інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і про причини їхнього вжиття. Вона також інформує Генерального секретаря про те, коли такі заходи були припинені і з якого часу положення Хартії, які вона прийняла, знову повністю виконуються.

Стаття G

Обмеження

1. Ефективне втілення в життя прав і принципів, зазначених у частині I, та їхнє ефективне здійснення відповідно до частини II не підлягають жодним обмеженням, за винятком тих, які передбачені цими частинами і тих, які встановлені законом і необхідні в демократичному суспільстві для захисту прав і свобод інших людей або для захисту державних інтересів, національної безпеки, здоров'я людей чи моралі.

2. Обмеження, які дозволяються згідно з цією Хартією щодо зазначених у ній прав і зобов'язань, застосовуються тільки з метою, з якою вони передбачені.

Стаття H

Хартія і внутрішньодержавне право чи міжнародні угоди

Положення цієї Хартії не зашкоджують положенням внутрішньодержавного права чи будь-яких двосторонніх або багатосторонніх договорів, конвенцій чи угод, які вже набули або можуть набути чинності і за якими захищеним особам може надаватися більш сприятливий режим.

Стаття I

Виконання взятих зобов'язань

1. Без шкоди для методів виконання зобов'язань, передбачених у цих статтях, відповідні положення статей 1-31 частини II цієї Хартії виконуються за допомогою:

а) законів або правил;

- b) угод між роботодавцями чи організаціями роботодавців та організаціями працівників;
- c) поєднання цих двох методів;
- d) інших відповідних засобів.

2. Вважається, що зобов'язання, які випливають з положень пунктів 1, 2, 3, 4, 5 і 7 статті 2, пунктів 4, 6, і 7 статті 7, пунктів 1, 2, 3 і 5 статті 10 та статей 21 і 22 частини II цієї Хартії, виконуються, якщо ці положення застосовуються згідно з пунктом 1 цієї статті до переважної більшості відповідних працівників.

Стаття J **Зміни та доповнення**

1. Будь-які зміни або доповнення до частин I та II цієї Хартії, спрямовані на розширення кола прав, гарантованих цією Хартією, а також будь-які зміни або доповнення до частин III-VI, запропоновані тією чи іншою Стороною або Урядовим комітетом, подаються Генеральному секретарю Ради Європи і надсилаються Генеральним секретарем Сторонам цієї Хартії.

2. Будь-які зміни або доповнення, запропоновані відповідно до положень попереднього пункту, розглядаються Урядовим комітетом, який подає ухвалений текст Комітету Міністрів на затвердження після консультацій з Парламентською Асамблеєю. Після затвердження Комітетом Міністрів, текст зміни або доповнення надсилається Сторонам для прийняття.

3. Будь-які зміни або доповнення до частини I і частини II цієї Хартії набувають чинності для тих Сторін, які їх прийняли, у перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати, на яку три Сторони поінформували Генерального секретаря про їхнє прийняття.

Для будь-якої Сторони, яка приймає зміни або доповнення після набуття ними, зміна або доповнення набувають чинності у перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати, на яку ця Сторона поінформувала Генерального секретаря про їхнє прийняття.

4. Будь-які зміни або доповнення до частин III-VI цієї Хартії набувають чинності у перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати, на яку всі Сторони поінформували Генерального секретаря про їхнє прийняття.

Частина VI

Стаття K **Підписання, ратифікація та набуття чинності**

1. Ця Хартія відкрита для підписання державами – членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

2. Хартія набуває чинності у перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати, на яку три держави – члени Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Хартії відповідно до попереднього пункту.

3. Для будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цієї Хартії після набуття нею чинності, Хартія набуває чинності у перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття L **Територіальне застосування**

1. Дія цієї Хартії поширюється на територію метрополії кожної Сторони. Кожна Сторона, яка підписала цю Хартію, під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження, може визначити у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи територію, яка для цілей цієї статті вважається територією її метрополії.

2. Будь-яка Сторона, яка підписала цю Хартію, під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження або в будь-який інший час після цього може заявити у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про поширення дії Хартії цілком або частково на визначену в цій заяві територію (території), яка не входить до складу метрополії і за міжнародні відносини якої вона відповідає або за яку вона несе міжнародну відповідальність. У такій заяві Сторона зазначає статті або пункти частини II Хартії, які вона визнає обов'язковими стосовно територій, зазначених у заяві.

3. Дія Хартії поширюється на територію (території), зазначену у вищезгаданій заяві, починаючи з першого дня місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати отримання повідомлення про таку заяву Генеральним секретарем.

4. Будь-яка Сторона у подальшому може заявити у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про те, що стосовно однієї чи більше з тих територій, на які дію Хартії було поширено згідно з пунктом 2 цієї статті, вона визнає обов'язковими будь-які статті або позначені цифрами пункти, які вона ще не прийняла стосовно цієї території (територій). Такі взяті у подальшому зобов'язання вважаються складовою частиною первісної заяви щодо відповідної території і набувають такої ж чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття М Денонсація

1. Будь-яка Сторона може денонсувати цю Хартію тільки після закінчення п'ятирічного періоду від дати, на яку Хартія набула для неї чинності, або після закінчення будь-якого наступного дворічного періоду і у будь-якому разі через шість місяців після дати повідомлення Генерального секретаря Ради Європи у письмовій формі про свій намір денонсувати Хартію. Генеральний секретар надсилає відповідну інформацію іншим Сторонам.

2. Будь-яка Сторона може відповідно до положень попереднього пункту денонсувати будь-яку прийнятую нею статтю або будь-який прийнятий нею пункт частини II Хартії, якщо кількість статей або пунктів, які ця Сторона визнала обов'язковими для себе, становить не менше 16 статей та 63 пунктів, і якщо ці статті або пункти включають статті, визначені Стороною з числа тих, спеціальне посилання на які міститься у підпункті b) пункту 1 статті А.

3. Будь-яка Сторона на умовах, зазначених у пункті 1 цієї статті, може денонсувати цю Хартію або будь-яку статтю чи будь-який пункт частини II Хартії стосовно будь-якої території, на яку дія Хартії поширюється відповідно до заяви, зробленої згідно з пунктом 2 статті L.

Стаття N Додаток

Додаток до цієї Хартії становить її невід'ємну частину.

Стаття O Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави – члени Ради та Генерального директора Міжнародного бюро праці про:

- а) будь-яке підписання;
- б) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження;
- с) будь-яку дату набуття чинності цією Хартією згідно зі статтею K;
- д) будь-яку заяву, зроблену на виконання пунктів 2 і 3 статті А, пунктів 1 і 2 статті D, пункту 2 статті F, пунктів 1, 2, 3 і 4 статті L;
- е) будь-які зміни або доповнення, зроблені відповідно до статті J;

- f) будь-яку денонсацію відповідно до статті М;
- g) будь-який інший акт або повідомлення, які стосуються цієї Хартії.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цю переглянуту Хартію.

Вчинено у Страсбурзі третього дня травня місяця 1996 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає завірені копії цієї переглянутої Хартії кожній державі – члену Ради Європи та Генеральному директору Міжнародного бюро праці.

**ДОДАТОК
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ
(Переглянутої)**

**Сфера застосування
переглянутої Європейської соціальної хартії
щодо захищених осіб**

1. Без шкоди для пункту 4 статті 12 і пункту 4 статті 13 особи, на яких поширюється дія статей 1-17 і 20-31, включають тільки тих іноземців, які є громадянами інших Сторін та на законних підставах проживають або працюють на території держави відповідної Сторони, при тому розумінні, що ці статті мають тлумачитися в контексті положень статей 18 і 19.

Таке тлумачення не зашкоджує поширенню будь-якою Стороною аналогічних прав на інших осіб.

2. Кожна Сторона надасть біженцям, як вони визначені у Конвенції про статус біженців (995_011), підписаній у Женеві 28 липня 1951 року, та у Протоколі від 31 січня 1967 року (995_363), які на законних підставах перебувають на території її держави, якомога сприятливіший режим і у будь-якому разі не менш сприятливий, ніж режим, передбачений зобов'язаннями Сторони за зазначеною Конвенцією і будь-якими іншими існуючими міжнародними документами, які можуть застосовуватися до таких біженців.

3. Кожна Сторона надасть особам без громадянства, як вони визначені у Конвенції про статус осіб без громадянства (995_232), укладеній у Нью-Йорку 28 вересня 1954 року, які на законних підставах перебувають на території її держави, якомога сприятливіший режим і у будь-якому разі не менш сприятливий, ніж режим, передбачений зобов'язаннями Сторони за зазначеним документом і будь-якими іншими існуючими міжнародними документами, які можуть застосовуватися до таких осіб без громадянства.

**Частина I, пункт 18,
і Частина II, стаття 18, пункт 1**

Встановлюється, що положення цих пунктів не стосуються питання в'їзду на території держав Сторін і не зашкоджують положенням Європейської конвенції про поселення, підписаної у Парижі 13 грудня 1955 року (994_317).

**Частина II
Стаття 1, пункт 2**

Цей пункт не тлумачиться як такий, що забороняє або дозволяє будь-які положення чи будь-яку практику стосовно гарантій збереження прав профспілок.

Стаття 2, пункт 6

Сторони можуть передбачити, що цей пункт не застосовується:

а) до працівників, які мають трудовий договір або трудові відносини на загальний період, що не перевищує одного місяця, і/або з робочим тижнем, що не перевищує восьми годин;

б) коли трудовий договір або трудові відносини мають нерегулярний і/або специфічний характер за умови, що у таких випадках його незастосування зумовлюється об'єктивними міркуваннями.

Стаття 3, пункт 4

Встановлюється, що для цілей цього пункту функції, порядок організації та умови функціонування таких служб визначаються національними законами або правилами, колективними договорами або іншими засобами, що відповідають національним умовам.

Стаття 4, пункт 4

Встановлюється, що цей пункт не забороняє негайного звільнення у разі скоєння будь-якого серйозного порушення.

Стаття 4, пункт 5

Встановлюється, що Сторона може взяти на себе зобов'язання за цим пунктом, якщо відрахування із заробітної плати переважної більшості працівників забороняються законом або колективними договорами чи арбітражними рішеннями, за винятком осіб, на яких такі положення не поширюються.

Стаття 6, пункт 4

Встановлюється, що кожна Сторона, у тому, що її стосується, може регулювати законодавчим шляхом здійснення права на страйк за умови, що будь-яке інше можливе обмеження нею цього права може бути виправдане положеннями статті 6.

Стаття 7, пункт 2

Цей пункт не перешкоджає Сторонам передбачати у їхньому законодавстві, що підлітки, які не досягли встановленого мінімального віку, можуть виконувати роботи, які конче необхідні для їхньої професійної підготовки, коли такі роботи виконуються відповідно до умов, визначених компетентним органом, і вживаються заходи для захисту здоров'я таких підлітків і забезпечення їхньої безпеки.

Стаття 7, пункт 8

Встановлюється, що Сторона може взяти на себе зобов'язання за цим пунктом, якщо вона на виконання суті цього зобов'язання у своєму законодавстві забороняє застосування праці переважної більшості осіб молодше 18 років на роботах у нічний час.

Стаття 8, пункт 2

Цей пункт не тлумачиться як такий, що передбачає категоричну заборону. Винятки можуть бути зроблені, наприклад, у таких випадках:

- а) коли працююча жінка винна у неналежній поведінці, яка виправдовує розірвання трудових відносин;
- б) коли відповідне підприємство припиняє свою діяльність;
- с) коли строк, встановлений трудовим договором, закінчився.

Стаття 12, пункт 4

У вступній частині цього пункту вислів «і відповідно до умов, визначених у таких угодах» означає, серед іншого, що стосовно допомоги, яка надається незалежно від будь-яких

страхових внесків, Сторона може вимагати в якості умови надання такої допомоги громадянам інших Сторін закінчення встановленого періоду проживання.

Стаття 13, пункт 4

Уряди, які не є Сторонами Європейської конвенції про соціальну та медичну допомогу (994_649), можуть ратифікувати Хартію стосовно цього пункту за умови, що вони надають громадянам інших Сторін режим, який відповідає положенням цієї Конвенції.

Стаття 16

Встановлюється, що захист, який надається цією статтею, охоплює неповні сім'ї.

Стаття 17

Встановлюється, що ця стаття охоплює всіх осіб молодше 18 років, якщо законодавство, що стосується повноліття дитини, не передбачає меншого віку повноліття, без шкоди для інших конкретних положень Хартії, зокрема статті 7.

Це не передбачає зобов'язання надавати обов'язкову освіту до самого вищезазначеного віку.

Стаття 19, пункт 6

Для цілей застосування цього пункту термін «сім'я іноземного робітника» розуміється як такий, що означає принаймні дружину робітника та неодружених дітей, до тих пір, доки останні вважаються державою, що приймає, неповнолітніми і перебувають на утриманні трудящого-мігранта.

Стаття 20

1. Встановлюється, що питання соціального забезпечення, а також інші положення, що стосуються допомоги по безробіттю, допомоги по старості та допомоги у разі втрати годувальника, можуть бути виключені зі сфери застосування цієї статті.

2. Положення, які стосуються захисту жінок, зокрема щодо вагітності, пологів та післяпологового періоду, не вважаються дискримінацією, про яку згадується у цій статті.

3. Ця стаття не перешкоджає вжиттю конкретних заходів, спрямованих на ліквідацію нерівності *de facto*.

4. Професійна діяльність, яка за її характером або умовами виконання може бути доручена тільки особам певної статі, може бути виключена зі сфери застосування цієї статті або деяких її положень. Це положення не повинно тлумачитися як таке, що вимагає від Сторін включення до законів або правил переліку робіт, які за їхнім характером або умовами виконання можуть бути доручені тільки особам певної статі.

Статті 21 і 22

1. Для цілей застосування цих статей термін «представники працівників» означає осіб, які визнаються такими за національними законодавством або практикою.

2. Вислів «національне законодавство і практика» у відповідних випадках охоплює, крім законів і правил, колективні договори, інші угоди між роботодавцями та представниками працівників, звичаї, а також відповідне прецедентне право.

3. Для цілей застосування цих статей термін «підприємство» розуміється як такий, що означає сукупність матеріальних і нематеріальних елементів, які можуть бути чи не бути юридичною особою, утворені для виробництва товарів або надання послуг з метою отримання фінансового зиску і мають право визначати свою власну ринкову політику.

4. Встановлюється, що релігійні громади та їхні установи можуть бути виключені зі сфери застосування цих статей, навіть якщо ці установи є «підприємствами» за змістом пункту 3. Заклади, що здійснюють діяльність, яка надихається певними ідеалами або ґрунтується на певних моральних принципах, ідеалах і концепціях, захищених національним законодавством, можуть бути виключені зі сфери застосування цих статей у такому обсязі, який є необхідним для збереження профілю підприємства.

5. Встановлюється, що коли в тій чи іншій державі права, викладені у цих статтях, здійснюються у різних закладах підприємства, відповідна Сторона повинна вважатися такою, що виконує зобов'язання, які випливають з цих статей.

6. Сторони можуть виключити зі сфери застосування цих статей підприємства, на яких кількість працівників менша за кількість, визначену національними законодавством або практикою.

Стаття 22

1. Ця стаття не зашкоджує ні повноваженням і зобов'язанням держав щодо прийняття правил з техніки безпеки та гігієни праці на робочих місцях, ні повноваженням та функціям органів контролю за їхнім дотриманням.

2. Термін «соціальні та соціально-культурні послуги і заходи» розуміється як такий, що означає соціальні та/або культурні заходи, що забезпечуються для працівників деякими підприємствами, такі як допомога по соціальному забезпеченню, спортивні майданчики, кімнати для матерів, що годують грудних дітей, бібліотеки, табори відпочинку для дітей тощо.

Стаття 23, пункт 1

Для цілей застосування цього пункту вислів «якомога довше» стосується фізичних, психологічних та інтелектуальних можливостей осіб похилого віку.

Стаття 24

1. Встановлюється, що для цілей цієї статті терміни «звільнення» та «звільнений» означають розірвання трудових відносин з ініціативи роботодавця.

2. Встановлюється, що ця стаття охоплює всіх працівників, але Сторона може частково або повністю виключити зі сфери захисту такі категорії працівників:

а) працівників, найнятих за трудовим договором на визначений період часу або на час виконання конкретної роботи;

б) працівників, які проходять випробувальний термін або не мають необхідної вислуги років, за умови, що тривалість цих періодів є розумною і визначається наперед;

с) працівників, які приймаються на роботу тимчасово на короткий період часу.

3. Для цілей цієї статті поважними причинами для звільнення не вважаються, зокрема:

а) членство у профспілках або участь у профспілковій діяльності у неробочий час або, за згодою роботодавця, у робочий час;

б) намагання отримати повноваження представника працівників, здійснення таких повноважень у теперішній час або у минулому;

с) подання скарги або участь у процесі, порушеному проти роботодавця у зв'язку зі звинуваченням останнього у порушенні законів чи правил, або звернення до компетентних адміністративних органів;

д) раса, колір шкіри, стать, сімейний стан, сімейні обов'язки, вагітність, релігія, політичні переконання, національна належність або соціальне походження;

е) відпустка по вагітності та пологах або по догляду за дитиною;

ф) тимчасова відсутність на роботі у зв'язку з захворюванням або травмою.

4. Встановлюється, що компенсація або інша відповідна допомога у випадку звільнення без поважних причин визначається національними законами або правилами, колективними договорами або іншими засобами, що відповідають національним умовам.

Стаття 25

1. Встановлюється, що компетентний національний орган, як виняток і після консультацій з організаціями роботодавців і працівників, може виключити деякі категорії працівників зі сфери захисту, що надається цією статтею, з огляду на особливий характер їхніх трудових відносин.

2. Встановлюється, що термін «банкрутство» повинен бути визначений національними законодавством і практикою.

3. Вимоги працівників, що охоплюються цією статтею, включають, принаймні:

а) вимогу працівниками заробітної плати за встановлений період, який повинен бути не менше трьох місяців за пільговою системою і восьми тижнів за системою гарантій, до банкрутства або звільнення;

б) вимогу працівниками оплати відпустки, нарахованої за роботу, що була виконана упродовж року, в якому відбулося банкрутство або звільнення;

с) вимогу працівниками грошових виплат у зв'язку з іншими видами оплачуваної відсутності на роботі упродовж встановленого періоду, який повинен бути не менше трьох місяців за пільговою системою і восьми тижнів за системою гарантій, до банкрутства або звільнення.

4. Національні закони або правила можуть обмежувати захист вимог працівників встановленими грошовими виплатами, розмір яких повинен відповідати соціально прийнятному рівню.

Стаття 26

Встановлюється, що ця стаття не вимагає від Сторін прийняття законодавства.

Встановлюється, що пункт 2 не охоплює сексуальні домагання.

Стаття 27

Встановлюється, що ця стаття застосовується до працюючих чоловіків та жінок, які мають сімейні обов'язки стосовно дітей, що перебувають на їхньому утриманні, а також стосовно інших близьких родичів, які явно потребують їхнього догляду або підтримки, коли такі обов'язки обмежують їхні можливості підготовки до економічної діяльності, започаткування такої діяльності, участі у ній або її розширення. Вислови «діти, які перебувають на їхньому утриманні» та «інші близькі родичі, які явно потребують їхнього догляду або підтримки» означають осіб, визнаних такими згідно з національним законодавством відповідної Сторони.

Статті 28 і 29

Для цілей застосування цих статей термін «представники працівників» означає осіб, визнаних такими згідно з національним законодавством або практикою.

Частина III

Встановлюється, що Хартія містить правові зобов'язання міжнародного характеру, виконання яких підлягає виключно наглядові, який передбачається у частині IV Хартії.

Стаття А, пункт 1

Встановлюється, що позначені цифрами пункти можуть включати статті, які містять тільки один пункт.

Стаття В, пункт 2

Для цілей пункту 2 статті В положення переглянутої Хартії відповідають положенням Хартії (994_300), які містяться у статтях або пунктах, позначених такою самою цифрою, за винятком:

а) пункту 2 статті 3 переглянутої Хартії, який відповідає пунктам 1 і 3 статті 3 Хартії (994_300);

- b) пункту 3 статті 3 переглянутої Хартії, який відповідає пунктам 2 і 3 статті 3 Хартії (994_300);
- c) пункту 5 статті 10 переглянутої Хартії, який відповідає пункту 4 статті 10 Хартії (994_300);
- d) пункту 1 статті 17 переглянутої Хартії, який відповідає статті 17 Хартії (994_300).

Частина V

Стаття E

Диференційоване ставлення, що ґрунтується на об'єктивних і розумних підставах, не вважається дискримінаційним.

Стаття F

Встановлюється, що вислів «під час війни або іншого надзвичайного стану в державі» розуміється також як такий, що охоплює загрозу війни.

Стаття I

Встановлюється, що працівники, виключені відповідно до додатка до статей 21 і 22, не враховуються при визначенні кількості відповідних працівників.

Стаття J

Термін «зміна або доповнення» охоплює також включення до цієї Хартії нових статей.

РОЗДІЛ

Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства

{Конвенцію ратифіковано з заявами Законом № 4988-VI від 20.06.2012}

Офіційний переклад

Держави – члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію, ураховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами; ураховуючи, що кожна дитина має право на такі заходи захисту з боку її сім'ї, суспільства та держави, яких потребує її статус неповнолітньої особи;

відзначаючи, що сексуальна експлуатація дітей, зокрема у формах дитячої порнографії та проституції, а також всі інші форми сексуального насильства стосовно дітей, у тому числі діяння, які вчинюються за кордоном, є руйнівними для дитячого здоров'я та психосоціального розвитку;

відзначаючи, що сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дітей набули тривожних розмірів на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно зростаючого використання як дітьми, так і злочинцями інформаційно-комунікаційних технологій, і що запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами потребують міжнародного співробітництва;

ураховуючи, що добробут і найкращі інтереси дітей є основними цінностями, що визнаються всіма державами-членами, та повинні підтримуватися без будь-якого обмеження;

відзначаючи План дій, прийнятий на Третьому саміті глав держав та урядів Ради Європи (м. Варшава, 16-17 травня 2005 року), який вимагає розробки заходів для припинення сексуальної експлуатації дітей;

відзначаючи, зокрема, Рекомендацію № R (91) 11 Комітету міністрів про сексуальну експлуатацію, порнографію, проституцію, а також торгівлю дітьми та підлітками, Рекомендацію Rec (2001) 16 про захист дітей від сексуальної експлуатації та Конвенцію про кіберзлочинність (ETS № 185), зокрема статтю 9 цієї Конвенції, а також Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197);

беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 року, ETS № 5), переглянуту Європейську соціальну хартію (1996 року, ETS № 163) та Конвенцію про здійснення прав дітей (1996 року, ETS № 160);

також беручи до уваги Конвенцію ООН про права дитини, зокрема статтю 34 цієї Конвенції, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, а також Конвенцію Міжнародної організації праці щодо заборони та прийняття негайних заходів для усунення найгірших форм дитячої праці;

беручи до уваги Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією (2004/68/JHA), Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про становище жертв у кримінальному процесі (2001/220/JHA) та Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про боротьбу з торгівлею людьми (2002/629/JHA);

ураховуючи інші відповідні міжнародні документи й програми в цій сфері, зокрема Стокгольмську декларацію та Порядок дій, прийняті на першому Світовому конгресі проти сексуальної експлуатації дітей для комерційних цілей (27-31 серпня 1996 року), Йокогамські глобальні зобов'язання, прийняті на Другому світовому конгресі проти сексуальної експлуатації дітей для комерційних цілей (17-20 грудня 2001 року), Будапештські зобов'язання та План дій, прийняті на підготовчій конференції до Другого світового конгресу проти сексуальної експлуатації дітей для комерційних цілей (20-21 листопада 2001 року), Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН S-27/2 – «Світ, придатний для життя дітей» і трирічну програму «Розбудова Європи для дітей та з дітьми», прийняту за результатами Третього саміту й запроваджену на Монакській конференції (4-5 квітня 2006 року);

будучи сповненими рішучості ефективно сприяти загальній меті стосовно захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, незалежно від того, хто може бути злочинцем, та забезпечення допомоги жертвам;

беручи до уваги необхідність підготовки всеосяжного міжнародного документа, завданням якого були б запобіжні, захисні та кримінально-правові аспекти боротьби з усіма формами сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і створення особливого механізму моніторингу,

домовилися про таке:

Глава I

Цілі, принцип недискримінації та визначення

Стаття 1

Цілі

1. Цілями цієї Конвенції є:

а) запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами;

б) захист прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства;

с) сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей.

2. Ця Конвенція для забезпечення ефективного виконання Сторонами її положень установлює особливий механізм моніторингу.

Стаття 2 **Принцип недискримінації**

Виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту прав жертв, забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: статі, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, стану здоров'я, інвалідності або іншого статусу.

Стаття 3 **Визначення**

Для цілей цієї Конвенції:

- а) «дитина» означає будь-яку особу віком до вісімнадцяти років;
- б) «сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство стосовно дітей» охоплює поведінку, зазначену в статтях 18-23 цієї Конвенції;
- с) «жертва» означає будь-яку дитину, яка піддавалася сексуальній експлуатації або сексуальному насильству.

Глава II **Запобіжні заходи**

Стаття 4 **Принципи**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для запобігання всім формам сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і для захисту дітей.

Стаття 5 **Наймання, навчання та підвищення обізнаності спеціалістів, які працюють у контакті з дітьми**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для сприяння обізнаності про захист і права дітей серед осіб, які постійно контактують з дітьми в галузях освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, у судовій та правоохоронній сферах і в галузях, пов'язаних зі спортом, культурою та відпочинком.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення надання особам, згаданим у пункті 1 цієї статті, відповідних знань про сексуальну експлуатацію та сексуальне насильство стосовно дітей, засоби виявлення таких явищ та можливості, згадані в пункті 1 статті 12 цієї Конвенції.

3. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів відповідно до свого національного законодавства для забезпечення умов, за яких унеможлиблюється зайняття кандидатами, засудженими за вчинення діянь сексуальної експлуатації або сексуального насильства стосовно дітей, професіями, виконання яких передбачає регулярні контакти з дітьми.

Стаття 6 **Освіта для дітей**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення отримання дітьми протягом дошкільної та загальної середньої освіти інформації про ризик сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також про засоби самозахисту відповідно до їхнього рівня розвитку. Ця інформація, яка забезпечується, де це доречно, у співробітництві з батьками, надається в загальнішому контексті інформації про статеве життя, звертає особливу увагу на випадки ризику, особливо ті, які містять використання нових інформаційно-комунікаційних технологій.

Стаття 7

Програми або заходи запобіжного втручання

Кожна Сторона забезпечує можливість доступу тим особам, які побоюються, що можуть учинити будь-яке з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, де це доречно, до програм або заходів ефективного втручання, спрямованих на оцінювання та недопущення ризику можливого скоєння правопорушень.

Стаття 8

Заходи для громадськості

1. Кожна Сторона вживає комплексних заходів з підвищення обізнаності громадськості, надаючи інформацію про явище сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і про запобіжні заходи, яких може бути вжито.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для запобігання розповсюдженню матеріалів, що рекламують установлені відповідно до цієї Конвенції правопорушення, або для заборони їх.

Стаття 9

Участь дітей, приватний сектор, засоби масової інформації та громадянське суспільство

1. Кожна Сторона сприяє участі дітей відповідно до їхнього рівня розвитку в розробці та реалізації державної політики, програм або інших ініціатив стосовно боротьби із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей.

2. Кожна Сторона заохочує приватний сектор, зокрема сектор інформаційно-комунікаційних технологій, індустрію туризму та подорожей, банківський та фінансовий сектори, а також громадянське суспільство брати участь у розробці та реалізації політики запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і застосовувати внутрішні норми шляхом здійснення саморегулювання або спільного регулювання.

3. Кожна Сторона заохочує засоби масової інформації висвітлювати належну інформацію стосовно всіх аспектів сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей з належною повагою до незалежності засобів масової інформації та свободи слова.

4. Кожна Сторона заохочує фінансування, зокрема, де це доречно, шляхом створення фондів, а також проектів і програм, які громадянське суспільство виконує для запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і для їхнього захисту.

Глава III

Спеціалізовані установи та координуючі органи

Стаття 10

Національні засоби координації та співробітництва

1. Кожна Сторона вживає необхідних заходів для забезпечення координації на національному або місцевому рівнях між різними установами, відповідальними за захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, запобігання цим явищам та боротьбу з ними, зокрема в галузях освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, правоохоронних та судових органів.

2. Кожна Сторона вживає законодавчих або інших заходів для створення або призначення:

а) незалежних компетентних національних або місцевих інституцій для сприяння правам дітей і їхнього захисту, забезпечуючи їх відповідними ресурсами та компетенцією;

б) механізмів для збору даних або інформаційних центрів на національному або місцевому рівні та в співробітництві з громадянським суспільством для спостереження за явищем сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і для його оцінювання з урахуванням вимог стосовно захисту особових даних.

3. Кожна Сторона заохочує співробітництво між компетентними державними органами, громадянським суспільством та приватним сектором для ліпшого запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби із цими явищами.

Глава IV **Засоби для захисту та допомога жертвам**

Стаття 11 **Принципи**

1. Кожна Сторона запроваджує ефективні соціальні програми й створює багатопрофільні структури для забезпечення необхідної підтримки жертвам, їхнім близьким родичам та будь-якій іншій особі, яка відповідає за піклування над ними.

2. Коли вік жертви невизначено та є підстави вважати, що жертва є дитиною, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення вжиття передбачених для дітей заходів захисту й допомоги доти, доки тривають перевірки її віку.

Стаття 12 **Повідомлення про підозру в сексуальній експлуатації та сексуальному насильстві**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення неперешкоджання правилами конфіденційності, установленими національним законодавством для фахівців, які працюють у контакт з дітьми, отриманню цими фахівцями можливо-сті повідомити соціальним службам, відповідальним за захист дітей, про будь-яку ситуацію у випадках, коли є обґрунтовані підстави вважати, що дитина є жертвою сексуальної експлуатації або сексуального насильства.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для заохочення будь-якої особи, яка знає про випадки сексуальної експлуатації або сексуального насильства стосовно дітей або має обґрунтовані підстави так уважати, повідомити про це компетентним службам.

Стаття 13 **Лінії допомоги**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для заохочення й підтримки створення інформаційних служб, зокрема служби телефонної допомоги або допомоги в мережі Інтернет, для надання порад абонентам, навіть конфіденційно або з належним урахуванням анонімності.

Стаття 14 **Допомога жертвам**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для допомоги у фізичній та соціальній реабілітації жертв у короткий та довгий строки. Заходи, яких ужито згідно із цим пунктом, повинні враховувати належним чином погляди, потреби та інтереси дитини.

2. Кожна Сторона вживає заходів відповідно до умов свого національного законодавства для співробітництва з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями або іншими елементами громадянського суспільства, яких залучено до надання допомоги жертвам.

3. Якщо батьки або особи, які дбають про дитину, мають стосунок до сексуальної експлуатації або сексуального насильства стосовно неї, процедури втручання, зазначені в пункті 1 статті 11 цієї Конвенції, охоплюють:

- можливість усунення ймовірного злочинця;

– можливість вилучення жертви з її сімейного оточення. Умови й тривалість такого вилучення визначаються відповідно до найкращих інтересів дитини.

4. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для надання, де це можливо, особам, близьким до жертви, медичної допомоги, зокрема термінової психологічної допомоги.

Глава V **Програми та заходи втручання**

Стаття 15 **Загальні принципи**

1. Кожна Сторона відповідно до свого національного законодавства забезпечує ефективні програми та заходи втручання або сприяє їм для осіб, зазначених у пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції, для мінімізації та недопущення ризиків повторюваних правопорушень сексуального характеру проти дітей. Такі програми або заходи є доступними будь-коли під час кримінального переслідування, усередині та за межами в'язниці відповідно до умов, установлених національним законодавством.

2. Кожна Сторона забезпечує або підтримує відповідно до свого національного законодавства розвиток партнерства або інших форм співробітництва між компетентними органами, зокрема закладами охорони здоров'я та соціальними службами, судовими органами та іншими органами, відповідальними за супровід осіб, зазначених у пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції.

3. Кожна Сторона дає відповідно до свого національного законодавства оцінку небезпеки та можливих ризиків повторного вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, особами, зазначеними в пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції, для визначення відповідних програм або заходів.

4. Кожна Сторона відповідно до свого національного законодавства дає оцінку ефективності здійснюваних програм та вжитих заходів.

Стаття 16 **Реципієнти програм та заходів утручання**

1. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства можливість доступу тим особам згідно з кримінальним судочинством стосовно будь-якого з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, до програм та заходів, зазначених у пункті 1 статті 15 цієї Конвенції, відповідно до умов, які не суперечать і не шкодять правам на захист і вимогам справедливого й безстороннього судового процесу, та, зокрема, з належним урахуванням принципу презумпції невинуватості.

2. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства можливість доступу тим особам, визнаними винними у вчиненні одного з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, до програм та заходів, зазначених у пункті 1 статті 15 цієї Конвенції.

3. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства розробку та зміну програм і заходів відповідно до потреб дітей, які вчинили статеве правопорушення, зокрема до тих, вік яких менше віку, з якого настає кримінальна відповідальність, для вирішення проблем їхньої сексуальної поведінки.

Стаття 17 **Інформація та згода**

1. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства інформування зазначених у статті 16 цієї Конвенції осіб, яким було запропоновано програми та заходи втручання, про причини такої пропозиції та надання ними згоди на програму або захід з повною обізнаністю фактів.

2. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства особам, яким було запропоновано програми та заходи втручання, можливість відмовитися від них та, якщо це засуджені особи, інформування їх про можливі наслідки такої відмови.

Глава VI Матеріальне кримінальне право

Стаття 18 Сексуальне насильство

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки:

а) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру;

б) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли:

– використовується примус, сила чи погрози або

– насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або

– насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища.

2. Для цілей пункту 1 цієї статті кожна Сторона визначає вік, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною.

3. Дія положень підпункту «а» пункту 1 цієї статті не поширюється на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, що здійснюються за взаємною згодою.

Стаття 19 Правопорушення, що стосуються дитячої проституції

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки:

а) вербування дітей для заняття проституцією або спонукання дитини до участі в проституції;

б) примушування дитини до проституції або отримання прибутку від цього або іншого використання дитини із цією метою;

с) звернення до дитячої проституції.

2. Для цілей цієї статті термін «дитяча проституція» означає факт використання дитини для діяльності сексуального характеру, коли грошова чи інша форма винагороди або відшкодування надаються чи обіцяються як оплата, незалежно від того, чи здійснюється ця оплата, ця обіцянка або це відшкодування дитині чи третій особі.

Стаття 20 Правопорушення, що стосуються дитячої порнографії

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки, учиненої без правових підстав:

а) виготовлення дитячої порнографії;

б) пропонування або надання доступу до дитячої порнографії;

с) розповсюдження або передавання дитячої порнографії;

д) придбання дитячої порнографії для себе або іншої особи;

е) володіння дитячою порнографією;

ф) свідоме одержання доступу до дитячої порнографії за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

2. Для цілей цієї статті термін «дитяча порнографія» означає будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою.

3. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати цілком або частково підпунктів «а» та «е» пункту 1 цієї статті до виготовлення порнографічної продукції та володіння нею:

– яка складається лише з модельованих образів або реалістичних зображень неіснуючої дитини;

– до якої залучено дітей, які досягли віку, визначеного під час застосування пункту 2 статті 18 цієї Конвенції, якщо за їхньою згодою й тільки для їхнього приватного використання вони виготовили ці зображення або володіють ними.

4. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати цілком або частково підпункту «f» пункту 1 цієї статті.

Стаття 21 **Правопорушення, що стосуються участі дитини** **в порнографічних виставах**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки:

а) вербування дітей для участі в порнографічних виставах або спонукання дитини до участі в таких виставах;

б) примушування дитини до участі в порнографічних виставах або отримання користі від цього чи іншого використання дитини із цією метою;

с) свідоме відвідування порнографічних вистав, у яких залучено дітей.

2. Кожна Сторона може залишити за собою право обмежити застосування підпункту «с» пункту 1 цієї статті до випадків, коли дітей вербували або примушували відповідно до підпунктів «а» чи «б» пункту 1 цієї статті.

Стаття 22 **Розбещення дітей**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисного спонукання дитини, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, спостерігати за сексуальним насильством або діяльністю сексуального характеру, навіть якщо вона не бере в цьому участі.

Стаття 23 **Домагання дитини для сексуальних цілей**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, для скоєння проти неї одного з правопорушень, передбачених підпунктом «а» пункту 1 статті 18 або підпунктом «а» пункту 1 статті 20 цієї Конвенції, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі.

Стаття 24 **Пособництво, спонукання та замах**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для визнання кримінальними правопорушеннями умисно скоєного пособництва та підбурення у вчиненні будь-якого з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для визнання кримінальними правопорушеннями умисно вчинених замахів на скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

3. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати цілком або частково пункту 2 цієї статті до правопорушень, установлених відповідно до підпунктів «b», «d», «e» та «f» пункту 1 статті 20, підпункту «с» пункту 1 статті 21, статті 22 й статті 23 цієї Конвенції.

Стаття 25 Юрисдикція

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, установленим відповідно до цієї Конвенції, якщо правопорушення вчинено:

- а) на її території, або
- б) на борту корабельного судна під прапором цієї Сторони, або
- в) на борту повітряного судна, зареєстрованого відповідно до законодавства цієї Сторони, або
- г) одним з її громадян, або
- е) особою, яка постійно проживає на її території.

2. Кожна Сторона намагається вживати необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, установленим відповідно до цієї Конвенції, якщо правопорушення вчинено проти одного з її громадян або особи, яка постійно проживає на її території.

3. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може в заяві, адресованій Генеральному секретарю Ради Європи, залишити за собою право не застосовувати норм юрисдикції, передбачених у підпункті «е» пункту 1 цієї статті, або застосовувати їх лише в окремих випадках чи за певних умов.

4. Для кримінального переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 18, 19, підпункту «а» пункту 1 статті 20 й підпунктів «а» та «б» пункту 1 статті 21 цієї Конвенції, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення унеможливлення залежності її юрисдикції стосовно підпункту «д» пункту 1 цієї статті від умови, що дії криміналізовано в місці, де їх було вчинено.

5. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може в заяві, адресованій Генеральному секретарю Ради Європи, залишити за собою право обмежити застосування пункту 4 цієї статті стосовно правопорушень, установлених відповідно до другого й третього відступів підпункту «б» пункту 1 статті 18 цієї Конвенції, до випадків, коли її громадянин постійно проживає на її території.

6. Для кримінального переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 18, 19, підпункту «а» пункту 1 статті 20 й статті 21 цієї Конвенції, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення її юрисдикції стосовно підпунктів «д» та «е» пункту 1 цієї статті, незалежно від умови, що кримінальне переслідування може бути розпочато тільки після заяви жертви або повідомлення держави, на території якої було вчинено злочин.

7. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, у випадках, коли ймовірний правопорушник присутній на її території та не підлягає екстрадиції іншій Стороні тільки на підставі свого громадянства.

8. У випадках, коли ймовірне правопорушення, установлене відповідно до цієї Конвенції, підпадає під юрисдикцію більше ніж однієї Сторони, такі Сторони у разі необхідності проводять консультації для визначення найсприятливішої юрисдикції для кримінального переслідування.

9. Без шкоди загальним нормам міжнародного права ця Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, що здійснює Сторона відповідно до свого національного законодавства.

Стаття 26 Відповідальність юридичних осіб

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості притягнення до відповідальності юридичної особи за правопорушення, уста-

новлене відповідно до цієї Конвенції, яке вчинено на її користь будь-якою фізичною особою, яка діяла особисто чи в складі органу юридичної особи та займала керівну посаду в межах цієї юридичної особи, на підставі:

- а) повноважень представництва юридичної особи;
- б) повноважень приймати рішення від імені юридичної особи;
- с) повноважень здійснювати контроль у межах юридичної особи.

2. Крім випадків, передбачених у пункті 1 цієї статті, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості притягнення до відповідальності юридичної особи в разі, коли відсутність нагляду або контролю з боку фізичної особи, зазначеної в пункті 1, призвела до можливості вчинення правопорушення, установленого відповідно до цієї Конвенції, в інтересах цієї юридичної особи фізичною особою, яка діє під її керівництвом.

3. Відповідно до принципів правової системи Сторони відповідальність юридичної особи може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

4. Така відповідальність не впливає на кримінальну відповідальність фізичних осіб, які скоїли правопорушення.

Стаття 27 Санкції та заходи

1. Кожна Сторона вживає законодавчих або інших заходів для забезпечення покарання ефективними, пропорційними та переконливими санкціями за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, з урахуванням ступеню їхньої тяжкості. Ці санкції охоплюють покарання, що передбачають позбавлення свободи, що може стати причиною екстрадиції.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення застосування до юридичних осіб, притягнутих до відповідальності згідно зі статтею 26 цієї Конвенції, ефективних, пропорційних та переконливих санкцій, які охоплюють грошові кримінальні або некримінальні стягнення та можуть охоплювати інші заходи, зокрема:

- а) позбавлення права отримання державних пільг або допомоги;
- б) тимчасове або постійне позбавлення права займатися комерційною діяльністю;
- с) взяття під судовий нагляд;
- д) судові рішення про ліквідацію.

3. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для:

- а) передбачення арешту й конфіскації:
  - товарів, документів й інших засобів, використаних для вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, або для сприяння їхньому вчиненню;
  - доходів, одержаних від таких злочинів, або власності, вартість якої еквівалентна таким доходам;

б) передбачення закриття на тимчасовій або постійній основі будь-якого закладу, використаного для вчинення будь-якого з правопорушень, установленого відповідно до цієї Конвенції, без обмеження прав третіх осіб, які діяли добросовісно, або позбавлення злочинця права постійно чи тимчасово займатися професійною або волонтерською діяльністю, яка охоплює контакт з дітьми, під час якого було вчинено злочин.

4. Кожна Сторона може вжити інших заходів стосовно правопорушників, як-от: позбавлення батьківських прав або здійснення контролю або нагляду за засудженою особою.

5. Кожна Сторона може встановити, що доходи від злочину або власність, конфісковані відповідно до цієї статті, можуть бути спрямовані до спеціального фонду з метою фінансування програм запобігання та допомоги для жертв будь-якого правопорушення, установленого відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 28 Обтяжуючі обставини

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості врахування таких обставин, якщо вони вже не є частиною складових елементів

злочину, згідно з відповідними положеннями національного законодавства як обтяжуючі обставини під час визначення покарання за правопорушення, установлені відповідно до цієї Конвенції:

- a) злочин завдав серйозної шкоди фізичному або психічному здоров'ю жертви;
- b) злочину передувало або його супроводжувало катування чи тяжке насилля;
- c) злочин було скоєно проти особливо вразливої жертви;
- d) злочин було скоєно членом сім'ї, особою, яка проживала з дитиною, або особою, яка зловживала своїми повноваженнями;
- e) злочин було скоєно кількома особами, які діяли разом;
- f) злочин було скоєно в рамках злочинної організації;
- g) правопорушника вже було засуджено за злочин подібного характеру.

Стаття 29 **Попередні засудження**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для передбачення можливості під час визначення покарань враховувати остаточні вироки, винесені іншою Стороною стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

Глава VII **Розслідування, кримінальне переслідування та процесуальне право**

Стаття 30 **Принципи**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення проведення розслідування та кримінального провадження в найкращих інтересах та з повагою до прав дитини.

2. Кожна Сторона впроваджує захисний підхід до жертв, забезпечуючи унеможливлення посилення розслідуванням та кримінальним провадженням травми, отриманої дитиною, та надання під час кримінального судочинства допомоги, якщо це доцільно.

3. Кожна Сторона забезпечує пріоритетне розслідування та кримінальне провадження, а також проведення їх без будь-яких необґрунтованих затримок.

4. Кожна Сторона забезпечує унеможливлення обмеження заходами, які застосовуються відповідно до цієї глави, прав на захист і вимог стосовно справедливого та неупередженого судового розгляду відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

5. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів відповідно до основних принципів свого національного законодавства для:

- забезпечення ефективного розслідування та кримінального переслідування стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, дозволяючи, де це доцільно, можливість таємних операцій;
- надання підрозділам або слідчим службам права ідентифікувати жертв злочинів, установлених відповідно до статті 20 цієї Конвенції, зокрема шляхом вивчення матеріалів дитячої порнографії, у тому числі фотографій та аудіовізуальних записів, переданих або наданих шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Стаття 31 **Основні заходи захисту**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав й інтересів жертв, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та кримінального провадження, зокрема шляхом:

а) інформування їх про їхні права й послуги, які їм може бути надано, та, крім випадків, коли вони не бажають отримувати такої інформації, про наслідки розгляду їхньої заяви, обвинувачень, загальний розвиток розслідування або провадження, їхню роль у цьому, а також результат розгляду їхніх справ;

б) забезпечення, якщо є необхідність, надання інформації, принаймні у випадках, коли жертви та їхні сім'ї можуть опинитися в небезпеці, коли обвинувачувану або засуджену особу тимчасово або остаточно звільнено;

с) надання їм можливості в спосіб, що відповідає процесуальним нормам національного законодавства, бути вислуханими, надавати докази та вибирати засоби для викладу безпосередньо або через посередника своїх думок, потреб і стурбованостей, а також для врахування їх;

д) забезпечення їх належними послугами підтримки для представлення та врахування належним чином їхніх прав й інтересів;

е) захисту їхнього приватного життя, їхньої особистості та їхньої репутації та вжиття заходів відповідно до національного законодавства для запобігання публічному розповсюдженню будь-якої інформації, яка могла б призвести до встановлення їхньої особи;

ф) забезпечення їхньої безпеки, а також безпеки їхніх сімей та з їхнього боку свідків від погроз, помсти та повторної віктимізації;

г) забезпечення уникнення контакту між жертвами та правопорушниками в суді та приміщеннях правоохоронних органів, крім випадків, коли компетентні органи встановлять інше в найкращих інтересах дитини або коли розслідування чи провадження вимагають такого контакту.

2. Кожна Сторона забезпечує можливість отримання жертвами, починаючи з першого контакту з компетентними органами, доступу до інформації про відповідні судові та адміністративні процедури.

3. Кожна Сторона забезпечує одержання жертвою в передбачених випадках доступу до безоплатної правової допомоги, коли жертва може отримати статус сторони в кримінальному провадженні.

4. Кожна Сторона передбачає можливість для судових органів призначати спеціального представника для жертви тоді, коли згідно з національним законодавством вона може мати статус Сторони в кримінальному провадженні, й тоді, коли особам, які несуть батьківську відповідальність, заборонено представляти дитину в такому провадженні через конфлікт інтересів між ними та жертвою.

5. Кожна Сторона забезпечує шляхом законодавчих або інших заходів відповідно до умов свого національного законодавства можливість групам, фундаціям, асоціаціям, урядовим чи неурядовим організаціям надання допомоги та (або) підтримки жертві за її згодою під час кримінального провадження, що стосується злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції.

6. Кожна Сторона забезпечує згідно з положеннями цієї статті надання жертвам інформації в спосіб, що відповідає їхньому вікові й ступеню зрілості, і мовою, яку вони можуть розуміти.

Стаття 32 **Порушення справи**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення незалежності розслідувань або кримінального переслідування стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, від заяви чи обвинувачень, зроблених жертвою, та можливості продовження провадження навіть тоді, коли жертва відкликала свою заяву.

Стаття 33 **Строки давності**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення подовження строків давності для порушення справи стосовно злочинів, установлених від-

повідно достатті 18, підпунктів «а» та «б» пункту 1 статті 19 та підпунктів «а» та «б» пункту 1 статті 21 цієї Конвенції, на строк, який достатній для здійснення ефективного початку провадження після досягнення жертвою повноліття і який буде домірним до ступеня тяжкості злочину, про який ідеться.

Стаття 34 **Розслідування**

1. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення спеціалізації осіб, підрозділів та служб, що займаються розслідуваннями у сфері боротьби із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей, або забезпечує навчання відповідних працівників для цих цілей. Такі підрозділи або служби забезпечуються відповідним фінансуванням.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для унеможливлення перешкоджання порушенню кримінального розслідування через невпевненість стосовно точного віку жертви.

Стаття 35 **Опитування дитини**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

- а) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;

- б) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;

- в) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;

- г) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;

- д) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;

- е) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства.

3. Якщо вік жертви не встановлено та є підстави вважати, що жертва є дитиною, то заходи, передбачені в пунктах 1 та 2 цієї статті, застосовуються до неї доти, доки тривають перевірки її віку.

Стаття 36 **Судовий розгляд кримінальної справи**

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів з належним дотриманням норм, що регулюють незалежність правових професій, для забезпечення можливості навчання всіх осіб, яких залучено до провадження, зокрема суддів, прокурорів та адвокатів, з питань, що стосуються прав дитини й сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення згідно з нормами національного законодавства можливості:

- а) судді призначити судові слухання без присутності громадськості;

б) жертві свідчити, не перебуваючи при цьому в залі суду, тобто шляхом використання належних комунікаційних технологій.

Глава VIII Запис та зберігання даних

Стаття 37 Запис та зберігання національних даних стосовно осіб, засуджених за злочини сексуального характеру

1. Для запобігання скоєнню злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції, та забезпечення їхнього кримінального переслідування кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для накопичення та зберігання з урахуванням відповідних положень стосовно охорони й захисту особових даних та інших відповідних норм і гарантій, передбачених національним законодавством, інформації про ідентифікаційні дані та генетичний код (ДНК) осіб, засуджених за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання повідомляє Генеральному секретарю Ради Європи назву та адресу єдиного державного органу, уповноваженого для цілей пункту 1 цієї статті.

3. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості передачі інформації, зазначеної в пункті 1 цієї статті, компетентним органам іншої Сторони згідно з умовами, установленими її національним законодавством та відповідними міжнародними документами.

Глава IX Міжнародне співробітництво

Стаття 38 Загальні принципи та заходи міжнародного співробітництва

1. Сторони співробітничать між собою настільки широко, наскільки це можливо, відповідно до положень цієї Конвенції та шляхом застосування відповідних чинних міжнародних та регіональних документів, домовленостей, погоджених на основі уніфікованого або взаємозобов'язувального законодавства й національного законодавства для:

- а) запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби із цими явищами;
- б) захисту жертв і надання їм допомоги;
- с) розслідувань або проваджень, що стосуються правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення жертв правопорушення, установленого відповідно до цієї Конвенції, правом на території Сторони, іншої, ніж та, на якій вони проживають, подати скаргу до компетентних органів держави за місцем свого проживання.

3. Якщо Сторона, яка обумовлює надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах або екстрадицію наявністю договору, отримує запит про надання правової допомоги або про екстрадицію від Сторони, з якою вона не уклала такого договору, вона може вважати цю Конвенцію правовою підставою для надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах або екстрадиції, що стосуються правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

4. Кожна Сторона докладатиме всіх зусиль для включення, де це доцільно, питань запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби із цими явищами в програми допомоги розвитку на користь третіх держав.

Глава X Механізм моніторингу

Стаття 39 Комітет Сторін

1. Комітет Сторін складається з представників Сторін цієї Конвенції.
2. Комітет Сторін скликається Генеральним секретарем Ради Європи. Його перше засідання проводиться протягом року з моменту набрання цією Конвенцією чинності для десяти держав, що її підписали та ратифікували. Подальші засідання Комітету скликаються на вимогу щонайменше однієї третини складу Сторін або Генерального секретаря.
3. Комітет Сторін приймає власні правила процедури.

Стаття 40 Інші представники

1. Парламентська Асамблея Ради Європи, Комісар з прав людини, Європейський комітет з проблем злочинності (CDPC), а також інші відповідні міжурядові комітети Ради Європи призначають кожного представника до Комітету Сторін.
2. Комітет міністрів може запропонувати іншим органам Ради Європи призначити представника до Комітету Сторін після консультації з останнім.
3. Представників громадянського суспільства та, зокрема, неурядових організацій, може бути допущено як спостерігачів до Комітету Сторін з дотриманням процедури, установленної відповідними нормами Ради Європи.
4. Представники, призначені згідно з пунктами 1-3 цієї статті, беруть участь у засіданнях Комітету Сторін без права голосу.

Стаття 41 Функції Комітету Сторін

1. Комітет Сторін здійснює моніторинг виконання цієї Конвенції. Правила процедури Комітету Сторін визначають процедуру оцінки виконання цієї Конвенції.
2. Комітет Сторін сприяє зборові, аналізу та обмінові інформацією, досвідом і позитивною практикою між державами для поліпшення їхньої здатності запобігати сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротися із цими явищами.
3. Комітет Сторін, де це доцільно, також:
  - а) сприяє ефективному використанню та виконанню цієї Конвенції, зокрема встановленню будь-яких проблем та наслідків будь-якої заяви або застереження, зроблених відповідно до цієї Конвенції;
  - б) висловлює думку стосовно будь-якого питання про застосування цієї Конвенції та сприяє обмінові інформацією про важливі правові, політичні або технологічні події.
4. Секретаріат Ради Європи допомагає Комітетові Сторін виконувати свої функції відповідно до цієї статті.
5. Європейський комітет з проблем злочинності (CDPC) періодично інформують про діяльність, зазначену в пунктах 1, 2 й 3 цієї статті.

Глава XI Зв'язок з іншими міжнародними документами

Стаття 42 Зв'язок з Конвенцією ООН про права дитини та Факультативним протоколом до неї щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії

Ця Конвенція не впливає на права та обов'язки, що випливають з положень Конвенції ООН про права дитини та Факультативного протоколу до неї щодо торгівлі дітьми, дитячої

проституції і дитячої порнографії, та має на меті поліпшити захист, який надається ними, а також розвивати й доповнювати стандарти, що містяться в них.

Стаття 43 **Зв'язок з іншими міжнародними документами**

1. Ця Конвенція не впливає на права та обов'язки, що випливають з інших міжнародних документів, сторонами яких є або стануть Сторони цієї Конвенції та які містять положення, що стосуються регулювання цієї Конвенції, а також передбачають ще більший захист і допомогу дітям, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

2. Сторони Конвенції можуть укласти між собою двосторонні чи багатосторонні угоди з питань, що регулюються цією Конвенцією, для доповнення та посилення її положень або для сприяння виконанню закріплених у ній принципів.

3. Сторони, які є членами Європейського Союзу, у відносинах між собою застосовують норми Співтовариства та Європейського Союзу настільки, наскільки існують норми Європейського Співтовариства або Європейського Союзу, що регулюють відповідний предмет і застосовуються до окремого випадку без шкоди для об'єкта й мети цієї Конвенції та без шкоди для її повного застосування з іншими Сторонами.

Глава XII **Поправки до Конвенції**

Стаття 44 **Поправки**

1. Будь-яка пропозиція, зроблена Стороною, стосовно внесення поправки до цієї Конвенції повідомляється Генеральному секретарю Ради Європи та передається ним або нею державам – членам Ради Європи, будь-якій державі, що підписала Конвенцію, будь-якій державі-учасниці, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, якій запропоновано підписати цю Конвенцію відповідно до положень пункту 1 статті 45 цієї Конвенції, та будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень пункту 1 статті 46 цієї Конвенції.

2. Будь-яку поправку, запропоновану Стороною, повідомляють Європейському комітетові з проблем злочинності (CDPC), який надає Комітетові міністрів свій висновок стосовно запропонованої поправки.

3. Комітет міністрів розглядає запропоновану поправку й висновок Європейського комітету з проблем злочинності та після обговорення з державами, які не є членами Ради Європи, але є Сторонами цієї Конвенції, може прийняти поправку.

4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом міністрів відповідно до пункту 3 цієї статті, передається Сторонам для прийняття.

5. Будь-яка поправка, прийнята відповідно до пункту 3 цієї статті, набирає чинності в перший день місяця після закінчення місячного строку з дати, коли всі Сторони повідомили Генеральному секретарю про прийняття ними поправки.

Глава XIII **Прикінцеві положення**

Стаття 45 **Підписання та набрання чинності**

1. Ця Конвенція є відкритою для підписання державами – членами Ради Європи, державами, які не є членами Ради Європи, але брали участь у її розробці, а також Європейським Співтовариством.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати, коли п'ять держав, які підписали Конвенцію, у тому числі щонайменше три держави – члени Ради Європи, висловили свою згоду на обов'язковість Конвенції відповідно до положень попереднього пункту цієї статті.

4. Якщо будь-яка держава, зазначена в пункті 1 цієї статті, або Європейське Співтовариство висловлять свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції, вона набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання їхньої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 46 **Приєднання до Конвенції**

1. Після набрання цією Конвенцією чинності Комітет міністрів Ради Європи після консультацій зі Сторонами цієї Конвенції та отримання їхньої одностайної згоди може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради Європи, яка не брала участі в розробці Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції за рішенням, прийнятим більшістю, передбаченою в пункті «d» статті 20 Статуту Ради Європи, та за умови одностайного голосування представників договірних Сторін, які мають право брати участь у засіданнях Комітету міністрів.

2. Для будь-якої держави, яка приєдналася до Конвенції, Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи документа про приєднання.

Стаття 47 **Територіальне застосування**

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона в подальшому шляхом надіслання заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу визначену в заяві територію, за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність або від імені якої вона вповноважена брати на себе зобов'язання. Для такої території Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання заяви Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Будь-яку заяву, зроблену згідно з двома попередніми пунктами цієї статті, стосовно будь-якої території, визначеної в такій заяві, може бути відкликано шляхом повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи. Відкликання набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 48 **Застереження**

Стосовно будь-якого положення цієї Конвенції не допускаються жодні застереження, за винятком безпосередньо передбачених застережень. Будь-яке застереження може бути відкликано в будь-коли.

Стаття 49 **Денонсація**

1. Будь-яка Сторона може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 50 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам – членам Ради Європи, будь-якій державі, що підписала Конвенцію, будь-якій державі-учасниці, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, якій запропоновано підписати цю Конвенцію згідно з положеннями її статті 45, а також будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень її статті 46, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набрання цією Конвенцією чинності згідно з її статтями 45 й 46;
- d) будь-яку поправку, прийняту згідно зі статтею 44 цієї Конвенції, і дату набрання такою поправкою чинності;
- e) будь-яке застереження, зроблене згідно зі статтею 48 цієї Конвенції;
- f) будь-яку денонсацію, зроблену відповідно до положень статті 49 цієї Конвенції;
- g) будь-яку іншу дію, повідомлення або інформацію, що стосуються цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на це вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Лансароте 25 жовтня 2007 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичними, в одному примірнику, який передається на зберігання в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі – члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи, але брали участь у розробці цієї Конвенції, та будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

*(Зі змінами та доповненнями, внесеними
Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року,
Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року)*
{Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97}

Офіційний переклад

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,
беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року,

беручи до уваги те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав,

беручи до уваги те, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських держав, що є одностайними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації, домовилися про таке:

Стаття 1

Зобов'язання поважати права людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Розділ I

Права і свободи

Стаття 2

Право на життя

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Стаття 3

Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Стаття 4

Заборона рабства і примусової праці

1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.
2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.
3. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється:

- а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;
- б) на будь-яку службу військового характеру або – у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;
- с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства;
- д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

Стаття 5

Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
  - б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
  - с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
  - д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
  - е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
  - ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.
2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.
3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.
4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.
5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Стаття 6 Право на справедливий суд

1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.
2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.
3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:
- а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;
  - б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;
  - с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;
  - д) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Стаття 7 **Ніякого покарання без закону**

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

Стаття 8 **Право на повагу до приватного і сімейного життя**

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 9 **Свобода думки, совісті і релігії**

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10 **Свобода вираження поглядів**

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Стаття 11 **Свобода зібрань та об'єднання**

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

Стаття 12 **Право на шлюб**

Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

Стаття 13 **Право на ефективний засіб юридичного захисту**

Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Стаття 14 **Заборона дискримінації**

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Стаття 15 **Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації**

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

Стаття 16 **Обмеження політичної діяльності іноземців**

Жодне з положень статей 10, 11 і 14 не може розглядатись як таке, що забороняє Високим Договірним Сторонам встановлювати обмеження на політичну діяльність іноземців.

Стаття 17 **Заборона зловживання правами**

Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції.

Стаття 18 **Межі застосування обмежень прав**

Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені.

Розділ II **Європейський суд з прав людини**

Стаття 19 **Створення Суду**

Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який далі називається «Суд». Він функціонує на постійній основі.

Стаття 20 **Кількість суддів**

Суд складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

Стаття 21 **Посадові критерії**

1. Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, чи бути юристами з визнаним рівнем компетентності.
2. Судді беруть участь у роботі Суду в особистій якості.
3. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися жодною діяльністю, що є не сумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або з вимогами щодо виконання посадових обов'язків на постійній основі; усі питання, що виникають внаслідок застосування цього пункту, вирішуються Судом.

Стаття 22 **Вибори суддів**

Судді обираються Парламентською Асамблеєю від кожної Високої Договірної Сторони більшістю поданих голосів за списком з трьох кандидатів, запропонованих відповідною Високою Договірною Стороною. (стаття 22 зі змінами, внесеними згідно з Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.)

Стаття 23 **Строк повноважень і звільнення з посади**

1. Судді обираються строком на дев'ять років. Вони не можуть бути переобрані.
2. Строк повноважень суддів спливає, коли вони досягають 70-річного віку.

3. Судді обіймають посаду доти, доки їх не замінять. Проте вони продовжують вести ті справи, які вже є в їхньому провадженні.

4. Жодний суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки інші судді більшістю у дві третини голосів не ухвалють рішення про його невідповідність установленим вимогам.

Стаття 24 **Канцелярія і доповідачі**

1. Суд має канцелярію, функції та організація якої визначені Регламентом Суду.

2. Коли Суд засідає у складі одного судді, Суду надають допомогу доповідачі, які діють під керівництвом Голови Суду. Вони входять до складу канцелярії Суду.

Стаття 25 **Пленарні засідання Суду**

Суд на пленарних засіданнях:

а) обирає Голову Суду та одного чи двох заступників Голови Суду строком на три роки; вони можуть бути переобрані;

б) створює палати на встановлений строк;

с) обирає голів палат; вони можуть бути переобрані;

д) приймає Регламент Суду;

е) обирає Секретаря Суду та одного чи більше заступників Секретаря;

ф) звертається з будь-яким клопотанням згідно з пунктом 2 статті 26.

Стаття 26 **Одноособовий склад Суду, комітети, палати та Велика палата**

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає у складі одного судді, комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк.

2. За клопотанням пленарного засідання Суду Комітет Міністрів може, одностайним рішенням і на встановлений строк, зменшити кількість суддів у палатах до п'яти.

3. Коли суддя засідає одноособово, він не розглядає жодної заяви проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю було обрано.

4. Суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, є *ex officio* членом палати або Великої палати. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя.

5. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жодний суддя з палати, яка постановила рішення у справі, за винятком голови палати і судді, який засідав від заінтересованої Високої Договірної Сторони.

Стаття 27 **Компетенція суддів, які засідають одноособово**

1. Суддя, який засідає одноособово, може оголосити неприйнятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення.

2. Це рішення є остаточним.

3. Якщо суддя, який засідає одноособово, не оголошує заяву неприйнятною або не вилучає її з реєстру справ, то цей суддя передає її до комітету або палати для подальшого розгляду. *(Конвенцію доповнено новою статтею 27 згідно з Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.)*

Стаття 28 **Компетенція комітетів**

1. Стосовно заяви, поданої згідно зі статтею 34, комітет може одностайним голосуванням:

а) оголосити її непринятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення; або

б) оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду.

2. Рішення та рішення по суті, передбачені пунктом 1, є остаточними.

3. Якщо суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, не є членом комітету, комітет може на будь-якій стадії провадження запросити цього суддю зайняти місце одного з членів комітету, беручи до уваги всі відповідні чинники, у тому числі те, чи заперечувала ця Сторона проти застосування процедури, передбаченої підпунктом «b» пункту 1.

Стаття 29 **Рішення палат щодо прийнятності та суті заяв**

1. Якщо згідно зі статтею 27 чи статтею 28 не прийнято жодного рішення, або згідно зі статтею 28 не постановлено жодного рішення по суті, палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34. Рішення щодо прийнятності може бути прийняте окремо.

2. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних заяв, поданих згідно зі статтею 33. Рішення щодо прийнятності приймається окремо, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

Стаття 30 **Відмова від розгляду справи на користь Великої палати**

Якщо справа, яку розглядає палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього.

Стаття 31 **Повноваження Великої палати**

Велика палата:

а) приймає рішення щодо заяв, поданих згідно зі статтею 33 чи статтею 34, якщо палата відмовляється від розгляду справи згідно зі статтею 30 або якщо справу було передано їй на розгляд згідно зі статтею 43;

б) приймає рішення з питань, поданих Суду Комітетом Міністрів згідно з пунктом 4 статті 46; та

с) розглядає запити про надання консультативних висновків, подані згідно зі статтею 47.

Стаття 32 **Юрисдикція Суду**

1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд.

Стаття 33 **Міждержавні справи**

Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною.

Стаття 34 **Індивідуальні заяви**

Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

Стаття 35 **Умови прийнятності**

1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.

2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

а) є анонімною; або

б) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.

3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає:

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви;

або

б) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, яку він вважає непринятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

Стаття 36 **Участь третьої сторони**

1. У всіх справах, які розглядає палата або Велика палата, Висока Договірна Сторона, громадянин якої є заявником, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

2. В інтересах належного здійснення правосуддя Голова Суду може запропонувати будь-якій Високій Договірній Стороні, яка не є стороною в судовому розгляді, чи будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої письмові зауваження або взяти участь у слуханнях.

3. У всіх справах, які розглядає палата або Велика палата, Комісар Ради Європи з прав людини має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

Стаття 37 **Вилучення заяв з реєстру справ**

1. Суд може на будь-якій стадії провадження у справі прийняти рішення про вилучення заяви з реєстру, якщо обставини дають підстави дійти висновку:

- а) що заявник не має наміру далі підтримувати свою заяву; або
- б) що спір уже вирішено; або
- с) що на будь-якій іншій підставі, встановленій Судом, подальший розгляд заяви не є виправданим.

Проте Суд продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї.

2. Суд може прийняти рішення про поновлення заяви в реєстрі справ, якщо він вважає, що це виправдано обставинами.

Стаття 38 **Розгляд справи**

Суд розглядає справу разом з представниками сторін і, у разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані Високі Договірні Сторони створюють усі необхідні умови.

Стаття 39 **Досягнення дружнього врегулювання**

1. На будь-якій стадії провадження Суд може надати себе у розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та протоколи до неї.

2. Процедура, що здійснюється відповідно до пункту 1, є конфіденційною.

3. У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, прийнявши рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

4. Це рішення передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за виконанням умов дружнього врегулювання, викладених у рішенні.

Стаття 40 **Слухання у відкритому засіданні та доступ до документів**

1. Слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

2. Доступ до документів, переданих до канцелярії, є відкритим, якщо Голова Суду не вирішить інакше.

Стаття 41 **Справедлива сатисфакція**

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

Стаття 42 **Рішення палат**

Рішення палат стають остаточними відповідно до пункту 2 статті 44.

Стаття 43 **Передання справи на розгляд Великої палати**

1. Упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

2. Колегія у складі п'яти суддів Великої палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення.

3. Якщо колегія приймає клопотання, Велика палата вирішує справу шляхом постановлення рішення.

Стаття 44 **Остаточні рішення у справі**

1. Рішення Великої палати є остаточним.
2. Рішення палати стає остаточним:
  - а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати; або
  - б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; або
  - с) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати згідно зі статтею 43.
3. Остаточне рішення опубліковується.

Стаття 45 **Умотивованість рішень у справі та ухвал**

1. Рішення у справі, а також ухвали про прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані.
2. Якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

Стаття 46 **Обов'язкова сила рішень та їх виконання**

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.
2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.
3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду з метою надання відповідного роз'яснення. Рішення про звернення ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.
4. Якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цієї Сторони і шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цієї Стороною свого зобов'язання згідно з пунктом 1.
5. Якщо Суд встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітетові Міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітетові Міністрів, який приймає рішення про закриття розгляду справи.

Стаття 47 **Консультативні висновки**

1. Суд може, на запит Комітету Міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї.
2. Такі висновки не поширюються на питання, що стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та протоколах до неї, чи на будь-які інші питання, які Суд або Комітет Міністрів може розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції.

3. Рішення Комітету Міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду ухвалюються більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

Стаття 48

Консультативна компетенція Суду

Суд вирішує, чи належить запит Комітету Міністрів щодо надання консультативного висновку до його компетенції, визначеної в статті 47.

Стаття 49

Умотивованість консультативних висновків

1. Консультативні висновки Суду мають бути вмотивовані.
2. Якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.
3. Консультативні висновки Суду передаються Комітетові Міністрів.

Стаття 50

Витрати на забезпечення діяльності Суду

Витрати на забезпечення діяльності Суду покладено на Раду Європи.

Стаття 51

Привілеї та імунітети суддів

Судді під час виконання своїх обов'язків користуються привілеями та імунітетами, передбаченими у статті 40 Статуту Ради Європи та угодах, укладених згідно з цією статтею Статуту.

Розділ III

Інші положення

Стаття 52

Запити Генерального секретаря

На запит Генерального секретаря Ради Європи будь-яка Висока Договірна Сторона надає роз'яснення стосовно того, яким чином її національне право забезпечує ефективне виконання будь-якого з положень цієї Конвенції.

Стаття 53

Гарантія визнаних прав людини

Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи уневажнює будь-які права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є.

Стаття 54

Повноваження Комітету Міністрів

Ніщо в цій Конвенції не стоїть на перешкоді повноваженням Комітету Міністрів, наданим йому Статутом Ради Європи.

Стаття 55

Відмова від інших засобів урегулювання спорів

Високі Договірні Сторони погоджуються, що без спеціальної домовленості вони не користуватимуться існуючими між ними чинними договорами, конвенціями або деклараціями для вирішення – шляхом звернення – спору, який виникає внаслідок тлумачення або застосування цієї Конвенції, засобами врегулювання спорів, не передбаченими цією Конвенцією.

Стаття 56 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава може при ратифікації чи будь-коли після цього заявити шляхом повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи про те, що дія цієї Конвенції поширюється, з урахуванням пункту 4 цієї статті, на всі чи деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Дія Конвенції поширюється на територію або території, визначені в повідомленні, з тридцятого дня після отримання цього повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Однак положення цієї Конвенції застосовуються до таких територій з належним урахуванням місцевих вимог.

4. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може будь-коли після цього оголосити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати скарги від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції.

Стаття 57 Застереження

1. Будь-яка держава може при підписанні цієї Конвенції або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти зробити застереження стосовно будь-якого окремого положення Конвенції з огляду на те, що будь-який чинний на той час на її території закон не відповідає цьому положенню. Застереження загального характеру згідно із цією статтею не дозволяються.

2. Будь-яке застереження, зроблене згідно із цією статтею, має містити стислий виклад відповідного закону.

Стаття 58 Денонсація

1. Висока Договірна Сторона може денонсувати цю Конвенцію тільки зі спливом п'ятирічного строку від дати, коли вона стала її стороною, і через шість місяців після подання відповідного повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи, який інформує про це інші Високі Договірні Сторони.

2. Така денонсація не звільняє заінтересовану Високу Договірну Сторону від її зобов'язань за цією Конвенцією стосовно будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і могло бути здійснене нею до дати, від якої денонсація набирає чинності.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути і стороною цієї Конвенції на тих самих умовах.

4. Відповідно до положень попередніх пунктів, Конвенція може бути денонсована стосовно будь-якої території, на яку поширювалася її дія згідно із заявою, зробленою на підставі статті 56.

Стаття 59 Підписання і ратифікація

1. Ця Конвенція відкрита для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

2. До цієї Конвенції може приєднатися Європейський Союз.

3. Ця Конвенція набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот.

4. Стосовно будь-якого підписанта цієї Конвенції, що ратифікуватиме її після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

5. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради Європи про набрання Конвенцією чинності, про Високі Договірні Сторони, які ратифікували її, та про подальше депонування ратифікаційних грамот.

Учинено в Римі 4 листопада 1950 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожному підписантові.

Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

зі змінами, внесеними
Протоколом N 11 (994_536)
Статус Протоколу див. (994_408)
{Додатково див. Інформацію до Конвенції та протоколів
у Документі (n0001697-06) від 23.08.2006}
(Протокол ратифіковано Законом N 475/97-ВР (475/97-ВР) від 17.07.97)

Офіційний переклад

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод, інших ніж ті, які вже включено до розділу I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (995_004), підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція), домовилися про таке:

Стаття 1 Захист власності

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Стаття 2 Право на освіту

Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань.

Стаття 3 Право на вільні вибори

Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.

Стаття 4 Територіальне застосування

Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де зазначаються межі

застосування нею положень цього Протоколу до територій, які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території.

Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції (995_004).

Стаття 5 Зв'язок із Конвенцією

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1, 2, 3 і 4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції (995_004), і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 6 Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання членами Ради Європи, які підписали Конвенцію (995_004); він має бути ратифікований одночасно з ратифікацією Конвенції або після її ратифікації. Протокол набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот. Стосовно будь-якого підписанта цього Протоколу, що ратифікуватиме його після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи, який повідомляє всіх членів Ради про тих, хто здійснив ратифікацію.

Учинено в Парижі 20 березня 1952 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї

зі змінами, внесеними
Протоколом N 11 (994_536)
Статус Протоколу див. (994_407)
{Додатково див. Інформацію до Конвенції та протоколів
у Документі (n0001697-06) від 23.08.2006}
(Протокол ратифіковано Законом N 475/97-ВР (475/97-ВР) від 17.07.97)

Офіційний переклад (*)

(*) Офіційний переклад затверджено Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод, інших ніж ті, які вже включено до розділу I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (995_004), підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція), і в статтях 1 – 3 Першого протоколу (994_535) до Конвенції, підписаного в Парижі 20 березня 1952 року,

домовилися про таке:

Стаття 1 **Заборона ув'язнення за борг**

Нікого не може бути позбавлено свободи лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання.

Стаття 2 **Свобода пересування**

1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території.

2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною.

3. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдані суспільними інтересами в демократичному суспільстві.

Стаття 3 **Заборона вислання громадянина**

1. Нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, з території держави, громадянином якої він є.

2. Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є.

Стаття 4 **Заборона колективного вислання іноземців**

Колективне вислання іноземців заборонено.

Стаття 5 **Територіальне застосування**

1. Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де зазначаються межі застосування нею положень цього Протоколу до територій, які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території.

3. Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції (995_004).

4. Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації чи прийняття цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, розглядаються як окремі території для цілей посилань у статтях 2 і 3 на територію держави.

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може в будь-який інший час після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких сто-

сується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції (995_004) стосовно всіх або деяких зі статей 1 – 4 цього Протоколу.

Стаття 6 Зв'язок із Конвенцією

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1 – 5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції (995_004), і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7 Підписання та ратифікація

1. Цей Протокол відкритий для підписання членами Ради Європи, які підписали Конвенцію (995_004); він має бути ратифікований одночасно з ратифікацією Конвенції або після її ратифікації. Протокол набирає чинності після депонування п'яти ратифікаційних грамот. Стосовно будь-якого підписанта цього Протоколу, який ратифікуватиме його після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

2. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи, який повідомляє всіх членів Ради про тих, хто здійснив ратифікацію.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 16 вересня 1963 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари

зі змінами, внесеними
Протоколом N 11 (994_536)
Статус Протоколу див. (994_545)
{Додатково див. Інформацію до Конвенції та протоколів
у Документі (n0001697-06) від 23.08.2006}
(Протокол ратифіковано Законом N 1484-III (1484-14) від 22.02.2000)

Офіційний переклад (*)

(*) Офіційний переклад затверджено Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (995_004), підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція),

вважаючи, що еволюційні зміни, що мали місце в кількох державах – членах Ради Європи, відображають загальну тенденцію до скасування смертної кари, домовилися про таке:

Стаття 1 **Скасування смертної кари**

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2 **Смертна кара під час війни**

Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни; таке покарання застосовується лише у випадках, передбачених цим законодавством і згідно з його положеннями. Держава повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього законодавства.

Стаття 3 **Заборона відступу від зобов'язань**

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції (995_004).

Стаття 4 **Заборона застережень**

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції (995_004).

Стаття 5 **Територіальне застосування**

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана щодо будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 6 **Зв'язок із Конвенцією**

Держави-учасниці розглядають положення статей 1 – 5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції (995_004), і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7 **Підписання і ратифікація**

Цей Протокол відкритий для підписання державами – членами Ради Європи, які підписали Конвенцію (995_004). Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава – член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона одночасно або раніше не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи

Стаття 8 Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати, коли п'ять держав – членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 7.

2. Стосовно будь-якої держави – члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 9 Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави – члени Ради:

- а) про будь-яке підписання;
- б) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- в) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 5 і 8;
- г) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 28 квітня 1983 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

зі змінами, внесеними
Протоколом N 11 (994_536)
Статус Протоколу див. (994_410)
{Додатково див. Інформацію до Конвенції та протоколів
у Документі (n0001697-06) від 23.08.2006}
(Протокол ратифіковано Законом N 475/97-ВР (475/97-ВР) від 17.07.97)

Офіційний переклад (*)

(*) Офіційний переклад затверджено Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити нових заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (995_004), підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція), домовилися про таке:

Стаття 1 Процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців

1. Іноземець, який законно проживає на території держави, не може бути висланий за її межі інакше ніж на виконання рішення, прийнятого відповідно до закону, і повинен мати можливість:

- а) наведення доводів проти свого вислання;
- б) перегляду своєї справи; і
- с) представлення з цією метою перед компетентним органом або перед особою чи особами, призначеними цим органом.

2. Іноземець може бути висланий ще до того, як він здійснив свої права, передбачені в підпунктах «а», «б» та «с» пункту 1 цієї статті, коли таке вислання є необхідним в інтересах публічного порядку або ґрунтується на міркуваннях національної безпеки.

Стаття 2

Право на оскарження в кримінальних справах

1. Кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом.

2. Із цього права можуть поширюватися винятки для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдувального вироку.

Стаття 3

Відшкодування в разі судової помилки

Якщо остаточним рішенням особу було засуджено за вчинення кримінального правопорушення і якщо на підставі нового чи нововиявленого факту, який беззаперечно доводить наявність судової помилки, винесений їй вирок було потім скасовано або її було помилувано, то ця особа, яка зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує відшкодування згідно із законом або практикою відповідної держави, якщо тільки не буде доведено, що зазначений невідомий факт не було свого часу виявлено повністю або частково з вини цієї особи.

Стаття 4

Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.

2. Положення попереднього пункту не перешкоджають відновленню провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

3. Жодних відступів від положень цієї статті не допускається на підставі статті 15 Конвенції (995_004).

Стаття 5

Рівноправність кожного з подружжя

Кожен з подружжя у відносинах між собою і в їхніх відносинах зі своїми дітьми користується рівними правами та обов'язками цивільного характеру, що виникають зі вступу у шлюб, перебування в шлюбі та у випадку його розірвання. Ця стаття не перешкоджає державам вживати таких заходів, що є необхідними в інтересах дітей.

Стаття 6

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, на які

поширюватиметься дія цього Протоколу, і встановити межі застосування нею його положень до такої території чи територій.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом двомісячного строку від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена щодо будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря. Відкликання або зміна набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом двомісячного строку від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

4. Заява, зроблена згідно з цією статтею, розглядається як така, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції (995_004).

5. Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації, прийняття або схвалення цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, можуть розглядатися як окремі території для цілей посилання в статті 1 на територію держави.

6. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може в будь-коли після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції (995_004) стосовно статей 1 – 5 цього Протоколу.

Стаття 7 **Зв'язок із Конвенцією**

Держави-учасниці розглядають положення статей 1 – 6 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції (995_004), і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 8 **Підписання і ратифікація**

Цей Протокол відкритий для підписання державами – членами Ради Європи, які підписали Конвенцію (995_004). Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава – член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 9 **Набрання чинності**

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати, коли п'ять держав – членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 8.

2. Для будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 10 **Функції депозитарію**

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави – члени Ради:

а) про будь-яке підписання;

b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;

c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 6 і 9;

d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 22 листопада 1984 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі – членові Ради Європи.

Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Статус Протоколу див. (994_552)

{Додатково див. Інформацію до Конвенції та протоколів
у Документі (п0001697-06) від 23.08.2006}

(Протокол ратифіковано Законом N 3435-IV (3435-15)
від 09.02.2006, ВВР, 2006, N 27, ст.229)

Офіційний переклад

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, беручи до уваги основоположний принцип, відповідно до якого всі особи є рівними перед законом і мають право на рівний захист за законом;

будучи сповненими рішучості вжити подальших заходів для сприяння рівності всіх осіб шляхом колективного застосування загальної заборони дискримінації за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (995_004) (далі – Конвенція);

знову підтверджуючи, що принцип недискримінації не стоїть на заваді Державам-учасницям уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими,

домовилися про таке:

Стаття 1

Загальна заборона дискримінації

1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1.

Стаття 2

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава під час підписання або депонування своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може точно визначити територію чи території, до яких застосовується цей Протокол.

2. Будь-яка держава будь-коли в подальшому за допомогою заяви, адресованої Генеральному секретарю Ради Європи, може поширити застосування цього Протоколу на будь-яку іншу територію, точно визначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, точно визначеної в цій заяві, за допомогою повідомлення, адресованого Генеральному секретарю Ради Європи. Відкликання або зміна набувають чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

4. Заява, зроблена згідно із цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції (995_004).

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може будь-коли в подальшому заявити від імені однієї чи більш ніж однієї території, якої стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції (995_004) стосовно статті 1 цього Протоколу.

Стаття 3 **Зв'язок з Конвенцією**

У відносинах між Держави-учасницями положення статей 1 та 2 цього Протоколу вважаються додатковими статтями Конвенції (995_004) й усі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 4 **Підписання та ратифікація**

Цей Протокол відкритий для підписання державами – членами Ради Європи, які підписали Конвенцію (995_004). Він підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню. Держава – член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цього Протоколу, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенції. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 5 **Набуття чинності**

1. Цей Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати, коли десять держав – членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 4.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка в подальшому висловлює свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу, Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 6 **Функції депозитарію**

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всім державам – членам Ради Європи:

- а) про будь-яке підписання;
- б) про здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття чи схвалення;
- с) про будь-яку дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтями 2 та 5;
- д) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені, підписали цей Протокол.

Учинено в Римі 4 листопада 2000 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі – члену Ради Європи.

Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин

Статус Протоколу див. (994_797)

*{Додатково див. Інформацію до Конвенції та протоколів
у Документі (п0001697-06) від 23.08.2006}*

(Протокол ратифіковано Законом N 318-IV (318-15) від 28.11.2002)

Офіційний переклад (*)

(*) Офіційний переклад затверджено Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, переконані, що право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві і що скасування смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям;

бажаючи посилити захист права на життя, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (995_004), підписаною в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція);

відзначаючи, що Протокол N 6 до Конвенції, який стосується скасування смертної кари, підписаний у Страсбурзі 28 квітня 1983 року (994_802), не виключає смертної кари за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни;

сповнені рішучості зробити останній крок до скасування смертної кари за всіх обставин, домовилися про таке:

Стаття 1

Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2

Заборона відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції (995_004).

Стаття 3

Заборона застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції (995_004).

Стаття 4 **Територіальне застосування**

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання або зміна набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 5 **Зв'язок із Конвенцією**

Держави – учасниці розглядають положення статей 1 – 4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції (995_004), і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 6 **Підписання і ратифікація**

Цей Протокол відкритий для підписання державами – членами Ради Європи, які підписали Конвенцію (995_004). Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава – член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти або схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 7 **Набрання чинності**

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати, коли десять держав – членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 6.

2. Для будь-якої держави – члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 8 **Функції депозитарію**

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави – члени Ради Європи:

- а) про будь-яке підписання;
- б) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- с) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 4 і 7;
- д) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосуються цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Вільнюсі 3 травня 2002 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі – члену Ради Європи.

Конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми

{Конвенцію ратифіковано Законом N 2530-VI (2530-17) від 21.09.2010}

Дата підписання від імені України: 17.11.2005

Дата ратифікації Україною: 21.09.2010

Дата набрання чинності для України: 01.03.2011

Офіційний переклад

Преамбула

Держави – члени Ради Європи та інші держави, що підписалися, уважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами; уважаючи, що торгівля людьми є порушенням прав людини та порушенням гідності й недоторканості людини;

уважаючи, що наслідком для жертв торгівлі людьми може бути рабство;

уважаючи, що головними цілями повинні бути дотримання прав жертв, захист жертв та заходи з боротьби з торгівлею людьми;

уважаючи, що всі заходи або ініціативи проти торгівлі людьми повинні мати недискримінаційний характер, брати до уваги гендерну рівність, а також підхід, що враховує права дитини;

пам'ятаючи про заяви міністрів закордонних справ держав-членів на 112-му (14-15 травня 2003 року) та 114-му (12-13 травня 2004 року) засіданнях Комітету міністрів, що закликають до посилення діяльності Ради Європи стосовно боротьби з торгівлею людьми;

беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950) (995_004) та протоколи до неї;

беручи до уваги такі рекомендації Комітету міністрів державам – членам Ради Європи: Рекомендацію N R (91) 11 «Про сексуальну експлуатацію, порнографію і проституцію, а також торгівлю дітьми та підлітками» (994_046); Рекомендацію N R (97) 13 «Про залякування свідків та право на захист»; Рекомендацію N R (2000) 11 «Про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації» й Рекомендацію Res (2001) 16 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації»; Рекомендацію Res (2002) 5 «Про захист жінок від насильства»;

беручи до уваги такі рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи: Рекомендацію 1325 (1997) «Про торгівлю жінками та примусову проституцію у державах – членах Ради Європи»; Рекомендацію 1450 (2000) «Про насильство по відношенню до жінок в Європі»; Рекомендацію 1545 (2002) «Про кампанію проти торгівлі жінками»; Рекомендацію 1610 (2003) «Про міграцію, пов'язану з торгівлею жінками та проституцією»; Рекомендацію 1611 (2003) «Про торгівлю органами в Європі»; Рекомендацію 1663 (2004) «Про домашнє рабство: прислуга, особи «au pair» та придбані дружини»;

беручи до уваги Рамкове Рішення Ради Європейського Союзу від 19 липня 2002 року про боротьбу з торгівлею людьми, Рамкове Рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 року «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» та Директиву Ради Європейського Союзу від 29 квітня 2004 року про дозвіл на проживання для громадян тре-

тих країн, які стали жертвами торгівлі людьми або дій зі сприяння нелегальній імміграції, які співробітничать з компетентними органами;

ураховуючи належним чином Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (995_789) й Протокол до неї про запобігання, стримування торгівлі людьми і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми (995_791), спрямованих на поліпшення захисту, який ними надається, і розвиток норм, установлених ними;

ураховуючи належним чином інші міжнародні правові інструменти, що стосуються сфери боротьби з торгівлею людьми;

беручи до уваги потребу підготувати всеосяжний міжнародний правовий інструмент, що зосереджується на правах людини стосовно жертв торгівлі людьми та започатковує окремий механізм моніторингу;

домовилися про таке:

РОЗДІЛ I

Цілі, сфера застосування, принцип недискримінації та визначення термінів

Стаття 1

Цілі Конвенції

1. Цілями цієї Конвенції є:

а) запобігання торгівлі людьми й боротьба з нею з одночасним гарантуванням гендерної рівності;

б) захист прав людини стосовно жертв торгівлі людьми, розробка всеосяжної структури захисту жертв і свідків і допомоги їм з одночасним гарантуванням гендерної рівності, а також забезпечення ефективного слідства й кримінального переслідування;

с) сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі з торгівлею людьми.

2. Для забезпечення ефективного впровадження її положень Сторонами ця Конвенція започатковує спеціальний механізм моніторингу.

Стаття 2

Сфера застосування

Ця Конвенція застосовується до всіх форм торгівлі людьми, незалежно від того, чи є вони національними або транснаціональними, чи пов'язані чи не пов'язані вони з організованою злочинністю.

Стаття 3

Принцип недискримінації

Виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту й підтримки прав жертв, гарантується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад статтю, расою, кольором шкіри, мовою, релігією, політичними або іншими переконаннями, національним або соціальним походженням, приналежністю до національної меншини, майновим станом, народженням або іншим статусом.

Стаття 4

Визначення понять

Для цілей цієї Конвенції:

а) «торгівля людьми» означає найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. Експлуатація включає в себе, принаймні, експлуатацію про-

ститутції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів;

b) згода жертви торгівлі людьми на умисну експлуатацію, визначену в пункті «а» цієї статті, не має значення, якщо було застосовано засоби, зазначені в пункті «а»;

c) найм, перевезення, передача, приховування або одержання дитини для експлуатації вважається торгівлею людьми, навіть якщо це не включає будь-яких засобів, зазначених у пункті «а» цієї статті;

d) «дитина» – будь-яка особа віком до 18 років;

e) «жертва» – будь-яка фізична особа, що є об'єктом торгівлі людьми, як її визначено в цій статті.

РОЗДІЛ II

Запобігання, співробітництво та інші заходи

Стаття 5

Запобігання торгівлі людьми

1. Кожна Сторона вживає заходів для встановлення або посилення національної координації між різними органами, відповідальними за запобігання торгівлі людьми та боротьбу з нею.

2. Кожна Сторона запроваджує та (або) зміцнює ефективну політику й програми запобігання торгівлі людьми за допомогою таких засобів, як: дослідження, інформування, кампаній з підвищення обізнаності й освітніх кампаній, соціальних й економічних ініціатив та навчальних програм, зокрема для осіб, уразливих до торгівлі людьми, та для професіоналів, які мають стосунок до проблем торгівлі людьми.

3. Кожна Сторона підтримує підхід, що ґрунтується на правах людини, і використовує гендерну інтеграцію та делікатний підхід до дітей під час розробки, упровадження й оцінювання всієї політики й програм, згаданих у пункті 2.

4. Кожна Сторона вживає відповідних заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення легальної міграції, зокрема шляхом поширення точної інформації відповідними службами стосовно умов законного в'їзду на її територію та перебування на ній.

5. Кожна Сторона вживає спеціальних заходів для зменшення вразливості дітей до торгівлі ними, зокрема шляхом створення для них захисного середовища.

6. Заходи, установлені згідно із цією статтею, здійснюються із залученням, у відповідних випадках, неурядових організацій, інших відповідних організацій та інших складових громадянського суспільства, що беруть участь у запобіганні торгівлі людьми та захисті жертв або допомозі жертвам.

Стаття 6

Заходи знеохочення попиту

Для знеохочення попиту, який сприяє всім формам експлуатації осіб, особливо жінок і дітей, що веде до торгівлі людьми, кожна Сторона вживає законодавчих, адміністративних, освітніх, соціальних, культурних або інших заходів, або посилює їх, у тому числі:

a) дослідження найліпших практик, методів та стратегій;

b) підвищення усвідомлення відповідальності й важливої ролі засобів масової інформації та громадянського суспільства у визначенні попиту як однієї з корінних причин торгівлі людьми;

c) цільові інформаційні кампанії, що залучають, у відповідних випадках, *inter alia*, державні установи й тих, хто визначає політику;

d) запобіжних заходів, у тому числі освітні програми для хлопців і дівчат під час навчання в школі, які наголошують на неприпустимому характері дискримінації за статтю й згубних наслідках такої дискримінації, важливості гендерної рівності, а також гідності й недоторканості кожної людини.

Стаття 7 Прикордонні заходи

1. Без шкоди для міжнародних зобов'язань стосовно вільного пересування осіб Сторони будуть посилювати, наскільки це можливо, такий прикордонний контроль, який може бути необхідним для запобігання й виявлення торгівлі людьми.

2. Кожна Сторона вживає законодавчих або інших відповідних заходів для запобігання, наскільки це можливо, використанню транспортних засобів, які експлуатуються комерційними перевізниками, для вчинення правопорушень, визначених згідно із цією Конвенцією.

3. Де це доцільно й без шкоди для відповідних міжнародних конвенцій такі заходи включають запровадження обов'язку комерційних перевізників, зокрема будь-якої транспортної компанії або власника чи оператора будь-якого транспортного засобу, упевнитися, що всі пасажирки мають проїзні документи, які вимагаються для в'їзду до приймаючої держави.

4. Кожна Сторона вживає необхідних заходів згідно зі своїм внутрішнім законодавством для забезпечення санкцій у випадках порушення обов'язку, викладеного в пункті 3 цієї статті.

5. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними згідно з внутрішнім законодавством Сторони для відмови у в'їзді або анулюванні віз особам, причетним до здійснення правопорушень, визначених згідно із цією Конвенцією.

6. Сторони посилюють співробітництво між прикордонними службами, *inter alia*, шляхом установлення й підтримання прямих каналів зв'язку.

Стаття 8 Безпека й контроль документів

Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними:

а) для забезпечення такої якості проїзних документів або документів, що засвідчують особу, виданих нею, що ними не можна легко зловживати, і їх не можна легко підробляти або незаконно змінювати, дублювати або видавати, а також

б) для забезпечення цілісності й безпеки проїзних документів або документів, що засвідчують особу, виданих Стороною або від її імені, і запобігання незаконному виготовленню та видачі їх.

Стаття 9 Законність і дійсність документів

Сторона на запит іншої Сторони згідно зі своїм внутрішнім законодавством перевіряє в обґрунтовані строки законність і дійсність проїзних документів або документів, що засвідчують особу, виданих або нібито виданих від її імені, якщо є підозра, що такі документи використовуються для торгівлі людьми.

РОЗДІЛ III Заходи захисту та підтримки прав жертв, що гарантують гендерну рівність

Стаття 10 Виявлення жертв

1. Кожна Сторона забезпечує свої компетентні органи особами, які мають відповідну освіту й кваліфікацію для попередження й боротьби з торгівлею людьми, виявлення жертв цієї торгівлі й допомоги їм, зокрема дітям, і забезпечує співробітництво різних органів між собою, а також з відповідними організаціями підтримки, для установлення жертв у порядку, що враховує особливе становище жертв – жінок і дітей, і, у відповідних випадках, видачі їм дозволу на проживання згідно з умовами, передбаченими статтею 14 цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для виявлення жертв, у випадку потреби, у взаємодії з іншими Сторонами й відпо-

відними організаціями підтримки. Якщо у компетентних органів є достатні підстави вважати, що особа стала жертвою торгівлі людьми, кожна Сторона гарантує, що ця особа не буде вивезена з її території доти, доки компетентні органи не завершать процедуру визнання жертви правопорушення, передбачену статтею 18 цієї Конвенції, а також гарантує отримання цієї особою допомоги, передбаченої пунктами 1 і 2 статті 12.

3. Коли вік жертви невизначений і є підстави вважати, що жертва – дитина, вона вважається дитиною та їй надається спеціальний захист до встановлення її віку.

4. Як тільки несупроводжувана дитина визнана жертвою, кожна Сторона:

а) забезпечує представництво цієї дитини законним опікуном, організацією або органом влади, які діють у найліпших інтересах цієї дитини;

б) робить необхідні кроки для встановлення її особи й громадянства;

с) докладає всіх зусиль для встановлення місцеперебування її сім'ї, коли це є в найліпших інтересах дитини.

Стаття 11

Захист особистого життя

1. Кожна Сторона захищає особисте життя й особу жертв. Дані особистого характеру про них зберігаються й використовуються згідно з умовами, передбаченими Конвенцією про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (994_326).

2. Кожна Сторона вживає заходів для гарантії, зокрема, того, що дані про особу чи подробиці, які дозволяють ідентифікувати дитину – жертву торгівлі людьми, не стали загальновідомими через засоби масової інформації чи будь-яким іншим шляхом, крім виняткових обставин, коли це потрібно для полегшення пошуку членів сім'ї або для забезпечення іншим чином благополуччя й захисту дитини.

3. Кожна Сторона розглядає питання вжиття заходів, спрямованих на заохочення засобів масової інформації захищати особисте життя й особу жертв шляхом саморегуляції або через регуляторні чи спів-регуляторні заходи, згідно зі статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (995_004) у тлумаченні Європейського суду з прав людини.

Стаття 12

Допомога жертвам

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для допомоги жертвам в їхній фізичній, психологічній та соціальній реабілітації. Така допомога включає, принаймні:

а) рівень життя, здатний забезпечити їхнє існування за допомогою таких заходів, як: належне й безпечне житло, психологічна й матеріальна допомога;

б) доступ до швидкої медичної допомоги;

с) послуги з письмового й усного перекладу, у випадку потреби;

д) поради та інформування, особливо стосовно їхніх законних прав і послуг, які їм можуть бути надані, – мовою, яку вони розуміють;

е) допомогу у представленні й урахуванні їхніх прав та інтересів на відповідних стадіях кримінального переслідування правопорушників;

ф) доступ до освіти для дітей.

2. Кожна Сторона належним чином ураховує потреби жертви в безпеці та захисті.

3. Крім того, кожна Сторона надає необхідну медичну або іншу допомогу жертвам, які на законних підставах проживають на її території, не мають адекватних ресурсів і потребують такої допомоги.

4. Кожна Сторона запроваджує правила, за якими жертвам, які на законних підставах проживають на її території, дозволяється доступ до професійної підготовки, освіти й ринку праці.

5. Кожна Сторона вживає заходів у випадку потреби й на умовах, визначених її внутрішнім законодавством, для співробітництва з неурядовими організаціями, іншими відповід-

ними організаціями або іншими складовими громадянського суспільства, залученими до допомоги жертвам.

6. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення допомоги жертві без висування умови стосовно її готовності виступати в ролі свідка.

7. Для виконання положень цієї статті кожна Сторона забезпечує надання послуг на основі взаємного погодження й інформування, ураховуючи належним чином особливі потреби осіб, що перебувають у вразливому становищі, і права дітей стосовно житла, освіти й належної охорони здоров'я.

Стаття 13 **Період реабілітації та обмірковування**

1. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві період реабілітації та обмірковування протягом принаймні 30 днів, якщо є достатні підстави вважати, що відповідна особа є жертвою. Цей період повинен бути достатнім для такої особи, щоб пройти реабілітацію й позбутися впливу торговців та (або) прийняти обдумане рішення стосовно співробітництва з компетентними органами. Протягом цього періоду не повинно бути можливим видати будь-який наказ про вислання цієї особи. Це положення не перешкоджає діяльності компетентних органів на всіх стадіях відповідних процесуальних дій на національному рівні й, зокрема під час розслідування й судового переслідування правопорушень у цій сфері. Протягом цього періоду Сторони надають відповідним особам дозвіл на перебування на своїй території.

2. Протягом цього періоду особам, зазначеним у пункті 1 цієї статті, надається право користуватися можливостями, передбаченими пунктами 1 і 2 статті 12.

3. Сторони не зобов'язані дотримуватися цього періоду, якщо це суперечить основам громадського порядку, або якщо встановлено, що статус жертви вимагається безпідставно.

Стаття 14 **Дозвіл на проживання**

1. Кожна зі Сторін надає дозвіл на проживання, який може поновлюватися, жертвам в одній або в іншій з таких ситуацій, чи в обох таких ситуаціях:

а) компетентний орган вважає, що їхнє перебування необхідне з причини їхнього особистого становища;

б) компетентний орган вважає, що їхнє перебування необхідне для співробітництва з компетентними органами у процесуальних діях з розслідування або кримінального переслідування.

2. Дозвіл на проживання для жертв-дітей, коли він є юридично необхідним, надається відповідно до найліпших інтересів дитини і, у випадку потреби, поновлюється на таких самих умовах.

3. Непоновлення або позбавлення дозволу на проживання повинно відповідати умовам, передбаченим внутрішнім законодавством Сторони.

4. Якщо жертва подає заяву на отримання іншого виду дозволу на проживання, Сторона враховує, що ця особа має або мала дозвіл на проживання згідно з пунктом 1.

5. Ураховуючи обов'язки сторін, згадані в статті 40 цієї Конвенції, кожна Сторона гарантує надання дозволу згідно із цим положенням без шкоди для права шукати й отримувати притулок.

Стаття 15 **Компенсація та законне відшкодування**

1. Кожна Сторона гарантує жертвам доступ, починаючи з їхнього першого контакту з компетентними органами, до інформації про відповідні судові й адміністративні процедури мовою, яку вони розуміють.

2. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві право для жертв на одержання правової допомоги й безкоштовної правової допомоги на умовах, передбачених внутрішнім законодавством.

3. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві право жертв на одержання компенсації від правопорушників.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення компенсації жертвам згідно з умовами її внутрішнього законодавства, наприклад шляхом заснування фонду відшкодування жертвам або за допомогою заходів чи програм, спрямованих на соціальну допомогу й соціальну інтеграцію жертв, які можуть фінансуватися за рахунок коштів, отриманих від ужиття заходів, передбачених статтею 23.

Стаття 16

Репатріація та повернення жертв

1. Сторона, громадянином якої є жертва, або в якій ця особа мала право постійного проживання на момент в'їзду на територію приймаючої Сторони, без надмірної або необгрунтованої затримки сприяє її поверненню або погоджується на її повернення з дотриманням її прав, безпеки й гідності.

2. Коли Сторона повертає жертву в іншу державу, таке повернення здійснюється з дотриманням прав, безпеки й гідності цієї особи й статусу будь-яких процесуальних дій, пов'язаних з тим фактом, що ця особа є жертвою; і бажано, щоб повернення було добровільним.

3. На запит приймаючої Сторони запитувана Сторона підтверджує, чи є особа її громадянином або мала право на постійне проживання на її території на момент в'їзду на територію приймаючої Сторони.

4. Для того, щоб полегшити повернення жертви без необхідних документів, Сторона, громадянином якої є ця особа, або у якій вона мала право на постійне проживання на момент в'їзду на територію приймаючої Сторони, погоджується видати на запит приймаючої Сторони такі проїзні документи або інший дозвіл, які можуть бути необхідними для надання особі можливості подорожувати й повторно в'їхати на її територію.

5. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для запровадження програм з репатріації, із залученням національних та міжнародних установ і неурядових організацій. Ці програми спрямовані на уникнення повторної віктимізації. Кожна Сторона докладаеть всіх зусиль для реінтеграції жертв у суспільство держави повернення, зокрема реінтеграцію до системи освіти й ринку праці, особливо через набуття й поліпшення їхніх професійних умінь. Стосовно дітей ці програми повинні включати користування правом на освіту й заходи із забезпечення належної опіки чи прийому сім'єю або відповідними органами опіки.

6. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для надання жертвам, коли це потрібно й у співробітництві з будь-якою іншою відповідною Стороною, контактної інформації про установи, які можуть допомогти їм у країні, до якої вони повернулися чи були репатрійовані, такі як правоохоронні органи, неурядові організації, юристи, здатні надати консультації, й установи соціального забезпечення.

7. Жертви-діти не повертаються до держави, якщо після оцінки ризику й рівня безпеки виявлено ознаки того, що таке повернення не є в найліпших інтересах дитини.

Стаття 17

Гендерна рівність

Кожна Сторона прагне сприяти гендерній рівності й використовувати гендерну інтеграцію в розробці, упровадженні й оцінці заходів, згаданих у цій главі.

РОЗДІЛ IV Матеріальне кримінальне право

Стаття 18 Криміналізація торгівлі людьми

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами діянь, зазначених у статті 4 цієї Конвенції, якщо їх вчинено умисно.

Стаття 19 Криміналізація користування послугами жертви

Кожна Сторона розглядає питання про вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання згідно з її національним законодавством злочинами користування послугами, які є предметом експлуатації та які згадуються в пункті «а» статті 4 цієї Конвенції, коли було відомо, що ця особа є жертвою торгівлі людьми.

Стаття 20 Криміналізація діянь стосовно проїзних документів або документів, що посвідчують особу

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами таких діянь, якщо вони вчинені умисно й для сприяння торгівлі людьми:

- а) підробки проїзного документа або документа, що посвідчує особу;
- б) придбання або надання такого документа;
- с) утримання, відбирання, переховування, пошкодження та знищення проїзного документа або документа, що посвідчує особу, який належить іншій особі.

Стаття 21 Замах на злочин і пособництво або співучасть

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином учиненого умисно пособництва або співучасті в скоєнні будь-якого з правопорушень, установлених згідно зі статтями 18 і 20 цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином учиненого умисно замаху на скоєння будь-якого з правопорушень, установлених згідно зі статтею 18 і пунктом «а» статті 20 цієї Конвенції.

Стаття 22 Відповідальність юридичної особи

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для гарантії притягнення юридичної особи до відповідальності за злочини, установлені згідно із цією Конвенцією, скоєні для вигоди цієї юридичної особи будь-якою фізичною особою, яка діє індивідуально або як частина підрозділу юридичної особи, і займає керівну посаду в цій юридичній особі, ґрунтуючися на:

- а) повноваженні представництва юридичної особи;
- б) повноваженні приймати рішення від імені юридичної особи;
- с) повноваженні здійснювати контроль у межах юридичної особи.

2. Крім випадків, вже передбачених у пункті 1, кожна Сторона вживає заходів, необхідних для забезпечення притягнення до відповідальності юридичної особи, якщо брак нагляду й контролю з боку фізичної особи, яка згадується в пункті 1, спричинив можливість

скоєння злочину, встановленого згідно з цією Конвенцією, для вигоди юридичної особи фізичною особою, яка діє за її повноваженнями.

3. Залежно від законодавчих принципів Сторони відповідальність юридичної особи може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

4. Така відповідальність не перешкоджає кримінальній відповідальності фізичних осіб, які скоїли правопорушення.

Стаття 23 **Санкції та заходи**

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення покарання злочинів, встановлених згідно зі статтями 18-21, ефективними, адекватними й переконливими санкціями. За злочини, передбачені статтею 18 й скоєні фізичними особами, ці санкції охоплюють покарання із застосуванням позбавлення волі, що може зумовити видачу правопорушників.

2. Кожна Сторона гарантує, що юридичні особи, які притягаються до відповідальності, встановленій згідно зі статтею 22, підлягають ефективним, адекватним і переконливим кримінальним або некримінальним санкціям або заходам, зокрема грошовим стягненням.

3. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для конфіскації або іншим чином позбавлення засобів і доходів від злочинів, встановлених згідно зі статтею 18 і пунктом «а» статті 20 цієї Конвенції, або власності, вартість якої відповідає вартості таких засобів.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для тимчасового або постійного закриття будь-якої організації, яка використовувалася для торгівлі людьми, без перешкоди правам bona fidae третіх сторін або для тимчасового чи постійного позбавлення порушника можливості здійснювати діяльність, під час якої було скоєно це правопорушення.

Стаття 24 **Обтяжуючі обставини**

Кожна Сторона забезпечує визнання таких обставин обтяжуючими обставинами під час призначення покарання за правопорушення, встановлені згідно зі статтею 18 цієї Конвенції:

- a) правопорушення умисно або через грубу необережність створювало небезпеку для життя жертви;
- b) правопорушення скоєно проти дитини;
- c) правопорушення скоєно посадовою особою під час виконання обов'язків;
- d) правопорушення скоєно в рамках злочинної організації.

Стаття 25 **Попередні засудження**

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які передбачають можливість урахувувати під час призначення покарання остаточні вироки, винесені іншою Стороною у зв'язку з правопорушеннями, встановленими згідно із цією Конвенцією.

Стаття 26 **Звільнення від покарання**

Кожна Сторона згідно з основними принципами своєї правової системи передбачає можливість не призначати покарання жертвам за участь у протиправній діяльності в тій частині, у якій вони були примушені так учиняти.

РОЗДІЛ V Розслідування, кримінальне переслідування та процесуальне право

Стаття 27 Заяви *ex parte* й *ex officio*

1. Кожна Сторона забезпечує, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених згідно із цією Конвенцією, не залежало від заяв або звинувачень з боку жертви, принаймні коли правопорушення було скоєно цілком або частково на її території.

2. Кожна Сторона забезпечує можливість подання жертвами правопорушення скарги до компетентних органів держави їхнього проживання на території Сторони, іншої ніж Сторона, де вони проживають. Компетентний орган, до якого подано скаргу, настільки, наскільки він не має власної компетенції з цього питання, без зволікань передає її до компетентного органу Сторони, на території якої було вчинено правопорушення. Скарга розглядається відповідно до внутрішнього законодавства Сторони, в якій було вчинено правопорушення.

3. Кожна Сторона забезпечує за допомогою законодавчих або інших заходів на умовах, передбачених її національним законодавством, можливість кожній групі, фундації, об'єднанню або неурядовій організації, які мають на меті боротьбу з торгівлею людьми або захист прав людини, допомагати та (або) підтримувати жертву за її згодою під час процесуальних дій з кримінального переслідування стосовно правопорушення, установленого згідно зі статтею 18 цієї Конвенції.

Стаття 28 Захист жертв, свідків та осіб, які співробітничать із судовими органами

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективного й адекватного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників для:

- a) жертв;
- b) у випадку потреби – тих, хто заявляє про злочини, установлені згідно зі статтею 18 цієї Конвенції, або іншим чином співробітничав з органами дізнання та кримінального переслідування;
- c) свідків, які дають показання стосовно злочинів, установлених згідно зі статтею 18 цієї Конвенції;
- d) за необхідності – членів родини осіб, згаданих у підпунктах «а» й «с».

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення й пропонування різноманітних видів захисту. Вони можуть уключати фізичний захист, переміщення, зміну особи та допомогу в працевлаштуванні.

3. Для жертви-дитини забезпечуються особливі заходи захисту з урахуванням найліпших інтересів дитини.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для надання у випадку потреби належного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників членам груп, фундацій, об'єднань і неурядових організацій, які займаються діяльністю, викладеною в пункті 3 статті 27.

5. Кожна Сторона розглядає питання укладення угод або домовленостей з іншими державами для виконання цієї статті.

Стаття 29 Спеціалізовані органи влади та координаційні органи

1. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення спеціалізації осіб чи організацій на боротьбі з торгівлею людьми й наданні допомоги жертв

вам. Такі особи чи організації користуються необхідною самостійністю згідно з основоположними принципами правової системи Сторони для надання їм можливості виконувати свої функції ефективно та без зайвого тиску. Такі особи чи персонал таких організацій повинні отримувати відповідну підготовку й фінансові ресурси для виконання своїх завдань.

2. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення координації політики та діяльності її урядових відомств та інших державних установ, спрямованої проти торгівлі людьми, коли це потрібно, шляхом створення координаційних органів.

3. Кожна Сторона запроваджує або посилює навчання відповідних службовців із запобігання торгівлі людьми й боротьби з нею, зокрема навчання з прав людини. Навчання може бути специфічним для кожної установи й зосереджується, у випадку потреби, на: методах, що використовуються для запобігання такій торгівлі, переслідуванні торговців і захисті прав жертв, зокрема захисті жертв від торговців.

4. Кожна Сторона розглядає питання призначення національних доповідачів або інші механізми для моніторингу діяльності з боротьби з торгівлею людьми з боку державних установ і виконання вимог внутрішнього законодавства.

Стаття 30 Судовий розгляд

Згідно з Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод (995_004), зокрема статтею 6, кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для гарантії під час судового слідства:

- а) захисту особистого життя жертв і, у випадку потреби, їхньої особи;
  - б) безпеки жертв і захисту від залякування,
- відповідно до умов її національного законодавства й, – у випадку, коли жертви є дітьми, – шляхом особливої уваги до потреб дитини й забезпечення їхнього права на особливі заходи захисту.

Стаття 31 Юрисдикція

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для поширення юрисдикції на будь-яке правопорушення, установлене згідно з цією Конвенцією, якщо це правопорушення скоєно:

- а) на її території, або
- б) на борту морського судна, що плаває під прапором цієї Сторони, або
- в) на борту повітряного судна, зареєстрованого за законами цієї Сторони, або
- г) одним з її громадян чи особою без громадянства, які зазвичай проживають на її території, якщо правопорушення карається за кримінальним законодавством там, де воно було скоєно, або якщо правопорушення скоєно поза межами територіальної юрисдикції будь-якої держави;
- е) проти одного з її громадян.

2. Кожна Сторона може під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, схвалення або приєднання у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заявити, що вона залишає за собою право не застосовувати або застосовувати лише в конкретних випадках або умовах правила юрисдикції, викладені в підпунктах «д» й «е» пункту 1 цієї статті чи в будь-яких інших її частинах.

3. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для поширення юрисдикції на правопорушення, згадані в цій Конвенції, якщо підозрюваний правопорушник перебуває на її території й вона після запиту про видачу правопорушника не видає його іншій Стороні виключно на підставі його громадянства.

4. Якщо більш ніж одна Сторона заявляє про свою юрисдикцію стосовно правопорушення, що підозрюється, установленого згідно з цією Конвенцією, залучені Сторони у необхід-

них випадках проводять консультації для визначення юрисдикції, яка найбільш підходить для судового переслідування.

5. Без шкоди для загальних норм міжнародного права ця Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, що здійснюється Стороною згідно з її внутрішнім правом.

РОЗДІЛ VI **Міжнародне співробітництво та співробітництво** **з громадянським суспільством**

Стаття 32 **Загальні принципи й заходи міжнародного співробітництва**

Сторони якомога ширше співробітничать одна з одною згідно з положеннями цієї Конвенції та шляхом застосування відповідних міжнародних і регіональних документів, домовленостей, погоджених на основі уніфікованого або взаємно зобов'язуючого законодавства й внутрішнього права для:

- запобігання торгівлі людьми й боротьби з нею;
- захисту жертв і надання їм допомоги;
- розслідувань або процесуальних дій, що стосуються злочинів, установлених згідно з цією Конвенцією.

Стаття 33 **Заходи стосовно осіб, яким загрожує** **небезпека або зниклих осіб**

1. Якщо Сторона на основі інформації, наявної у неї, має достатні підстави вважати, що життя, свобода або фізична недоторканість особи, згаданої в пункті 1 статті 28, знаходиться в безпосередній небезпеці на території іншої Сторони, то Сторона, яка володіє інформацією, у таких надзвичайних обставинах передає її без затримки останній для вжиття відповідних заходів захисту.

2. Сторони цієї Конвенції можуть розглядати питання посилення свого співробітництва для пошуку зниклих осіб, зокрема зниклих дітей, якщо наявна в них інформація дає змогу вважати, що ця особа є жертвою торгівлі людьми. Для цього Сторони можуть укласти одна з одною двосторонні чи багатосторонні договори.

Стаття 34 **Інформація**

1. Сторона, якій надсилається запит, негайно інформує Сторону, яка надсилає запит, про остаточні результати дій, які вживаються згідно з цим розділом. Сторона, якій надсилається запит, також негайно інформує Сторону, яка надсилає запит, про будь-які обставини, які унеможливають здійснення дій, стосовно яких надсилається запит, або можуть спричинити їхню значну затримку.

2. Сторона може в межах свого внутрішнього законодавства без попереднього запиту надіслати іншій Стороні інформацію, отриману в рамках своїх власних розслідувань, якщо вона вважає, що розкриття такої інформації може допомогти Стороні, що отримує, розпочати або здійснити розслідування або процесуальні дії стосовно злочинів, установлених згідно з цією Конвенцією, або може привести до запиту про співробітництво іншої Сторони відповідно до цього розділу.

3. Перш ніж надати таку інформацію Сторона, яка її надає, може надіслати запит стосовно збереження її в таємниці або використання за певних умов. Якщо Сторона, що отримує, не може виконати цей запит, вона повідомляє про це Стороні, що надає інформацію, яка тоді визначає, чи слід надавати цю інформацію. Якщо Сторона, що отримує, прийме інформацію за певних умов, вона буде її дотримуватись.

4. Уся інформація, стосовно якої надсилається запит, і яка стосується статей 13, 14 й 16, необхідна для дотримання прав, наданих цими статтями, надається на запит відповідної Сторони без затримки з дотриманням вимог статті 11 цієї Конвенції.

Стаття 35 **Співробітництво з громадянським суспільством**

Кожна Сторона заохочує органи державні влади й посадових осіб до співробітництва з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями й членами громадянського суспільства для запровадження стратегічного партнерства з метою досягнення цілей цієї Конвенції.

РОЗДІЛ VII **Механізм моніторингу**

Стаття 36 **Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми**

1. Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (далі – ГРЕТА) здійснює моніторинг за виконанням цієї Конвенції Сторонами.

2. ГРЕТА складається принаймні з 10 членів і щонайбільше з 15 членів, беручи до уваги гендерний і географічний баланс, а також багатопрофільність досвіду. Вони будуть обиратися Комітетом Сторін строком на 4 роки з можливістю переобрання на повторний строк із числа громадян держав – Сторін цієї Конвенції.

3. Обрання членів ГРЕТА ґрунтується на таких принципах:

а) вони обираються із числа людей з високими моральними якостями, відомих своєю визаною компетентністю в галузі прав людини, допомогою й захистом жертв і протидією торгівлі людьми, або які мають професійний досвід у сферах, що охоплюються цією Конвенцією;

б) вони діють в індивідуальній якості та є незалежними й неупередженими у виконанні своїх функцій і можуть ефективно виконувати свої обов'язки;

с) членами ГРЕТА не можуть бути обраними двоє громадян з однієї й тієї самої держави,

д) вони повинні представляти основні правові системи.

4. Процедура обрання членів ГРЕТА визначається Комітетом міністрів після консультацій та отримання одностайної згоди Сторін цієї Конвенції протягом одного року після набрання чинності цією Конвенцією. ГРЕТА розробляє свої власні правила процедури.

Стаття 37 **Комітет Сторін**

1. Комітет Сторін складається з представників у Комітеті міністрів Ради Європи держав – Сторін цієї Конвенції, які є членами Ради Європи, та представників Сторін цієї Конвенції, які не є членами Ради Європи.

2. Комітет Сторін скликається Генеральним секретарем Ради Європи. Його перше засідання проводиться впродовж одного року після набрання чинності цією Конвенцією – для обрання членів ГРЕТА. Після цього Комітет збирається кожний раз, коли одна третина Сторін, Президент ГРЕТА або Генеральний секретар роблять запит про це.

3. Комітет Сторін приймає свої власні правила процедури.

Стаття 38 **Процедура**

1. Оціночна процедура стосується Сторін цієї Конвенції й поділяється на раунди, тривалість яких визначає ГРЕТА. На початку кожного раунду ГРЕТА визначає спеціальні положення, які складають основу для процедури оцінювання.

2. ГРЕТА визначає найдоцільніші засоби для здійснення цього оцінювання. Зокрема ГРЕТА може ухвалити анкету для кожного оціночного раунду, яка може слугувати основою для оцінки виконання цієї Конвенції Сторонами. Така анкета надсилається всім Сторонам. Сторони відповідають на цю анкету, а також на будь-який інший запит про інформацію від ГРЕТА.

3. ГРЕТА може запитати інформацію від громадянського суспільства.

4. ГРЕТА може додатково організовувати візити до країн спільно з державними органами й «контактною особою», призначеною останніми, і, у випадку потреби, при допомозі незалежних національних експертів. Під час цих візитів ГРЕТА можуть допомагати спеціалісти в специфічних галузях.

5. ГРЕТА готує проект звіту, в якому наводить аналіз виконання положень, на яких ґрунтується оцінювання, а також свої зауваження й пропозиції стосовно того, як заінтересована Сторона може впоратися з виявленими проблемами. Проект звіту передається для коментарів Стороні, якої стосується оцінювання. ГРЕТА під час укладання звіту бере до уваги її коментарі.

6. На цій підставі ГРЕТА ухвалює свій звіт і висновки стосовно заходів, ужитих відповідною Стороною для виконання положень цієї Конвенції. Цей звіт і висновки надсилаються заінтересованій Стороні й Комітетові Сторін. Звіт і висновки ГРЕТА оприлюднюються з моменту їхнього ухвалення разом з можливими коментарями відповідної Сторони.

7. Без шкоди для процедури пунктів 1-6 цієї статті Комітет Сторін може прийняти на основі звіту й висновків ГРЕТА рекомендації, адресовані цій Стороні а) стосовно заходів, яких слід ужити для виконання висновків ГРЕТА, якщо потрібно – зі встановленням дати надання інформації про їхнє виконання, і b) що мають на меті сприяння співробітництву з цією Стороною для належного виконання цієї Конвенції.

РОЗДІЛ VIII

Зв'язок з іншими міжнародними документами

Стаття 39

Зв'язок з Протоколом про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (995_791)

Ця Конвенція не впливає на права й обов'язки, які впливають з положень Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (995_791), і спрямований на посилення захисту, передбаченого в Протоколі, і розвиток норм, що в ньому містяться.

Стаття 40

Зв'язок з іншими міжнародними документами

1. Ця Конвенція не впливає на права й обов'язки, які впливають з інших міжнародних документів, Сторонами яких є чи будуть Сторони цієї Конвенції, і які містять положення з тих самих питань, які регулює ця Конвенція, і які гарантують більший захист і допомогу жертвам торгівлі людьми.

2. Сторони цієї Конвенції можуть укласти одна з одною двосторонні чи багатосторонні угоди з питань, які регулює ця Конвенція, для доповнення й підсилення її положень або сприяння застосуванню принципів, закладених у ній.

3. Сторони, які є членами Європейського Союзу, у відносинах між собою застосовують правила Співтовариства та Європейського Союзу настільки, наскільки існують правила Співтовариства та Європейського Союзу, які регулюють відповідне питання й підлягають застосуванню в цьому конкретному випадку, без шкоди для предмета й меті цієї Конвенції та без шкоди для її повного застосування іншими Сторонами.

4. Ніщо у цій Конвенції не впливає на права, обов'язки та відповідальність держав і фізичних осіб згідно з міжнародним правом, зокрема згідно з міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом у сфері прав людини та, особливо, коли можуть бути застосовані Конвенція про статус біженців 1951 року (995_011) й Протокол до неї 1967 року (995_363) та принцип відмови від видворення, що в них міститься.

РОЗДІЛ ІХ **Поправки до Конвенції**

Стаття 41 **Поправки**

1. Будь-яка пропозиція стосовно поправок до цієї Конвенції, представлена Стороною, передається Генеральному секретарю Ради Європи і надсилається ним державам – членам Ради Європи, будь-якій стороні, що підписала цю Конвенцію, будь-якій державі – Стороні цієї Конвенції, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній підписати цю Конвенцію згідно з положеннями статті 42, і будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції згідно з положеннями статті 43.

2. Будь-яка поправка, запропонована Стороною, передається до ГРЕТА, яка надсилає свій висновок стосовно запропонованої поправки Комітетові міністрів.

3. Комітет міністрів розглядає запропоновану поправку й висновок, одержаний від ГРЕТА, і після консультацій зі Сторонами цієї Конвенції й отримання їхньої одностайної згоди, може прийняти цю поправку.

4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом міністрів згідно з пунктом 3 цієї статті, надсилається Сторонам для схвалення.

5. Будь-яка поправка, прийнята згідно з пунктом 3 цієї статті, набирає чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в один місяць від дати, коли всі Сторони повідомили Генеральному секретарю, що вони схвалили її.

РОЗДІЛ Х **Прикінцеві положення**

Стаття 42 **Підписання та набрання чинності**

1. Ця Конвенція є відкритою для підписання державами – членами Ради Європи та державами, які не є членами Ради Європи та брали участь у розробці цієї Конвенції, та Європейським Співтовариством.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, ухваленню чи затвердженню. Ратифікаційні грамоти, документи про ухвалення або затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати, коли 10 сторін, що підписали цю Конвенцію, зокрема принаймні 8 держав – членів Ради Європи, висловили згоду взяти на себе зобов'язання за цією Конвенцією згідно з положеннями попереднього пункту.

4. Стосовно будь-якої держави, зазначеної в пункті 1, або стосовно Європейського Співтовариства, які пізніше висловлюють свою згоду взяти на себе зобов'язання за цією Конвенцією, вона набирає чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати передачі на зберігання їхньої ратифікаційної грамоти, документа про ухвалення або затвердження.

Стаття 43 **Приєднання до Конвенції**

1. Після набрання чинності цією Конвенцією Комітет міністрів Ради Європи після консультацій зі Сторонами Конвенції та отримання їхньої одностайної згоди може запросити

будь-яку державу, яка не є членом Ради Європи й не брала участі в розробці цієї Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції рішенням, прийнятим більшістю голосів, як це передбачено пунктом «д» статті 20 Статуту Ради Європи (994_001), й одноставним голосуванням представників Договірних Держав, уповноважених засідати в Комітеті міністрів.

2. Стосовно будь-якої держави, що приєднується до Конвенції, вона набирає чинності у перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати передачі її документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 44 **Територіальне застосування**

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти, документа про ухвалення, затвердження або приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона може будь-коли пізніше у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену у заяві й за міжнародні відносини якої вона відповідає або від імені якої вона має право брати зобов'язання. Стосовно такої території ця Конвенція набирає чинності у перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати отримання заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів цієї статті стосовно будь-якої території, визначеної у такій заяві, може бути відкликана повідомленням на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Це відкликання набирає чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 45 **Застереження**

Жодне застереження не може бути зроблене стосовно будь-якого положення цієї Конвенції крім застереження стосовно пункту 2 статті 31.

Стаття 46 **Денонсація**

1. Будь-яка Сторона будь-коли може денонсувати Конвенцію шляхом повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набере чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 47 **Повідомлення**

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам – членам Ради Європи, будь-якій державі, що підписалася, будь-якій державі-Стороні, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній підписати цю Конвенцію згідно з положеннями статті 42, і будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції згідно з положеннями статті 43, про:

- а) будь-яке підписання;
- б) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти, документа про ухвалення, затвердження або приєднання;
- с) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією згідно зі статтями 42 й 43;
- д) будь-яку поправку, ухвалену згідно зі статтею 41, і дату набрання чинності цією поправкою;

- е) будь-яку денонсацію Конвенції, здійснену на виконання положень статті 46;
- ф) будь-який інший акт, повідомлення або інформацію стосовно цієї Конвенції;
- г) будь-яке застереження, зроблене згідно зі статтею 45.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено у м. Варшава 16 травня 2005 року, англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичні, у єдиному примірнику, який передається на зберігання в архів Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи розсилає завірені копії кожній державі – члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи й брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству та будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції.

Конвенція про контакт з дітьми

{Конвенцію ратифіковано з заявою Законом N 166-V (166-16) від 20.09.2006}

Дата ратифікації Україною: 20.09.2006

Дата підписання від імені України: 15.05.2003

Дата набрання чинності для України: 01.04.2007

Офіційний переклад

Преамбула

Держави – члени Ради Європи та інші держави, що підписали цю Конвенцію, беручи до уваги Європейську Конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року (ETS N 105) (994_327);

беручи до уваги Гаазьку Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (995_188) та Гаазьку Конвенцію про юрисдикцію, застосовуване право, визнання, виконання та співробітництво стосовно батьківської відповідальності й заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 року (973_002);

беручи до уваги Резолюцію Ради про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у сімейних справах і в справах батьківської відповідальності за спільних дітей від 29 травня 2000 року N 1347/2000;

визнаючи, що, як передбачено в різних міжнародних юридичних документах Ради Європи, а також у статті 3 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року (995_021), перш за все повинні враховуватися найвищі інтереси дитини;

усвідомлюючи потребу в додаткових положеннях для забезпечення контактів між дітьми і їхніми батьками та іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми, які захищаються статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (ETS N 5) (995_004);

беручи до уваги статтю 9 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (995_021), що передбачає право дитини, яка розлучена з одним з батьків чи з обома батьками, регулярно підтримувати особисті стосунки й прямі контакти з обома батьками, крім випадків, коли це суперечить найвищим інтересам дитини;

беручи до уваги пункт 2 статті 10 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (995_021), що передбачає право дитини, батьки якої проживають у різних державах, регулярно підтримувати, особисті стосунки й прямі контакти з обома батьками, але не за виключних обставин;

усвідомлюючи бажаність визнання того, що права мають не тільки батьки, а й діти;

погоджуючись, отже, замінити поняття «доступ до дітей» поняттям «контакт з дітьми»; беручи до уваги Європейську Конвенцію про здійснення прав дітей (ETS N 160) (994_135) та бажаність сприяння заходам, спрямованим на надання допомоги дітям у справах стосовно контакту з батьками та іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми;

погоджуючись стосовно потреби дітей контактувати не лише з обома батьками, а й з певними іншими особами, які мають сімейні зв'язки з дітьми, та стосовно важливості для батьків й інших таких осіб зберігати контакт з дітьми з урахуванням найвищих інтересів дитини;

беручи до уваги потребу сприяти прийняттю в державах загальних принципів контакту з дітьми, зокрема для полегшення застосування міжнародних документів у цій сфері;

розуміючи, що механізм, створений для введення в дію іноземних розпоряджень про контакт з дітьми, більш ймовірно, буде забезпечувати задовільні результати у випадках, коли принципи, на яких ґрунтуються ці іноземні розпорядження, є подібними принципам у державі, що вводить в дію такі іноземні розпорядження;

визнаючи потребу, коли діти й батьки та інші особи, що мають сімейні зв'язки з дітьми, проживають у різних державах, заохочувати судові органи частіше використовувати транскордонні контакти й збільшувати впевненість усіх заінтересованих осіб у тому, що діти будуть повернуті після закінчення такого контакту;

зауважуючи, що положення про ефективні запобіжні заходи та додаткові гарантії буде сприяти, ймовірно, забезпеченню повернення дітей, зокрема після закінчення транскордонних контактів;

зауважуючи, що для забезпечення рішень, пов'язаних, зокрема, з транскордонними контактами з дітьми, потрібний додатковий міжнародний документ;

бажаючи запровадити співробітництво між усіма центральними органами й іншими органами для сприяння й поліпшення контакту між дітьми та їхніми батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з такими дітьми, і, зокрема, для сприяння судовому співробітництву в справах, що стосуються транскордонного контакту;

домовилися про таке:

Глава I Цілі Конвенції та визначення

Стаття 1 Цілі Конвенції

Цілями цієї Конвенції є:

а) визначити загальні принципи, що повинні застосовуватися до розпоряджень про контакт;

б) установити відповідні запобіжні заходи й гарантії для забезпечення належного здійснення такого контакту й негайного повернення дітей після закінчення періоду контакту;

с) започаткувати співробітництво між центральними органами, судовими органами та іншими органами для сприяння й поліпшення контакту між дітьми та їхніми батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми.

Стаття 2 Визначення

Для цілей цієї Конвенції:

а) «контакт» означає:

i) перебування дитини протягом обмеженого періоду разом з особою, яку зазначено в статті 4 або 5 і з якою вона зазвичай не проживає, чи зустріч з такою особою;

ii) будь-яку форму спілкування між дитиною й такою особою;

iii) надання інформації такій особі про дитину або дитині про таку особу;

б) «розпорядження про контакт» означає рішення судового органу стосовно контакту, зокрема угоду про контакт, яка була схвалена компетентним судовим органом або формально складена чи зареєстрована як автентичний документ і яка підлягає виконанню;

с) «дитина» означає особу віком до 18 років, стосовно якої розпорядження про контакт може бути видане або виконане в Договірній Державі;

д) «сімейні зв'язки» означає близьку спорідненість, наприклад між дитиною та її бабусею й дідусем або рідними братами й сестрами, яка ґрунтується на законі або de facto сімейних стосунках;

е) «судовий орган» означає суд або адміністративний орган, що має рівноцінні повноваження.

Глава II

Загальні принципи, що повинні застосовуватися до розпоряджень про контакт

Стаття 3 Застосування принципів

Договірні Держави вживають таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними, щоб забезпечити застосування принципів, які містить ця глава, судовими органами під час видачі, зміни, призупинення або скасування розпоряджень про контакт.

Стаття 4 Контакт між дитиною та її батьками

1. Дитина та її батьки мають право встановлювати й підтримувати регулярний контакт один з одним.

2. Такий контакт може бути обмежений або заборонений лише тоді, коли це необхідно в найвищих інтересах дитини.

3. Якщо підтримання неконтрольованого контакту з одним з батьків не відповідає найвищим інтересам дитини, то розглядається можливість контрольованого особистого контакту чи іншої форми контакту з одним з таких батьків.

Стаття 5 Контакт між дитиною та особами, що не є її батьками

1. З урахуванням найвищих інтересів дитини може бути встановлено контакт між дитиною та особами, що не є її батьками, але мають сімейні зв'язки з дитиною.

2. Договірні Держави вільні поширювати це положення на осіб, інших, ніж ті, що зазначені в пункті 1, й у випадках, коли таке поширення відбувається, держави можуть вільно вирішувати, які види контакту, визначені під літерою «а» в статті 2, повинні бути застосовані.

Стаття 6 Право дитини бути поінформованою, отримувати консультації та висловлювати свою думку

1. Дитина, яка відповідно до внутрішнього законодавства вважається достатньо свідомою, за винятком, коли це явно суперечить її найвищим інтересам, має право:

- одержувати всю суттєву інформацію;
- отримувати консультації;
- висловлювати свою думку.

2. Такій думці та переконливим бажанням і почуттям дитини повинно надаватися належне значення.

Стаття 7 Вирішення спорів стосовно контакту

Під час вирішення спорів стосовно контакту судові органи вживають усіх належних заходів для:

а) забезпечення поінформованості кожного з батьків про важливість для їхньої дитини та їх обох установлення та підтримання регулярного контакту з їхньою дитиною;

б) заохочення батьків та інших осіб, які мають сімейні зв'язки з дитиною, до досягнення мирових угод стосовно контакту, зокрема шляхом використання сімейного посередництва та інших процедур для вирішення спорів;

с) забезпечення перед прийняттям рішення наявності достатньої інформації, зокрема від носіїв батьківської відповідальності, для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і, коли необхідно, одержання додаткової інформації від інших відповідних органів чи осіб.

Стаття 8 Угоди про контакт

1. Договірні Держави заохочують засобами, які вони вважають доцільними, батьків та інших осіб, які мають сімейні зв'язки з дитиною, дотримуватися принципів, викладених у статтях 4 – 7, під час укладання чи зміни угод про контакт з дитиною. Бажано, щоб такі угоди уклалися в письмовій формі.

2. На запит судові органи, крім випадків, коли внутрішнє законодавство передбачає інше, схвалюють угоду про контакт з дитиною, якщо вона не суперечить найвищим інтересам дитини.

Стаття 9 Виконання розпоряджень про контакт

Договірні Держави вживають усіх належних заходів для забезпечення виконання розпоряджень про контакт.

Стаття 10 Запобіжні заходи та гарантії, що повинні вживатися стосовно контакту

1. Кожна Договірна Держава передбачає запобіжні заходи та гарантії й сприяє використанню їх. Вона повідомляє через свої центральні органи Генеральному секретарю Ради Європи протягом трьох місяців після набуття чинності цієї Конвенцією для цієї Договірної Держави про принаймні три категорії запобіжних заходів і гарантій, наявних в її внутрішньому законодавстві, на додаток до запобіжних заходів і гарантій, зазначених у пункті 3 статті 4 та підпункті «б» пункту 1 статті 14 цієї Конвенції. Про зміни наявних запобіжних заходів і гарантій повідомляють якнайшвидше.

2. Якщо цього вимагають обставини справи, то судові органи можуть будь-коли обумовити виконання розпорядження про контакт будь-якими запобіжними заходами й гарантіями як з метою гарантування того, що розпорядження буде виконано, так і того, що дитину буде повернуто після закінчення періоду контакту до місця її звичайного проживання або що її не буде неналежним чином переміщено.

а) Запобіжні заходи й гарантії для забезпечення виконання розпорядження можуть, зокрема, включати:

- спостереження за контактом;
- зобов'язання особи сплатити витрати, пов'язані з переїздом та проживанням дитини, а також, у відповідних випадках, будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину;
- сплату застави особою, з якою дитина зазвичай проживає, для забезпечення того, щоб особі, яка добивається контакту, не перешкодили в такому контакті;
- накладення штрафу на особу, з якою зазвичай проживає дитина, у разі відмови виконати розпорядження про контакт.

б) Запобіжні заходи й гарантії для забезпечення повернення дитини чи запобігання неналежному переміщенню можуть, зокрема, включати:

- передачу паспортів або документів, що посвідчують особу, та, коли це є доцільним, документа, в якому зазначається, що особа, яка добивається контакту, повідомила компетентній консульській установі про таку передачу документів на період контакту;
- фінансові гарантії;
- майнову відповідальність
- взяття зобов'язань або поручительство перед судом;
- зобов'язання особи, яка має контакт з дитиною, регулярно з'являтися особисто разом з дитиною до компетентного органу, наприклад організації із соціального забезпечення молоді або відділу поліції, у місці, де буде здійснюватися контакт;

– зобов'язання особи, яка добивається контакту, надати документ, виданий державою, де повинен відбуватися контакт, який засвідчує визнання й оголошення такими, що підлягають виконанню, документа про опіку або розпорядження про контакт чи обох цих документів до видачі розпорядження про контакт або перед тим, як контакт відбудеться;

– визначення умов стосовно місця, де повинен відбутися контакт і, якщо це є доцільним, реєстрації в будь-якій національній чи транскордонній інформаційній системі заборони, що запобігає від'їзду дитини з держави, де повинен відбутися контакт.

3. Будь-які з таких запобіжних заходів і гарантій викладаються в письмовій формі або підтверджуються письмово й становлять частину розпорядження про контакт або схваленої угоди.

4. Якщо запобіжні заходи чи гарантії повинні бути застосовані в іншій Договірній Державі, то судовий орган переважно призначає запобіжні заходи й гарантії, які можливо застосувати в цій Договірній Державі.

Глава III Заходи для сприяння транскордонним контактам і поліпшенню їх

Стаття 11 Центральні органи

1. Кожна Договірна Держава призначає центральний орган для виконання функцій, передбачених цією Конвенцією на випадок транскордонних контактів.

2. Федеральні держави, держави з більш ніж однією правовою системою або держави, що мають автономні територіальні одиниці, можуть призначати більш ніж один центральний орган та визначати територіальний або суб'єктний обсяг їхніх функцій. Якщо держава призначила більш ніж один центральний орган, то вона визначає той центральний орган, до якого може бути надіслано будь-яке повідомлення для передачі відповідному центральному органу в межах цієї держави.

3. Про будь-яке призначення, здійснене відповідно до цієї статті повідомляють Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 12 Обов'язки центральних органів

Центральні органи Договірних Держав:

a) співробітничать один з одним і сприяють співробітництву між компетентними органами своїх відповідних країн, у тому числі судовими органами, для досягнення цілей Конвенції. Вони діють з необхідною швидкістю;

b) для сприяння дії цієї Конвенції на запит забезпечують один одного інформацією про свої закони, що стосуються батьківської відповідальності, зокрема інформацією про контакти й будь-якою більш детальною інформацією про запобіжні заходи й гарантії на додаток до вже наданої відповідно до пункту 1 статті 10, і доступні послуги (у тому числі юридичні послуги, що фінансуються державою або іншим чином), а також інформацією про будь-які зміни в цих законах та послугах;

c) уживають всіх належних заходів для з'ясування місця знаходження дитини;

d) забезпечують передачу запитів про інформацію, які надходять від компетентних органів і які стосуються юридичних або фактичних питань здійснюваних проваджень;

e) інформують один одного про будь-які можливі труднощі, які можуть виникати під час застосування Конвенції, та, наскільки можливо, усувають перешкоди для її застосування.

Стаття 13 Міжнародне співробітництво

1. Судові органи, центральні органи, соціальні та інші органи заінтересованих Договірних Держав, що діють у рамках своєї компетенції, здійснюють співробітництво стосовно проваджень у справах про транскордонний контакт.

2. Зокрема, центральні органи допомагають судовим органам Договірних Держав у спілкуванні один з одним та одержанні такої інформації й допомоги, які можуть бути їм потрібні для досягнення цілей цієї Конвенції.

3. У транскордонних справах центральні органи сприяють дітям, батькам та іншим особам, які мають сімейні зв'язки з дитиною, зокрема в порушенні провадження стосовно транскордонного контакту.

Стаття 14 Визнання та виконання розпоряджень про транскордонний контакт

1. Договірні Держави забезпечують, зокрема коли це можливо, на підставі відповідних міжнародних документів:

а) систему для визнання та виконання розпоряджень про контакт і право на опіку, виданих в інших Договірних Державах;

б) процедуру, за якою розпорядження про контакт і право на опіку, видані в інших Договірних Державах, можуть бути визнані й оголошені такими, що підлягають виконанню, до того, як контакт відбудеться на території запитованої держави.

2. Якщо Договірна Держава обумовлює визнання чи виконання іноземного розпорядження або і перше, і друге існуванням договору або взаємності, то вона може розглядати цю Конвенцію як таку юридичну підставу для визнання або виконання іноземного розпорядження про контакт, або і першого, і другого.

Стаття 15 Умови виконання розпоряджень про транскордонний контакт

Судовий орган Договірної Держави, де повинно бути виконано розпорядження про транскордонний контакт, видане в іншій Договірній Державі, під час визнання такого розпорядження про контакт або оголошення його таким, що підлягає виконанню, чи будь-коли пізніше, може встановити чи адаптувати умови для його виконання, а також будь-які запобіжні заходи або гарантії, що до нього додаються, якщо це необхідно для полегшення здійснення цього контакту, за умови, що дотримані та враховані істотні елементи розпорядження, зокрема зміна обставин й домовленості, досягнуті відповідними особами. Іноземне рішення за жодних обставин не може бути переглянуто по суті.

Стаття 16 Повернення дитини

1. Якщо дитину не повернуто після закінчення періоду транскордонного контакту, що здійснювався на підставі розпорядження про контакт, то компетентні органи на запит забезпечують негайне повернення дитини, застосовуючи, де це є можливим, відповідні положення міжнародних документів, внутрішнього законодавства та, де це є доцільним, такі запобіжні заходи й гарантії, які можуть бути передбачені в розпорядженні про контакт.

2. Рішення про повернення дитини приймається, якщо це можливо, протягом шести тижнів з дати подання заяви про повернення.

Стаття 17 Витрати

За винятком витрат на репатріацію, кожна Договірна Держава зобов'язується не вимагати плати із заявника стосовно будь-яких заходів, ужитих від імені заявника центральним органом цієї держави відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 18 Вимоги до мови

1. Відповідно до положень будь-яких спеціальних угод, укладених між відповідними центральними органами:

а) повідомлення центральному органу запитованої держави складаються офіційною мовою або однією з офіційних мов цієї держави чи супроводжуються перекладом такою мовою;

б) центральний орган запитуваної держави, однак, приймає повідомлення, які складені англійською або французькою мовами чи які супроводжуються перекладом однією із цих мов.

2. Повідомлення, що надходять від центрального органу запитуваної держави, у тому числі результати виконаних запитів, можуть бути складені офіційною мовою чи однією з офіційних мов цієї держави або англійською чи французькою мовами.

3. Проте Договірна Держава може, надіславши заяву на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, заперечити проти використання французької або англійської мов відповідно до пунктів 1 і 2 цієї статті під час надсилання до її центральних органів будь-якої заяви, повідомлення або інших документів.

Глава IV Взаємозв'язок з іншими документами

Стаття 19 Взаємозв'язок з Європейською Конвенцією про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (994_327)

Пункти 2 і 3 статті 11 Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року (ETS N 105) (994_327) не застосовуються у відносинах між Договірними Державами, які також є Договірними Сторонами цієї Конвенції.

Стаття 20 Взаємозв'язок з іншими документами

1. Ця Конвенція не впливає на жодний міжнародний документ, сторонами якого є чи будуть Договірні Держави цієї Конвенції та який містить положення з питань, що регулюються цією Конвенцією. Зокрема, ця Конвенція не перешкоджає застосуванню таких юридичних документів:

а) Гаазької Конвенції про компетенцію органів влади й право, що застосовується стосовно захисту неповнолітніх від 5 жовтня 1961 року;

б) Європейської Конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року (994_327), з урахуванням положень наведеної вище статті 19;

с) Гаазької Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (995_188),

д) Гаазької Конвенції про юрисдикцію, застосовуване право, визнання, виконання та співробітництво стосовно батьківської відповідальності й заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 року (973_002),

2. Ніщо в цій Конвенції не перешкоджає Сторонам укладати міжнародні угоди, які будуть доповнювати або розвивати положення цієї Конвенції чи будуть розширювати сферу застосування їх.

3. У відносинах між собою Договірні Держави, які є членами Європейського Співтовариства, застосовують правила Співтовариства, і, таким чином, не застосовують правил, які випливають із цієї Конвенції, крім випадків, коли Співтовариство не має відповідного правила, яке регулює певне питання.

Глава V Поправки до Конвенції

Стаття 21 Поправки

1. Будь-яка пропозиція про внесення поправки до цієї Конвенції, унесена Стороною, подається Генеральному секретарю Ради Європи, який надсилає її державам – членам Ради

Європи, будь-якій державі, яка підписала цю Конвенцію, будь-якій Державі-Стороні, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній підписати цю Конвенцію відповідно до положень статті 22, а також будь-якій державі, яку було запрошено приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень статті 23.

2. Будь-яка поправка, запропонована Стороною, надсилається до Європейського комітету з правового співробітництва, який повідомляє Комітету Міністрів про свою думку стосовно запропонованої поправки.

3. Комітет Міністрів розглядає запропоновану поправку й висновок, поданий Європейським комітетом із правового співробітництва, і після консультацій зі Сторонами Конвенції, які не є членами Ради Європи, може прийняти поправку.

4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом Міністрів відповідно до пункту 3 цієї статті, надсилається Сторонам для прийняття.

5. Будь-яка поправка, прийнята відповідно до пункту 3 цієї статті, набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення місячного терміну після дати, коли всі Сторони поінформували Генерального секретаря Ради Європи про її прийняття.

Глава VI Заключні положення

Стаття 22 Підписання та набуття чинності

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання державами – членами Ради Європи, державами, які не є членами і які брали участь в її розробленні, та Європейським Співтовариством.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти, документи про прийняття або затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду після дати, на яку три Держави, у тому числі принаймні дві держави – члени Ради Європи, висловили свою згоду на обов'язковість для них положень Конвенції відповідно до положень попереднього пункту.

4. Стосовно будь-якої держави, зазначеної в пункті 1, чи Європейського Співтовариства, що пізніше висловить свою згоду на обов'язковість положень, Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду після дати передачі на зберігання її ратифікаційної грамоти, документа про прийняття або затвердження.

Стаття 23 Приєднання до Конвенції

1. Після набуття чинності цією Конвенцією, Комітет Міністрів Ради Європи може, проконсультувавшись зі Сторонами, запросити приєднатися до цієї Конвенції будь-яку державу, яка не є членом Ради Європи і яка не брала участі в розробленні Конвенції, рішенням, прийнятим більшістю, передбаченою у підпункті «d» статті 20 Статуту Ради Європи (994_001), і шляхом одностайного голосування представників Договірних Держав, які мають право засідати в Комітеті Міністрів.

2. Для будь-якої держави, що приєднується, ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду після дати здачі документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 24 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти чи свого документа про прийняття, затвердження або приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона може будь-коли пізніше за допомогою заяви, надісланої на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу

територію, яку зазначено в заяві й за міжнародні відносини якої вона є відповідальною або від імені якої вона вповноважена діяти. Стосовно такої території, Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьохмісячного періоду після дати одержання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може, стосовно будь-якої території, зазначеної в такій заяві, бути відкликана за допомогою повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьохмісячного періоду після дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 25 Застереження

Жодне застереження не може бути зроблене до будь-якого з положень цієї Конвенції.

Стаття 26 Денонсація

1. Будь-яка Сторона може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом надіслання повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьохмісячного періоду після дати одержання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 27 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам – членам Ради Європи, будь-якій державі, яка підписала цю Конвенцію, будь-якій Державі Сторони, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній до підписання цієї Конвенції відповідно до положень статті 22, та будь-якій іншій Державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень статті 23, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) заду на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набуття чинності цією Конвенцією відповідно до статей 22 і 23;
- d) будь-яку поправку, прийняту відповідно до статті 21, і про дату, з якої така поправка набуває чинності;
- e) будь-яку заяву, зроблену відповідно до положень статті 18;
- f) будь-яку денонсацію відповідно до положень статті 26;
- g) будь-який інший акт або повідомлення, зокрема стосовно статей 10 і 11 цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в Страсбурзі 15 травня 2003 року англійською й французькою мовами, причому обидва тексти є автентичними, в одному примірнику, що зберігається в архівах Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи передає засвідчені копії кожній державі – члену Ради Європи, державам, що не є членами, але які брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству та будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції.

Національне законодавство

Закон України

«Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»

{Назва Закону із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007}

{Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 6, ст. 35}

{Вводиться в дію Постановою ВР N 21/95-ВР від 24.01.95, ВВР, 1995, N 6, ст. 3}

{ У тексті Закону слова «Державний комітет України у справах сім'ї та молоді» в усіх відмінках замінено словами «уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї та молоді» у відповідних відмінках згідно із Законом N 673-IV (673-15) від 03.04.2003 }

{ У тексті Закону (крім статей 6 і 10) слово «неповнолітні» в усіх відмінках замінено словом «діти» у відповідному відмінку згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

{ У тексті Закону слова «спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді» в усіх відмінках замінено словами «центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей» у відповідному відмінку згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Виходячи з Конституції України (254к/96-ВР) та Конвенції ООН про права дитини цей Закон визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень

{ Назва статті 1 в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; { Абзац другий частини першої статті 1 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ; { Абзац третій частини першої статті 1 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ;

школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;

спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; { Абзац сьомий частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1254-VI (1254-17) від 14.04.2009 }

притулки для дітей;

центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

РОЗДІЛ

соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

{ Частина перша статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 312-XIV (312-14) від 11.12.98; в редакції Закону N 864-XIV (864-14) від 08.07.99; із змінами, внесеними згідно із Законами N 673-IV (673-15) від 03.04.2003, N 2377-IV (2377-15) від 20.01.2005; в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни. (Частина друга статті 1 в редакції Закону N 864-XIV (864-14) від 08.07.99)

Під соціальним захистом дітей у цьому Законі слід розуміти комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру, здійснення яких покладається на суб'єктів, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіти, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки. (Статтю 1 доповнено частиною третьою згідно із Законом N 673-IV (673-15) від 03.04.2003)

Стаття 2. Основні принципи діяльності органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів соціального захисту для дітей

{ Назва статті 2 в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Діяльність органів і служб у справах дітей та спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей здійснюється на принципах: { Абзац перший статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

законності;

застосування переважно методів виховання і переконання, що передбачають вжиття примусових заходів лише після вичерпання всіх інших заходів впливу на поведінку дітей;

гласності, тобто систематичного інформування про стан справ щодо захисту прав дітей, правопорушень серед дітей, роботу центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей у відкритій державній статистиці, засобах масової інформації; { Абзац четвертий статті 2 в редакції Законів N 864-XIV (864-14) від 08.07.99, N 609-V (609-16) від 07.02.2007; із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

збереження конфіденційності інформації про дітей, які вчинили правопорушення і до яких застосовувалися заходи індивідуальної профілактики; { Абзац п'ятий статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1170-VII (1170-18) від 27.03.2014 }

неприпустимості приниження честі і гідності дітей, жорстокого поводження з ними.

Стаття 3. Профілактика правопорушень серед дітей

Під профілактикою правопорушень серед дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання.

Розділ II ОРГАНИ І СЛУЖБИ У СПРАВАХ ДІТЕЙ

Стаття 4. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, орган виконавчої влади Автономної

Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служби у справах дітей

Основними завданнями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей є:

розроблення і здійснення самостійно або разом з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, громадськими організаціями заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей;

координація зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності;

забезпечення додержання вимог законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення;

здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей незалежно від форми власності;

ведення державної статистики щодо дітей відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів;

ведення обліку дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок);

проведення роботи з соціально-правового захисту дітей, запобігання бездоглядності та правопорушенням серед них, із соціально-психологічної реабілітації найбільш уразливих категорій дітей, контроль та координація діяльності служб у справах дітей; { Абзац восьмий частини першої статті 4 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

здійснення з питань, що належать до їх компетенції, координації та методологічного забезпечення діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування стосовно соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб із їх числа, а також забезпечення додержання законодавства щодо встановлення опіки і піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, їх усиновлення, застосування інших передбачених законодавством форм влаштування дітей; { Абзац частини першої статті 4 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

сприяння розвитку різних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. { Абзац частини першої статті 4 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служби у справах дітей мають право:

приймати з питань, що належать до їх компетенції, рішення, які є обов'язковими до виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами та місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності і громадянами; { Абзац другий частини другої статті 4 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

звертатися у разі порушення прав та законних інтересів дітей, а також з питань надання їм допомоги до відповідних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності;

проводити роботу серед дітей з метою запобігання правопорушенням;

порушувати перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про направлення до спеціальних установ для дітей, навчальних закладів (незалежно від форми власності) дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, неодноразово самовільно залишали сім'ю та навчальні заклади;

забезпечувати влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, передачу під опіку, піклування, на усиновлення;

вести справи з опіки та піклування над дітьми та усиновлення дітей;
перевіряти стан роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей незалежно від форми власності, стан виховної роботи з дітьми у навчальних закладах, за місцем проживання, а також у разі необхідності – умови роботи працівників молодше 18 років на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності;

представляти у разі необхідності інтереси дітей в судах, у їх відносинах з підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності;

запрошувати для бесіди батьків або опікунів, піклувальників, посадових осіб до служби у справах дітей з метою з'ясування причин та умов, які призвели до порушення прав дітей, бездоглядності, вчинення правопорушень, вживати заходів щодо їх усунення;

давати згоду на звільнення працівників молодше 18 років за ініціативою власника підприємства, установи та організації незалежно від форми власності або уповноваженого ним органу;

порушувати перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про накладення дисциплінарних стягнень на посадових осіб у разі невиконання ними рішень, прийнятих центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, службами у справах дітей;

визначати потребу регіонів в утворенні спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей;

розробляти і реалізовувати власні та підтримувати громадські програми соціального спрямування з метою забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів дітей;

порушувати перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про притягнення до відповідальності згідно із законом фізичних та юридичних осіб, які допустили порушення прав, свобод і законних інтересів дітей;

відвідувати дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, перебувають на обліку в службі у справах дітей, за місцем їх проживання, навчання і роботи; вживати заходів для соціального захисту дітей.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, контролює діяльність органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей.

{ Частина третя статті 4 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

{ Частина четверту статті 4 виключено на підставі Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, посадові особи зобов'язані у строк, визначений центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідними службами у справах дітей, повідомляти про заходи, вжиті на виконання прийнятих ними рішень.

{ Частина шосту статті 4 виключено на підставі Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

{ Частина сьому статті 4 виключено на підставі Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

{ Частина восьму статті 4 виключено на підставі Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Типове положення про службу у справах дітей (1068-2007-п) затверджує Кабінет Міністрів України.

{ Стаття 4 в редакції Закону N 864-XIV (864-14) від 08.07.99; із змінами, внесеними згідно із Законами N 673-IV (673-15) від 03.04.2003, N 3167-IV (3167-15) від 01.12.2005; в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Стаття 5. Уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ

{ Назва статті 5 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

{ Частина першу статті 5 виключено на підставі Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ зобов'язані: { Абзац перший частини другої статті 5 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей;

виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; { Абзац третьої частини другої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми;

{ Абзац п'ятий частини другої статті 5 виключено на підставі Закону N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей;

розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей; { Абзац сьомий частини другої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво;

виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту;

виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; { Частина другу статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; { Абзац частини другої статті 5 в редакції Закону N 673-IV (673-15) від 03.04.2003; із змінами, внесеними згідно із Законами N 2377-IV (2377-15) від 20.01.2005, N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

повертати до місця постійного проживання, навчання або направляти до спеціальних установ для дітей у термін не більше восьми годин з моменту виявлення дітей, яких було підкинуто, або які заблукали, або залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади;

викликати дітей, їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), а також інших осіб у справах та інших матеріалах про правопорушення і у разі ухилення без поважних причин від явки за викликом – піддавати їх приводу;

відвідувати правопорушників, що не досягли 18 років, за місцем їх проживання, навчання, роботи, проводити бесіди з ними, їх батьками (усиновителями) або опікунами (піклувальниками); { Абзац чотирнадцятий статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

отримувати від підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності відомості, необхідні у зв'язку з матеріалами про правопорушення, що перебувають у її провадженні;

затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без опіки та піклування, – на період до передачі їх законним представникам або до влаштування в установленому порядку, але не більше восьми годин; { Абзац частини другої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1410-IV (1410-15) від 03.02.2004; в редакції Закону N 2507-VI (2507-17) від 09.09.2010 }

затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей віком від 11 років, які підозрюються у вчиненні суспільно небезпечних діянь, за які Кримінальним

кодексом України (2341-14) передбачено покарання у виді позбавлення волі до п'яти років або більш м'яке покарання, і які не досягли віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, – до передачі їх під нагляд батьків, осіб, які їх замінюють, або адміністрації навчального чи іншого дитячого закладу, в якому постійно проживає ця дитина, але не більше восьми годин; { Абзац частини другої статті 5 в редакції Закону N 2507-VI (2507-17) від 09.09.2010 }

затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей віком від 11 років, які підозрюються у вчиненні суспільно небезпечних діянь, що підпадають під ознаки діянь, за які Кримінальним кодексом України (2341-14) передбачено покарання у виді позбавлення волі понад п'ять років, і які не досягли віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, – до доставлення їх до суду для вирішення питання про поміщення їх у приймальники-розподільники для дітей, але не більше дванадцяти годин з моменту їх затримання; { Абзац частини другої статті 5 в редакції Закону N 2507-VI (2507-17) від 09.09.2010 }

здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участю; { Абзац дев'ятнадцятий частини другої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

виявляти, вести облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність; (Абзац частини другої статті 5 в редакції Закону N 864-XIV (864-14) від 08.07.99)

проводити обшуки, вилучення та інші слідчі дії відповідно до кримінального процесуального законодавства; { Абзац двадцять перший частини другої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

проводити за наявності законних підстав огляд дітей, речей, які є при них, транспортних засобів;

вилучати документи і предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей; (Абзац частини другої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 864-XIV (864-14) від 08.07.99)

складати протоколи про адміністративні правопорушення дітей, а також їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, інформувати відповідні служби у справах дітей; (Абзац частини другої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 673-IV (673-15) від 03.04.2003)

вносити підприємствам, установам та організаціям незалежно від форм власності обов'язкові для розгляду подання про необхідність усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми;

доставляти в органи внутрішніх справ на строк до восьми годин дітей, які вчинили адміністративне правопорушення, але не досягли віку, з якого настає адміністративна відповідальність, для встановлення особи, обставин вчинення правопорушення та передачі їх батькам чи особам, які їх замінюють, або у притулки для дітей служб у справах дітей; { Абзац статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законами N 609-V (609-16) від 07.02.2007, N 2507-VI (2507-17) від 09.09.2010 }

після встановлення особи дитини невідкладно сповіщати батьків або осіб, які їх замінюють, про адміністративне затримання дитини, а в разі вчинення кримінального правопорушення також інформувати органи прокуратури; { Частину другу статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом N 673-IV (673-15) від 03.04.2003; в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007; із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

повідомляти органи опіки та піклування за місцем перебування дитини про відомий факт залишення його без опіки (піклування) батьків; { Частину другу статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом N 673-IV (673-15) від 03.04.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

інформувати відповідні служби у справах дітей про дітей, які затримані чи яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень; { Частину другу статті 5

доповнено абзацом згідно із Законом N 673-IV (673-15) від 03.04.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

здійснювати відповідно до законодавства заходи соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк; (Частину другу статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом N 3167-IV (3167-15) від 01.12.2005)

вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, які потребують медичної допомоги, у тому числі звільнених із спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей. { Частину другу статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом N 3167-IV (3167-15) від 01.12.2005; із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ виконують також інші обов'язки та мають інші права, передбачені законодавством.

{ Частина третя статті 5 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

{ Частину четверту статті 5 виключено на підставі Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Розділ III СУДИ

Стаття 6. Суди

Суди розглядають справи:

щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення; { Абзац другий частини першої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

щодо неповнолітніх, які вчинили адміністративні правопорушення у віці від 16 до 18 років;

про поміщення дітей віком від 11 років у приймальники-розподільники для дітей; { Абзац четвертий статті 6 в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007; із змінами, внесеними згідно із Законом N 2507-VI (2507-17) від 09.09.2010 }

про адміністративну відповідальність батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) неповнолітніх за невиконання ними своїх обов'язків щодо виховання і навчання дітей;

про обмеження батьків у дієздатності, відібрання дітей та позбавлення батьківських прав, виселення осіб, позбавлених батьківських прав, якщо їх спільне проживання з дітьми, щодо яких вони позбавлені батьківських прав, неможливе;

про поновлення батьківських прав і розв'язання спорів між батьками щодо місця проживання дітей; { Абзац сьомий статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

щодо інших питань, пов'язаних з особистими, житловими і майновими правами неповнолітніх. (Абзац восьмий частини першої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 673-IV (673-15) від 03.04.2003)

Справи, зазначені у частині першій цієї статті, розглядаються спеціально уповноваженими на те суддями (складом суддів) за участю представників служб у справах дітей, крім випадків, передбачених законом. { Частина друга статті 6 в редакції Закону N 864-XIV (864-14) від 08.07.99; із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

{ Частину третю статті 6 виключено на підставі Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Розділ IV СПЕЦІАЛЬНІ УСТАНОВИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Стаття 7. Приймальники-розподільники для дітей

Приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів внутрішніх справ, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. Приймальники-розподільники для дітей створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх

справ України. Права та обов'язки посадових осіб приймальників-розподільників визначаються положенням про приймальники-розподільники для дітей.

Приймальники-розподільники для дітей є юридичними особами.

У приймальники-розподільники для дітей діти поміщаються за рішенням суду.

Строк перебування дитини у приймальнику-розподільнику для дітей визначається судом залежно від наявності об'єктивних підстав для її тримання в цій установі. У приймальники-розподільники для дітей поміщаються діти, які:

1) досягли 11-річного віку та щодо яких є достатньо підстав вважати, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, і які не досягли віку, з якого за таке діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, – на строк, визначений слідчим суддею, судом у постановленій у кримінальному провадженні ухвалі про поміщення особи у приймальник-розподільник для дітей.

Влаштування дитини, тримання якої у приймальнику-розподільнику для дітей припинено, та невідкладне доставлення до подальшого місця влаштування здійснюються посадовими особами приймальника-розподільника для дітей;

{ Пункт 1 частини четвертої статті 7 в редакції Закону N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

2) підлягають направленню за рішенням суду, що набрало законної сили, до спеціальних навчально-виховних закладів, і є достатньо підстав вважати, що такі діти займатимуться протиправною діяльністю, – на строк, необхідний для доставлення їх до спеціальних навчально-виховних закладів, але не більше 30 діб;

3) самовільно залишили спеціальні навчально-виховні заклади, в яких вони перебували, – на строк, необхідний для доставлення їх до спеціальних навчально-виховних закладів, але не більше 30 діб;

4) перебувають у розшуку як такі, що зникли, залишили сім'ї або навчально-виховні заклади (бродяжать), – на строк, необхідний для передання їх уповноваженому підрозділу органів внутрішніх справ, який ініціював розшук, але не більше 36 годин;

{ Пункт 4 частини четвертої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

5) залишили держави постійного проживання і відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, підлягають поверненню до держави свого постійного проживання, – на строк, необхідний для передачі їх батькам, особам, які їх замінюють, або працівникам спеціалізованих установ держав постійного проживання.

Не підлягають доставленню до приймальників-розподільників для дітей діти, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи токсичних речовин, а також психічно хворі діти з вираженими симптомами хвороби.

Порядок тримання дітей, поміщених у приймальники-розподільники для дітей, визначається правилами внутрішнього розпорядку приймальника-розподільника для дітей, затвердженими Міністерством внутрішніх справ України.

{ Стаття 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007; в редакції Закону N 2507-VI (2507-17) від 09.09.2010 }

Стаття 8. Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації

Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання, та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

{ Частина перша статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законами N 609-V (609-16) від 07.02.2007, N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012, N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

Основними завданнями загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації є:

створення належних умов для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги;

забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму.

До загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації направляються за рішенням суду діти віком від 11 до 14 років, а до професійних училищ соціальної реабілітації – віком від 14 років.

Дітей тримають у зазначених школах і професійних училищах соціальної реабілітації у межах встановленого судом терміну, але не більше трьох років.

У загальноосвітніх школах соціальної реабілітації дітей можуть тримати у виняткових випадках до досягнення ними 15 років, а у професійних училищах соціальної реабілітації – до досягнення 19 років, якщо це необхідно для завершення навчального року або професійної підготовки.

Учні загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, яким виповнилося 15 років, але вони не стали на шлях виправлення, за рішенням суду за місцезнаходженням зазначеного закладу можуть бути переведені до професійного училища соціальної реабілітації. Це переведення може здійснюватися у межах терміну, встановленого рішенням суду, що застосував примусовий захід виховного характеру, але не більше трьох років.

Звільнення учнів з навчально-виховних закладів соціальної реабілітації провадиться достроково або після закінчення терміну перебування.

Діти, звільнені із загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, направляються директором школи до батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), а ті, які не мають батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), – до відповідних навчально-виховних закладів загального типу.

Діти, звільнені з професійних училищ соціальної реабілітації, направляються директором училища, як правило, за місцем проживання для працевлаштування за набутою спеціальністю, а в окремих випадках – до іншої місцевості за умови письмового підтвердження відповідної служби у справах дітей або державної служби зайнятості про можливість працевлаштування та забезпечення житлом дитини у цій місцевості. { Частина дев'ята статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Дострокове звільнення дітей із загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації провадиться судом за місцезнаходженням закладу за клопотанням ради школи чи училища.

Школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації створюються відповідно до законодавства. (Частина одинадцята статті 8 в редакції Закону N 864-XIV (864-14) від 08.07.99)

Стаття 9. Центри медико-соціальної реабілітації дітей

Центри медико-соціальної реабілітації дітей створюються в державній системі охорони здоров'я за визначенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, для дітей, які вживають алкоголь, наркотики, а також для дітей, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації.

{ Частина перша статті 9 в редакції Закону N 864-XIV (864-14) від 08.07.99; із змінами, внесеними згідно із Законами N 609-V (609-16) від 07.02.2007, N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Основним завданням центрів медико-соціальної реабілітації є створення умов і забезпечення лікування дітей від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та їх психосоціальної реабілітація і корекція.

До центрів медико-соціальної реабілітації направляються діти віком від 11 років на підставі висновку медико-експертної комісії.

Діти перебувають у центрах медико-соціальної реабілітації протягом терміну, необхідного для лікування, але не більше двох років.

Питання про перебування дитини у центрі медико-соціальної реабілітації розглядається керівництвом центру на підставі прохання, поданого батьками (усиновителями) чи опікунами (піклувальниками), а в разі відсутності останніх – на основі рішення служби у справах дітей. { Частина п'ята статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законами N 673-IV (673-15) від 03.04.2003, N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Центри медико-соціальної реабілітації дітей мають права юридичної особи, власний бланк, печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням.

Положення про центри медико-соціальної реабілітації дітей затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 10. Спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України

{ Назва статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами N 2377-IV (2377-15) від 20.01.2005, N 1254-VI (1254-17) від 14.04.2009 }

Спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України – це установи, в яких відбувають покарання неповнолітні віком від 14 років, засуджені до позбавлення волі. { Частина перша статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами N 2377-IV (2377-15) від 20.01.2005, N 1254-VI (1254-17) від 14.04.2009 }

Організація та діяльність спеціальних виховних установ регламентується кримінально-виконавчим законодавством. (Частина друга статті 10 в редакції Закону N 2377-IV (2377-15) від 20.01.2005)

(Стаття 10 із змінами, внесеними згідно із Законом N 312-XIV (312-14) від 11.12.98)

Стаття 11. Притулки для дітей служб у справах дітей

Притулки для дітей утворюються, реорганізуються та ліквідуються відповідно до соціальних потреб відповідного регіону Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських, районних у містах рад і підпорядковуються відповідній службі у справах дітей. { Частина перша статті 11 в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Притулки для дітей можуть також створюватися за погодженням із службами у справах дітей підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності, громадськими організаціями та громадянами.

У притулках для дітей тимчасово розміщуються діти віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах. { Статтю 11 доповнено частиною згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Діти можуть перебувати в притулку для дітей протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більш як 90 діб. { Частина статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 864-XIV (864-14) від 08.07.99; в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Не підлягають розміщенню у притулках діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворі з вираженими симптомами хвороби, а також ті, які вчинили кримінальне правопорушення і щодо яких є рішення про затримання, тримання під вартою або поміщення в приймальник-розподільник для дітей.

{ Частина п'ята статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

Основними завданнями притулків для дітей є соціальний захист дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, залишили сім'ї, навчальні заклади; створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливості навчатися, працювати та змістовно проводити дозвілля. { Частина статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законами N 864-XIV (864-14) від 08.07.99, N 3167-IV (3167-15) від 01.12.2005; в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Посадові особи притулків для дітей:

надають дітям кваліфіковані та різнобічні (психологічні, педагогічні, медичні, юридичні) консультації залежно від конкретних причин соціальної дискомфорності;

вживають вичерпних заходів щодо забезпечення дітям доступу до безоплатної правової допомоги на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги; { Частина сьому статті 11 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012 – зміна набирає чинності поетапно після початку діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги – див. розділ II Закону N 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012 }

сприяють у прийнятті рішення про зміну або створення нових умов життєдіяльності дітей у сім'ї, навчально-виховних закладах, за місцем роботи та в інших сферах;

порушують клопотання про застосування заходів громадського впливу, притягнення до кримінальної, адміністративної чи майнової відповідальності батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), які нехтують правами, інтересами дітей, провокують їх асоціальну поведінку, самовільне залишення сім'ї, навчально-виховних закладів, створюють загрозу їх здоров'ю та інтелектуальному розвитку;

вживають заходів щодо повернення дитини в безпечне сімейне оточення. { Частина сьому статті 11 доповнено абзацом п'ятим згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Притулки для дітей мають права юридичної особи, рахунок в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, власний бланк, печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням.

{ Частина восьма статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законами N 609-V (609-16) від 07.02.2007, N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Положення про притулки для дітей (565-97-п) затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 11-1. Центри соціально-психологічної реабілітації дітей

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей утворюються, реорганізуються та ліквідується Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських і районних у містах рад і підпорядковуються відповідній службі у справах дітей для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Строк перебування дитини в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей залежить від конкретних обставин, але не може перевищувати відповідно 9 і 12 місяців у разі стаціонарного і денного перебування. Строк перебування дитини в центрі визначається психолого-медико-педагогічною комісією за погодженням із відповідною службою у справах дітей.

До центрів соціально-психологічної реабілітації дітей не приймаються діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворі, із симптомами хвороби в гострому періоді або в період загострення хронічних захворювань, а також ті, що вчинили кримінальне правопорушення і щодо яких прийнято рішення про затримання, тримання під вартою або поміщення до приймальника-розподільника для дітей.

{ Частина третя статті 11-1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей є юридичними особами, мають реєстраційні рахунки в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, бланки, печатку і штамп встановленого зразка.

{ Частина четверта статті 11-1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей (87-2004-п) затверджує Кабінет Міністрів України.

{ Розділ IV доповнено статтею 11-1 згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

РОЗДІЛ

Стаття 11-2. Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) є закладами соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, дітей, розлучених із сім'єю, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги та подальшого їх влаштування.

{ Частина перша статті 11-2 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012 }

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) утворюються, реорганізуються та ліквідуються місцевою державною адміністрацією і підпорядковуються службі у справах дітей.

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) також можуть бути утворені громадськими, благодійними організаціями та фондами, у тому числі міжнародними, за погодженням з відповідною службою у справах дітей.

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) забезпечують перебування в них дітей протягом періоду, визначеного службою у справах дітей.

До соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок) не приймаються діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворі з вираженими симптомами хвороби, а також ті, що вчинили кримінальне правопорушення і щодо яких прийнято рішення про затримання, тримання під вартою або поміщення до приймального-розподільника для дітей.

{ Частина п'ята статті 11-2 із змінами, внесеними згідно із Законом N 245-VII (245-18) від 16.05.2013 }

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) є юридичними особами, мають власні бланки, печатку і штамп встановленого зразка.

Типове положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко) затверджує Кабінет Міністрів України.

{ Розділ IV доповнено статтею 11-2 згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Розділ V **ФІНАНСОВЕ ТА КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ** **І СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ УСТАНОВ ДЛЯ ДІТЕЙ**

Стаття 12. Джерела і порядок фінансування органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів соціального захисту для дітей

Фінансування органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів соціального захисту для дітей здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

{ Стаття 12 в редакції Закону N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Стаття 13. Матеріально-побутове і медичне забезпечення дітей у спеціальних установах та закладах соціального захисту для дітей

{ Назва статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Особам, поміщеним у приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи і професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи та притулки для дітей, створюються належні житлово-побутові умови відповідно до встановлених правил санітарії та гігієни. (Частина перша статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2377-IV (2377-15) від 20.01.2005)

Діти забезпечуються харчуванням, одягом, взуттям, предметами для навчання і дозвілля, а також комунально-побутовими послугами згідно з нормативами, затвердженими Кабінетом Міністрів України.

Лікувально-профілактична та санітарно-протиепідемічна робота у зазначених закладах організується і проводиться відповідно до законодавства про охорону здоров'я.

Часткове відшкодування витрат на утримання дітей у приймальниках-розподільниках для дітей, загальноосвітніх школах і професійних училищах соціальної реабілітації, центрах медико-соціальної реабілітації дітей здійснюється за рахунок батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 14. Кадрове забезпечення діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей

{ Назва статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

З метою належної організації діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей держава забезпечує спеціальну підготовку і перепідготовку керівників та фахівців (педагогів, соціальних психологів, соціологів, юристів, медичних працівників і працівників правоохоронних органів).

{ Текст статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Розділ VI

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ

І СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ УСТАНОВ ДЛЯ ДІТЕЙ

Стаття 15. Охорона прав дітей під час здійснення профілактики правопорушень

Діти, щодо яких здійснювався профілактичний захід або яких він торкнувся, у разі протиправного посягання на їх права, свободу, честь і гідність, заподіяння їм майнової чи іншої шкоди мають право на повне поновлення порушених прав і відшкодування заподіяної шкоди.

Посадові особи, винні у порушенні прав дітей, заподіянні їм шкоди під час проведення профілактичного заходу, несуть відповідальність на підставах і в порядку, передбачених законом. { Частина друга статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V (609-16) від 07.02.2007 }

Стаття 16. Контроль за діяльністю органів і служб у справах дітей, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей

Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції здійснюють контроль за діяльністю органів і служб у справах дітей, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей.

{ Стаття 16 в редакції Законів N 864-XIV (864-14) від 08.07.99, N 609-V (609-16) від 07.02.2007; текст статті 16 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Стаття 17. Нагляд за додержанням законів в органах і службах у справах дітей та спеціальних установах для дітей

Нагляд за додержанням законів уповноваженими підрозділами органів внутрішніх справ, приймальниками-розподільниками для дітей, школами та професійними училищами соціальної реабілітації, спеціальними виховними установами Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюється прокурором шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, та повноважень щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

{ Стаття 17 в редакції Закону N 1697-VII (1697-18) від 14.10.2014 }

Закон України «Про охорону дитинства»

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 30, ст.142)

Цей Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше;

дитинство – період розвитку людини до досягнення повноліття;

охорона дитинства – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав;

дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки;

діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, та безпритульні діти; { Абзац шостий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012 }

дитина, розлучена із сім'єю, – дитина, яка прибуває чи прибула на територію України без супроводу батьків чи одного з них, діда чи баби, повнолітніх брата чи сестри або опікуна чи піклувальника, призначених відповідно до законодавства країни походження, або інших повнолітніх осіб, які до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження взяли на себе відповідальність за виховання дитини; { Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012 }

безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання;

дитина-інвалід – дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту;

дитина-біженець – дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань; { Абзац статті 1 в редакції Закону N 177-IV (177-15) від 26.09.2002 }

дитина, яка потребує додаткового захисту, – дитина, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року (995_011) і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року (995_363) та Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (3671-17), але потребує захисту, оскільки вона була змушена прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок виникнення загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження, через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; { Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012 }

діти, які потребують тимчасового захисту, – діти, які є іноземцями та особами без громадянства, які постійно проживають на території країни, що має спільний кордон з Україною, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження; { Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012 }

неповна сім'я – сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей);

багатодітна сім'я – сім'я, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї включаються також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років; { Абзац статті 1 в редакції Закону N 3525-VI (3525-17) від 16.06.2011 } { Друге речення абзацу статті 1 набирає чинності з 1 січня 2012 року – див. пункт 2 Закону N 3525-VI (3525-17) від 16.06.2011 }

приймальна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання;

дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

контакт з дитиною – реалізація матір'ю, батьком, іншими членами сім'ї та родичами, у тому числі тими, з якими дитина не проживає, права на спілкування з дитиною, побачення зазначених осіб з дитиною, а також надання їм інформації про дитину або дитині про таких осіб, якщо це не суперечить інтересам дитини. { Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009 }

Стаття 2. Законодавство про охорону дитинства та його завдання

Законодавство про охорону дитинства ґрунтується на Конституції України (254к/96-ВР), Конвенції ООН про права дитини (995_021), міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і складається з цього Закону, а також інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні.

Стаття 3. Основні принципи охорони дитинства

Всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

{ Частина друга статті 3 в редакції Закону N 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012 }

Стаття 4. Система заходів щодо охорони дитинства

Система заходів щодо охорони дитинства в Україні включає:

визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері;

забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності;

проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства;

встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди.

Стаття 5. Організація охорони дитинства

Основні засади охорони дитинства та державну політику у цій сфері визначає Верховна Рада України шляхом затвердження відповідних загальнодержавних програм.

Проведення державної політики щодо охорони дитинства, розробку і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у цій сфері забезпечує Кабінет Міністрів України. Щорічно Кабінет Міністрів України звітує Верховній Раді України про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей та тенденції його змін у ході впроваджених соціально-економічних перетворень.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом, забезпечують:

проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, вирішення інших питань у цій сфері;

розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази;

вирішення питань щодо встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей;

організацію безкоштовного харчування учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, а також дітей-сиріт, дітей з неповних та багатодітних сімей у професійно-технічних навчальних закладах; { Дію абзацу п'ятого частини третьої статті 5 зупинено на 2003 рік (щодо забезпечення безкоштовним харчуванням учнів 1-3 класів загальноосвітніх навчальних закладів, крім дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із малозабезпечених сімей) згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002; дію абзацу п'ятого частини третьої статті 5 зупинено на 2004 рік щодо забезпечення безкоштовним харчуванням учнів 1-3 класів загальноосвітніх навчальних закладів, крім дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із малозабезпечених сімей згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом N 2505-IV (2505-15) від 25.03.2005 }

можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів; { Абзац шостий частини третьої статті 5 в редакції Закону N 76-VIII (76-19) від 28.12.2014 }

вирішення питань про надання пільг та державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства;

контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку та етичних норм стосовно дітей; (Частину третю статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом N 2304-IV (2304-15) від 11.01.2005)

вжиття інших заходів щодо охорони дитинства, віднесених до їх компетенції законодавством України.

Інші органи виконавчої влади в межах своїх повноважень:

подають Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення положень законодавства, які стосуються забезпечення захисту прав дітей;

подають висновки до проектів законодавчих актів із зазначених питань;

надають засобам масової інформації, громадськості та особам чи органам, які займаються вирішенням питань захисту дітей, загальну інформацію про забезпечення захисту прав дітей.

{ Частина четверта статті 5 в редакції Закону N 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009 }

У порядку, встановленому законодавством, трудові колективи, благодійні та інші громадські організації, фізичні особи можуть брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства, поліпшення становища дітей, створення розвиненої системи патронату дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, заходів, спрямованих на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, всебічного гармонійного культурного і фізичного розвитку дитини.

Держава сприяє трудовим колективам, громадським та благодійним організаціям, іншим об'єднанням громадян та фізичним особам у їх діяльності, спрямованій на поліпшення становища дітей, охорону їх прав та інтересів, заохочує розвиток усіх форм благодійності, патронату і спонсорства щодо дітей шляхом надання податкових, інвестиційних, митних, кредитних та тарифних пільг у порядку, встановленому законами України.

Розділ II ПРАВА ТА СВОБОДИ ДИТИНИ

Стаття 6. Право на життя та охорону здоров'я

Кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя.

З цією метою держава вживає заходів щодо:

зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності;

забезпечення надання необхідної медичної допомоги всім дітям;

боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі шляхом надання дітям доступу до достатньої кількості якісних харчових продуктів та чистої питної води;

створення безпечних і здорових умов праці;

надання матерям належних послуг з охорони здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди;

забезпечення всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, інформацією щодо охорони здоров'я і здорового харчування дітей, переваг грудного вигодовування, гігієни, санітарних умов проживання дітей та запобігання нещасним випадкам;

розвитку просвітницької роботи, послуг у галузі планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я;

пільгового забезпечення дітей ліками та харчуванням у порядку, встановленому законодавством.

Стаття 7. Право на ім'я та громадянство

Кожна дитина з моменту народження має право на ім'я та громадянство. Місце і порядок реєстрації народження дитини визначаються сімейним законодавством, реєстрацію актів цивільного стану, а підстави і порядок набуття та зміни громадянства визначаються Законом України «Про громадянство України» (2235-14), іншими нормативно-правовими актами.

(Стаття 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1410-IV (1410-15) від 03.02.2004)

Стаття 8. Право на достатній життєвий рівень

Кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Стаття 9. Право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації

Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю.

Діти мають право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення.

З метою реалізації цього права держава сприяє:

поширенню засобами масової інформації матеріалів, корисних для розвитку дитини;

виданню та розповсюдженню дитячої літератури та підручників шляхом створення пільгових умов для їх видання;

міжнародному співробітництву у сфері обміну та поширення інформації та матеріалів, що надходять із різних національних і міжнародних джерел;

діяльності засобів масової інформації, спрямованій на задоволення мовних потреб дітей, у тому числі тих, які належать до національних меншин.

Здійснення прав дитини на вільне висловлювання думки та отримання інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя.

Стаття 10. Право на захист від усіх форм насильства

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава здійснює захист дитини від:

усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;

втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;

залучення до екстремістських релігійних психокультурних угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у порядку (z0917-09), встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства.

{ Частина третя статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами N 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, N 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005, N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

{ Частина четверта статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами N 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, N 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005, N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється.

Процедура розгляду скарг дітей на порушення їх прав і свобод, жорстоке поводження, насильство і знущання над ними в сім'ї та поза її межами (z0099-04) встановлюється законодавством.

Розділ III ДИТИНА І СІМ'Я

Стаття 11. Дитина і сім'я

Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього.

Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків.

Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини.

Стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини

Виховання в сім'ї є першоосною розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, захищає права сім'ї, сприяє розвитку мережі дитячих закладів.

Позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов'язку утримувати дитей.

Порядок і розміри відшкодування витрат на перебування дитини в будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку-інтернаті, школі-інтернаті, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї, іншому закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються законодавством України.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.

У разі відмови від надання дитині необхідної медичної допомоги, якщо це загрожує її здоров'ю, батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність згідно з законом. Медичні працівники у разі критичного стану здоров'я дитини, який потребує термінового медичного втручання, зобов'язані попередити батьків або осіб, які їх замінюють, про відповідальність за залишення дитини в небезпеці.

Стаття 13. Державна допомога сім'ям з дітьми

З метою створення належних матеріальних умов для виховання дітей у сім'ях держава надає батькам або особам, які їх замінюють, соціальну допомогу, передбачену Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (2811-12) та іншими законами України.

Сім'ям з дітьми у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, надаються пільгові довгострокові кредити на придбання житла, предметів довгострокового користування та житлове будівництво.

Багатодітним сім'ям надаються такі пільги:

1) 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);

2) 50-відсоткова знижка плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) та вартості скрапленого балонного газу для побутових потреб у межах норм, визначених законодавством.

Площа житла, на яку надається знижка при розрахунках плати за опалення, становить 21 кв. метр опалюваної площі на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю;

3) 50-відсоткова знижка вартості палива, у тому числі рідкого, в межах норм, визначених законодавством, у разі якщо відповідні будинки не мають центрального опалення;

4) позачергове встановлення квартирних телефонів. Абонентна плата за користування квартирним телефоном встановлюється у розмірі 50 відсотків від затверджених тарифів.

{ Статтю 13 доповнено частиною третьою згідно із Законом N 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }

Пільги щодо плати за користування житлом (квартирної плати), комунальними послугами та вартості палива, передбачені пунктами 1-3 частини третьої цієї статті, надаються багатодітним сім'ям незалежно від виду житла та форми власності на нього.

{ Статтю 13 доповнено частиною четвертою згідно із Законом N 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }

Дитячим будинкам сімейного типу та прийомним сім'ям, в яких не менше року проживають відповідно троє або більше дітей, а також сім'ям (крім багатодітних сімей), в яких не менше року проживають троє і більше дітей, враховуючи тих, над якими встановлено опіку чи піклування, надаються пільги, передбачені частиною третьою, з урахуванням умов, визначених частиною четвертою цієї статті.

{ Статтю 13 доповнено новою частиною згідно із Законом N 4723-VI (4723-17) від 17.05.2012 }

Дітям з багатодітних сімей надаються такі пільги:

- 1) безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів;
- 2) щорічне медичне обстеження і диспансеризація в державних та комунальних закладах охорони здоров'я із залученням необхідних спеціалістів, а також компенсація витрат на зубопротезування;
- 3) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;
- 4) безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання;
- 5) безоплатне одержання послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (375-17).
{ Статтю 13 доповнено частиною згідно із Законом N 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }
 Батькам і дітям з багатодітних сімей видаються відповідні посвідчення. Зразок посвідчення (209а-2010-п), порядок виготовлення і видачі посвідчень (209-2010-п) встановлюються Кабінетом Міністрів України.
{ Статтю 13 доповнено частиною згідно із Законом N 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }
 Установити, що пільги, передбачені пунктами 1, 2, 3 та 4 частини третьої та пунктом 1 частини шостої цієї статті, надаються за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.
{ Статтю 13 доповнено частиною восьмою згідно із Законом N 76-VIII (76-19) від 28.12.2014 }

Стаття 14. Розлучення дитини з сім'єю

Діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили.

Під час вчинення дій, пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом, судом заслуховується думка та побажання дитини.

Стаття 15. Право дитини на контакт з батьками, які проживають окремо

{ Назва статті 15 в редакції Закону N 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009 }

Дитина, яка проживає окремо від батьків або одного з них, має право на підтримання з ними регулярних особистих стосунків і прямих контактів.

Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини.

У разі коли батьки не можуть дійти згоди щодо участі одного з батьків, який проживає окремо, у вихованні дитини, порядок такої участі визначається органами опіки та піклування за участю батьків виходячи з інтересів дитини. Рішення органів опіки та піклування з цих питань можуть бути оскаржені до суду у порядку, встановленому законом.

Дитина має право на отримання інформації про відсутніх батьків, якщо це не завдає шкоди її психічному і фізичному здоров'ю.

Стаття 16. Право дитини на контакт з батьками, іншими членами сім'ї та родичами, які проживають у різних державах

{ Назва статті 16 в редакції Закону N 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009 }

Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право на регулярні особисті стосунки і прямі контакти з обома батьками. Дитина та її батьки для возз'єднання сім'ї мають право на вільний в'їзд в Україну та виїзд з України у порядку, встановленому законом.

Батьки, інші члени сім'ї та родичі, зокрема ті, які проживають у різних державах, не повинні перешкоджати одне одному реалізувати право дитини на контакт з ними, зобов'язані гарантувати повернення дитини до місця її постійного проживання після реалізації нею права на контакт, не допускати неправомірної зміни її місця проживання.

{ Статтю 16 доповнено частиною другою згідно із Законом N 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009 }

Стаття 16-1. Заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт

Заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт визначаються судом у кожному конкретному випадку.

Такими заходами і гарантіями є:

зобов'язання особи, яка контактує з дитиною, оплачувати витрати, пов'язані з переїздом та проживанням дитини, а також, у разі потреби, – будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину, повідомляти особі, з якою проживає дитина, про місце перебування дитини під час реалізації нею права на контакт, з'являтися особисто разом з дитиною до органу опіки та піклування з періодичністю, визначеною судом;

заборона зміни місця перебування дитини під час реалізації нею права на контакт;

реалізація права на контакт з дитиною на території іноземної держави за умови подання органу опіки та піклування за місцем проживання дитини документа, що підтверджує визнання рішення суду України про контакт з дитиною на території іншої держави;

інші заходи, передбачені законом.

{ Закон доповнено статтею 16-1 згідно із Законом N 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009 }

Стаття 17. Право дитини на майно

Кожна дитина, в тому числі й усиновлена, має право на одержання в установленому законом порядку в спадщину майна і грошових коштів батьків чи одного з них у разі їх смерті або визнання їх за рішенням суду померлими незалежно від місця проживання. Дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, не втрачає права на успадкування їх майна.

У разі визнання батьків або одного з них рішенням суду безвісно відсутніми дитина має право на утримання за рахунок їх коштів і майна.

Батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування, наданого відповідно до закону, укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

{ Частина третя статті 17 в редакції Закону N 3234-VI (3234-17) від 19.04.2011 }

Суд у разі позбавлення батьків батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав одночасно накладає заборону на відчуження майна та житла дітей, про що повідомляє нотаріуса за місцем знаходження майна та житла. { Частина четверта статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2435-VI (2435-17) від 06.07.2010 }

Інші майнові права дитини та порядок їх захисту встановлюються законами України.

Стаття 18. Право дитини на житло

Держава забезпечує право дитини на проживання в таких санітарно-гігієнічних та побутових умовах, що не завдають шкоди її фізичному та розумовому розвитку.

Діти – члени сім'ї наймача або власника жилого приміщення мають право користуватися займаним приміщенням нарівні з власником або наймачем.

Органи опіки та піклування зобов'язані здійснювати контроль за дотриманням батьками або особами, які їх замінюють, майнових та житлових прав дітей при відчуженні жилих приміщень та купівлі нового житла.

Розділ IV ДИТИНА І СУСПІЛЬСТВО

Стаття 19. Право на освіту

Кожна дитина має право на освіту.

Держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій та пільг учням і студентам цих закладів у порядку, встановленому законодавством України.

Держава забезпечує право на вибір навчального закладу і навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування організують облік дітей дошкільного та шкільного віку для виконання вимог щодо навчання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах.

Учні державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладів із числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і дітей, які потребують особливих умов виховання, перебувають на повному утриманні держави. Порядок забезпечення учнів державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладів стипендією, організації харчування учнів із числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, дітей-інвалідів/інвалідів I-III групи та дітей із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (1768-14), визначається Кабінетом Міністрів України.

{ Частина п'ята статті 19 в редакції Закону N 76-VIII (76-19) від 28.12.2014 }

Органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства можуть забезпечувати харчуванням учнів інших категорій та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів.

{ Частина статті 19 в редакції Закону N 76-VIII (76-19) від 28.12.2014 }

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (за винятком тих, які мають вади фізичного та розумового розвитку і не можуть навчатися в загальних навчальних закладах), навчаються в загальноосвітніх школах.

Для дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства, які потребують опіки і стороннього догляду, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, за згодою батьків дітей або осіб, які їх замінюють, забезпечує навчання в загальноосвітніх та спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах за відповідними навчальними програмами, у тому числі і в домашніх умовах.

{ Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом N 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005; із змінами, внесеними згідно із

Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 } Діти-інваліди та інваліди з дитинства, які перебувають у реабілітаційних закладах, закладах та установах, що належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, охорони здоров'я, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, охорони здоров'я, місцевих державних адміністрацій, мають право на здобуття освіти за індивідуальними навчальними програмами, які узгоджуються з індивідуальними програмами реабілітації дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства.

{ Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом N 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005; із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Держава забезпечує пільгові умови для вступу до державних та комунальних професійно-технічних, вищих навчальних закладів дітям-інвалідам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та іншим категоріям дітей, які потребують соціального захисту, у тому числі дітям з багатодітних сімей, у складі яких є п'ятеро і більше дітей, за умови наявності у них достатнього рівня підготовки.

{ Частина статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }

Діти з багатодітних сімей, у складі яких є п'ятеро і більше дітей, а також особи віком від 18 до 23 років із таких сімей звільняються від плати за навчання у вищих навчальних закладах державної та комунальної форми власності усіх рівнів акредитації за умови, що певний освітньо-кваліфікаційний рівень вони здобувають вперше.

{ Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом N 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }

Норми навантаження у навчальних програмах та планах навчальних закладів повинні визначатися з урахуванням віку та стану здоров'я дітей. Контроль за дотриманням цих норм у порядку, встановленому законодавством, здійснюють центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах освіти і науки, охорони здоров'я.

{ Частина статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

У порядку, встановленому законодавством, держава забезпечує підтримку та заохочення особливо обдарованих дітей шляхом направлення їх на навчання до провідних вітчизняних та іноземних навчальних закладів і встановлення спеціальних стипендій.

Стаття 20. Залучення дитини до національної та світової культури

З метою сприяння соціальному, духовному, моральному благополуччю, всебічному здоровому розвитку дитини держава забезпечує їй безкоштовний доступ до національних духовних та історичних цінностей, досягнень світової культури шляхом надання можливості користування бібліотечними фондами, виставковими залами, музеями тощо. З цією метою створюється мережа спеціальних дитячих закладів культури, закладів позашкільної освіти, діяльність яких спрямовується на сприяння розвитку індивідуальної та колективної творчості дітей.

Розробка навчальних програм, що застосовуються в навчальних закладах, повинна базуватися на найкращих здобутках людства у сфері культури, засадах моралі та добра, національних духовних традиціях.

Держава сприяє випуску і забезпеченню доступності кіно- та відеофільмів, теле- і радіопередач, виданню друкованих засобів масової інформації, розрахованих на дитячу та молодіжну аудиторію, а також поширенню іншої корисної для культурного розвитку дітей інформації.

Забороняється пропагування у засобах масової інформації культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини.

Стаття 20-1. Особливості перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування

Діти віком до 16 років з двадцять другої до шостої години можуть перебувати у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування лише в присутності принаймні одного з батьків чи іншого законного представника дитини або особи, яка її супроводжує і несе за неї персональну відповідальність.

Власники закладів, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладів громадського харчування та уповноважені ними особи зобов'язані вживати заходів щодо недопущення у такі заклади з двадцять другої до шостої години дітей до 16 років без супроводження осіб, зазначених у частині першій цієї статті.

Власники закладів, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладів громадського харчування та уповноважені ними особи мають право у період з двадцять другої до шостої години вимагати у відвідувачів таких закладів документи, що підтверджують досягнення ними 16-річного віку.

{ Закон доповнено статтею 20-1 згідно із Законом N 243-VII (243-18) від 16.05.2013 }

Стаття 21. Дитина і праця

Порядок застосування праці дітей визначається законодавством України про працю.

Вік, з якого допускається прийняття дитини на роботу, становить 16 років. Діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися на роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків.

Для дітей, молодших 16 років, тривалість робочого часу обмежується відповідно до потреб їх розвитку та професійної підготовки. Час, витрачений дитиною за згодою власника або уповноваженого ним органу на професійну підготовку в межах встановленого законодавством робочого часу, зараховується як робочий час.

Забороняється залучення дітей до найгірших форм дитячої праці, участі у важких роботах і роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та до праці понад встановлений законодавством скорочений робочий час. (Частина четверта статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005)

До найгірших форм дитячої праці належать:

усі форми рабства або практика, подібна до рабства, зокрема, продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав;

використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності;

робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини.

(Статтю 21 доповнено частиною згідно із Законом N 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005)

Діти приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду за наявності письмового медичного висновку про відсутність протипоказань для участі у трудовій діяльності та в подальшому до досягнення 21 року щорічно підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам.

Участь у трудовій діяльності дітей-інвалідів та дітей з вадами фізичного та розумового розвитку забезпечується шляхом створення відповідної мережі робочих місць.

З метою захисту своїх трудових прав діти, які працюють, можуть створювати професійні спілки або вступати до існуючих професійних спілок у порядку, встановленому законодавством України.

Державний контроль і нагляд за дотриманням трудових прав дитини забезпечується в порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 22. Право на зайняття підприємницькою діяльністю

Діти, які досягли 16-річного віку, мають право займатися підприємницькою діяльністю, можуть бути членами колективного сільськогосподарського підприємства та членами селянського (фермерського) господарства в порядку, встановленому законом.

Стаття 23. Право на об'єднання в дитячі та молодіжні організації

Діти мають право на об'єднання в самостійні дитячі та молодіжні громадські організації за умови, що їх діяльність не суперечить Конституції України (254к/96-ВР) та законам України, не порушує громадський порядок і безпеку держави, права і свободи інших осіб, не шкодить моралі та здоров'ю дітей та інших громадян.

Дитячі громадські організації можуть створювати свої об'єднання, встановлювати контакти з дитячими громадськими організаціями інших країн, вступати до міжнародних дитячих об'єднань.

Створення дитячих організацій політичного та релігійного спрямування забороняється.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування надають допомогу дитячим організаціям та об'єднанням, сприяють їх роботі.

Розділ V ДИТИНА В НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВАХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Стаття 24. Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та безпритульних дітей

Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечує держава.

Безпритульні діти в порядку, встановленому законом (2623-15), тимчасово розміщуються у притулках для дітей служб у справах дітей, у яких створюються належні житлово-побутові умови та умови, спрямовані на забезпечення їх соціальної адаптації та підготовку до повернення у рідні сім'ї або передачі під опіку і піклування, надається правова, психологічна, медична та інша допомога таким дітям. { Частина друга статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані під опіку чи піклування, на усиновлення або влаштовані на виховання в сім'ї громадян (прийомні сім'ї), в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу на повне державне утримання. Вихованцям таких закладів створюються необхідні умови для їх всебічного і гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та праці.

Посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, працівники Міністерства внутрішніх справ України, працівники відповідних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, житлово-експлуатаційних організацій, навчальних закладів, громадяни та інші особи, яким стало відомо про факт залишення дитини без опіки (піклування) батьків, зобов'язані негайно повідомити про це органи опіки та піклування за місцем знаходження дитини.

{ Частина четверта статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Усиновлення допускається виключно в інтересах дитини України відповідно до закону.

Усиновлення (удочеріння) є оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземцями провадиться, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України.

{ Частина сьома статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, не може здійснюватися іноземцем, який не перебуває в шлюбі, за винятком, коли іноземець є родичем дитини.

{ Статтю 24 доповнено частиною згідно із Законом N 257-VI (257-17) від 10.04.2008 }

Переважне право серед інших іноземців на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають громадяни держав, які уклали міжнародні договори з Україною про усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

{ Частина дев'ята статті 24 в редакції Закону N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Порядок передачі дітей на усиновлення, а також здійснення контролю за умовами їх проживання і виховання в сім'ях усиновителів (905-2008-п) встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців або осіб без громадянства забороняється.

{ Частина статті 24 в редакції Закону N 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005 }

Порядок створення, реорганізації та ліквідації навчально-виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передачі дітей на виховання та спільне проживання в прийомні сім'ї (565-2002-п) або дитячі будинки сімейного типу (564-2002-п), а також положення про них затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Працівники закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які здійснюють виховні функції, в разі вчинення аморального проступку, не сумісного з продовженням зазначеної роботи, притягаються до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому законом.

Контроль за умовами виховання і проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ях опікунів (піклувальників), усиновителів, у дитячих будинках сімейного типу, в прийомних сім'ях покладається на органи опіки і піклування, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або інші уповноважені органи.

{ Частина статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законами N 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, N 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005, N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Стаття 25. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави.

Відсутність одного або обох з батьків та батьківського піклування підтверджується відповідними документами, які є підставою для надання цим дітям матеріального забезпечення і пільг, передбачених законодавством України.

У разі передачі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку чи піклування, влаштування в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї жиле приміщення, в якому вони проживали, зберігається за дітьми протягом усього часу перебування їх в цих закладах, у опікунів чи піклувальників, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї незалежно від того, чи проживають у жиллому приміщенні, з якого вибули діти, інші члени сім'ї. Жиле приміщення, яке зберігається за дітьми, може бути передано в оренду іншим громадянам на строк до повернення дітей із зазначених закладів, від опікунів чи піклувальників, з прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу. Порядок збереження і передачі в оренду жилого приміщення та іншого майна дитини затверджується Кабінетом Міністрів України. { Частина третя статті 25 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2394-VI (2394-17) від 01.07.2010 }

Держава забезпечує дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також особам з їх числа, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, мали впорядковане житло, що зберігалось за ними, вселення їх у ці приміщення і повернення їм майна, що знаходилося в цих приміщеннях на день передачі дітей під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. { Частина четверта статті 25 в редакції Закону N 2394-VI (2394-17) від 01.07.2010 }

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не мали впорядкованого житла або вселення яких у приміщення, що зберігалось за ними, неможливе внаслідок його знищення чи пошкодження або з інших поважних причин, що унеможливають проживання там цих дітей, забезпечуються позачергово впорядкованим житлом за місцем їх походження або проживання до влаштування в сім'ї громадян, відповідні заклади в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. { Статтю 25 доповнено частиною згідно із Законом N 2394-VI (2394-17) від 01.07.2010 }

Держава гарантує матеріальну допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, у дитячих будинках сімейного типу і прийомних сім'ях у порядку, встановленому законодавством України.

Дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення ними 18-річного віку надається одноразова допомога у розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України (823-2005-п). (Дію частини статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом

№ 380-IV (380-15) від 26.12.2002; дію частини статті 25 зупинено на 2004 рік згідно із Законом № 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003; в редакції Закону № 2505-IV (2505-15) від 25.03.2005)
(Установити, що у 2004 році положення і норми, передбачені частиною статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України, в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2004 рік згідно із Законом № 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003)

Держава гарантує працевлаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, після повернення їх з дитячих закладів, від опікунів чи піклувальників, з дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей, закінчення навчання в державних та комунальних навчальних закладах.

Стаття 26. Захист прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку

Дискримінація дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку забороняється.

Держава сприяє створенню дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку з урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів, гарантує надання їм відповідної матеріальної допомоги, встановлення одному з батьків дитини-інваліда чи особі, яка його замінює, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за його згодою, скороченого робочого дня, надання додаткової оплачуваної відпустки на строк до 5 днів, відпустки без збереження заробітної плати та інших пільг, передбачених законодавством України.

Дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку надається безоплатна спеціалізована медична, дефектологічна і психологічна допомога та здійснюється безоплатне протезування у відповідних державних і комунальних закладах охорони здоров'я, надається можливість отримати базову, професійно-технічну та вищу освіту, в тому числі в домашніх умовах. Таким дітям гарантується безоплатне забезпечення засобами індивідуальної корекції.

З метою створення умов для безперешкодного доступу дітей-інвалідів та дітей з вадами фізичного розвитку до об'єктів соціальної інфраструктури планування та забудова населених пунктів, формування жилих районів, розробка проектних рішень, будівництво та реконструкція будинків, споруд та їх комплексів, об'єктів та засобів громадського транспорту повинні здійснюватися з дотриманням вимог Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (875-12).

Діти-інваліди мають право на безоплатне матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення, а також забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами індивідуальної корекції відповідно до законодавства. (Статтю 26 доповнено частиною згідно із Законом № 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005)

Діти-інваліди, які мають порушення опорно-рухового апарату, за наявності відповідного висновку медико-соціальної експертизи, що підтверджує їх право на забезпечення автомобілем (у разі необхідності з ручним керуванням), і яким виповнилося 5 років, забезпечуються автотранспортними засобами на пільгових умовах. Право на управління таким автотранспортним засобом, за наявності відповідного документа на право управління автомобілем, набуває один із повнолітніх членів сім'ї (або найближчих родичів) інваліда. (Статтю 26 доповнено частиною згідно із Законом № 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005)

Діти-інваліди з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які проживають у сім'ях піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, державних або комунальних дитячих закладах, після досягнення повноліття забезпечуються житлом у порядку, встановленому статтею 33 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (875-12). { Частина сьома статті 26 в редакції Закону № 2394-VI (2394-17) від 01.07.2010 }

Стаття 27. Заклади для дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку

Для дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку, які не можуть навчатися в загальних навчальних закладах, створюються спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати), загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати), будинки-інтернати для дітей-інвалідів, дошкільні та інші заклади, в яких вони утримуються за рахунок держави. При направленні дітей до таких закладів останні мають обиратися з урахуванням принципу їх максимальної територіальної наближеності до місця проживання батьків або осіб, що їх замінюють.

Кошти на фінансування будівництва та утримання закладів для дітей-інвалідів і дітей з вадами розумового або фізичного розвитку в Державному бюджеті України, бюджеті Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетах виділяються окремою статтею.

Стаття 28. Захист дітей, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф

Дітям, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, держава забезпечує всебічну підтримку. В порядку, встановленому законодавством, їм гарантується першочергове і невідкладне відселення з небезпечної зони, надання кваліфікованої безоплатної медичної допомоги, пенсійного, соціального та іншого забезпечення, компенсацій за втрачене або пошкоджене майно та житло, вживаються заходи щодо сприяння возз'єднанню з членами сім'ї.

Стаття 29. Державна допомога дітям, ураженим ВІЛ-інфекцією, та дітям, хворим на інші невиліковні та тяжкі хвороби

Дітям, ураженим ВІЛ-інфекцією (ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД), гарантується державна допомога в порядку та обсягах, визначених Законом України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» (1972-12).

Діти, хворі на інші невиліковні та тяжкі хвороби, мають право на державну допомогу в порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 30. Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах

Участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганда серед дітей війни і насильства забороняються.

Держава вживає всіх можливих заходів для забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та догляду за ними. Їм надається матеріальна, медична та інша допомога, в разі потреби їх влаштовують у заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, заклади охорони здоров'я тощо.

Стаття 31. Захист дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Держава через уповноважені органи вживає необхідних заходів щодо забезпечення захисту дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту на території України.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції) сприяє розшуку батьків або інших законних представників дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'ями, влаштуванню таких дітей у відповідні дитячі заклади або сім'ї.

{ Частина друга статті 31 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Органи опіки та піклування вживають заходів щодо тимчасового влаштування у відповідні дитячі заклади або сім'ї дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'ями, встановлення опіки чи піклування над такими дітьми, сприяють дітям-біженцям та дітям, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлученим із сім'ями, у реалізації їхніх прав.

{ Стаття 31 в редакції Законів N 177-IV (177-15) від 26.09.2002, N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012 }

Стаття 32. Захист дитини від незаконного переміщення

У порядку, встановленому законодавством України та відповідними міжнародними договорами, держава вживає заходів для боротьби з незаконним переміщенням, вивезенням та неповерненням дітей з-за кордону, їх викраденням, торгівлею та контрабандою ними.

Стаття 33. Захист прав дитини на особисту свободу

Право дитини на особисту свободу охороняється законом.

Затримання та арешт неповнолітніх застосовується як винятковий захід і тільки у випадках та порядку, встановлених законом. Про затримання дитини відповідні органи негайно повідомляють батьків чи осіб, які їх замінюють, а також органи прокуратури. Забороняється утримання дитини в одному приміщенні з дорослими затриманими, арештованими чи засудженими особами.

Порядок притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та відбування ними покарання встановлюється законом.

Не допускається застосування до дитини насильства, погроз, інших незаконних дій з метою примушення її дати показання як свідка або визнання своєї вини.

Примусові заходи виховного характеру за вчинення дитиною злочину або в інших передбачених законом випадках застосовуються до неї лише судом.

Стаття 34. Захист прав дитини в спеціальних навчально-виховних закладах для неповнолітніх, які потребують особливих умов виховання

Неповнолітні правопорушники, які потребують особливих умов виховання, в порядку, встановленому законом, направляються до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації.

Неповнолітні, які вживають алкоголь, наркотики, та неповнолітні, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації, в порядку, встановленому законом, направляються до центрів медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.

Дітям, які перебувають у зазначених закладах, гарантується право на гуманне ставлення з боку оточуючих, на охорону здоров'я, отримання базової освіти і професійної підготовки, побачення з батьками або особами, які їх замінюють, відпустку, листування, на отримання передач, посилок від батьків, гуманітарних, благодійних та інших громадських організацій, які виявили бажання допомогти їм, у порядку, встановленому законодавством України.

Розділ VI ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ДИТИНСТВА

Стаття 35. Відповідальність за порушення законодавства про охорону дитинства

Особи, винні у порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України.

Розділ VII МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 36. Участь України у міжнародному співробітництві з охорони дитинства

Україна бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони дитинства та захисту законних прав дитини відповідно до норм міжнародного права.

У порядку, встановленому законом, Україна укладає з іноземними державами договори про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, з питань правового захисту дітей – громадян України, усиновлених іноземцями, та здійснення контролю за умовами утримання та виховання таких дітей у сім'ях іноземців.

{ Частина друга статті 36 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Стаття 37. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у законодавстві України про охорону дитинства, застосовуються правила міжнародного договору.

Розділ VIII ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Кабінету Міністрів України у тримісячний термін:
  - подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін до законів України, що впливають з цього Закону;
  - привести свої нормативно-правові акти у відповідність з цим Законом;
  - забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають вимогам цього Закону.

Закон України «Про соціальні послуги»

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 45, ст.358)

{ Із змінами, внесеними згідно із Законами N 1891-IV (1891-15) від 24.06.2004, ВВР, 2004, N 50, ст.537 N 1276-VI (1276-17) від 16.04.2009, ВВР, 2009, N 38, ст.535 N 1759-VI (1759-17) від 15.12.2009, ВВР, 2010, N 9, ст.76 N 3236-VI (3236-17) від 19.04.2011, ВВР, 2011, N 42, ст.435 N 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011, ВВР, 2012, N 19-20, ст.173 N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012, ВВР, 2013, N 3, ст.22 N 5076-VI (5076-17) від 05.07.2012, ВВР, 2013, N 27, ст.282 N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012, ВВР, 2013, N 41, ст.549 }

Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення основних термінів

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:
соціальні послуги – комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем; { Абзац другий статті 1 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

складні життєві обставини – обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких

особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті; { Абзац третій статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011; в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

соціальний працівник – професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги;

соціальне обслуговування – система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності;

соціальні служби – підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги;

{ Абзац сьомий статті 1 виключено на підставі Закону N 3236-VI (3236-17) від 19.04.2011 }

тимчасовий притулок для дорослих – організація нічного або тимчасового проживання бездомних людей, осіб, що постраждали від фізичного або психічного насильства та торгівлі людьми, стихійного лиха, катастрофи тощо, з наданням їм правової, психологічної, соціальної, медичної та побутової допомоги в подоланні тимчасових труднощів, сприянні у встановленні особи, відновленні документів, паспортизації та працевлаштуванні; { Абзац восьмий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законами N 1276-VI (1276-17) від 16.04.2009, N 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011 }

тимчасовий притулок для неповнолітніх – організація тимчасового проживання, виховання, утримання безпритульних дітей, дітей, позбавлених батьківського піклування, які зазнали жорстокості, насильства та постраждали від торгівлі дітьми або з інших причин потребують соціального захисту; { Абзац дев'ятий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011 }

{ Абзац десятий статті 1 виключено на підставі Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

суб'єкти, що надають соціальні послуги – підприємства, установи, організації та заклади незалежно від форми власності та господарювання, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги; { Абзац одинадцятий статті 1 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

соціальний робітник – особа, яка надає соціальні послуги та має підготовку, що відповідає вимогам та характеру роботи, що виконується; { Статтю 1 доповнено абзацом дванадцятим згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

соціальна група – група осіб, об'єднаних за спільною соціальною, демографічною або іншою ознакою, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують надання їм однотипних соціальних послуг; { Статтю 1 доповнено абзацом тринадцятим згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

державний стандарт соціальної послуги – визначені нормативно-правовим актом центрального органу виконавчої влади у сфері соціальної політики зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальної послуги, показники її якості (z0876-12);

{ Статтю 1 доповнено абзацом чотирнадцятим згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

показники якості соціальних послуг – сукупність показників, які використовуються для оцінювання діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, які ґрунтуються на позитивній результативності соціальних послуг відносно її одержувачів і ступеня задоволення їх потреби в цих послугах; { Статтю 1 доповнено абзацом п'ятнадцятим згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

соціальне замовлення – засіб регулювання діяльності у сфері надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі суб'єктів господарювання для задоволення

потреб у соціальних послугах, визначених місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. { Статтю 1 доповнено абзацом шістнадцятим згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

Стаття 2. Основні засади надання соціальних послуг
Основними засадами надання соціальних послуг є:
сприяння особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних засобів і можливостей;
попередження виникнення складних життєвих обставин;
створення умов для самостійного розв'язання життєвих проблем, що виникають.

Стаття 3. Основні принципи надання соціальних послуг
Надання соціальних послуг ґрунтується на принципах:
адресності та індивідуального підходу;
доступності та відкритості;
добровільності вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг;
гуманності;
комплексності;
максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, що надають соціальні послуги;
законності;
соціальної справедливості;
забезпечення конфіденційності суб'єктами, що надають соціальні послуги; { Абзац десятий статті 3 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }
дотримання суб'єктами, що надають соціальні послуги, державних стандартів соціальних послуг, етичних норм і правил. { Статтю 3 доповнено абзацом одинадцятим згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

Стаття 4. Законодавство про соціальні послуги
Законодавство України про соціальні послуги ґрунтується на Конституції України (254к/96-ВР) і складається з цього Закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України.
У разі якщо міжнародними договорами України встановлено більш високі вимоги до надання соціальних послуг, ніж ті, що передбачені законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору.

Розділ II

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ТА ПОТРЕБУЮТЬ СТОРОННЬОЇ ДОПОМОГИ, НА СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ

Стаття 5. Види соціальних послуг та форми їх надання
Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування.

Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації.

Соціальне обслуговування здійснюється: { Абзац перший частини третьої статті 5 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

- за місцем проживання особи (вдома);
- у стаціонарних інтернатних установах та закладах;
- у реабілітаційних установах та закладах;
- в установах та закладах денного перебування;

в установах та закладах тимчасового або постійного перебування;
у територіальних центрах надання соціальних послуг; { Абзац сьомий частини третьої статті 5 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

в інших закладах соціальної підтримки (догляду).

Відповідно до цього Закону можуть надаватися такі види соціальних послуг:

соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, соціально-побутової адаптації, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо; { Абзац другий частини четвертої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

психологічні послуги – надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад;

соціально-педагогічні послуги – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб;

соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;

соціально-економічні послуги – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;

юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, захист прав та інтересів особи, інша правова допомога тощо);

{ Абзац сьомий частини четвертої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5076-VI (5076-17) від 05.07.2012 }

послуги з працевлаштування – пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;

{ Абзац дев'ятий частини четвертої статті 5 виключено на підставі Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги);

інші соціальні послуги.

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, можуть їх надавати в інших формах, не передбачених цією статтею, але визначених Кабінетом Міністрів України в переліку платних соціальних послуг (12-2004-п).

{ Частину шосту статті 5 виключено на підставі Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

Перелік та порядок надання соціальних послуг за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування регулюються законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Стаття 6. Право на отримання соціальних послуг

Право на отримання соціальних послуг мають громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах та перебувають у

складних життєвих обставинах, у тому числі особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (3671-17).

{ Текст статті 6 в редакції Закону N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012 }

Розділ III ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ З НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Стаття 7. Порядок надання соціальних послуг

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, здійснюють свою діяльність відповідно до статутних документів, цивільно-правових договорів (для фізичних осіб – підприємців), в яких визначено перелік соціальних послуг, категорії осіб, яким вони надаються, за наявності відповідної підготовки їх працівників, з дотриманням державних стандартів соціальних послуг, етичних, правових норм і принципів надання соціальних послуг. Критерії діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги (1039-2012-п), встановлюються Кабінетом Міністрів України.

{ Частина перша статті 7 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, на договірних засадах можуть залучати для виконання цієї роботи інші підприємства, установи, організації, фізичних осіб, зокрема волонтерів.

Перелік соціальних послуг (z1614-12) затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері соціальної політики. { Статтю 7 доповнено новою частиною згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

Соціальні послуги можуть надаватися як за плату, так і безоплатно.

Соціальні послуги державними та комунальними суб'єктами, а також іншими суб'єктами, що надають соціальні послуги із залученням бюджетних коштів, в обсягах, визначених державними стандартами соціальних послуг, безоплатно надаються: { Абзац перший частини п'ятої статті 7 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу;

громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, бездомністю, стихійним лихом, катастрофами, особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо середньомісячний дохід цих осіб нижчий, ніж встановлений прожитковий мінімум; { Абзац третій частини п'ятої статті 7 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012; із змінами, внесеними згідно із Законом N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012 }

дітям та молоді, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Особам, крім зазначених у частині п'ятій цієї статті, соціальні послуги в обсягах, визначених державними стандартами, можуть надаватися із встановленням диференційованої плати залежно від доходу таких осіб у порядку (1184-2012-п), визначеному Кабінетом Міністрів України.

{ Частина статті 7 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

Соціальні послуги понад обсяги, визначені державними стандартами, надаються за плату. Порядок регулювання тарифів на соціальні послуги (268-2005-п) встановлюється Кабінетом Міністрів України.

{ Частина статті 7 в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

Фізичним особам, які надають соціальні послуги, призначаються і виплачуються компенсаційні виплати в порядку (558-2004-п) та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

{ Статтю 8 виключено на підставі Закону N 1759-VI (1759-17) від 15.12.2009 }

Стаття 9. Порядок і умови отримання соціальних послуг

Для отримання соціальних послуг, що надаються державними та комунальними суб'єктами, особа, яка їх потребує, має звернутися з письмовою заявою до місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування.

Для отримання соціальних послуг, що надаються недержавними суб'єктами, особа, яка їх потребує, звертається до відповідного суб'єкта, що їх надає.

У разі якщо особа, яка потребує соціальних послуг, за віком або станом здоров'я неспроможна самостійно прийняти рішення про необхідність їх надання, таке рішення може прийняти опікун чи піклувальник, органи опіки та піклування відповідно до законодавства.

Стаття 10. Основні права отримувачів соціальних послуг

При одержанні соціальних послуг громадяни мають право на:

- поважливе і гуманне ставлення з боку суб'єктів, що надають соціальні послуги;
- вибір установи та закладу, а також форми соціального обслуговування;
- інформацію щодо своїх прав, обов'язків та умов надання соціальних послуг;
- згоду на соціальні послуги;
- відмову від соціальних послуг;
- конфіденційність інформації особистого характеру, що стала відомою суб'єкту, який надає соціальні послуги;
- захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку.

Стаття 11. Основні права та обов'язки осіб, що надають соціальні послуги

Особи, що надають соціальні послуги, мають право на:

- профілактичний огляд і обстеження при прийнятті на роботу та диспансерний нагляд за рахунок роботодавця;
- захист професійної честі, гідності та ділової репутації, у тому числі в судовому порядку;
- підвищення кваліфікації у встановленому порядку за рахунок роботодавця;
- забезпечення спеціальним одягом, взуттям та інвентарем, велосипедами і проїзними квитками або виплату грошової компенсації за їх придбання;
- при виконанні службових обов'язків першочергове обслуговування на підприємствах, в установах, організаціях, зокрема підприємствах зв'язку, технічного обслуговування і ремонту транспортних засобів, служби побуту, торгівлі, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту.

Особи, що надають соціальні послуги, зобов'язані:

- сумлінно надавати соціальні послуги особам, які перебувають у складній життєвій ситуації;
- керуватися у своїй діяльності основними принципами надання соціальних послуг;
- поважати гідність громадян;
- не допускати негуманних і дискримінаційних дій щодо громадян, які одержують соціальні послуги;
- надавати особам, які обслуговуються, повну інформацію про зміст і види соціальних послуг;
- зберігати в таємниці інформацію, отриману в процесі виконання своїх обов'язків, а також ту інформацію, яка може бути використана проти особи, що обслуговується.

Стаття 12. Структура сфери надання соціальних послуг та управління нею

Сфера надання соціальних послуг заснована на використанні та розвитку всіх форм власності і складається з державного та недержавного секторів.

До державного сектору входять суб'єкти, що надають соціальні послуги і знаходяться в державній власності, управління якими здійснюється центральними органами виконавчої влади.

Комунальний сектор включає установи та заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги і знаходяться в підпорядкуванні органів місцевого самоврядування.

Управління державним та комунальним секторами здійснюється відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

До недержавного сектору також відносяться громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг. Управління сектором здійснюється в порядку, визначеному законодавством та відповідними статутами.

Державні та комунальні заклади і установи, що надають соціальні послуги, не підлягають приватизації і не можуть бути репрофільовані на інші види діяльності.

Порядок створення, діяльності, реорганізації та ліквідації установ і закладів, що надають соціальні послуги незалежно від форм власності, визначається законодавством України.

Науково-методичне забезпечення сфери надання соціальних послуг здійснюється органами державного управління.

Стаття 13. Співробітництво під час організації надання соціальних послуг

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування під час організації надання соціальних послуг співробітничать між собою, а також із суб'єктами, які надають соціальні послуги, іншими юридичними та фізичними особами.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування шляхом збирання, узагальнення та аналізу інформації про становище і життєві обставини особи або соціальної групи, оцінки впливу послуг на процес подолання складних життєвих обставин визначають потреби у соціальних послугах, їх видах і обсягах та забезпечують їх надання, у тому числі шляхом соціального замовлення, за рахунок коштів, передбачених цим Законом для фінансування соціальних послуг.

{ Статтю 13 доповнено новою частиною згідно із Законом N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

У разі залучення бюджетних коштів до фінансування соціальних послуг, які надаються в установленому порядку недержавними суб'єктами чи фізичними особами, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування на конкурсній основі укладають із суб'єктами, що надають соціальні послуги, договір щодо умов фінансування та вимог до обсягу, порядку і якості надання соціальних послуг.

Правила організації та проведення конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг (559-2004-п) встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, що уклали договір щодо залучення бюджетних коштів до фінансування соціальних послуг з недержавними суб'єктами, які перемогли у конкурсі, здійснюють контроль за цільовим використанням бюджетних коштів та якістю надання послуг.

Стаття 14. Фінансування соціальних послуг

Фінансування соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань), коштів одержувачів соціальних послуг та інших джерел, передбачених законодавством.

У місцевих бюджетах повинні плануватися кошти, необхідні для фінансування соціальних послуг.

У державному та місцевих бюджетах повинні передбачатися кошти для фінансування цільових програм надання соціальних послуг.

Фінансування територіальних програм розвитку соціальних послуг здійснюється за рахунок виділених місцевому бюджету цільових субвенцій чи шляхом кооперування коштів місцевих бюджетів на реалізацію спільних проектів.

Стаття 15. Обмеження права на соціальні послуги

У разі якщо особа, що отримує соціальні послуги, без поважних причин не виконує вимоги їх одержання, суб'єкт, що надає соціальні послуги, вносить такій особі письмове попередження про можливість відмови від надання соціальних послуг або обмеження у їх наданні.

У разі якщо особа отримує соціальні послуги та письмово попереджена про можливість відмови від надання соціальних послуг або обмеження у їх наданні, але продовжує не виконувати вимоги їх одержання, відповідний суб'єкт, що надає соціальні послуги, може в односторонньому порядку обмежити або припинити надання соціальних послуг такій особі, про що письмово інформується зазначена особа та місцевий орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування.

Обмеження в отриманні одного виду соціальних послуг не може бути підставою для обмеження в наданні іншого виду соціальних послуг.

Розділ IV ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

{ Статтю 16 виключено на підставі Закону N 1759-VI (1759-17) від 15.12.2009 }

Стаття 17. Кадрове забезпечення надання соціальних послуг

Надання соціальних послуг здійснюють соціальні працівники, інші фахівці, соціальні робітники.

Кваліфікаційні вимоги до соціальних працівників, інших фахівців, які надають соціальні послуги, порядок їх атестації (з1771-12) визначають відповідні центральні органи виконавчої влади.

Підвищення кваліфікації соціальних працівників, інших фахівців проводять навчальні заклади (у тому числі заклади післядипломної освіти), що мають відповідну ліцензію, видану в установленому порядку. До підвищення кваліфікації соціальних працівників зазначені заклади можуть залучати громадські організації, їх підприємства, установи та організації, які мають досвід роботи з відповідними категоріями осіб та соціальними групами.

До надання соціальних послуг можуть залучатися волонтери, діяльність яких регулюється законом.

{ Стаття 17 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3236-VI (3236-17) від 19.04.2011; в редакції Закону N 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012 }

Стаття 18. Організація, координація роботи та контроль за наданням соціальних послуг

Центральні та місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень організують роботу з надання відповідних соціальних послуг та здійснюють контроль за діяльністю суб'єктів, що надають соціальні послуги.

Контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, спрямованих на фінансування соціальних послуг, здійснюється відповідними центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також органами з питань фінансового контролю відповідно до їх повноважень.

Розділ V ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ

Стаття 19. Оскарження рішення про відмову в наданні, зменшення обсягу або припинення надання соціальних послуг

Рішення про відмову в наданні, обмеження обсягу або припинення надання соціальних послуг державними і комунальними суб'єктами може бути оскаржено до центрального чи місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, який видав дозвіл на надання соціальних послуг (для недержавних суб'єктів, що надають соціальні послуги, – до органу, який видав дозвіл на надання соціальних послуг), або суду.

Стаття 20. Відповідальність за порушення законодавства про соціальні послуги
Особи, винні у порушенні законодавства про соціальні послуги, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законами України.

Розділ VI МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 21. Участь України в міжнародному співробітництві у сфері надання соціальних послуг
Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері надання соціальних послуг.

Розділ VII ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2004 року.
2. Кабінету Міністрів України:
у тримісячний термін з дня опублікування цього Закону прийняти нормативно-правові акти, які регулюють виконання норм цього Закону;
подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін до законів України, що впливають із цього Закону;
привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
забезпечити перегляд та скасування міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.
3. До приведення у відповідність із цим Законом закони, інші нормативно-правові акти застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону.

Президент України

Л.КУЧМА

м. Київ, 19 червня 2003 року
N 966-IV

РОЗДІЛ

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 42, ст.213)

{ Із змінами, внесеними згідно із Законами N 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005, ВВР, 2005, N 10, ст.191 N 3167-IV (3167-15) від 01.12.2005, ВВР, 2006, N 12, ст.104 }

{ В редакції Закону N 878-VI (878-17) від 15.01.2009, ВВР, 2009, N 23, ст.284 }

{ Із змінами, внесеними згідно із Законами N 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011, ВВР, 2012, N 19-20, ст.173 N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012, ВВР, 2014, N 6-7, ст.80 N 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012, ВВР, 2013, N 50, ст.693 }

{ У тексті Закону слова «центральний орган виконавчої влади у справах сімей, дітей та молоді», «центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді», «центральний орган виконавчої влади з питань сім'ї, дітей та молоді» в усіх відмінках замінено словами «центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей» у відповідному відмінку згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Цей Закон визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

менеджмент у соціальній роботі з сім'ями, дітьми та молоддю – управління системою соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, спрямоване на реалізацію її завдань та пошук оптимальних шляхів їх вирішення;

оцінка потреб – процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг з метою визначення видів та обсягів послуг, їх впливу на процес подолання складних життєвих обставин;

соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб;

соціальне інспектування – система заходів, спрямованих на виявлення, здійснення аналізу, нагляду за умовами життєдіяльності сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, моральним, фізичним і психічним станом дітей та молоді, оцінку їх потреб, контроль за дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи;

соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді – система соціальних заходів, спрямованих на сприяння, підтримку і надання послуг сім'ям, дітям та молоді з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності;

соціальна профілактика – вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді;

соціальна реабілітація – вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді;

соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу;

супервізія – вид діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спрямований на забезпечення належної якості соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці;

фахівець із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю – особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю.

Стаття 2. Законодавство України про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю

Законодавство України про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю ґрунтується на Конституції України (254к/96-ВР) і складається з цього Закону, Закону України «Про соціальні послуги» (966-15) та інших нормативно-правових актів.

Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародних договорів.

Стаття 3. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю;

фахівці з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації;
юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді;
волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.
До уповноважених органів належать:
органи виконавчої влади;
органи місцевого самоврядування;
центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування;
служби у справах дітей.

Стаття 4. Об'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Об'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

сім'ї, діти, молодь;
професійні та інші колективи;
соціальні групи, щодо яких здійснюється соціальна робота.

Стаття 5. Основні принципи здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю ґрунтується на загальноновизнаних гуманістичних, демократичних та правових засадах.

Основними принципами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

додержання і захист прав людини;
адресність та індивідуальний підхід;
доступність та відкритість;
добровільність вибору в отриманні чи відмові від отримання соціальних послуг;
гуманність;
комплексність;
максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
законність;
соціальна справедливість;
забезпечення конфіденційності суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм.

Стаття 6. Сфери та рівні здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Сферами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

громадська;
економічна;
освітня;
виховна;
культурна;
оздоровча.

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю, державне управління та контроль у цій сфері здійснюються на місцевому, регіональному, державному рівнях.

Розділ II ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

Стаття 7. Основні напрями державної політики у сфері

соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Основними напрямками державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

визначення правових засад соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
розроблення та реалізація загальнодержавних, регіональних програм соціальної підтримки сімей, дітей та молоді, соціального становлення молоді та інших програм стосовно сімей, дітей та молоді;
організація та здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, надання їм соціальних послуг;
здійснення менеджменту у соціальній роботі з сім'ями, дітьми та молоддю;
забезпечення дотримання мінімальних соціальних стандартів здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
створення сприятливих умов для функціонування і зміцнення сім'ї;
сприяння відповідальному ставленню батьків до створення умов, необхідних для всебічного розвитку та виховання дітей;
розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
утвердження здорового способу життя в сімейному, дитячому та молодіжному середовищі;
здійснення соціально-профілактичної роботи, реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного і фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстоко-сті та насильства, постраждали від торгівлі людьми, залучалися до найгірших форм дитячої праці, соціальна підтримка ВІЛ-інфікованих дітей, молоді та членів їхніх сімей; { Абзац одинадцятий статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011 }
інтеграція в суспільство дітей та молоді з функціональними обмеженнями;
сприяння громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян, фізичним особам у реалізації ними власних соціально значущих ініціатив і проєктів у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в порядку, визначеному законодавством;
розвиток та підтримка волонтерського руху у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
здійснення кадрового, науково-методичного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
встановлення та зміцнення зв'язків з соціальними службами за кордоном, інтеграція в міжнародну систему соціальної роботи.

Стаття 8. Соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді

Соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді здійснюється в порядку, визначеному законодавством, шляхом надання комплексу соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді, що передбачає:

надання психологічних послуг з проведення психодіагностики, психологічної корекції, психологічної реабілітації, надання методичних порад;
формування здорового способу життя, збереження здоров'я сімей, дітей та молоді;
інформування з питань працевлаштування та сприяння в цьому;
соціальну адаптацію, соціальний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
задоволення матеріальних потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, згідно із законодавством;
захист прав та інтересів осіб, посередництво у представництві інтересів сімей, дітей та молоді;
виявлення, підтримка талановитих дітей та молоді;
поширення просвітницьких та культурно-освітніх знань, об'єктивної інформації про види соціальних послуг, формування відповідального ставлення суспільства до соціальних проблем.

Стаття 9. Соціальна профілактика серед сімей, дітей та молоді

Соціальна профілактика в сімейному, дитячому та молодіжному середовищі передбачає здійснення:

комплексних заходів, спрямованих на запобігання сімейному неблагополуччю, соціальному сирітству, насильству в сім'ї та жорсткому поводженню з дітьми, торгівлі людьми, найгіршим формам дитячої праці; { Абзац другий статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011 }

системного обліку і догляду за дітьми та молоддю, які виявили схильність до асоціальної поведінки;

інформаційно-просвітницької, пропагандистської роботи в сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання, навчання або роботи, спрямованої на формування в особистості стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя.

Стаття 10. Соціальна реабілітація сімей, дітей та молоді

Соціальна реабілітація дітей та молоді передбачає здійснення:

навчально-виховної реабілітації у загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей та молоді, які потребують соціальної допомоги; у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей та молоді, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку; у загальноосвітніх санаторних школах (школах-інтернатах) для дітей, які потребують тривалого лікування;

соціально-лікувальної та психологічної реабілітації у відповідних закладах охорони здоров'я дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, а також які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;

фізичної реабілітації дітей та молоді з фізичними, розумовими вадами у спеціалізованих фізкультурно-оздоровчих закладах (клубах, центрах тощо);

медико-соціальної реабілітації дітей, які зловживають алкоголем, наркотиками і які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації;

соціально-освітньої реабілітації в школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації дітей, які скоїли правопорушення.

Соціальна реабілітація передбачає також працевлаштування, надання соціально-медичних, психолого-педагогічних, юридичних, інформаційних та інших видів соціальних послуг дітям, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, та молоді, яка відбувала покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

Соціальна реабілітація спрямовується на оптимізацію і коригування ставлення дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, до сім'ї та суспільства, виховання в них навичок до самообслуговування та самостійного проживання.

Стаття 11. Соціальне інспектування у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Соціальне інспектування здійснюється з метою виявлення, обліку, здійснення аналізу та оцінки потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, контролю за умовами життєдіяльності, моральним, психічним і фізичним станом дітей та молоді, забезпеченням захисту їх прав, свобод і законних інтересів, дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи.

Соціальне інспектування здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Порядок та умови здійснення соціального інспектування (z0569-10) визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей.

За результатами соціального інспектування центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

за необхідності звертаються до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

порушують перед відповідними органами клопотання про застосування передбачених законодавством санкцій до підприємств, установ та організацій усіх форм власності, громадян, накладення дисциплінарних та адміністративних стягнень на посадових осіб у разі порушення ними законодавства стосовно сімей, дітей та молоді;

повідомляють про випадки вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення службі у справах дітей, органи опіки і піклування, уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ. { Абзац четвертий частини третьої статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Стаття 12. Завдання суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Завданнями суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

участь у виконанні загальнодержавних, регіональних та інших програм соціальної підтримки сімей, дітей та молоді;

надання різноманітних соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної, матеріальної та інших видів соціальної допомоги, консультування дітей та молоді;

здійснення соціально-профілактичної роботи серед дітей та молоді, реалізація системи заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання;

розроблення та здійснення реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, морального, психічного і фізичного стану дітей та молоді, пристосування їх до безпечних соціальних та інших умов життєдіяльності, а також надання допомоги сім'ям, дітям та молоді, які потрапили у складні життєві обставини;

впровадження державних соціальних стандартів і нормативів, нових форм, методів проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового міжнародного досвіду з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

здійснення інших повноважень у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю відповідно до законодавства.

Стаття 13. Права та обов'язки суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю мають право:

вносити до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування пропозиції щодо вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, брати участь у їх реалізації;

укладати в установленому порядку договори з підприємствами, установами та організаціями, у тому числі іноземними, про виконання ними робіт, що спрямовані на виконання завдань, передбачених статтею 12 цього Закону, та сприяють підвищенню ефективності соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

створювати спеціалізовані формування, займатися благодійництвом у порядку, визначеному законодавством;

одержувати від підприємств, установ та організацій усіх форм власності інформацію з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

проводити на підприємствах, в установах та організаціях соціологічні дослідження з проблем сімей, дітей та молоді;

представляти інтереси сімей, дітей та молоді в їх відносинах з підприємствами, установами, організаціями, а також вживати вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. { Абзац сьомий частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012 – зміна набирає чинності поетапно після початку діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги – див. розділ II Закону N 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012 }

Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю зобов'язані:

сумлінно здійснювати соціальну роботу з сім'ями, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, дітьми та молоддю;

керуватися у своїй діяльності основними принципами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

поважати гідність громадян;

не допускати негуманних і дискримінаційних дій щодо об'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
зберігати в таємниці інформацію, отриману в процесі виконання своїх обов'язків.

Стаття 14. Права та обов'язки фахівця з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю
Права та обов'язки фахівця з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей.

Стаття 15. Підстави для зміни або припинення надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді

Підставами для зміни або припинення надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді визнаються:

- досягнення дітьми 18 років та молодими громадянами 35 років;
- добровільна відмова від отримання відповідного виду соціальних послуг, якщо ця відмова або її наслідки не порушують прав і свобод інших осіб та не становлять загрози життю особи, яка відмовляється від отримання відповідного виду соціальних послуг;
- припинення наявності підстав для надання соціальних послуг;
- інші обставини, встановлені законом.

Стаття 16. Управління у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Управління у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю здійснюють центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей.

{ Стаття 16 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Стаття 17. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю покладається на: республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські, районні, міські, районні у містах, селищні та сільські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; { Абзац другий частини першої статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

спеціалізовані формування, що створюються районними, міськими, районними у містах, селищними і сільськими центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді утворюються, реорганізуються і ліквідуються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, належать до сфери їх управління і підпорядковуються відповідно органу виконавчої влади чи виконавчому органу міської, селищної, сільської ради. Штатна чисельність працівників республіканського (Автономної Республіки Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді встановлюється згідно з державними соціальними стандартами і нормативами.

Загальне положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (573-2013-п) затверджує Кабінет Міністрів України.

Діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді фінансується за рахунок коштів, передбачених у місцевих бюджетах за відповідним кодом програмної класифікації видатків, та інших джерел, не заборонених законодавством.

Послуги, що надаються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, є державними послугами і здійснюються на безоплатній основі.

Стаття 18. Кадрове забезпечення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, підготовка фахівців з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю та підвищення їхньої кваліфікації

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю, надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді здійснюються на професійній основі, що передбачає відповідний рівень професійної компетентності.

Фахівець з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю відповідно до повноважень, визначених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей:

- здійснює соціальне інспектування та оцінку потреб;
- планує і визначає методи допомоги;
- надає соціальні послуги;
- забезпечує соціальний супровід, сприяє формуванню знань, вмінь, навичок;
- активізує ресурси громади;
- бере участь у супервізії;
- проводить моніторинг та оцінку якості соціальних послуг.

Соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю здійснюють штатні працівники відповідних закладів, установ, підприємств, служб, залучені спеціалісти та волонтери відповідно до укладених угод.

Підготовку фахівців з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю різних освітньо-кваліфікаційних рівнів здійснюють навчальні заклади, які мають відповідну ліцензію, видану центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти і науки.

{ Частина четверта статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Підвищення кваліфікації фахівців з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю здійснюють навчальні заклади післядипломної освіти, які мають відповідну ліцензію, видану центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти і науки.

{ Частина п'ята статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Фахівці з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю проходять підвищення кваліфікації згідно з вимогами законодавства, але не рідше одного разу на три роки.

Атестація фахівців з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю проводиться відповідно до законодавства, але не рідше одного разу на три роки.

Стаття 19. Джерела та порядок фінансування суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю утримуються за рахунок коштів, передбачених у державному та місцевих бюджетах, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерел у порядку, встановленому законодавством.

Розділ III ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

Стаття 20. Відповідальність за порушення законодавства у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

- Особи, винні у:
- порушенні принципів здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
  - невиконанні фахівцями з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю своїх обов'язків;
  - порушенні порядку здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
  - недотриманні мінімальних соціальних стандартів і нормативів здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
  - порушенні суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю інших вимог законодавства у сфері соціальної роботи, -
- несуть відповідальність відповідно до закону.

Стаття 21. Порядок розгляду спорів, що виникають у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Спори, що виникають у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, розглядаються відповідно до законів України.

Розділ IV МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

Стаття 22. Міжнародне співробітництво у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, місцеві державні адміністрації, сільські, селищні, міські ради мають право укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з соціальними службами, науковими та освітніми установами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства України.

{ Частина друга статті 22 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Держава підтримує та стимулює співпрацю, яка сприяє розвитку соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Розділ V ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк:
  - подати до Верховної Ради України пропозиції про приведення законодавчих актів України у відповідність з цим Законом;
  - розробити і затвердити мінімальні стандарти щодо здійснення соціальної роботи з дітьми та молоддю;
  - привести свої нормативно-правові акти у відповідність з цим Законом.

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 16, ст.167)

Цей Закон визначає загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні щодо соціального становлення та розвитку молоді.

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:
молоть, молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 35 років; (Абзац другий із змінами, внесеними згідно із Законом N 1659-IV (1659-15) від 23.03.2004)

неповнолітні – громадяни віком до 18 років;

соціальне становлення молоді – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елементу цієї системи;

перше робоче місце – місце роботи молодих громадян після закінчення будь-якого навчального закладу або припинення навчання в ньому, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової служби або альтернативної (невійськової) служби;

молодіжні центри праці – спеціалізовані державні установи, які створюються з метою вирішення питань працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перенавчання та підвищення кваліфікації молоді;

молода сім'я – подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років; (Абзац сьомий із змінами, внесеними згідно із Законом N 1659-IV (1659-15) від 23.03.2004)

центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – спеціальні заклади, що надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги; (Абзац восьмий статті 1 в редакції Законів N 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, N 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005)

молодіжні громадські організації – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення і захист своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших спільних інтересів; { Абзац дев'ятий статті 1 із змінами, внесеними згідно з Законом N 271-V (271-16) від 19.10.2006 }

молодіжні трудові загони – тимчасові формування, створені з метою забезпечення вторинної зайнятості молоді у вільний від навчання час. (Статтю 1 доповнено абзацом десятим згідно із Законом N 3142-IV (3142-15) від 29.11.2005)

Стаття 2. Принципи соціального становлення та розвитку молоді

Соціальне становлення та розвиток молоді базуються на таких основних принципах: повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів, історичних, культурних, національних особливостей України, її природи;

безпосередня участь молоді у формуванні та реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі та молоді зокрема;

врахування потреб молоді, співвіднесення їх реалізації з економічними можливостями держави;

доступність для кожного молодого громадянина соціальних послуг і рівність правових гарантій;

відповідальність держави за створення умов щодо саморозвитку і самореалізації молоді;

єдність зусиль держави, всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, підприємств, установ, організацій та громадян у справі соціального становлення та розвитку молоді;

відповідальність кожного молодого громадянина перед суспільством і державою за додержання Конституції України, (254к/96-ВР) законодавства України.

Стаття 3. Законодавство про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді

Законодавство України про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді базується на Конституції України і складається з цього Закону, Закону України про Загальнодержавну програму підтримки молоді на відповідні роки та інших нормативно-правових актів. (Частина перша статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2203-IV (2203-15) від 18.11.2004)

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 4. Компетенція органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері соціального становлення та розвитку молоді

Координуючу роль щодо проведення державної політики у сфері соціального становлення та розвитку молоді здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері молоді, фізичної культури та спорту.

{ Частина перша статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади утворюють у своєму складі відповідні органи з реалізації державної молодіжної політики.

центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері молоді, фізичної культури та спорту, разом з іншими органами виконавчої влади розробляє, а Кабінет Міністрів України затверджує соціальні норми та нормативи щодо соціального становлення та розвитку молоді, додержання і виконання яких є обов'язковими для органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, фізичних осіб, які використовують найману працю.

{ Частина третя статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законами N 3483-IV (3483-15) від 23.02.2006, N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Стаття 5. Фінансування заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді

Фінансування заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством.

Верховна Рада України при затвердженні Державного бюджету України передбачає в ньому кошти на соціальне становлення та розвиток молоді. Розпорядником цих коштів є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері молоді, фізичної культури та спорту.

{ Частина друга статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 }

Органи місцевого самоврядування при затвердженні місцевих бюджетів передбачають видатки на здійснення заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді.

У державному та місцевих бюджетах згідно з законодавством передбачаються цільові кошти на реалізацію молодіжних і дитячих програм, які сприяють соціальному становленню та розвитку молоді.

Стаття 6. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

З метою підтримки соціального становлення та розвитку молоді утворюються центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування.

(Стаття 6 в редакції Законів N 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, N 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005)

Стаття 7. Праця молоді

Держава гарантує працездатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю. Особливості праці неповнолітніх встановлюються законодавством.

Держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби. Дворічний строк першого робочого місця обчислюється з урахуванням часу роботи молодого громадянина до призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу.

Молоді громадяни, які звернулися до державної служби зайнятості в пошуках роботи, одержують безплатну інформацію та професійну консультацію з метою вибору виду діяльності, професії, місця роботи, а також, у разі необхідності, проходять професійну підготовку і перепідготовку.

Держава сприяє створенню молодіжних центрів праці, а також молодіжних громадських організацій (агентства, біржі, бюро та інші) для забезпечення працевлаштування молоді, реалізації програм професійного навчання молоді та вдосконалення її професійної майстерності. Типове положення про молодіжні центри праці затверджується Кабінетом Міністрів України.

{ Частина четверта статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законами N 294-IV (294-15) від 28.11.2002, N 429-IV (429-15) від 16.01.2003 }

Квота для працевлаштування молоді встановлюється підприємствам, установам та організаціям в межах, встановлених Законом України «Про зайнятість населення» (5067-17). Працевлаштування молоді з інвалідністю здійснюється в межах нормативів робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів, визначених згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (875-12).

{ Частина п'ята статті 7 в редакції Законів N 2429-IV (2429-15) від 01.03.2005, N 3483-IV (3483-15) від 23.02.2006; із змінами, внесеними згідно із Законом N 5067-VI (5067-17) від 05.07.2012 }

У разі відмови в прийомі на роботу молодих громадян у межах встановленої квоти з підприємств, установ та організацій стягується штраф у розмірі, встановленому частиною другою статті 53 Закону України «Про зайнятість населення» (5067-17).

{ Частина шоста статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 429-IV (429-15) від 16.01.2003; в редакції Закону N 5067-VI (5067-17) від 05.07.2012 }

{ Частиною сьомою статті 7 виключено на підставі Закону N 5067-VI (5067-17) від 05.07.2012 }

Держава забезпечує умови для вторинної зайнятості молоді.

{ Частина восьма статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2856-VI (2856-17) від 23.12.2010 }

Молодіжні центри праці, що діють відповідно до Типового положення, а також громадські молодіжні організації (агентства, біржі, бюро та інші) за наявності в них відповідного дозволу, виданого державною службою зайнятості, сприяють працевлаштуванню молоді, у тому числі учнів, студентів, аспірантів у позанавчальний час, надають послуги, пов'язані з профорієнтацією та підготовкою до роботи за новою професією.

Державна служба зайнятості надає місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, молодіжним центрам праці, центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді доступ до інформації про наявність вільних робочих місць (вакантних посад), у тому числі призначених для працевлаштування інвалідів.

{ Частина десята статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законами N 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, N 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005, N 3483-IV (3483-15) від 23.02.2006, N 5067-VI (5067-17) від 05.07.2012 }

Держава сприяє діяльності молодіжних трудових загонів. Засновниками молодіжних трудових загонів можуть виступати органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, молодіжні громадські організації, загальноосвітні, професійно-технічні і вищі навчальні заклади, молодіжні центри праці. Типове положення про молодіжні трудові загани (899-2006-п) затверджується Кабінетом Міністрів України.

{ Статтю 7 доповнено частиною згідно із Законом N 3142-IV (3142-15) від 29.11.2005 }

Держава гарантує надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам державних професійно-технічних та вищих навчальних закладів, потреба в яких була визначена державним замовленням.

Стаття 8. Підтримка підприємницької ініціативи та діяльності молоді

Держава підтримує і сприяє розвитку підприємницької ініціативи та діяльності молоді.

Держава сприяє створенню молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів для реалізації програми підготовки молоді до підприємницької діяльності, надання інформаційних та консультативних послуг. З цією метою розробляється та реалізується система заходів підтримки підприємництва молоді, включаючи довгострокове пільгове кредитування, забезпечення виробничими приміщеннями, страхування комерційного ризику тощо.

Органи місцевого самоврядування можуть встановлювати за рахунок коштів, що надходять до місцевого бюджету, пільгову плату за реєстрацію підприємств, створених молодими громадянами та молодіжними громадськими організаціями.

Стаття 9. Сприяння підвищенню рівня життя молоді

Держава, враховуючи вартість прожиткового мінімуму та виходячи з реальних можливостей бюджету, підвищує розміри допомоги сім'ям на неповнолітніх дітей, стипендій та інших видів матеріального забезпечення молоді, яка отримує професійно-технічну, вищу освіту у відповідних навчальних закладах.

Для сприяння пріоритетним напрямкам розвитку суспільства та з метою заохочення молоді до активної роботи у відповідних галузях держава встановлює заохочувальні стипендії та визначає інші форми підтримки молоді згідно із законодавством. (Частина друга статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2203-IV (2203-15) від 18.11.2004)

Матеріальне забезпечення, включаючи стипендії учнівської та студентської молоді, яка перебуває на повному державному забезпеченні, встановлюється на рівні прожиткового мінімуму.

Порядок виплати надбавок до стипендій за успіхи в навчанні, а також підвищених стипендій для окремих категорій молоді встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Органи місцевого самоврядування можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів та педагогічних працівників до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів.

{ Частина п'ята статті 9 в редакції Закону N 76-VIII (76-19) від 28.12.2014 – щодо набрання чинності норм зазначеного Закону див. «Прикінцеві положення» (76-19) }

Стаття 10. Житлові умови молоді

Держава забезпечує молодим громадянам рівне з іншими громадянами право на житло, сприяє молодіжному житловому будівництву, створенню молодіжних житлових комплексів тощо.

При відведенні земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва органи місцевого самоврядування затверджують квоти ділянок, які надаються молодим сім'ям під будівництво житла.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування разом з підприємствами, установами та організаціями розробляють та реалізують програми створення сприятливих житлово-побутових умов для молоді, яка проживає в гуртожитках.

Молоді сім'ї та молоді громадяни можуть одержувати за рахунок бюджетних коштів пільгові довгострокові державні кредити на будівництво і придбання жилих будинків і квартир, на оплату вступних пайових внесків при вступі до молодіжних житлових комплексів, житлово-будівельних кооперативів, а також на обзаведення домашнім господарством.

Молодь, яка переселяється у трудонедостатні сільські населені пункти, а також місцева молодь, зайнята в сільському господарстві, переробних, обслуговуючих галузях агропромислового комплексу, соціальній сфері цих населених пунктів, забезпечується житлом і господарськими будівлями за рахунок Державного бюджету України.

{ Частина п'ята статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1276-VI (1276-17) від 16.04.2009 }

Молоді сім'ї, які не мають дітей, сплачують кредит з відсотковою ставкою у розмірі три відсотки річних від суми заборгованості по кредиту.

Молоді сім'ї, які мають одну дитину, звільняються від сплати відсотків за користування кредитом; молодим сім'ям, які мають двох дітей, за рахунок бюджетних коштів, крім того, погашається 25 відсотків суми зобов'язань по кредиту, а молодим сім'ям, які мають трьох і більше дітей, – 50 відсотків суми зобов'язань по кредиту.

Молодь, яка проживає у сільських населених пунктах і працює у сільськогосподарському виробництві, переробній та обслуговуючих галузях агропромислового комплексу, що

функціонують у сільській місцевості, соціальній сфері села та органах місцевого самоврядування на селі, користується також пільгами, передбаченими Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (400-12). { Частина восьма статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1276-VI (1276-17) від 16.04.2009 }

Порядок (584-2001-п) надання пільгових довгострокових кредитів молодим сім'ям та їх пільгового погашення встановлюється Кабінетом Міністрів України.

При народженні дітей у молодій сім'ї, яка отримала кредит, цій сім'ї може бути надано допомогу для погашення кредиту за рахунок коштів, що залишаються у розпорядженні підприємств, де працює молоде подружжя (мати або батько).

Дія цієї статті поширюється на молодих вчених, на подружжя, в якому чоловік або дружина є молодим вченим, та на неповні сім'ї, в яких мати (батько) є молодим вченим, якщо зазначені молоді вчені є громадянами України та працюють на державних підприємствах, у державних науково-дослідних (науково-технічних) установах та організаціях, вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, або навчаються за денною формою навчання в аспірантурі, ад'юнктурі, докторантурі. (Статтю 10 доповнено частиною одинадцятою згідно із Законом N 581-IV (581-15) від 20.02.2003)

Стаття 11. Освіта, культурний розвиток молоді

Україна гарантує молодим громадянам рівне з іншими громадянами право на освіту, культурний розвиток, дозвілля і відпочинок.

Порядок реалізації права молоді на освіту, державні гарантії її здобуття, визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу регулюються законодавством про освіту.

Молоді громадяни можуть одержувати за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів пільгові довгострокові кредити для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання, незалежно від форм власності, що діють на території України. Зазначені кошти передбачаються у відповідних бюджетах окремим рядком.

{ Частина третя статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 876-VI (876-17) від 15.01.2009 }

Молоді громадяни, які не мають дітей, сплачують кредит з відсотковою ставкою у розмірі три відсотки річних суми заборгованості за кредитом.

{ Статтю 11 доповнено частиною згідно із Законом N 876-VI (876-17) від 15.01.2009 }

Молоді громадяни, які мають одну дитину, звільняються від сплати відсотків за користування кредитом. Молодим громадянам, які мають двох дітей, за рахунок бюджетних коштів погашається 25 відсотків суми зобов'язань за кредитом, а молодим громадянам, які мають трьох і більше дітей, – 50 відсотків суми зобов'язань за кредитом.

{ Статтю 11 доповнено частиною згідно із Законом N 876-VI (876-17) від 15.01.2009 }

Порядок (916-2003-п) надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття вищої освіти молодим громадянам та їх пільгового погашення визначає Кабінет Міністрів України.

{ Статтю 11 доповнено частиною згідно із Законом N 876-VI (876-17) від 15.01.2009 }

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування можуть встановлювати разом із заінтересованими міністерствами, науковими товариствами та творчими спілками, молодіжними фондами спеціальні стипендії для найобдарованіших студентів вищих навчальних закладів і передбачати виділення коштів на їх стажування у провідних вітчизняних наукових установах і за кордоном.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування разом із підприємствами, організаціями, науковими установами, вищими навчальними закладами, об'єднаннями громадян можуть створювати навчально-виховні заклади, які сприяють поглибленню знань, задоволенню творчих інтересів, розвитку здібностей, організації змістовного дозвілля та відпочинку молоді, а також заклади, що забезпечують пошук, підтримку та розвиток талановитої молоді у різних сферах життя.

Учні, студенти, неповнолітні мають право на безплатне та пільгове користування об'єктами культури. Порядок надання цих пільг визначається органами місцевого самоврядування.

{ Щодо зупинення дії частини статті 11 див. Закони N 380-IV (380-15) від 26.12.2002, N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003 }

Держава сприяє розвитку молодіжного туризму, молодіжним міжнародним обмінам. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть встановлювати для молодіжних та дитячих туристичних груп пільги у користуванні транспортними, готельними, культурними та іншими послугами. Порядок надання зазначених пільг та джерела фінансування встановлюються Кабінетом Міністрів України, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

{ Щодо зупинення дії частини статті 11 див. Закони N 380-IV (380-15) від 26.12.2002, N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003 }

Стаття 12. Охорона здоров'я, фізичний розвиток молоді

Держава забезпечує молодим громадянам рівне з іншими громадянами право на охорону здоров'я, заняття фізичною культурою і спортом.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади в галузі охорони здоров'я, заклади охорони здоров'я разом з підприємствами, установами та організаціями забезпечують проведення щорічного медичного обстеження всіх молодих громадян і неповнолітніх.

Органи охорони здоров'я забезпечують розвиток мережі закладів охорони здоров'я наркологічного профілю, які надають молоді необхідну безплатну допомогу, розробляють і реалізують програми та заходи щодо профілактики серед молоді соціально небезпечних захворювань, а також популяризації та утвердження здорового способу життя.

Підприємства, установи та організації можуть за клопотанням молодих громадян або їх представників повністю або частково оплачувати надання медичної допомоги в найскладніших випадках у платних лікувальних закладах країни або за кордоном.

Органи виконавчої влади розробляють і рекомендують, а загальноосвітні, професійно-технічні та вищі навчальні заклади включають до своїх програм курс фізичної культури, а також організують секції для занять окремими видами спорту.

(Дію частини шостої статті 12 зупинено на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003) (Дію частини шостої статті 12 зупинено на 2003 рік згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002) Держава запроваджує систему пільг і заохочень для підприємств, що спрямовують частину свого прибутку на розвиток фізичної культури і спорту, будівництво об'єктів фізкультури і спорту, організацію відпочинку, проведення рекреаційних заходів.

(Дію частини сьомої статті 12 зупинено на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003) (Дію частини сьомої статті 11 зупинено на 2003 рік згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002) Учні, студенти, неповнолітні мають право на безплатне та пільгове користування об'єктами фізкультури і спорту. Порядок надання цих пільг, компенсації різниці вартості послуг і квитків визначається органами місцевого самоврядування.

Стаття 13. Гарантії правового захисту молоді

Будь-які прямі або непрямі обмеження прав і свобод молоді залежно від віку, крім передбачених законодавством, є протиправними і тягнуть за собою відповідальність, встановлену законами України.

Реалізація молодими громадянами прав і свобод при соціальному становленні та розвитку не повинна завдавати шкоди інтересам суспільства, правам інших громадян.

Неправомірні рішення державних або громадських органів, дії або бездіяльність посадових осіб можуть бути у встановленому порядку оскаржені молодими громадянами або їх представниками в суді.

Захист прав неповнолітніх громадян здійснюється державою відповідно до закону.

Стаття 14. Правовий статус молодіжних громадських організацій

Держава забезпечує право молоді на створення молодіжних громадських організацій. Молодіжні громадські організації є неприбутковими організаціями, їх правовий статус визначається законодавством України.

Молодіжні громадські організації мають право вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування пропозиції з питань соціального становлення та розвитку молоді.

Стаття 15. Гарантії діяльності молодіжних громадських організацій

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування мають право здійснювати фінансування програм і проєктів молодіжних громадських організацій, що сприяють соціальному становленню та розвитку молоді та реалізації її суспільно корисних ініціатив, надавати дотації і субсидії молодіжним організаціям, надавати у безплатне користування молодіжним громадським організаціям та фондам будинки, споруди, земельні ділянки та інше майно, необхідне для здійснення їх статутної діяльності.

Стаття 16. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Закони України та інші нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, діють у частині, що не суперечить цьому Закону.
3. Кабінету Міністрів України:
привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
розробити нормативно-правові акти, що впливають із цього Закону;
забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (витяг)

Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х

Стаття 24⁻¹. Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

{Кодекс доповнено статтею 24⁻¹ згідно із Законом № 244/94-ВР від 15.11.94}

Стаття 262. Органи (посадові особи), правомочні здійснювати адміністративне затримання

Адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може провадитися лише органами (посадовими особами), уповноваженими на те законами України.

Адміністративне затримання провадиться:

1) органами внутрішніх справ (Національною поліцією) – при вчиненні дрібного хуліганства, вчиненні насильства в сім'ї, порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, при поширюванні неправдивих чуток, вчиненні злісної непокори законному розпорядженню чи вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, а також військовослужбовця чи образи їх, публічних закликів до невиконання вимог поліцейського, при прояві неповаги до суду, вчиненні незаконного доступу до інформації в автоматизованих системах, порушення правил про валютні операції, правил обігу наркотичних засобів або психотропних речовин, незаконного продажу товарів або інших предметів, дрібної спекуляції, торгівлі з рук у нестворених місцях, при розпиванні спиртних напоїв у громадських місцях чи появи у громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль, у випадках, коли є підстави вважати, що особа займається проституцією, при порушенні правил дорожнього руху, правил полювання, рибальства і охорони рибних запасів та інших порушень законодавства про охорону і використання тваринного світу, при порушенні правил перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні і транзитного проїзду через територію України, а також в інших випадках, прямо передбачених законами України;

2) органами прикордонної служби – у разі незаконного перетинання або спроби незаконного перетинання державного кордону України, порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, порушення прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України або режимних правил у контрольних пунктах в'їзду – виїзду, вчинення злісної непокори законному розпорядженню або вимозі військовослужбовця чи працівника Державної прикордонної служби України або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, порушення правил використання об'єктів тваринного світу в межах прикордонної смуги та контрольованого прикордонного району, у територіальному морі, внутрішніх водах та виключній (морській) економічній зоні України, порушення правил перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні і транзитного проїзду через територію України;

3) старшою у місці розташування охоронюваного об'єкта посадовою особою воєнізованої охорони – при вчиненні правопорушень, зв'язаних з посяганням на охоронювані об'єкти, інше;

4) посадовими особами Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – у разі вчинення військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, а також працівниками Збройних Сил України під час виконання ними службових обов'язків дрібного хуліганства, злісної непокори законному розпорядженню чи вимозі посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, публічних закликів до невиконання вимог цієї особи, порушення правил зберігання, носіння або перевезення вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї і бойових припасів, дрібного викрадення чужого майна, у разі розпивання пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях, появи у громадських місцях у п'яному вигляді, порушення правил обігу наркотичних засобів або психотропних речовин, а також у разі порушення правил дорожнього руху водія чи іншими особами, які керують військовими транспортними засобами;

5) органами Служби безпеки України – при порушенні законодавства про державну таємницю або здійсненні незаконного доступу до інформації в автоматизованих системах, зберіганні спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації;

6) посадовими особами органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів – у разі вчинення прихованої від огляду передачі або спроби передачі будь-яким способом особам, яких тримають у слідчих ізоляторах і установах виконання покарань, алкогольних напоїв, лікарських та інших засобів, що викликають одурманювання, а також інших заборонених для передачі предметів;

7) посадовими особами, уповноваженими на те центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі

протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, – при порушенні законодавства про перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства і транзитний проїзд через територію України.

{ Стаття 262 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР N 316-11 від 29.05.85, N 2010-11 від 03.04.86, N 4134-11 від 12.06.87, N 6347-11 від 03.08.88, N 7445-11 від 27.04.89, N 8918-11 від 07.03.90, N 9082-11 від 20.04.90, N 9166-11 від 04.05.90, N 647-12 від 18.01.91; Законами N 64/95-ВР від 15.02.95, N 557-XIV (557-14) від 24.03.99, N 812-XIV (812-14) від 02.07.99, N 2342-III (2342-14) від 05.04.2001, N 662-IV (662-15) від 03.04.2003 – набуває чинності 01.08.2003 року, N 743-IV (743-15) від 15.05.2003, N 1299-IV (1299-15) від 20.11.2003, N 1703-IV (1703-15) від 11.05.2004, N 1723-IV (1723-15) від 18.05.2004, N 599-VI (599-17) від 25.09.2008, N 1254-VI (1254-17) від 14.04.2009, N 2339-VI (2339-17) від 15.06.2010, N 3161-VI (3161-17) від 17.03.2011, N 5459-VI (5459-17) від 16.10.2012, N 1207-VII (1207-18) від 15.04.2014, N 596-VIII (596-19) від 14.07.2015 }

Стаття 263. Строки адміністративного затримання

Адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш як три години.

Осіб, які незаконно перетнули або зробили спробу незаконно перетнути державний кордон України, порушили порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, порушили прикордонний режим, режим в пунктах пропуску через державний кордон України або режимні правила у контрольних пунктах в'їзду – виїзду, вчинили злісну непокору законному розпорядженню або вимозі військовослужбовця чи працівника Державної прикордонної служби України або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, а також іноземців та осіб без громадянства, які порушили правила перебування в Україні або транзитного проїзду через територію України, може бути затримано на строк до трьох годин для складення протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи і з'ясування обставин правопорушення – до трьох діб з повідомленням про це письмово прокурора протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання.

Осіб, які порушили правила обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, може бути затримано на строк до трьох годин для складення протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи, проведення медичного огляду, з'ясування обставин придбання вилучених наркотичних засобів і психотропних речовин та їх дослідження – до трьох діб з повідомленням про це письмово прокурора протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання. { Стаття 263 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР N 6347-11 від 03.08.88, N 8918-11 від 07.03.90, N 9166-11 від 04.05.90, N 647-12 від 18.01.91; Законами N 64/95-ВР від 15.02.95, N 812-XIV (812-14) від 02.07.99, N 2342-III (2342-14) від 05.04.2001, N 662-IV (662-15) від 03.04.2003 – набуває чинності 01.08.2003 року, N 743-IV (743-15) від 15.05.2003, N 1299-IV (1299-15) від 20.11.2003, N 1723-IV (1723-15) від 18.05.2004, N 599-VI (599-17) від 25.09.2008; в редакції Закону N 4652-VI (4652-17) від 13.04.2012; із змінами, внесеними згідно із Законом N 1207-VII (1207-18) від 15.04.2014 }

Стаття 264. Особистий огляд і огляд речей

Особистий огляд може провадитись уповноваженими на те посадовими особами Служби безпеки України, органів внутрішніх справ, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, воєнізованої охорони, цивільної авіації, митниці і органів прикордонної служби, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, а у випадках, прямо передбачених законами України, також і інших органів.

Особистий огляд може провадитись уповноваженою на те особою однієї статі з оглядуваним і в присутності двох понятих тієї ж статі.

Огляд речей може провадитись уповноваженими на те посадовими особами Служби безпеки України, органів внутрішніх справ, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, воєнізованої охо-

рони, цивільної авіації, митниці, органів прикордонної служби, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, природоохоронних органів, державними інспекторами з питань інтелектуальної власності, органів лісоохорони, органів рибоохорони, органів, що здійснюють державний нагляд за додержанням правил полювання, а у випадках, прямо передбачених законами України, також і інших органів. При вчиненні порушень законодавства про охорону і використання тваринного світу уповноважені на те посадові особи органів, які здійснюють державний нагляд за додержанням правил полювання, органів рибоохорони, а також поліцейські, військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України можуть провадити в установленому порядку огляд транспортних засобів.

Огляд речей, ручної кладі, багажу, знарядь полювання і лову риби, добутої продукції, транспортних засобів та інших предметів здійснюється, як правило, у присутності особи, у власності (володінні) якої вони є. У невідкладних випадках зазначені речі, предмети може бути піддано оглядові з участю двох понятих під час відсутності власника (володільця).

Про особистий огляд, огляд речей складається протокол або про це робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення або в протоколі про адміністративне затримання.

Особистий огляд, огляд речей у митницях провадиться в порядку, встановленому Митним кодексом України.

{ Стаття 264 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР N 2010-11 від 03.04.86; Законами N 3176-12 від 04.05.93, N 2342-III (2342-14) від 05.04.2001, N 662-IV (662-15) від 03.04.2003 – набуває чинності 01.08.2003 року, N 743-IV (743-15) від 15.05.2003, N 1098-IV (1098-15) від 10.07.2003, N 1703-IV (1703-15) від 11.05.2004, N 1254-VI (1254-17) від 14.04.2009, N 5459-VI (5459-17) від 16.10.2012, N 596-VIII (596-19) від 14.07.2015 }

Стаття 265. Вилучення речей і документів

Речі і документи, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення, виявлені під час затримання, особистого огляду або огляду речей, вилучаються посадовими особами органів, зазначених у статтях 234-1, 234-2, 244-4, 262 і 264 цього Кодексу. Вилучені речі і документи зберігаються до розгляду справи про адміністративне правопорушення у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України за погодженням із Державною судовою адміністрацією України, а після розгляду справи, залежно від результатів її розгляду, їх у встановленому порядку конфіскують, або повертають володільцеві, або знищують, а при оплатному вилученні речей – реалізують. Вилучені орден, медаль, нагрудний знак до почесного звання СРСР, почесного звання Української РСР, Почесної Грамоти і Грамоти Президії Верховної Ради Української РСР, почесного звання України, відзнаки Президента України, нагородна зброя, після розгляду справи підлягають поверненню їх законному володільцеві, а якщо він невідомий, надсилаються відповідно до Адміністрації Президента України. Вилучені самогон та інші міцні спиртні напої домашнього вироблення, апарати для їх вироблення після розгляду справи підлягають знищенню поліцейськими. { Частина другу статті 265 виключено на підставі Закону N 2342-III (2342-14) від 05.04.2001 }

Про вилучення речей і документів складається протокол або робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення, про огляд речей або адміністративне затримання.

При вчиненні порушень, передбачених статтями 174, 190 – 195-4 (80731-10) цього Кодексу, поліцейський, а при вчиненні правопорушень, передбачених статтями 191, 195 цього Кодексу, також посадова особа прикордонної служби має право вилучити нагородну, вогнепальну мисливську, пневматичну зброю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду та холодну зброю, бойові припаси і спеціальні засоби самооборони. Поліцейський, посадова особа прикордонної служби має право провести особистий огляд і огляд речей порушника в порядку, встановленому статтею 264 цього Кодексу.

До особи, яка вчинила правопорушення під час виконання службових обов'язків, вилучення зброї, особистий огляд і огляд речей застосовуються лише у невідкладних випадках.

{ Частина п'яту статті 265 виключено на підставі Закону N 2350-III (2350-14) від 05.04.2001 }

{ Частина шосту статті 265 виключено на підставі Закону N 2350-III (2350-14) від 05.04.2001 }

{ Частина статті 265 виключено на підставі Закону N 586-VI (586-17) від 24.09.2008 }

{ Стаття 265 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР N 2010-11 від 03.04.86, N 4135-11 від 12.06.87, N 7542-11 від 19.05.89, N 1369-12 від 29.07.91, N 1818-12 від 15.11.91; Законами N 3785-12 від 23.12.93, N 148/96-ВР від 25.04.96, N 323/96-ВР від 12.07.96, N 1685-III (1685-14) від 20.04.2000, N 2342-III (2342-14) від 05.04.2001, N 2350-III (2350-14) від 05.04.2001, N 662-IV (662-15) від 03.04.2003 – набуває чинності 01.08.2003 року, N 1299-IV (1299-15) від 20.11.2003, N 4025-VI (4025-17) від 15.11.2011, N 5289-VI (5289-17) від 18.09.2012, N 596-VIII (596-19) від 14.07.2015 }

Конституція України (витяг)

Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР

Розділ II

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Стаття 25. Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Стаття 36. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями,

що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

Стаття 37. Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Стаття 40. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

РОЗДІЛ

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, об'язі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Стаття 44. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.

Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

Стаття 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

Стаття 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Стаття 47. Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Стаття 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Стаття 51. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 52. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Стаття 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 57. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 59. Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Стаття 60. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Стаття 65. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Кримінальний кодекс України (витяг)

Розділ XV ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття 97. Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру

1. Неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо

його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені частиною другою статті 105 цього Кодексу.

2. Примусові заходи виховного характеру, передбачені частиною другою статті 105 цього Кодексу, суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу.

3. У разі ухилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності.

{Стаття 97 із змінами, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008}

Стаття 98. Види покарань

1. До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань:

- 1) штраф;
- 2) громадські роботи;
- 3) виправні роботи;
- 4) арешт;
- 5) позбавлення волі на певний строк.

2. До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Стаття 99. Штраф

1. Штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення.

2. Розмір штрафу, в тому числі за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. До неповнолітнього, що не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, засудженого за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт згідно з положеннями статей 100, 103 цього Кодексу.

{Стаття 99 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4025-VI від 15.11.2011}

Стаття 100. Громадські та виправні роботи

1. Громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати двох годин на день.

2. Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому в віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року.

3. Із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від п'яти до десяти відсотків.

Стаття 101. Арешт

Арешт полягає у триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг шістнадцяти років, в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб.

Стаття 102. Позбавлення волі на певний строк

1. Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, крім випадків, передбачених пунктом 5 частини третьої цієї статті. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах.

2. Позбавлення волі не може бути призначене неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості.

3. Покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітньому:

1) за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості – на строк не більше одного року шести місяців;

2) за злочин середньої тяжкості – на строк не більше чотирьох років;

3) за тяжкий злочин – на строк не більше семи років;

4) за особливо тяжкий злочин – на строк не більше десяти років;

5) за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – на строк до п'ятнадцяти років.

{Стаття 102 із змінами, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008}

Стаття 103. Призначення покарання

1. При призначенні покарання неповнолітньому суд, крім обставин, передбачених у статтях 65-67 цього Кодексу, враховує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього.

2. При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або вироків остаточно покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати п'ятнадцяти років.

Стаття 104. Звільнення від відбування покарання з випробуванням

1. Звільнення від відбування покарання з випробуванням застосовується до неповнолітніх відповідно до статей 75-78 цього Кодексу, з урахуванням положень, передбачених цією статтею.

2. Звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосоване до неповнолітнього лише у разі його засудження до арешту або позбавлення волі.

3. Испитовий строк устанавлюється тривалістю від одного до двох років.

4. У разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу, за її згодою або на її прохання, обов'язок щодо нагляду за засудженим та проведення з ним виховної роботи.

{Стаття 104 із змінами, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008}

Стаття 105. Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру

1. Неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання.

2. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру:

1) застереження;

2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;

4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

3. До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру, що передбачені у частині другій цієї статті. Тривалість заходів виховного характеру, передбачених у пунктах 2 та 3 частини другої цієї статті, встановлюється судом, який їх призначає.

4. Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом.

Стаття 106. Звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності

1. Звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності до осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років, застосовується відповідно до статей 49 та 80 цього Кодексу з урахуванням положень, передбачених цією статтею.

2. Щодо осіб, зазначених у частині першій цієї статті, встановлюються такі строки давності:

- 1) два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості;
- 2) п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 3) сім років – у разі вчинення тяжкого злочину;
- 4) десять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

3. Щодо осіб, зазначених у частині першій цієї статті, встановлюються такі строки виконання обвинувального вироку:

1) два роки – у разі засудження до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, а також при засудженні до покарання у виді позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості;

2) п'ять років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, а також при засудженні до покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин;

3) сім років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкий злочин;

4) десять років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за особливо тяжкий злочин.

Стаття 107. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

1. До осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі за злочин, вчинений у віці до вісімнадцяти років, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання незалежно від тяжкості вчиненого злочину.

2. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою та ставленням до праці та навчання довів своє виправлення.

3. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване до засуджених за злочин, вчинений у віці до вісімнадцяти років, після фактичного відбуття:

1) не менше третини призначеного строку покарання у виді позбавлення волі за злочин невеликої або середньої тяжкості і за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання у виді позбавлення волі, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила у віці до вісімнадцяти років новий умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше двох третин строку покарання у виді позбавлення волі, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі і була умовно-достроково звільнена від відбування покарання, але до закінчення невідбутої частини покарання та до досягнення вісімнадцятирічного віку знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі.

4. До неповнолітніх заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням не застосовується.

5. У разі вчинення особою, щодо якої застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд признає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 цього Кодексу.

Стаття 108. Погашення та зняття судимості

1. Погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення ними вісімнадцятирічного віку, здійснюється відповідно до статей 88-91 цього Кодексу з урахуванням положень, передбачених цією статтею.

2. Такими, що не мають судимості, визнаються неповнолітні:

1) засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, після виконання цього покарання;

2) засуджені до позбавлення волі за злочин невеликої або середньої тяжкості, якщо вони протягом одного року з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину;

3) засуджені до позбавлення волі за тяжкий злочин, якщо вони протягом трьох років з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину;

4) засуджені до позбавлення волі за особливо тяжкий злочин, якщо вони протягом п'яти років з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину.

3. Дострокове зняття судимості допускається лише щодо особи, яка відбула покарання у виді позбавлення волі за тяжкий або особливо тяжкий злочин, вчинений у віці до вісімнадцяти років, за підставами, передбаченими в частині першій статті 91 цього Кодексу, після закінчення не менш як половини строку погашення судимості, зазначеного в частині другій цієї статті.

Кримінально-процесуальний кодекс України (витяг)

Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI

Глава 38. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх

§ 1. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх

Стаття 484. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх

1. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами цього Кодексу з урахуванням особливостей, передбачених цією главою.

2. Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

3. Положення цього параграфу застосовуються у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Стаття 485. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх

1. Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Стаття 486. Комплексна психолого-психіатрична і психологічна експертиза неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого

1. У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

2. Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

Стаття 487. З'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого

1. При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого належить з'ясувати:

1) склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї;

2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

3) зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Стаття 488. Участь законного представника неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого

1. Батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

2. Законні представники викликаються в судові засідання. Їхнє неприбуття не зупиняє судового провадження, крім випадків, коли суд визнає необхідною їх участь. Вони перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

3. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника.

Стаття 489. Порядок виклику неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого

1. Неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений повідомляється або викликається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом через його батьків або інших законних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження.

Стаття 490. Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого

1. Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом, у присутності захисника.

Стаття 491. Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого

1. Якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря.

2. До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому. Слідчий, прокурор вправі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесено до протоколу.

Стаття 492. Застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу

1. За наявності підстав, передбачених цим Кодексом, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених цим Кодексом.

2. Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у статті 177 цього Кодексу.

3. Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють.

Стаття 493. Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд

1. До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, передбачених статтею 176 цього Кодексу, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

2. Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку.

3. Передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

4. До передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім.

5. При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язан-

ня. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати.

6. Питання передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

Стаття 494. Виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім

1. Якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування.

Стаття 495. Тимчасове видалення неповнолітнього обвинуваченого із залу судового засідання

1. Суд, вислухавши думку прокурора, захисника і законного представника неповнолітнього обвинуваченого, має право своєю ухвалою видалити його із залу судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього.

2. Після повернення неповнолітнього обвинуваченого головуєчий знайомить його з результатами дослідження обставин, проведеного за його відсутності, і надає йому можливість поставити запитання особам, які були допитані за його відсутності.

Стаття 496. Участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів внутрішніх справ

1. Про час і місце судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого суд повідомляє відповідну службу у справах дітей та уповноважений підрозділ органів внутрішніх справ. Суд має право також викликати в судові засідання представників цих установ.

2. Представники служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів внутрішніх справ мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експерту і спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання.

Стаття 497. Порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру

1. Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

2. З підстав, передбачених частиною першою цієї статті, клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру може бути складене і надіслане до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

3. Під час судового розгляду суд за наявності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, може прийняти рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

§ 2. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності

Стаття 498. Підстави для застосування примусових заходів виховного характеру

1. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється

внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Стаття 499. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру

1. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом. Таке досудове розслідування здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

2. Під час досудового розслідування проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

3. Участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою.

4. За наявності достатніх підстав вважати, що особа, передбачена статтею 498 цього Кодексу, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена у приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні особи у приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявності достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявності ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені частиною першою статті 177 цього Кодексу, та що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

5. За відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Стаття 500. Порядок судового розгляду

1. Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей і уповноваженого підрозділу органів внутрішніх справ, якщо вони з'явилися або були викликані в судове засідання, згідно із загальними правилами цього Кодексу.

2. Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні.

Стаття 501. Ухвали суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру

1. Під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру суд з'ясовує такі питання:

1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння;

2) чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння;

3) чи слід застосувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме.

2. Якщо під час судового розгляду не буде доведено однієї з обставин, передбачених у пункті 1 або 2 частини першої цієї статті, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову у застосуванні примусових заходів виховного характеру і закрити кримінальне провадження.

3. При застосуванні до неповнолітнього примусового заходу у вигляді направлення до спеціального навчально-виховного закладу на уповноважений підрозділ органів внутрішніх справ покладається обов'язок доставити неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу.

4. Ухвала, постановлена за наслідками розгляду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, може бути оскаржена в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Стаття 502. Дострокове звільнення від примусового заходу виховного характеру

1. Ухвалою суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа, неповнолітній може бути достроково звільнений від примусового заходу виховного характеру в порядку, передбаченому цим Кодексом.

2. Ухвала суду може бути постановлена за наслідками клопотання неповнолітнього, його захисника, законного представника або прокурора, якщо поведінка неповнолітнього під час перебування у навчально-виховній установі свідчить про його перевиховання. Під час розгляду клопотання суд з'ясовує думку ради спеціальної навчально-виховної установи, в якій перебуває неповнолітній, щодо можливості його дострокового звільнення від примусового заходу виховного характеру.

Наказ «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення»

19.08.2014 № 564/836/945/577

Відповідно до статті 10 Закону України „Про охорону дитинства” та з метою забезпечення найкращого врахування потреб дітей, які постраждали від жорстокого поводження, **НАКАЗУЄМО:**

1. Затвердити Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення, що додається.

2. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16 січня 2004 року № 5/34/24/11 „Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 22 січня 2004 року за № 99/8698.

3. Департаменту сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми Міністерства соціальної політики України (Козуб Л.І.) забезпечити подання цього наказу в установленому законодавством порядку на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.

4. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

5. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступників Міністрів відповідно до розподілу обов'язків.

Міністр соціальної політики України Л.Л. Денісова
Міністр внутрішніх справ України А.Б. Аваков
Міністр освіти і науки України С.М. Квіт
Міністр охорони здоров'я України О.С. Мусій

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
соціальної політики України,
Міністерства внутрішніх справ
України,
Міністерства освіти і науки
України,
Міністерства охорони здоров'я
України
19.08.2014 № 564/836/945/577

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
10 вересня 2014 р.
за № 1105/25882

Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення

І. Загальні положення

1. Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність, захист гідності та найкраще забезпечення її інтересів.

Держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного, сексуального, економічного та психологічного насильства, образ, недбалого й жорстокого поводження з нею, залучення до найгірших форм дитячої праці, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють, а також вживає необхідних заходів для забезпечення прав дітей, які стали свідками у кримінальному провадженні.

2. Цей Порядок розроблено з метою впровадження ефективного механізму взаємодії служб у справах дітей, закладів соціального захисту дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, органів внутрішніх справ, закладів освіти, закладів охорони здоров'я (далі – суб'єкти).

3. Цей Порядок розроблено відповідно до Конвенції про права дитини, Конвенції Міжнародної організації праці „Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці”, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Сімейного, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законів України „Про Загальнодержавну програму „Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року”, „Про охорону дитинства”, „Про попередження насильства в сім'ї”, „Про міліцію”, „Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, „Про захист суспільної моралі” та інших нормативно-правових актів з питань захисту прав дітей.

4. У цьому Порядку нижченаведені терміни вживаються у таких значеннях:

жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, у тому числі: втягнення

дитини в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства; примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру; ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю; статеві зносини та розпусні дії з дитиною з використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного середовища, у тому числі в сім'ї; будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини;

забезпечення найкращих інтересів дитини – комплекс заходів, спрямованих на захист прав та забезпечення повноцінного життя, виховання і розвитку дитини.

II. Порядок подання та реєстрації звернень та повідомлень

1. Звернення про факти жорстокого поводження з дітьми або загрозу їх вчинення можуть подаватися до будь-якого суб'єкта, визначеного у пункті 2 розділу I цього Порядку, в усній або письмовій формі за місцем проживання (перебування) дитини самою дитиною, батьками, одним із батьків дитини або особою/особами, які їх замінюють, будь-якими фізичними та юридичними особами.

Повідомлення про дитину, яка постраждала від жорстокого поводження або стосовно якої існує загроза його вчинення (додаток 1), оформлюється суб'єктами, яким стало відомо про зазначені факти при виконанні своїх функціональних обов'язків, письмово та надсилається до служби у справах дітей і органу внутрішніх справ за місцем проживання (перебування) дитини.

2. Усі звернення та повідомлення з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози щодо його вчинення реєструються суб'єктами, до яких надійшла інформація, у журналі обліку звернень та повідомлень про жорстоке поводження з дітьми або загрозу його вчинення (додаток 2) та протягом однієї доби направляються до служби у справах дітей і органу внутрішніх справ за місцем проживання (перебування) дитини.

III. Розгляд звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення

1. Координатором заходів щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними або загрози його вчинення є служба у справах дітей.

Якщо у зверненні (повідомленні) вбачається ознака кримінального правопорушення чи загроза щодо його вчинення, інформація терміново після її отримання передається органу внутрішніх справ для вжиття відповідних заходів.

У разі необхідності суб'єкти організують надання невідкладної медичної (викликають швидку допомогу), психологічної та інших видів допомоги дитині, яка постраждала від жорстокого поводження.

Усі суб'єкти в межах компетенції долучаються до вжиття невідкладних заходів з ліквідації наслідків жорстокого поводження з дитиною або загрози його вчинення.

У разі загрози вчинення жорстокого поводження з дитиною суб'єкти забезпечують ужиття необхідних заходів щодо її усунення.

2. Служби у справах дітей:

здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;

ведуть облік дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з жорстоким поводженням з ними або загрозою щодо його вчинення;

координують діяльність суб'єктів при вирішенні питань соціального захисту дітей, які постраждали від жорстокого поводження;

забезпечують надання необхідної допомоги дитині, яка постраждала від жорстокого поводження, у взаємодії з іншими суб'єктами та з урахуванням найкращих інтересів дитини;

направляють дитину до закладів охорони здоров'я для обстеження стану її здоров'я, надання дитині необхідної медичної допомоги, у тому числі лікування в стаціонарі, та документування фактів жорстокого поводження з нею;

у разі необхідності представляють (у тому числі в судах) інтереси дітей, які постраждали від жорстокого поводження або стосовно яких існує загроза його вчинення.

3. Органи внутрішніх справ:

здійснюють прийняття інформації про факти жорстокого поводження з дітьми або загрозу щодо їх вчинення цілодобово. Заяви та повідомлення зобов'язані приймати всі працівники органів внутрішніх справ;

у разі неможливості подання письмової заяви працівник органу внутрішніх справ повинен скласти протокол усної заяви або рапорт про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення), у якому зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові постраждалої дитини, інформація про

особу, яка жорстоко поводитися з дитиною чи реально мала такий намір, час і місце випадку, інші необхідні обставини;

при отриманні інформації про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) працівник органу внутрішніх справ уживає заходів щодо її внесення до журналу Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;

усі заяви, повідомлення, протоколи усної заяви, рапорти про факти жорстокого поводження з дітьми (загрозу його вчинення) розглядає керівництво органу внутрішніх справ та надає письмові резолюції працівникам уповноваженого підрозділу органу внутрішніх справ щодо необхідних заходів для подальшого прийняття рішення згідно із законодавством;

після отримання заяви, повідомлення, складання протоколу усної заяви або рапорту про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) працівник органу внутрішніх справ за наявності ознак кримінального правопорушення доповідає про це начальникові слідчого підрозділу для внесення слідчими відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформує начальника органу внутрішніх справ;

за результатами розгляду звернення, повідомлення про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу щодо його вчинення) працівники уповноваженого підрозділу органу внутрішніх справ зобов'язані поінформувати батьків дитини або осіб, які їх замінюють (якщо не вони є винуватцями жорстокого поводження з дитиною або загрози його вчинення), службу у справах дітей та у разі потреби органи прокуратури та суд.

4. Заклади освіти:

здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;

терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи загрозу його вчинення;

у межах компетенції вживають заходів щодо виявлення і припинення фактів жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення в закладах освіти;

організують роботу психологічної служби системи освіти з дітьми, які постраждали від жорстокого поводження;

проводять роз'яснювальну роботу з батьками та іншими учасниками навчально-виховного процесу із запобігання, протидії негативним наслідкам жорстокого поводження з дітьми.

5. Заклади охорони здоров'я:

здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;

терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ за місцезнаходженням закладу охорони здоров'я про випадок жорстокого поводження з дитиною чи загрозу його вчинення;

цілодобово здійснюють прийняття дітей, які постраждали від жорстокого поводження, надають їм необхідну медичну, психологічну (за наявності в закладі охорони здоров'я психолога) допомогу та документують факти жорстокого поводження з дітьми;

при обстеженні дитини медичні працівники звертають увагу на ушкодження, що могли виникнути внаслідок жорстокого поводження з нею, повідомляють про це лікаря, який надає дитині первинну медичну допомогу, забезпечують подання інформації до служби у справах дітей та органу внутрішніх справ;

проводять лікування дітей, які постраждали від жорстокого поводження, та надають психологічну допомогу (за наявності в закладі охорони здоров'я психолога).

6. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;

терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення;

здійснюють екстрене втручання, надають необхідні соціальні послуги дітям, які постраждали від жорстокого поводження або стосовно яких існує загроза його вчинення, та забезпечують соціальний супровід сімей, у яких проживають такі діти;

направляють у разі потреби сім'ї (або одного з членів сім'ї) з дитиною, яка постраждала від жорстокого поводження або стосовно якої існує загроза його вчинення, до центру соціально-психологічної допомоги.

Заступник директора
Департаменту сімейної,
гендерної політики
та протидії торгівлі людьми –
начальник відділу запобігання
домашньому насильству
Міністерства соціальної
політики України

Л.І. Козуб

Начальник Управління
кримінальної міліції
у справах дітей
Міністерства внутрішніх справ
України

О.О. Лазаренко

Заступник директора
Департаменту
професійно-технічної освіти
Міністерства освіти і науки
України

В.О. Карбишева

В.о. директора
Департаменту
медичної допомоги
Міністерства охорони здоров'я
України

А.В. Терещенко

Додаток 1
до Порядку розгляду звернень
та повідомлень з приводу
жорстокого поводження з дітьми
або загрози його вчинення
(пункт 1 розділу II)

ПОВІДОМЛЕННЯ
про дитину, яка постраждала від жорстокого поводження
або стосовно якої існує загроза його вчинення

Додаток 2
до Порядку розгляду звернень
та повідомлень з приводу
жорстокого поводження з дітьми
або загрози його вчинення
(пункт 3 розділу II)

ЖУРНАЛ
обліку звернень та повідомлень про жорстоке поводження з дітьми
або загрозу його вчинення

№ з/п	Дата отримання заяви або повідомлення	Прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання дитини, щодо якої надійшла заява чи повідомлення	Прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання особи, яка вчинила жорстоке поводження з дитиною або від якої існує загроза його вчинення	Стислий зміст заяви або повідомлення	Вжиті заходи щодо захисту прав та інтересів дитини	Дата, час та суб'єкт, якому направлено повідомлення	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8

Постанова Кабінету Міністрів України
«Питання діяльності органів опіки та піклування,
пов'язаної із захистом прав дитини»

Від 24 вересня 2008 року, № 866

Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити такі, що додаються:

Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини;

Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини.

2. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 1228 «Питання організації виконання законодавства щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування» (Офіційний вісник України, 2007 р., № 79, ст. 2946).

3. Районним, районним у м. Києві та Севастополі державним адміністраціям утворити у двомісячний строк комісії з питань захисту прав дитини та затвердити положення про них.

Рекомендувати виконавчим органам міських, районних у містах рад утворити комісії з питань захисту прав дитини.

4. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади привести у двомісячний строк власні нормативно-правові акти у відповідність з цією постановою.

Прем'єр-міністр України
Інд. 28

Ю.ТИМОШЕНКО

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 24 вересня 2008 р. № 866

ПОРЯДОК
провадження органами опіки та піклування діяльності,
пов'язаної із захистом прав дитини

Загальна частина

1. Цей Порядок визначає механізм провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини.

2. Терміни, що використовуються у цьому Порядку, застосовуються у значеннях, наведених у Законах України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про соціальні послуги» і «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».

3. Органами опіки та піклування є районні, районні у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад (далі – органи опіки та піклування), які відповідно до законодавства провадять діяльність з надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових та житлових прав дітей.

Безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно захисту прав дітей, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на служби у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад (далі – служби у справах дітей).

Соціальний захист дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах

3-¹. З метою створення належних умов для забезпечення реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та захисту прав дітей у таких сім'ях служби у справах дітей взаємодіють із суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю (далі – суб'єкти соціальної роботи).

Суб'єкти соціальної роботи надсилають до служб у справах дітей повідомлення за формою, встановленою Мінсоцполітики, про:

сім'ї з дітьми, в яких батьки у зв'язку з тривалою хворобою не можуть виконувати належним чином свої батьківські обов'язки;

сім'ї, де триває процес розлучення батьків та вирішується спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання дітей, участі в їх вихованні;

сім'ї з дітьми, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків;

сім'ї, діти з яких перебувають в інтернатних закладах (крім спеціальних та спеціалізованих) або де є ризик влаштування дітей до таких інтернатних закладів за заявою батьків у зв'язку з неспроможністю задовольнити потреби дітей;

сім'ї, в яких було скоєне фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство над дітьми, жорстоке поводження з ними або існує реальна загроза його вчинення;

сім'ї, в яких діти систематично самовільно залишають місце постійного проживання;

сім'ї, діти шкільного віку з яких не зараховані для навчання до загальноосвітніх навчальних закладів або систематично без поважних причин пропускають навчальні заняття.

З-². Розгляд повідомлень про сім'ї, в яких було скоєне фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство над дітьми, жорстоке поводження з ними або існує реальна загроза його вчинення, здійснюється у встановленому Мінсоцполітики, МВС, МОН та МОЗ порядку. Під час розгляду таких повідомлень проводиться оцінка рівня безпеки дитини згідно з додатком 10.

У разі отримання від суб'єктів соціальної роботи повідомлення про одну із сімей, визначених у пункті З-¹ цього Порядку, крім сімей, в яких було скоєне фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство над дітьми, жорстоке поводження з ними або існує реальна загроза його вчинення, служба у справах дітей протягом трьох робочих днів залучає центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та у разі необхідності – інших суб'єктів соціальної роботи для проведення перевірки зазначеної у повідомленні інформації та забезпечення у разі потреби соціальної підтримки сім'ї, захисту прав дітей у такій сім'ї.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та у разі залучення інші суб'єкти соціальної роботи протягом семи робочих днів повідомляють службу у справах дітей про проведеної роботу за формою, встановленою Мінсоцполітики.

У разі підтвердження інформації про складні життєві обставини сім'ї, в якій виховується дитина (діти), центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді готує і подає на розгляд комісії з питань захисту прав дитини матеріали про стан сім'ї, перелік яких затверджується Мінсоцполітики, а також надає сім'ї соціальні послуги відповідно до потреб.

На підставі інформації, отриманої від центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та інших суб'єктів соціальної роботи, служба у справах дітей забезпечує взяття дитини (дітей) з такої сім'ї на облік дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у встановленому Мінсоцполітики порядку.

З-³. Для організації соціального захисту дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, надання їй та її батькам (або особам, які їх замінюють) комплексу соціальних послуг на підставі матеріалів, підготовлених центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та іншими суб'єктами соціальної роботи, служба у справах дітей у разі необхідності направляє дитину до закладу соціального захисту дітей.

Виявлення дітей, які залишились без батьківського піклування

4. Особи, яким стало відомо про факт залишення дитини без батьківського піклування, зобов'язані негайно повідомити про це службу у справах дітей за місцем виявлення дитини.

Служба у справах дітей або виконавчий орган сільської, селищної ради, до яких надійшло повідомлення про дитину, яка залишилась без батьківського піклування, повинні з'ясувати місце знаходження дитини, її вік, відомості про батьків або осіб, які їх замінюють, обставини, за яких дитина залишилась без батьківського піклування, прізвище, ім'я, по батькові та адресу особи, від якої надійшло повідомлення, та отримати іншу інформацію, що має істотне значення.

Служба у справах дітей у разі потреби подає відповідному центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відомості про дитину, її батьків або осіб, які їх замінюють, та інформацію про обставини, за яких дитина залишилась без батьківського піклування, для надання необхідних соціальних послуг.

5. Сільський, селищний голова або інша уповноважена особа виконавчого органу сільської, селищної ради протягом доби після надходження інформації про дитину, яка залишилась без батьківського піклування, передає її службі у справах дітей.

6. Усі повідомлення про дітей, залишених без батьківського піклування, служба у справах дітей реєструє в журналі обліку повідомлень про дітей, які залишились без батьківського піклування, що ведеться за формою згідно з додатком 1.

Служба у справах дітей, а у разі, коли дитина виявлена на території села, селища, – виконавчий орган сільської, селищної ради разом з працівниками органів внутрішніх справ та охорони здоров'я протягом доби після надходження повідомлення про дитину, яка залишилась без батьківського піклування, проводять обстеження умов її перебування, стану здоров'я та з'ясовують обставини, за яких дитина залишилась без батьківського піклування.

За результатами обстеження умов перебування дитини складається акт, в якому зазначається дата, місце проведення обстеження, відомості про дитину, її батьків, інших осіб, з якими вона проживає, умови утримання дитини та стан її здоров'я, за яких обставин та з яких причин дитина залишилась без батьківського піклування, а також заходи, що були вжиті для захисту прав дитини.

Обстеження умов перебування не проводиться у разі, коли дитина перебуває у закладі охорони здоров'я, притулку для дітей служби у справах дітей, центрі соціально-психологічної реабілітації дітей.

Тимчасове влаштування дітей, які залишились без батьківського піклування, проводиться відповідно до пункту 31 цього Порядку.

7. У разі коли дитина покинута в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я, або її відмовилися забрати батьки чи інші родичі, підкинута чи знайдена, складається акт за формою, затвердженою МОЗ і МВС.

7⁻¹. У разі коли мати, яка не перебуває у шлюбі, не забрала дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, адміністрація закладу охорони здоров'я негайно повідомляє про таку дитину службу у справах дітей та центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання матері, а якщо місце проживання матері невідоме, – службу у справах дітей за місцем розташування закладу охорони здоров'я.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді зобов'язаний з'ясувати обставини відмови матері забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, провести у разі потреби відповідну роботу із соціальної підтримки матері з метою зміни її намірів і створення сприятливих умов для виконання нею обов'язків з виховання та утримання дитини та поінформувати у двомісячний строк службу у справах дітей про результати проведеної роботи.

Служба у справах дітей надсилає протягом семи днів з дня надходження такого повідомлення запит до відділу реєстрації актів цивільного стану за місцем державної реєстрації народження дитини з метою отримання повного витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про реєстрацію народження дитини.

Після надходження від відділу державної реєстрації актів цивільного стану повного витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про реєстрацію народження дитини із зазначенням відомостей про батька, записаних на підставі статей 126 і 128 Сімейного кодексу України, служба у справах дітей вживає заходів до з'ясування його фактичного місцезнаходження та надсилає (вручає) йому письмове повідомлення про обов'язок забрати дитину для утримання та виховання з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я.

У повідомленні служба у справах дітей зазначає відомості про дитину, адресу закладу охорони здоров'я, у якому перебуває дитина, строк, протягом якого необхідно забрати дитину, а також правові наслідки у разі, якщо батько відмовиться забрати або не забере дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я у визначений строк.

8. Якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю дитини, орган опіки та піклування, якому стало відомо про це, приймає рішення про негайне відібрання дитини у батьків або осіб, які їх замінюють.

Для прийняття рішення про негайне відібрання дитини у батьків служба у справах дітей подає голові районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради відповідне клопотання. Після надходження клопотання голова чи інша уповноважена особа районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради протягом одного дня розглядає порушене питання та приймає відповідне рішення.

На підставі рішення районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради служба у справах дітей разом з уповноваженим підрозділом органів внутрішніх справ, представниками закладу охорони здоров'я вживають заходів до відібрання дитини у батьків та тимчасово влаштовують її відповідно до пункту 31 цього Порядку.

Якщо надійшла інформація про загрозу життю або здоров'ю дитини, яка проживає на території сільської, селищної ради, виконавчий орган сільської, селищної ради протягом одного дня приймає рішення про негайне відібрання дитини у батьків, забезпечує її тимчасове влаштування та у день відібрання дитини письмово повідомляє про це службу у справах дітей.

Про відібрання дитини у батьків орган опіки та піклування того ж дня письмово інформує прокуратуру за місцем проживання дитини та у семиденний строк після прийняття рішення звертається до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або відібрання дитини у матері, батька без позбавлення батьківських прав.

Служба у справах дітей за участю інших структурних підрозділів районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті, сільської, селищної ради здійснює підготовку документів для звернення органу опіки та піклування до суду про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або відібрання дитини у матері, батька без позбавлення їх батьківських прав.

У разі прийняття судом рішення про відібрання дитини у батьків без позбавлення їх батьківських прав служба у справах дітей протягом тижня інформує центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання сім'ї для надання соціальних послуг сім'ї. Результати проведеної центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді роботи враховуються службою у справах дітей під час підготовки висновку про доцільність поновлення або позбавлення батьків батьківських прав.

Якщо протягом року після прийняття судом рішення про відібрання дитини у батьків не усунені причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, служба у справах дітей за місцем походження дитини, позбавленої батьківського піклування, зобов'язана вжити заходів до позбавлення батьків їх батьківських прав.

9. Протягом двох місяців після виявлення дитини, яка залишилась без батьківського піклування, служба у справах дітей за місцем виявлення дитини разом з адміністрацією закладу, до якого тимчасово її влаштовано, органами внутрішніх справ, охорони здоров'я вживає заходів до встановлення особи дитини, місця її проживання, відомостей про батьків або осіб, які їх замінують, інших родичів, місця їх проживання (перебування) та організовує роботу з повернення дитини на виховання в сім'ю чи заклад, який вона самовільно залишила, або забезпечує підготовку документів для надання їй статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

У разі коли дитина деякий час перебувала поза сімейним оточенням і місце проживання (перебування) її батьків не встановлено, її влаштування і встановлення статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, забезпечує служба у справах дітей за місцем виявлення дитини.

10. Після встановлення особи дитини та місця її проживання служба у справах дітей письмово повідомляє батьків або осіб, які їх замінують, службу у справах дітей за місцем проживання дитини, а у разі, коли дитині надано статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, – службу у справах дітей за місцем її походження, про місце знаходження дитини.

11. Служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини:

протягом 15 календарних днів після надходження повідомлення вивчає умови проживання та утримання дитини батьками або особами, які їх замінують, розглядає питання про доцільність (недоцільність) повернення дитини до батьків, осіб, які їх замінують, або до закладу (якщо встановлено, що дитина самовільно залишила медичний, навчальний, виховний заклад, інший заклад або установу, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування), готує відповідний висновок з урахуванням інтересів дитини, надсилає його керівникові закладу, в якому тимчасово перебуває дитина;

не пізніше ніж протягом одного місяця з дня надходження повідомлення забезпечує повернення дитини до батьків, осіб, які їх замінюють, або до закладу, який вона самовільно залишила (у разі прийняття рішення про доцільність повернення дитини);

не пізніше ніж протягом одного місяця з дня надходження повідомлення вирішує питання щодо подальшого влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування (у разі прийняття рішення про недоцільність повернення дитини до опікуна/піклувальника, в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу або до закладу, який вона самовільно залишила);

готує документи відповідно до пунктів 13-25 цього Порядку (в разі прийняття рішення про недоцільність повернення дитини до батьків).

У разі коли дитина тимчасово перебуває в сім'ї родичів або інших осіб, з якими у неї склалися близькі стосунки (сусіди, знайомі), висновок про доцільність (недоцільність) повернення її до батьків або закладу, який вона самовільно залишила, надсилається службі у справах дітей за місцем виявлення дитини.

Під час вирішення питання про повернення дитини до батьків, осіб, які їх замінюють, або до закладу, який вона самовільно залишила, враховується думка дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Думка дитини має бути зазначена у висновку про доцільність (недоцільність) її повернення.

12. Передача дитини батькам, особам, які їх замінюють, адміністрації закладу, який вона самовільно залишила, здійснюється у присутності працівника служби у справах дітей за місцем розташування закладу, в якому тимчасово перебувала дитина, про що складається акт за формою згідно з додатком 2 у трьох примірниках, перший з яких зберігається у такому закладі, другий – у службі у справах дітей і третій – у батьків або осіб, які їх замінюють.

Ведення обліку дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

13. Облік дітей, які залишились без батьківського піклування, здійснює служба у справах дітей за місцем проживання батьків дитини або одного з них, з яким проживала дитина до настання обставин, за яких вона залишилася без піклування батьків, незалежно від місця виявлення дитини, а дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – служба у справах дітей за місцем походження дитини.

У разі коли батьки дитини або місце їх проживання невідомі, дитина, яка залишилась без батьківського піклування, береться на облік у службі у справах дітей за місцем виявлення дитини або місцем розташування закладу охорони здоров'я, в якому дитину залишили.

14. Відомості про дитину, яка залишилась без батьківського піклування, збираються службою у справах дітей протягом 10 днів після надходження повідомлення про таку дитину. Зазначений строк може бути продовжений за рішенням керівника служби у справах дітей, але не більше ніж на 25 днів.

Служба у справах дітей на підставі зібраних відомостей про дитину приймає рішення, яке оформлюється наказом, про взяття її на первинний облік дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (далі – первинний облік), і вносить дані про таку дитину до книги первинного обліку, яка ведеться за формою згідно з додатком 3. Дитина вважається такою, що взята на первинний облік, з дати прийняття такого рішення.

Підставою для прийняття рішення про взяття дитини на первинний облік є акт обстеження умов перебування дитини, в якому зазначається факт відсутності батьківського піклування, або інші документи, що підтверджують факт залишення дитини без батьківського піклування.

15. Відомості про дитину, яка поставлена на первинний облік, вносяться до єдиного електронного банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів (далі – єдиний банк даних).

У єдиному банку даних відомості про кожну дитину зберігаються в електронній обліково-статистичній картці дитини, яка складається на підставі документів, що посвідчують особу дитини. З електронної обліково-статистичної картки виготовляється дублікат на паперовому носії інформації (далі – дублікат обліково-статистичної картки).

16. Форма електронної обліково-статистичної картки дитини затверджується Мінсоцполітики.

17. Дублікат обліково-статистичної картки підписується оператором єдиного банку даних із зазначенням дати його виготовлення, засвідчується підписом керівника, скріпленням печаткою служби у справах дітей, і зберігається в її особовій справі.

У разі зміни місця проживання (перебування), форми влаштування дитини до її особової справи додається дублікат обліково-статистичної картки, виготовлений на момент переміщення дитини.

18. Служба у справах дітей за місцем первинного обліку дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, здійснює її супровід до досягнення повноліття або зняття її з цього обліку на підставах, передбачених у пункті 20 цього Порядку.

Служба у справах дітей у разі зміни форми влаштування дитини передає її особову справу з оригіналами документів за новим місцем влаштування. Переміщення дитини, зміна її життєвих обставин чи стану здоров'я фіксуються в її електронній обліково-статистичній картці.

На кожну дитину-сироту та дитину, позбавлену батьківського піклування, формується особова справа, яка зберігається в службі у справах дітей протягом п'яти років після досягнення дитиною повноліття. Після закінчення цього строку особова справа передається до архіву.

Порядок ведення особової справи дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, затверджується Мінсоцполітики.

19. Про зміну місця проживання (перебування), форми влаштування та статусу дитини служба у справах дітей за місцем її проживання (перебування) протягом семи днів подає інформацію службі у справах дітей за місцем первинного обліку дитини, а у разі, коли дитина може бути усиновленою, – також уповноваженому органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службі у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, в яких дитина перебуває на регіональному обліку, Мінсоцполітики, до якої додаються копії відповідних документів.

У разі надходження нової інформації про дитину служба у справах дітей за місцем її первинного обліку протягом доби вносить таку інформацію до електронної обліково-статистичної картки дитини.

Якщо встановлено, що дитина перебуває на первинному обліку одночасно у кількох службах у справах дітей, її залишають на обліку в службі у справах дітей за місцем набуття дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. У разі коли дитина ще не набула такого статусу, вона залишається на обліку в службі у справах дітей, яка раніше прийняла рішення про взяття дитини на первинний облік.

У разі коли дитина проживає (перебуває) не за місцем її походження, відомості про таку дитину заносяться до книги обліку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які прибули з інших територій, в якій зазначається прізвище, ім'я, по батькові дитини, дата народження, місце первинного обліку, форма влаштування, місце її проживання, номер і дата листа-повідомлення про зміну місця проживання.

20. Рішення про зняття дитини з первинного обліку приймається відповідною службою у справах дітей і оформлюється наказом у разі:

- повернення дитини на виховання до батьків або до одного з них;
- усиновлення дитини;
- досягнення дитиною повноліття;
- набуття дитиною чи надання їй повної цивільної дієздатності;
- смерті дитини;
- взяття дитини на первинний облік за місцем походження.

Дитина вважається такою, що знята з первинного обліку, з дати прийняття відповідного рішення.

Інформація про зняття дитини з первинного обліку вноситься до книги первинного обліку дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і єдиного банку даних.

Набуття дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування

21. Для надання дитині статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, служба у справах дітей за місцем походження дитини протягом двох місяців повинна зібрати необхідні документи (свідоцтво про народження дитини та документи, що засвідчують обставини, за яких дитина залишилась без батьківського піклування).

22. Рішення про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, приймається районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської чи районної у місті ради за місцем походження такої дитини за поданням служби у справах дітей.

У рішенні зазначаються прізвище, ім'я, по батькові дитини, дата народження, обставини, за яких вона залишилась без батьківського піклування, документи, які підтверджують ці обставини, та форма влаштування дитини.

23. Статус дитини-сироти надається дітям, у яких померли або загинули батьки, що підтверджується свідоцтвом про смерть кожного з них.

24. Статус дитини, позбавленої батьківського піклування, надається дітям:

- 1) батьки яких позбавлені батьківських прав, що підтверджується рішенням суду;
- 2) які відібрані у батьків без позбавлення батьківських прав, що підтверджується рішенням суду;
- 3) батьки яких визнані безвісно відсутніми, що підтверджується рішенням суду;
- 4) батьки яких оголошені судом померлими, що підтверджується свідоцтвом про смерть, виданим органами реєстрації актів цивільного стану;
- 5) батьки яких визнані недієздатними, що підтверджується рішенням суду;
- 6) батьки яких відбувають покарання в місцях позбавлення волі, що підтверджується вироком суду;
- 7) батьки яких під час здійснення кримінального провадження тримаються під вартою, що підтверджується ухвалою слідчого судді (суду);
- 8) батьки яких знаходяться у розшуку органами внутрішніх справ, пов'язаному з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, що підтверджується ухвалою суду або довідкою органів внутрішніх справ про розшук батьків та відсутність відомостей про їх місцезнаходження;
- 9) у зв'язку з тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, що підтверджується висновком лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я про наявність у батька, матері хвороби, що перешкоджає виконанню ними батьківських обов'язків, виданим у порядку, встановленому МОЗ;
- 10) підкинутим, батьки яких невідомі, покинутим в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яких відмовилися забрати з цих закладів батьки, інші родичі, про що складено акт за формою, затвердженою МОЗ і МВС;
- 11) батьки яких не виконують свої обов'язки з виховання та утримання дитини з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку із перебуванням батьків на тимчасово окупованій території або в районі проведення антитерористичної операції, що підтверджується актом, складеним службою у справах дітей за формою згідно з додатком 11.

25. Якщо у випадках, зазначених у пунктах 23 і 24 цього Порядку, дитину виховувала одинока мати, до документів додається довідка, видана органом реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини, про те, що відомості про батька внесені за вказівкою матері відповідно до статті 135 Сімейного кодексу України.

26. Дитина втрачає статус дитини-сироти у разі:

- 1) усиновлення дитини, що підтверджується рішенням суду;
- 2) визнання батьківства, що підтверджується рішенням суду та свідоцтвом про народження дитини;
- 3) встановлення факту батьківства, що підтверджується рішенням суду та свідоцтвом про народження дитини.

{Підпункт 4 пункту 26 виключено на підставі Постанови КМ № 1017 від 03.11.2010}

27. Дитина втрачає статус дитини, позбавленої батьківського піклування, у разі поновлення піклування обох або одного з батьків на підставі:

- 1) скасування рішення суду про позбавлення батьківських прав;
- 2) поновлення матері, батька дитини у батьківських правах;
- 3) скасування рішення суду про відібрання дитини у батьків без позбавлення батьківських прав;
- 4) рішення суду про повернення батькам дитини, яка в судовому порядку була відібрана у них;
- 5) скасування рішення суду про визнання матері, батька дитини недієздатними;
- 6) рішення суду про визнання матері, батька дитини дієздатними;
- 7) скасування рішення суду про оголошення матері, батька дитини померлими;
- 8) скасування рішення суду про оголошення матері, батька дитини безвісно відсутніми;
- 9) усиновлення дитини, що підтверджується рішенням суду;
- 10) визнання батьківства, що підтверджується рішенням суду та свідоцтвом про народження;

11) встановлення факту батьківства, що підтверджується рішенням суду та свідоцтвом про народження дитини;

{Підпункт 12 пункту 27 виключено на підставі Постанови КМ № 1017 від 03.11.2010}

13) документів, що підтверджують особу дитини, відомостей про батьків та висновку органу опіки та піклування про можливість передачі батькам (або одному з них) дитини, у тому числі дитини, якій надано статус дитини, позбавленої батьківського піклування, на підставі підпункту 11 пункту 24 цього Порядку;

14) довідки про повернення матері, батька з місць позбавлення волі або звільнення з-під варти, заяви матері, батька, поданої районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчому органу міської, районної у місті ради, про повернення їм дитини та висновку цього органу про можливість передачі дитини для подальшого виховання матері, батькові.

Служба у справах дітей за місцем походження дитини, позбавленої батьківського піклування, на підставі заяви матері, батька, які повернулися з місць позбавлення волі, про повернення їм дитини обстежує їх житлово-побутові умови, перевіряє наявність або відсутність заробітку чи іншого доходу, про що складає відповідний акт та готує висновок районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про можливість передачі дитини для подальшого виховання матері чи батькові.

Якщо за результатами розгляду питання про можливість передачі дитини матері, батькові, які повернулися з місць позбавлення волі, районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради зробить висновок про неможливість передачі дитини для подальшого виховання матері, батькові служба у справах дітей за місцем походження дитини, позбавленої батьківського піклування, протягом двох місяців збирає документи, необхідні для порушення питання про позбавлення батьків їх батьківських прав. Такі документи можуть бути підготовлені також у разі, коли після повернення з місць позбавлення волі або звільнення з-під варти, батьки не звернулися із заявою про повернення дитини.

28. Дитина втрачає статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, також у разі досягнення нею повноліття.

29. У разі зміни або втрати дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) ди-

тини протягом 10 днів повідомляє про це службу у справах дітей за місцем походження дитини.

30. Рішення про втрату дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування на підставах, зазначених у пунктах 26 і 27 цього Порядку, приймається районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської чи районної у місті ради за місцем її походження за поданням служби у справах дітей.

Влаштування дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

31. Тимчасове влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, у межах своєї компетенції здійснюють служба у справах дітей за місцем виявлення дитини та уповноважений підрозділ органів внутрішніх справ.

Дитина, яка залишилася без батьківського піклування, тимчасово може бути влаштована у:

- сім'ю громадян;
- притулок для дітей служби у справах дітей (далі – притулок);
- центр соціально-психологічної реабілітації дітей (далі – центр);
- соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко);

медичний, навчальний, виховний заклад, інший заклад або установу, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (крім дитячого будинку та загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування).

Дитина, в якій є родичі або інші особи, з якими у неї на момент залишення без батьківського піклування склалися близькі стосунки (сусіди, знайомі) і які бажають залишити її на виховання у своїй сім'ї, може перебувати в їх сім'ї до прийняття рішення про влаштування дитини. Підставою для тимчасового перебування дитини в сім'ї родичів або інших осіб, з якими у неї склалися близькі стосунки, є заява таких осіб про згоду на її тимчасове проживання, акт обстеження їх житлово-побутових умов та рішення служби у справах дітей про тимчасове влаштування дитини.

Тимчасове влаштування дитини до притулку, центру, соціально-реабілітаційного центру (дитячого містечка) здійснюється за направленням служби у справах дітей. Влаштування дитини до притулку, центру можливе також на підставі акта уповноваженого підрозділу органів внутрішніх справ про доставлення дитини до притулку, центру.

32. Якщо під час обстеження умов перебування дитини підтвердився факт залишення дитини без батьківського піклування, служба у справах дітей або виконавчий орган сільської, селищної ради протягом одного дня забезпечують тимчасове влаштування такої дитини.

33. Тимчасове влаштування підкинутої чи знайденої дитини, а також дитини з ознаками насильства, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації здійснюється після надання їй необхідної медичної допомоги, завершення медичного обстеження чи лікування.

34. Безпритульні діти підлягають негайному влаштуванню у притулок або центр за місцем виявлення дитини у встановленому законодавством порядку.

Після тимчасового влаштування такої дитини служба у справах дітей за місцем виявлення дитини та адміністрація притулку, центру вживають заходів до встановлення особи дитини, її родинних зв'язків тощо.

Після встановлення особи дитини розглядається питання про її повернення на виховання до батьків або осіб, які їх замінюють, відповідно до пунктів 10-12 цього Порядку. В разі неможливості або недоцільності повернення дитини на виховання до батьків або осіб, які їх замінюють, служба у справах дітей за місцем походження дитини збирає документи, зазначені у пункті 24 цього Порядку, для підтвердження обставин, за яких дитина втратила батьківське піклування.

35. Після встановлення статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем походження такої дитини вживає вичерпних заходів до влаштування її в сім'ю громадян України (усиновлення, під опіку, піклування, у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу).

До медичних, навчальних, виховних закладів, інших закладів або установ, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, незалежно від форми власності та підпорядкування дитина може бути влаштована в разі, коли з певних причин немає можливості влаштувати її на виховання у сім'ю.

Влаштування дітей до дитячих будинків та загальноосвітніх шкіл-інтернатів, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (далі – дитячий будинок та загальноосвітня школа-інтернат), здійснюється відповідно до направлення (путівки) служби у справах дітей за формою згідно з додатком 12.

Направлення (путівку) на влаштування дитини до дитячого будинку або загальноосвітньої школи-інтернату районного (районного у місті) підпорядкування видає служба у справах дітей за місцем первинного обліку дитини за погодженням з відповідним управлінням (відділом) освіти і науки (молоді та спорту).

У разі коли дитина влаштовується до дитячого будинку або загальноосвітньої школи-інтернату обласного (республіканського) підпорядкування, направлення (путівка) видається службою у справах дітей обласної, Київської або Севастопольської міської держадміністрації (органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим) за наявності всіх необхідних документів. Погоджує таке направлення (путівку) департамент (управління) освіти і науки (молоді та спорту) обласної, Київської або Севастопольської міської держадміністрації (органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим).

Рішення про влаштування дитини до медичних, навчальних, виховних закладів, інших закладів або установ, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, приймається районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської, районної у місті ради за місцем проживання (перебування) дитини.

Влаштування дитини до медичного, навчального, виховного закладу, іншого закладу або установи, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, не звільняє районну, районну у м. Києві та Севастополі держадміністрацію, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем походження (перебування) дитини від обов'язку продовжувати роботу з реалізації права цієї дитини на сімейне виховання.

Не допускається одночасне застосування до дитини різних форм влаштування.

Під час визначення форми влаштування в інтересах дитини мають бути враховані обставини, за яких дитина втратила батьківське піклування, її життєвий шлях, родинні зв'язки, наявність братів і сестер, контакти із соціальним оточенням, стан здоров'я, освіта, інші потреби.

36. Рідні брати і сестри не можуть бути роз'єднані під час влаштування. У разі неможливості влаштувати їх разом через стан здоров'я одного з братів/сестер опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, керівники закладів зобов'язані забезпечити постійні контакти між дітьми, в тому числі періодичні зустрічі, листування, телефонні розмови, обмін фотокартками тощо. Якщо за віком або станом здоров'я дитина не може самостійно писати, повідомлення від її імені та з її слів пишуть особи, які здійснюють догляд за дитиною. Періодичність зустрічей встановлюється залежно від обставин перебування дітей, але не рідше ніж два рази на рік.

37. Для влаштування дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, служба у справах дітей за місцем походження дитини повинна зібрати такі документи:

- свідоцтво про народження;
- реєстраційний номер облікової картки платника податків (у разі наявності);
- відомості про батьків (документи, зазначені в пунктах 23-25 цього Порядку) та родичів дитини;
- довідку про склад сім'ї або осіб, зареєстрованих у житловому приміщенні, будинку; які підтверджують право власності дитини на нерухомість (у разі наявності);

опис майна дитини;
висновок про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини, складений за формою згідно з додатком 4;
відомості або документи про освіту дитини (для дітей шкільного віку);
дублікат обліково-статистичної картки;
довідку про призначення та виплату пенсії, державної соціальної допомоги, аліментів тощо (у разі наявності);
ощадну книжку дитини або договір про відкриття рахунка в установі банку (у разі наявності);
рішення про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

38. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, можуть бути влаштовані тільки в сім'ї повнолітніх осіб.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, не можуть бути влаштовані в сім'ї осіб, які:

визнані в установленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними;
позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;
були усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним, опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу було припинено з їх вини;
були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150⁻¹, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324 і 442 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших злочинів;
перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;
зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;
страждають на хвороби, перелік яких затверджений МОЗ щодо осіб, які не можуть бути усиновлювачами;
є інвалідами I і II групи, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують стороннього догляду;
проживають на спільній житловій площі з членами сім'ї, які мають розлади здоров'я або поведінку чи спосіб життя, що може негативно вплинути на здоров'я дитини, її фізичний, психічний, моральний стан або інтелектуальний розвиток;
не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);
поведінка та інтереси яких суперечать інтересам дитини, яка може бути влаштована в сім'ю на виховання.

39. Особи, в сім'ї яких влаштовуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, зобов'язані пройти за направленням служб у справах дітей курс навчання з проблем виховання таких дітей (за винятком осіб, які бажають усиновити дитину) в центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Родичі дитини, які мають намір взяти її під опіку, піклування, не зобов'язані проходити курс навчання, але за власним бажанням відповідно до рекомендації служби у справах дітей за місцем походження дитини або за місцем свого проживання вони можуть його пройти.

40. Особа, яка виявила бажання взяти на виховання в сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, подає службі у справах дітей за місцем свого проживання:

заяву (від подружжя приймається спільна заява, підписана обома подружжями);
довідку про доходи за останні шість місяців або копію декларації про доходи, засвідчену в установленому порядку;

документ, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням; копію свідоцтва про шлюб (для осіб, які перебувають у шлюбі); довідку про проходження курсу навчання з виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і рекомендацію центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо включення кандидатів до єдиного банку даних;

копію паспорта;
висновок про стан здоров'я заявника, складений за формою згідно з додатком 5;
довідку від нарколога та психіатра для осіб, які проживають разом із заявниками;
довідку про наявність чи відсутність судимості для кожного заявника, видану органами внутрішніх справ за місцем проживання заявника;

письмову згоду всіх повнолітніх членів сім'ї, що проживають разом з особою, яка бажає взяти дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, під опіку, піклування, утворити прийомну сім'ю або на власній житловій площі – дитячий будинок сімейного типу, засвідчену нотаріально або написану власноручно в присутності посадової особи, яка здійснює прийом документів, про що робиться позначка на заяві із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, підпису посадової особи та дати.

Строк дії документів, зазначених у цьому пункті, становить дванадцять місяців з дати видачі.

41. Служба у справах дітей за місцем проживання особи, яка виявила бажання взяти на виховання в сім'ю дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням результатів навчання у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

приймає документи, зазначені у пункті 40 цього Порядку;
реєструє осіб у журналі обліку потенційних опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, що ведеться за формою згідно з додатком 6;
вносить відомості про осіб до єдиного банку даних;
протягом 10 днів після отримання заяви складає акт обстеження житлово-побутових умов згідно з додатком 9, який додається до документів;
готує висновок про доцільність (недоцільність) встановлення опіки, піклування та відповідність її/його інтересам дитини.

42. Опіка, піклування над дитиною встановлюється рішенням районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради за наявності документів, зазначених у пункті 40 цього Порядку, або судом.

Опікуном, піклувальником призначається переважно особа, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки опікуна чи піклувальника.

43. У разі призначення опікуна, піклувальника враховується бажання дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування. Бесіда з дитиною проводиться працівником служби у справах дітей з урахуванням її віку, обставин, за яких вона втратила батьківське піклування, не принижуючи гідність дитини та осіб, які виявили бажання взяти її під опіку, піклування. За результатами бесіди складається довідка.

44. Рішення про встановлення опіки, піклування приймається у місячний строк після подання заяви і документів, зазначених у пункті 40 цього Порядку.

45. У разі встановлення опіки, піклування над дитиною, яка перебуває у закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, служба у справах дітей разом з адміністрацією закладу забезпечує передачу дитини на виховання опікуна, піклувальнику і відрахування її із закладу протягом 15 днів після прийняття рішення про встановлення опіки, піклування.

46. Опікун, піклувальник має право:
самостійно визначати способи виховання з урахуванням думки дитини і рекомендацій органу опіки та піклування;

вимагати повернення дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду;

давати згоду на усиновлення підопічного;

самостійно здійснювати витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок призначеної державної допомоги, пенсії, аліментів, доходів від майна підопічного; представляти інтереси підопічного в установах, організаціях і закладах.

47. Опікун, піклувальник зобов'язаний:

виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, психічний стан, фізичний і духовний розвиток, готувати до самостійного життя, забезпечувати її догляд і лікування;

створити належні побутові умови та умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти;

вживати заходів до захисту цивільних прав та інтересів підопічного.

48. Соціальний супровід тосовно дітей, які перебувають під опікою, піклуванням та у складних життєвих обставинах, здійснюється центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання дитини з опікуном, піклувальником.

49. Орган, який встановив опіку, піклування, за заявою особи може звільнити її від здійснення повноважень опікуна, піклувальника.

Заява про звільнення від здійснення повноважень опікуна, піклувальника розглядається протягом місяця.

Районна, районна у мм. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради або суд може звільнити особу від здійснення повноважень опікуна, піклувальника у разі невиконання нею своїх обов'язків, поміщення дитини до медичного, навчального, виховного закладу, іншого закладу або установи, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, у разі, коли між опікуном, піклувальником та дитиною склалися стосунки, які перешкоджають здійсненню опіки, піклування, а також за наявності обставин, зазначених у статті 212 Сімейного кодексу України.

Служба у справах дітей готує проект рішення районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про звільнення опікуна, піклувальника від здійснення повноважень або на вимогу суду – проект висновку районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про доцільність звільнення опікуна, піклувальника від зазначених повноважень.

50. Опіка, піклування припиняється у разі:

передачі дитини батькам (усиновлювачам);

реєстрації шлюбу;

надання дитині повної цивільної дієздатності;

смерті опікуна, піклувальника або підопічного.

Проект висновку районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради для подання до суду (у разі встановлення опіки, піклування судом) або проект рішення районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про припинення опіки готує відповідна служба у справах дітей.

Якщо дитина досягла 14-річного віку, особа, яка виконувала обов'язки опікуна, стає піклувальником без прийняття окремого рішення.

Окреме рішення також не приймається у разі досягнення підопічним повноліття або його смерті.

51. У разі загрози для життя або здоров'я дитини районна, районна у мм. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської чи районної у місті ради може прийняти рішення про негайне відібрання дитини в опікуна, піклувальника.

Якщо дитина відібрана в опікуна, піклувальника, служба у справах дітей за місцем проживання дитини забезпечує її тимчасове влаштування та протягом семи днів подає клопотання голові районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про припинення опіки, піклування, який протягом десяти днів розглядає клопотання та приймає відповідне рішення.

52. Служба у справах дітей із залученням працівників органів освіти та охорони здоров'я за місцем проживання дитини здійснює контроль за умовами утримання, навчання, виховання дитини, над якою встановлено опіку, піклування, яка влаштована у прийомну

сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, шляхом відвідування родини. Періодичність відвідувань установлюється окремим графіком, але не рідше ніж один раз на рік, крім першої перевірки, яка проводиться через три місяці після встановлення опіки, піклування, влаштування в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу.

53. Щороку служба у справах дітей готує висновок про стан утримання, навчання та виховання дитини на основі інформації, що подається працівником центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який здійснює соціальне супроводження прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, вихователем дошкільного навчального закладу або класним керівником загальноосвітнього навчального закладу, в якому навчається дитина, дільничним лікарем-педіатром, дільничним інспектором місцевого відділу міліції.

53-¹. Районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради у разі подання батьками, які залишили дитину в пологовому будинку або іншому закладі охорони здоров'я на підставах, передбачених частиною третьою статті 143 Сімейного кодексу України, заяви про відвідування, спілкування, забирання дитини додому на вихідні дні чи на канікули приймає у 10-денний строк після підготовки службою у справах дітей відповідного висновку рішення про надання дозволу на спілкування.

До заяви додаються копія паспорта та висновок про стан здоров'я кожного з батьків, складений за формою згідно з додатком 5.

53-². Служба у справах дітей за місцем проживання батьків протягом 20 робочих днів після надходження заяви про відвідування, спілкування, забирання дитини додому на вихідні дні чи на канікули:

проводить бесіду з батьками з метою з'ясування мотивів відновлення родинних стосунків, ставлення до дитини;

складає акт обстеження житлово-побутових умов батьків;

з'ясовує позицію служби у справах дітей за місцем перебування дитини на первинному обліку та закладу, в якому вона перебуває;

розглядає питання щодо можливості спілкування дитини з батьками та готує відповідний висновок про надання дозволу або відмову в його наданні.

54. Після завершення строку перебування у прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу, припинення піклування у зв'язку з досягненням повноліття, наданням повної цивільної дієздатності, завершенням навчання у закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дитині видаються:

свідоцтво про народження;

довідка про присвоєння ідентифікаційного номера;

рішення про надання дитині статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування;

відомості про батьків (документи, які підтверджують відсутність батьків або неможливість виконання ними своїх обов'язків);

відомості про наявність і місце проживання братів і сестер, інших близьких родичів;

опис майна;

у разі наявності рухомого або нерухомого майна – документи або засвідчені в установленому порядку їх копії, які підтверджують право власності дитини на це майно або право користування цим майном чи його часткою;

документи про освіту (у разі наявності);

ощадна книжка дитини або договір про відкриття рахунка в установі банку (у разі наявності);

інші документи.

Захист майнових та житлових прав дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

55. Особи, яким стало відомо про наявність у дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, майна, повідомляють про це службу у справах дітей за місцем знаходження майна.

Служба у справах дітей за місцем знаходження майна дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, протягом десяти днів після надходження повідомлення про наявність у неї майна, складає опис такого майна за формою згідно з додатком 7 (далі – опис майна).

56. До опису майна додаються оригінали документів, які підтверджують право власності дитини на майно або їх копії, засвідчені в установленому порядку.

Опис майна складається у двох примірниках, підписується особами, які брали участь у його складанні. Один примірник опису та завірені копії документів зберігаються в службі у справах дітей за місцем знаходження майна, другий примірник та оригінали документів – в особовій справі дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, яка зберігається за місцем влаштування дитини.

Якщо місце походження дитини не є місцем знаходження її майна, опис майна складається у трьох примірниках. У такому разі один примірник опису майна та завірені копії документів зберігаються в службі у справах дітей за місцем знаходження майна, другий примірник та оригінали документів – в особовій справі дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, яка зберігається за місцем влаштування дитини, а третій примірник та завірені копії документів подаються в службу у справах дітей за місцем походження дитини.

57. Районна, районна у мм. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем знаходження майна забезпечує збереження майна дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і вживає заходів до встановлення опіки над майном. Рішення про встановлення опіки над майном приймається за місцем знаходження майна за поданням служби у справах дітей.

58. Для прийняття рішення про встановлення опіки над майном дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, служба у справах дітей подає такі документи:

копію рішення про влаштування дитини;

опис майна, над яким встановлюється опіка;

документи, які підтверджують право власності дитини на майно;

акт обстеження житлово-побутових умов потенційного опікуна над майном та висновок про можливість виконання ним обов'язків опікуна;

заяву опікуна, піклувальника дитини про відмову бути опікуном над майном дитини, засвідчену нотаріально або написану ним власноручно в присутності посадової особи, яка здійснює прийом документів, про що робиться позначка на заяві із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, підпису посадової особи та дати.

59. Особі, яка призначається опікуном над майном дитини, служба у справах дітей за місцем знаходження майна видає рішення про встановлення опіки над майном, копію опису майна дитини, копії документів, які підтверджують право власності дитини на майно, та забезпечує передачу їм майна дитини на підставі акта приймання-передачі.

Акт приймання-передачі майна складається у двох примірниках, підписується усіма особами, які були присутні під час його складання. Один примірник акта зберігається в службі у справах дітей за місцем знаходження майна, другий передається опікуну над майном.

60. Районна, районна у мм. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради у разі втрати дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, досягнення дитиною повноліття, надання дитині або набуття нею повної цивільної дієздатності, відмови опікуна над майном від виконання своїх обов'язків, смерті опікуна над майном, смерті дитини приймає рішення про припинення опіки над майном.

У разі неналежного виконання своїх обов'язків опікун над майном дитини може бути звільнений від виконання обов'язків за рішенням органу, який призначив його опікуном.

У разі припинення опіки над майном або звільнення опікуна від його обов'язків служба у справах дітей за місцем знаходження майна зобов'язана протягом п'яти днів прийняти від опікуна майно дитини за актом приймання-передачі.

З метою захисту майнових прав дитини у разі, коли місце проживання (перебування) дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, місце її походження не є місцем знаходження її майна:

служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини інформує служби у справах дітей за місцем походження дитини та за місцем знаходження її майна про зміну життєвих обставин дитини протягом двох тижнів з моменту отримання повідомлення про зміну зазначених обставин;

служба у справах дітей за місцем знаходження майна дитини повідомляє служби у справах дітей за місцем походження дитини та за місцем її проживання (перебування) про звільнення опікуна над майном дитини від виконання своїх обов'язків, його смерть протягом двох тижнів з моменту отримання повідомлення про зміну зазначених обставин.

61. Служба у справах дітей за місцем знаходження нерухомого майна дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, веде облік такого майна за формою згідно з додатком 8.

62. Якщо право користування житлом є тільки у дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, за клопотанням служби у справах дітей за місцем її походження або проживання за заявою опікуна, піклувальника районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем знаходження житла вживає заходів для передачі його у власність дитини.

63. У разі коли дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування, є спадкоємцем майна, районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем походження дитини призначає особу, яка буде представляти інтереси дитини на час здійснення права на спадкування.

64. У разі коли у дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, відсутнє житло, яке належить їй на праві власності (користування), або якщо повернення до нього неможливе, після досягнення дитиною 16-річного віку служба у справах дітей за місцем походження або проживання дитини з урахуванням її бажання подає районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчому органу міської, районної у місті, сільської, селищної ради документи дитини, необхідні для взяття її на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті, сільської, селищної ради за місцем походження або проживання дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, у разі відсутності у неї житла після закінчення (припинення) її перебування під опікою, піклуванням, у прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу, медичному, навчальному, виховному закладі, іншому закладі або установі, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, позачергово забезпечує її житловим приміщенням.

65. Служба у справах дітей здійснює підготовку і забезпечує контроль за виконанням рішень районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради щодо захисту житлових та майнових прав дітей.

Житло, яке належить дитині-сироті та дитині, позбавленій батьківського піклування, на праві власності, може бути передане в оренду іншій особі за рішенням районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради за місцем знаходження її майна. Відповідне подання готує служба у справах дітей на підставі заяви опікуна (за наявності) над майном дитини.

На підставі рішення районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради між опікуном над майном дитини та особою, яка орендує житлове приміщення, укладається договір оренди такого приміщення. Форма примірнього договору оренди житлового приміщення затверджується Мінсоцполітики.

Якщо житло дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, яке належить їй на праві власності, перебуває на балансі житлово-будівельного кооперативу, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та у разі відсутності опікуна над таким майном районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий

орган міської, районної у місті ради має право укласти з останніми договір про утримання та збереження зазначеного житла.

Питання реєстрації у зазначеному житловому приміщенні особи, яка його орендує, та осіб, які постійно проживають разом з нею, вирішується за погодженням з органами опіки та піклування.

Служба у справах дітей за місцем знаходження житла, яке належить дитині-сироті та дитині, позбавленій батьківського піклування, на праві власності, повинна не пізніше ніж за шість місяців до дати повернення такої дитини із медичного, навчального, виховного закладу, іншого закладу або установи, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, від опікуна, піклувальника, з прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу повідомити особу, яка орендує приміщення, про необхідність його звільнення та підготовку для проживання дитини.

66. Служба у справах дітей за місцем знаходження майна надає консультації громадянам з питань підготовки необхідних документів щодо відчуження майна дитини. Для відчуження майна дитини батьки, опікуни або піклувальники подають зазначеній службі такі документи:

- заяву кожного з батьків (опікунів, піклувальників);
- копію паспорта громадянина України, тимчасового посвідчення громадянина України, паспортного документа іноземця;
- копію реєстраційного номера облікової картки платника податків (у разі наявності);
- документ, що підтверджує право власності (користування) дитини на відчужуване майно;
- витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, виданий відповідно до законодавства;
- копію свідоцтва про народження дитини;
- довідку з місця проживання, про склад сім'ї та реєстрацію або витяг з домової книги;
- копію рішення про встановлення опіки над дитиною (для опікунів, піклувальників);
- копію рішення про встановлення опіки над майном дитини (для опікунів, піклувальників);
- копію свідоцтва про укладення або розірвання шлюбу між батьками дитини (у разі наявності).

У разі виїзду сім'ї на постійне місце проживання за кордон до зазначених документів додається довідка управління (відділу) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб за місцем реєстрації сім'ї.

67. Дозвіл на вчинення правочинів щодо нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким має дитина надається районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської, районної в місті ради за поданням служби у справах дітей після проведення зазначеною службою перевірки документів за місцем знаходження майна протягом одного місяця з дня надходження заяви на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини лише у разі гарантування збереження її права на житло і оформляється рішенням, витяг з якого видається заявникам службою у справах дітей. Для здійснення правочинів щодо нерухомого майна дитини батьки, опікуни або піклувальники подають службі у справах дітей документи, зазначені у пункті 66 цього Порядку. Служба у справах дітей розглядає протягом 10 робочих днів подані документи та з'ясовує наявність (відсутність) обставин, що можуть бути підставою для відмови у наданні дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини.

У разі виїзду сім'ї, в якій виховується дитина, за межі населеного пункту, придбання житла здійснюється з урахуванням інтересів дитини.

Районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної в місті ради може відмовити у наданні дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини з одночасним зверненням до нотаріуса для накладення заборони відчуження такого майна лише у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 177 Сімейного кодексу України.

У разі усунення обставин, що обумовили накладення заборони відчуження нерухомого майна дитини, районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий

орган міської, районної в місті ради звертається в установленому законодавством порядку до нотаріуса для зняття заборони відчуження такого майна.

Рішення районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної в місті ради про надання дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини або відмову у його наданні може бути оскаржено до суду.

68. Якщо батьки, опікуни, піклувальники не виконують рішення районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної в місті ради щодо збереження майна дитини, служба у справах дітей подає голові районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної в місті ради клопотання про необхідність звернення до суду з метою захисту майнових та житлових прав дитини.

Реєстрація народження дитини та розв'язання спорів між батьками щодо виховання дитини

69. Служба у справах дітей готує документи для реєстрації народження підкинутої, знайденої дитини та подання їх органам реєстрації актів цивільного стану за місцем виявлення такої дитини.

Реєстрація народження підкинутої, знайденої дитини, особу якої встановлено, проводиться за місцем проживання її батьків або одного з них, а якщо місце проживання батьків невідоме – за місцем її виявлення.

Рішення про реєстрацію народження підкинутої, знайденої дитини приймається районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської, районної у місті ради за поданням служби у справах дітей протягом 15 днів після надходження повідомлення про таку дитину. В рішенні зазначається прізвище, ім'я, по батькові, які присвоюються дитині, прізвище, ім'я, по батькові її батьків, а якщо батьки дитини невідомі – прізвище, ім'я, по батькові чоловіка і жінки, яких органи реєстрації актів цивільного стану повинні записати батьками дитини.

У разі коли дата народження дитини невідома, служба у справах дітей подає органу охорони здоров'я клопотання про встановлення її віку.

Для реєстрації народження підкинутої, знайденої дитини служба у справах дітей подає відповідну заяву органу реєстрації актів цивільного стану.

Представнику служби у справах дітей, який подав заяву та документи для реєстрації народження дитини, видається свідоцтво про народження дитини та довідка із зазначенням статті Сімейного кодексу України, на підставі якої до книги реєстрації народжень внесені відомості про батьків дитини. В подальшому ці документи зберігаються в особовій справі дитини за місцем її влаштування.

70. Реєстрація народження дитини, покинутої в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я, а також дитини, мати якої померла чи місце проживання матері встановити неможливо, проводиться органами реєстрації актів цивільного стану за місцем знаходження закладу, в якому народилась або залишена дитина, відповідно до пункту 69 цього Порядку.

Про реєстрацію народження дитини орган реєстрації актів цивільного стану письмово повідомляє службу у справах дітей.

71. Для розв'язання спору, що виник між батьками, щодо визначення імені, прізвища, по батькові дитини, один з батьків подає службі у справах дітей за місцем проживання дитини заяву, копію паспорта, довідку з місця реєстрації (проживання), копію свідоцтва про укладення або розірвання шлюбу (у разі наявності).

Служба у справах дітей з метою вивчення ситуації та підготовки висновку щодо визначення або зміни прізвища, імені та по батькові дитини проводить бесіду з матір'ю, батьком та дитиною, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може висловити свою думку.

Рішення органу опіки та піклування про розв'язання спору між батьками щодо визначення або зміни імені, прізвища, по батькові дитини приймається районною, районною у

мм. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської, районної у місті ради з урахуванням висновку служби у справах дітей.

72. Для розв'язання спору, що виник між батьками, щодо визначення місця проживання дитини, один з батьків подає службі у справах дітей за місцем проживання дитини заяву, копію паспорта, довідку з місця реєстрації (проживання), копію свідоцтва про укладення або розірвання шлюбу (у разі наявності), копію свідоцтва про народження дитини, довідку з місця навчання, виховання дитини, довідку про сплату аліментів (у разі наявності).

Під час розв'язання спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини служба у справах дітей має захищати інтереси дитини з урахуванням рівних прав та обов'язків матері та батька щодо дитини.

Працівник служби у справах дітей за місцем проживання дитини проводить бесіду з батьками та відвідує їх за місцем проживання, про що складає акт за формою згідно з додатком 9.

У разі коли батьки дитини проживають у межах різних адміністративно-територіальних одиниць, той із батьків, який подав заяву про визначення місця проживання дитини з ним, звертається до служби у справах дітей за місцем свого проживання для здійснення обстеження його житлово-побутових умов та складення акта обстеження умов проживання згідно з додатком 9. Зазначений акт передається заявником до служби у справах дітей за місцем проживання дитини, працівник якої проводить з ним бесіду.

Під час вирішення питання щодо визначення місця проживання дитини береться до уваги ставлення батьків до виконання батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, стан здоров'я дитини та інші обставини, що мають істотне значення.

Місце проживання дитини не може бути визначене з тим із батьків, який не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або вживає наркотичні засоби, своєю поведінкою може зашкодити здоров'ю та розвитку дитини.

Якщо встановлено, що жоден з батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку, служба у справах дітей подає клопотання голові районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про позбавлення таких батьків батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав.

Після обстеження житлово-побутових умов, проведення бесіди з батьками та дитиною служба у справах дітей складає висновок про визначення місця проживання дитини і подає його органу опіки та піклування для прийняття відповідного рішення.

73. У разі виникнення спору між батьками щодо участі у вихованні дитини один з батьків, що проживає окремо від дитини, подає службі у справах дітей за місцем проживання дитини заяву, копію паспорта, довідку з місця реєстрації (проживання), копію свідоцтва про укладення або розірвання шлюбу (у разі наявності), копію свідоцтва про народження дитини.

Працівник служби у справах дітей проводить бесіду з батьками, а у разі потреби, також з родичами дитини. До уваги береться ставлення батьків до виконання батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, стан здоров'я дитини та інші обставини, що мають істотне значення.

Після з'ясування обставин, що призвели до виникнення спору між батьками щодо участі у вихованні дитини, служба у справах дітей складає висновок.

Участь у вихованні дитини та у разі потреби порядок побачення з дитиною того з батьків, який проживає окремо від неї, встановлюються рішенням районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради з урахуванням висновку служби у справах дітей.

74. Під час розгляду судом спорів між батьками щодо виховання дитини районна, районна у мм. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради подає суду письмовий висновок про способи участі одного з батьків у вихованні дитини, місце та час їх спілкування, складений на підставі відомостей, одержаних службою у справах дітей в результаті проведення бесіди з батьками, дитиною, родичами, які беруть

участь у її вихованні, обстеження умов проживання дитини, батьків, а також на підставі інших документів, які стосуються зазначеної справи.

Особливості провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, переміщеної з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції

75. У разі виявлення дитини, переміщеної з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції, яка залишилася без батьківського піклування, служба у справах дітей або виконавчий орган сільської, селищної ради здійснюють заходи, передбачені пунктами 4-6 цього Порядку.

76. Служба у справах дітей за місцем виявлення дитини, переміщеної з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції, протягом семи робочих днів після її виявлення вживає заходів до встановлення особи дитини, місця її проживання, відомостей про батьків або осіб, які їх замінюють, інших родичів, місця їх проживання (перебування).

У разі неможливості повернення дитини на виховання в сім'ю служба у справах дітей забезпечує підготовку документів для надання їй статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, відповідно до пунктів 13-25 цього Порядку.

У разі відсутності у дитини документів, що посвідчують її особу, служба у справах дітей звертається до територіального підрозділу ДМС для видачі тимчасового посвідчення, що підтверджує особу громадянина України.

При цьому служба у справах дітей за місцем виявлення дитини звертається до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної, районної у м. Києві держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради із заявою про взяття дитини на облік як особи, що переміщується з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції.

Підстава для надання дитині статусу дитини, позбавленої батьківського піклування, визначена у підпункті 11 пункту 24 цього Порядку, розповсюджується на дітей, переміщених з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції. Акт, що підтверджує зазначену підставу, підписується представниками служби у справах дітей, територіального підрозділу ДМС та органу внутрішніх справ за місцем виявлення дитини.

Під час набуття дитиною статусу дитини, позбавленої батьківського піклування, з підстави, визначеної у підпункті 11 пункту 24 цього Порядку, служба у справах дітей разом з органами внутрішніх справ, охорони здоров'я вживає заходів до встановлення особи дитини, місця її проживання, відомостей про батьків, інших родичів, місця їх проживання (перебування) не менш як протягом року після виявлення дитини для організації роботи з повернення дитини на виховання в сім'ю або підтвердження статусу дитини відповідно до підстав, передбачених у пункті 24 цього Порядку.

77. Служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, переміщеної з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції, вносить відомості про таку дитину до книги обліку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які прибули з інших територій, з окремю позначкою.

Додаток 1
до Порядку

ЖУРНАЛ

обліку повідомлень про дітей, які залишились без батьківського піклування

(найменування служби у справах дітей)

Розпочато _____ 200_ р. № _____

Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Дата, час надходження повідомлення, вид повідомлення (усне, письмове)	Від кого надійшло повідомлення (прізвище, ім'я, по батькові, адреса фізичної особи, найменування та місцезнаходження юридичної особи)	Стислий зміст повідомлення (відомості про дитину, місце знаходження дитини, обставини, за яких дитина залишилась без батьківського піклування)	Дата обстеження умов, у яких перебуває дитина	Результати перевірки повідомлення про дитину, яка залишилась без батьківського піклування	Вжиті заходи	Примітка
1	2	3	4	5	6	7	8

Додаток 2
до Порядку

АКТ
про факт передачі дитини

Додаток 3
до Порядку

КНИГА
первинного обліку дітей, які залишились без батьківського піклування,
дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

(найменування служби у справах дітей)

Розпочато _____ 200_ р. № _____
Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Прізвище, ім'я, по батькові дитини	Дата і номер наказу про взяття дитини на облік	Дата взяття дитини на облік, обліковий номер дитини в єдиному електронному банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів	Дата і місце народження дитини	Місце перебування (проживання) дитини на час взяття її на облік	Хто здійснює догляд за дитиною на час взяття її на облік	Прізвище, ім'я, по батькові матері, батька дитини	Місце проживання (перебування) батьків	Інші родичі, місце їх проживання
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Відомості про майно, що належить дитині на праві приватної власності	Заходи щодо збереження майна дитини	Відомості про призначення пенсії, державної допомоги (в тому числі при народженні дитини)	Форма влаштування, адреса дитини після її влаштування	Відомості про надання дитині статусу дитини-сиріт або дитини, позбавленої батьківського піклування (коли і ким прийнято рішення). Відомості про зміну статусу дитини	Дата подання анкети дитини регіональному банку даних дітей, які підлягають усиновленню	Дата і підстава зняття дитини з обліку	Примітка
11	12	13	14	15	16	17	18

Додаток 4
до Порядку

ВИСНОВОК
про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини

Додаток 5
до Порядку**ВИСНОВОК**
про стан здоров'я заявникаДодаток 6
до Порядку**ЖУРНАЛ ОБЛІКУ**
потенційних опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів

Розпочато _____ 200_ р. № _____

Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Прізвище, ім'я, по батькові, адреса, телефон	Дата звернення	Інформація про потенційних опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів					вік, стать дитини, яку бажують взяти на виховання	Рекомендації за результатами навчання	Інформація про влаштування дитини (номер, дата рішення, прізвище, ім'я, по батькові дитини, номер електронної обліково-статистичної картки дитини)	Примітка
			дата народження	паспорт (серія, номер, дата видачі)	сімейний стан	наявність дітей	стан				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	

Додаток 7
до Порядку**ОПИС МАЙНА**
дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклуванняДодаток 8
до Порядку**ОБЛІК**
нерухомого майна дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Місцезнаходження нерухомого майна _____

Порядковий номер	Прізвище, ім'я, по батькові дитини	Дата народження	Статус	Адреса дитини (зазначається також прізвище, ім'я, по батькові опікуна або найменування закладу, в якому перебуває дитина)	Наявність у дитини житла, що належить їй на праві власності або на праві користування	Документ, який підтверджує право власності житла або користування ним	Адреса, за якою знаходиться житло, що належить дитині. Стан утримання житла	Призначення опікуна над житлом (дата, номер рішення, прізвище, ім'я, по батькові)	На кого відкрито особовий рахунок на квартири, будинок (прізвище, ім'я, по батькові)	Наявність опису майна дитини (дата його складення)	Примітка
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Начальник
служби у справах дітей

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Додаток 9
до Порядку

АКТ
обстеження умов проживання

Додаток 10
до Порядку

АКТ
проведення оцінки рівня безпеки дитини

Додаток 11
до Порядку

АКТ
**про виявлення дитини, переміщеної із тимчасово окупованої території
або району проведення антитерористичної операції, яка залишилася
без батьківського піклування**

Додаток 12
до Порядку

НАПРАВЛЕННЯ (ПУТІВКА)
**на влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування,
до дитячого будинку або загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт
та дітей, позбавлених батьківського піклування**

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 24 вересня 2008 р. № 866

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ
про комісію з питань захисту прав дитини

1. Комісія з питань захисту прав дитини (далі – комісія) є консультативно-дорадчим органом, що утворюється головою районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради.

2. Комісія у своїй діяльності керується Конституцією України, Сімейним і Цивільним кодексами України, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про освіту», «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Конвенцією ООН про права дитини, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами, а також положенням про неї, розробленим відповідно до цього Положення.

3. Основним завданням комісії є сприяння забезпеченню реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, сімейне виховання та всебічний розвиток.

4. Комісія відповідно до покладених на неї завдань:

1) розглядає та подає пропозиції до індивідуального плану соціального захисту дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, який складається за формою, затвердженою Мінсоцполітики, а

також визначає перелік суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю (далі – суб'єкти соціальної роботи), що беруть участь у виконанні такого плану, контролює виконання його пунктів суб'єктами відповідно до їх компетенції;

2) розглядає питання, у тому числі спірні, які потребують колегіального вирішення, зокрема:

- реєстрація народження дитини, батьки якої невідомі;
- надання дозволу бабі, діду, іншим родичам дитини забрати її з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробили батьки дитини;
- позбавлення та поновлення батьківських прав;
- вирішення спорів між батьками щодо визначення або зміни прізвища та імені дитини;
- вирішення спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини;
- участь одного з батьків у вихованні дитини;
- побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав;
- визначення форми влаштування дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування;
- встановлення і припинення опіки, піклування;
- утримання і виховання дітей у сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу та виконання покладених на них обов'язків;
- збереження майна, право власності на яке або право користування яким мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- розгляд звернень дітей щодо неналежного виконання батьками, опікунами, піклувальниками обов'язків з виховання або щодо зловживання ними своїми правами;
- інші питання, пов'язані із захистом прав дітей;

3) розглядає підготовлені суб'єктами соціальної роботи матеріали про стан сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, у тому числі сім'ї, в якій існує ризик відібрання дитини чи дитина вже відібрана у батьків без позбавлення їх батьківських прав, сім'ї, діти з якої влаштовуються до навчального закладу на стаціонарне перебування за заявою батьків, та:

- приймає рішення про взяття під соціальний супровід сімей, в яких порушуються права дитини (завершення або продовження у разі необхідності строку соціального супроводу);
- направляє у разі потреби батьків, які неналежно виконують батьківські обов'язки, для проходження індивідуальних корекційних програм до суб'єктів соціальної роботи, які відповідно до компетенції розробляють та впроваджують такі програми.

5. Комісія має право:

одержувати в установленому законодавством порядку необхідну для її діяльності інформацію від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій;

подавати пропозиції щодо вжиття заходів до посадових осіб у разі недотримання ними законодавства про захист прав дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

утворювати робочі групи, залучати до них представників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій (за згодою) для підготовки пропозицій з питань, які розглядає комісія;

залучати до розв'язання актуальних проблем дітей благодійні, громадські організації, суб'єкти підприємницької діяльності (за згодою).

6. Комісію очолює голова районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради.

Голова комісії може мати заступника.

7. До складу комісії на громадських засадах входять керівники структурних підрозділів районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, заступники керівників територіальних органів МВС та Мін'юсту, а також працівник служби у справах дітей, який виконує обов'язки секретаря комісії.

8. Основною організаційною формою діяльності комісії є її засідання, які проводяться у разі потреби, але не рідше ніж один раз на місяць.

Засідання комісії є правоможним, якщо на ньому присутні не менш як дві третини загальної кількості її членів.

До участі у засіданнях комісії можуть запрошуватися представники підприємств, установ, організацій та громадяни, які беруть безпосередню участь у вирішенні долі конкретної дитини, з правом дорадчого голосу.

9. Комісія у межах своєї компетенції приймає рішення, організовує їх виконання.

10. Рішення комісії приймається відкритим голосуванням простою більшістю голосів членів комісії, присутніх на засіданні. У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови комісії.

11. Окрема думка члена комісії, який голосував проти прийняття рішення, викладається в письмовій формі і додається до рішення комісії.

12. Голова, його заступник, секретар та члени комісії беруть участь у її роботі на громадських засадах.

13. Організаційне забезпечення діяльності комісії здійснюється відповідною службою у справах дітей.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах»

від 21 листопада 2013 р. № 895

Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити Порядок взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, що додається.

2. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади привести у тримісячний строк власні нормативно-правові акти у відповідність з цією постановою.

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабінету Міністрів України
від 21 листопада 2013 р. № 895

ПОРЯДОК взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах

1. Цей Порядок визначає механізм взаємодії суб'єктів, що надають соціальні послуги, та суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю (далі – суб'єкти) під час здійснення ними заходів щодо виявлення сімей з дітьми, що можуть потрапити у складні життєві обставини, надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

2. У цьому Порядку терміни вживаються у значенні, наведеному в Законах України “Про соціальні послуги” і “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”.

3. Забезпечення взаємодії суб'єктів здійснюється структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад (далі – відповідальні підрозділи).

4. Виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та соціальний супровід таких сімей (осіб) здійснюються районними, міськими, районними у містах центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – центри) разом із суб'єктами.

5. Суб'єкт, якому в результаті його діяльності стало відомо про сім'ї з дітьми, що можуть потрапити у складні життєві обставини, або сім'ї (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надсилає протягом трьох робочих днів повідомлення відповідному центру за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

Після надходження зазначеного повідомлення фахівець із соціальної роботи (далі – фахівець) відвідує протягом семи робочих днів потенційного отримувача соціальних послуг за місцем проживання (перебування), проводить оцінку потреб у наданні соціальних послуг та обстежує його матеріально-побутові умови.

У разі необхідності до проведення оцінки потреб у наданні соціальних послуг та обстеження матеріально-побутових умов центр залучає суб'єктів.

6. Під час відвідування потенційного отримувача соціальних послуг фахівець інформує його про види соціальних послуг, які йому можуть бути надані, порядок їх надання та про вжиті заходи повідомляє суб'єкту, від якого надійшла інформація про потенційного отримувача соціальних послуг.

7. Якщо потенційним отримувачем соціальних послуг є:

1) особа з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, центр здійснює її соціально-психологічну адаптацію до самостійного життя; вживає у разі відсутності житла заходів до забезпечення особи тимчасовим житлом та порушує питання перед органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування про надання окремого житла; залучає у разі потреби суб'єктів для надання зазначеним особам, їх батькам або особам, які їх замінюють, юридичної, психологічної та соціальної допомоги.

У разі коли суб'єкт виявляє дитину, що проживає в сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, і залишилася без батьківського піклування, він невідкладно повідомляє про неї службі у справах дітей. У разі наявності загрози життю чи здоров'ю дитини центр разом із службою у справах дітей та відповідним підрозділом органів внутрішніх справ здійснює протягом одного робочого дня екстрене втручання у ситуацію з метою негайного усунення або мінімізації наслідків такої ситуації;

2) дитина, що виховується в сім'ї, у якій існує ризик позбавлення батьків батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав з підстав, визначених Сімейним кодексом України, суб'єкт негайно повідомляє про це службі у справах дітей за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

У разі безпосередньої загрози життю чи здоров'ю дитини орган опіки та піклування за клопотанням служби у справах дітей приймає рішення про негайне відібрання дитини у батьків або осіб, які їх замінюють, відповідно до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 (Офіційний вісник України, 2008 р., № 76, ст. 2561).

Соціальний супровід сім'ї, у якій батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків і порушуються права дитини, здійснюється центром в обов'язковому порядку. При цьому центр подає службі у справах дітей матеріали про стан сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, для розгляду на засіданні комісії з питань захисту прав дитини, утвореної відповідно до зазначеної постанови;

3) особа (у тому числі дитина), яка постраждала від торгівлі людьми, центр та інші суб'єкти вживають заходів відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 783 (Офіційний вісник України, 2012 р., № 64, ст. 2615).

Під час соціального супроводу постраждалої особи центр може здійснювати заходи, передбачені планом її реабілітації;

4) особа, яка відбула покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк і звільняється з установ виконання покарань, установи, що належать до сфери управління ДПтС, повідомляють центру за місцем проживання такої особи після звільнення про її звільнення за три місяці до закінчення строку покарання. Центр здійснює заходи соціально-побутового патронажу та у разі потреби направляє таку особу до закладів соціального захисту, центру соціально-психологічної допомоги, соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціального центру матері та дитини, центру для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, центру ресоціалізації наркозалежної молоді, центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями.

Якщо особа не може бути розміщена в зазначених закладах у зв'язку з відсутністю вільних місць або з інших причин, а також у разі відсутності таких закладів на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці центр залучає до співпраці суб'єктів, які можуть надати такій особі послуги з тимчасового проживання.

Заходи соціально-побутового патронажу можуть здійснюватися центром як під час соціального супроводу, так і шляхом періодичного (за потреби) надання соціальних послуг;

5) особа, засуджена до покарання без позбавлення волі, центр у співпраці з кримінально-виконавчою інспекцією проводить індивідуальну профілактичну роботу з такою особою.

Установи виконання покарань разом із центром здійснюють підготовку до звільнення неповнолітніх осіб та молоді шляхом поновлення і зміцнення їх суспільно корисних зв'язків, сприяння у вирішенні питань, пов'язаних з реєстрацією місця проживання чи перебування особи та проживанням в обраному місці, працевлаштуванням або навчанням після звільнення;

6) особи, хворі на соціально небезпечні хвороби, а також у стані загострення алкогольної або наркотичної залежності, суб'єкт повідомляє підрозділу міліції громадської безпеки та відповідному суб'єкту. У такому разі центр згідно з повідомленням вживає заходів до проведення оцінки потреб у соціальних послугах виключно разом з підрозділом міліції громадської безпеки, за результатами яких інформує структурні підрозділи з питань охорони здоров'я місцевих органів виконавчої влади та виконавчих комітетів відповідних рад, заклади охорони здоров'я, що надають амбулаторну і стаціонарну допомогу;

7) особи, хворі на ВІЛ-інфекцію, та наркозалежні особи, які виявили намір взяти участь у програмах ресоціалізації, центр вживає заходів до проведення оцінки їх потреб у наданні соціальних послуг та обстеження матеріально-побутових умов і у разі необхідності направляє до центру ресоціалізації наркозалежної молоді або центру для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді.

Якщо особа не може бути розміщена в зазначених закладах у зв'язку з відсутністю вільних місць, а також у разі відсутності таких закладів на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці центр залучає до співпраці суб'єктів, які можуть надати такій особі послуги з лікування, ресоціалізації, адаптації та тимчасового проживання;

8) сім'я з ВІЛ-інфікованою дитиною, суб'єкт повідомляє центру, який згідно з повідомленням вживає заходів до проведення оцінки потреб у наданні їй соціальних послуг, за результатами яких інформує у разі необхідності заклади охорони здоров'я, що надають амбулаторну і стаціонарну допомогу.

Фахівець надає соціальні послуги ВІЛ-інфікованим дітям, молоді та членам їх сімей, проводить консультації щодо оформлення пільг, гарантій, послуг, допомоги та інших виплат (далі – виплати).

Направлення дитини до центру ВІЛ-інфікованих дітей здійснюється за згодою батьків або осіб, які їх замінюють;

9) жінка, яка має намір відмовитися від дитини, центр у разі потреби направляє її до соціального центру матері та дитини з метою формування навичок відповідального батьківства, забезпечує проведення індивідуальних і групових корекційних заходів, надає психологічну допомогу, забезпечує виконання індивідуальних програм адаптації, реабілітації та реінтеграції в суспільство.

Якщо жінка не може бути розміщена в соціальному центрі матері та дитини у зв'язку з відсутністю вільних місць, а також у разі відсутності такого закладу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці центр залучає до співпраці суб'єктів, які можуть надати такій жінці послуги з тимчасового проживання.

У разі коли у жінки виявлено психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання психоактивних речовин або інфекційне захворювання, що становить небезпеку для інших осіб, або симптоми загострення хронічного інфекційного захворювання, до соціального центру матері та дитини викликається представник відповідної служби у справах дітей для вирішення питання щодо захисту прав дитини;

10) сім'я, в якій одному або кільком членам установлено інвалідність, центр направляє її до реабілітаційних установ для інвалідів, дітей-інвалідів, проводить консультації щодо оформлення виплат, здійснює заходи соціально-побутового патронажу.

Центр разом із центром соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями та іншими реабілітаційними закладами залучає батьків до співпраці у процесі реабілітації, дає їм методичні поради щодо продовження реабілітаційного процесу поза межами центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, інформує відповідальний підрозділ про необхідність забезпечення інвалідів та дітей-інвалідів технічними засобами реабілітації, автомобілями;

11) особа працездатного віку, яка залишилася без роботи, центр направляє її із супровідним листом до територіальних органів Державної служби зайнятості з метою сприяння у працевлаштуванні.

Зазначені органи щомісяця інформують центр про реєстрацію та припинення реєстрації направленою центром безробітного, його участь у заходах із сприяння зайнятості;

12) непрацездатна одинока особа похилого віку, центр відповідно до потреб у наданні соціальних послуг чи оформленні виплат проводить консультації, інформує про можливість отримання необхідних послуг та виплат, направляє у разі потреби до територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та інформує відповідальний підрозділ про таку особу;

13) дитина, розлучена із сім'єю, яка не є громадянином України і заявила про намір звернутися до компетентних органів із заявою про визнання біженцем, або особа, яка потребує додаткового захисту, суб'єкт вживає заходів щодо її соціального захисту.

8. У разі відсутності у потенційного отримувача соціальних послуг документів, що посвідчують особу, центр звертається до територіальних органів та підрозділів ДМС, які негайно здійснюють заходи щодо видачі таких документів.

9. Після проведення оцінки потреб у наданні соціальних послуг та обстеження матеріально-побутових умов центр складає протягом семи робочих днів індивідуальний план соціального супроводу потенційного отримувача соціальних послуг у двох примірниках за формою, затвердженою Мінсоцполітики (далі – план супроводу).

Один з примірників плану супроводу залишається в центрі, інший – передається сім'ї (особі), яка перебуває у складних життєвих обставинах, для ознайомлення та підписання.

До складання плану супроводу залучаються сім'я (особа) та у разі потреби суб'єкти.

У плані супроводу зазначається перелік соціальних послуг, що можуть бути надані суб'єктами відповідно до їх компетенції.

Строк виконання плану супроводу не може перевищувати шести місяців.

Суб'єкти забезпечують виконання плану супроводу, в тому числі із залученням підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління.

10. У разі коли потенційним отримувачем соціальних послуг є дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, у тому числі дитина-інвалід, дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування, складається індивідуальний план соціального захисту такої дитини, що розглядається на засіданні комісії з питань захисту прав дитини.

11. У разі коли потенційний отримувач соціальних послуг змінив місце проживання, центр за його згодою повідомляє протягом п'яти робочих днів про нього місцевій держадміністрації або виконавчому органу ради за новим місцем проживання чи перебування,

передає план супроводу для завершення його виконання, інформує про послуги, що були надані для розв'язання проблем потенційного отримувача соціальних послуг, та питання, що потребують додаткового вирішення.

Центр надсилає щокварталу інформацію про стан виконання плану супроводу відповідальному підрозділові, а індивідуального плану, зазначеного в пункті 10 цього Порядку, – службі у справах дітей з метою проведення аналізу та внесення у разі потреби змін до них.

У разі завершення або припинення виконання плану супроводу центр надсилає відповідальному підрозділові повідомлення із зазначенням причини.

12. Контроль за здійсненням суб'єктами соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюють органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до компетенції.

13. Центри ведуть облік потенційних отримувачів соціальних послуг і подають відповідну інформацію щокварталу до 21 числа місяця, що настає за звітним періодом, відповідальним підрозділам за формою, затвердженою Мінсоцполітики, для узагальнення та подання щокварталу звіту зазначеному Міністерству.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»

Від 8 жовтня 2008 року, №905

Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, що додається.

2. Визнати такими, що втратили чинність:

постанову Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2003 р. № 1377 «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення» (Офіційний вісник України, 2003 р., № 36, ст. 1944);

пункт 3 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 р. № 367 (Офіційний вісник України, 2006 р., № 13, ст. 873);

пункт 4 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1134 (Офіційний вісник України, 2007 р., № 71, ст. 2673);

постанову Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2007 р. № 1213 «Про внесення змін до Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення» (Офіційний вісник України, 2007 р., № 78, ст. 2895).

3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цією постановою.

4. Ця постанова набирає чинності з 1 грудня 2008 року.

Прем'єр-міністр України
Інд. 28

Ю.ТИМОШЕНКО

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 8 жовтня 2008 р. № 905

ПОРЯДОК провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей

Загальні положення

1. Усиновлення дітей є пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

2. Діяльність з усиновлення провадиться уповноваженими державою органами та посадовими особами.

Не допускається провадження діяльності з добору та передачі для усиновлення дітей від імені та в інтересах громадян, які бажають усиновити дитину, отримання та передача будь-яких відомостей про дитину, документів щодо неї іншими особами.

Забороняється будь-яка діяльність з усиновлення з метою отримання прибутків.

Облік дітей, які можуть бути усиновлені

3. Облік дітей, які можуть бути усиновлені (далі – облік), здійснюється службами у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад за місцем походження дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, уповноваженим органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службами у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики.

Усиновлення дитини, яка не перебуває на місцевому обліку дітей, які можуть бути усиновлені, у службі у справах дітей районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради не допускається, крім випадків, передбачених пунктами 85 і 91 цього Порядку.

4. На облік беруться:

- 1) діти-сироти;
- 2) діти, позбавлені батьківського піклування;
- 3) діти, батьки яких дали згоду на усиновлення.

5. Дитина береться на облік за наявності таких документів:

для дитини-сироти – свідоцтва про смерть батьків, виданого органом державної реєстрації актів цивільного стану, або документа про їх смерть, виданого компетентним органом іноземної держави, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку;

для дитини, батьки якої:

– позбавлені батьківських прав, визнані безвісно відсутніми або недієздатними – рішенням суду;

– оголошені померлими – свідоцтва про смерть батьків, виданого органами державної реєстрації актів цивільного стану на підставі рішення суду, або документа про їх смерть, виданого компетентним органом іноземної держави, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку;

– невідомі, для підкинутої або знайденої дитини – акта органу внутрішніх справ та закладу охорони здоров'я про підкинуту чи знайдену дитину та її доставку, складеного за формою, затвердженою МОЗ та МВС, і довідки або витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження дитини, що видані органом державної реєстрації актів цивільного стану, яка підтверджує, що запис про батьків дитини у Книзі реєстрації народжень проведено за рішенням органу опіки та піклування;

для дитини, яку не забрали із закладу охорони здоров'я, – акта закладу охорони здоров'я та органу внутрішніх справ про дитину, яку батьки (матір або батько), інші родичі або

законний представник відмовилися забрати з пологового будинку, іншого закладу охорони здоров'я, або акта закладу охорони здоров'я та органу внутрішніх справ про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я, складеного за формою, затвердженою МОЗ та МВС (із зазначенням документів, на підставі яких записані відомості про матір дитини), довідки або витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження дитини, що видані органом державної реєстрації актів цивільного стану про внесення запису про батьків дитини до Книги реєстрації народжень, а також письмової згоди матері (батьків) на усиновлення, засвідченої нотаріусом в установленому порядку, або рішення суду про позбавлення матері (батьків) батьківських прав, або довідки, виданої органами внутрішніх справ про те, що місце проживання (перебування) матері (батьків) невідоме;

для дитини, яку протягом двох місяців після народження не забрали з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я, – акта закладу охорони здоров'я та органу внутрішніх справ про дитину, яку батьки (матір або батько), інші родичі або законний представник відмовилися забрати з пологового будинку, іншого закладу охорони здоров'я, або акта закладу охорони здоров'я та органу внутрішніх справ про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я, складеного за формою, затвердженою МОЗ та МВС, довідки або витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження дитини, що видані органом державної реєстрації актів цивільного стану про внесення запису про батьків дитини у Книгу реєстрації народжень відповідно до статті 135 Сімейного кодексу України, рішення органу опіки та піклування про реєстрацію народження дитини;

для дитини, батьки якої дали згоду на усиновлення, – письмової згоди батьків на усиновлення дитини, засвідченої нотаріусом.

б. Для взяття дитини на облік необхідні документи щодо обох батьків.

Якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім їх письмової згоди додається письмова згода їх батьків, засвідчена нотаріусом.

У разі коли дитину виховувала одинока матір, до документів, зазначених у пункті 5 цього Порядку, додається довідка з органу реєстрації актів цивільного стану щодо запису відомостей про батька дитини.

Якщо дитина, яка може бути усиновлена, перебуває під опікою (піклуванням) і опікун (піклувальник) дав згоду на її усиновлення, до документів, зазначених у пункті 5 цього Порядку, додається письмова згода опікуна (піклувальника).

У разі коли батько чи мати дитини в установленому порядку визнані недієздатними і над ними встановлено опіку, додається письмова згода опікуна на усиновлення дитини його підопічного. У разі ненадання такої згоди опікуном або якщо опікун над недієздатними батьком чи матір'ю не призначений, така згода надається органом опіки та піклування.

7. За наявності документів, зазначених у пунктах 5 і 6 цього Порядку, дитина береться на місцевий облік із занесенням даних про неї до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені, що ведеться за формою згідно з додатком 1.

Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, батьки яких дали згоду на усиновлення, беруться на місцевий облік службою у справах дітей за місцем їх походження протягом місяця після виникнення підстав для усиновлення.

Дата взяття дитини на місцевий облік зазначається в Книзі обліку дітей, які можуть бути усиновлені.

У разі коли місцем походження дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини, батьки якої дали згоду на усиновлення, є тимчасово окупована територія або район проведення антитерористичної операції, та взяття дитини на облік дітей, які можуть бути усиновлені, не відбулося, і дитина була переміщена до іншої адміністративно-територіальної одиниці, постановку такої дитини на місцевий облік здійснює служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини.

8. У день взяття дитини на місцевий облік служба у справах дітей складає обліково-статистичну картку – соціальний паспорт дитини в Єдиному електронному банку даних про

дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів (далі – Єдиний банк даних).

Порядок ведення Єдиного банку даних та форми документів, які в ньому зберігаються, затверджуються Мінсоцполітики.

9. У разі коли протягом місяця після взяття дитини на місцевий облік ніхто не виявив бажання її усиновити або взяти під опіку чи піклування, служба у справах дітей складає в Єдиному банку даних анкету дитини, яка може бути усиновлена, за формою згідно додатком 17 (далі – анкета), та роздруковує її у трьох примірниках, які підписують начальник (заступник начальника) служби у справах дітей, голова (заступник голови) районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради.

За наявності у дитини братів (сестер) у правому верхньому куті першої сторінки анкети представляється штамп «Має братів (сестер)».

До кожного примірника анкети додаються копії свідоцтва про народження дитини, рішення районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про надання дитині статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, документів, зазначених у пунктах 5 і 6 цього Порядку, висновок про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини, складений за формою згідно з додатком 2, витяг з історії розвитку дитини та її фотокартка на повний зріст розміром 9 x 13 см.

Два примірники анкети разом з документами передаються відповідно до уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрацій.

Анкета не складається у разі, коли протягом строку перебування дитини на місцевому обліку:

1) виявилися громадяни, які бажають її усиновити і отримали позитивний висновок районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини;

2) серед осіб, що перебувають на обліку потенційних опікунів та піклувальників, виявилася особа, яка бажає взяти її під опіку чи піклування, про що до районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради або суду нею подано відповідну заяву та документи. Рішення про призначення опіки чи піклування приймається районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської, районної у місті ради протягом одного місяця від дня отримання відповідної заяви та документів.

Якщо протягом місяця після отримання висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини кандидати в усиновлювачі не звернулися до суду із заявою про усиновлення дитини або суд постановив рішення про відмову в усиновленні дитини чи районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради або суд прийняв рішення про відмову в установленні опіки чи піклування складається пояснення у двох примірниках за формою, затвердженою Мінсоцполітики, яке разом з двома примірниками анкети передається до уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрацій.

10. Уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій протягом п'яти робочих днів перевіряють правильність оформлення анкети разом з документами, беруть дітей, які можуть бути усиновлені, на регіональний облік, заносять відомості про них до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені. Дата взяття дитини на регіональний облік заноситься до Єдиного банку даних.

Дата взяття дитини на регіональний облік зазначається в Книзі обліку дітей, які можуть бути усиновлені, а також в анкеті разом з регіональним обліковим номером.

У разі потреби в уточненні відомостей про дитину надсилається запит до служби у справах дітей за місцем складення анкети. У таких випадках строк взяття дитини на регіональний облік продовжується, але не більш як на 10 робочих днів.

Якщо на підставі поданих документів встановлено, що дитина не може бути усиновлена, або в анкеті чи документах виявлені виправлення, неточності, два примірники анкети разом з документами повертаються службі у справах дітей, яка їх склала, з відповідними роз'ясненнями.

11. Служба у справах дітей районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради після надходження анкети, повернутої їй відповідно до пунктів 10 і 14 цього Порядку, анулює анкету, про що складається відповідний акт.

Інформація про анулювання анкети заноситься до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені, та Єдиного банку даних.

12. У разі коли протягом місяця перебування дитини на регіональному обліку ніхто не виявив бажання її усиновити або взяти під опіку чи піклування, один примірник анкети разом з документами, підписаний керівником (заступником керівника) уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, начальником (заступником начальника) служби у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, Головою (заступником Голови) Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головою (заступником голови) обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, передається до Мінсоцполітики.

Анкета не передається до Мінсоцполітики у разі, коли протягом строку перебування дитини на регіональному обліку:

1) виявилися громадяни, які бажають її усиновити і отримали позитивний висновок районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини;

2) серед осіб, що перебувають на обліку потенційних опікунів та піклувальників, виявилася особа, яка бажає взяти її під опіку чи піклування, про що до районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради або суду нею подано відповідну заяву та документи. Рішення про призначення опіки чи піклування приймається районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської, районної у місті ради протягом одного місяця від дня отримання відповідної заяви та документів.

Якщо протягом місяця після отримання висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини кандидати в усиновлювачі не звернулися до суду із заявою про усиновлення дитини або суд постановив рішення про відмову в усиновленні дитини чи районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради або суд прийняв рішення про відмову в установленні опіки чи піклування складається пояснення за формою, затвердженою Мінсоцполітики, яке разом з анкетою передається до Мінсоцполітики.

13. Мінсоцполітики протягом десяти робочих днів перевіряє правильність оформлення анкети разом з документами, бере дитину, яка може бути усиновлена, на централізований облік і заносить відомості про неї до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені. Дата взяття дитини на централізований облік заноситься до Єдиного банку даних.

Дата взяття дитини на централізований облік зазначається в Книзі обліку дітей, які можуть бути усиновлені, а також в анкеті разом з централізованим обліковим номером.

У разі потреби в уточненні відомостей про дитину Мінсоцполітики надсилає запити до уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служб у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій або служби у справах дітей, де дитина перебуває на місцевому обліку. У таких випадках строк взяття дитини на централізований облік продовжується, але не більш як на 20 робочих днів.

Якщо на підставі поданих документів встановлено, що дитина не може бути усиновлена, або в анкеті чи документах виявлені виправлення, неточності, анкета разом з документами повертається відповідно до уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації з відповідними роз'ясненнями.

14. Уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служба у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації після надходження анкети, повернутої їм відповідно до пункту 13 цього Порядку, знімають дитину з регіонального обліку, про що робиться відповідний запис у Книзі обліку дітей, які можуть бути усиновлені, та повертають два примірники анкети службі у справах дітей, яка їх склала, для анулювання.

15. У разі зміни місця проживання (перебування), форми влаштування, статусу дитини, яка може бути усиновлена, служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини протягом п'яти робочих днів письмово повідомляє про це службу у справах дітей, де дитина перебуває на місцевому обліку, а також уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службу у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації. До повідомлення, що адресується службі у справах дітей, де дитина перебуває на місцевому обліку, додаються копії документів про зміну місця проживання (перебування), форми влаштування, статусу дитини, засвідчені в установленому порядку.

Зазначену інформацію про дитину служба у справах дітей за місцем взяття дитини на місцевий облік протягом доби після її надходження вносить до Єдиного банку даних.

16. Після закінчення річного строку перебування дитини на місцевому обліку служба у справах дітей за місцем взяття дитини на такий облік надсилає протягом п'яти робочих днів уповноваженому органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службі у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації і Мінсоцполітики таку уточнену інформацію про дитину: висновок про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини, відомості про місце її проживання (перебування) та нову фотокартку дитини. Уточнена інформація про дитину вноситься до Єдиного банку даних протягом трьох робочих днів після надходження.

У подальшому висновок про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини, відомості про місце проживання (перебування) та її нові фотокартки подаються та поновлюються в Єдиному банку даних щороку до досягнення дитиною семи років, а також після досягнення десяти та тринадцяти років. У разі істотних змін у стані здоров'я або зовнішності дитини необхідна інформація або фотокартка дитини невідкладно подається та вноситься до Єдиного банку даних.

Інша уточнена інформація про дитину до Єдиного банку даних вноситься постійно.

16⁻¹. Анкета дитини може бути анульована службою у справах дітей, яка її склала, у разі: отримання анкети, повернутої відповідно до пунктів 10 і 14 цього Порядку; виявлення факту:

- повторного складення анкети на одну і ту ж дитину;
- безпідставного складення анкети на дитину.

Анулювання анкети є підставою для зняття дитини з місцевого, регіонального та централізованого обліку.

17. Діти знімаються з місцевого, регіонального та централізованого обліку в разі:

- 1) усиновлення;
- 2) поновлення батьківських прав батька, матері;
- 3) поновлення дієздатності батька, матері;
- 4) встановлення, визнання батьківства;
- 5) установа опіки чи піклування, якщо відсутня згода опікуна чи піклувальника на усиновлення;
- 6) відкликання батьками згоди на усиновлення;
- 7) скасування рішень суду про позбавлення батьківських прав, визнання батьків недієздатними, безвісно відсутніми, оголошення батьків померлими;

- 8) набуття дитиною чи надання їй повної цивільної дієздатності;
- 9) досягнення повноліття;
- 10) смерті;
- 11) анулювання анкети службою у справах дітей, яка її склала.

Діти також знімаються з регіонального обліку в разі отримання уповноваженим органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службою у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації анкети, повернутої Мінсоцполітики відповідно до пункту 13 цього Порядку.

Зняття дитини з місцевого обліку здійснюється протягом трьох робочих днів після отримання службою у справах дітей документів, які є підставою для такого зняття.

Повідомлення про зняття дитини з місцевого обліку надсилається до уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації протягом п'яти робочих днів після зняття дитини з обліку.

Зняття дитини з регіонального обліку здійснюється протягом трьох робочих днів після отримання службою у справах дітей повідомлення про зняття дитини з місцевого обліку.

Повідомлення про зняття дитини з регіонального обліку надсилається до Мінсоцполітики щомісяця до 10 числа місяця, що настає за тим, у якому дитину знято з такого обліку.

Інформація про зняття дитини з місцевого, регіонального та централізованого обліку заноситься до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені, та Єдиного банку даних.

Анкети дітей, знятих з обліку з підстав, передбачених підпунктами 1-8 цього пункту, зберігаються службами у справах дітей та Мінсоцполітики до досягнення дитиною вісімнадцяти років, після чого знищуються, про що складається акт згідно з додатком 14.

Анкети дітей, знятих з обліку з підстав, передбачених підпунктами 9-11 цього пункту, знищуються після зняття дитини з обліку, про що складається акт згідно з додатком 14.

18. Діти поновлюються на місцевому, регіональному та централізованому обліку в разі:

- 1) визнання усиновлення недійсним;
- 2) скасування усиновлення;
- 2-¹) позбавлення усиновлювача батьківських прав;
- 3) припинення опіки, піклування або звільнення опікуна, піклувальника від виконання повноважень;
- 4) надання опікуном, піклувальником згоди на усиновлення дитини;
- 5) смерті опікуна, піклувальника.

Поновлення дитини на місцевому, регіональному та централізованому обліку здійснюється з дати настання зазначених обставин.

Підставою для поновлення дитини на місцевому, регіональному та централізованому обліку є записи про взяття та зняття дитини з обліку у Книзі обліку дітей, які можуть бути усиновлені.

До строку перебування дитини на місцевому, регіональному та централізованому обліку включається час, протягом якого дитина перебувала на відповідному обліку до її поновлення.

19. У разі настання обставин, передбачених підпунктами 1-5 пункту 18 цього Порядку, служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини з'ясовує, де дитина перебувала на місцевому обліку, та інформує відповідну службу у справах дітей про необхідність поновлення дитини на місцевому обліку.

Служба у справах дітей за місцем перебування дитини на місцевому обліку протягом п'яти робочих днів вносить відомості про дитину до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені, з приміткою «Дитина поновлена на обліку», складає обліково-статистичну картку – соціальний паспорт дитини в Єдиному банку даних.

Після закінчення місячного строку перебування дитини на місцевому обліку (з урахуванням часу перебування дитини на місцевому обліку до зняття з нього) з Єдиного банку даних роздруковуються три примірники анкети, які оформлюються відповідно до пункту

Эцього Порядку, два з яких невідкладно передаються відповідно до уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації для поновлення дитини на регіональному обліку або взяття її на такий облік. До анкети додаються копії документів, на підставі яких здійснено поновлення дитини на обліку, повідомлення про поновлення дитини на місцевому обліку із зазначенням періоду її перебування на такому обліку до поновлення на ньому.

Уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій поновлюють дитину в установленому порядку на регіональному обліку відповідно до пункту 10 цього Порядку. Про поновлення дитини на регіональному обліку в Книзі обліку дітей, які можуть бути усиновлені, робиться примітка «Дитина поновлена на обліку».

Після закінчення місячного строку перебування дитини на регіональному обліку (з урахуванням часу перебування дитини на регіональному обліку до її зняття з такого обліку) один примірник анкети разом з документами, підписаний керівником (заступником керівника) уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, начальником (заступником начальника) служби у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, Головою (заступником Голови) Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головою (заступником голови) обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, передається до Мінсоцполітики для поновлення дитини на централізованому обліку або взяття її на такий облік. До анкети додається повідомлення про поновлення дитини на регіональному обліку із зазначенням періоду її перебування на такому обліку до поновлення на ньому.

Мінсоцполітики поновлює дитину на централізованому обліку відповідно до пункту 13 цього Порядку. Про поновлення дитини на централізованому обліку в Книзі обліку дітей, які можуть бути усиновлені, робиться примітка «Дитина поновлена на обліку».

20. У разі відсутності інформації про перебування дитини на місцевому обліку служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини, щодо якої настали обставини, передбачені підпунктами 1-5 пункту 18 цього Порядку, вживає заходів до взяття дитини на місцевий облік відповідно до пункту 7 цього Порядку.

20⁻¹. Проживання (перебування) дитини на тимчасово окупованій території або в районі проведення антитерористичної операції не є підставою для зняття її з місцевого, регіонального та централізованого обліку дітей, які можуть бути усиновлені. Інформація про таку дитину залишається в Єдиному банку даних, а також на централізованому обліку, якщо анкета була подана Мінсоцполітики для постановки на облік дітей, які можуть бути усиновлені.

20⁻². У разі переміщення з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції дитини, яка може бути усиновлена, до іншої адміністративно-територіальної одиниці за дитиною залишається право бути усиновленою.

Служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини повідомляє про таку дитину службу у справах дітей обласної чи Київської міської держадміністрації відповідного регіону та надсилає запит Мінсоцполітики щодо отримання інформації про перебування дитини на обліку з усиновлення.

20⁻³. У разі перебування дитини на місцевому обліку з усиновлення у службі у справах дітей, яка розміщується в районі проведення антитерористичної операції, та неможливості передачі анкети до служби у справах дітей обласної держадміністрації для постановки дитини на регіональний облік служба у справах дітей обласної держадміністрації чи Київської міської держадміністрації видруковує два примірники анкети з Єдиного банку даних, ставить дитину на регіональний облік та надсилає анкету дитини з копіями документів, які зазначені у пункті 9 цього Порядку, Мінсоцполітики з урахуванням строку перебування дитини на місцевому та регіональному обліку.

20⁻⁴. У разі перебування дитини на місцевому обліку з усиновлення у службі у справах дітей та неможливості передачі анкети до служби у справах дітей обласної чи Київ-

ської міської держадміністрації, яка розміщується в районі проведення антитерористичної операції, для постановки на регіональний облік (про що складається відповідний акт) така служба у справах дітей видруковує три примірники анкети з Єдиного банку даних та за відсутності підстав, зазначених у пункті 12 цього Порядку, надсилає анкету дитини Мінсоцполітики.

У разі коли служба у справах дітей обласної чи Київської міської держадміністрації внаслідок проведення антитерористичної операції не може здійснювати свої повноваження в частині постановки дітей на регіональний облік з усиновлення, вона надсилає Мінсоцполітики інформацію за підписом голови (заступника голови) обласної чи Київської міської держадміністрації щодо постановки таких дітей на централізований облік без перебування їх на регіональному обліку.

Облік громадян України, які постійно проживають на території України і бажають усиновити дитину

21. Облік громадян України, які постійно проживають на території України і бажають усиновити дитину, здійснює служба у справах дітей за місцем проживання таких громадян.

22. Громадяни України, які бажають усиновити дитину, звертаються з письмовою заявою про взяття їх на облік кандидатів в усиновлювачі до служби у справах дітей за місцем проживання. Заява може бути написана в присутності працівника служби у справах дітей та засвідчена ним. У разі коли одне з подружжя не може особисто з'явитись до служби у справах дітей для написання заяви, його заяву, засвідчену нотаріально, може подати дружина (чоловік).

До заяви додаються такі документи:

1) копія паспорта або іншого документа, що посвідчує особу;
2) довідка про заробітну плату за останні шість місяців або копія декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчена органами ДФС.

У разі коли усиновлювачами є сімейна пара, довідку про заробітну плату за останні шість місяців або копію декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчену органами ДФС, може подавати один із подружжя, який має постійний дохід;

3) копія свідоцтва про шлюб, укладений в органах реєстрації актів цивільного стану, якщо заявники перебувають у шлюбі;

4) висновок про стан здоров'я кожного заявника, складений за формою згідно з додатком 3;

5) засвідчена нотаріально письмова згода другого з подружжя на усиновлення дитини (у разі усиновлення дитини одним з подружжя), якщо інше не передбачено законодавством;

6) довідка про наявність чи відсутність судимості для кожного заявника, видана органами внутрішніх справ за місцем проживання заявника;

7) копія документа, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням.

Копії документів, зазначених у підпунктах 1, 3 і 7 цього пункту, засвідчуються працівником служби у справах дітей, який здійснює приймання документів.

У разі усиновлення дитини одним із подружжя висновок про стан здоров'я та довідка про наявність чи відсутність судимості подаються кожним з подружжя.

Заява вважається поданою, якщо до неї додані всі документи, зазначені в цьому пункті. Витребування у заявників документів, не зазначених у цьому пункті, не допускається.

Строк дії документів становить один рік з дня їх видачі, якщо інше не передбачено законодавством.

23. Під час приймання документів заявникам роз'яснюються порядок та умови усиновлення, права і обов'язки кандидатів в усиновлювачі, усиновлювачів, правові наслідки усиновлення, порядок здійснення нагляду за умовами проживання і виховання усиновленої дитини як на території України, так і за її межами, про що складається акт за формою,

затвердженою Мінсоцполітики, у двох примірниках, один з яких у разі виїзду усиновленої дитини за межі України надсилається до МЗС.

24. Служба у справах дітей протягом 10 робочих днів після надходження заяви та всіх документів, зазначених у пункті 22 цього Порядку:

перевіряє документи на відповідність вимогам законодавства;

проводить бесіду із заявниками, з'ясовує мотиви усиновлення, ставлення до виховання дітей. У разі коли усиновлення здійснюється одним із подружжя, з'ясовуються причини, з яких другий з подружжя не бажає бути усиновлювачем, та його ставлення до намірів дружини (чоловіка) усиновити дитину;

складає акт обстеження житлово-побутових умов заявників;

розглядає питання про можливість заявників бути усиновлювачами та готує відповідний висновок і в разі надання позитивного висновку ставить заявників на облік кандидатів в усиновлювачі із занесенням даних про них до Книги обліку кандидатів в усиновлювачі, яка ведеться за формою згідно з додатком 4, та Єдиного банку даних.

25. Громадяни України, які бажають усиновити дитину, можуть за бажанням або за рекомендацією служби у справах дітей пройти курс підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

26. Заявники не беруться на облік кандидатів в усиновлювачі, якщо:

подані документи не відповідають вимогам, визначеним у пункті 22 цього Порядку;

у поданих документах є виправлення або дописки, не завірені в установленому порядку; заявники (один з них) не можуть бути усиновлювачами відповідно до статті 212 Сімейного кодексу України;

різниця у віці між дитиною, яку бажають усиновити, та заявниками становить менш як п'ятнадцять років;

сума сукупного доходу на кожного члена сім'ї менша, ніж установлений законодавством прожитковий мінімум;

житлове приміщення заявників перебуває в незадовільному санітарно-гігієнічному стані;

у житловому приміщенні заявників неможливо влаштувати місце для занять і окреме спальне місце для дитини;

під час обстеження житлово-побутових умов заявників та бесіди з ними або при вивченні їх документів виявлені обставини чи умови, які можуть мати негативні наслідки для виховання і розвитку дитини.

вони відмовилися від підписання акта, передбаченого пунктом 23 цього Порядку.

Про відмову у взятті на облік кандидатів в усиновлювачі заявникам надається обґрунтована відповідь у письмовій формі.

27. Висновок про можливість бути усиновлювачами оформляється згідно з визначеними Мінсоцполітики вимогами на бланку служби у справах дітей, підписується її керівником, засвідчується печаткою та видається кандидатам в усиновлювачі.

Разом з висновком повертаються пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою та завірені підписом керівника (заступника керівника) служби у справах дітей документи, подані кандидатами в усиновлювачі, із зазначенням служби у справах дітей, в якій вони перебувають на обліку, та облікового номера.

Строк дії висновку про можливість бути усиновлювачами становить один рік від дати видачі. Строк дії висновку може бути продовжений, але не більш як на один рік.

У разі коли протягом дії висновку закінчився строк дії документів (одного з них), зазначених у пункті 22 цього Порядку, кандидати в усиновлювачі поновлюють їх та додають до документів, повернутих службою у справах дітей.

Якщо протягом строку дії висновку про можливість бути усиновлювачами кандидати в усиновлювачі не здійснили усиновлення, вони можуть звернутися до служби у справах дітей за місцем обліку із заявою про продовження строку дії висновку. До заяви додаються документи, зазначені у пункті 22 цього Порядку. Служба у справах дітей перевіряє подані документи, складає акт обстеження житлово-побутових умов заявників та готує довідку

про продовження строку дії висновку за формою, затвердженою Мінсоцполітики, або у разі виявлення обставин, що унеможливають усиновлення письмово повідомляє заявників про відмову у продовженні зазначеного строку. Документи, подані кандидатами в усиновлювачі, пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою та завірені підписом керівника (заступника керівника) служби у справах дітей, повертаються заявникам.

Довідка про продовження строку дії висновку про можливість бути усиновлювачами або повідомлення про відмову у продовженні зазначеного строку оформляється на бланку служби у справах дітей, підписується її керівником та засвідчується печаткою.

28. Служба у справах дітей за місцем взяття на облік кандидатів в усиновлювачі формує їх особову справу, в якій зберігаються:

- заява про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі;
- копія паспорта чи іншого документа, що посвідчує особу;
- копія свідоцтва про шлюб, якщо кандидати в усиновлювачі перебувають у шлюбі;
- копія акта обстеження житлово-побутових умов зазначених кандидатів;
- копія висновку про можливість бути усиновлювачами;
- копія довідки про продовження строку дії висновку про можливість бути усиновлювачами;
- реєстраційна картка кандидатів в усиновлювачі, роздрукована з Єдиного банку даних, із зазначенням строку дії документів, поданих кандидатами в усиновлювачі.

29. Кандидати в усиновлювачі знімаються з обліку в разі:

- 1) усиновлення дитини;
- 2) закінчення строку дії висновку про можливість бути усиновлювачем, якщо такі кандидати не звернулися із заявою про продовження його дії;
- 3) подання кандидатами в усиновлювачі письмової заяви про зняття з обліку;
- 4) з'ясування або виникнення обставин, що унеможливають усиновлення.

Служба у справах дітей письмово повідомляє кандидатів в усиновлювачі про зняття їх з обліку з підстав, передбачених підпунктами 2-4 цього пункту.

Інформація про зняття кандидатів в усиновлювачі з обліку заноситься до Книги обліку кандидатів в усиновлювачі та Єдиного банку даних.

Після зняття з обліку кандидатів в усиновлювачі до їх особової справи додається копія рішення суду про усиновлення дитини чи інший документ, на підставі якого проведено зняття з обліку.

Після усиновлення дитини особова справа кандидатів в усиновлювачі зберігається службою у справах дітей за місцем обліку кандидатів до досягнення усиновленою дитиною вісімнадцяти років, після чого знищується, про що складається акт згідно з додатком 15.

Особова справа кандидатів в усиновлювачі, знятих з обліку з підстав, передбачених підпунктами 2-4 цього пункту, зберігається службою у справах дітей за місцем обліку кандидатів в усиновлювачі протягом року, після чого знищується, про що складається акт згідно з додатком 15.

30. Ведення обліку іноземців, які перебувають у шлюбі з громадянами України і постійно проживають на території України, що підтверджується посвідкою на постійне проживання в Україні, виданою територіальними органами чи підрозділами ДМС, та усиновлення ними дитини здійснюється в порядку, встановленому для громадян України, які проживають на території України.

Для перевірки іноземців, які перебувають у шлюбі з громадянами України і постійно проживають на території України, на предмет наявності або відсутності інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах держави, громадянами якої є іноземці, та держави, на території якої вони проживають, і Генеральному секретаріаті Інтерполу служба у справах дітей протягом п'яти робочих днів надсилає повідомлення до Мінсоцполітики.

До повідомлення додаються копія паспорта іноземця з перекладом на українську мову і засвідчена нотаріально письмова згода заявника на отримання інформації про нього в Генеральному секретаріаті Інтерполу та правоохоронних органах держави, громадянином якої є іноземець, та держави, на території якої він проживає.

Мінсоцполітики протягом десяти робочих днів після надходження повідомлення надсилає запит до МВС.

МВС проводить перевірку заявників відповідно до пункту 35⁻¹ цього Порядку та надсилає відповідь по суті запиту службі у справах дітей, яка розглядає питання про взяття заявників на облік кандидатів в усиновлювачі.

Питання про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі та підготовка висновку про можливість подружжя бути усиновлювачами, один з якого є іноземцем, розглядається службою у справах дітей протягом п'яти робочих днів після надходження від МВС результатів перевірки заявників.

Повідомлення долучається службою у справах дітей до справи заявників, а його копія видається заявникам для подання до суду. Строк дії повідомлення – один рік з дня його видачі Національним центральним бюро Інтерполу.

Облік громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину, що проживає в Україні

31. Облік громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину, що проживає в Україні, здійснює Мінсоцполітики.

32. Порядок та умови прийому громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину в Україні, для подання ними справ визначає Мінсоцполітики.

33. Громадяни України, які проживають за межами України, та іноземці, які бажають усиновити дитину, що проживає в Україні, подають до Мінсоцполітики справу, яка складається з таких документів:

1) заява про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі, засвідчена нотаріально;

2) копія паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, у чотирьох примірниках;

3) висновок компетентного органу країни проживання, який підтверджує можливість заявників бути усиновлювачами (у трьох примірниках). У висновку зазначаються адреса, житлово-побутові умови (кількість спальних кімнат, наявність умов для проживання дитини), біографічні дані, склад сім'ї (кількість осіб, які проживають разом із заявником, ступінь родинного зв'язку, наявність власних дітей), ставлення заявників до усиновлення, проходження підготовки з питань прийняття та виховання усиновленої дитини, попереднє ознайомлення з вимогами щодо усиновлення дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, в Україні, інформація щодо раніше усиновлених дітей, їх стан здоров'я, розвиток, виховання, умови проживання, перебування в сім'ї після усиновлення дитини під соціальним супроводженням. Висновок повинен містити рекомендації щодо кількості, віку та стану здоров'я дітей, яких можуть усиновити заявники. Рекомендації щодо стану здоров'я дитини зазначаються у разі, коли заявникам рекомендовано усиновлення дитини-інваліда, яка страждає на хворобу, внесену до затвердженого МОЗ переліку захворювань, які дають право на усиновлення дитини без дотримання строків її перебування на обліку в Мінсоцполітики, а також дітей віком до п'яти років.

У висновку також зазначається інформація про наявність (відсутність) рішень суду щодо визнання заявників недієздатними, позбавлення їх батьківських прав, скасування усиновлення або визнання його недійсним, відібрання у них дітей, а також про факти відмови заявників від виховання власних чи раніше усиновлених дітей.

У разі видачі висновку недержавним органом до нього додається:

засвідчений нотаріально документ, що містить інформацію про акредитацію агентства з питань усиновлення дітей на території іноземної держави (за наявності);

копія ліцензії (до кожного екземпляра висновку) на провадження таким органом діяльності, пов'язаної з усиновленням;

засвідчена нотаріально копія документа, що підтверджує факт укладення договору між усиновлювачами та відповідним агентством з питань усиновлення дітей на території іноземної держави (за наявності), із зазначенням інформації щодо забезпечення агентством та усиновлювачами своєчасного звітування, інформування консульської установи

чи дипломатичного представництва України про будь-які надзвичайні випадки, в тому числі зміну місця проживання дитини, виникнення можливості скасування усиновлення або передачі на виховання усиновленої дитини іншим іноземцям, закладам для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відібрання в усиновлювачів дитини, порушення прав та законних інтересів дитини, нещасні випадки, смерть дитини тощо.

Іноземцям, які постійно проживають на території України, що підтверджується посвідкою на постійне проживання в Україні, виданою територіальними органами чи підрозділами ДМС, висновок готує служба у справах дітей за місцем їх проживання;

4) дозвіл компетентного органу країни проживання заявників на в'їзд і постійне проживання усиновленої дитини, крім громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які проживають на території країни, з якою Україна має безвізовий режим;

5) зобов'язання заявника нотаріально засвідчене (у двох примірниках), адресоване Мінсоцполітики та консульській установі чи дипломатичному представництву України:

поставити дитину на облік у відповідній консульській установі чи дипломатичному представництві України (із зазначенням найменування установи, представництва, його адреси) протягом місяця після в'їзду до країни проживання;

забезпечити право усиновленої дитини зберігати громадянство України до досягнення нею 18 років;

подавати консульській установі чи дипломатичному представництву України не менш як один раз на рік протягом перших трьох років після усиновлення та в подальшому один раз на три роки до досягнення дитиною вісімнадцяти років звіт про умови проживання та стан здоров'я усиновленої дитини за формою згідно з додатком 5;

надавати можливість представникові консульської установи чи дипломатичного представництва України спілкуватися з дитиною;

повідомляти консульську установу чи дипломатичне представництво України про зміну місця проживання усиновленої дитини;

протягом 20 робочих днів повідомляти консульській установі чи дипломатичному представництву України про передачу на виховання усиновленої дитини іншим іноземцям, закладам для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також відібрання дитини правоохоронними органами та органами соціальної опіки;

негайно, але не пізніше ніж через три дні, повідомляти консульській установі чи дипломатичному представництву України про випадки порушення прав та законних інтересів усиновленої дитини, а також про нещасні випадки з усиновленою дитиною та її смерть.

У зобов'язанні повинна зазначатися адреса проживання заявника (за наявності кількох місць проживання зазначається адреса кожного з них), паспортні дані, номер телефону та електронна адреса;

б) засвідчена нотаріально письмова згода другого з подружжя на усиновлення дитини із зазначенням причини усиновлення тільки одним із подружжя (у разі усиновлення дитини одним із подружжя), якщо інше не передбачено законодавством;

7) довідка з місця роботи про заробітну плату за останні шість місяців або копія декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчена органом, який її видав або нотаріально;

8) засвідчена нотаріально копія документа про шлюб, зареєстрований в компетентних органах країни (у двох примірниках);

9) висновок про стан здоров'я кожного заявника, складений за формою згідно з додатком 3;

10) довідка про перевірку на території країни проживання фактів наявності чи відсутності судимості для кожного заявника, видана компетентним органом країни проживання;

11) засвідчена нотаріально копія документа, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням, із зазначенням його загальної і житлової площі та кількості спальних кімнат;

12) засвідчена нотаріально письмова згода заявника, який є іноземцем, на отримання інформації про нього в Генеральному секретаріаті Інтерполу та правоохоронних органах держави, громадянином якої є іноземець, та держави, на території якої він проживає (у двох примірниках), на строк до досягнення усиновленою дитиною вісімнадцяти років.

13) виданий компетентним органом країни проживання заявника за встановленою формою документ або в разі його відсутності засвідчена нотаріально письмова згода заявника на отримання та обробку персональних даних про нього та усиновлену дитину в усіх компетентних органах країни проживання (у трьох примірниках) на строк до досягнення усиновленою дитиною вісімнадцяти років;

14) інформація компетентного органу країни проживання заявника та інформація консульської установи чи дипломатичного представництва України про своєчасність (несвоєчасність) подання звітів та наявність (відсутність) фактів неналежного виконання обов'язків усиновлювачем, який є іноземцем або громадянином України, що постійно проживає за межами України, у разі повторного усиновлення на території України.

У разі усиновлення дитини одним із подружжя документи, передбачені підпунктами 2, 9, 10, 12 і 13 цього пункту подаються кожним з подружжя.

Нотаріально засвідчені заяви про розмір заробітної плати чи інших доходів заявників, наявність у них майна чи права користування майном, інші заяви не замінюють документів, зазначених у цьому пункті.

Справа приймається Мінсоцполітики, якщо в ній є всі документи, зазначені у цьому пункті.

Документи, передбачені підпунктами 1, 3, 5-7, 9, 10, 12-14 цього пункту, подаються в оригіналах. У разі коли оригінал документа зберігається органом, який його видав (про що повинно бути зазначено в самому документі), подається його копія, нотаріально засвідчена.

Документи, передбачені цим пунктом, оформляються в країні проживання заявників. Іноземці, які постійно проживають на території України, що підтверджується посвідкою на постійне проживання в Україні, виданою територіальними органами чи підрозділами ДМС, оформляють документи на території України. Іноземці, які тимчасово проживають на території України, оформляють документи в країні постійного проживання.

34. Кожен документ (крім копії паспорта або іншого документа, що посвідчує особу), зазначений у пункті 33 цього Порядку, а також будь-яка заява, звернення громадян України, які проживають за межами України, та іноземців з питань, що стосуються усиновлення, підлягають легалізації у відповідній закордонній дипломатичній установі України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, і подаються до Мінсоцполітики разом з їх перекладом на українську мову, що засвідчується в установленому порядку.

Заяви і звернення іноземців, які на законних підставах перебувають на території України, складаються українською мовою та засвідчуються нотаріусом.

Заяви, звернення, які оформлені з порушенням вимог цього пункту, розгляду не підлягають.

35. Строк дії документів, зазначених у пункті 33, крім документів, зазначених у пунктах 12 і 13 цього Порядку, становить один рік від дати їх видачі, якщо інше не передбачено законодавством країни (про що зазначається в документі), в якій вони видані.

На день подання документів Мінсоцполітики строк їх подальшої дії повинен становити не менш як шість місяців.

У разі коли строк дії документів за законодавством країни, яка їх видала, становить менш як шість місяців, на день подання до Мінсоцполітики вони повинні бути дійсними.

35⁻¹. Мінсоцполітики протягом десяти робочих днів з дня прийняття справи надсилає до МВС запит щодо перевірки іноземців на наявність або відсутність інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах держави, громадянами якої є іноземці, та держави, на території якої вони проживають, і Генеральному секретаріаті Інтерполу. У разі усиновлення дитини одним із подружжя перевірка проводиться стосовно чоловіка і дружини, крім випадків, передбачених пунктом 93 цього Порядку.

До запиту додаються документи, передбачені підпунктами 2 і 12 пункту 33 цього Порядку.

МВС протягом 10 днів після надходження запиту перевіряє заявників щодо перебування їх на обліку в Генеральному секретаріаті Інтерполу та надсилає відповідний запит до правоохоронних органів держави, громадянами якої є іноземці, та держави, на території якої вони проживають.

У разі наявності відомостей компрометуючого характеру щодо заявників у Генеральному секретаріаті Інтерполу МВС протягом трьох днів після надходження результатів перевірки інформує про це Мінсоцполітики.

У разі відсутності таких відомостей МВС протягом 40 днів після надходження запиту інформує Мінсоцполітики про відсутність відомостей компрометуючого характеру щодо заявників у Генеральному секретаріаті Інтерполу, а також про результати перевірки заявників правоохоронними органами держави, громадянами якої є іноземці, та держави, на території якої вони проживають.

Повідомлення про результати перевірки оформляються на бланку Національного центрального бюро Інтерполу, підписуються його керівником (заступником керівника) та скріплюються печаткою. Повідомлення долучається Мінсоцполітики до справи заявників, а його копія видається заявникам для подання до суду.

Строк дії повідомлення – один рік з дня його видачі Національним центральним бюро Інтерполу.

36. Мінсоцполітики протягом 20 робочих днів перевіряє документи, зазначені у пункті 33 цього Порядку, на відповідність вимогам законодавства і в разі відповідності законодавству бере заявників на облік кандидатів в усиновлювачі із занесенням даних про них до Книги обліку кандидатів в усиновлювачі, яка ведеться за формою згідно з додатком 6, та Єдиного банку даних.

У разі виявлення необхідності щодо уточнення відомостей, які містяться у поданих документах, або проведення перевірки нововиявлених обставин Мінсоцполітики має право подати запит щодо додаткових документів та продовжити строк розгляду документів не більш як на 20 робочих днів.

37. Відомості про заявників, які беруться на облік кандидатів в усиновлювачі, заносяться до Єдиного банку даних та Книги обліку кандидатів в усиновлювачі, яка ведеться за формою згідно з додатком 6.

Про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі заявники повідомляються письмово.

38. Громадяни України, які проживають за межами України, та іноземці не беруться на облік кандидатів в усиновлювачі, якщо:

подані документи не відповідають вимогам, зазначеним у пунктах 33-35 цього Порядку; у документах або їх перекладі є виправлення, дописки, не завірені в установленому порядку;

переклад не відповідає змісту оригіналу документа;

заявники (один з них) не можуть бути усиновлювачами відповідно до статті 212 Сімейного кодексу України;

різниця у віці між дитиною та заявниками становить менш як п'ятнадцять років;

серед дітей, які більше року перебувають на централізованому обліку, якщо інше не передбачене законодавством, немає дітей, які за віком та станом здоров'я відповідали б рекомендаціям, що містяться у висновку, передбаченому підпунктом 3 пункту 33 цього Порядку;

виявлено факти передачі заявниками на виховання попередньо усиновленої ними дитини іншим іноземцям, закладам для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відібрання у заявників дитини правоохоронними органами та органами соціальної опіки, а також інформацію про порушення прав та законних інтересів попередньо усиновленої ними дитини, про нещасні випадки з попередньо усиновленою ними дитиною та її смерть з їх вини. Зазначені факти та інформація можуть бути підтверджені як безпосередньо усиновлювачами, так і компетентними органами країни проживання.

Письмова відмова у взятті на облік кандидатів в усиновлювачі з обґрунтуванням причин видається або надсилається заявникам разом з поданими ними документами.

39. Документи, подані кандидатами в усиновлювачі, формуються в особову справу кандидатів в усиновлювачі, в якій зберігаються:

оригінали документів, зазначених у пункті 33 цього Порядку (до повернення їх кандидатам в усиновлювачі);

копія повідомлення про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі та призначення дати ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені;

копія направлення для знайомства з дитиною за формою згідно з додатком 7;

копії документів дитини, на підставі яких Мінсоцполітики надав згоду на усиновлення;

копія згоди Мінсоцполітики на усиновлення дитини;

копія документа про шлюб;

копії паспортів або інших документів, що посвідчують особу кандидатів в усиновлювачі, особу представника кандидатів в усиновлювачі;

копія доручення на представлення інтересів кандидатів в усиновлювачі;

реєстраційна картка кандидатів в усиновлювачі, роздрукована з Єдиного банку даних, із зазначенням строку дії документів, поданих кандидатами в усиновлювачі.

40. Дата ознайомлення кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, визначається Мінсоцполітики, про що кандидати в усиновлювачі повідомляються письмово.

Для ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, у першочерговому порядку запрошуються кандидати в усиновлювачі, які:

є родичами дитини;

бажають усиновити дитину, яка є братом, сестрою раніше усиновленої ними дитини;

бажають усиновити дитину, яка страждає на хворобу, внесену до затвердженого МОЗ переліку захворювань, які дають право на усиновлення дитини віком до п'яти років, а також без дотримання строків перебування дитини на обліку в Мінсоцполітики.

41. У разі коли кандидати в усиновлювачі з поважних причин у визначений день не з'явилися для ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, їм може бути призначено іншу дату прийому у Мінсоцполітики за умови, що строк дії документів, які зберігаються в їх особовій справі, на момент ознайомлення з інформацією становитиме не менш як один місяць.

Для визначення нової дати прийому у Мінсоцполітики кандидати в усиновлювачі подають письмову заяву, до якої додаються документи, що підтверджують наявність поважних причин, які унеможливають їх прибуття у визначений день.

42. Кандидати в усиновлювачі знімаються з обліку в разі:

1) усиновлення дитини;

2) закінчення строку дії документів (одного з них), зазначених у пункті 33 цього Порядку;

3) неприбуття без поважних причин у визначений день до Мінсоцполітики для ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, або повторного неприбуття у визначений день;

4) неповернення документів у разі відмови від усиновлення дитини;

5) коли після триразового ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, кандидати в усиновлювачі не виявили бажання усиновити дитину з числа тих дітей, про яких їм була надана інформація;

6) надходження від МВС інформації або виникнення інших обставин, що унеможливають усиновлення;

7) подання кандидатами в усиновлювачі письмової заяви про зняття з обліку;

8) виявлення фактів передачі кандидатами в усиновлювачі на виховання попередньо усиновленої ними дитини іншим іноземцям, закладам для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відібрання у кандидатів в усиновлювачі дитини правоохоронними органами та органами соціальної опіки, а також інформації про порушення

прав та законних інтересів попередньо усиновленої ними дитини, про нещасні випадки з попередньо усиновленою ними дитиною та її смерть з їх вини.

Про зняття з обліку з підстав, зазначених у підпунктах 2-6, 8 цього пункту, кандидати в усиновлювачі повідомляються письмово.

Інформація про зняття кандидатів в усиновлювачі з обліку заноситься до Книги обліку кандидатів в усиновлювачі та Єдиного банку даних.

Кандидати в усиновлювачі, зняті з обліку із зазначених у підпунктах 2-8 цього пункту підстав, можуть протягом року з дня зняття з обліку отримати в Мінсоцполітики документи, зазначені у підпунктах 2-14 пункту 33 цього Порядку.

43. Після зняття з обліку кандидатів в усиновлювачі до їх особової справи додаються копія анкети усиновленої дитини, а також копія рішення суду про усиновлення дитини чи інший документ, на підставі якого проведено зняття з обліку.

Після усиновлення дитини особова справа кандидатів в усиновлювачі зберігається в Мінсоцполітики протягом 10 років, після чого знищується, про що складається акт згідно з додатком 15.

Особова справа кандидатів в усиновлювачі, знятих з обліку із зазначених у підпунктах 2-7 пункту 42 цього Порядку підстав, зберігається в Мінсоцполітики протягом року, після чого знищується, про що складається акт згідно з додатком 15.

44. Облік іноземців та громадян України, які проживають за межами України, які бажають усиновити дитину, що є іноземцем або особою без громадянства і проживає в Україні, здійснюється в порядку, встановленому цією постановою.

Інформування кандидатів в усиновлювачі про дітей, які можуть бути усиновлені

45. Ознайомлення кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, та видача їм направлень для знайомства з дитиною здійснюються службами у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад, уповноваженим органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службами у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики відповідно за місцем, де дитина перебуває на місцевому, регіональному або централізованому обліку.

46. З метою заохочення громадян до усиновлення повідомлення про дітей, які можуть бути усиновлені, розміщуються в засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад, уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики, веб-сайтах установ і організацій, з якими служби у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад, уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики уклали договори про співпрацю.

47. Інформація про дітей, яка розміщується відповідно до пункту 46 цього Порядку, може містити фотокартку дитини, відомості про її ім'я, вік, форму влаштування (без зазначення назви та адреси закладу, в якому перебуває дитина, прізвища, імені, по батькові, адреси прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників), наявність або відсутність братів, сестер, їх вік та форму влаштування, особливі потреби дитини, а також контактні телефони та адресу служби у справах дітей, Мінсоцполітики, де можна отримати направлення для знайомства з дитиною.

48. Для отримання інформації про дітей, які можуть бути усиновлені, кандидати в усиновлювачі мають право звернутися до служби у справах дітей за місцем їх обліку, уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служб

у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики.

Перелік служб у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій із зазначенням їх адреси та контактних телефонів, а також уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей та Мінсоцполітики надається кандидатам в усиновлювачі службами у справах дітей за місцем їх обліку.

Служби у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад, уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики ведуть Книгу обліку кандидатів в усиновлювачі – громадян України, яким надана інформація про дітей, які можуть бути усиновлені, за формою згідно з додатком 16.

49. Служба у справах дітей за місцем обліку кандидатів в усиновлювачі після взяття їх на облік ознайомлює кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які перебувають на місцевому обліку.

Першочергове право на усиновлення дитини мають її родичі. Іншим кандидатам в усиновлювачі інформація про дітей, які перебувають на місцевому обліку, надається в порядку черги.

Протягом строку перебування на обліку кандидатів в усиновлювачі служба у справах дітей постійно працює з ними щодо ознайомлення їх з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені.

У разі коли на обліку у службі у справах дітей не виявилось кандидатів в усиновлювачі, які бажають усиновити дитину, поставлену на місцевий облік, та її анкета згідно із строками перебування дитини на місцевому обліку не передана на регіональний облік, повідомлення про таку дитину подається у письмовому вигляді уповноваженому органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службі у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій. Уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служба у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій направляє громадян України – кандидатів в усиновлювачі, які перебувають на обліку в службах у справах дітей відповідного регіону, з урахуванням черговості постановки їх на облік в Єдиному банку даних для ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, до служби, яка надала повідомлення про дитину. Відповідна інформація вноситься до книги обліку кандидатів в усиновлювачі – громадян України, яким надана інформація про дітей, які можуть бути усиновлені, за формою згідно з додатком 16.

50. Уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служба у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій ознайомлює кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які перебувають на регіональному обліку, видає їм направлення для знайомства з дитиною до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини, невідкладно вносить інформацію щодо направлення в Єдиний банк даних та інформує про це службу у справах дітей за місцем обліку.

Кандидати в усиновлювачі, які за результатами ознайомлення з інформацією про дітей, які перебувають на регіональному обліку, не виявили бажання отримати направлення для знайомства з дитиною, можуть звернутися до Мінсоцполітики для ознайомлення з інформацією про дітей, які перебувають на централізованому обліку. За бажанням їм також може бути призначена дата наступного ознайомлення з інформацією про дітей, які перебувають на регіональному обліку.

51. Під час ознайомлення кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, служби у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад, уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій зобов'язані на-

дати кандидатам в усиновлювачі інформацію про всіх дітей відповідного віку, які перебувають на місцевому чи регіональному обліку.

52. Мінсоцполітики ознайомлює кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які перебувають на централізованому обліку, та видає їм направлення для знайомства з дитиною до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини, невідкладно вносить інформацію щодо направлення в Єдиний банк даних та інформує про це службу у справах дітей за місцем обліку. За бажанням кандидатів в усиновлювачі (крім громадян України, які проживають за межами України, та іноземців) Мінсоцполітики може видати їм лист-направлення для ознайомлення з інформацією про дітей, які перебувають на регіональному обліку, до уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служб у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій або призначити дату наступного ознайомлення з інформацією про дітей, які перебувають на централізованому обліку.

У разі переїзду дитини, яка перебувала на місцевому, регіональному обліку у службі у справах дітей на тимчасово окупованій території або в районі проведення антитерористичної операції, до іншої адміністративно-територіальної одиниці служби у справах дітей обласних, Київської міської держадміністрацій, де дитина перебувала на обліку з усиновлення, Мінсоцполітики ознайомлюють кандидатів в усиновлювачі – громадян України з інформацією про таку дитину та видають їм направлення для знайомства з нею.

53. Ознайомлення громадян України, які проживають за межами України, іноземців, кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, та видачу їм направлень для знайомства з дитиною здійснює виключно Мінсоцполітики.

Іноземцям надається інформація про дітей, які проживають (перебувають) в дитячих або інших закладах незалежно від форми власності та підпорядкування закладу, досягли віку п'яти років та більше року перебувають на централізованому обліку, якщо інше не передбачено законодавством.

У разі коли іноземці є родичами дитини, їм може бути надана інформація про дитину, яка влаштована в сім'ї громадян України.

Інформація про дітей, які менше року перебувають на централізованому обліку, а також дітей, які не досягли віку п'яти років, надається іноземцям, якщо кандидат в усиновлювачі є родичем дитини, дитина страждає на хворобу, внесену до затвердженого МОЗ переліку захворювань, кандидати в усиновлювачі бажають усиновити усіх рідних братів і сестер в одну сім'ю, якщо хоча б один з них досяг віку п'яти років і більше року перебуває на обліку в Мінсоцполітики.

Іноземцям, які бажають усиновити братів або сестер раніше усиновленої ними дитини, надається інформація про усіх рідних братів і сестер раніше усиновленої ними дитини, які перебувають на централізованому обліку.

Громадянам України, які проживають за межами України, надається інформація про дітей, які перебувають на централізованому обліку, незалежно від віку дітей та строку їх перебування на такому обліку.

Подружжю, один з якого є громадянином України, а другий – іноземцем, надається інформація про дітей, які можуть бути усиновлені іноземцями.

54. Громадяни України, які проживають за межами України, та іноземці – кандидати в усиновлювачі мають право тричі (з урахуванням повторних прийомів) ознайомитися з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, за умови, що на дату прийому в Мінсоцполітики строк подальшої дії їх документів становитиме не менш як місяць.

55. Інформація про дітей, які можуть бути усиновлені, надається особисто кандидатам в усиновлювачі (якщо усиновлювачами є подружжя – кожному з них) під час прийому в службі у справах дітей районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради, уповноваженому органі виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службі у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації та Мінсоцполітики.

Кандидатам в усиновлювачі не надається інформація про дітей, які перебувають на обліку з усиновлення, стосовно яких розглядається заява громадян щодо поновлення їх у батьківських правах, встановлення батьківства, скасування рішення про визнання особи (осіб) недієздатною, безвісно відсутньою. Про наявність такої заяви служба у справах дітей за місцем звернення громадян зобов'язана протягом п'яти робочих днів повідомити службу у справах дітей за місцем перебування (проживання) дитини та місцем походження.

Інформація про дітей, які можуть бути усиновлені, не надається у разі перебування дітей на тимчасово окупованій території України або в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, а також у населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення, згідно з переліками, затвердженими розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085 (Офіційний вісник України, 2014 р., № 92, ст. 2655; 2015 р., № 36, ст. 1090).

56. У разі коли кандидати в усиновлювачі не володіють українською або іншою мовою, прийнятною для сторін, спілкування з ними здійснюється за участю працівника центрального чи місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, який володіє відповідною мовою.

Якщо центральний чи місцевий орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування не може забезпечити спілкування з кандидатами в усиновлювачі прийнятною для них мовою, за бажанням кандидатів в усиновлювачі для здійснення усного перекладу може бути залучена особа із знанням відповідної мови, що підтверджується документом про повну вищу освіту.

57. Кандидатам в усиновлювачі надаються такі відомості про дитину, яка може бути усиновленою:

ім'я, вік, стать;

правові підстави для усиновлення;

стан здоров'я відповідно до висновку про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини;

форма влаштування дитини (без зазначення назви та адреси закладу, в якому перебуває дитина, прізвища, імені, по батькові, адреси проживання прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників);

відомості про наявність або відсутність братів, сестер, їх вік та форма влаштування.

Кандидатам в усиновлювачі, які бажають усиновити кількох дітей, надається інформація про дітей, які мають братів і сестер.

Ознайомлення кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, супроводжується показом фотографії дитини.

58. Після ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, кандидатам в усиновлювачі, які виявили намір особисто познайомитись з дитиною, видається направлення до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини для організації знайомства з нею. Не допускається видача кандидатам в усиновлювачі направлення для одночасного знайомства з двома і більше дітьми, які не є між собою братами і сестрами, крім випадків, коли усиновлюються діти-інваліди, які виховуються в одному закладі або сім'ї.

Строк дії направлення становить 10 робочих днів від дати видачі. У разі потреби строк дії направлення може бути продовжений органом, який його видав, але не більш як на 10 робочих днів.

Направлення видається особисто кандидатам в усиновлювачі під розписку.

Громадянам України, які проживають за межами України, та іноземцям – кандидатам в усиновлювачі, які перебувають на обліку в Мінсоцполітики, разом з направленням видаються документи, подані кандидатами в усиновлювачі, прошнуровані, скріплені печаткою та завірені підписом уповноваженої посадової особи Мінсоцполітики, із зазначенням дати взяття кандидатів на облік та облікового номера.

Якщо дитину всиновлюють прийомні батьки, батьки-вихователі, опікун, піклувальник, в сім'ї яких виховується дитина, або родичі дитини, направлення для знайомства з дитиною не видається.

Якщо кандидати в усиновлювачі і дитина, з якою вони виявили бажання познайомитися, перебувають на обліку в одній службі у справах дітей, направлення для знайомства з дитиною адресується керівникові закладу, прийомним батькам, батькам-вихователям, опікунові, піклувальникові.

У разі виїзду дитини на лікування, оздоровлення, відпочинок, за винятком переміщення її з району проведення антитерористичної операції, направлення видається до служби у справах дітей за місцем перебування (проживання) дитини, яка надсилає лист для організації знайомства з дитиною та оформлення відповідних документів за результатами знайомства за місцем лікування, оздоровлення, відпочинку.

59. Громадянам України, які проживають за межами України, та іноземцям – кандидатам в усиновлювачі, які за результатами ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, не виявили бажання отримати направлення для знайомства з дитиною, Мінсоцполітики призначає дату повторного прийому для ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені. Дата повторного прийому повідомляється кандидатам в усиновлювачі під розписку.

60. Організація знайомства кандидатів в усиновлювачі з дитиною покладається на служби у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів районних, районних у містах рад за місцем проживання (перебування) дитини.

У разі коли протягом одного дня направлення для знайомства з дитиною видані декільком кандидатам в усиновлювачі за місцем перебування дитини на місцевому, регіональному та централізованому обліку, служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини організовує знайомство кандидатів в усиновлювачі з дитиною в порядку їх звернення. Кожний наступний кандидат в усиновлювачі має право на знайомство з дитиною після того, як попередній кандидат відмовиться від її усиновлення. Строк дії направлення кожного наступного кандидата в усиновлювачі продовжується, але не більш як на 10 днів від дати його знайомства з дитиною.

Якщо направлення для знайомства з дитиною видано одночасно громадянам України та іноземцям, перевага надається громадянам України за умови, що іноземці – кандидати в усиновлювачі ще не познайомилися з дитиною та не встановили з нею контакт.

Знайомство та встановлення контакту з дитиною

61. Кандидати в усиновлювачі знайомляться з дитиною за місцем її проживання (перебування) у присутності представника служби у справах дітей, працівників дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина; прийомних батьків; батьків-вихователів; опікунів; піклувальників. За бажанням прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників знайомство кандидатів в усиновлювачі з дитиною може здійснюватися у приміщенні служби у справах дітей або на іншій території за погодженням із зазначеною службою.

Про знайомство кандидатів в усиновлювачі з дитиною складається акт за формою згідно з додатком 8.

62. Працівники дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина, прийомні батьки, батьки-вихователі, опікуни, піклувальники зобов'язані ознайомити кандидатів в усиновлювачі з документами, які містяться в особовій справі дитини, медичною картою дитини, надати кандидатам в усиновлювачі інформацію про історію життя дитини, особливості її розвитку, поведінки, здібності, риси характеру, рекомендації щодо форм і методів спілкування з дитиною, догляду за нею після усиновлення, а також сприяти встановленню контакту між дитиною та кандидатами в усиновлювачі.

63. Після знайомства з дитиною для встановлення з нею контакту кандидати в усиновлювачі мають право щодня протягом строку дії направлення відвідувати дитину за місцем її проживання (перебування) та спілкуватися з нею у час, визначений керівником закладу, прийомними батьками, батьками-вихователями, опікунами, піклувальниками,

але не менш як три години на день. Після встановлення контакту з дитиною та подання до служби у справах дітей заяви про бажання її усиновити, кандидати в усиновлювачі мають право продовжувати щоденне спілкування з дитиною до набрання чинності рішенням суду про усиовлення.

Спілкування кандидатів в усиновлювачі з дитиною відбувається у спеціально відведеному для цього приміщенні або на подвір'ї закладу, якщо це дозволяють погодні умови. Якщо дитина проживає в сім'ї, спілкування з нею може здійснюватись в житловому приміщенні за згодою на це прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників або на іншій території за домовленістю між кандидатами в усиновлювачі та особами, які виховують дитину.

64. Особи, які бажають усиновити дитину, допускаються до закладу, в якому проживають (перебувають) діти, які можуть бути усиовлені, якщо такі особи є кандидатами в усиновлювачі та мають направлення служби у справах дітей або Мінсоцполітики для знайомства з дитиною.

Під час перебування кандидатів в усиновлювачі в дитячому або іншому закладі за направленням не допускається їх знайомство з іншими дітьми, які проживають (перебувають) у цьому закладі, отримання інформації про них, здійснення їх відео- та фотозйомки.

65. Не допускається надання кандидатам в усиновлювачі недостовірної інформації про дитину, ненадання інформації, передбаченої пунктом 62 цього Порядку, порушення процедури знайомства та встановлення контакту з дитиною, створення перешкод для знайомства кандидатів в усиновлювачі з дитиною, здійснення впливу на дитину під час прийняття нею рішення щодо усиовлення.

66. У разі коли до закінчення строку дії направлення кандидати в усиновлювачі не подали до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини заяву про бажання усиновити дитину, вважається, що вони відмовилися від усиовлення.

Служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини у триденний строк надсилає органу, який видав направлення, повідомлення про відмову кандидатів в усиновлювачі від усиовлення дитини за формою згідно з додатком 9.

67. Кандидати в усиновлювачі – громадяни України, які відмовилися від усиовлення дитини, можуть звернутися до служби у справах дітей, яка видала їм направлення, чи Мінсоцполітики для повторного ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиовлені, та отримання нового направлення для знайомства з дитиною. Дата повторного ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиовлені, узгоджується заявниками із службою у справах дітей чи Мінсоцполітики.

68. Громадяни України, які проживають за межами України, та іноземці – кандидати в усиновлювачі, які відмовилися від усиовлення дитини, можуть звернутись до Мінсоцполітики з особистою письмовою заявою про повторне ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиовлені.

До заяви додається повідомлення служби у справах дітей про відмову кандидатів в усиновлювачі від усиовлення дитини та видані разом з направленням документи, подані кандидатами в усиновлювачі.

Заява про повторне ознайомлення кандидатів в усиновлювачі з інформацією про дітей, які можуть бути усиовлені, розглядається Мінсоцполітики протягом 10 робочих днів.

У разі позитивного вирішення питання призначається дата повторного ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиовлені, про що кандидати в усиновлювачі повідомляються під розписку.

Якщо кандидати в усиновлювачі не з'явилися до Мінсоцполітики для ознайомлення з результатами розгляду своєї заяви, рішення про призначення дати ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиовлені, скасовується і повторні заяви залишаються без розгляду.

69. Громадянам України, які проживають за межами України, та іноземцям – кандидатам в усиновлювачі може бути відмовлено у повторному ознайомленні з інформацією про дітей, які можуть бути усиовлені, у разі:

неповернення виданих разом з направленням документів, поданих кандидатами в усиновлювачі;

відсутності повідомлення служби у справах дітей про відмову кандидатів в усиновлювачі від усиновлення дитини;

відмови кандидатів в усиновлювачі від ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, у визначений Мінсоцполітики день;

коли після триразового ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, кандидати в усиновлювачі не виявили бажання усиновити дитину з числа тих дітей, про яких їм була надана інформація;

закінчення строку дії документів (одного з них) або в разі, коли строк дії документів (одного з них) становить менш як один місяць.

Підготовка документів для подання до суду

70. Після знайомства та встановлення контакту з дитиною кандидати в усиновлювачі звертаються до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини із заявою про бажання усиновити дитину, яка складається українською мовою.

Заява громадян України, які проживають за межами України, та іноземців засвідчується нотаріусом.

У разі переїзду дитини на лікування, оздоровлення, відпочинок, за винятком переміщення з району проведення антитерористичної операції, заява про усиновлення дитини подається службі у справах дітей за місцем перебування (проживання) дитини, на яку видано направлення для знайомства з дитиною.

71. Служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини протягом 10 робочих днів від дня надходження заяви кандидатів в усиновлювачі:

з'ясовує, чи згодна дитина на усиновлення, відповідно до пункту 72 цього Порядку;

готує проект висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини відповідно до пункту 75 цього Порядку.

72. Для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити.

Згода дитини на усиновлення надається письмово або усно залежно від віку та стану здоров'я дитини.

Для з'ясування, чи згодна дитина на усиновлення, представник служби у справах дітей у присутності представника дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина, чи прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників проводить бесіду з дитиною. Якщо дитина усвідомлює факт усиновлення, представник служби у справах дітей роз'яснює дитині його правові наслідки.

Письмова згода дитини на усиновлення засвідчується представником служби у справах дітей із зазначенням особи, у присутності якої вона була надана, що підтверджується підписом такої особи.

Якщо дитина у зв'язку з її віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення, усиновлення проводиться без її згоди.

Про надання дитиною усної згоди на усиновлення або здійснення усиновлення без згоди дитини зазначається у висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. При цьому зазначаються прізвище, ім'я, по батькові представника служби у справах дітей, який проводив бесіду з дитиною, та представника дитячого закладу чи прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників, у присутності яких дитина надала згоду на усиновлення, або наводяться причини, з яких усиновлення здійснюється без згоди дитини.

73. Керівник дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина чи особа, у якій проживає дитина, за запитом служби у справах дітей, до якої звернулися кандидати в усиновлювачі із заявою про бажання усиновити дитину, подає цій службі такі документи:

копію свідоцтва про народження дитини;
документи, які підтверджують, що дитина може бути усиновленою, відповідно до пункту 5 цього Порядку;

повідомлення закладу охорони здоров'я або навчального закладу, в якому перебуває дитина, про згоду на її усиновлення. За наявності засвідченої нотаріусом згоди батьків на усиновлення дитини, згода закладу охорони здоров'я або навчального закладу, в якому виховується дитина, не надається;

висновок про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини;

акт про знайомство кандидатів в усиновлювачі з дитиною.

Копії документів, зазначених у цьому пункті, засвідчуються підписом керівника та скріплюються печаткою закладу.

У разі усиновлення дитини громадянами України, які проживають за межами України, та іноземцями зазначені документи подаються у двох примірниках, один з яких для подання до Мінсоцполітики, другий – до суду.

74. Роз'єднання братів і сестер, що перебувають на обліку дітей, які можуть бути усиновлені, не допускається.

В окремих випадках, за умови, що вичерпані усі можливості влаштування братів і сестер на виховання в одну сім'ю, районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем перебування дитини на місцевому обліку може надати згоду на роз'єднання братів і сестер при усиновленні в разі:

коли один з братів, сестер страждає на тяжке захворювання, що вимагає спеціального догляду за дитиною;

усиновлення дитини, яка виховується в дитячому або іншому закладі, в той час, як її брати, сестри проживають в сім'ях громадян України;

наявності інших обставин, що унеможливають влаштування дітей на виховання в одну сім'ю.

Роз'єднання братів і сестер у зв'язку з відмовою кандидатів в усиновлювачі від усиновлення будь-кого з них не допускається.

Повідомлення про надання (ненадання) згоди на роз'єднання братів і сестер при усиновленні оформляється на бланку районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради, підписується головою (заступником голови), скріплюється печаткою та надсилається в службу у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини, яку бажають усиновити, для врахування під час підготовки проекту висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини.

У повідомленні про надання (ненадання) згоди на роз'єднання братів і сестер при усиновленні зазначаються причини її надання та заходи, які були вжиті відповідною районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської, районної у місті ради для забезпечення спільного проживання і виховання братів і сестер.

У разі незбереження таємниці усиновлення усиновлювачі повинні бути поінформовані про наявність у дитини братів або сестер та їх бажання підтримувати родинні стосунки. Відповідна інформація зазначається у повідомленні щодо надання органом опіки та піклування згоди на їх роз'єднання та у висновку про доцільність усиновлення.

Строки підготовки повідомлення про надання (ненадання) згоди на роз'єднання братів і сестер у разі усиновлення не можуть перевищувати строків підготовки висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини.

У разі коли районна, районна у м. Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем перебування дитини на місцевому обліку розміщується на тимчасово окупованій території або в районі проведення антитерористичної операції і не може надати згоду на роз'єднання братів і сестер у разі її усиновлення, таку згоду надає районна, районна у м. Києві держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем перебування дитини. Якщо дитина перебувала на обліку на території

проведення антитерористичної операції, така згода повинна бути попереднього погоджена з службою у справах дітей обласної держадміністрації за місцем обліку дитини.

75. Для підготовки проекту висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини служба у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини перевіряє, чи перебуває дитина на місцевому обліку дітей, які можуть бути усиновлені, аналізує документи, зазначені у пункті 73 цього Порядку, документи, подані кандидатами в усиновлювачі, враховує наявність чи відсутність згоди дитини на усиновлення, згоди районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради на роз'єднання братів і сестер при усиновленні.

Висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини повинен бути обґрунтованим та містити інформацію про доцільність (недоцільність) усиновлення та відповідність (невідповідність) інтересам дитини.

У разі усиновлення дитини іноземцями висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини повинен містити інформацію про всі вичерпні заходи, які були вжиті службою у справах дітей за період перебування дитини на обліку, щодо влаштування її в сім'ю громадян України.

Висновок оформляється на бланку районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради, підписується головою (заступником голови) та скріплюється печаткою.

Висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини видається особисто кандидатам в усиновлювачі під розписку для подання його до суду. До висновку додаються документи, зазначені у пункті 73 цього Порядку, згода дитини на усиновлення, повідомлення районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про надання (ненадання) згоди на роз'єднання братів і сестер при усиновленні.

У разі усиновлення дитини громадянами України, які проживають за межами України, та іноземцями зазначені документи видаються у двох примірниках, один з яких подається до Мінсоцполітики, другий – до суду.

Якщо протягом місяця після подання заяви про усиновлення дитини до служби у справах дітей кандидати в усиновлювачі без поважних причин не з'явилися для отримання висновку або протягом місяця від дати його отримання не звернулись до суду із заявою про усиновлення дитини, вважається, що вони відмовились від усиновлення.

76. У службі у справах дітей за місцем усиновлення дитини залишаються на зберігання направлення для знайомства з дитиною, копії письмової згоди дитини на усиновлення, повідомлення про надання (ненадання) згоди районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради на роз'єднання братів і сестер при усиновленні, висновку районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини і документів, зазначених у пункті 73 цього Порядку.

Копії зазначених документів зберігаються службою у справах дітей за місцем усиновлення дитини до досягнення нею вісімнадцяти років, після чого знищуються із складенням відповідного акта.

77. Для отримання письмової згоди Мінсоцполітики на усиновлення дитини громадяни України, які проживають за межами України, та іноземці подають до Мінсоцполітики відповідну заяву, висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини, копії документів, зазначених у пункті 73 цього Порядку, копію письмової згоди дитини на усиновлення, копію повідомлення про надання (ненадання) згоди районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради на роз'єднання братів і сестер при усиновленні.

Заява складається українською мовою та засвідчується нотаріусом. У заяві зазначається прізвище, ім'я, по батькові, адреса проживання кандидатів в усиновлювачі, обліковий номер кандидатів у Мінсоцполітики, прізвище, ім'я, по батькові, дата народження,

місце проживання (перебування) дитини, яку бажають усиновити, повна назва суду, в якому буде слухатися справа про усиновлення, а також зазначається, що кандидати в усиновлювачі ознайомлені із станом здоров'я дитини та правовими наслідками усиновлення.

Заява кандидатів в усиновлювачі про надання згоди на усиновлення дитини та додані до неї документи розглядаються Мінсоцполітики протягом десяти робочих днів, а у разі відсутності результатів перевірки МВС щодо наявності або відсутності інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах держави, громадянами якої є іноземці, та держави, на території якої вони проживають, або Генеральному секретаріаті Інтерполу – протягом десяти робочих днів після надходження від МВС відповідного повідомлення. У разі потреби в уточненні відомостей, які містяться у поданих документах, або перевірці нововиявлених обставин строк розгляду заяви може бути продовжено, але не більш як на 20 робочих днів.

Письмову згоду на усиновлення дитини підписує та скріплює печаткою уповноважена посадова особа Мінсоцполітики.

У разі відмови в наданні згоди на усиновлення дитини Мінсоцполітики надає заявникам обґрунтовану відповідь у письмовій формі.

78. Кандидатам в усиновлювачі може бути відмовлено у наданні згоди на усиновлення дитини у разі, коли:

стали відомі обставини, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем чи які можуть мати негативні наслідки для виховання і розвитку дитини, або з'ясувалось, що у дитини є родичі, які висловили бажання її усиновити;

кандидати в усиновлювачі отримали направлення для знайомства з двома і більше дітьми, які є братами і сестрами, але без поважних причин відмовилися від усиновлення будь-кого з них або виявили бажання усиновити дитину віком до п'яти років окремо від інших братів або сестер;

виявлено факти передачі кандидатами в усиновлювачі на виховання попередньо усиновленої ними дитини іншим іноземцям, закладам для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відібрання у кандидатів в усиновлювачі дитини правоохоронними органами та органами соціальної опіки, а також інформацію про порушення прав та законних інтересів попередньо усиновленої ними дитини, про нещасні випадки з попередньо усиновленою ними дитиною та її смерть з їх вини.

79. Для прийняття рішення про усиновлення кандидати в усиновлювачі звертаються із заявою про усиновлення дитини до суду за місцем проживання (перебування) дитини.

Усиновлення дітей проводиться на підставі рішення суду.

Права і обов'язки кандидатів в усиновлювачі та усиновлювачів

80. Кандидати в усиновлювачі мають право:

ознайомитися з особою справою, медичною карткою дитини та отримати про дитину інформацію згідно з пунктами 57 і 62 цього Порядку;

провести додаткове медичне обстеження дитини виключно у державному або комунальному закладі охорони здоров'я в присутності представника служби у справах дітей та дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина, чи прийомних батьків, батьків-вихователів, опікуна, піклувальника.

81. Кандидати в усиновлювачі зобов'язані виконувати:

вимоги законодавства України з питань усиновлення;

рекомендації фахівців (психолога, педагога, соціального працівника) під час встановлення контакту з дитиною.

82. Усиновлювачі зобов'язані:

особисто забрати дитину із закладу чи сім'ї, в якій вона виховується, в присутності представника служби у справах дітей після пред'явлення копії рішення суду про усиновлення;

протягом місяця після усиновлення дитини поставити її на консульський облік в консульській установі чи дипломатичному представництві України в країні свого проживання (для громадян України, які проживають за межами України, та іноземців);

надавати можливість представникам служби у справах дітей за місцем свого проживання, консульської установи чи дипломатичного представництва України в країні свого проживання спілкуватися з дитиною та здійснювати нагляд за умовами її проживання і виховання;

подавати консульській установі чи дипломатичному представництву України звіти про умови проживання та стан здоров'я дитини щороку протягом перших трьох років після усиновлення дитини та в подальшому до досягнення дитиною вісімнадцяти років один раз на три роки (для громадян України, які проживають за межами України, та іноземців);

повідомляти про зміну місця проживання усиновленої дитини службу у справах дітей, консульську установу чи дипломатичне представництво України, які здійснюють нагляд за умовами проживання і виховання усиновленої дитини;

протягом 20 робочих днів повідомляти консульській установі чи дипломатичному представництву України про передачу на виховання усиновленої дитини іншим іноземцем, закладам для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також відібрання дитини правоохоронними органами та органами соціальної опіки;

негайно, але не пізніше ніж через три дні, повідомляти консульській установі чи дипломатичному представництву України про випадки порушення прав та законних інтересів усиновленої дитини, а також про нещасні випадки з усиновленою дитиною та її смерть.

82⁻¹. Усиновлювачі мають право:

на першочергове влаштування в сім'ю дитини, яка є рідним братом або сестрою раніше усиновленої ними дитини;

в інтересах усиновленої дитини, для підтримання родинних стосунків між братами та сестрами після усиновлення, якщо усиновлення для дитини не є таємним, отримати інформацію про наявність у неї братів, сестер та місце їх проживання.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за її межами

83. Для усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за її межами, громадяни України та іноземці звертаються з відповідною заявою до консульської установи чи дипломатичного представництва України в країні проживання дитини.

До заяви додаються документи, зазначені у підпунктах 2, 3, 5-14 пункту 33 цього Порядку.

84. Консульська установа чи дипломатичне представництво України протягом 20 робочих днів після надходження заяви:

перевіряє підстави для усиновлення дитини, що підтверджуються документами, зазначеними у пункті 5 цього Порядку;

готує висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини.

85. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за її межами, здійснюється за умови надання дозволу Мінсоцполітики.

Діти – громадяни України, які проживають за її межами і можуть бути усиновлені, на облік не беруться.

86. Для отримання дозволу Мінсоцполітики на усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за її межами, консульська установа чи дипломатичне представництво України надсилає до Мінсоцполітики документи, зазначені у підпунктах 1-3, 5-14 пункту 33 цього Порядку, висновок про доцільність усиновлення та його відповідність інтересам дитини, а також засвідчені в установленому порядку документи, зазначені у пункті 5 цього Порядку.

87. Мінсоцполітики протягом 20 робочих днів перевіряє подані документи на відповідність вимогам законодавства та розглядає питання про взяття заявників на облік кандидатів в усиновлювачі.

Перевірка іноземців на предмет наявності або відсутності інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах держави, громадянами якої є іноземці, та держави, на

території якої вони проживають, і Генеральному секретаріаті Інтерполу проводиться відповідно до пункту 35⁻¹ цього Порядку.

Питання про надання дозволу на усиновлення розглядається Мінсоцполітики протягом десяти робочих днів після надходження від МВС результатів перевірки заявників.

У разі позитивного вирішення питання Мінсоцполітики оформляє дозвіл на усиновлення дитини, надсилає його разом з поданими документами відповідній консульській установі чи дипломатичному представництву України.

Про відмову у взятті заявників на облік кандидатів в усиновлювачі та у видачі дозволу на усиновлення дитини Мінсоцполітики інформує відповідну консульську установу чи дипломатичне представництво України із зазначенням причин та повертає подані документи.

88. Рішення про усиновлення громадянами України дитини – громадянина України, яка проживає за її межами, приймається консульською установою чи дипломатичним представництвом України на підставі документів, зазначених у підпунктах 2, 3, 5-12 пункту 33, пунктах 84 і 85 цього Порядку, та дозволу Мінсоцполітики на усиновлення.

Інформація щодо рішення про усиновлення, прийняте консульською установою чи дипломатичним представництвом України, записується в Книгу обліку рішень про усиновлення дітей, яка ведеться за формою згідно з додатком 10.

89. Документи, на підставі яких консульська установа чи дипломатичне представництво України прийняли рішення про усиновлення дитини, зберігаються у відповідній консульській установі чи дипломатичному представництві України протягом 10 років, після чого передаються в архів відповідно до законодавства.

90. У разі усиновлення іноземцями дитини – громадянина України, яка проживає за її межами, консульська установа чи дипломатичне представництво України видає їм дозвіл Мінсоцполітики на усиновлення дитини та повертає документи, зазначені у підпунктах 2, 3, 5-12 пункту 33 цього Порядку, для подання до відповідних органів держави, на території якої проживає дитина.

Усиновлення одним з подружжя дитини другого з подружжя

91. Усиновлення одним з подружжя дитини другого з подружжя здійснюється без перебування дитини на обліку.

Усиновлення одним з подружжя дитини другого з подружжя здійснюється за місцем проживання дитини.

Для усиновлення дитини те з подружжя, хто бажає її усиновити, звертається з відповідною заявою до служби у справах дітей за місцем проживання дитини.

До заяви додаються:

копія паспорта або іншого документа, що засвідчує особу (у двох примірниках);

копія свідоцтва про шлюб;

висновок про стан здоров'я заявника;

довідка про наявність чи відсутність судимості;

копія свідоцтва про народження дитини;

письмова згода батьків дитини на усиновлення, засвідчена нотаріусом, або згода того з подружжя, дитину якого усиновлює інший з подружжя, та документ, який засвідчує відсутність другого з батьків дитини (копія свідоцтва про смерть або довідка про смерть, видана органом реєстрації актів цивільного стану, копія рішення суду про позбавлення батьківських прав, про визнання недієздатним або безвісно відсутнім, довідка з органу реєстрації актів цивільного стану щодо запису відомостей про батька дитини тощо);

засвідчена нотаріально письмова згода заявника, який є іноземцем, на отримання інформації про нього в Генеральному секретаріаті Інтерполу та правоохоронних органах держави, громадянином якої є іноземець, та держави, на території якої він проживає (у двох примірниках).

висновок компетентного органу країни проживання, який підтверджує можливість заявника бути усиновлювачем (подається у разі, коли усиновлювач проживає за межами Укра-

їни). У висновку зазначаються адреса, житлово-побутові умови, біографічні дані заявника, стосунки в сім'ї, ставлення до усиновлення. Якщо висновок видано недержавним органом, до нього додається копія ліцензії на провадження таким органом діяльності, пов'язаної з усиновленням.

Служба у справах дітей протягом 10 робочих днів після надходження заяви та документів складає акт обстеження житлово-побутових умов дитини, з'ясовує чи згодна дитина на усиновлення відповідно до пункту 72 цього Порядку, розглядає питання про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини і готує проект відповідного висновку.

Висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини оформляється на бланку районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради, підписується головою (заступником голови), скріплюється печаткою та видається заявнику під розписку.

Разом з висновком заявнику повертаються пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою та завірені підписом керівника (заступника керівника) служби у справах дітей документи, подані кандидатом в усиновлювачі.

Інформація про особу, яка бажає усиновити дитину свого чоловіка (дружини), до Книги обліку кандидатів в усиновлювачі не заноситься.

92. Усиновлення на території України дитини іншого з подружжя іноземцем, який перебуває у шлюбі з громадянином України, здійснюється відповідно до пункту 91 цього Порядку.

Перевірка іноземців на предмет наявності або відсутності інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах держави, громадянами якої є іноземці, та держави, на території якої вони проживають, і Генеральному секретаріаті Інтерполу здійснюється відповідно до пунктів 30 і 35-¹ цього Порядку.

93. Для усиновлення дитини – громадянина України, яка проживає за її межами, те з подружжя, хто бажає її усиновити, звертається із заявою до консульської установи чи дипломатичного представництва України в країні проживання дитини.

До заяви додаються:

- 1) копія паспорта або іншого документа, що засвідчує особу (у двох примірниках);
- 2) копія документа про шлюб, зареєстрований в компетентних органах країни;
- 3) висновок про стан здоров'я заявника;
- 4) довідка про наявність чи відсутність судимості у заявника, видана компетентним органом країни проживання;
- 5) висновок компетентного органу країни проживання, який підтверджує можливість заявника бути усиновлювачем. У висновку зазначаються адреса, житлово-побутові умови, біографічні дані заявника, стосунки в сім'ї, ставлення до усиновлення. Якщо висновок видано недержавним органом, до нього додається копія ліцензії на провадження таким органом діяльності, пов'язаної з усиновленням;
- 6) копія свідоцтва про народження дитини;
- 7) письмова згода батьків дитини на усиновлення, засвідчена нотаріусом, або згода того з подружжя, дитину якого усиновлює інший з подружжя, та документ, який засвідчує відсутність другого з батьків дитини (копія свідоцтва про смерть або довідка про смерть, видана органом реєстрації актів цивільного стану, копія рішення суду про позбавлення батьківських прав, про визнання недієздатним або безвісно відсутнім, довідка з органу реєстрації актів цивільного стану щодо запису відомостей про батька дитини тощо);
- 8) засвідчена нотаріально письмова згода заявника, який є іноземцем, на отримання інформації про нього в Генеральному секретаріаті Інтерполу та правоохоронних органах держави, громадянином якої є іноземець, та держави, на території якої він проживає (у двох примірниках).

Вимоги щодо оформлення документів та порядок їх розгляду зазначені у пунктах 33-38 цього Порядку.

Документи, які оформлені з порушенням вимог цього пункту, розгляду не підлягають.

94. Консульська установа чи дипломатичне представництво України протягом 20 робочих днів після надходження заяви та документів, зазначених у пункті 93 цього Порядку, розглядає питання про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини і приймає рішення про усиновлення дитини, якщо усиновлювач – громадянин України.

У разі коли усиновлення здійснюється у відповідних органах держави, на території якої проживає дитина, консульська установа чи дипломатична установа України готує висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини і видає його заявнику для подання до відповідного органу.

95. Після проведення усиновлення одним з подружжя дитини другого з подружжя дані про усиновлену дитину вносяться службою у справах дітей до Книги обліку дітей, усиновлених вітчимою або мачухою, яка ведеться за формою згідно з додатком 11, а консульською установою чи дипломатичним представництвом України – до Книги обліку рішень про усиновлення дітей.

96. Документи щодо усиновлення одним з подружжя дитини другого з подружжя зберігаються службою у справах дітей до досягнення усиновленою дитиною вісімнадцяти років, після чого знищуються, про що складається акт згідно з додатком 15.

Документи, на підставі яких консульська установа чи дипломатичне представництво України прийняли рішення про усиновлення дитини, зберігаються відповідною консульською установою чи дипломатичним представництвом України протягом 10 років, після чого передаються в архів МЗС.

Здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей

97. Суд, який прийняв рішення про усиновлення дитини, видає службі у справах дітей засвідчене в установленому порядку рішення про усиновлення дитини. У разі усиновлення дитини громадянином України рішення видається у трьох примірниках, іноземцями або громадянами України, які проживають за межами України, – у чотирьох примірниках.

98. Служба у справах дітей протягом п'яти днів після набрання чинності рішенням суду про усиновлення дитини надсилає засвідчену в установленому порядку копію такого рішення:

до служби у справах дітей за місцем обліку кандидатів в усиновлювачі – для здійснення нагляду за умовами проживання і виховання усиновленої дитини;

до служби у справах дітей, де дитина перебуває на місцевому обліку, – для зняття дитини з місцевого обліку;

до Мінсоцполітики у разі усиновлення громадянами України, які проживають за її межами, або іноземцями (рішення надсилається у двох примірниках) – для зняття з обліку дитини, кандидатів в усиновлювачі та подання рішення суду до МЗС. Рішення про усиновлення одним з подружжя дитини другого з подружжя до Мінсоцполітики не надсилається.

99. Консульська установа чи дипломатичне представництво України в разі усиновлення дитини – громадянина України, яка проживає за межами України, протягом 20 робочих днів від дня набрання чинності рішенням про усиновлення надсилає до МЗС засвідчену в установленому порядку копію рішення для подання Мінсоцполітики.

100. Служба у справах дітей за місцем взяття дитини на місцевий облік протягом п'яти робочих днів після надходження рішення суду про усиновлення дитини знімає дитину з обліку, про що заносяться відомості до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені, та до Єдиного банку даних.

Повідомлення про усиновлення дитини надсилається до уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації та Мінсоцполітики для зняття дитини відповідно з регіонального та централізованого обліку.

101. На підставі повідомлення служби у справах дітей про усиновлення дитини, рішення суду, консульської установи чи дипломатичного представництва України про усиновлення дитини Мінсоцполітики:

РОЗДІЛ

знімає дитину з централізованого обліку, про що заносяться відомості до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені;

знімає іноземців та громадян України, які проживають за її межами, з обліку кандидатів в усиновлювачі, про що заносяться відомості до Книги обліку кандидатів в усиновлювачі та до Єдиного банку даних.

102. Мінсоцполітики веде електронний реєстр дітей, усиновлених громадянами України, які проживають за межами України, та іноземцями, за формою, що затверджується Мінсоцполітики.

103. Нагляд за умовами проживання і виховання усиновлених дітей, які проживають на території України, здійснюється службами у справах дітей за місцем проживання усиновлювачів до досягнення дітьми вісімнадцяти років.

Облік усиновлених дітей, які проживають за межами України, та нагляд за дотриманням їх прав здійснюють консульські установи та дипломатичні представництва України за дорученням МЗС до досягнення дітьми вісімнадцяти років.

У разі усиновлення одним з подружжя дитини другого з подружжя нагляд за умовами проживання і виховання усиновленої дитини не проводиться.

104. Служба у справах дітей за місцем проживання усиновлювачів щороку протягом перших трьох років після усиновлення дитини перевіряє умови її проживання та виховання, а в подальшому – один раз на три роки до досягнення дитиною вісімнадцяти років.

Перевірка проводиться із збереженням таємниці усиновлення. За результатами перевірки складається звіт, в якому зазначаються відомості про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини, стосунки в родині. Форма звіту про умови проживання та виховання усиновленої дитини, вимоги до його складення встановлюються Мінсоцполітики.

Звіти зберігаються службою у справах дітей за місцем проживання усиновлювачів протягом трьох років після досягнення дитиною вісімнадцяти років, після чого знищуються із складенням відповідного акта.

Відомості про усиновлену дитину та інформація про результати нагляду за умовами її проживання і виховання заносяться до Книги обліку усиновлених дітей, за умовами проживання і виховання яких здійснюється нагляд, яка ведеться за формою згідно з додатком 12.

105. У разі виявлення фактів порушення прав дитини служба у справах дітей протягом місяця вживає заходів щодо їх усунення.

Якщо протягом місяця не вдається усунути причини, що призводять до порушення прав дитини, районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за клопотанням служби у справах дітей звертається до суду з позовом про скасування усиновлення, визнання усиновлення недійсним або позбавлення усиновлювачів батьківських прав.

106. Про зміну місця проживання усиновлювачів та дитини служба у справах дітей протягом місяця письмово повідомляє службу у справах дітей за місцем її нового проживання для організації нагляду за умовами проживання і виховання дитини. До повідомлення додається копія рішення суду про усиновлення дитини, копії звітів про результати перевірок умов проживання усиновленої дитини.

У разі отримання інформації про виїзд усиновлювачів разом з усиновленою дитиною за межі України на строк більше ніж 90 днів служба у справах дітей, яка здійснює нагляд за дотриманням прав усиновленої дитини, невідкладно передає до МЗС документи, зазначені в підпункті 1 пункту 22 і пункті 23 цього Порядку, та копію рішення суду про усиновлення дитини для подальшого їх надсилання до відповідної консульської установи чи дипломатичного представництва України.

107. Для забезпечення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, які проживають за межами України, Мінсоцполітики протягом місяця від дня надходження рішення суду про усиновлення дитини надсилає до МЗС документи, зазначені у підпунктах 2, 3, 5 і 13 пункту 33 цього Порядку, та копію рішення суду про усиновлення дитини.

108. На підставі рішень суду, рішень консульських установ чи дипломатичних представництв України про усиновлення дитини МЗС реєструє усиновлених дітей, які проживають за межами України. Форма реєстру затверджується МЗС.

109. МЗС у місячний строк після надходження документів від Мінсоцполітики надсилає до відповідної консульської установи чи дипломатичного представництва України доручення щодо взяття дитини на консульський облік та здійснення нагляду за дотриманням її прав.

Консульська установа чи дипломатичне представництво України здійснює нагляд за дотриманням прав усиновленої дитини на підставі доручення МЗС та загальноєвропейських принципів і норм міжнародного права щодо захисту прав дітей.

Нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей, які проживають за межами України, забезпечується МЗС шляхом здійснення таких заходів:

- проведення співбесіди з усиновлювачами під час взяття на консульський облік усиновленої дитини;

- відвідування родини усиновлювачів та усиновлених дітей, за результатами якого складається акт, що затверджується керівником консульської установи чи дипломатичного представництва України;

- проведення аналізу отриманих звітів про умови виховання і стан здоров'я усиновлених дітей, що надійшли від усиновлювачів;

- проведення аналізу отриманої інформації про умови виховання і стан здоров'я усиновленої дитини, що надійшла від компетентного органу країни проживання;

- спілкування за допомогою засобів зв'язку з усиновлювачами та усиновленою дитиною щодо умов виховання і стану здоров'я усиновленої дитини, за результатами якого складається акт, що затверджується керівником консульської установи чи дипломатичного представництва.

110. Під час взяття на консульський облік усиновленої дитини відповідна консульська установа чи дипломатичне представництво України надають усиновлювачам зразок звіту про умови проживання та стан здоров'я усиновленої дитини, який подається усиновлювачами, і графік подання звітів усиновлювачами до досягнення дитиною вісімнадцяти років.

У разі взяття на консульський облік усиновленої дитини у країні, іншій ніж країна проживання усиновлювачів на момент подання до Мінсоцполітики справи, передбаченої пунктом 33 цього Порядку, усиновлювачі подають до відповідної консульської установи чи відповідного дипломатичного представництва України документи, зазначені у підпунктах 2, 5 і 13 пункту 33 цього Порядку, та копію рішення суду про усиновлення дитини.

111. Консульська установа чи дипломатичне представництво України аналізує звіти усиновлювачів про умови проживання та стан здоров'я усиновленої дитини і щороку до 1 лютого надсилає МЗС інформацію про здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, які проживають за межами України, за формою згідно з додатком 13. МЗС узагальнює подану інформацію та до 1 березня поточного року передає її до Мінсоцполітики.

Звіти усиновлювачів про умови проживання та стан здоров'я усиновленої дитини зберігаються у відповідній консульській установі чи дипломатичному представництві України протягом трьох років після досягнення дитиною вісімнадцяти років, після чого знищуються із складенням відповідного акта.

112. Консульська установа чи дипломатичне представництво України, яким стало відомо про факт порушення прав усиновленої дитини, вживають заходів до захисту її прав.

У разі отримання інформації про порушення прав та законних інтересів дітей, які усиновлені іноземцями або громадянами України, які проживають за межами України, консульська установа чи дипломатичне представництво України разом з компетентними органами країни проживання здійснює заходи, спрямовані на перевірку такої інформації, а також умов проживання та виховання усиновленої дитини, за результатами якої надсилають до МЗС звіт.

113. У разі коли не вдається усунути причини, що призводять до порушення прав дитини, консульська установа чи дипломатичне представництво України за місцем проживання усиновленої дитини в межах своїх повноважень сприяє вирішенню питання про скасування усиновлення або визнання його недійсним.

Відповідна консульська установа чи дипломатичне представництво України надсилає до МЗС в копії та до Мінсоцполітики оригінали таких документів:

висновок про доцільність (недоцільність) скасування усиновлення або визнання його недійсним та відповідність його інтересам дитини (дітей) за формою згідно з додатком 18; копії паспортів усиновлювачів та усиновленої дитини;

нотаріально засвідчену заяву усиновлювачів про скасування усиновлення за формою, затвердженою Мінсоцполітики;

нотаріально засвідчену заяву усиновленої дитини віком від 14 років про скасування усиновлення або визнання його недійсним, а також збереження її прізвища, ім'я та по батькові, які дитина одержала у зв'язку з усиновленням, або відновлення її прізвища, ім'я та по батькові, які вона мала до усиновлення за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

Заяви усиновлювачів та усиновленої дитини підлягають легалізації у відповідній консульській установі чи дипломатичному представництві України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, і подаються разом з їх перекладом на українську мову, що засвідчується в установленому порядку.

Після скасування усиновлення або визнання його недійсним відповідна консульська установа чи дипломатичне представництво України сприяє поверненню дитини в Україну.

Подальше влаштування такої дитини здійснює служба у справах дітей за місцем походження дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Додаток 1
до Порядку

КНИГА
обліку дітей, які можуть бути усиновлені

(служба у справах дітей, Мінсоцполітики)

Розпочато _____ 200_ р. № _____
Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер*	Найменування служби у справах дітей, яка надіслала анкету	Дата взяття дитини на місцевий (регіональний, централізований) облік	Прізвище, ім'я, по батькові дитини	Дата народження	Номер анкети	Дата надіслання анкети для взяття дитини на регіональний (централізований) облік**	Підстави і дата зняття з обліку	Примітки
-------------------	---	--	------------------------------------	-----------------	--------------	--	---------------------------------	----------

* Нумерація наскрізна.

** Служби у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад зазначають дату надіслання анкети для взяття дитини на регіональний облік.

Уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій зазначають дату надіслання анкети для взяття дитини на централізований облік.

Мінсоцполітики зазначену графу не веде.

Додаток 2
до Порядку
(в редакції постанови
Кабінету Міністрів України
від 12 серпня 2015 р. № 580)

ВИСНОВОК
про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток дитини

Додаток 3
до Порядку
(у редакції постанови
Кабінету Міністрів України
від 2 листопада 2011 р. № 1123)

ВИСНОВОК
про стан здоров'я особи

Додаток 4
до Порядку

КНИГА
обліку кандидатів в усиновлювачі

(служба у справах дітей)

Розпочато _____ 200_ р. № _____
Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Дата взяття на облік	Обліковий номер	Прізвище, ім'я, по батькові	Адреса, телефон	Висновок про можливість бути усиновлювачем (номер, дата)	Підстави і дата зняття з обліку	Прізвище, ім'я, по батькові, дата народження усиновленої дитини	Примітка

Додаток 5
до Порядку

ЗВІТ
про умови проживання та стан здоров'я усиновленої дитини

Додаток 6
до Порядку

КНИГА
обліку кандидатів в усиновлювачі

(Мінсоцполітики)

Розпочато _____ 200_ р. № _____
Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Дата взяття на облік	Країна проживання	Прізвище, ім'я, по батькові	Номер і дата видачі направлення для знайомства з дитиною	Згода на усиновлення (номер, дата)	Документ, що підтверджує підстави для зняття з обліку, його номер і дата	Дата і номер повідомлення до МЗС	Примітка
------------------	----------------------	-------------------	-----------------------------	--	------------------------------------	--	----------------------------------	----------

Додаток 7
до Порядку
(у редакції постанови
Кабінету Міністрів України
від 2 листопада 2011 р. № 1123)

**НАПРАВЛЕННЯ
для знайомства з дитиною**

Додаток 8
до Порядку
(у редакції постанови
Кабінету Міністрів України
від 3 листопада 2010 р. № 1045)

**АКТ
про знайомство кандидатів в усиновлювачі з дитиною**

Додаток 9
до Порядку

**ПОВІДОМЛЕННЯ
про відмову кандидатів в усиновлювачі від усиновлення дитини**

Додаток 10
до Порядку

**КНИГА
обліку рішень про усиновлення дітей**

(консульська установа, дипломатичне представництво України)

Розпочато _____ 200_ р. № _____
Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Дата прийняття рішення	Номер рішення	Прізвище, ім'я, по батькові дитини до усиновлення	Дата народження дитини	Прізвище, ім'я, по батькові дитини після усиновлення	Прізвище, ім'я, по батькові усиновлювачів (батько, мати)	Адреса сім'ї усиновлювачів на час усиновлення	Усиновлення дитини сім'ї або дитини, позбавленої батьківського піклування; усиновлення вітчимою, мачухою	Інформація про скасування рішення про усиновлення або визнання його недійсним	Примітки
------------------	------------------------	---------------	---	------------------------	--	--	---	--	---	----------

Додаток 11
до Порядку**КНИГА**
обліку дітей, усиновлених вітчимою або мачухою

(служба у справах дітей)

Розпочато _____ 200_ р. № _____

Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Дата надходження заяви	Дата, номер висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини	Прізвище, ім'я, по батькові дитини до усиновлення	Дата народження дитини	Правові підстави для усиновлення дитини	Прізвище, ім'я, по батькові дитини після усиновлення	Адреса, сім'ї на час усиновлення	Прізвище, ім'я, по батькові особи, яка усиновила дитину	Прізвище, ім'я, по батькові матері (батька) дитини	Дата винесення рішення суду про усиновлення, номер, повна назва суду	Примітки

Додаток 12
до Порядку**КНИГА**
обліку усиновлених дітей, за умовами проживання і виховання яких здійснюється нагляд

(служба у справах дітей)

Розпочато _____ 200_ р. № _____

Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Прізвище, ім'я, по батькові дитини до усиновлення	Дата народження дитини	Прізвище, ім'я, по батькові дитини після усиновлення	Адреса сім'ї	Прізвище, ім'я, по батькові усиновлювачів (батько, мати)	Дата винесення рішення суду про усиновлення, номер, повна назва суду	Дата складення звіту про умови проживання та виховання усиновленої дитини (інформація про наявність або відсутність порушень прав дитини)	Заходи, вжиті для захисту прав дитини	Відомості про зміну місця проживання сім'ї (нова адреса, дата, номер повідомлення до служби у справах дітей за новим місцем проживання)	Примітки

Додаток 13
до Порядку

ІНФОРМАЦІЯ
про здійснення нагляду за дотриманням прав
усиновлених дітей, які проживають за межами України

(консульська установа, дипломатичне представництво України)

Розпочато _____ 200_ р. № _____
Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Прізвище, ім'я, по батькові дитини до усиновлення*	Дата народження дитини	Прізвище, ім'я, по батькові дитини після усиновлення	Прізвище, ім'я, по батькові усиновлювачів (батько, мати)	Обліковий номер в МЗС	Обліковий номер у Департаменті	Графік подання звітів	Дата надходження звіту усиновлювача	Інформація про факт порушення прав дитини (дата, від кого надійшло повідомлення)	Заходи, вжиті для захисту прав дитини	Примітки
------------------	--	------------------------	--	--	-----------------------	--------------------------------	-----------------------	-------------------------------------	--	---------------------------------------	----------

*Включаються всі усиновлені діти, які перебувають на консульському обліку у відповідній консульській установі, дипломатичному представництві України у звітному періоді.

Додаток 14
до Порядку

АКТ
про знищення анкет дітей, які можуть бути усиновлені

Додаток 15
до Порядку

АКТ
про знищення справ кандидатів в усиновлювачі

Додаток 16
до Порядку

КНИГА
обліку кандидатів в усиновлювачі – громадян України, яким надана службою
у справах дітей чи Мінсоцполітики інформація про дітей, які можуть бути усиновлені

Розпочато _____ 200_ р. № _____
Закінчено _____ 200_ р. № _____

Порядковий номер	Дата проведення співбесіди	Прізвище, ім'я, по батькові кандидата (кандидатів) в усиновлювачі	Обліковий номер кандидата (кандидатів) в усиновлювачі, найменування служби у справах дітей	Прізвище, ім'я, по батькові, дата народження дитини (дітей), про яку (яких) надана інформація	Видано направлення (номер, дата видачі, прізвище, ім'я, по батькові, дата народження дитини (дітей))	Відмова в отриманні направлення із зазначенням причини	Підпис кандидата (кандидатів) в усиновлювачі
------------------	----------------------------	---	--	---	--	--	--

Додаток 17
до Порядку

АНКЕТА ДИТИНИ

Додаток 18
до Порядку

ВИСНОВОК

щодо доцільності (недоцільності) скасування усиновлення або визнання його недійсним та відповідності його інтересам дитини (дітей)

Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації»

від 8 серпня 2012 р. № 734
Київ

Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Ліквідувати Горлівську, Городоцьку, Корсунську, Київську та Свердловську загальноосвітні школи соціальної реабілітації.
2. Установити, що учні ліквідованих згідно з цією постановою шкіл соціальної реабілітації продовжать навчання в існуючих школах соціальної реабілітації.
3. Внести до постанов Кабінету Міністрів України зміни, що додаються.

ЗМІНИ, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України

1. У постанові Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 р. № 859 “Про організацію діяльності спеціальних навчально-виховних закладів для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання” (ЗП України, 1994 р., № 3, ст. 57; 1995 р., № 12, ст. 281):

1) у постанові:

у назві постанови слова “навчально-виховних закладів” замінити словами “навчальних закладів”;

у пункті 1 слова “загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації” замінити словами “шкіл соціальної реабілітації”;

пункт 3 викласти в такій редакції:

“3. Установити, що школи та професійні училища соціальної реабілітації державної форми власності належать до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту.”;

у пункті 6:

абзац третій замінити абзацами такого змісту:

“рішення про створення, реорганізацію та ліквідацію шкіл соціальної реабілітації приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства освіти і науки, молоді та спорту;

рішення про створення, реорганізацію та ліквідацію професійних училищ соціальної реабілітації, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, приймається зазначеним Міністерством;”.

У зв'язку з цим абзац четвертий вважати абзацом п'ятим;
доповнити пункт абзацом такого змісту:

“харчування учнів у школах соціальної реабілітації здійснюється згідно з нормами харчування, встановленими у додатку 4 до постанови Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 р. № 1591 “Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах” (Офіційний вісник України, 2004 р., № 47, ст. 3107).”;

пункт 7 виключити.

у пункті 8:

абзац другий виключити;

в абзаці третьому слова “Положення про загальноосвітню школу соціальної реабілітації” замінити словами “Положення про школу соціальної реабілітації”;

2) у додатку 1 до постанови:

назву додатка викласти в такій редакції:

“МЕРЕЖА

шкіл соціальної реабілітації”;

виключити такі позиції:

“Городоцька	Львівська область, м. Городок
Горлівська	Донецька область, Микитівський район, с. Гольма”;
“Корсунська	Херсонська область, м. Нова Каховка, с. Корсунка
Київська	м. Київ”;
“Свердловська	Луганська область, м. Свердловськ, с. Харківське”;

3) у Положенні про загальноосвітню школу соціальної реабілітації, затвердженому зазначеною постановою:

Положення викласти в такій редакції:

“ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 13 жовтня 1993 р. № 859
(у редакції постанови
Кабінету Міністрів України
від 8 серпня 2012 р. № 734)

ПОЛОЖЕННЯ про школу соціальної реабілітації

Загальна частина

1. Школа соціальної реабілітації (далі – школа) є державним навчальним закладом для дітей, які потребують особливих умов виховання, що належить до сфери управління МОНмолодьспорту.

2. У своїй діяльності школа керується Конвенцією ООН Про права дитини, Законами України “Про загальну середню освіту”, “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, іншими нормативно-правовими актами, цим Положенням та власним статутом.

3. До школи за рішенням суду направляються учні (вихованці), які вчинили правопорушення, що мають ознаки суспільно небезпечного діяння, у віці від 11 до 14 років.

4. Учні (вихованці) утримуються у школі в межах встановленого судом строку, але не більш як три роки.

5. Школа створює належні умови для життя, навчання і виховання учнів (вихованців), підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму.

6. Особливості педагогічного режиму, умов виховання та утримання дітей у школі визначаються: спеціальним режимом дня та системою навчально-виховної роботи; постійним наглядом та педагогічним контролем за ними; обмеженням можливості вільного виходу учнів за межі території школи без супроводу спеціально уповноважених осіб у порядку, встановленому МОНмолодьспортом.

7. Мова навчання у школі визначається відповідно до законодавства про мови в Україні.

8. Школи створюються окремо для хлопців і дівчат.

9. Кількість учнів (вихованців) у школі не повинна перевищувати 180 осіб.

10. Права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу визначені Законом України "Про загальну середню освіту".

Статутом школи можуть передбачатися інші права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу, що не суперечать законодавству та цьому Положенню.

11. Утримання учнів (вихованців) у школі здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

12. Учні (вихованці) школи забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату школи. Штат медичних працівників затверджується МОНмолодьспортом та МОЗ за погодженням з Мінфіном. Медичні працівники здійснюють медичний нагляд за учнями (вихованцями) цілодобово. У разі необхідності школа має право одержувати допомогу від інших закладів охорони здоров'я.

13. Статут школи розробляється навчальним закладом і затверджується МОНмолодьспортом та реєструється в установленому порядку.

14. Школа є юридичною особою та має рахунки в органах Казначейства, печатку.

Організація навчально-виховного процесу

15. Організація навчально-виховного процесу та оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778 (Офіційний вісник України, 2010 р., № 65, ст. 2291). Педагогічні працівники школи підлягають атестації відповідно до порядку, встановленого МОНмолодьспортом.

16. Виховання учнів (вихованців) у школі здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними.

17. Робочі та експериментальні навчальні плани школи розробляються на основі типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Для учнів (вихованців), які виявили особливі здібності у вивченні певних предметів, а також для учнів із значною педагогічною занедбаністю складаються індивідуальні навчальні плани, які затверджуються директором школи.

18. Режим щоденної роботи з учнями (вихованцями) затверджується педагогічною радою школи.

19. Завдання для самопідготовки у школі не є обов'язковими. Вони можуть даватися учням (вихованцям) у відведені розпорядком дня години самопідготовки, що проводяться під керівництвом педагогічних працівників.

20. Забороняється відволікати учнів (вихованців) від занять на заходи, що не пов'язані з навчально-виховним процесом.

21. Трудове навчання (суспільно-корисна праця) і виховання у школі є одним з основних заходів перевиховання учнів.

Таке навчання здійснюється у навчально-виробничих майстернях, навчально-дослідному сільському або садовому господарстві школи з урахуванням віку та фізичного розвитку учнів (вихованців) під постійним наглядом педагогічних та медичних працівників з дотриманням вимог техніки безпеки.

22. У разі смерті, тяжкої хвороби батьків учня (вихованця) або осіб, що їх замінюють, інших родичів чи інших непередбачених обставин адміністрація школи може надавати учню (вихованцю) короткочасну відпустку строком на п'ять днів, не враховуючи часу на про-

їзд, у супроводі спеціально уповноваженої особи, яка призначається наказом директора школи.

23. Педагогічні працівники школи підтримують систематичний зв'язок з батьками дітей або особами, які їх замінюють, шляхом листування, особистих бесід, проведення батьківських зборів, конференцій, телефонного зв'язку та через Інтернет.

24. Відвідування учнів (вихованців) батьками або особами, які їх замінюють, іншими родичами допускається з дозволу директора школи або особи, яка його замінює.

25. Учні (вихованці) мають право на листування, телефонні розмови, отримання передач, посилок, бандеролей, грошових переказів, користування Інтернетом.

Витрачання дітьми грошей допускається з дозволу та під контролем адміністрації школи.

26. З метою недопущення зберігання заборонених предметів адміністрація школи має право проводити особистий огляд учня, його речей, а також посилок, бандеролей, передач, спальних та інших приміщень з наступним складенням протоколу.

Перелік предметів, виробів і речей, пересилання і збереження яких учням (вихованцям) забороняється, додається.

27. Збитки, навмисно заподіяні вихованцями закладу, відшкодовуються у порядку, встановленому законодавством.

Порядок зарахування учнів (вихованців) до школи та їх відрахування

28. До школи зараховуються на підставі рішення суду учні (вихованці), які вчинили правопорушення, віком від 11 до 14 років.

Порядок зарахування учнів (вихованців) до школи та оформлення їх особових справ встановлюється МОНмолодьспортом.

29. Зарахування учнів (вихованців) до школи та їх відрахування проводиться протягом року.

30. Доставлення учнів (вихованців) до школи здійснюється в установленому порядку через приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ (далі – приймальники-розподільники). Таким же є порядок повернення учнів (вихованців) у разі самовільного залишення ними школи.

31. Зарахування учнів (вихованців) до школи проводиться комісією, яку очолює директор, у неробочий час – відповідальною особою від адміністрації та медичним працівником. До складу комісії входять заступник директора, медичний працівник, психолог.

32. Під час зарахування учнів (вихованців) до школи їх особисті речі підлягають ретельному огляду. Предмети, вироби, речі, зберігання яких учням заборонено, здаються за списком на зберігання до спеціально відведеного для цього приміщення.

33. До школи не можуть бути зараховані учні (вихованці), які страждають захворюваннями, перелік яких затверджується МОНмолодьспортом за погодженням з МОЗ.

34. Учні (вихованці), які прибули до школи, у разі потреби розміщуються у карантинному відділенні, де утримуються не більш як 10 діб під постійним наглядом вихователя, психолога, медичних працівників. Протягом зазначеного строку вивчаються особистість дитини, її знання, уміння та навички, визначається необхідний комплекс педагогічних заходів щодо її реабілітації.

Клас, у якому повинен навчатися учень (вихованець), визначається на підставі документів про освіту, що містяться в його особовій справі, а в разі їх відсутності – за результатами перевірки його знань спеціальною комісією школи.

35. Адміністрація школи у десятиденний строк з дня зарахування учня (вихованця) повідомляє про це суд, службу у справах дітей за місцем проживання дитини, а також батьків або осіб, які їх замінюють. Батькам, або особам, які їх замінюють, надсилається інформація про правила листування, отримання посилок, передач, бандеролей, побачень із зазначенням місцезнаходження школи.

36. Питання доцільності проведення подальшої реабілітації та можливості дострокового відрахування дітей із школи розглядається через рік (повторно через шість місяців) і ос-

таточно вирішується судом за місцезнаходженням школи на підставі рішення педагогічної ради школи чи за поданням її директора.

37. Учні школи, яким виповнилося 15 років, але вони не стали на шлях виправлення, рішенням суду переводяться до професійного училища соціальної реабілітації. Переведення здійснюється у межах строку, встановленого судом.

38. У разі самовільного залишення учнем (вихованцем) школи адміністрація закладу терміново вживає заходів до його розшуку та повернення. Факт самовільного залишення учнем школи реєструється у відповідному журналі протягом двох годин з моменту його виявлення.

Адміністрація школи протягом двох годин письмово інформує про факт самовільного залишення учнем (вихованцем) навчального закладу органи внутрішніх справ для вжиття оперативно-розшукових заходів.

У разі масового самовільного залишення учнями (вихованцями) території школи, групового хуліганства, пожежі, стихійного лиха та інших надзвичайних ситуацій адміністрація школи терміново повідомляє про це органи внутрішніх справ та МОНмолодьспорт.

Доставлення з приймальників-розподільників для дітей органів внутрішніх справ учнів, які самовільно залишили заклад, здійснюється у супроводі працівника школи у разі, коли школа, приймальник-розподільник і органи внутрішніх справ дислокуються в одній області. Адміністрація школи у разі отримання повідомлення з приймальника-розподільника про затримання учня (вихованця) терміново відраджає свого працівника для прийому і доставлення його в школу.

39. Відрахування учнів (вихованців) із школи після закінчення строку реабілітації проводиться наказом директора школи.

40. Адміністрація школи у місячний строк до передбачуваного відрахування учня (вихованця) повідомляє про це суд та службу у справах дітей за місцем проживання учня (вихованця), а також батьків або осіб, які їх замінюють.

41. Під час відрахування учнів (вихованців) з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, із школи особам, які супроводжують їх до місця постійного проживання, видаються:

- проїзний квиток для переїзду;
- продукти харчування;
- речі та гроші, що належать вихованцю;
- особисті документи (документ про освіту, характеристика тощо).

42. Після відрахування учня (вихованця) із школи за місцем постійного проживання відповідними службами створюються належні умови для подальшого життя, організації навчання, влаштування на роботу.

43. Служба у справах дітей повідомляє у десятиденний строк школу про прибуття та влаштування дитини за місцем постійного проживання.

Управління школою

44. Керівництво школою здійснює директор. Директором може бути громадянин України, який має повну вищу педагогічну освіту, стаж педагогічної роботи не менш як три роки.

45. Директор школи та його заступники призначаються на посади та звільняються з посад МОНмолодьспортом.

46. Директор школи:

здійснює керівництво педагогічним колективом, забезпечує раціональний добір і розстановку кадрів, створює належні умови для підвищення фахового і кваліфікаційного рівня працівників;

організовує навчально-виховний процес;

забезпечує здійснення контролю за виконанням навчальних планів і програм, якістю знань, умінь та навичок учнів;

відповідає за дотримання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, за якість і ефективність роботи педагогічного колективу;

створює необхідні умови для участі учнів у позакласній та позашкільній роботі, проведення виховної роботи;

забезпечує дотримання вимог охорони дитинства, санітарно-гігієнічних та протипожежних норм, техніки безпеки;

розпоряджається в установленому порядку шкільним майном і коштами;

підтримує ініціативи щодо вдосконалення системи навчання та виховання, заохочення творчих пошуків, дослідно-експериментальної роботи педагогів;

забезпечує права учнів (вихованців) на захист їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;

здійснює заходи щодо запобігання вживанню учнями алкоголю, наркотиків;

контролює організацію харчування і медичного обслуговування учнів;

призначає на посади і звільняє з посад працівників закладу;

затверджує за погодженням з комітетом професійної спілки школи правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові інструкції працівників школи;

здійснює в установленому порядку преміювання, встановлює доплати, надбавки працівникам школи;

видає у межах повноважень накази та розпорядження і контролює їх виконання;

звітує щороку про свою роботу на загальних зборах (конференціях) колективу.

47. Директор школи є головою педагогічної ради – постійно діючого колегіального органу управління закладом.

48. Органом громадського самоврядування закладу є загальні збори (конференція) його колективу, що скликаються не менш як один раз на рік.

49. Робота педагогічної ради та загальних зборів здійснюється відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778 (Офіційний вісник України, 2010 р., № 65, ст. 2291).

50. У школі за рішенням загальних зборів (конференції) колективу можуть створюватися рада школи, діяльність якої регулюється її статутом, а також піклувальна рада, учнівський комітет, батьківський комітет, методичні об'єднання, комісії, асоціації.

До складу ради школи обираються представники педагогічного колективу, учні школи, батьки і представники громадськості.

Матеріально-технічна база та фінансово-господарська діяльність

51. Матеріально-технічна база школи включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло, інші матеріальні цінності, вартість яких відображено у балансі.

Територія школи повинна мати огорожу, що не допускає вільного виходу учнів за її межі чи вільного входу сторонніх та контролюється службою режиму.

52. Для забезпечення надання якісної освіти, правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму школа соціальної реабілітації має:

навчальні кабінети, обладнані відповідними засобами навчання;

навчально-виробничі майстерні, діляниці, навчальні господарства, обладнані необхідними засобами навчання;

приміщення, споруди, інвентар, інше приладдя, необхідні для фізичного виховання, гурткової, секційної та іншої позаурочної роботи;

контрольно-пропускний пункт та карантинне відділення, приміщення для медичного обслуговування, кімнату психологічного розвантаження, комунально-побутові приміщення;

бібліотеку, читальний та актовий зали, їдальню, харчоблок, житлові приміщення для учнів.

Приміщення і споруди школи обладнуються та експлуатуються відповідно до вимог охорони праці, правил пожежної безпеки і санітарно-гігієнічних норм.

53. Майно, закріплене за школою, належить їй на праві оперативного управління.

54. Фінансування школи здійснюється МОНмолодьспортом відповідно до законодавства.

55. Фінансово-господарська діяльність школи провадиться відповідно до Бюджетного кодексу України, Закону України "Про загальну середню освіту" та інших нормативно-правових актів.

56. Джерелами фінансування школи є:
 кошти державного бюджету;
 кошти, отримані за надання платних послуг;
 доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, навчально-дослідних ділянок, підсобних господарств, від передачі в оренду приміщень, споруд, обладнання, землі;
 благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
 інші джерела, не заборонені законодавством.
57. Порядок діловодства і бухгалтерського обліку в школі визначається законодавством, нормативно-правовими актами МОНмолодьспорту.
 За рішенням засновника (власника) школи бухгалтерський облік може вестися самостійно або через централізовану бухгалтерію.
58. Школа має право згідно із законодавством придбавати та орендувати необхідне обладнання та інші матеріальні ресурси, користуватися послугами підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, фінансувати за рахунок власних коштів заходи, що сприяють поліпшенню соціально-побутових умов працівників закладу.
59. Школа в установленому законодавством порядку забезпечується необхідними транспортними засобами для перевезення учнів, а також пально-мастильними матеріалами.
60. Звітність про діяльність школи ведеться відповідно до законодавства.

Міжнародне співробітництво

61. Школа за наявності належної матеріально-технічної та соціально-культурної бази, відповідного фінансування має право проводити міжнародний педагогічний обмін у рамках освітніх програм, проектів, встановлювати відповідно до законодавства прямі зв'язки з міжнародними організаціями та освітніми асоціаціями за погодженням з МОНмолодьспортом.

Школа має право відповідно до законодавства укладати договори про співробітництво з навчальними закладами, науковими установами, підприємствами, організаціями, громадськими об'єднаннями інших держав.”;

у додатку до Положення:

слова “Положення про загальноосвітню школу соціальної реабілітацію” замінити словами “Положення про школу соціальної реабілітації”;

у назві додатка слово “учням” замінити словами “учням (вихованцям) школи”;

доповнити додаток такою позицією:

“Мобільні телефони”;

4) Положення про професійне училище соціальної реабілітації, затверджене зазначеною постановою, викласти у такій редакції:

“ЗАТВЕРДЖЕНО
 постановою Кабінету Міністрів України
 від 13 жовтня 1993 р. № 859
 (у редакції постанови
 Кабінету Міністрів України
 від 8 серпня 2012 р. № 734)

ПОЛОЖЕННЯ про професійне училище соціальної реабілітації

Загальна частина

1. Професійне училище соціальної реабілітації (далі – училище) є державним професійно-технічним навчальним закладом для дітей, які потребують особливих умов виховання, що належить до сфери управління МОНмолодьспорту.

Особливою умовою створення училища є одностатевість контингенту, чисельність якого не перевищує 200 осіб.

2. Училище у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України “Про освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, іншими нормативно-правовими актами та цим Положенням.

3. Головним завданням училища є забезпечення захисту прав дітей, які потребують особливих умов виховання, на професійно-технічну освіту, оволодіння робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я.

4. Училище розпочинає діяльність за умови наявності матеріально-технічної, навчально-методичної бази, педагогічних кадрів та після одержання в установленому законодавством порядку ліцензії на право провадження освітньої діяльності.

5. Училище є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в органах Казначейства, штамп, печатку із своїм найменуванням і діє на підставі статуту.

6. До повноважень та основних напрямів діяльності училища належать:
організація навчально-виховного процесу, обрання форм та методів навчання;
навчально-виробнича, навчально-виховна, навчально-методична, фінансово-господарська діяльність;

розроблення робочих навчальних планів і програм на основі типових навчальних планів і програм, які затверджуються в установленому порядку;

створення належних умов для життя, навчання та виховання учнів (вихованців), професійної підготовки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму;

організація харчування, матеріальне забезпечення та побутове обслуговування учнів (вихованців);

атестація педагогічних працівників;

організація підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі їх стажування на підприємствах, в установах, організаціях;

організація виробничого навчання та виробничої практики учнів (вихованців);

забезпечення здійснення заходів з охорони праці учнів (вихованців) та працівників;

матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу;

визначення структури і штатного розпису з урахуванням фонду оплати праці;

забезпечення належної якості професійного навчання та виховання учнів (вихованців);

видача документів про освіту встановленого зразка;

надання в установленому порядку освітніх платних послуг.

7. Особливості педагогічного режиму, умов виховання та утримання учнів (вихованців) в училищі визначаються спеціальним режимом дня та системою навчальної і виховної роботи, постійним наглядом і педагогічним контролем за ними, виключенням можливості їх вільного виходу за межі території училища без дозволу адміністрації та супроводу спеціально уповноважених осіб в порядку, встановленому МОНмолодьспортом.

8. Учні (вихованці) забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату училища. Штат медичних працівників затверджується МОНмолодьспортом та МОЗ за погодженням з Мінфіном. Медичні працівники здійснюють медичний нагляд за учнями (вихованцями) цілодобово. У разі необхідності училище має право одержувати допомогу від інших закладів охорони здоров'я.

9. Училище може мати філії, відділення, навчально-виробничі, видавничо-поліграфічні, соціально-культурні, спортивно-оздоровчі та інші підрозділи.

10. В училищі учні (вихованці), які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно з одержанням професії здобувати повну загальну середню освіту.

Учні (вихованці), які потребують соціальної допомоги та реабілітації та з певних причин не мають базової загальної середньої освіти, можуть одночасно з одержанням професійної підготовки здобувати базову загальну середню освіту, поєднуючи професійну складову компоненту базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників з типовим навчальним планом загальноосвітніх навчальних закладів, що затверджуються МОНмолодьспортом.

11. В училищі професійно-технічна освіта може здобуватися за денною формою навчання та за індивідуальними навчальними планами.

12. Професійно-технічна освіта є ступеневою. Ступеневість професійно-технічної освіти визначається в училищі за відповідними рівнями кваліфікації та складністю професій.

Кожний ступінь навчання в училищі повинен бути теоретично і практично завершеним і підтверджується присвоєнням випускникам освітньо-кваліфікаційного рівня “кваліфікований робітник” згідно з набутими професійними знаннями, уміннями і навичками.

13. Учневі (вихованцеві), який закінчив повний курс навчання та успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється кваліфікація з набутої професії відповідного розряду (категорії) – “кваліфікований робітник” та видається документ про освіту встановленого зразка.

За зразкове ставлення до навчання і відмінні його результати випускник училища може отримати документ про освіту з відзнакою встановленого зразка в порядку, визначеному МОНмолодьспортом.

Випускнику училища, який здобув повну загальну середню освіту, видається відповідний документ про освіту встановленого зразка.

14. Учням (вихованцям), які не закінчили повного курсу навчання в училищі, але за результатами кваліфікаційної атестації їм присвоєно робітничу професійну кваліфікацію, та учням, які пройшли курсове чи індивідуальне навчання, видається свідоцтво встановленого зразка.

15. Учням, які не закінчили повного курсу навчання і не пройшли кваліфікаційної атестації, видається довідка.

16. Організація навчально-виробничого процесу в училищі здійснюється в порядку, встановленому МОНмолодьспортом.

Особливою умовою організації навчально-виробничого процесу в училищі є комплектування навчальних груп під час проведення загально-професійної підготовки чисельністю не більш як 10 осіб, а загальноосвітньої підготовки – не більш як 20 осіб.

17. Утримання учнів (вихованців) в училищі здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

18. Мова навчання в училищі визначається відповідно до законодавства про мови.

Права, обов'язки, відповідальність та соціальний захист учнів

19. Учні (вихованці) училища мають право на:
належні умови навчання за обраною професією;
матеріальне забезпечення в період навчання на умовах і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

навчання професії за індивідуальною програмою;
безоплатне користування навчально-виробничою, культурно-спортивною, побутовою, оздоровчою базами навчального закладу;

оплату праці під час виробничого навчання і практики згідно із законодавством;
безоплатне медичне обслуговування, користування засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;

матеріальну допомогу;
щотижневий відпочинок і канікули протягом навчального року та після його закінчення;
безоплатне оволодіння іншою професією у разі хвороби, яка не дає змоги продовжувати навчання за обраною професією;

продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до укладеної з навчальним закладом угоди;

участь в олімпіадах, виставках, конкурсах;
особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, організації дозвілля, побуту тощо;

пільговий проїзд в транспорті;
безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;
захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.

20. Відволікання учнів (вихованців) училища від участі у навчальному процесі на роботу і здійснення заходів, не пов'язаних з процесом навчання, забороняється.

21. Учні (вихованці) училища зобов'язані:
додержуватися вимог законодавства, моральних, етичних норм;
виконувати вимоги навчальних програм і системи контролю знань, умінь, навичок;
систематично і глибоко оволодівати знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищувати загальний культурний рівень;
відвідувати заняття, в тому числі за індивідуальним графіком;
додержуватися вимог статуту училища, правил внутрішнього розпорядку;
додержуватися правил охорони праці та техніки безпеки під час практичного навчання і виробничої практики;
бережно ставитися до обладнання, засобів навчання та інвентарю, що використовуються в навчально-виробничому і навчально-виховному процесі.

22. У разі самовільного залишення учнем (вихованцем) училища адміністрація закладу терміново вживає заходів до його розшуку та повернення. Факт самовільного залишення учнем (вихованцем) училища реєструється у відповідному журналі протягом двох годин з моменту його виявлення.

Адміністрація закладу протягом двох годин письмово інформує про факт самовільного залишення учнем (вихованцем) училища органи внутрішніх справ для вжиття оперативно-розшукових заходів.

У разі масового самовільного залишення учнями території училища, масової непокори, групового хуліганства, пожежі, стихійного лиха та інших надзвичайних ситуацій адміністрація училища терміново повідомляє про це органи внутрішніх справ та МОНмолодьспорт.

23. Доставлення з приймальників-розподільників для дітей органів внутрішніх справ (далі – приймальники-розподільники) учнів (вихованців), які самовільно залишили училище, здійснюється:

у супроводі працівника училища у разі, коли училище, приймальник-розподільник і органи внутрішніх справ дислокуються в одній області. Адміністрація училища терміново на повідомлення з приймальника-розподільника про затримання учня (вихованця) відраджує свого працівника для прийому і доставлення його в училище;

у супроводі працівника приймальника-розподільника у разі, коли приймальник-розподільник дислокується в іншій області.

24. З метою недопущення зберігання заборонених предметів адміністрація училища має право проводити особистий огляд учня (вихованця), посилок, бандеролей, передач, спальних та інших приміщень з наступним складенням протоколу.

Перелік предметів, виробів і речей, пересилання і збереження яких учням (вихованцям) училища забороняється, додається.

25. Порядок накладення дисциплінарного стягнення встановлюється статутом училища та правилами внутрішнього трудового розпорядку.

26. Відвідування учнів (вихованців) батьками або особами, які їх замінюють, родичами допускається лише з дозволу директора училища або особи, яка його замінює.

27. Педагогічні працівники повинні підтримувати систематичний зв'язок з батьками учнів (вихованців) або особами, які їх замінюють, шляхом листування, особистих бесід, проведення батьківських зборів, конференцій, телефонного зв'язку та через Інтернет.

28. Учні (вихованці) мають право на листування, телефонні розмови, отримання передач, посилок, бандеролей, грошових переказів, користування Інтернетом.

Витрачання учнями (вихованцями) грошей допускається з дозволу та під контролем адміністрації училища.

29. У разі смерті, тяжкої хвороби батьків або осіб, що їх замінюють, інших родичів учня (вихованця) чи інших непередбачених обставин адміністрація має право надавати йому короткочасну відпустку строком на п'ять діб, не враховуючи часу на проїзд, у супроводі спеціально уповноваженої особи, яка призначається наказом директора училища.

30. За досягнення високих результатів у навчанні та в оволодінні професією, спеціальністю, за активну участь у виробничій діяльності та за інші досягнення застосовуються різні форми морального та матеріального заохочення учнів (вихованців), передбачені статутом училища.

Особливості зарахування учнів (вихованців) до училища та їх відрахування

31. До училищ направляються діти віком від 14 до 18 років на підставі рішення суду.

32. Порядок зарахування учнів (вихованців) до училищ та оформлення їх особових справ здійснюється у порядку, встановленому МОНмолодьспортом.

33. Доставлення учнів (вихованців) до училища здійснюється через приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ. Таким же є порядок їх повернення у разі самовільного залишення училища.

34. До училища не можуть бути зараховані діти, які страждають захворюваннями, перелік яких затверджується МОНмолодьспортом за погодженням з МОЗ.

35. Не підлягають зарахуванню до училища діти, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, із застосуванням відстрочки виконання вироку або умовно.

36. Зарахування дітей до училища та їх відрахування з нього проводиться протягом року.

37. Учні (вихованці), зараховані до училища, у разі потреби розміщуються в карантинному відділенні, де утримуються не більш як 10 діб під постійним наглядом медичних працівників, педагогів, психолога та чергових по режиму. Протягом зазначеного часу вивчаються особистість учня (вихованця), його знання, уміння та навички, визначається необхідний комплекс педагогічних заходів щодо його перевиховання, застосовуються навчально-виховні заходи.

38. Учні (вихованці) утримуються в училищі у межах строку, встановленого судом, але не більш як три роки, за вчинення злочину у віці до 18 років або скоєння правопорушення до виповнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність. У разі переведення учнів (вихованців) із школи соціальної реабілітації до училища загальний строк перебування їх у таких закладах не повинен перевищувати трьох років.

39. Зарахування дітей до училища проводиться комісією, яку очолює директор, у неробочий час – відповідальною особою від адміністрації та медичним працівником. До складу комісії входять заступник директора, медичний працівник, психолог.

40. Під час прийому дітей їх речі підлягають ретельному огляду. Предмети, вироби, речі, зберігання яких учням (вихованцям) заборонено, здаються за списком на зберігання до спеціально відведеного для цього приміщення.

41. Новоприбулі діти проходять обов'язковий медичний огляд.

42. Зарахування до навчальної групи, в якій повинен навчатися учень (вихованець), оформляється наказом директора на підставі документів про освіту, що містяться в його особовій справі.

43. Зараховані до училища учні (вихованці), які мають професійну підготовку, удосконалюють свою кваліфікацію шляхом виготовлення складної продукції для здобуття підвищеного розряду.

44. Адміністрація училища у десятиденний строк з дня прибуття дитини повідомляє про це суд, яким було прийнято рішення про направлення дитини до училища, службу у справах дітей за місцем його проживання, а також батьків або осіб, які їх замінюють. Одночасно сім'ї надсилається інформація про правила листування, отримання посилок, передач, бандеролей, побачень із зазначенням адреси навчального закладу.

45. Адміністрація училища у місячний строк до передбачуваного відрахування учня (вихованця) повідомляє про це суд та службу у справах дітей за місцем проживання учня (вихованця), а також батьків або осіб, які їх замінюють.

46. Відраховані з училища учні (вихованці) направляються, як правило, до місця проживання для працевлаштування на підприємствах, в установах, у сільському господарстві та в інших галузях економіки за набутою професією, а в окремих випадках за бажанням – до іншої місцевості за умови письмового підтвердження відповідної служби у справах дітей або державної служби зайнятості про можливість їх працевлаштування і забезпечення житлом.

47. Учні (вихованців), яким на час відрахування не виповнилося 16 років, а з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – 18 років, до місця подальшого проживання супроводжують батьки або особи, які їх замінюють, чи працівники училища, визначені наказом директора.

48. Дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, надається матеріальна допомога. За клопотанням ради училища може надаватися матеріальна допомога і іншим дітям з багатодітних та малозабезпечених сімей, які особливо потребують цього.

49. Під час відрахування з училища учням (вихованцям) видаються проїзні квитки і продукти харчування на час переїзду, речі та гроші, що належать їм, особисті документи (довідка про строк перебування в училищі, документи про освіту тощо).

50. Служба у справах дітей повідомляє у десятиденний строк училище про прибуття та влаштування відрахованого учня (вихованця).

Педагогічні працівники училища

51. До педагогічних працівників училища належать викладачі, вихователі, майстри виробничого навчання, старші майстри виробничого навчання, інструктори виробничого навчання, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, керівники фізичного виховання, керівник училища, його заступники та інші працівники, діяльність яких пов'язана з організацією навчально-виховної роботи.

52. Педагогічною діяльністю в училищі можуть займатися особи, які мають відповідну вищу професійну освіту та професійно-педагогічну підготовку, моральні якості і фізичний стан яких дає змогу виконувати обов'язки педагогічного працівника.

53. Для визначення відповідності педагогічного працівника займаній посаді, рівню його кваліфікації проводиться атестація педагогічних працівників. Періодичність обов'язкової атестації та порядок її проведення встановлюються МОНмолодьспортом.

54. Права, обов'язки та соціальні гарантії педагогічних працівників училища визначаються Законами України "Про освіту", "Про професійно-технічну освіту", іншими законодавчими актами.

55. Особливості дій працівників училища у разі виникнення надзвичайних ситуацій визначаються статутом та правилами внутрішнього розпорядку училища.

Управління училищем

56. Управління училищем здійснюється МОНмолодьспортом.

57. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування училища є загальні збори (конференція) колективу навчального закладу, які вирішують у межах своїх повноважень питання навчально-виробничої, навчально-виховної, навчально-методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності училища. Рішення загальних зборів (конференції) колективу училища мають рекомендаційний характер.

58. Керівництво діяльністю училища здійснює директор, який має відповідну повну вищу освіту, призначається на посаду за результатами конкурсу шляхом укладення з ним трудового договору (контракту) МОНмолодьспортом.

59. Директор училища:

організовує навчально-виробничий, навчально-виховний процес, забезпечує створення необхідних умов для професійно-технічної освіти учнів (вихованців);

діє від імені навчального закладу, представляє його у відносинах з підприємствами, установами, організаціями;

призначає та звільняє працівників училища, затверджує відповідно до кваліфікаційних характеристик їх посадові обов'язки, формує педагогічний колектив;

створює необхідні умови для творчості педагогічних працівників, учнів (вихованців), для використання і впровадження ними прогресивних форм і методів навчання, розвитку інноваційної діяльності, проведення педагогічних експериментів;

видає в межах своїх повноважень накази і розпорядження;

затверджує в межах фонду оплати праці штатний розпис і чисельність працівників навчального закладу;

установлює премії, доплати та надбавки до посадових окладів і ставок заробітної плати працівників училища за конкретні результати праці;

забезпечує безпечні і нешкідливі умови навчання, праці і виховання.

60. Директор училища звітує щороку перед загальними зборами (конференцією) колективу навчального закладу.

Фінансово-господарська діяльність і матеріально-технічна база училища

61. Фінансування училища здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

62. Додаткові джерела фінансування визначаються Законами України "Про освіту", "Про професійно-технічну освіту", іншими законодавчими актами.

63. Училище, як правило, розташовується поблизу великих населених пунктів у місцях, які мають надійний транспортний і телефонний зв'язок.

Територія училища повинна мати огорожу, що не допускає вільного виходу учнів (вихованців) за її межі чи вільного входу сторонніх осіб, контролюється службою режиму.

64. Для забезпечення здобуття професійно-технічної освіти, правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму училище має:

навчальні кабінети і лабораторії, обладнані відповідними засобами навчання;

навчально-виробничі майстерні, дільниці, навчальні господарства, полігони (для кожної професії чи групи професій), обладнані необхідною навчальною технікою, верстатами, машинами, механізмами, матеріалами, інструментом, іншими засобами навчання;

приміщення, споруди, інвентар, інше приладдя, необхідні для фізичного виховання, гурткової, секційної та іншої позаурочної роботи;

приміщення для медичного обслуговування, контрольно-пропускний пункт та карантинне відділення, кімнату психологічного розвантаження, комунально-побутові приміщення;

бібліотеку, читальний та актовий зали, їдальню, харчоблок, житлові приміщення для учнів, учнів (вихованців).

Приміщення і споруди училища обладнуються та експлуатуються відповідно до вимог охорони праці, правил пожежної безпеки і санітарно-гігієнічних норм.

65. На території училища за умови забезпечення створення належних умов у літній період може бути організовано спортивний оздоровчий табір, табір праці та відпочинку.

66. Майно, закріплене за училищем, належить йому на праві оперативного управління. Функції управління майном училища здійснює МОНмолодьспорт.

Училище несе відповідальність за збереження та використання за призначенням закріпленого за ним майна. Контроль за використанням цього майна здійснюється засновником.

Міжнародне співробітництво

67. Училище, МОНмолодьспорт мають право укладати договори про співробітництво, встановлювати відповідно до законодавства прями зв'язки з навчальними закладами інших держав, міжнародними організаціями, фондами тощо.

68. Училище має право відповідно до законодавства провадити зовнішньоекономічну діяльність на основі договорів, укладених ним з іноземними юридичними і фізичними особами.";

- у додатку до Положення:
у назві додатка слова “учням училищ соціальної реабілітації” замінити словами “учням (вихованцям) училищ”;
доповнити додаток такою позицією:
“Мобільні телефони”.
2. У постанові Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 р. № 1591 “Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах (Офіційний вісник України, 2004 р., № 47, ст. 3107):
- 1) у постанові:
абзац п'ятий підпункту 1 пункту 1 після слів “інтернатах у складі загальноосвітніх навчальних закладів” доповнити словами “, школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації”;
у пункті 3 слова “Міністерству освіти і науки” замінити словами “Міністерству освіти і науки, молоді та спорту”,
у пункті 4 слова “Міністерством освіти і науки” замінити словами “Міністерством освіти і науки, молоді та спорту”;
- 2) у додатку 4 до постанови:
назву додатка після слів “інтернатах у складі загальноосвітніх навчальних закладів” доповнити словами “, школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації”;
пункт 5 приміток виключити.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення»

{Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ
№ 293 від 05.04.2012
№ 327 від 23.04.2012
№ 149 від 13.03.2013
№ 112 від 25.03.2014}

З метою здійснення починаючи з 2012 року заходів щодо поетапного до 2015 року підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення Кабінет Міністрів України **постановляє:**

{Вступна частина із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 112 від 25.03.2014}

1. Установити, що розміри пенсій інвалідам війни, обчислені відповідно до статті 27 та частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», статей 13 і 21 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», збільшуються на 25 відсотків.

Збільшення розмірів пенсій здійснюється без урахування передбачених законодавством надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, сум індексації та інших доплат до пенсії.

2. Установити, що особам, які мають право на пенсійне забезпечення відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», мінімальний розмір пенсії, що призначається відповідно до зазначеного Закону:

1) за вислугу років встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму, встановленого законом, для осіб, які втратили працездатність;

2) по інвалідності не може бути нижче:

інвалідам війни з числа солдатів і матросів строкової служби I групи – 120 відсотків, II групи – 110, III групи – 105 відсотків прожиткового мінімуму, встановленого законом, для осіб, які втратили працездатність;

іншим інвалідам з числа солдатів і матросів строкової служби I групи – 110 відсотків, II групи – 105, III групи – 100 відсотків прожиткового мінімуму, встановленого законом, для осіб, які втратили працездатність;

інвалідам з числа єфрейторів (старших солдатів) і сержантів, старших матросів і старшин строкової служби – 110 відсотків, з числа прапорщиків і мічманів, військовослужбовців надстрокової служби та військової служби за контрактом, осіб молодшого начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, Державної кримінально-виконавчої служби, державної пожежної охорони – 120 відсотків, а з числа осіб офіцерського складу та осіб начальницького складу (крім молодшого) органів внутрішніх справ, Державної кримінально-виконавчої служби і державної пожежної охорони – 130 відсотків відповідних мінімальних розмірів пенсій, передбачених для інвалідів з числа солдатів і матросів строкової служби;

3) у разі втрати годувальника не може бути нижче розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом, для осіб, які втратили працездатність.

3. Установити доплату до підвищення, яке встановлюється до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, відповідно до частини четвертої статті 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»:

1) членам сімей осіб, зазначених у пункті 1 статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге, для того, щоб розмір зазначеного підвищення становив 398,58 гривні;

{Підпункт 1 пункту 3 в редакції Постанови КМ № 327 від 23.04.2012; із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 112 від 25.03.2014}

{Підпункт 2 пункту 3 виключено на підставі Постанови КМ № 327 від 23.04.2012}

3) дружинам (чоловікам) померлих учасників війни і бойових дій, партизанів і підпільників, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, для того, щоб розмір зазначеного підвищення становив 113,88 гривні.

{Підпункт 3 пункту 3 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 112 від 25.03.2014}

4. Установити, що дітям війни (крім тих, на яких поширюється дія Законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань») до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, підвищення, встановлене статтею 6 Закону України «Про соціальний захист дітей війни», провадиться у розмірі 66,43 гривні.

{Абзац перший пункту 4 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 112 від 25.03.2014}

Особам, які одночасно мають право на отримання надбавки, додаткової пенсії, підвищення до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, відповідно до Законів України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про жертви нацистських переслідувань» і «Про соціальний захист дітей війни», таке підвищення провадиться за їх вибором за однією з підстав.

{Абзац другий пункту 4 в редакції Постанови КМ № 112 від 25.03.2014}

{Пункт 5 втратив чинність на підставі Постанови КМ № 149 від 13.03.2013}

6. Установити, що фінансування виплат, передбачених пунктом 3 цієї постанови, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

7. Абзац перший пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 28 липня 2010 р. № 656 «Про встановлення щомісячної державної адресної допомоги до пенсії інвалідам війни та учасникам бойових дій» (Офіційний вісник України, 2010 р., № 57, ст. 1968) викласти в такій редакції:

«1. Установити, що з 1 січня 2012 р. інвалідам війни та учасникам бойових дій, у яких щомісячний розмір пенсійних виплат (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною) не досягає в інвалідів війни I групи – 285 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, II групи – 255, III групи – 225, учасників бойових дій – 165 відсотків, виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначених розмірів.»

8. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України від 20 червня 2011 р. № 690 «Про установаження доплати до підвищення пенсії членам сімей загиблих (тих, які пропали безвісти) осіб, зазначених у пункті 1 статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (Офіційний вісник України, 2011 р., № 51, ст. 2022).

9. Міністерству соціальної політики та Пенсійному фонду України забезпечити проведення перерахунків пенсій і різних видів допомоги за матеріалами пенсійних (особових) справ.

10. Ця постанова набирає чинності з 1 січня 2012 року.

Прем'єр-міністр України
Інд. 26

М.АЗАРОВ

Розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки»»

від 22 квітня 2006 р. N 229-р
Київ

1. Схвалити Концепцію Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки», що додається.

Визначити Мінсім'ямолодьспорт державним замовником Програми.

2. Мінсім'ямолодьспорту разом з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади розробити проект Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки» та подати його до 1 травня 2006 р. Кабінетові Міністрів України.

Інд. 28

СХВАЛЕНО
розпорядженням
Кабінету Міністрів України
від 22 квітня 2006 р. N 229-р

КОНЦЕПЦІЯ
Загальнодержавної програми «Національний
план дій щодо реалізації Конвенції ООН
про права дитини на 2006-2016 роки»

Загальна частина

Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки» (далі – Національний план дій) розробляється на виконання Указу Президента України від 11 липня 2005 р. N 1086 (1086/2005) «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», який визначив реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей одним з основних напрямів діяльності органів виконавчої влади.

Передбачає розроблення такого плану дій і Підсумковий документ спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей», що підписаний Кабінетом Міністрів України 10 травня 2002 року.

З метою реалізації державної політики щодо захисту прав дітей прийнято Закон України «Про охорону дитинства» (2402-14), який визначив охорону дитинства загальнонаціональним пріоритетом, активізовано процес законотворення щодо захисту прав дітей, що сприяло розвитку системи надання професійної допомоги дітям та сім'ям з дітьми, багаторазово збільшено розміри допомоги при народженні дитини, допомоги на дітей-інвалідів, дітей, що перебувають під опікою та піклуванням, інших виплат, створено мережу служб та закладів для захисту і підтримки дітей, що знаходяться у складних життєвих обставинах. Починаючи з 1996 року готується щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні, яка презентується громадськості та міжнародній спільноті.

Економічні, соціальні, екологічні та інші проблеми торкнулися в першу чергу найбільш соціально незахищеної категорії населення – дітей.

Протягом останніх років зберігається тенденція до погіршення стану здоров'я дітей. За даними МОЗ, у 2004 році розповсюдженість захворювань у дітей віком до 14 років становила 1790,9 випадка проти 1745,9 випадка у 2003 році, віком 14-18 років – 1307,39 випадка проти 1277,21 у 2003 році.

Високий рівень захворюваності дітей зумовлений такими факторами, як поширення шкідливих звичок, зокрема вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин, а також ранній початок статевого життя. Залишаються високими показники дитячої інвалідності: на кінець 2004 року нараховувалося майже 136 тис. дітей-інвалідів, що становить 1,4 відсотка загальної кількості дітей.

На обліку в закладах охорони здоров'я у 2004 році перебувало 3855 ВІЛ-позитивних дітей віком до 14 і 172 дитини від 15 до 17 років, а хворих на СНІД – відповідно 148 і 3 дитини.

На реформуванні та модернізації освіти дітей негативно позначається недостатнє забезпечення навчальних закладів сучасними підручниками та навчальними посібниками, технічними засобами, комп'ютерною технікою, іншим обладнанням. Поширення практики надання платних послуг у сфері освіти зробило їх малодоступними для дітей, які виховуються у родинах з низьким рівнем матеріального забезпечення. Крім того, відбувається таке негативне явище, як ліквідація дошкільних навчальних закладів. За минулий рік їх кількість зменшилася на 281 (у містах – 169, селах – 112).

Спостерігається постійне збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – це понад 96 тис. осіб, з них майже 62 тис. перебуває у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що на 71 відсоток більше, ніж у 1995 році. При цьому 90 відсотків дітей втратили сім'ю через відмову батьків опікуватися долею дитини.

Протягом останніх п'яти років зменшилася майже на 40 відсотків кількість усиновлених дітей з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (у 2000 році – 2043, у 2004 – 1492 особи).

Діти, позбавлені батьківського піклування, потрапляють у сферу впливу кримінальних структур, займаються жебракуванням, бродяжництвом. Є факти сексуальної експлуатації, насильства, жорстокого поводження з дітьми та торгівлі ними.

Відсутність у державі системи ювенальної юстиції, орієнтованої на профілактичні заходи, призводить до збільшення кількості дітей, що перебувають у конфлікті із законом.

Основними причинами ситуації, що склалася, є:

загальне зниження рівня життя населення, безробіття одного або обох батьків, виїзди їх до інших країн чи регіонів з метою працевлаштування;

збільшення кількості неблагополучних сімей та розлучень, асоціальна поведінка батьків, ухиляння або відсторонення батьків від виконання своїх обов'язків з виховання дітей, жорстокість і насильство в сім'ях;

недостатнє фінансування навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, культури, соціального захисту;

відсутність соціальних стандартів діяльності служб, що працюють з дітьми;

існування застарілої системи опіки та піклування над дітьми;

низька активність територіальної громади у розв'язанні проблем дітей.

Мета і завдання

Метою Національного плану дій є визначення шляхів урегулювання питань ефективного забезпечення та захисту прав дітей з урахуванням Цілей розвитку тисячоліття та стратегії Підсумкового документа спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей».

Для досягнення зазначеної мети у Національному плані дій слід передбачити:

пріоритети і принципи реалізації державної політики щодо поліпшення становища дітей, захисту їх прав відповідно до міжнародних зобов'язань;

стратегію досягнення загальних цілей Національного плану дій;

шляхи реформування і приведення системи забезпечення та захисту прав дітей у відповідність із сучасними умовами та реальними потребами дітей;

організацію роботи з надання психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних юридичних, інформаційних та інших послуг дітям незалежно від місця проживання;

заходи щодо індивідуального фізичного, розумового, духовного розвитку кожної дитини;

удосконалення законодавства у сфері захисту прав дітей;

розширення використання інформаційного простору для висвітлення питань соціально-правового захисту дітей;

заходи посилення відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють, посадових осіб за виконання своїх обов'язків щодо догляду, виховання дітей та захисту їх прав;

удосконалення системи контролю та моніторингу дотримання прав дітей.

Виконання завдань Національного плану дій здійснюватиметься у сфері охорони здоров'я, освіти, захисту прав дітей, їх культурного і духовного розвитку, забезпечення участі в житті суспільства, а також міжнародного співробітництва з питань захисту прав дітей.

Фінансове забезпечення виконання Національного плану дій

Витрати, пов'язані з виконанням Національного плану дій, здійснюються починаючи з 2006 року за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел.

Очікувані результати

Виконання Національного плану дій дасть можливість:

- створити систему захисту та збереження здоров'я дітей;
- створити умови для повноцінного життя у суспільстві дітей-інвалідів та дітей з вадами фізичного та розумового розвитку, здобуття ними освіти, професійної підготовки, забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці, працевлаштування;
- активізувати процес формування у дітей здорового способу життя, забезпечити їх широке залучення до фізичної культури і спорту, поліпшити оздоровлення та відпочинок дітей;
- створити систему надання психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних, інформаційних та інших послуг дітям незалежно від місця проживання;
- забезпечити зміцнення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я і культури, навчальних закладів;
- реформувати систему закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- розробити та впровадити механізм надання соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, за принципом «гроші ходять за дитиною»;
- поширити форму сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як пріоритетну;
- активізувати процес усиновлення;
- здійснювати захист дітей-біженців, дітей трудових мігрантів та інших;
- впровадити систему ювенальної юстиції;
- здійснювати захист дітей від жорстокого поводження, експлуатації та насильства;
- активізувати діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадськості щодо підтримки сімей з дітьми;
- пропагувати кращі здобутки національної культури та духовної спадщини, національно-патріотичного виховання дітей, здійснювати виявлення та підтримку обдарованих дітей;
- забезпечити широку участь дітей у житті суспільства;
- підтримувати громадські організації, діяльність яких спрямована на соціальне становлення та розвиток дітей;
- активізувати діяльність територіальної громади стосовно захисту прав дітей;
- забезпечити організацію соціальної реклами та широке висвітлення у засобах масової інформації питань соціально-правового захисту дітей, виконання положень Конвенції ООН про права дитини (995_021), проблем дітей, які знаходяться у складних життєвих обставинах.

У Національному плані дій обов'язково передбачається проведення моніторингу, оцінки ефективності заходів, що здійснюватимуться.

Виконавцями Національного плану дій разом із державними органами можуть бути громадські організації, міжнародні фонди.

НАВЧАЛЬНИЙ КУРС
ЗАХИСТ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ГРУП РИЗИКУ

МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Упорядниця: **Ганна Янова**

Дизайн обкладинки: **Павел Резніков**
Верстка: **VerstkaStudio**

Підписано до друку 05.11.2015 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура «BeauSans».
Папір офсетний. Ум. друк. аркушів 81,84.
Наклад 250 прим. Замовлення № 13153.

ПП «ВИДАВНИЦТВО «СУЧАСНИЙ ПИСЬМЕННИК»
Україна, 01011, м. Київ, вул. Рибальська, 13
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК №4614 від 10.09.2013 р.